

MENEMEN OLAYI

İsmail KURTOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof.Dr.İhsan GÜNEŞ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül-2000

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

MENEMEN OLAYI

İSMAİL KURTOĞLU

Tarih Anabilim Bah

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2000

Danışman: Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ

2000

Menemen Olayı, 23 Aralık 1930 tarihinde meydana gelen şeriata (dine) dayalı gerici ayaklanma hareketidir.

Mustafa Kemal Atatürk tarafından laik temeller üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin rejimi ile inkılap hareketlerini bir türlü kabullenemeyen; öncülüğünü Nakşibendi tarikatının ileri gelenlerinin çektiği ve kurulmuş bulunan Cumhuriyet rejimini yıkılarak yerine şeriatta dayalı bir devlet kurabilmek amacıyla meydana getirilmiş gerici bir olaydır.

Gerici ayaklanma hareketi Manisa, Paşaköy ve Bozalan'da planlanmış, Menemen'de uygulamaya konulmuştur.

Olay, Nakşibendi tarikatına mensup Manisa'da oturan Giritli Derviş Mehmet (Mehdi)'in başını çektiği 6 kişinin, Manisa'dan hareket ederek 23 Aralık 1930 tarihinde Menemen'de gerçekleştirdikleri ve halkında ayaklandırılmaya çalışıldığı bir olaydır.

Menemen Olayı'nın, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde çok önemli bir yer teşkil etmesinin sebebi, yapılan hareketin Cumhuriyet rejimini yıkmaya yönelik olmasıyla birlikte, ayaklanmayı bastırılmakla görevlendirilmiş yedek subay Mustafa Fehmi Kubilay'ın başının kesilerek öldürülmesidir. Ayrıca, olay sırasında eylemi gerçekleştirenleri seyreden Menemenlilerin olaya tepkisiz kalması ile yine bir kısım Menemenli'nin eylemi gerçekleştiren kişileri alkışlaması ve yardım etmesidir.

Olay, askeri kuvvetler ile gericiler arasında meydana gelen silahlı çatışma sonucunda, gericilerden üçünün ölü, birisinin yaralı ve ikisinin de Manisa yönünde kaçması ile bastırılmıştır. Karışıklıktan faydalanarak kaçan iki kişi daha sonradan Manisa bölgesinde yakalanmışlardır. Meydana gelen silahlı çatışma sırasında Menemenli iki güvenlik görevlisi Bekçi Hasan ile Bekçi Şevki şehit olmuşlardır.

Olayın bastırılmasından sonra düzeni ve otoriteyi sağlamak, Cumhuriyeti korumak için hükümet tarafından Menemen, Balıkesir, ve Manisa merkez kazalarında sıkıyönetim (İdare-i Örfiye Kanunu) ilan edilmiştir. Bu kanunla birlikte, Menemen'de sıkıyönetim mahkemesi kurulmuştur. Olayla ilgili yapılan kapsamlı araştırma ve soruşturmalar sonucunda tutuklamalar ve yargılamalar gerçekleşmiştir. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına karşı gelerek tarikat çalışmaları yapan ve halkı bu doğrultuda etkileyen kişilerinde yargılamaları yapılmıştır.

Menemen olayı ile doğrudan yada dolaylı ilgisi bulunan kişilerle; tekke ve zaviyelerin kapatılması kanununa karşı gelerek tarikat çalışmasını sürdürenlerin yargılamaları sonucunda suçlu bulunanlar gerekli yasal cezalara çarptırılmışlardır.

ABSTRACT

Menemen Event, is an attempt of reactionary rebellion which took place on December 23 1930, based on the moslem religious law.

It is the attempt of rebellion of the people with the aim of being able to found a state based upon the moslem religious, the leader ship of which "Nakşibendi" religious order made, who can never accept the revolution movements and the regime of Turkish republic, which has been founded on secular ground by war veteron Mustafa Kemal Atatürk.

This event is the rebellion movement of six people whose leader ship Dervish Mehmet from Manisa belonging to "Nakşibendi religious order" has made and departing from Manisa on the morning of 23rd December 1930 in order to accomplish their aims.

The reason why "The Menemen Event" took an important place in the history of Turkish republic is, together with the terdancy to demolish the Turkish republic, the fact that the reserve conscript officer Mustafa Fehmi Kubilay was killed by being cut in his neck likewise, The fact that the people in the are a were motionless to the event and that some of them gave support by cheering the activists who had accomplished the operation are the important facts to dwell on.

The event, following the armed fight taking place between the military forces and reactionary people, has been crushed through the escape of two people on the direction to Manisa and by being greasped of those, three of whom were trping to accomplish the rebellion caught dead and one of whom wounded. Two more people, escaping by taving the advantage of mess during the event, have been captured in Manisa area.

During the armed fight that happened, The field keepers "Hasan" and "Şevki" were killed for islam. They have ascended to the phase of martyr.

After the event, the peace and the authority was established and the marshall law has been admitted in the provinces of Balıkesir, Manisa and Menemen. In accordance with this, military marshall law courts have been established in Menemen.

After the detailed research releted to the event, there have been various eustodies . Together with the custodies related to the event, many of the people, who had an influence on the others in this way challenging law of Turkish republic, have been arrested and judged.

After the judgement of the people who had a direct or indirect relationship with the event and of those who joined the religious order by opposing the law of abolishment of Dervish lodge, all these people mentioned above have been leqally punished.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

İsmail KURTOĞLU'nun "Menemen Oluyr" başlıklı tezi 28 Kasım 2000 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Tarih Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

- Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.İhsan GÜNEŞ
Üye : Yrd.Doç.Dr.Kemal YAKUT
Üye : Yrd.Doç.Dr.Ferit ALTINSAPAN

Prof.Dr.Emine ÖZKAN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu tarihten itibaren karşı tepkiler oluşmuştur. Bu durum başlıca sebebi ülkenin çağdaşlaşma yolunda gerçekleştirmiş olduğu inkılap hareketleridir.

23 Aralık 1930 tarihinde meydana gelen Menemen Olayı bu tepkilerin en önemlilerinden birisidir. Menemen'de meydana getirilen ayaklanma hareketi ve halkın ayaklandırılmaya çalışılması, ön planda 6 kişinin gerçekleştirdiği, ancak arka planda Nakşibendi tarikatının rol oynadığı gerici bir olaydır.

Menemen Olayı nasıl ve nerede planlanmıştır? Olayın nedenleri nelerdir? Ayaklanma ile gerçekleştirilmek istenilen amaçlar nelerdir? Olay nasıl meydana gelmiştir? Olay nasıl gelişmiştir? Olay sonrasında meydana gelen gelişmeler nelerdir? Ayaklanmaya karşı gösterilen tepkiler nelerdir? Olaya basına nasıl yansımıştır? gibi sorular ve Menemen Olayı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi üzerinde çalışma yapan araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Bununla birlikte Menemen Olayı konusunda ayrıntılı bir çalışma yapılmamış olması bizi bu konuya yönlendirmiştir.

Beni böylesine önemli bir konuda araştırma yapmaya yönelten sayın hocam Prof. Dr. İhsan Güneş'e şükran borçluyum.

Çalışmalar sırasında, gerekli yardımları esirgemeyerek, konuya ilgi gösteren, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi ve Mikro Film Arşivi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphanesi, İzmir Milli Kütüphanesi, Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına, Can DüNDAR'a, Şaduman Halıcı'ya, Kamuran Uğur'a, Coşkun Çebitürk'e ve çalışmalar sırasında desteklerini esirgemeyen ailem ile arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İsmail KURTOĞLU

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ TÜRKİYE DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA İNKILAPLARA KARŞI TEPKİLER

1. Türkiye Devleti'nin Kuruluşu ve İlk Tepkiler.....	5
2. İnkılaplara Karşı Tepkiler.....	16
2.1. Şeyh Sait İsyanı.....	16
2.2. Türk Kadınının Modernleşmesine ve Şapka Giyilmesine Karşı Tepkiler.....	19
2.3. Mustafa Kemal Paşa'ya Suikast Girişimi.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

MENEMEN OLAYI VE GELİŞİM BASAMAKLARI

1. 1930 Yılında Türkiye'nin Durumu.....	24
2. Menemen'de Gerici Ayaklanma Girişimi.....	29
2.1. Menemen İlçesine Genel Bir Bakış.....	30
2.2. Menemen Olayın Nedenleri.....	31
2.2.1. Siyasal nedenler.....	31

2.2.2. Sosyo-ekonomik nedenler.....	32
2.2.3. Toplumsal nedenler.....	32
2.2.4. Dinsel nedenler.....	33
2.3. Menemen'in Seçilme Nedeni.....	33
2.4. Ulaşılmak İstenilen Amaçlar.....	34
2.5. Nakşibendi Tarikatı'nın Rolü.....	35
3. Menemen Olayı'nın Gelişimi.....	43
3.1. Olayın Failleri.....	43
3.2. Olayın Hazırlık Aşaması.....	44
3.3. Olayın Başlaması.....	50
3.3.1. Olaya ilk müdahale.....	53
3.4. Gerici Ayaklanma Girişiminin Bastırılması.....	58
3.5. Halkın Durumu.....	59
4. Menemen Olayı'nın Yankıları.....	60
4.1. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi.....	60
4.2. Hükümetin Tepkisi.....	62
4.3. TBMM'nde Meydana Gelen Tepkiler.....	64
4.4. Ordunun Tepkisi.....	68
4.5. Sivil Toplum Örgütlerinin Tepkisi.....	70
4.6. Halkın Gösterdiği Tepkiler.....	74
4.6.1. Protesto mitingleri.....	75
4.6.2. Protesto telgrafları.....	76
5. Menemen Olayı Üzerine Alınan Önlemler.....	77
5.1. Menemen'de Alınan İlk Önlemler.....	78
5.2. Cumhuriyeti Koruma Çabaları.....	81
5.3. İdare-i Örfiyye'nin İlanı.....	85
5.4. Çankaya'da Yapılan Toplantı.....	93
5.5. İdare-i Örfiyye Süresinin Uzatılması.....	98
5.5.1. Menemen kazasında idare-i örfiyye süresinin uzatılması.....	99
5.6. Divan-ı Harb-i Örfi'nin Oluşturulması ve Çalışmaya Başlaması.....	99
6. Menemen Olayı Üzerine Yapılan Soruşturma ve Yargılamalar.....	101
6.1. Olayda Fiilen Yer Alanların Yargılanması.....	103

6.1.1. Mahkeme heyeti.....	103
6.1.2. Duruşmanın başlaması.....	104
6.1.3. Yargılaması yapılanlar.....	104
6.1.4. Yargılanan sanıkların sosyo-ekonomik durumu ve eğitim düzeyi.....	112
6.1.5. Yargılama ve savunmalar.....	116
6.1.6. Savcı'nın suçlular hakkındaki talebi.....	152
6.1.7. Sıkıyönetim mahkemesinin ilk kararı.....	165
6.1.8. Ceza hükümlerinin yerine getirilmesi.....	171
6.2. Devletin Temel Düzenini Korumaya Yönelik Yargılamalar.....	179
6.2.1. Bozalanlıların yargılanması.....	180
6.2.2. Tekke ve zaviyelerin kaldırılmasına karşı gelenlerin yargılanması.....	181
6.2.3. Nakşibendi tarikatını yaymaya çalışanların yargılanması... ..	184
6.2.4. Dini duyguları kötüye kullanarak devlet düzenini bozmaya çalışanların yargılanması.....	188
6.2.5. Uşaki tarikatı sanıklarının yargılanması.....	194
6.2.6. Hendeklilerin yargılanması.....	195
6.2.7. Alaşehirliilerin yargılanması.....	196
6.2.8. Foça suikasti olayı sanıklarının yargılanması.....	199
6.2.9. Balıkesirliilerin yargılanması.....	203
6.2.10. Eskişehirliilerin yargılanması.....	209
6.2.11. Manisa jandarma takım kumandanı ile hesap memurunun yargılanması.....	210
6.2.12. Menemen olayı sırasında görevini yapmayan askerlerin yargılanması.....	211
6.3. Sıkıyönetim Mahkemesinin Görevini Sona Erdirmesi.....	212
7. Menemen Olayı'na Şahit Olanların Açıklamaları.....	213

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENEMEN OLAYI'NIN BASINDAKİ YANKILARI

1. Menemen Olayı'nın Basına Yansıması.....	221
1.1. Basının Olaya Yaklaşımı.....	224
1.2. Olay Hakkında Gazetelerde Yayınlanan Makaleler.....	228
2. Menemen Olayı Karşısında Ulusal ve Yerel Basının Tutumu.....	243
2.1. Ulusal ve Yerel Gazeteler Arasında Tartışmalar.....	243

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVİRİM ŞEHİDİ MUSTAFA FEHMİ KUBİLAY

1. Hayatı ve Ailesi.....	249
1.1. Kişilik Yapısı.....	251
1.2. Şehit Kubilay'ın Cenaze Töreni.....	252
1.3. Kubilay'ın Ailesine Maaş Bağlanması.....	254
1.4. Kubilay Bey'in Askeri Kıyafeti ve Kanlı Sancak.....	255
2. Kubilay Anıtı.....	255
SONUÇ	257
EKLER	261
KAYNAKÇA	296

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
A.Ü.S.B.F.Y.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
A.Ş.	: Anonim şirketi.
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
b.k.z.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
Çev.	: Çeviren.
EGMA	: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi.
EGMPD	: Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Dergisi.
G.K.H.T.B.	: Genel Kurmay Harpa Tarihi Başkanlığı.
G.K.B.H.T.D.R.Y.:	: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayını.
HF	: Halk Fırkası.
Kur. Kod.	: Kurum Kodu.
N.	: Numara
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı.
S.	: Sayı.
s.	: Sahife.
s.s.	: Sahife sayısı.
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası.
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti.
TpCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TCK	: Türk Ceza Kanunu.
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu.
T.T.K.B.	: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
T.İ.T.E.Y.	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını.
vd.	: Ve devamı.
Y.a.g.e.	: Yukarıda adı geçen eser.
Y.a.g.m.	: Yukarıda adı geçen makale.
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan.
Zb.C.	: Zabıt Ceridesi.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Menemen Olayı ismiyle adlandırılan irticai bir ayaklanma hareketi 23 Aralık 1930'da İzmir'in, Menemen İlçesinde meydana gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti üzerine yapılmış araştırma ve çalışmalarda, Menemen Olayı hakkında bilgilerin çok yüzeysel olduğu; özgün bir şekilde yapılmaya çalışılan araştırmalarda ise olay açıklanmaya çalışılmakla birlikte kaynakça, arşiv belgesi ve bilimsel kurallara uyulması açısından yeterli içerikte olmadıkları görülmektedir. Ayrıca uzun bir araştırmaya dayanmadan yayınlanan bu çalışmalarla Menemen Olayı'nın bütün yönleriyle çözümlenmesinin zor olduğu kanısındayız.

Menemen Olayı kuşkusuz gerici bir ayaklanmadır. Ancak, Menemen Olayı'nı net bir şekilde ortaya çıkarmak için olayın düşünsel ve eylemsel gelişiminin yanında, olayın nedenlerinin ve etkilerinin saptanması gerekmektedir. Bu olayın siyasi, sosyal ve toplumsal açıdan bütün yönleri ile belirlenmesi zorunludur. Menemen Olayı ile ilgili bir çok soru akla gelmektedir. Menemen Olayı ile amaçlanan ve ulaşılmak istenen hedefler neydi? Olay nasıl gelişmiş ve sonuçlanmıştı? Bu olay irticai bir ayaklanma mıydı? Yoksa yalnız "altı serserinin" çıkardığı bir olay mıydı? Bu olayda kimler aktif rol oynadı? Bu kanlı irtica olayının asıl elebaşları kimlerdi? Mustafa Fehmi Kubilay hangi şartlar altında ve nasıl katledildi? Kimler suçlu görülerek hangi cezalara çarptırıldı? Kimler suçsuz bulundu? Olay sonunda alınan önlemler ve olay karşısında gösterilen tepkiler nelerdi? Olayın basındaki yankıları nasıl olmuştu? Bu ve bunun gibi sorular üzerinde durulması ve aydınlatılması gereken ayrıntılardır.

Menemen Olayı aydınlatıldığında gerçeklerin ortaya çıkarılarak, gelecek nesillere aktarılması, olayın üzerinde değişik spekülasyonların en aza indirilmesi konumuz açısından önemli bir yer teşkil etmektedir.

Menemen Olayı'nın, Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde önemli bir yer teşkil etmesinde olayın meydana geliş açısıyla birlikte yeni Türkiye devletinin rejimine karşı yıkıcı bir hareket olması yanında; hem öğretmen, hem de yedek subaylık görevini yapmakta olan Asteğmen Kubilay'ın katledilmiş olmasındadır.

Menemen Olayı'nın araştırması, olayın aydınlanması yanında bir döneme ışık tutabileceği gibi o döneme ait bir kısım düşünce tarzlarını da ortaya koyabilecek

düzeydedir. Özellikle bölücü ve yıkıcı etkiye sahip bu tür isyan hareketleri ülkeyi bunalıma götürmesinin yanında, radikal değişiklikler oluşturarak Cumhuriyet rejimini yıkma eğilimindedir. Yani asıl sorun, şeriata (dine) dayalı devlet anlayışından; modern, çağdaş ve laik devlet olma anlayışına gidiş gerçeğidir. Bu doğrultuda yeni Türkiye Devleti'nin kuruluş aşamasının ve Menemen Olayı'na kadar geçen zaman içinde meydana gelen gelişmeler ile oluşan tepkilerin bilinmesi, Menemen Olayı'nın anlaşılmasında önemli bir yer teşkil edecektir.

Yapılan çalışma dört bölüme ayrılmıştır.

Birinci bölümde, Türkiye Devleti'nin kuruluşu ve gelişimi ile inkılaplara karşı ortaya çıkan tepkiler araştırılmıştır.

İkinci bölümde, 1930 yılında Türkiye'nin genel durumu; Menemen'deki irtica hareketinin nedenleri, amaçları, Nakşibendi tarikatının rolü; Menemen Olayı'nın gelişimi, yankıları, olay üzerine alınan önlemler, soruşturma ve yargılamalar ile olaya şahit olanların açıklamaları araştırılmıştır.

Üçüncü bölümde, Menemen Olayı'nın basına yansması ile yerel ve ulusal basının tutumu araştırılmıştır.

Dördüncü bölümde, Devrim şehidi Mustafa Fehmi Kubilay'ın hayatı, ailesi, kişiliği ile Kubilay Anıtı araştırılmıştır.

Yapılan araştırmada ana kaynaklara ulaşılmaya çalışılmış, Menemen Olayı üzerine yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Yapılan araştırmada kullanılan kaynaklar beş grupta toplayabiliriz:

- 1- Arşiv belgeleri,
- 2- Belgesel nitelikli kaynaklar,
- 3- Basın,
- 4- Araştırmalar,
- 5- Anılar.

1-Arşiv: Tarihi aydınlatmaya yarayan, eski yazılı belgelerin saklandığı yerdir. Menemen Olayı konusunda T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden yararlanılmıştır.

2-Belgesel nitelikli kaynaklar:

a- Düstur: Devlet kanunlarını içine alan kitaptır. Menemen Olayı karşısında TBMM'nin çıkarmış olduğu kanun ve yasalar düsturdan yeralmaktadır.

b- Meclis Zabıtları: TBMM'nde yapılan bütün oturumlardaki görüşme ve konuşmaların, kabul edilen kanun ve yasaların yazılı olarak yer aldığı tutanaklardır. Menemen Olayı ile ilgili TBMM'nde meydana gelen gelişmeler meclis tutanaklarından incelenmiştir. Ayrıca, Menemen Olayı'nın ilk kısım yargılamaları ve mahkeme tutanakları ile meclisin olay karşısında vermiş olduğu kararlar Meclis Zabıtlarında yer almıştır.

3-Basın: Gazete, dergi gibi belirli zamanlarda çıkan basılmış eserlerdir. Basın, toplumların aynasıdır. Olayları sığağı sığağına yansıtabilme özelliklerine sahiptirler. Menemen Olayı ile ilgili gazetelerde çıkmış olan yazılar, olayın araştırılmasında önemli bir kaynaktır.

4-Araştırmalar: Bilim, edebiyat, tarih ve sanat alanlarında yapılan metodlu çalışmalardır. Konumuzla ilgili ve tarih konusunda yakın dönemde yapılmış bilimsel araştırmalardan yararlanmaya çalışılmıştır.

5-Anılar: Geçmişte yaşanmış olayların aktarıldığı kitaplardır.

Güncel bir konu olmasına rağmen, Menemen Olayı üzerine yapılmış araştırmalar yeterli ve düzenli değildir. Yapılan çalışmalarda, olay konusunda ortaya atılan tezler ise iki ana grupta toplanmaktadır.

a- Menemen Olayı'nın irticai (gerici), şeriatçı ve Cumhuriyete karşı girişilmiş bir isyan olayı olduğu görüşü;

b- Menemen Olayı'nın, altı serseri esrarkeşin eseri olup; Nakşibendi tarikatı büyüklerini ortadan kaldırmak için hükümetçe ve bir ajan tarafından düzenlenmiş bir irtica oyunu olduğu görüşüdür.

Menemen Olayı üzerine yapılmış en ayrıntılı çalışma, Kemal Üstün tarafından hazırlanmış olan 'Devrim Şehidi Öğretmen Kubilay adlı eserdir. Bu eserin belli kaynaklara dayanılarak yazıldığı anlaşılmalı birlikte bu kaynakların gösterilmemesi en zayıf tarafıdır.

Menemen Olayını inceleyen diğer eserler ve yayınlar ise; Celal Kırhan'ın 'Öğretmen Kubilây ve Uydurma Mehdi', Kan Demir'in 'Şehit Kubilây', Emin Abalı'nın 'Kubilây'ın Mezarında', Mustafa Baydar'ın 'Kubilây', Rahmi Dönmez'in 'Kubilây Destanı', Hikmet Çetinkaya'nın 'Kubilây Olayı ve Tarikat Kampları'dır. Yapılmış olan bu çalışmalar Menemen Olayının gericî, şeriatçı bir isyan hareketi olduğunu belirtmektedir.

Necip Fazıl Kısakürek ise ‘Son Devrin Din Mazlumları’ adlı eserinde olayın hükümetçe düzenlenmiş bir tertip olduğunu savunmuş ancak eserinde dayanmaya çalıştığı tezin kaynakları, belgeleri gösterilmemiş, iddialarını yorumlara dayandırmıştır.

Mustafa Müftüoğlu ‘Yalan Söyleyen Tarih Utansın’ adlı eserindeki ‘Menemen Vak’ası Nedir, Ne Değildir?’ başlıklı kısmında olayın tüm boyutları incelenmeden, Necip Fazıl Kısakürek’in dayandığı teze dayanarak açıklamalar getirmiş, kaynaklar ve belgeler gene gösterilmemiştir. Eserde olayın dayanak noktaları yorumdan öteye geçememiştir. Yine aynı şahsın ‘Yakın Tarihimizde Bir Olay, Menemen Vakası’ başlıklı kitabı bulunmaktadır. Ancak bu kitaba ulaşamadığımızdan dolayı içeriğini yansıtamamaktayız.

Bu iddialar ne kadar doğrudur? Dayandığı kaynaklar nelerdir? Bilimsel bir şekilde yapılan araştırma eserlerinde bunların açıklanması, savunulan teze dayanak noktaları olması gerekmektedir. Bunlardan yoksun bir şekilde hazırlanan kitaplar insanların zihinlerini karıştırmaktan ve asılsız görüşlerden öteye geçememektedir. Bu kitapların dayandığı fikirler ile olaya karışanların vermiş oldukları ifadeler ve Menemen Olayını yaşamış olanların söyledikleriyle çelişmektedir. Bu olayda ortaya konulan sözde belgeler ışığında bu iddiaları kanıtlamaları olanaksızdır.

Menemen Olayı üzerine yapılmış makale ve araştırma yazıları ise Kandemir’in “Kubilây Vak’ası”, Kemal Üstün’ün “Menemen Olayı ve Kubilay’ın Öldürülüşü”, Serap Tabak’ın “Menemen Olayı’nın İzmir Basını’nda Yankıları” ile Cemalettin Saraçoğlu’nun 23/30 Aralık 1958 tarihleri arasında Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan yazılarıdır.

Serap Tabak’ın “Menemen Olayı’nın İzmir Basını’nda Yankıları” adlı makalesi ile Menemen Olayının yerel basının da yansımaları genel hatlarıyla bir incelemeye çalışmıştır. Ayrıca olayın yerel İzmir basını açısından incelemesi; Dokuz Eylül Üniversitesinde Yüksek Lisans tezi olarak Bahriye Acar tarafından da yapılmıştır.

Cemalettin Saraçoğlu ise “Menemen İrticacının İçyüzü” başlıklı yazı dizisini Cumhuriyet gazetesinde yayınlamıştır. 8 gün süren yazı dizisi 1958 tarihine kadar Menemen Olayı hakkında yapılan ve yayınlanan en ayrıntılı araştırma olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ TÜRKİYE DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA İNKILAPLARA KARŞI TEPKİLER

1. Türkiye Devleti'nin Kuruluşu ve İlk Tepkiler

Türkiye Cumhuriyeti'nin içinde çıktığı Osmanlı İmparatorluğu altı yüz yıldan fazla bir zaman (1299 – 1918) egemen bir devlet olarak varlığını sürdürmüştü¹, 1922 yılında da resmen tarihe karışmıştır. Devletin kurucu unsuru Türk, yasal temelleri ise İslami nitelikte idi². Monarşik bir sistemde, teokratik (dini) yapıda devlet düzenine sahip olan Osmanlı İmparatorluğu; bütün siyasal, sosyal ve ekonomik yaşamında şeriatın temel esaslarına dayanmıştır. Dini kuralların yetersiz kaldığı durumlarda, örfi hukuk ile hareket edilerek³ otoriter bir düzen oluşturulmuştur. Yani, siyasal açıdan Doğu despotizmi, din açısından Sünni Halifelik geleneğini benimsemiştir⁴.

İmparatorluk, klasik dönemde (1300-1600)⁵ ileri bir durumda iken, değişen ve gelişen dünya koşullarına ayak uyduramamıştır. Bu nedenle duraklama, gerileme ve dağılma dönemlerini yaşadktan sonra çökmüştür. İmparatorluğu çöküntüden kurtarmak amacıyla XVII. - XVIII. ve özellikle XIX. yüzyılda ıslahat çalışmalarına ağırlık verilmesine rağmen çöküntüyü durduramamıştır⁶.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşününün siyasal, toplumsal, askeri ve ekonomik⁷ nedenlerinin yanında iktidardakilerin çıkar çatışmaları da etkili olduğu gibi⁸ Osmanlı

¹ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, (Birinci basım, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1996), s.29.

² İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*, c.I, (Birinci basım, Ankara: TBMM Basımevi, 1997), s.1.

³ İlhan Arsel, *Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına*, (Birinci basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975), s.2.

⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Birinci basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973), s.24.

⁵ Osmanlı Devleti'nin Klasik dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.I-II-III-IV, (Altıncı basım, Ankara: T.T.K., 1995).

⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, (İkinci basım, İstanbul: 1970), s.21 vd.

⁷ Stanford J. Shaw – Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.I-II, çev.: Mehmet Harmancı, (Birinci basım, İstanbul: E Yayınları Tarih Dizisi, 1982), s.235 vd.

⁸ Hikmet Bayur, *XX. Yüzyıl Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, (İkinci basım, Ankara: T.T.K., 1989), s.14.

yönetiminin ve Türk ulusunun batıdaki gelişmeler dışında bırakılması⁹ diğer önemli bir nedendir. Yani ulusal bir devlet oluşturularak geleneksel toplumdun çağdaş topluma ulaşılmasınıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışını kaçınılmaz hale getiren olay ise 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı¹⁰ ve sonrasında meydana gelen Anadolu'yu paylaşma girişimleridir. Bu durum karşısında ortaya çıkan yeni durum ise Anadolu İhtilali olmuştur.

Anadolu İhtilali, Mustafa Kemal¹¹'in önderliğinde Anadolu halkının başlattığı bağımsızlık savaşıyla birlikte ulusa dayalı yeni bir Türk devleti kurma mücadelesidir¹². Anadolu İhtilali Mustafa Kemal Paşa¹³'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmasıyla başlamıştır. Bu süreç içerisinde dışta batılı emperyalist işgal güçlerine, içte Osmanlı saltanatı ile İstanbul hükümetine karşı mücadeleye girişilmiştir¹⁴.

Anadolu İhtilali'nin gerçekleştiği 1919-1922 yılları arasında meydana gelen oluşumlara bakıldığında yeni bir Türk devleti kurabilmek için alt yapı oluşturulmuştur. Özellikle genelgeler ve kongreler döneminden sonra 23 Nisan 1920 tarihinde halka dayalı olarak TBMM'i açılmıştır¹⁵. Kurucu meclis niteliğinde ve olağanüstü koşullar altında toplanan I. TBMM, ulus adına ülkenin kaderine resmen el koyarak, yönetimi eline almış ve tek yetkili kurul olmuştur¹⁶.

Yeni mecliste, halkçı düşünce egemen kılınarak 13 Eylül 1920'de bir program halinde meclise sunulmuştur. Bu program özel komisyon tarafından ikiye ayrılarak birinci kısmını yani amaç ve öğreti bölümünü, meclis bildirisi; diğer bölümü ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olarak düzenlenmiştir. I. TBMM 20 Ocak 1921'te Teşkilat-ı Esasiye Kanununu (1921 Anayasası) kabul etmiştir. 1921 Anayasası ülkenin içinde

⁹ Suna Kili, *Atatürk Devrimi. Bir Çağdaşlaşma Modeli*, (Beşinci basım, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1995), s.63.

¹⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, (Dördüncü basım, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995), s.459 vd.

¹¹ Mustafa Kemal Paşa'nın düşünce yapısı için bkz.: Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk/Söylev*, (Üçüncü basım, Ankara: T.T.K., 1989).

¹² Kili, *a.g.e.*, s.238.

¹³ Mustafa Kemal Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal*, c.I-II-III, (Onsekizinci basım, İstanbul: Remzi Kitabevi-Simga Yayıncılık, 1999); Lord Kinnross, *Atatürk*, Türkçe. Necdet Sander, (Onikinci basım, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994); "Atatürk", *İslam Ansiklopedisi*, c.I, (Birinci basım, İstanbul: M.E.B., 1965), ss.717-804; Andrew Mango, *Atatürk*, Türkçesi. Füsün Doruker, (Birinci basım, İstanbul: Sabah Yayınları, 2000).

¹⁴ Tansel, *a.g.e.*, c.II, s.1 vd.

¹⁵ Atatürk, *a.g.e.*, c.I, s.485 vd.- 575 vd.; Çavdar, *a.g.e.*, s.172 vd.; Karpat, *a.g.e.*, s.52; Birinci TBMM'i hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, (Birinci basım, Eskişehir: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997).

¹⁶ Güneş, *Birinci TBMM...*, s.55 vd.

bulunduğu durumlar göz önüne alındığında bazı noktalarda kapalı olmasına rağmen Cumhuriyetçi bir öz taşıymaktaydı. Kendine ters düşecek kurumlara dokunmamış, ancak devletin adı ve yönetim biçimini değiştirmiştir. Misak-ı Milli sınırları içinde kalan toprakları Türkiye olarak adlandırdığı gibi, bu topraklar üzerinde kurulacak milli bir devletin adının da “Türkiye Devleti” olmasını öngörmüştür¹⁷. Bu anayasa aynı zamanda yeni Türkiye Devleti’nin ilk anayasasıdır¹⁸. Ancak yeni bir devlet kurulmuş olmasına rağmen ilk başlardaki olağanüstü şartlardan dolayı rejimi belirsiz kalmıştır. Bu durum Anadolu İhtilali sonrasında uygulamaya konulan inkılaplar aşamasında halledilmiştir.

Bu oluşumlar içerisinde Anadolu’da kurulan yeni Türkiye Devleti’ne karşı ilk tepkiler meydana gelmiştir. İlk tepkiler, Anadolu İhtilali esnasında oluşan tepkilerdir¹⁹. Anadolu İhtilali döneminde oluşan tepkiler özellikle Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu topraklarına ayak basması ile Türkiye’nin tarihinde yeni bir devrin açılmasının, yeni dönüşümlerin meydana gelmesinin ve memleketin iki ayrı kampa bölünmesinin işareti olmuştur. İstanbul’da padişah ve hükümeti, itilaf güçleriyle işbirliği yaparak padişahlık idaresinin devamını sağlamaya çalışmakta; Anadolu’da ise Mustafa Kemal ile onun etrafında toplanan bir avuç insan halkın da desteğini alarak memleketin toprak bütünlüğünü ve milli bağımsızlığını sağlamaya yönelik emsalsiz bir mücadeleye atılmakta idi²⁰. Bu kapsam içerisinde meydana gelen tepkilerin özelliklerine bakıldığında, İstanbul hükümeti ile İtilaf devletlerinin ortak çalışmaları sonucu çıkarılmış, cahil ve tutucu kimselerle işbirliği yapılmış olmasındadır²¹. Bu doğrultuda Anadolu hareketini engelleme girişimlerine bakıldığında şu olaylar göze çarpmaktadır.

- Mustafa Kemal Paşa’yı resmi görevinde alma girişimi²².
- Ali Galip Olayı²³.
- Mustafa Kemal Paşa ve önder kadroyu gıyabında yargılayarak idam cezalarına çarptırılmaları²⁴.

¹⁷ Güneş, Birinci TBMM..., s. 198 vd.

¹⁸ A. Şeref Gözübüyük – Suna Kili, **Türk Anayasa Metinleri 1839-1980**, (İkinci basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982), s.87 vd.; Ergun Özbudun, **1921 Anayasası**, (Üçüncü basım, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992), s. 1 vd.; Bülent Tanör, **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, (İkinci basım, İstanbul: Der Yayınları, 1995), s.205 vd.

¹⁹ T.C. Genel Kurmay Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbinde İç Ayaklanmaları (1919-1921)**, c.2, k.2, (Ankara: G.K.B.H.T.D.R.Y., 1964).

²⁰ Karpat, a.g.e., s. 50 vd.

²¹ G.K.H.T.B., a.g.e., c. VI, s.295 vd.

²² Atatürk, a.g.e., c.I, s.41.

- İstanbul ve işgal devletlerinin Anadolu halkını kışkırtma çabaları ve bunun sonucunda meydana gelen iç ayaklanmalar²⁵.
- Başlangıçta Kuvayi Milliyeci olup sonradan ayaklananlar.
- I. TBMM'nde 1921 Anayasasının kabul edilmesiyle meydana gelen muhalefet ve tepkiler²⁶.

Anadolu İhtilali sırasında meydana gelen tepkiler ile yapılacak olan Milli Mücadeleyi engelleme çabalarının I. TBMM'nin açılmasıyla yoğunluk kazandığı görülmüştür. Ulusalçılara karşı meydana gelen iç ayaklanmaları; ayrılıkçı ve gerici ayaklanmalar olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Ulusal güçlere zor günler yaşatan gerici ayaklanmalarda din ilkesi, dindar halk kesimlerinde bağımsızlık savaşına karşı kışkırtıcı bir öğe olarak kullanılmıştır. Bu ayaklanmalar halifenin emirleri, şeyhülislamın fetvalarıyla çıkarılarak düşmana karşı savaşanların dinsiz olduklarına inandırılmaya çalışılmıştır²⁷. Öte yandan Anadolu'daki kimi toprak ağaları, aşiret başkanları ve tüccarların, kısaca bir bölüm eşrafın tutumları da Milli Mücadeleye karşı çıkılmasında etkin rol oynamıştır²⁸.

Genel olarak meydana gelen isyanlara bakıldığında; Anzavur İsyanı, Kuvayı İnzibatiye, Şeyh Eşref Olayı, Düzce-Hendek ve Adapazarı İsyanları, Yenihan, Yozgat ve Boğazlıyan İsyanları, Afyonkarahisar'da Çopur Musa İsyanı, Konya İsyanı, Milli Aşireti İsyanı, Bozkır İsyanı, Demirci Mehmet Efe İsyanı, Malatya Olayı, Koçkiri Hadisesi ve Çerkes Ethem İsyanları olduğu görülür²⁹. Osmanlı saltanatı ve hükümeti, bu ayaklanmaları o kadar desteklemiştir ki, Düzce, Adapazarı, Edirne, Çorum, Bolu ve Gerede'de Kuvayi Milliye'ye karşı halkı ayaklandırmaya yardım edenlerden 16 kişiye Mecidiye nişanı vermiştir³⁰.

²³ Y.a.g.e., s.156 vd.

²⁴ Özek, a.g.e., s.63.

²⁵ Atatürk, a.g.e., c.I, s.343 vd.

²⁶ Güneş, Birinci TBMM..., s.120 vd.

²⁷ Aydemir, a.g.e., c.2, s.356; Kırçak, a.g.e., s.153.

²⁸ Kırçak, a.g.e., s.153.

²⁹ Atatürk, a.g.e., c.I, s.343 vd.; 349 vd.; 373 vd.; 525 vd.; 595 vd.; Milli Mücadele Dönemindeki isyanlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Kenan Esengin, **Milli Mücadele'de Hıyanet Yarışı**, (Birinci basım, Ankara:1969); Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi**, c.VI, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), (Birinci basım, Ankara:Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları,1974); Süreyya Şehidoğlu, **Milli Mücadele'de Adapazarı-Bolu-Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları**, (Birinci basım, Ankara: Bilgi Basımevi, 1970); Uğur Mumcu, **Kürt - İslam Ayaklanması 1919-1925**, (Onuncu basım, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993).

³⁰ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da (1919-1921)**, (Birinci basım, Ankara: Kent Basımevi, 1959), s.58 vd.

Milli mücadele döneminde, Ankara hükümetine karşı oluşan tepkilerden bir diğeri de düzenli ordunun kurulması sırasında meydana gelmiştir. Yürütülen mücadelenin kazanılabilmesi için düzenli bir ordunun kurulması gerektiği ortaya çıkmış ve I. TBMM bu konu da önemli çalışmalarda bulunmuştur. Çünkü Kuvayi Milliye örgütleri düzenli ordular karşısında pek varlık gösterememekteydi. Yapılan mücadelenin daha planlı ve etkili olabilmesi için düzenli bir ordu gerekli idi³¹. Ancak düzenli ordunun kurulması girişimleri sırasında, kişisel nedenleri yanında düzen ve disiplin altına girmek istemeyen Çerkes Ethem³² ile Demirci Mehmet Efe³³ isyanları meydana gelmiştir. Özellikle Çerkez Ethem, başlangıçta Anadolu'da Kuvayi Milliye içerisinde yer alarak Yunanlılar ile mücadele etmiş ve iç ayaklanmaların bastırılmasında büyük yararlılıklar göstermesine rağmen sonradan Kasım 1920'de ulusal mücadelecilere karşı baş kaldırmıştır³⁴.

Milli mücadele döneminde ulusalcılara karşı gösterilen tepkilerin, kurtuluş savaşına ve ordunun geliştirilmesine karşı halk arasında etkili olmaya başlayan din, şeriat, hilafet ve saltanat kaynaklı propagandalar ve ayaklanmalar önemli bir engel olmaya başladığı gibi, ayrıca ayaklanmaların siyasal güçleri kırılmakla birlikte ekonomik güçleri hala yaşayan eski derebey ve ayanın artıkları olan toprak ağalarının, bölgesel eşrafın ve bir de tarikatçıların "beklenen Mehdi"lerin çıkarttığı isyanlar olduğu ortadadır³⁵. İslamcılar arasında bağımsızlık savaşına karşı olanlar, çoğunlukla İstanbul'da padişah ve işgalci güçlerle işbirliği yapan itilafçı hocalardır³⁶.

Kurtuluş Savaşı sırasında oluşan tepkiler, Ankara'dan yayınlanan karşı fetvalarla, TBMM'nin çıkardığı Hiyanet-i Vataniye Kanunu³⁷ ile Kuvay-ı Milli güçleri ve daha sonra kurulan düzenli ordu sayesinde ortadan kaldırılmıştır. TBMM tarafından düzenli ordu kurularak, yurt genelinde otorite sağlandıktan sonra iç isyanların ortadan kalktığı görülür. Ancak, düşmanlarca satın alınan, onlarla işbirliği yapan, iç isyanların çıkmasında büyük çabalar sarfeden, Kuvay-ı Milliye'nin gücünü, kurdukları karşıt bir güçle kırmak isteyen ve tüm bu hareketlere kalem ile destek veren onları kışkırtan vatan

³¹ Tansci, a.g.e., c.IV, s.5 vd.

³² Atatürk, a.g.e., c.II, s. 697 vd.

³³ Y.a.g.e., c.II, s.715.

³⁴ Kırçak, a.g.e., s.167 vd.

³⁵ Berkes, a.g.e., s.431.

³⁶ Çetin Özck, 100 Soruda Türkiye'de Gerici Akımlar, (Birinci basım, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1968), s.62.

³⁷ Atatürk, a.g.e., c.II, s.593.

hainleri unutulmamıştır³⁸. Ulusal mücadele sonunda gerekli cezaları görmüşler ve hatta Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkarılmışlardır³⁹.

Burada şu noktayı önemle belirtmeliyiz ki; ulusal bağımsızlığa ya da siyasal bağımsızlığa kavuşan toplumların bağımsızlıklarını tam bağımsızlığa ve çağdaşlaşmaya dönüştürme süreçlerinde karşılaştıkları engeller ve tepkiler, bağımsızlık savaşımı dönemindeki engellerden daha da büyük ve zorlayıcıdır. Bu engeller iç ve dış olmak üzere iki grupta toplanabilir.

İç engeller ve tepkiler, toplumun geleneksel bir yapıda olmasından⁴⁰ toplum katmanları arasında ekonomik, etnik, yapısal, kültürel, dinsel ve benzeri yönlerden farklılıkların oluşu, yeni kurulan düzen ile yapılmaya çalışılan çağdaşlaşmanın belli kesimler tarafından kabullenilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu kesim daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de en etkin silah olarak dini kullanacak ve dinin siyasete alet edilmesi sağlanarak, insanların en zayıf oldukları düşünceleri açıkça sömürülecektir. İşte bütün bunların sonucu, milli mücadele sonrasında yapılmaya çalışılan çağdaşlaşmayı ve ilerlemeyi ortadan kaldırır yönde gelişmeler meydana gelmesine neden olmuştur⁴¹.

Dış engeller ise, yeni devletin gelişmesini ve kalkınmasını istemeyen dış güçlerdir⁴².

Anadolu İhtilali ulusalcıların istediği doğrultuda gerçekleştirildikten sonra sıra çağdaş toplumlar seviyesine çıkabilmek için yapılması gereken devrim aşamasına gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa zaferden sonra yaptığı geniş nabız yoklamaları ile stratejisinin son biçimini hazırlamıştır. Böylece zaferden sonra devrimler ile devrimin karşısında olanlar arasında amansız bir siyasal mücadele başlamıştır. Yapılacak mücadelenin kazanılması için reformların yapılması gerekiyordu. Bundan dolayı yapılacak ilk iş siyasal boyutta, ulusal ve toplumsal düzeyde Türk devletinin idare şeklini ve yapısını oluşturmaktır⁴³. Bunun gerçekleştirilmesi için aranan fırsat Türkiye devletinin Lozan görüşmelerine çağırılması sırasında yaşanmıştır. İtilaf devletlerinin

³⁸ Şaduman Halıcı, "Yüzellilikler", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), s.14; Kamil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi**, (Birinci basım, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1998).

³⁹ Halıcı, a.g.e., s.28; Ancak vatandaşlıktan çıkarılan bu şahıslar 1938 yılında TBMM tarafından affedilmiştir.

⁴⁰ Kili, a.g.e., s.7.

⁴¹ Y.a.g.e., s.28.

⁴² Y.a.g.e., s.8.

yeni diplomatik taktiğiyle Osmanlı hükümeti ile Ankara hükümetini Lozan'daki konferansa birlikte çağırması, rejim sorununun su yüzüne çıkardığı gibi monarşik düzenin yıkılmasına da neden olmuştur⁴⁴.

Yeni Türkiye Devleti'nin siyasal alanda yaptığı ilk devrim, hiçbir fonksiyonu kalmamış olan Osmanlı saltanatını 1 Kasım 1922 tarihinde kaldırmasıdır⁴⁵. Hilafet makamı ise I. TBMM kararıyla siyasal hakları olmaksızın Osmanlı hanedanında bırakılmıştır. Fakat VI. Mehmet Vahdettin hayatını tehlikede görerek, meclisin kararını beklemeden İngiliz Generali Harrington'a başvurarak, İngiliz gemisiyle İstanbul'dan kaçmıştır. Bunun üzerine I. TBMM tarafından Vahdettin halifelikten azledilerek yerine Abdülmecit Efendi bütün Müslümanların halifesi seçilmiştir⁴⁶. Ancak halifelik kurumunun devam etmesi, Türkiye devletinin dini yapıda olduğunu da gösteriyordu.

Saltanatın kaldırılmasının gündeme geldiği dönem içerisinde ve sonrasında içte ve dışta tepkiler oluşmuştur. I. TBMM'de saltanatın kaldırılması konusundaki görüşmeler sırasında, bazı milletvekilleri tarafından saltanat ve hilafetin birbirinden ayrılamayacağı fikirleri ileri sürülerek karşı çıkmıştır⁴⁷. Meclisin dışında da özellikle İstanbul'un tutucu basınının da saltanatın kaldırılmasını engelme çalışmaları yapılmıştır⁴⁸.

Dışta ise İngilizler saltanat konusunda etkili olmaya çalışmışlardır. Vahdettin'e TBMM'nin saltanatı kaldırma kararını kabul etmemesini ve gerekirse Britanya hükümetinin kendisine yardım edeceği teminatını vermiştir. Ayrıca, General Harrington ile baş tercümanı Ryan'ın hazırladıkları ve TBMM'nin saltanatı ile hilafeti ayırıp, bunlardan saltanatı kaldırmaya yetkili olmadığını ifade eden bir beyanname yayınlamışlardır⁴⁹. İngilizlerin oyunları gene devredeydi. Ancak, hiçbir etki yapmamıştır.

I. TBMM'nde, Saltanatın kaldırılarak hilafetten ayrılması ve hilafetin siyasi yetkilerinin elinden alınarak varlığının göstermelik bir hale getirilmesi konusunda

⁴³ Lewis, a.g.e., s.256.

⁴⁴ Atatürk, a.g.e., c.II, s.911 vd.

⁴⁵ *Düstur*, Üçüncü Tertip, c.3, (İstanbul: Milliyet Matbaası, 1929), s.152 vd.; *TBMM, Zb.C.*, c.24, s.328.

⁴⁶ *Düstur*, c.3, s.153; Atatürk, a.g.e., c.II, s.927; Afetinan, a.g.e., s.100; Lewis, a.g.e., s.259.

⁴⁷ Atatürk, a.g.e., c.II, s.911 vd. Saltanatın kaldırılmasına karşı çıkan milletvekilleri Rauf Orbay, Refet Bele, Albay Salihattin Bey, Ziya Hurşit, Hoca Müfit Efendi gibi düşünce yapısı dini ağırlıklı olan kesimdi.

⁴⁸ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı*, c.II, (İstanbul: Yenigün – Cumhuriyet Gazetesi Yayını, 1998), s.78.

⁴⁹ Ayfer Özçelik, "Saltanatın Kaldırılmasından Sonra İstanbul'da Durum (Felah Grubu Raporlarına Göre)", *Atatürk Yolu*, A.Ü.T.İ.T.F.D., Yıl:5, Cilt:3, Sayı:9, Mayıs 1992, s.25.

gösterilen en büyük tepki; 15 Ocak 1923 tarihinde⁵⁰ Afyonkarahisar Milletvekili Hoca İsmail Şükrü Efendi tarafından yayınlanmış olan 28 sayfalık “Hilafet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi”⁵¹ adlı broşür oldu. Meclis içinde dağıtılmış olan bu broşür saltanatın kaldırılmasını onaylamakla birlikte; zaten İslamiyet’te şahsi hükümlerliliğin kabul edilmediğini ancak halifeliğin hükümet demek olduğunu, siyasi yetkilerinin bulunması gerektiğini, İslamiyet’e göre devletin başkanının halife olduğunu, hukuki ve şer’i vazifelerini iptal etmenin hiç kimsenin ve hiçbir meclisin elinde olmadığını belirterek; ‘Halife Meclisin, Meclis Halifenindir’ açıklamasında bulunmuştur⁵². Bu broşür ile yapılmak istenilen, TBMM’ni halifenin danışma kurulu; halifeyi, meclis ile devletin başkanı kabul ettirme çabasıydı⁵³. Broşürde yer alan düşünceler, Hoca İsmail Şükrü Efendiye ait olmakla birlikte, aynı zamanda meclisteki diğer İslamcı kesimin düşüncelerini de yansıtıyordu. Düşüncelerini bu şekilde açıklamaları, halifeliğin siyasal açıdan yönetimden uzaklaşmış olmasına karşı gösterilen bir tepki idi. Yapılmak istenilen halifeyi bütün Müslümanlara egemen bir devlet başkanı yapmaktı⁵⁴. Ayrıca bu risale ile meclisin ve ulusun, Mustafa Kemal Paşa ile grubuna karşı kışkırtılması çabasıydı⁵⁵. Ancak bu risaleye karşı tepki çok gecikmedi⁵⁶ ve “Hakimiyet-i Milliye ve Hilafet-i İslamiye”⁵⁷ adlı tepki risalesi yazıldı. Mustafa Kemal Paşa’da risaleyi tepkiyle karşılayarak eleştirmiştir⁵⁸. Ayrıca 1923 yılı içinde, saltanat ve hilafet konusuna karşı tepki veren içerisinde bir çok makalenin yer aldığı “Hilafet ve Milli Hakimiyet”⁵⁹ adlı kitapçık yayınlanmıştır. Saltanatın kaldırılması üzerine içte bu türlü gelişmeler olurken, dışta özellikle Hindistan ve Mısır da saltanat konusunda beyanatlar verilmiş; yeni Türk Devleti’nin iç işlerine karışılmaya başlanmıştır. Mısır’a kaçmış bulunan Mustafa Sabri Efendi, Türk Devleti’nin saltanatı kaldırmasının meşru olmadığını, hilafetin elinden

⁵⁰ Niyazi Berkes bu tarihi Ocak 1923 göstermekte iken, Kadir Mısırlıoğlu Saltanat kaldırılmadan 8 gün öncesi demektedir. Berkes, a.g.e., s.448; Kadir Mısırlıoğlu’nun yazısı için bkz.: İsmail Şükrü (Çelikalay), **Hilafet-i İslamiyye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi**, ([b.y.], İstanbul: Bedir Yayınları, 1993), s.8.

⁵¹ İsmail Şükrü (Çelikalay), **Hilafet-i İslamiyye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi**, ([b.y.], Ankara: Ali Şükrü Matbaası, 1339), ss.1-28; Atatürk, a.g.e., c.II, s.939; Tunçay, a.g.e., s.491 vd.

⁵² Şükrü (Çelikalay), a.g.e., s.3 vd.

⁵³ Atatürk, a.g.e., c.II, s.939.

⁵⁴ Y.a.g.e., s.943.

⁵⁵ Y.a.g.e., s.963.

⁵⁶ Tunaya, **İslamcılık...**, s.79.

⁵⁷ Hoca Halil Hulki – Hoca Elhac İlyas Sami – Hoca Rasih, **Hakimiyet-i Milliye ve Hilafet-i İslamiye**, ([Birinci baskı, 20 Ocak 1923], Ankara: Yeni Gün Matbaası, 1341), ss.1-34.

⁵⁸ Atatürk, a.g.e., c.II, s.943 vd.

⁵⁹ Ziya Gökalp ve diğerleri, **Hilafet ve Milli Hakimiyet**, ([Birinci basım], Ankara: Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı, 1339), ss.1-238.

siyasi gücü almakla, Türkiye'nin İslam dininden çıkma suçunu işlediğini ilan etmiştir. Mısır ulemasına göre de hilafet hem din, hem dünya işlerinde genel başkanlıktı. Baş görevi İslam dininin işlerine bakmak kadar, İslam ümmetinin dünyadaki idaresini uygulamaktı. El'Ezher Şeyhiyle Mısır uleması yayınladıkları bir bildiriye, gene bu görüşleri tekrarladıktan sonra Türk hükümetine (Papaların aforozları gibi) kafir olduğunu bildirmişlerdir⁶⁰.

1923 yılı Türkiye Devleti için önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Çünkü I. TBMM Kurtuluş Savaşını yönetmiş, tarihsel görevini yerine getirerek yıpranmış durumdaydı. İnkılapları yapabilecek niteliğe sahip değildi. Ulusta, meclisin görev yapamayacak bir duruma geldiği kaygısı sezilmeye başlamıştır. Bundan dolayı gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra seçimlere gidilmiştir⁶¹. Bunun sonucunda II. TBMM 11 Ağustos 1923'te toplanarak I. TBMM den devraldığı yeni Türkiye'yi çağdaş devletler düzeyine çıkaracak çalışmaları başlatmıştır⁶². Devrimin amacı, eski yapıyı değiştirerek, geleneksel ümmet toplumundan çağdaş, laik, ulusal topluma geçirmektir. Bu değişme amacı kendiliğinden bazı zorlukları, direnişleri beraberinde getirecekti. Siyasal yapı değiştirilerek çağdaş siyasal kurumlaşmaya, siyasal toplumsallaşmaya gidilecekti. Fakat bu durum geleneksel, dinsel otoritelerle, toplumun çeşitli otorite odaklarıyla çatışmayı zorunlu kılmıştır⁶³. Ülkedeki yapısal değişiklikler II. TBMM'nin açılması ile hız kazanmıştır. Ülkedeki yapısal değişiklikleri gerçekleştirecek olan siyasi yapı ise 11 Eylül 1923 tarihinde kurulan Halk Fırkasıdır. Halk Fırkası, Türkiye devletinin ilk siyasi partisi olduğu gibi inkılapları da gerçekleştirmiştir⁶⁴. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, II. TBMM açıldığında meclis içinde en çok tasfiyeye uğrayan kesim mukaddesatçılarla açıkça halifelik yanlısı olanlar olmuştur. Böyle olmakla beraber, Halk Fırkasıyla birlikte mecliste, yönetim biçimi konusu üzerinde devrimci bir tutum alamayacak olan kişiler de girmiştir.

⁶⁰ Berkes, *a.g.e.*, s.447.

⁶¹ Atatürk, *a.g.e.*, c.II, s.969; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, (İkinci Basım, İstanbul: Arba Yayıncılık, 1995), s.580 vd.; *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, (Birinci basım, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayın, 1964), s.488 vd.; Güneş, Birinci TBMM..., s.98 vd.

⁶² Güneş, Birinci TBMM..., s.100.

⁶³ Kili, *a.g.e.*, s.102.

⁶⁴ Tunaya, *Türkiye'de...*, s.557. (Halk Fırkası, Cumhuriyetin ilanından sonra, 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası adını alacaktır.)

Türkiye Devleti'nin siyasal alanda yaptığı en büyük devrim 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyeti ilan etmesi olmuştur⁶⁵. Cumhuriyetin ilanı, Türk Devrimi'nin en güçlü ve yeni Türkiye'nin yolunu açıcı ilk büyük adımı olmuştur⁶⁶. Cumhuriyetin ilanından sonra çağdaşlaşma yolunda meydana gelecek adımlar siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanda olmuştur. Yeni Cumhuriyet, uluslaşmaya, yeni siyasal yapının kurumlarını gerçekleştirmeye; toplumdaki geleneksel, dinsel otorite odaklarını ortadan kaldırmaya yönelecektir⁶⁷. Cumhuriyetin ilanı bir çok çevrede yeni bir çağın başlangıcı olarak heyecanla karşılanmıştır. Diğerler kesimlerde şaşkınlık ve gelecek hakkında derin endişeler yaratmıştır. Cumhuriyet ne demektir?⁶⁸ Anlaşılan halifelik sorunu Cumhuriyetin ilanı ile tekrar ortaya çıkacaktı. Çünkü, Cumhuriyet düzenine geçişin, hilafeti anlamsız kıldığını ve er geç bu çağını tamamlamış kuruluşun da sona ereceğini kavrayan İslamcılar, bu durum karşısında hilafeti kurtarmak çabasına girişmişlerdir⁶⁹. İstanbul gazetelerinden bir çoğu Cumhuriyetin ilanını küçümseyerek, soğuk bir şekilde karşılamışlardır⁷⁰. Vatan, Tanin ve Tevhit gazetelerinde, halifelik yanlısı yazılar yayınlanmaya başlanmıştır. Yayınlanan yazılarda halifelik makamının yerinde kalarak, yetkilerinin saptanması istenmekte, eğer halifelik kaldırılırsa dünyada yıkım olacağı belirtilmekteydi. Ayrıca halifelik elden giderse, Türk Devleti'nin önemini kalmayacağı bildiriliyor ve halifeliğe dört elle sarılmak gerektiği söyleniyordu⁷¹. Yeni Türkiye Devleti'ndeki muhafazakar muhalefetin Cumhuriyete karşı esas itirazı; halifeliğin, Türk ulusunun hem imparatorluk geçmişiyle, hem de bu kadar uzun süre liderleri oldukları daha geniş Müslüman dünyasıyla bağlarını tehlikeye düşüreceği fikriydi⁷². Halife yanlılarının ortaya koymaya çalıştıkları, siyasal bir ruhani liderlik yani Müslüman Papalığıydı. Hilafet sorunu bir din sorunu değil, siyasal bir sorundu⁷³.

Cumhuriyetin ilanı ile tutucu çevreler tek dayanak noktasını halifelik olarak görmeye başlamışlardı. Devrim karşısında olanlar halifelik çevresinde toplanıyorlardı.

⁶⁵ *Düster*, Üçüncü Tertip, c.5, (İstanbul: Necmi İstanbul Matbaası, 1931), s.399; *TBMM. Zb.C.*, c.3, s.119; Atatürk, *a.g.e.*, c.II, s.1069 vd.

⁶⁶ Kili, *a.g.e.*, s.229.

⁶⁷ Kili, *a.g.e.*, s.154.

⁶⁸ Lewis, *a.g.e.*, s.262.

⁶⁹ Özek, *a.g.e.*, s.77.

⁷⁰ Tunaya, *İslamcılık...*, s.82.

⁷¹ *Y.a.g.e.*, s.82; Atatürk, *a.g.e.*, c.II, s.1093 vd. – s.1107 vd.; Berkes, *a.g.e.*, s.451.

⁷² Lewis, *a.g.e.*, s.262.

⁷³ Berkes, *a.g.e.*, s.452 vd.

TBMM'nde Rauf (Orbay) ve arkadaşları tepkilerini göstererek muhalefet yapmaya başlamışlardı. Halife Abdülmecit Efendi'nin pek çok devlet adamının ve basının kışkırtması ile siyasal bir kuvvet gibi davrandığı, törenler düzenleyerek basına iddialı demeçler vermeye başladığı görülmüştür. Yetkililerin hiçbir uyarısını dinlemiyordu. İstanbul'daki Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin temsilcisi Refet Paşa bile halifeye yanaşmıştır⁷⁴. Bütün bu olayların ve karşılıklı çekişmelerin seyrini bir olay değiştirmiştir. İngilizlerin etkisiyle Hindistan Müslümanlarının halifelik konusuna ilgisi (Hilafet Komitesi); Hintli Ağa Han (İngiltere Cemiyet-i İslamiye Reisi) ile Emir Ali'nin Başbakan İsmet Paşa'ya halifelik sorunuyla ilgili görüşlerini ve isteklerini bildiren bir mektup göndermeleri ve bu mektubun 24 Kasım 1923 tarihinde İstanbul'da hilafet konusunda yoğun yayın yapan üç büyük gazetede yayınlanması⁷⁵ halifelik makamının sonunu hazırlamıştır. Çünkü bu durum Türkiye'nin içişlerine müdahaleydi. 15 Şubat 1924 tarihinde devletin üst kademe yöneticileri ile ordu komutanları İzmir'de tatbikat için toplandıklarında Halifelik ile Şer'îye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması kararını verdiler⁷⁶. Bu gelişme Mustafa Kemal Paşa tarafından meclisin açılış konuşmasında da dile getirilmiş, ayrıca Halk Fırkası grup toplantısında görüşüldükten sonra kabul edilerek, II. TBMM'nin onayına sunulmuştur. 3 Mart 1924'te meclise sunulan öneriler kabul edilerek yasa haline getirilmiş ve halifelik kaldırılmıştır⁷⁷. Halifeliğin kaldırılması ile Osmanlı ailesinin erkek kadın bütün üyelerinin ve damatlarının bir daha dönmek üzere yurt dışına çıkartılmalarına da karar verilmiştir⁷⁸. Böylece, Osmanlı Devleti'nin son kalıntısı ve Cumhuriyet yönetimi için tehlike haline gelmiş halifelik tarihe karışmıştır. Halifeliğin kaldırılması ile laik devlet düzenine geçişin önemli bir evresi gerçekleşmiştir⁷⁹. Halifeliğin kaldırılması devletin siyasal yapısındaki çağdışı tüm geleneksel, dinsel otoritelerin, kurumların tarihe göçüşü demektir⁸⁰.

⁷⁴ Atatürk, a.g.e., c.II, s.1125.

⁷⁵ Bayur, a.g.e., s.153 vd.; Tunçay, a.g.e., s.73 vd.; Lewis, a.g.e., s.263, Berkes, a.g.e., s.452.

⁷⁶ Atatürk, a.g.e., c.II, s.1127

⁷⁷ Y.a.g.e., s.1131; 28.01.1928 tarihinde Osmanlı Hanedanının gayri menkullerinin satılarak, gerekli masrafları çıktıktan sonra hak sahiplerine iadesi kararı alındı; BCA, (Kur. Kod. 030.18.01/Yer no. 1.3.13, S.7324, 14.2.1928); Halifeliğin kaldırılmasında meydana gelen tepkiler için bkz.: Seçil Akgün, "Halifeliğin Kaldırılması Olayının Çeşitli Tepkileri", VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara:11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.III, (Birinci Basım, Ankara: T.T.K.B., 1983), s.2187 vd.

⁷⁸ Düstür, Üçüncü Tertip, c.5, s.668 vd.; Atatürk, c.II, a.g.e., s.1131 vd.

⁷⁹ Atatürk, a.g.e., c.II, s.1125 vd.

2. İnkılaplara Karşı Tepkiler

Türkiye Devleti'nde Cumhuriyet ilan edildikten sonraki ilk yıllarda oluşan tepkilere bakıldığında nitelikleri, kapsamları, boyutları, görüntüleri ve uygulanış biçimleri birbirinden farklı, ancak amaçları aynı; Türkiye'nin bütünlüğünü, birliğini, maddi ve manevi varlığını bozmak, eski düzeni tekrar geri getirmek için düzenlenen girişimlerdir⁸¹.

Türkiye Devleti'nde Cumhuriyet rejiminin benimsenerek halifelik makamının kaldırılmasıyla birlikte çağdaşlaşma boyutunda inkılap hareketlerin büyük bir hız kazandığı dönem başlamıştır. Bu döneme genel olarak bakıldığında, siyasal, sosyal, toplumsal ve ekonomik alanda radikal değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Yapılan bu inkılaplar batıya yönelişi gösterdiği gibi aynı zamanda demokratik ve laik bir toplum oluşturma çabasıydı. Ancak, inkılap karşıtları yeni düzeni yıkmak için çeşitli yollardan eyleme geçmeye başlamışlardır. Cumhuriyet rejiminin kabul edilmesinden 1930 yılına kadar geçen döneme bakıldığında dört aşamada inkılaplara karşı tepkilerin oluştuğu görülür. Bunlar; Şeyh Sait isyanı, Mustafa Kemal Paşa'ya suikast girişimi, şapka giyilmesine karşı tepkiler ve Menemen Olayı'dır.

2.1. Şeyh Sait İsyanı

Şeyh Sait İsyanı'nın ortaya çıkışını kavramak için Cumhuriyet tarihinin ilk yıllarına bakmamız gerekir. 1924 yılına kadar yapılan inkılaplar halk tarafından olumlu karşılanmakla birlikte, bazı kesimlerin tepkisini de beraberinde getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın halk tarafından sevilmesi kendisini açık tenkitten korumuştur⁸². Bu duruma rağmen, TBMM içinde Paşa'nın kişisel yükselişine karşı çıkan bir kesim de oluşmuştur. Bu oluşumlar bir süre sonra siyasal partiye dönüşmüştür. Ancak meclis

⁸⁰ Kili, a.g.e., s.154.

⁸¹ Cengiz Kürşat, "Cumhuriyetimizin Korunması, Olaylar – Önlemler – Tepkiler", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Dün/Bugün/Yarın, Sayı:37, Mart 1988, s.30; T.C. Genel Kurmay Başkanlığı, *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938)*, (Ankara: G.K.B.H.T.D.R.Y., 1972).

⁸² Karpat, a.g.e., s.59.

içinde bağımsız bir muhalefet partisinin kuruluşuna yol açan en önemli neden Cumhuriyetin ilan edilmiş olmasıdır⁸³.

17 Kasım 1924 tarihinde kurulan ve Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı⁸⁴ destekleyen unsurlar; iktidarda bulunanlara karşı olanlar, ittihatçılar, İstanbul'un tutucu basını, İstanbul burjuvazisi, ekonomik durumdan ve çağdaşlaşma boyutunda yapılan sosyal değişikliklerden rahatsızlık duyan kesimlerdir⁸⁵. Bu parti doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'ya karşı siyasal bir araç olarak kurulmuştur⁸⁶. Kurulan parti özellikle laik tutumu açıkça belli olan CHF hükümetinin eylemlerine karşı dini korumak düşüncesiyle oluşturulmuştur⁸⁷. Yani bağımsızlık sonrasındaki tutucu kesim partinin alt yapısını oluşturuyordu⁸⁸. TPCF'nin bütün yurt genelinde teşkilatlanmaya başladığı 1925 yılı başlarında, doğuda Şeyh Sait Ayaklanması meydana gelmiştir⁸⁹.

Şeyh Sait İsyanı, Cumhuriyet tarihinin en büyük isyanıdır. Kurtuluş Savaşı sırasındaki hilafetçi başkaldırı olayının devamı durumundaydı⁹⁰.

İsyanın çıkma nedenlerine bakıldığında şunlar dikkati çekmektedir. Birincisi, yeni kurulan devletin doğudaki aşiretlerin (feodal güçlerin) gücünü kıracağı düşüncesidir. İkincisi, dine dayalı yönetim şeklinin geri getirilmesi düşüncesidir. Üçüncüsü, ilk iki sebepten yararlanarak bir Kürt devleti kurmaktır⁹¹. Dördüncüsü, Musul meselesi nedeniyle dıştan yapılan kışkırtıcı faaliyetlerdir⁹². Beşincisi, TPCF'nin ileri gelenleri

⁸³ Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Türkçesi: Gül Çağalı Güven, (Birinci basım, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992), s.49.

⁸⁴ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Tunaya, *Türkiye'de...*, s.606 vd.; Zürcher, a.g.e., s.1 vd.; Nevin Yurdsever Ateş, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, (Birinci basım, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1994). TCF'nin kurucularına bakıldığında Hüseyin Rauf (Orbay), Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Adnan (Adıvar) gibi kişilerin olduğu görülür.

⁸⁵ Zürcher, a.g.e., s.143 vd.

⁸⁶ Tunaya, *Türkiye'de...*, s.616; Karpat, a.g.e., s.59.

⁸⁷ Atatürk, a.g.e., c.II, s. 1185 vd.; Karpat, a.g.e., s.59 vd. TPCF'nin programındaki 6. madde "Fırka efsar ve itikadını diniyeye hürmetkardır"

⁸⁸ Zürcher, a.g.e., s.140 vd.

⁸⁹ Tunaya, *Türkiye'de...*, s.613.

⁹⁰ Goloğlu, a.g.e., s.154; Çağatay, a.g.e., s.26.

⁹¹ Kınross, a.g.e., s.465; Aydemir, a.g.e., c.III, s.201 vd.; Çavdar, a.g.e., s.268.

⁹² Cengiz Kürşat, "Cumhuriyetimiz Korunması II, Nasturi İsyanları", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Dün/Bugün/Yarın, Sayı:41, Temmuz 1988, s.26 vd.; Cengiz Kürşat, "Cumhuriyetimin Korunması III, Türk-İrak Hududu Meselesi ve İngilizler", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Dün/Bugün/Yarın, Sayı:42, Ağustos 1988, s.30 vd.; Cengiz Kürşat, "Cumhuriyetimizin Korunması IV, Türk-İrak Hududu Meselesi ve İngilizler", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Dün/Bugün/Yarın, Sayı:43, Eylül 1988, s.43 vd.; Jorge Blanco, *Atatürk*, Çev. Fatih Özsu, (Birinci basım, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), s.561 vd.; Bu dönem içerisinde İngilizlerin Türk iç politikasını izlemeleriyle ilgili bir makale: Bilge

tarafından yürütülen faaliyetlerin, gericilere umut ve güç vermesidir⁹³. Bütün bu oluşumlar içerisinde, çağdaşlaşmaya ve modern yönetim şekline alışmamış, feodal yapıdaki aşiret ilişkilerini kıramamış, ülkenin en geri kalmış bölgesi olan Doğu ve Güneydoğu bölgesinde bağnaz, tutucu kesimler, hükümetin dinsizleştiğini, Kemalist hükümetin takip ettiği politikanın ulusu dinsizliğe götüreceğini belirterek halkı hükümete karşı ayaklanmaya çağırmışlardır⁹⁴.

İsyan hareketi, Nakşibendi tarikatına mensup Şeyh Sait tarafından 13 Şubat 1925'te Piran köyünde başlatılmıştır⁹⁵. İsyan bölgesi, Ergani ilinin bir kısmıyla Diyarbakır, Elazığ, Genç illerine de yayılmıştır⁹⁶. Hükümetin olay ile ilgili eksik bilgiler alması, başlangıçta küçük tedbirler almasına neden olmuştur. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, 23 Şubat 1925 tarihinde Genç, Muş, Ergani, Elaziz, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Bitlis, Van, Hakkari⁹⁷ ve daha sonrada Malatya'da sıkıyönetim ilan etmiştir⁹⁸. Bundan sonra isyanın askeri bir hareket ile çözümlenmesi uygun görülerek önce hükümet değişikliğine gidilmiştir. Fethi Bey hükümeti istifa ederek yerine İsmet Paşa hükümeti kurulmuştur. Yeni kurulan hükümet 4 Mart 1925 tarihinde "Tahrir-i Sükun Kanun"⁹⁹unu TBMM'den geçmesini sağlayarak olağanüstü tedbirler uygulamıştır. Bu kanun ile asilere, gericilere ve fesatçı unsurlara karşı kullanılmak üzere geniş yetkiler verilmiştir¹⁰⁰. Ayrıca anayasada özgürlüklerin sınırını kanun belirtir hükmünden yararlanılarak, devrim karşısında olanların her türlü etkinlikleri önlemek amaçlanmıştır. Bunun sonucu, şiddetli tedbirler alınarak, İstiklal Mahkemelerinin¹⁰¹ kurulması ve olağanüstü boyutlarda kısıtlamaların getirilmesine neden olmuştur¹⁰². Alınmış olan bu sert önlemler, Türkiye Cumhuriyeti'ni korunmaya yöneliktir¹⁰³.

Yavuz, "1924 Türkiye'sinde Devletin Siyasal Yapısını Laikleştirme Çalışmaları ve Karşı Tepkiler İle İlgili Bir İngiliz Belgesi", *Atatürk Yolu*, A.Ü.T.İ.F.D., Yıl:6, Cilt:3, Sayı:10, Mayıs 1993, s.323 vd.

⁹³ Atatürk, a.g.e., c.II, s.1189.

⁹⁴ Kinnross, a.g.e., s.465.

⁹⁵ Karpat, a.g.e., s.60; Lewis, a.g.e., s.265.

⁹⁶ Çaydar, a.g.e., s.269 vd.; Goloğlu, a.g.e., s.101.

⁹⁷ BCA, (Kur. Kod. 030.18.01/Yer no. 012.76.17, S. 1547), 23.2.1341 (1925).

⁹⁸ BCA, (Kur. Kod. 030.18.01/Yer no. 012.77.1, S. 1551), 23.2.1341(1925).

⁹⁹ *Düstur*, Üçüncü Tertip, c.6, Kanun no:578, (Ankara: Ankara Başvekalet Matbaası, 1934), s.144.

¹⁰⁰ Çaydar, a.g.e., s.274 vd.; Karpat, a.g.e., s.60; Lewis, a.g.e., s.265.

¹⁰¹ İstiklal Mahkemeleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, c.I-II, (ikinci baskı, Ankara: 1982).

¹⁰² Tunçay, a.g.e., s.140 vd.; Goloğlu, a.g.e., s.129 vd.

¹⁰³ Atatürk, a.g.e., c.II, s.1191.

Şeyh Sait Ayaklanması alınan önlemlerle bastırıldığı¹⁰⁴ gibi Takrir-i Sükun Kanunu ile isyan bölgesinde ve Ankara'da İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur¹⁰⁵. Sıkı yönetimin bölgesinde, denetimi sağlamak amacıyla sansür uygulaması ile ilgili talimatname yayınlanmıştır¹⁰⁶. Bilerek yada bilmeyerek gerici hareketlere yardım ettiği ve olayları kışkırttığı tespit edilen kişiler gerekli cezalara çarptırılmıştır. TpCF, halkın dini düşüncelerini sömürmesinden dolayı ve aynı zamanda henüz Türkiye'nin çok partili siyasi hayata hazır olmaması nedeniyle 5 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır¹⁰⁷. Böylece ilk çok partili siyasal hayat denemesi hüsrana sonuçlanmış oldu. Ancak Takrir-i Sükun Kanunu ile de yapılacak olan inkılaplar için kolaylık sağlanmıştır¹⁰⁸.

30 Kasım 1925 tarihinde tekke, türbe ve zaviyelerin kapatılması sağlanmıştır. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasında Şeyh Sait Ayaklanması'nın önemli rolü olmuş ve bu reformun gerçekleştirilmesine ortam hazırlamıştır. Ayrıca türbedarlıklar ile bir takım unvanların (şeyh, derviş vb.) kaldırılması da kabul edilmiştir¹⁰⁹. Bunların kaldırılmasındaki amaç; gerici çevrelerin çalışmalarını engellemek, halkın değişik yönlere çekilmesine mani olmaktır. Çünkü bu gibi yerler halkın düşünce ve duygularını sömürdüğü gibi çirkin emellerine de alet edilebiliyordu¹¹⁰. İnsanların dini duygularının sömürülmesine engel olmak amacıyla bütün önlemler alınmaya çalışılmıştır. 1925 yılı sonlarına doğru Erzurum ili sınırları içerisinde irticai hareket görülmesi üzerine; bu bölgede 1 ay süreli sıkı yönetim ilan edilmesi bunun en önemli kanıtıdır¹¹¹.

2.2. Türk Kadınının Modernleşmesine ve Şapka Giyilmesine Karşı Tepkiler

1925 yılında meydana gelen tepkilerden bir diğeri de, Türk kadınının değişen şartlara ayak uydurması karşısında, meclis içerisinde ve dışında İslamcı kesimin eleştirileriydi. Meclis içerisinde Erzurum Milletvekilleri Ziya ve Raif Hocalar, Türk

¹⁰⁴ BCA, (Kur. Kod. 030.18.01/Yer no. 13.12.14, S.1584, 1341); Goloğlu, a.g.e., s.137.

¹⁰⁵ Düstur, Üçüncü Tertip, c.6, Kanun no:578, s.144.

¹⁰⁶ BCA, (Kur. Kod.030.18.01/Yer no.13.25.20, S.1846, 3 Mayıs 1341); (Kur. Kod. 030.10.01/Yer no.14.33.12, S.2000, 31.5.1341).

¹⁰⁷ Karpat, a.g.e., s.60; Çavdar, a.g.e., s.275 vd.; Zürcher, a.g.e., s.107 vd.; Tunçay, a.g.e., s.142 vd.; Goloğlu, a.g.e., s.137; B.C.A., (Kur. Kod. 030.18.01/Yer no.14.34.2, S. 1987, 3 Haziran 1341), s.2.

¹⁰⁸ Atatürk, a.g.e., c.II, s.1193.

¹⁰⁹ Düstur, Üçüncü Tertip, c.7, Kanun no: 677, s.113; BCA, (Kur. Kod.030.18.01/Yer no. 015.54.7, S.2413, 1341); Kırçak, a.g.e., s.249.

¹¹⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c.II, (Üçüncü basım, Ankara: T.İ.T.E.Y., 1989), s.215.

kadının yeni durumuna, çağa ve modernleşmeye ayak uydurmasına tepki göstermişlerdir. Bu tepki aynı zamanda Türk kadının serbest giyinmesini, kısıtlanmamasını, çalışmasını, eğlenmesini ve tiyatro sahnelerine çıkmasını kabullenemeyenlerin de bir tepkisiydi¹¹². Aynı boyutta başka bir tepkide İskipli Mehmet Atıf Hocadan geldi. Türk kadınının sosyal hayattaki yeri 1925'te hocanın kalemiyle yeniden ele alınmıştı. Atıf hoca, yalnız değişen dünya şartlarına göre değil, aynı zamanda değişen Türkiye içinde değişmez fikirlerin savunuculuğu ödevini yerine getiriyordu¹¹³. Atıf hocaya göre, Türkiye'de kadın eve kapatılacak, eşit haklara sahip olmayacak, şehvet uyandıracak bir nesne olarak kabul ediliyordu. Hoca'nın açıklamaları, Türkiye'nin siyasi hayatını tamamen değiştirecek esasları içine almıştır. İstenen teokratik (dini) bir devlettir. Sosyal hayata tamamen dini esaslar hakim olmasıyla, devlet idarecileri ya hocalaşacaklar yada hocalar devletin idaresini ele alacaklardı. Çünkü din kurallarını en iyi onlar biliyorlardı. Devlet işleriyle din işlerinin aynı olmasıyla birlikte laiklik tam manasıyla ortadan kalkmış olacaktır¹¹⁴.

1925 yılı içinde Şapka Kanunu daha yürürlüğe girmeden önce Mustafa Kemal Paşa'nın yurt çapında yaptığı gezilerle, halkı yeni kılık, kıyafet ve şapka konusunda alıştırmaya çalışırken bir takım tepkilerde kendini göstermeye başlamıştır. Bulgaristan da çıkan "Koca Balkan gazetesi" Türkiye'de şapka giyilmesi aleyhinde şiddetle yazılar yazmaya başladığı için bu gazetenin yurda girmesi yasaklanmıştır¹¹⁵. 1925 yılı içerisinde toplumun kılık ve kıyafetinde bir takım değişikliğe gidilmesi, medeni toplumlar gibi insana yakışacak şekilde kıyafetlerin giyilmesi sağlanmıştır. Bunun içinde Mustafa Kemal Paşa, 24/28 Ağustos 1925'te Kastamonu ve çevresine yaptığı seyahatinde bizzat şapka giymiş ve bunu halka göstererek benimsetmeyi amaçlamıştır¹¹⁶. 25 Kasım 1925 tarihinde Şapka Kanunu ile Fes vb. başlıkların giyilmesi yasaklanırken, şapka giyilmesi, modern ve medeni bir insana yakışacak şekilde giyilmesi kabul edilmiştir¹¹⁷. Bundan sonra şapka Türk devriminin sembolü olmuştur. Şapka Kanunu ilan edildikten sonra da yurt genelinde tepkiler ortaya

¹¹¹ BCA, (Kur. Kod. 030.18.01/Yer no. 16.71.9, 24 Teşrinisani 1341)

¹¹² Tunaya, İslamcılık..., s.93 vd.

¹¹³ Y.a.g.e., s.94 vd.

¹¹⁴ Y.a.g.e., s.97.

¹¹⁵ BCA,(Kur. Kod. 030.18.01/Yer no. 14.44.14, S. 2222, 22.7.1341).

¹¹⁶ Atatürk, a.g.e., c.II, s.1193; Lewis, a.g.e., s.268; Goloğlu, a.g.e., s.137 vd.

çıkıştır. Rize Olayı şapka konusundaki ilk önemli tepkidir. Rize’de hükümetin zorla şapka giydireceği, kadınların çarşafını açacağı, Kur’anı kaldıracığı yolundaki propagandalar, 25 Kasım 1925 günü etkisini göstermiş ve ayaklanma girişimi olmuştur. Hareket Of İlçesine de yayılmış ve halkın silahlı başkaldırısı durumuna dönüşmüştür¹¹⁸. Nakşibendi tarikatı mensuplarının bu olayda öncülük ettikleri ve İslam Teali Cemiyeti ile Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyetinin de olayda ilgisi olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda, Sivas, Erzurum, Çankırı, Çerkeş, Kayseri, Maraş ve Giresun’da Nakşibendi tarikatına bağlı bazı kişiler halkı kışkırtmak için çaba göstermişlerdir. Bunlara karşı gerekli önlemler alındığı¹¹⁹ gibi Ankara’da da İstiklal Mahkemesi oluşturulmuştur. Bu dönem içerisinde yapılan yenilik hareketlerinin kıyafete yansıtılması, muhafazakar çevrelerce bir şekil meselesi olarak görülmemiş, sadece İslam kurallarını çiğneme ve dinsizlik sayılmıştır¹²⁰. İrtica olayları ile ilgili olarak, İstanbul’da da tutuklamalar yapılmıştır. “Frenk Mukallitliği ve Şapka”, “Tesettür-ü Şer’i” kitaplarının yazarı İskilipli Atıf Hoca, Tah’rülmevlevi yazarlardan Ömer Rıza (Doğrul) ve bazı kitapçılar bunlar arasındaydı. Yapılan yargılamalar sonucunda bir çok idam cezası vermiştir¹²¹.

2.3. Mustafa Kemal Paşa’ya Suikast Girişimi

1925 ve 1926 yılının ilk yarısında reformların hızla ilerlediği, yeni düzenlemelerin devam ettiği bir dönem olmuştur. Yapılan bu reformların daha önceleri olduğu gibi yeniden kişisel ihtirasları uyandırdığı ve rejim düşmanlarının faaliyete geçmesine neden olduğu görülür. Bu doğrultuda 16 Haziran 1926 tarihinde Mustafa Kemal Paşa’ya karşı yapılacak suikast girişimi (İzmir Suikastı) ortaya çıkmıştır¹²². İzmir Suikastı kuşkusuz, salt gericilikten kaynaklanan bir hareket değildir. Olayın tabanında Mustafa Kemal’e karşı, kişisel ve siyasal hırslar, kin ve kıskançlık, T.C.F.’nin kapatılmasından doğan

¹¹⁷ **Düstur**, Üçüncü Tertip, c.7, Kanun no: 671, (Ankara: Ankara Devlet Matbaası, 1944), s.108; Gotthard Jaschke, **Yeni Türkiye’de İslamlık**, Çev. Hayrullah Örs, (Birinci basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972.), s.28 vd.

¹¹⁸ **Özek**, a.g.e., s.154 vd.

¹¹⁹ **BCA**, (Kur. Kod. 030.18.01/Yer no 16.71.4, S.2749, 23 Teşrinisani 1341), (Kur. Kod. 030.18.01/Yer no:16.71.5, S.:2750, 23 Teşrinisani 1341), (Yer no. 16.69.5, S.:3110, 31 Kanunusani 1341 (1926)), (Kur. Kod. 030.18.01/Yer no.16.69.1, S.2706, 4 Teşrinisani 1341).

¹²⁰ Tunaya, **İslamcılık...**, s.99.

¹²¹ **Y.a.g.e.**, s.101.

¹²² **Lewis**, a.g.e., s.273 vd.

intikamcı duygular gibi nedenler vardı. Ancak gelenekçi ve gerici tepkilerden cesaret alındığı su götürmez bir gerçektir¹²³. Aynı zamanda mevcut hükümeti devirerek iktidara gelmek ve bu amaca en kestirme yoldan ulaşmak için Cumhurbaşkanı suikast yapmayı planlamışlardır¹²⁴.

Suikast girişiminin önce Ankara'da yapılması planlanmış fakat suikastın ortaya çıkacağından korkanlar bu girişimden vazgeçmişlerdir. Yapılacak olan suikast girişimi TpCF'nin önde gelen kişileri tarafından öğrenilmiştir. Fakat Rauf Bey, Ali Fuat ve Refet Paşalar da olayı fazla önemsememişlerdir. Bunu, Jön Türkler döneminin çok iyi bildikleri suikast ve entrika havasının geri dönüşü gibi görmüşlerdir¹²⁵. Ancak Mustafa Kemal Paşa karşıtları boş durmamışlar ve suikast düşüncesinden vazgeçmemişlerdir. Bu kez de İzmir'de yapılması daha uygun görülerek, suikaste karar verilmiştir. Suikasti gerçekleştirmekle görevli kişiler, eski Lazistan Mebusu Ziya Hurşit, Laz İsmail, Gürcü Yusuf ve Çopur Hilmi idiler. Giritli Şevki de canileri motor ile İzmir'den Sakız adasına kaçıracaktı. Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e bir gün gecikmeli gelmesi, korkuya kapılan Giritli Şevki'nin İzmir Valiliğine olayı haber vermesine neden olmuştur. Bu şekilde suikast girişimi ortaya çıkmış ve engellenmiştir¹²⁶.

Bu suikast girişiminin, İttihat ve Terakkici bir grup tarafından düzenlendiği, ayrıca kapatılmış bulunan TpCF'nin ileri gelenlerinin de dolaylı olarak olaya karıştıkları için tutuklamalar olmuştur¹²⁷. İzmir Suikasti ile ilgili yargılamalar iki kademe yapılmıştır. İlk evresi İzmir'de kurulan İstiklal Mahkemelerinde, İkinci evresi ise Ankara'da kurulan İstiklal Mahkemelerinde görülmüştür¹²⁸. Bu olay üzerine kurulan İstiklal Mahkemesinde suçlu bulunan 12 kişi idamla cezalandırılmıştır. İdamlar 13-14 Temmuz 1926 gecesi infaz edilmiştir. İdam edilenlerden altısı TpCF'nin milletvekiliydi. Bunlar, Arif (Ayıcı-Eskişehir), Şükrü Bey (İzmit-Eski Maarif Nazırı), Halis Turgut Bey (Sivas), İsmail Canpolat (İstanbul), Abidin Bey (Saruhan), Rüştü Paşa (Erzurum).

¹²³ Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, Türkçesi. Necdet Sander, (Onikinci basım, İstanbul: Altın Kitaplar Yayıncı, 1994), s.494; Kırçak, s.266.

¹²⁴ Goloğlu, a.g.e., s.200.

¹²⁵ Kinross, a.g.e., s.495.

¹²⁶ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, c.I, (Birinci basım, İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1973), s.351 vd.; Goloğlu, a.g.e., s.192 vd.

¹²⁷ Mete Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923 – 1931)*, (Üçüncü basım, İstanbul: Cem Yayınevi, 1992), s.161 vd.; Goloğlu, a.g.e., s.189 vd.

¹²⁸ Goloğlu, a.g.e., s.202 vd.

Diğerleri ise Sarı Edip Efe, Hafız Mehmet Bey, Ziya Hürşit Bey, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Çopur Hilmi ve Rasim idi¹²⁹.

İkinci kısım yargılamalarda da, Maliye Eski Bakanı Cavit, Dr. Nazım, Ardahan Eski Milletvekili Hilmi, İttihat ve Terakki Partisinin Sekreteri Mail Beylerin idamına, Rauf (Orbay) ile İzmir Eski Valilerinden Rahmi Bey'in onar yıl sürgün edilmelerine, Sahih Kahya ile Ali Osman Kahya'nın onar yıl hapislerine, Hüseyin Cahit (Yalçın) ile Dr. Adnan (Adıvar) Beylerin içlerinde olmak üzere öteki sanıkların beraetlerine karar verilmiştir¹³⁰. Bu suikast, onun liderleri kadar diğer muhalifleri de inkılapların önünden uzaklaştırma fırsatını vermiştir¹³¹.

Türk devrimine karşı oluşumların genel niteliğini, İslamcı tepki olmuştur¹³². Bu İslamcı tepkilerin başını da Nakşibendi tarikatı çekmektedir¹³³. Bu durum asıl inceleme konumuz olan Menemen Olayı ile direk bağlantısı açısından oldukça önemlidir. Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından Menemen Olayı'nın meydana geldiği güne kadar geçen zaman içerisinde, ülkenin çağdaşlaşması yolunda bir çok yeniliğin yapılması ve dinin siyasallaşmasının engellenmesi atılan önemli adımlardır. Devrim atılımları çağdaş ve ulusal Türk devletinin kurulması ve gelişmesi için gerekli kurumları, değerler sistemini getirmiş, çağdaşlaşma ile uzlaşmayan geleneksel toplumun kavram ve kurumlarını ortadan kaldırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu yerine ulusal Türk devleti, Osmanlılık yerine ulusçuluk, ümmet yerine millet, dincilik yerine laiklik benimsenmiş ve gerçekleştirilmiştir¹³⁴. Ortaya çıkan bu durum karşısında, Türkiye'de 1922-1930 yılları ve sonrasında yapılan devrimlere karşı¹³⁵ tepkiler ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeleri sindiremeyen gerici güçler tepkilerini her dönemde gösterdiği gibi Menemen Olayı'nda da göstermiştir. Olayı gerçekleştiren vatan hainleri ile onun destekleyicileri günümüzde unutulmamış ve gelecekte de unutulmayacaktır.

¹²⁹ Çavdar, a.g.e., s.279.

¹³⁰ Goloğlu, a.g.e., s.212.

¹³¹ Lewis, a.g.e., s.274; Kınross, a.g.e., s.497.

¹³² Özek, a.g.e., s.148 vd.

¹³³ Tunçay, a.g.m., s.573.

¹³⁴ Kili, a.g.e., s.221.

¹³⁵ Karpat, a.g.e., s.72.

İKİNCİ BÖLÜM

MENEMEN OLAYI VE GELİŞİM BASAMAKLARI

1. 1930 Yılında Türkiye'nin Durumu

Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet hiçbir zaman tek parti diktatörlüğünü hedeflememiştir. Sağlıklı bir demokrasi iktidarın yönetilenler ve muhalefet partiler tarafından denetlenmesi ile ortaya çıkar. Bunun gerçekleşmesi için ise insanların özgürlük alanlarının genişlemesi gerekir. Bu yaklaşım insanlar tarafından ne yazık ki demokrasiyi yok etmek için bir araç olarak görülmüş ve fırsatçılar bu durumdan yararlanmak istemiştir. Bu fırsatçılıklardan bir tanesi de Menemen Olayıdır. Menemen Olayı öncesi ülkenin içinde bulunduğu durumu değerlendirdiğimizde bu gerçeklerle karşılaşmaktayız.

1930 yılındaki önemli gelişmelerden birisi de çok partili yönetime geçilme çabası olmuştur. 1930 yılına kadar CHF ülkede tek hakim siyasal parti olarak yönetime sahip olmuştur. CHF'nin kadrosu ve desteği, Ulusal Kurtuluş Savaşını gerçekleştiren sivil-asker aydınlar ile eşraf ve bir kısım halka dayanmıştır¹³⁶. Bu öncü sınıf, Kurtuluş Savaşı'nda yönetime egemen olmuş ve Türkiye Cumhuriyetini kurmuştur. Yönetime egemen olan kadro çağdaşlaşma sürecinin önderi ve itici gücünü oluşturmuştur¹³⁷.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde izlenen siyasal ve toplumsal yeniliklerin yanında ekonomik açıdan ülkenin kalkındırılması gerekiyordu. Bu dönemde ekonomik açıdan izlenecek yöntemler 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de yapılan İzmir İktisat Kongresi ile tespit edilmiştir¹³⁸. Yeni Cumhuriyetin izleyeceği ekonomik yöntem Milli İktisat politikasıydı¹³⁹. Ancak Cumhuriyetin ilk yedi yılında memleket ekonomisi ağır tempoda gelişmiştir¹⁴⁰. Çünkü, Cumhuriyet yoksul bir ülkede gerçekleştirilmişti. Halkın eğitimi ve ekonomik seviyesi çok düşüktü, sermaye birikimi yoktu. Halk kitlelerini yönetmek

¹³⁶ Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, ([Birinci basım], İstanbul: Karacan Yayınları, 1982), s.19.

¹³⁷ Kili, a.g.e., s.179 vd.

¹³⁸ İzmir İktisat Kongresi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923 – İzmir*, (İkinci basım, Ankara: A.Ü.S.B.F.Y., 1971).

¹³⁹ M. Ögüt Yazman, *Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, (Birinci basım, Ankara: 1973), s.43.

¹⁴⁰ Karpat, a.g.e., s.89.

durumunda bulunanların gerek sınıfsal ve gerekse kültürel yapıları çok farklıydı¹⁴¹. Bunların üstüne 1929 dünya ekonomik krizi durgun olan ekonomiyi daha da kötüleştirmiştir¹⁴². Ayrıca ekonomide devlet tekellerinin (İnhisarlar) uygulanışındaki aksaklık ve yanlışlıklar halkı çok etkilemekteydi. Devletin girişimiyle ekonomik alanda tekellerin kurularak bunların özel şirketlere devredilmesi (Tekel; özel şahsın elinde devam etmekte) ve bu devri alan şirketin kar amacıyla üretilen malları, hizmetleri yüksek fiyattan piyasaya sürmesi, zaten alım gücü çok düşük bulunan halkın önemli tepkiler vermesine neden oluşturmuştur¹⁴³.

1930 yılı öncesindeki diğer önemli bir sorun ise dahili istihlak vergileri idi. Aşar vergisiyle halkın üzerinden büyük bir yük kaldırılmıştır. Ancak kalkınmanın sağlanması için vergilerin yüksek boyutlarda tekrar konulması, yeni arazi vergilerinin çıkarılması ile vergilerin çok ağır oluşu, yoksul durumdaki halkı sürekli şikayet eder duruma getirmiştir¹⁴⁴. Bu durum karşısında Mustafa Kemal Paşa, kendisine kadar gelen haber ve tepkilerden dolayı halkın bunalmış olduğunu görüyor, bundan da rahatsızlık duyuyordu¹⁴⁵. Devlet hizmetlerinin CHF kanalıyla yürütülmesi ve onun karşısında yapılan işlerin eleştirilmesini sağlayacak bir siyasal kuruluşun bulunmaması, denetim ve kontrol mekanizmasını eksik bırakmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın tarafında olanlar arasında daha liberal bir siyaset güdülmesine taraftar olanların bir çoğu tek parti idaresinin kuvvetlenmesini ve konulan siyasi tehditleri endişe ile karşılıyorlardı. Yapılan devrimler başarılı olduğuna göre, meclis ve basında ifadesini bulacak, çok partili bir demokratik hükümet şekline dönülmesi artık normaldi¹⁴⁶.

1930 yılı başlarına kadar geçen dönemde yaşanan bütün siyasal, sosyal ve ekonomik bunalımlara doğuda bazı iç huzursuzluklar eklendi. Dıştan gelen kışkırtma ve yardımlarla Doğu Anadolu Bölgesi'nin İran sınırında Zeylan Ayaklanması oldu. Irak sınırı içinde Barzan'dan ve Suriye sınırından gelen çeteler ile mücadele ediliyordu. Bunların hepsi püskürtülerek, saldırganlara katılan iki köy halkı da gerekli cezalara

¹⁴¹ Yetkin, a.g.e., s.20 vd.; Reşat Aktan, *Türkiye İktisadı*, (Üçüncü basım, Ankara: 1978), s.42 vd.

¹⁴² Karpat, a.g.e., s.72.

¹⁴³ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, c.I, (Onüçüncü basım, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1979), s.400 vd.

¹⁴⁴ Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, (İkinci basım, Ankara: 1981), s.45 vd.

¹⁴⁵ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, c.II, (Birinci basım, İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1973), s.405 vd.; Başar, a.g.e., s.44 vd.

¹⁴⁶ Karpat, a.g.e., s.72 vd.

çarpıtılmıştır. Saldırıların hiçbiri büyük bir ayaklanmaya dönüşmedi. Ancak bölgede düzeni daha iyi bir şekilde sağlamak amacıyla Ağrı hareketi yapılmıştır¹⁴⁷.

Mustafa Kemal Paşa, kendini de rahatsız eden siyasal ve ekonomik sorunların yanında; ortamın, Cumhuriyet anlayışından uzak olduğunu, fiili durum ile anayasa ve diğer kanunlar arasında çelişkinin bulunduğunu biliyordu¹⁴⁸. Bunun yanında, muhalefetin şu yada bu nedenle bir yerde patlak vermesinden, merkez denetiminin yitirilmesinden korkuyordu. Cumhuriyetin ve onun ayrılmaz parçası haline gelen inkılapların korunması gerekiyordu¹⁴⁹. Bu doğrultuda ülkenin içine girdiği ağır havayı dağıtmak, ekonomik sıkıntılara bir çare aramak Gazi'yi bu konuda harekete geçirmiştir. Bulunan çare, mecliste bir muhalefet partisi kurmak oldu. Ancak Türk toplumu demokrasiye hazır mıydı? İktidar kadrosunda, rekabet karşısında kalmanın yaratabileceği sorunlar mevcuttu. Bunların başında belki de en önemlisi, baş döndürücü devrimleri yaşamış olan bir toplumun, birden bire kendilerini serbest bir ortamın içinde bulunca, göstereceği tepkilerdi. Halk Partisi'nin irtica olarak gördüğü davranışların, muhalefet fırkasına sığınarak, ortaya çıkması mümkün idi¹⁵⁰.

Serbest Cumhuriyet Fırkası¹⁵¹ bu olay ve şartlar altında, Mustafa Kemal Paşa'nın Paris Büyükelçisi Ali Fethi Okyar'a teklifi ve Fethi Bey'in de çabasıyla 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuştur¹⁵². SCF, Türkiye Cumhuriyeti rejimi içinde çok partili rejimin ikinci defa kurulması bakımından çok önemli bir adımdır.¹⁵³ Bu partinin kurulmasından Mustafa Kemal Paşa'nın beklentisi, muhalefetin zamanla gelişerek, normal bir parti haline geleceği ve memleketin idaresinde hayati bir görevi yerine getireceğine olan güvenidir¹⁵⁴.

SCF'nin programı, Cumhuriyetçi, milliyetçi ve laiklik esaslarına bağlı; liberalizme ağırlık veren kısa bir programdır¹⁵⁵. Partinin esas siyaseti CHF'nin ekonomik alanındaki başarısızlığını tenkit ederek muhalefet oluşturmaktı. Bu tutum

¹⁴⁷ Goloğlu, a.g.e., s.274 vd.

¹⁴⁸ Osman Okyar – Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Fethi Okyar'ın Anıları/Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye**, (Birinci basım, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997), s.44.

¹⁴⁹ Çavdar, a.g.e., s.291.

¹⁵⁰ Okyar – Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s.45.

¹⁵¹ Serbest (Laik) Cumhuriyet Fırkası hakkında geniş bilgi için bkz: Cemal Kutay, **Üç Devirde Bir Adam, Fethi Okyar**, (Birinci basım, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980); Abdülhamit Avcı, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, (Birinci basım, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998); Yetkin, a.g.e., s.29 vd.; Tunaya, *Türkiye'de...*, s.622 vd.; Ağaoğlu, a.g.e., s.15 vd.

¹⁵² Ağaoğlu, a.g.e., s.15 vd.; Tunaya, *Türkiye'de...*, s.622; Okyar – Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s.66.

¹⁵³ Tunaya, *Türkiye'de...*, s.623.

¹⁵⁴ Karpat, a.g.e., s.73.

partinin etrafında hemen çok sayıda muhalif grupların toplanmasına sebep olmuştur. Özellikle Fethi Bey'in İzmir gezisi sırasında meydana gelen olaylar gerici çevrelerin de harekete geçtiğini ortaya koymaktadır¹⁵⁶. SCF'nın kurulması, rejime karşı hoşnutsuzlukların dile getirilmesine imkan vermiştir. Tutucu İslami çevreler de bu durumdan yararlanmıştı. Bu çevrelerin başını yine Nakşibendi tarikatı çekmiştir¹⁵⁷.

Fethi Bey'in İzmir gezisi¹⁵⁸ sonrasında meydana gelen olaylar, SCF'nın sonunu hazırlayan sebeplerdir. Özellikle Fethi Bey'in İzmir'de söylevini sunduğu sırasında iktidardaki yönetime karşı halkın gösterdiği tepki, yönetim ve hükümet tarafından endişeyle karşılanmıştır. Daha önceki günlerde yaşanan bütün gerginliklere rağmen Alsancak stadyumundaki miting sakin başlamıştır. Fakat beklenmedik bir olay bütün gelişmeleri ve SCF ileri gelenlerini şaşkınlığa uğramalarına, kuşkuya hatta endişeye düşmelerine neden olmuştur. 1930 yılında bir lise öğrencisi olan Aslan Tufan Yazman olayı şöyle anlatmaktadır:

"... Devrimleri henüz kabul etmemiş olan bir çok softalar Fethi Beyin eski gelenekleri tekrar geriye getireceği, devrimleri ortadan kaldıracağı, şapkayı atıp fes'i iade edeceği söylentilerini çıkarmışlar ve propagandaya başlamışlardı. Kulağına kadar geldiği için, Fethi Bey, bu söylentileri kesinlikle yalanlamak üzere ağzını açtı. Lider, sözlerinin Conker tarafından tekrarlanabilmesi için kelimeleri birer ikişer söylemek zorluğunda kalıncı ve bakınız bu usul ne acı bir olaya sebep olmuştu:

Fethi Bey – Bazı kimseler

Nuri Conker – (daha yüksek sesle tekrar ederek) Bazı Kimseler!

Fethi Bey – Bizim

Conker – Bizim!

Fethi Bey – Şapkayı atıp!

Conker – Şapkayı atıp!

Fethi Bey – Tekrar fes'i getireceğimizi

Conker – Tekrar fes'i getireceğimizi!

İşte tam bu sırada halk cümlenin tamamlanmasını beklemeden (şapkayı atıp fes'i getireceğimizi) lafını duyar duymaz, büyük uğultularla:

-Yaşsa Fethi Bey!..

Diye bağırmağa ve 50 bin kişinin belki de 45 bini başlarındaki şapka ve kasketleri yere çalıp ayaklarıyla çiğnemeğe başladılar. Stadyumu bir anda yerden yükselen toz bulutları kapladı. Takın üzerinde büyük bir telaş oldu. Fethi Bey renkten renge giriyordu. Nuri Conker ve arkadaşları bağırıyor,

¹⁵⁵ Tunaya, Türkiye'de..., s.633 vd.

¹⁵⁶ Yazman, a.g.e., s.231.

¹⁵⁷ Mete Tunçay, "Laiklik", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.2-3, (Birinci basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), s. 573.

¹⁵⁸ Avcı, a.g.e., s.107 vd.

tepiniyor, el ve ayaklarıyla halkı uyarmağa çalışıyorlardı. Bu karışıklık birkaç dakika sürmüştü. Bizler, sözün gelişinden cümlenin henüz bitmediğini ve Fethi Beyin, halkın anlamak istediğinin tam tersini ifade edeceğini kestirmiştik. Kürsüdeki telaşı görünce yanı başımızda şapkalarını büyük bir kin ve nefretle çiğneyenlere:

-Ağalar, yanlış anladınız Fethi Bey öyle söylemek istemedi!...

diycek olduk, bize karşı :

-Susun, yoksa sizi boğarız ..

diye bağırıyorlardı. ...Biz üçümüz bu tepkiye rağmen lise şapkalarımızı başımızdan çıkarmadık. Ve tam o sırada Nuri Conker'in son derece gür sesi Alsancak Stadyumunun havasını çınlattı:

-Arkadaşlar!. Yanlış anlaşıldı, cümleyi tekrar ediyoruz, dinleyin!..

Şapkalarını ayakları altında çiğnemekte olan halk bir an için durdu, kürsiye tekrar kulak verdiler. Fakat şapkaları yerden almadılar. Fethi Bey ve onu duble eden Nuri Conker yine deminki gibi kelimeleri birer ikişer tekrarlıyarak cümleyi şu şekilde tamamladılar:

-Bazı kimseler, bizim şapkayı atıp, tekrar fes'i getireceğimizi zannediyorlar, yaulluyorlar, Gazinin inkılapları devam edecektir!..

Cümlenin böyle olduğu anlaşılınca, alanı derin bir sessizlik kapladı. ...¹⁵⁹.

Olay son derece hazin ve üzücüydü. Çünkü, devrimlerin bir simgesi haline gelmiş bulunan bir şapkaya karşı halkın göstermiş olduğu tepki; özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında sıkıntılarının en büyük kısmını çeken, vahşetin, acının ne olduğunu görmüş bulunan ve Türkiye'nin en çok okumuş, en ileri, en uygar bölgesinde böyle bir tepki gösterilmesi düşündürücüydü.

Hasan Rısa Soyak'da 1930 yılındaki SCF denemesindeki olayları şu şekilde yansıtmaya çalışmaktadır.

"... Memlekette başlayıp günden güne hızlanmakta ve gelişmekte olan terakki ve yenilik hamlelerini durdurmak, yurt ve milletimizi eski perişan ve geri halinde bırakmak için, içerde ve dışarda fırsat gözetleyen kötü istekli zümreler, hasıl olan keşinekeşten faydalanmayı ihmal etmeyip saf ve cahil halk arasına sokulmuşlar, herkesin nabzına göre şerbet vererek, geniş ölçüde menfi propagandalara girişmişlerdi; inhisarların, vergilerin, hatta askerliğin kalkacağı yolundaki söylentilerin yanı sıra, asıl Arap harflerinin gcri geleceğini, tekrar fes giyileceğini, medreselerin ve tekkelerin açılacağını yaymaktaydılar.

... İzmir'deki olaylara şahit olduk..."¹⁶⁰

İzmir olayları, ülkenin yöneticileri üzerinde Serbest Fırkaya yönelik bir tepki oluşturmuştur¹⁶¹. Görünen o dur ki; SCF kendini hoşnutsuz durumda bulunan bütün

¹⁵⁹ Yazman, a.g.e., s.228 vd.

¹⁶⁰ Soyak, a.g.e., c.II, s.439 vd.

¹⁶¹ Avşar, a.g.e., s.119.

zümrelerin temsilcisi durumuna sokmuştur¹⁶². Gerçi Fethi Bey, Gazi'nin fikir ve düşüncelerinin yanında, devrimlerinin destekleyicisiydi. İrticayn karşısında olmuş, ve kurduğu partinin hacılara, hocalara terk etmek için meydana getirmedi; Cumhuriyetin daima koruyucusuyuz demiştir¹⁶³. Ancak hükümete karşı aldığı tavır, halkın bütün kesimlerinin ona yönelmesine neden olmuştur. Çok geçmeden bu denemenin hem erken hem de tehlikeli olduğu açık hale gelmiştir. Bu deneme farklı çevrelerde birikmiş nefretlerin ve kızgınlıkların patlamasını sebep teşkil etmiştir¹⁶⁴. Bu şartlar içerisinde Fethi Bey, SCF'nı 17 Teşrinisani 1930 (17 Kasım 1930) tarihinde kapatma kararını almıştır¹⁶⁵. SCF'nın kapatılmasından 36 gün sonra İzmir ilinin Menemen ilçesinde, Menemen Olayı patlak vermiştir.

2. Menemen'de Gerici Ayaklanma Girişimi

“Menemen Olayı”, diğer adı ile “Kubilay Olayı” Türkiye Cumhuriyeti tarihinde derin izler bırakan ve hafızalardan hiçbir zaman silinmeyecek bir olaydır. Menemen Olayı üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen hala akıllar da bir çok soru işareti bulunmaktadır. Gericilerin eylemlerini gerçekleştirmek amacıyla seçtikleri Menemen ilçesinin coğrafi konumu nedir? Halkın sosyo-ekonomik durumu nedir? 1930 yılında siyasal ve düşünsel fikirler açısından Menemen'in görünümü nasıldı? Menemen olayının nedenleri nelerdir? Ayaklanma hareketi için neden Menemen ilçesi seçilmişti? Ayaklanma hareketiyle ulaşılmak istenilen amaçlar nelerdi? Bu sorulara verilecek cevaplar her halde Menemen'de meydana gelen gerici ayaklanmanın çözümlenmesinde faydalı olacaktır.

¹⁶² Goloğlu, a.g.e., s.286.

¹⁶³ Okyar - Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s.150 vd.

¹⁶⁴ Lewis, a.g.e., s.279.

2.1. Menemen İlçesine Genel Bir Bakış

Menemen, Türkiye'nin üçüncü büyük ili olan İzmir'in bir ilçesidir. Menemen, İzmir'in 34 km. kuzeybatısında bulunmaktadır¹⁶⁶.

1920'li yılların sonunda Menemen'in nüfusu 10.000 civarında idi¹⁶⁷. Menemen halkının çoğu geçimini tarımsal üretimden sağlamaktaydı. Halkın bir kısmı tarım hayatının dışında geçimini hayvancılıkla sağlamaktaydı¹⁶⁸. Bunların dışında ilçe ekonomisinin gelişmesinde testi, saksı, çömlek gibi pişmiş toprak işleri; semercilik, nalbantçılık, at arabası imalatı ve tamirhaneleri; ayakkabı ve çizme dükkanları; kalaycılık, gıda ve elbiseler için kumaş satan dükkanlarda yapılan faaliyetler etkili olmuştur. Ufak çapta da olsa demirci, marangoz, ev yapımında kullanılan briket ve kiremit imalathaneleri de mevcuttu. Menemen'de iki ekmek fırını vardı. Ancak halkın büyük çoğunluğu ekmek ihtiyacını evlerindeki fırınlardan karşılıyordu. Menemen de işyeri sıralamasında en çok kahvehaneler birinci sırada yer almıştır.

1930 yıllarda Menemen ovasında tarım açısından üzüm bağları ilk sırayı almıştır. Üzümün yanı sıra buğday, sebze ve meyva üretimi de yapılmıştır. Menemen'de oturan her insanın, Menemen Ovasında bir parça toprağı vardır. Ürünlere zarar verecek yabancı hayvanlara ve hırsızlık olaylarına karşı tedbir olarak her evde bir tüfek bulundurulurdu¹⁶⁹.

1930 yılında Menemen'de eğitim veren iki ilkokul mevcuttu. Birincisi, Tevfik Fikret İlkokulu, ikincisi ise Zafer İlkokuluydu¹⁷⁰. Ancak okuma-yazma oranı Türkiye genelinde olduğu gibi Menemen'de de düşüktü.

1930 yılında demokratikleşme sürecimizde ikinci kez çok partili siyasi hayata geçiş deneyimi yaşamıştır. Böyle bir ortamın oluşmasına neden olan bir çok etken vardır. Türkiye 1929 yılından sonra çok ağır mali ve iktisadi buhran geçirmiştir. ABD'nde patlak veren ekonomik buhran tüm dünya da olduğu gibi Türkiye'de de

¹⁶⁵ Okyar – Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s.162; Tunaya, 1995, a.g.e., s.630 vd.

¹⁶⁶ Menemen hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Oktay Özenin, **Tarihten Günümüze Bilinmeyen Yönleriyle Menemen**, (Birinci Baskı, Menemen: Özenin Matbaası, 1996); Refik Özdek, "İzmir" **Yurdumuz Ansiklopedisi**, c.II, (Birinci basım, İstanbul: Tercüman Gençlik Yayınları, 1984), s.555; Ek.1.

¹⁶⁷ "İzmir", **Yurt Ansiklopedisi**, c.6, (Birinci basım, İstanbul: Anadolu yayıncılık, 1981), s.4373.

¹⁶⁸ Güven Gülöksüz -Yiğit Gülöksüz, "Kırsal Yapı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.5, (Birinci basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), s.1240.

¹⁶⁹ Özenin, a.g.e., s.31.

tesirini göstermiştir. 1929 yılında ülkede sefalet ve sıkıntı çok artmıştır. Diğer yandan hükümetin izlediği sıkı para politikası halkı bunaltıp onun teşebbüs gücünü kırıyordu. Bütün bunlardan başka, ülkede tek parti rejiminin hakim olmasından dolayı şikayetler ve ızdıraplar yeterince dile getirilemiyordu. 1930 yılında halkın ruhsal durumu, ülke genelinde oldukça bozuktur.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması halk kitlelerindeki hoşnutsuzluğu su yüzüne çıkarmıştır. 1930 yılında yapılan belediye seçimlerinde Menemen Belediye Başkanlığını SCF'nin temsilcisinin kazanmış olması bu hoşnutsuzluğun göstergesidir¹⁷¹.

2.2. Menemen Olayı'nın Nedenleri

Geri kalmış ve ilerleme çabası içerisinde olan toplumların karşılaştıkları sorunlar sosyo-ekonomik, yeniden yapılanma ve rejim konularında ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin de yaşadığı bu sorunlar yeni bir devletin kurulma aşamasından itibaren başlamıştır. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılmaya çalışılan yenilikler, eğitim seviyesi düşük, eski toplum yapısına körü körüne bağlı kitleler arasında tepkiyle karşılanmaktaydı. 1930 yılında meydana gelen Menemen Olayı bu tepkilerin bir sonucu olduğu gibi Nakşibendi tarikatının çalışmaları sonucunda ortaya çıkmış, dinsel niteliğe sahip gerici bir ayaklanmadır. Menemen Olayı'nın meydana geliş nedenlerine baktığımızda siyasal, sosyo-ekonomik, toplumsal ve dinsel içerikte olduğu görülmektedir.

2.2.1 Siyasal nedenler

Menemen Olayı'nın siyasal nedeni Türkiye Devleti'nin benimsemiş olduğu siyasal rejimden kaynaklanmaktadır. Yeni kurulan Türkiye devleti, dine dayalı yönetim şeklini (halifelik ve saltanat yönetimi) bırakarak, laik anlayışta Cumhuriyet rejimini benimsemiştir¹⁷². Bu durum siyasal açıdan teokratik (dini) devlet düzeninin tekrar

¹⁷⁰ Y.a.g.e., s.38 vd. Zafer İlkokulunun , ilk adı "Numine Mektebi" iken sonradan "Zafer İlkokulu" ve son olarak o zaman ki adı "Koplay Mektebi" olan Kubilay İlkokulu olmuştur.

¹⁷¹ Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir Vilayeti'ndeki Teşkilatı ve Faaliyetleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi VIII**, (İzmir: Ege Üniversitesi Basımı, 1993), s.183 vd.

¹⁷² Arsl, a.g.e., s.782 vd.

kurulmasını isteyen tutucu çevrelerin, Cumhuriyet rejimine karşı yıkıcı çalışmalar içerisine girmesine neden olmuştur.

Menemen'de meydana gelen ayaklanma Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasasını zorla değiştirerek¹⁷³, şeriata dayalı halifelik ve saltanat yönetimini kurma girişimidir¹⁷⁴.

Yine siyasal bir etken, SCF'nın 1930 yılında kurulması, rejime karşı hoşnutsuzlukların dile getirilmesine imkan vermiştir. Dini çevreler de bundan yararlanmışlardır¹⁷⁵. SCF'nın kurulmasıyla oluşan özgür ve demokratik ortam, gerici çevrelerin uyanmasına neden olmuştur¹⁷⁶. Padişah ve halife yanlıları ortaya çıkmış, her zaman olduğu gibi dinin elden gittiği yaygarasıyla memlekette büyük bir huzursuzluğa yol açmışlardır¹⁷⁷. Bu çevrelerin başını yine Nakşibendiler çekmiştir.

2.2.2. Sosyo-ekonomik nedenler

Menemen Olayı'na sosyo-ekonomik açıdan baktığımızda, ayaklanmayı gerçekleştiren ve destekleyen kişilerin eğitim seviyeleri çok düşüktür. Yine bu kişilerin ekonomik durumları çok düşük bir seviyededir. "Mademki bu dünyada zevk almaya, mutlu olmaya imkan yoktur, o halde hiç olmazsa bari ahireti kazanayım" düşüncesi insanları dine sarılmaya sevk etmiştir. Halkın çok büyük bir kısmı dini bakımdan da bilinçli olmadığından, arka planda yeralan varlıklı sofanın ağına kolayca düşmüştür¹⁷⁸.

2.2.3. Toplumsal nedenler

Toplum içinde gizli olarak varlıklarını devam ettiren tekke ve tarikatlar halkı etkilemektedir. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası üzerine üzerine kurulmuştur. Osmanlı toplum yapısı dini temellere dayalıydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun son devirlerinde en yaygın ve etkili tarikat Nakşibendi tarikatıydı. Yeni kurulan Cumhuriyetin bu temeller üzerine oturması mümkün değildi. Bu nedenle Cumhuriyetin "laiklik" ilkesi doğrultusunda çalışmalara başlaması ve 30 Kasım 1925'te çıkarılan tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılmasına ve türbedarlıklarla bir takım unvanların yasaklanmasına dair kanun, tarikatların varlığına fiilen son vermiştir. Ancak,

¹⁷³ TBMM, Zb.C., Cilt.25, s.85.

¹⁷⁴ Y.a.g.e., s.9 vd.

¹⁷⁵ Tunçay, a.g.m., s.573.

¹⁷⁶ Üstün, 1970, a.g.e., s.18 vd.

¹⁷⁷ Kemal Zeki Gençosman, *Atatürk Ansiklopedisi/Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi*, c.X, (Birinci basım, İstanbul: May Yayınları, 1981), s.123.

¹⁷⁸ Y.a.g.e., s.5 vd.

bu durum radikal dinci kesimler tarafından kabullenilmemiş ve tarikatların varlığı toplum içinde gizli de olsa devam etmiştir¹⁷⁹. Tekke ve zaviyeler ile türbeleri geçim kapısı yapanların çıkarlarının ortadan kalkması, dini kendilerine siper ederek nüfuz ve prestij kazanmış kişilerin etkinliklerini yitirmeleri, Cumhuriyetin karşısına “irtica” olgusunu çıkarmıştır¹⁸⁰.

Menemen Olayı’nda Nakşibendi tarikatı başı çekmiştir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde gerçekleştirilen devrim hareketlerine karşı Nakşibendi tarikatının tepkisi büyük olmuştur. Nakşibendi tarikatı kendi dünya görüşü doğrultusunda halkı tarikata çekmeye çalışmıştır. Nakşibendi tarikatı yaptığı gizli çalışmalar ile toplumun en zayıf ve hassas olduğu, din konusundaki düşüncelerini sömürmüştür. Toplumu örgütlemeye çalışan Nakşibendi tarikatı, sistemin yıkılması için elinden gelen gayreti göstermiştir¹⁸¹.

2.2.4. Dinsel nedenler

Menemen Olayı’nın en önemli özelliklerinden birisi de dini niteliğe sahip olmasıdır. Ayaklanmayı gerçekleştiren kişiler, Türkiye Cumhuriyetini yıkarak dine dayalı şeriat devleti kurmayı ve bütün dünyaya İslamiyeti yaymayı planlamışlardır.

Türkiye’de şeriata dayalı devlet düzeni kurulduktan sonra Çin’e kadar gidilerek, bütün dünyadaki gayrimüslimlere İslamiyet kabul ettirilecek, daha sonrada Avrupa devletleri İslamiyete davet edilecekti¹⁸².

2.3. Menemen’in Seçilme Nedeni

1930 yılında kurulan SCF özellikle İzmir, Manisa ve Balıkesir çevresinde daha kısa süre de teşkilatlanarak faaliyete geçmiştir. Bu bölgedeki halkın CHF’na karşılık SCF’ni desteklemesi, bir kenar da sinmiş durumda bulunan tarikat mensuplarını, umutlandırmış ve harekete geçmelerine neden olmuştur¹⁸³.

¹⁷⁹ İlhani Soysal, “Mezhepler/Tarikatlar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.5, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), s.1364 vd.

¹⁸⁰ Soysal, a.g.m., s.1366.

¹⁸¹ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Günün Işığında Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi*, (Birinci basım, İstanbul: Geçit Kitabevi, 1987), s.520 vd.

¹⁸² *TBMM, Zb.C.*, Cilt.25, Devre.3, İçtima.4, s.12 vd.

¹⁸³ Üstün, Devrim..., s.18.

Menemen Olayı'nı gerçekleştiren gericiler, Menemen'i ayaklanma girişimi için uygun bulmuşlardır. Çünkü Menemen belediye seçimlerinde SCF'nın temsilcisi belediye başkanlığını kazanmıştı. Gericilere göre, Menemen halkı, artık CHF ile hükümetini desteklemiyordu. Menemen'de gerçekleştirilecek ayaklanma ile halkın katılımı sağlanabilir ve istenilen sonuca ulaşılabilirdi¹⁸⁴.

2.4. Ulaşılmak İstenilen Amaçlar

Menemen Olayı ile gerçekleştirilmek istenilen amaçlar, dinden çıkmış bulunan Türkiye devletini yıkarak, yerine İslami şartlara uygun bir düzeni tekrar kurmak yani keybedilmiş olan dini tekrar geri getirmektir¹⁸⁵.

Türkiye'de yapılmış olan devrimler ortadan kaldırılarak, şeriata dayalı bir devlet kurmak amaçlanmıştı. Bununla birlikte, eski sistem "saltanat ve halifelik" geri getirilerek bütün dünyaya İslamiyeti yayma girişimleri başlatılacaktı¹⁸⁶. Bu doğrultuda, Derviş Mehmet Mehdiliğini¹⁸⁷ ilan edecek, şeriata dayalı din devleti kurulacak ve din kurtarılacaktı. Bunu gerçekleştirmek içinde Türkiye Cumhuriyet'nin rejimine karşı bir ayaklanma çıkarılacaktı¹⁸⁸. Halk tövbe etmeye ve imana davet edilecek, Manisa, İstanbul, Ankara ile daha bir çok iller işgal edildikten sonra halifelik tekrar geri getirilecekti. Cumhuriyet hükümeti devrilecek ve yerine dine dayalı bir yönetim kurularak tekkeler tekrar açılacaktı. Her vilayete şeyhler yerleştirilerek memleketi şeyhler yönetecekti¹⁸⁹.

Manisa'da tabur İmamı İlyas Efendi'nin evinde yapılan bir toplantı sırasında İstanbul'dan gelen Laz İbrahim Efendi, Abdülhamid'in oğlu Selim Efendi'nin büyük bir kuvvetle bu sene Ankara'yı hatta memleketi işgal ederek halifelik ile padişahlık

¹⁸⁴ TBMM, Zb.C., Cilt.25, Devre.3, İçtima.4; Gençosman, a.g.e., s.123; Üstün, 1970, a.g.e., s.18; Tunçay, a.g.m., s.573; Celal Kırhan, Öğretmen Kubilay ve Uydurma Mehdi, (Birinci basım, İstanbul: Yayıncı Yok, 1963), s.4.

¹⁸⁵ TBMM, Zb.C., Cilt.25, Devre.3, İçtima.4, s.11.

¹⁸⁶ Y.a.g.e., s.9 vd.

¹⁸⁷ Mehdi; kendisine rehberlik edilen demek olup, bütün istikametler, Allahtan (Tanrı) geldiği için, kelime nihayet kendisine Allah tarafından yol gösterilen, yani hususi ve şahsi bir tarzda Allahın hidayetine nail olan manasını gelmektedir. Mehdi düşüncesi sonradan gittikçe artan karanlıklar, siyasi, ictimai, ahlaki ve dini tereddütler içinde, kıyametten evvel bin yıllık devirde gelecek bir kurtarıcı ve yeniden nizam kurucu bir kimsenin geleceği düşüncesine dönüşmüştür. D.B. Macdonald, "Mehdi", İslam Ansiklopedisi, c.7, (Birinci basım, İstanbul: M.F.V. Yayınları, 1940 (1965), s.474 vd.

¹⁸⁸ TBMM, Zb.C., Cilt.25, s.8-11; EGMPD, s.43, (Belge No: 13212-5/1)

makamına çıkacağını, şeriatın tekrar kurulacağını belirterek bu konuların İstanbul'da yapılan görüşmelerde kabul edildiğini söylemiştir¹⁹⁰.

2.5. Nakşibendi Tarikatı'nın Rolü

Tarikatlar; aynı dinin içinde, tasavvufa dayanan ve bazı ilkelerle birbirinden ayrılan Tanrıya ulaşma yolları olarak görülmüştür. Yani Allah'a kavuşmak için izlenen yol anlamına gelmekteydi¹⁹¹. Bu yolda tarikat kurucuları ve şeyhleri, dinsel öğretileri kendilerine göre yorumlayarak kendilerine özgü ibadet şekli ve tanrıya ulaşma yolları ortaya koymuşlardır¹⁹².

Tekkeler, tarikata bağlı kimselerin içinde yaşadıkları, günlük ibadet ve törenlerini yaptıkları, tarikat ilke ve geleneklerini öğrettikleri merkezlerdi¹⁹³. Tekkelerin küçüklerine de zaviye denilirdi. Dini ve kültürel merkezler olarak kurulan fakat zamanla yozlaşan ve amacından uzaklaşan bu kuruluşlar, zengin Müslümanların fakirlere yardım edilsin diye vakfettiği servetlere dayanarak bedavadan yaşamak, tembellikle her türlü zevkten istifade etmek, başkalarının çalışması ile geçinmek ve din perdesi altında her türlü fenalığı yapmak gayesini güden müesseseler haline geldi. Aynı zamanda tekke ve zaviyeler, tarikatların toplantı ve dinsel tören merkezleriydi¹⁹⁴.

Yeni Türkiye Devleti kurulup, Cumhuriyet ilan edildikten sonra yapılmaya çalışılan inkılap hareketlerini durdurmak, ortadan kaldırmak isteyen şeriatçı güçlere engel olmak için 30 Kasım 1925 tarihinde tekke, zaviye ve türbeler kapatılarak, bir takım unvanların kullanılması yasaklanmıştı. Bu hareket Türkiye için çok büyük bir atılım olduysa da, tarikatlar etkinliklerini gizli olarak sürdürmeye çalışmışlardır¹⁹⁵.

¹⁸⁹ TBMM, Zb.C., Cilt. 25, s.10.

¹⁹⁰ EGMPD, s.43 (Belge No:13212-5/1)

¹⁹¹ Larousse, a.g.e., s.79; Ahmet Güner, *Tarikatlar*, (Birinci basım, İstanbul: Milliyet Kültür, 1986), s.21 vd.

¹⁹² Üstün, Devrim..., s.17.

¹⁹³ "Tekke", *Meydan Larousse, Büyük Lugat ve Ansiklopedi*, c.19, (İstanbul: Sabah Yayınları, 1992), s.149.

¹⁹⁴ Kırçak, a.g.e., s.249.

¹⁹⁵ Y.a.g.e.

Bu tarikatların en önemlilerinden birisi olan Nakşibendi tarikatı, 14. yüzyılda Muhammed Bahaüddin Nakşibend El-Buhari tarafından kurulmuştur¹⁹⁶. Kurucusu bir tasavvuf insanı olmasına karşın, sünnilik ilkelerine bağlıydı. Oruç, namaz, hac, zekat gibi görevlere Tanrı adlarını anarak derin düşünceye dalma anlamına gelen anış eklemiştir. Ona göre şeriatın koyduğu kurallar dinin temelini oluşturur; anış ise onlara daha derin bir anlam kazandırır¹⁹⁷. Bu derin anlama ulaşmak için gizli zikire inanırlar ve gerçekleştirirlerdi¹⁹⁸.

Muhammed Bahaüddin'e göre "insan görünüşte halk arasında gerçekteyse Tanrı ile birlikte olmalıdır. Bu da Tanrı adlarını dilden düşürmemekle sağlanabilen bir durumdur. Her türlü geçici, dünyaya bağlı isteklerden, eğilimlerden sıyrılmak; Tanrıdan başka bir varlığı sevmemek gerekir. Sürekli olarak Tanrı adlarını anan bir kimse, derin coşkuya kapılarak, gönlünde Tanrı ile karşı karşıya geldiğini duyar"¹⁹⁹.

Nakşibendi tarikatı mensupları tam Sünni olmaları ve Kuran hükümleri demek olan şeriata dört elle sımsıkı sarılmalarına rağmen²⁰⁰, tarikat içerisinde bir çok kol doğmuştur. Bunlardan 16'sının özel tekkeleri, aralarında düzenlenen özel törenleri vardır. Bu kolların, doğdukları kaynak gibi, düşünce bakımından da bir yeniliği yoktur. Şeriat ilkelerine kesinlikle uydukları da söylenemez. İslam dininde bilinen belli yaşama kuralları, inanç ilkeleri vardır. Bunların, uygulanması, canlı tutulması gerekir. Oysa bu tarikatlarda böyle bir davranış biçimi görülmez. Nakşibendilikte insan, çağına değil geleneğe, şeyhin izine uymalıdır. Şeyh için bilim, tutarlı bilgi sözkonusu değildir. Ona bilinmeyen bir yerden yüceliklerden gelen gizli bilgiler vardır. O Tanrıya yakındır. Nakşibendiliğin özünde, eski İran, özellikle Zerdüşt inançlarının, İslam diniyle karışmış kalıntıları vardır. Nitekim, Tanrı adlarını anmak için düzenlenen törende, Zerdüşt rahiplerinin davranış biçimi sezilmektedir. Ateşin çevresinde dönme, yüksek sesle ateşe saygı gösterme, ona değişik adlar altında şiirler, yakarılar okuyarak çevresinde dolaşma gibi eylemler Zerdüşt inançlarının temel öğeleridir. Nakşibendiler de çoğunlukla geceleri mumların altında toplanır; Tanrıyı bütün gönülleri aydınlatan, sönmeyen, kutsal bir ışık (nur) olarak görürlerdi. Nakşibendilikte bütün törenler tekkede, şeyhin yönetimi

¹⁹⁶ Salahuddin b. Mübarek el-Buhari, *Makamat-ı Nakşibendiyye*, Çev. Süleyman İzzi, (İkinci basım, İstanbul: Buhara Yayıncı, 1983), s.5 vd.; İsmet Parmaksızoğlu, "Nakşibendilik", *Türk Ansiklopedisi*, cilt.XXV, (Birinci basım, Ankara: M.E.B.Y., 1977), s.87.

¹⁹⁷ Eyuboğlu, a.g.e., s.250.

¹⁹⁸ Kırçak, a.g.e., s.259.

¹⁹⁹ Eyuboğlu, a.g.e., s.250.

²⁰⁰ Güner, a.g.e., s.57.

altında düzenlenirdi. Tanrı'nın hangi adlarının anılması gerektiğini önce şeyh bildirir, ondan sonra dervişler bir yandan tesbih çeker, bir yandan da Tanrı adını içinden söylerdi. Tanrı adlarının doksan dokuz olduğu inancı temeldir. Bu nedenle tesbihler de doksan dokuz tanelidir, bin bir taneli olanları da vardır. Bin bir taneli tesbihi şeyh çeker, dervişler hep birden şeyhin söylediği sözü söyler. Böylece, tekkede yetmiş kişi varsa, Tanrı adı yetmişbin kez söylenmiş olur²⁰¹.

Nakşibendiliğin bütün özelliklerinin anlaşılması için kollarını incelemek gerekir. Bu kollar, özgün bir düşünce getirmemekle birlikte, kendilerine göre bir yolda tutarak, temel ilkelerden ayrılmadan bir takım özel durumları tarikata sokarlar. Bu ayrıntılar özel bir dünya görüşü değil, şeyhin kişisel tutumundan kaynaklanan davranışlardır. Nakşibendiliğin kendi içinde uygulanan, belli kuralları vardır ve bunlar tarikata girmekle başlar. Tarikata girenler beş aşamaya tabi tutulur ve bunları geçen kişiler iç olgunluğa varırlar. Amaç, tanrısal gerçekliğe varmak, geçici varlıklardan sıyrılmak, tinsel evrende ölümsüzlüğe ulaşmaktır²⁰². Nakşibendiliğin kurucularının adlarıyla anılan 17 kolu vardır. Bunlar sırasıyla; Ahrarilik, Camilik, Dehlevilik, Halidilik, Halililik, Kasanilik, Mazharilik, Melamilik, Muradilik, Müceddidilik, Nacilik, Nurilik, Reşidilik, Sadilik, Tayfurilik, Nurculuk, Süleymancılıktır²⁰³.

Nakşibendi tarikatı Türkiye'de en çok etkinliği olan tarikatlardan birisi olmuştur²⁰⁴. Değişik dönemlerde, Anadolu'nun değişik kesimlerinde etkili olmuş, her türlü yenilik girişimlerinin karşısına dikilmiş, büyük ayaklanmalara varan olaylara yol açmıştır. Kurtuluş Savaşının başlangıç yıllarında, gerek savaş boyuncunca²⁰⁵ ve gerekse Cumhuriyet döneminde; tekke ve zaviyelerin kapatılması, eğitim birliğinin ilanı ve uygulanması; Cumhuriyet kanunlarının dini esas ve inançlardan ayıklanarak batılı anlamda laiklik üzerine kurulması, bu dönem de devlet güçleri ile Nakşibendi tarikatını tüm diğer tarikatlardan daha çok karşı karşıya getirmiştir. Bunun nedenlerinin başında bu tarikatın görünürdeki etkinliği gelir. Diğer sebepler ise, tam sünni bir tarikat oluşu, şeriatı temel alışı, halk ve hocalar arasında yaygın oluşu, tasavvufi esnekliği olmayışı, Cumhuriyetle birlikte başlatılan laiklik faaliyetlerine tavır alışları gösterilebilir²⁰⁶.

²⁰¹ Eyuboğlu, a.g.e., s.251.

²⁰² Y.a.g.e., s.252 vd.

²⁰³ Y.a.g.e., s.255.

²⁰⁴ Kırçak, a.g.e., s.260.

²⁰⁵ Eyuboğlu, a.g.e., s.250.

²⁰⁶ Güner, a.g.e., s.57.

Denilebilir ki, Türkiye’de Cumhuriyet döneminde özellikle halifeliğin kaldırılmasına ve Cumhuriyetin ilanına tepki gösteren dinci çevrelerin başında Nakşibendi tarikatı gelmektedir.

İşte bu tarikatın ileri gelenlerinden birisi olan Şeyh Sait’in Doğu Anadolu’da başlattığı ayaklanma (13/14 Şubat 1925) bastırılmasından, Takrir-i Sükun Kanununun çıkarılması ile İstiklal Mahkemelerinin yeniden kurulmasından sonra bile seslerini yükseltme cesaretini gösterebilmişler; Batı Anadolu’da Menemen Olayı’nın meydana gelmesine neden olmuşlardır²⁰⁷.

Bu açıklamalarla birlikte, Menemen Olayı sonrasında yapılan inceleme ve araştırmalar; Nakşibendi tarikatının olayın arkasındaki güç olduğunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle tarikatın şeyhlerinden “Nakşibendi Halifesi” ve lideri sayılan Şeyh Esat Efendi ile ileri gelen müritlerinin kışkırtması ve yönlendirmesiyle yetiştirdikleri kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olduğu²⁰⁸ ortaya çıkarılmıştır.

Menemen Olayı sonrasında yapılan soruşturma ve yargılamalar sonucunda olayın basit bir irtica olayı olmadığı, ayaklanmayı gerçekleştirmeye çalışan kişilerin ifadeleri sonucunda Nakşibendi tarikatının olayın perde arkasındaki güç olduğu ortaya çıkmıştır. Olayı gerçekleştiren 6 kişiden birisi olan ve olay sonrasında yaralı olarak yakalanan Mehmet Emin’in ifadesine bakıldığında; kendisini Nakşibendi tarikatına katılmasını sağlayan Mehdi Mehmed’in “menfi vaziyet ve hareketlerinden Menemen’de bulunan Şeyh Saffet Efendiye istinat (dayanma) ettiğini ve ondan ilham aldığını” söylemekte; bunun da herkes tarafından bilindiğini açıklamaktadır. Ayrıca, kendisinin Mehdi ile beraber Manisa vaizlerinden Hafız Ahmet, Hacı Hilmi, Şeyh Hakkı, Hoca Saffet’in vaizlerinde bulduklarını, bu kişilerin daima Nakşibendi tarikatının kuvvetlenip canlanması için zikretmeği tavsiye ettiklerini belirtmektedir.

Gene aynı kişi, Derviş Mehmet Efendi’nin Mehdi olması ile ilgili “Mehdi kendisinin Hafız Ahmetle konuşmaları sırasında Hafız Ahmet’ten kıyamet günlerinde bir mehдинin çıkacağı herkesçe bilinmektedir. Bu mehdi Beni Adem midir yoksa gaipten mi gelecektir sorusuna; o da bütün peygamberlerin Beni Ademden (İnsan soyundan) geldiğine göre mehдинin de Adem evladından olması lazım geleceğini ve bunun üzerine kendisinin Hafız Ahmede işte o mehdi benim dediğini ve bundan böyle mehdiliği ilan edeceğini söylemesi üzerine Hafız Ahmet’ten sen bu işi yapabilir misin dediğinde

²⁰⁷ Tunçay, a.g.m., s.573.

²⁰⁸ Y.a.g.m., s.573; Çetinkaya, a.g.e., s.16.

yaparım ve bu vaziyette Hafız Ahmet'te Mehdi Mehmet'in elini öpüp bu adam hakikaten evliyadır. Sizde buna inanınız diyor. Ve Mehdiye dokunmayın suretinde tavsiyede bulunuyor²⁰⁹ bilgisini vermiştir.

Mehmet Emin ifadesine devam ederek, değişik zaman ve yerlerde yaptıkları toplantılarda Nakşibendi tarikatına ait konuşmaların yapıldığını ve Cumhuriyet düşmanı olduğunu anladığı Laz İbrahim Hoca'nın Nakşibendi tarikatının en kuvvetli kişilerinden biri olduğunu, bu kişilerin tarikat kisvesine bürünerek din perdesi arkasında büyük oyunlar oynadıklarını belirtmiştir. Ayrıca Laz İbrahim Hoca'nın İstanbul'dan tarikatın gelişmesi ve yayılması için kitaplar getirttiğini, görevli olduğu camide vaaz konuşmalarında şapka giyenler gavur olur dediğini belirtilmiştir²¹⁰. Bütün bunlarla birlikte, Mehdi'nin Menemen'e gidilerek Saffet Hoca'nın evinde bir akşam kalınacağını, onun vaazlarını dinleyeceklerini ve oradan Kutbülaktab²¹¹ Esat Hoca'ya ve bütün şeyhlere telgraflar çekerek hükümeti işgal ederek tekkeleri tekrar açacağını söylediğini açıklamıştır²¹².

Mahkemede ifadesi dinlenen diğer sanık Nalıncı Hasan, Nakşibendi tarikatı ile ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: İstanbul'a bir mektup ile Şeyh Esad'ı ziyarete gittiğini söyleyerek "Laz İbrahim benim orada Şeyh Esat namında bir şeyhim vardır dedi, oturduğu yeri tarif etti, mektubu alarak İstanbul'a gitmek üzere İzmir'e gittim. Vapur'da Manifaturacı Osman'a tescadüf ettim. İstanbul'a çıkınca dayım Mavunacı Dadaylı Hasan'ı aradım bulamadım. Bunun üzerine Laz İbrahim'in dediği adresle Erenköyünde Esat Hoca'nın köşküne gittim. Vapurda rast geldiğim Osman benden evvel Şeyh Esada gitmiş onu orada gördüm birkaç gün sonra da Laz İbrahim Hoca da İstanbul'a geldi. Şeyh Esadın köşkünde ben 11 gün kaldım bir gün Laz İbrahim, manifaturacı Osman, Şeyh Esat ve daha birkaç kişi ve ben orada oturup konuşuyorduk bana dışarı çıkmamı söylediler. Bende dışarı çıktım. Fakat içerideki konuşulan şeyleri dinledim. Laz İbrahim yakında şapkalar atılacak, fesler giyilecek, halifeler gelecek, tekkeler yeniden açılacak diyor ve Hükümet aleyhinde söylüyordu. Yine bir gün İstanbul'da Laz İbrahim Hoca ile beraber gezerken denizde iki tane zırlı (gemi) vardı. Laz İbrahim bu zırlıların görünce işte bunları görüyor musun? Bunların içinde Sultan Hamid'in oğulları vardır. Nerede ise halifelik avdet edecek demiştir." Aynı kişi vermiş olduğu ifadesinde ayrıca, Laz İbrahim Hoca'nın İstanbul'dan, Menemen Olayı'ndan 1 ay önce Manisa'ya döndüğünü ve Manisa'da camilerde tekkelerin yeniden açılacağını, halifeliğin geleceğini söyleyen

²⁰⁹ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.8 vd.

²¹⁰ Y.a.g.e., s.9.

²¹¹ Kut-bülaktab; üstün çekici kutup demektir; Mango, a.g.e., s.459.

²¹² TBMM, Zb.C., Cilt.25, s.10.

konuşmalar yaptığını ve köylere giderek tarikat lehinde halka bilgiler verip, insanların Nakşibendi tarikatına katılmaya yönlendirdiğini söylemiştir²¹³.

Menemen Olayı'na iştirak eden Küçük Hasan ise; Mehdi Mehmet ile Sütçü Mehmet'in Nakşibendi tarikatının gelişip yayılması için teşkilat kurduklarını ve her zaman Mehdi Mehmet'in tarif ettiği gibi zikir yaptıklarını belirtmiştir²¹⁴.

Menemen Olayı'nı gerçekleştiren 6 kişiden sağ olarak yakalanan Mehmet Emin, Nalinci Hasan ve Küçük Hasan'ın yapılan yargılamaları sonucunda vermiş oldukları ifadeler de Manisa ile çevresindeki Nakşibendi tarikatı ileri gelenleriyle ilişki içerisinde bulduklarını, İstanbul'da bulunan Nakşibendi tarikatı lideri Şeyh Esat Hoca ile sürekli haberleştiklerini belirtmeleri bu olaydan Nakşibendi tarikatının birinci derecede sorumlu olduğunu ortaya çıkarmıştır²¹⁵.

Menemende yapılan yargılamalar sonunda Savcı yardımcısı A. Fuat Bey'in ortaya koyduğu iddianameye bakıldığında; Menemen Olayı'nın asıl kaynağının olayın meydana geldiği tarihten öncesine dayandığı belirtilmekte ve şu açıklama yapılmaktadır:

“... Bu safhayı hazırlayan yani Menemen faillerini yetiştiren ve tarikat perdesi arkasında faaliyete geçerek halkı iğfal eden ve Nakşibendi tarikatı namile ortaya sürdükleri bir tarikata halkı bağlayan ve nihayet bu suretle zahiren, ismen, dini bir tarikat, aslen ve ruhan gizli olmak vasfında mündemiç gizli ve muzır bir teşekkül ile çalışmağa başlayan hadisenin elemanları maznunlar şebekesine ve bunların tarzı faaliyetine...” bakıldığında “... bu şebekenin başında Sabık Manisa Askeri Hastanesi inamlığından mütekkait imam İbrahim Efendi vardır. Bu adam Erenköyünde Şevki Paşa köşkünde oturan Şeyh Esada merbuttur. Bir de bunun oğlu Mehmet Ali Efendi vardır. Bunlardan Şeyh Esat Efendi köşkünde oturur, tarikat mensubini arasında (kutbülaktap) veya (kutbuazam) namıyla yadedilir. Ve bütün mensubininin perestişkanı olan bir şeyhtir. Oğlu Mehmet Ali Efendi de şeyhzadedir. Ve babasının müşayiridir. Laz İbrahim de halifeler halifesi olarak tanınmaktadır. Bu laz İbrahim kutbülaktap tarafından ortaya sürülen mahiyeti malum nakşibendi tarikatının tamim ve teksirine memurdur. Tarikatın vesfi mümüyyizi gizli kalmak ve şekli haricisi itibariyle salihini sakallı olmaktan ve Şeyh Esada iman etmekten ibarettir. Bu tarikat mensubininden İstanbul haricinde bulunanlar Şeyh Esat tarafından nakşibendi mührü ile basılmış fermanlarla nasbedilen ve silsilei tarikata ve tertibi zikri nakşibende tarikatı namındaki talimatla mücehhez Şeyh ve halifelere mensupturlar. Bu halifelerin Şeyh Esatla rabitasını tesis eden halifeler halifesi unvanını taşıyan İmam İbrahimdir. Laz İbrahim evvela Manisa'da hastane imamı iken bu teşkilata başlamış, orada muhitini hazırlamış muhitin temin ettiği mümaşatkar vaziyetlerden istifade ederek merkezi faaliyetini Manisa'ya taşımış ve hemen hemen bütün faaliyetini oraya teksif etmiş.

²¹³ Y.a.g.e., s.12 vd.

²¹⁴ Y.a.g.e., s.13.

Burada kendisine haylice taraftar kazanmış ve muhiti faaliyetini tevsiç çalışarak Horos Köyüne kadar gitmiş, bu köyün hemen yüzde seksenini de tarikata koymuştur. Orada bu uğurda bir cami bile yaptırmıştır. Fikri fesadını bu camide akıtan Laz İbrahim bir aralık haleti ruhiyesinin bir ifadeci olmak üzere inkılap aleyhinde bulunmuştur ve bütün vaızlarını da bu vadiye yürütmüş ve inkılabın hakiki düşmanı olduğunu göstermiş ve burada halkı mürteci fikirle yetiştirmeğe çalışmıştır. Horos Köyünde ve avdette Manisa'da muayyen eşhasla içtimalar yaparak bu tarikatın Türkiye dahilinde neşri taminine uğraşmıştır. Laz İbrahim Efendi Manisada tabur İmamlığında tekaüde sevkedildikten sonra serbest hayata atılmasından istifade ederek Anadolu'nun hemen her tarafını dolaşarak ezcümle; Karadeniz sahili, Kayseri, Bursa, Balıkesir, Bergama ve Manisa havalisini dolaşarak bu tarikatın kök salmasına ve teşkilatını denürlemeğe çalışmıştır. Türkiye'nin her tarafından gelen nakşibendi şeyhleri ve bunların evlerinde çıkan vesaik ve Laz İbrahim'in bütün icraatını ifade eden ve Bursa seyahatındaki faaliyetini gösteren şeyhe yazdığı mektup ve Şeyh Esadın halen hakkında tahkikat yapılmakta olan Karahisar sabık müftüsü Hacı Ali Efendiye yazdığı (Hadimülfakir Esseyyidi Mehmet Esat) inzalı mektup keza buna yeğane bir delildir. Şeyh Esadın evinde çıkan ve dosya meyanında bulunan evrakı arasındaki bütün mektuplar, vesaik mesela bunlardan, Evradı Esadiye, Mektubat nam eseri, nakşibendiye ait mühür ve laz İbrahim'in evinde çıkan şeyhliğe ait defter ve yine laz İbrahim'in bu sahada faaliyetini gösteren uzun ve inufassal Bursa seyahatından bahis yazdığı mektup, nakşibendi tarikatına ait sualler ve bu vadiye tevabiinden olan şeyhlerin evlerinde çıkan mektuplar, en nihayet bu defa oğluna hitaben yazdığı vasiyetnamesinde hizmeti şeriat ve tarikatı size ve sizi de allaha tevdi ediyorum, yolundaki ifadesi bütün bunları inkar eden ve şeyh olmadığını iddia eden Şeyh Esadın bu tarikat yolunda takip ettiği siyasetin mahiyetini bize pek güzel ifade etmektedir. Laz İbrahim propagandasını yaparken Erenköy kaşanesinin kutsiyetinden ve kuş tüyleri içinde oturan şahsın ilminden, fazlundan bahsederek ona ilahi bir kudret hissini veriyor ve buna kanaan bir sürü insanlardan tarikatına girdikleri şeyhlerini gönnek üzere aldıkları müsaadei mahsusa ile İstanbula kadar gidip köşanede züvvar için sureti mahsusada yaptırılmış misafirhanede günlerece kalarak kuş tüyleri içinde şeyhlerinin elini öpmek suretile arzı ubudiyet etmektedirler. Netekim, yine Karahisar sabık müftüsü Hacı Ali Efendinin 930 tarihli Şeyh Esada yazdığı mektup bunu ifade eder. ...²¹⁶. Duruma bakıldığında savcının ulaştığı sonuç; Nakşibendi tarikatının faaliyet tarzı, bulunduğu yerlerdeki faaliyetleri ile siyasi bir teşekkül olduğu ve son Menemen Olayı'nın da bu teşekkül içinden çıktığını göstermektedir²¹⁷.

Nakşibendi tarikatının Manisa bölgesinde en önemli kişisi Menemen Askeri Hastanesinden emekli Laz İbrahim Hoca olup Nakşibendi lideri Şeyh Esat Hoca onu Manisa'ya baş halifesi olarak atamıştır. Laz İbrahim'in amacı bu bölgede Nakşibendi tarikatını yaymaktır. Çevresindeki bir çok kişiyi bu tarikata sokarak, toplantılar düzenleyerek, vaazlar vererek müritlerini tarikatlarının emelleri doğrultusunda

²¹⁵ Y.a.g.e., s. 8 vd.

²¹⁶ Y.a.g.e., s.79.

²¹⁷ Y.a.g.e., s.80.

çalışmalarını sağlamıştır. Menemen Olayı'nı gerçekleştiren 6 kişinin bu toplantılara katıldığı, tarikatın üyesi olduğu ve bu toplantılardaki konuşmalardan, düşüncelerden, fikirlerden etkilendikleri; Nakşibendi tarikatının fikirleri, emelleri doğrultusunda hareket ettikleri saptanmıştır²¹⁸. Özellikle olayı gerçekleştirenlerin üzerinde etkisi olan kişilerin, Manisa'da camilerde vaaz veren, Nakşibendi tarikatının gelişmesi için çalışmalar içerisinde bulunan Hafız Ahmet, Hacı Hilmi, Şeyh Hakkı, Hoca Saffet²¹⁹ Efendilerdir. Ayrıca Tathıcı Hüseyin'in evinde yapılan toplantılara katılanlar ve Mutaf Süleyman'ın evinde yapılan toplantılara katılan Laz İbrahim, İzmirli Mehmet, Ali Hoca, İmam İlyas Efendi, Şeyh Hakkı, Hacı Hilmi, Hafız Cemal, Hafız Ahmet, Ragıp Beylerin Nakşibendi tarikatı hakkında yaptıkları konuşmalarla eylemi gerçekleştiren şahısları etkileyerek ayaklanma lehinde yönlendirmişlerdir²²⁰.

Manisa'da Nakşibendi ileri gelenlerinin yaptıkları ve bütün müridleri ile birlikte Menemen Olayı'nı gerçekleştirenlerinde katıldığı bu toplantılarda, hükümetin maksadının ve hedefinin müslümanları gavur yapmak olduğu konuşulmuştur. Mehdi Mehmet'in yapmak istediği eylemde bu noktada odaklaşmıştır. Amaç Cumhuriyeti yıkmaktır. Mehdi'ye göre bütün memurlar kafirdir. Ailelerini açık saçık gezdiriyorlar diyerek hükümet aleyhinde ve Nakşibendi tarikatı lehinde konuşmalar yapmıştır²²¹.

Nakşibendi tarikatı liderinin biyografik kişiliği şunları göstermektedir. Şeyh Esat Efendi'nin babası Sait Efendidir. 1259 (Hicri) doğumlu ve asıl memleketi Erbil (Irak topraklarında)dir. Ancak İstanbul Erenköyünde oturmaktadır. Evli ve üç çocuk sahibidir²²². Osmanlı Devleti'nin II. Abdülhamit döneminde İstanbul'da ulema sınıfına dersler vermiştir. Fakat gene aynı dönemde kendisi Erbile sürgüne gönderilmiş belli bir süre burada kaldıktan sonra Sultan Reşat döneminde tekrar İstanbul'a geri dönmüştür. Erbil'de kaldığı süre içerisinde tekkecilik ile uğraşmıştır²²³.

Türkiye Cumhuriyeti'nin resmen kanunla kapatmış olduğu tekke ve tarikatları gizli olarak açan Şeyh Esat ile çevresindeki müridleri, Nakşibendi tarikatının yayılmasını sağlamaya çalışarak propagandalarını yapmıştır. Bu şekilde kendi düşünce ve amaçlarını Ege bölgesi dahil yurdun bütün diğer bölgelerine yaymaya çalışmışlardır.

²¹⁸ Y.a.g.e., s. 8 vd.; Çelinkaya, a.g.e., s.17 vd.;

²¹⁹ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s. 8.

²²⁰ Y.a.g.e., s.9.

²²¹ Y.a.g.e., s.9.

²²² Y.a.g.e., s.5.

²²³ Y.a.g.e., s.63 vd.

Halkın dini düşüncelerini sömürerek kendi emellerini gerçekleştirmek amacıyla irtica hareketini faaliyete geçirerek, yapılmış ve yapılacak olan inkılap, modernleşme hareketlerine karşı, eski sistemin özlemi içerisinde çalışma faaliyetlerine girişmişlerdir²²⁴.

3. Menemen Olayı'nın Gelişimi

Menemen Olayı'nı daha iyi irdeleyebilmek için olayın gelişim safhalarını ayrı ayrı incelemeyi çalışmamızın metodolojisi açısından daha uygun görüyoruz. Bu safhalar şu şekildedir. Olayın hazırlık aşaması, ayaklanmanın başlaması, güvenlik güçleri tarafından olaya müdahale, olay sırasında Menemen halkın durumu ve olay sonrasında meydana gelen gelişmelerdir. Bu safhaları açıklamadan önce olayın faileri hakkındaki bilgileri belgelere dayalı olarak aktarmayı uygun görüyoruz.

3.1. Olayın Failleri

Menemen Olayı'nın eylem safhasını gerçekleştirenler, Giritli Hasan oğlu Mehmet (Mehdi Derviş Mehmet), Sütçü Mehmet, Şamdan Mehmet, Giritli İsmail (Ali) oğlu Hasan, Emrullah oğlu Mehmet Emin, Mustafa oğlu Hasan'dır²²⁵.

Menemen Olayı'nın eylem safhasının lideri durumunda bulunan kişi Giritli Hasan oğlu Derviş Mehmet'dir. Manisa'nın Ebekuyu mahallesinden olup 33 yaşlarındadır. Ailesi ve kendisi aslen Giritlidir. Giritli Mehmet'in asıl mesleği berberlik olmakla birlikte, 6-7 seneden beri budakçı²²⁶ ve çapacılıkla uğraşmaktadır. 1923 yılında Nakşibendi tarikatına girmiştir. Şeyhi Alaşehirli Şeyh Ahmet Muhtar Efendi'dir. Çerkez Ethem'in Kuvay-i Milliyeden arkadaşı olup birlikte Yunan saflarına geçmişlerdir. Olay sırasında ölü ele geçirilmiştir.

²²⁴ Y.a.g.e., s.55.

²²⁵ Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Dergisi, Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler, T.C. İçişleri Bakanlığı E.G.M. Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 129, Ankara, 1998, s.42, (Belge No: 13212-5/1). Menemen olayı ile ilgili en önemli arşiv belgeleri Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunmaktadır. Belgelerin bir kısmı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 1998 yılında çıkardığı polis dergisinde yayınlanmıştır. Araştırmamızda kullanılan belgelerin bir kısmı bu dergiden alınmış ve ekler kısmında bu belgeler gösterilmiştir.

Sütçü Mehmet, Menemen'in Bozalan köyünden olup, Manisa'nın Lalapaşa mahallesinde oturmaktadır. 63 yaşlarındadır. Eski mesleği rençberlik-çiftçilik olup sonradan sütçülük yapmaya başlamıştır. 1925 yılında Nakşibendi tarikatına katılmıştır. Şeyhi Mehti namını taşıyan Giritli Hasan oğlu Mehmet'tir. Olay sırasında ölü ele geçirilmiştir.

Şamdan Mehmet, Manisa'nın Ebekuyu mahallesinden olup H.1319 (M.1902) doğumludur. Mesleği bağcılıktır. 1927 yılında Nakşibendi tarikatına girmiştir. Şeyhi Mehti namını taşıyan Giritli Hasan oğlu Mehmet'tir²²⁷.

Giritli İsmail (Ali) oğlu Hasan (Küçük), Manisa'nın Ebekuyu mahallesinden olup H.1329 (M.1911) doğumludur. Mesleği bağcılıktır. Ailesinin soyu Bedavaoğullarından gelmekte, bekar ve hiçbir eğitimi yoktur. Olaydan bir ay evvel Nakşibendi tarikatına girmiştir. Şeyhi Giritli Hasan oğlu Mehmet'tir. Olayda sağ olarak yakalanmıştır.

Emrullah oğlu Mehmet Emin, Manisa'nın Narlıca Mahallesinden olup H.1318 (M.1901) doğumludur. Ailesinin soyu Bozköylüoğullarından gelmektedir. Evli, bir çocuklu ve okur yazardır. Mesleği bağcılıktır. Olaydan 3 ay evvel Nakşibendi tarikatına girmiştir. Şeyhi Giritli Hasan oğlu Mehmet'tir.

Mustafa oğlu Hasan (Nalıncı), Manisa'nın Aktar Hoca mahallesinden olup, H.1326 (M.1908) doğumludur. Mesleği nalıncılıktır. Bekar ve hiçbir eğitim almamıştır. 1928 yılında Nakşibendi tarikatına girmiştir. Şeyhi Manisa Tabur imamı Laz İbrahim Efendi'dir²²⁸.

3.2. Olayın Hazırlık Aşaması

Menemen Olayı'nın hazırlık aşaması Manisa'da başlamıştır. Ayaklanmayı gerçekleştiren 6 kişi, Nakşibendi tarikatının İstanbul'daki merkez örgütü ile Manisa bölgesindeki temsilcilerinin etki ve yönlendirmesiyle gerici bir isyan hareketi çıkarma hazırlıklarına girişmişlerdir.

Olayı gerçekleştirenlerin lideri durumunda ve Mehdiliğini ilan etmiş bulunan Giritli Derviş Mehmet ile Ramazan, Tatlıcı Hüseyin, Nalıncı Hasan, Küçük Hasan,

²²⁶ Asma, üzüm ağaçlarının dallarını kesme işiyle uğran kişilere denilir.

²²⁷ EGMPD, s.42 (Belge No: 13212-5/1).

²²⁸ TBMM, Zb.C., Cilt.25, s.5; Y.a.g.e., s.42 (Belge No: 13212-5/1).

Mehmet Emin, Şamdan Mehmet, Sütçü Mehmet ve bazı müritleri Manisa'da çırak Mustafa'nın kahvesinde toplantılar yapmaya başlamışlardır. Bu toplantılar da zikirlerin yapıldığının hükümet görevlileri tarafından öğrenilmesi, kahvenin kapatılmasına neden olmuştur. Bu gelişme üzerine toplantılar Tatlıcı Hüseyin'in evinde yapılmaya başlanmıştır²²⁹.

Tatlıcı Hüseyin'in evinde neler yapıldığını ve neler görüldüğünü olayın sanıklarından Mehmet Emin şu şekilde anlatmaktadır:

“Her akşam zikredilirdi. Son gecelerde idi Mehdi bu evde beni, Küçük Hasanı, Nalinci Hasanı, Ramazanı, ayırarak hep birlikte bir mağaraya gideceğimizi ve orada 15 gün mütemadiyen zikredeceğimizi ve kendisine ilham nazil olacağını ve Hazreti Peygambere de böyle ilham nazil olduğunu ve bununla beraber mürşit ve Kutbülakıf Esat Hoca'nın dünya avcunda olduğunu isterse tufanlar ve fırtınalar yaratıp dünyayı alt üst edecek kudrette bulunduğunu söylemiştir. Menemen meselesi Manisa'da hiç konuşulmadı. Bu balıs esnasında Sütçü Mehmet evinde bir Fransız (Fransız) filintası olduğunu ve onu alarak Mehdi Mehmet, Sütçü Mehmet, Şamdan Mehmet üçü Paşa Köyüne ve bir sonrada ben (Mehmet Emin), Ramazan, Nalinci Hasan, Küçük Hasanla Paşa Köyünde onlara iltihak etmek için yola çıkmanız kararlaştırıldı. Oradan da Bozalana gidilecekti ve bu seyahat esnasında halkı dine davet etmek için kasabalar, köyler, vilayetler gezilecek ve Mehdi Arabistana kadar hatta Çine kadar giderek Hazreti İsa ile birleşeceğini ve oradan Avrupa'ya dönerek Avrupa Devletlerini dahi dine davet edeceğini söylüyordu”²³⁰.

Olayın diğer faillerinden Nalinci Hasan ise Tatlıcı Hüseyin'in evinde yapılan toplantılardan şu şekilde bahsetmektedir:

“Tatlıcı Hüseyinin evinde toplandık orada bir müddet zikirler yaptıktan sonra Mehdi bizim zikrimizi layikile yaymak (yapmak) için bizim bir mağaraya gitmemiz lazım ve orada zikir yaptıktan sonra Paşa Köyüne gider ben orada Mehdiliğini ilan ederim bütün halkı dine davet ederim dedi ve bir çok ayetler okuyarak tarikatın eyiliğinden bahsetmek suretile bizi kandırdı ve bu tarikata intisap ettikten sonra hepimiz sakal bırakmağa başladık esrar içmeğe başladık. Mehdinin telkini üzcrine günde 1000 ve daha ziyade laילה illallah diye ismi celali çekmeğe başladık. Mehdî bizi adeta kendine cezbetmişti. İşte bu tarikata girdikten sonra Tatlıcı Hüseyinin evinde Mehdi tarafından bu seyahat hakkında vaki teklifi kabul ettini”²³¹.

Yukarıdaki açıklamaların benzerini diğer fail Küçük Hasan'da yapmaktadır: Tatlıcı Hüseyin'in evinde Mehdi tarafından yapılan plan etrafında gidilecek yerlerin kararlaştırıldığını söylemektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'deki bütün illerde,

²²⁹ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.9; EGMPD, Belge No: 13212-5/1 “Büyük Erkanı Harbiye Tezkeresi”, s.III, s.57-60, Ek.2.

²³⁰ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.9.

²³¹ Y.a.g.e., s.11.

kasabalarda, köylerde halk dine davet edilecek ve daha sonra da Avrupa devletleri de İslam dinine çağırılacak, Türkiye’de kapatılan tekkeler yeniden açılacaktı. Mehdi Mehmet bu maksadını gerçekleştirmek için de Hazreti Peygamber zamanında din uğrunda nasıl çalışıldığını anlatarak misaller vermiştir. Bu eylemin gerçekleşmesi için ayrıca silah gerektiğinden, karakolların basılıp silah temin edilmesi bahsi geçmiştir. Ancak bu yapılmayarak silahlar yakın çevredeki arkadaşlarından temin edilmiştir. Mehdi Mehmet, silah temini için Küçük Hasan’ı İsmail’e göndererek ondan tüfek aldirmiştir. Ayrıca Mehdi Mehmet Manisalı Koca Mustafa’dan bir bıçak temin etmiştir²³². Sütçü Mehmet de evinde bir Fransız filintası olduğunu söyleyerek bu silahı da almıştır²³³. Bu doğrultuda, Manisa’da 4 günden beri toplantı yaptıkları Tatlıcı Hüseyi’nin evinde son olarak 6.12.1930 (6 Kanunuevvel 1930) Cumartesi akşamı, Mehdi Mehmet, Şamdan Mehmet, Sütçü Mehmet, Emrullahoğlu Mehmet Emin, Alioğlu Hasan, Nalinci Hasan, Çakıroğlu Ramazan, Çırac Mustafa, Topçu Hüseyin, Keçili Süleyman Çavuş, Papuççu Hüseyinoğlu Ali’nin katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda yapacakları olay hakkında görüşmeler ortaya konularak nasıl hareket edileceği planlanmıştır. Giritli Mehdi Mehmet, Sütçü Mehmet, Şamdan Mehmet Paşa Köyüne gidecekler ve bir gün sonra da Emrullah oğlu Mehmet Emin, Alioğlu Hasan, Nalinci Hasan, Çakıroğlu Ramazan’ın kendilerine katılmaları kararlaştırılmıştır²³⁴. Aynı toplantıda bulunan Topçu Hüseyin, Çırac Mustafa, Tatlıcı Hüseyin, Keçili Süleyman Çavuş, Papuççu Hüseyinoğlu Ali’de arkalarından silahlanarak geleceklerini söylemişlerdir²³⁵.

Manisa’da yapılan planlar doğrultusunda 7.12.1930 sabahı yola çıkan gericilerden Mehdi Mehmet, Sütçü Mehmet, Şamdan Mehmet; Giritli İsmail ve Bıçakçı Mustafa’nın çuval içinde verdikleri iki silahı da alarak Çalli’nin Süleyman denilen bir kişinin arabasıyla²³⁶ Paşa köyüne hareket etmişlerdir.

Yola çıkan ilk grup Paşa köyüne geldikten sonra Mehdi’nin analığı ve kayınvalidesi Rukiye’nin evinde misafir olmuşlardır²³⁷. Manisa’da yapılmış olan

²³² Y.a.g.e., s.13.

²³³ Y.a.g.e., s.9.

²³⁴ Y.a.g.e., s.9, Y.a.g.e., s.74.

²³⁵ Y.a.g.e., s.74.

²³⁶ Y.a.g.e., s.17; Savcının iddianamesinde sanıkları arabasıyla götürən kişinin, Mehdinin bacanağı olan Posta sürücüsü Kahya İsmail olduğu belirtilmiştir. Ancak Yakalanan sanıkların ifadelerinde bu kişinin Çallinin Süleyman olduğu belirtilmiştir.

²³⁷ EGMPD, s.43 (Belge No: 13212-5/1); TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.74.

toplantıda verilen talimat gereği 8.12.1930 tarihinde Emrullahoğlu Mehmet Emin, Alioğlu Hasan, Nalıncı Hasan, Çakıroğlu Ramazan arabayla Paşa köyüne hareket etmiştir. Arabacı bunları Giritli Mehmed'in bacanağı Posta sürücüsü Ahmed'in evine götürmüştür²³⁸. Gericiler, 3-4 gün Paşa Köyünde kalmış ve zikir yapmışlardır²³⁹. Mehdi Mehmet, köyde halka önce av maksadı ile geldiğini söylemiş, sonradan²⁴⁰ ahir zamanda gelecek olan mehdinin kendisi ve yanında getirdiği köpeğin mehdiliğinin işareti "Kıtmir" olduğunu söylemiştir. Bu duruma köylülerin bazıları inanmış, bazıları inanmamışlardır²⁴¹.

Paşa köyünde Ahmet, bu kişilere yemek temin edip karınlarını doyurduktan ve çantalarına yemek koyduktan sonra Rukiye'nin evinde bırakılan silahları ve Kıtmir dedikleri köpeklerini alarak, gece yarısı Paşa köyünden Bozalan köyüne hareket etmişlerdir. Sanıklar Bozalan köyüne gelmeden Manisa'nın kuzey batısında bulunan Yağçılar köyüne uğramışlar, buradan yaklaşık 11 saat²⁴² yürüdükten sonra Sünbüller köyü yolunda bir çamlık ormanına gelmişler ve bir su başında mola vererek geceyi burada geçirmişlerdir. Sanıklar mola yerinde yaklaşık 5-6 saat kalmışlardır. Bu moladan istifade eden Çakır Mustafa oğlu Ramazan, durumun önemini anladığından su dökmek (tuvaletini yapmak) bahanesiyle onlardan ayrılıp habersiz bir şekilde kaçmış ve Manisa'ya geri dönmüştür²⁴³. Bu mola esnasında da esrarlı sigara içilmiştir. Su kenarında uykudan kalkan sanıklar, arkadaşlarından Ramazan'ı kaybetmiş bir şekilde Menemen'in Bozalan köyü²⁴⁴ yakınlarına gelmişlerdir. Sütçü Mehmet'in dışındaki beş kişi Bozalan köyüne yakın dağda kalmıştır. Sütçü Mehmet Bozalan köyüne giderek arkadaşlarıyla beraber geldiklerini akrabalarına haber vermiştir. Sabahleyin Hacı İsmailoğlu Hüseyin, Sütçü Mehmet'in arkadaşlarını almak üzere yola çıkmış onları buldukları yerden alarak köyde kalacakları Hacı İsmail'in (Sütçü Mehmet'in kardeşi) evine götürmüştür²⁴⁵. Bu evde bir hafta misafir kalarak zikir yapmışlardır²⁴⁶. Eve her gün Hoca Mustafa, Sütçü Mehmet'in kardeşi Hacı İsmail ve küçük oğlu Hüseyin, büyük

²³⁸ EGMPD, s.43; TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.11; TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.74.

²³⁹ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.15.

²⁴⁰ Y.a.g.e., s.14.

²⁴¹ Y.a.g.e., s.11.

²⁴² Y.a.g.e., s.10 vd.; Normalde 2 saatte yürüne bilecek olan bir yol olmasına rağmen ağır ve dinlenilerek gidildiğinden bu kadar uzun sürmüştür. Hatta EGMPD'nde bu süre 2 saat olarak geçmektedir.

²⁴³ Y.a.g.e., s.15; Y.a.g.e., s.74.

²⁴⁴ Bu köy Sütçü Mehmed'in köyüdür.

²⁴⁵ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.10.

²⁴⁶ EGMPD, s.43 (Belge No: 13212-5/1); Y.a.g.e., s.11.

oğlu Hasan sürekli yemekler getirmiştir. Burada da esrarlı sigaralar içilmiştir²⁴⁷. Giritli Mehmet, yine köylülere avlanmak için geldiğini söylemiştir²⁴⁸. Bozalan köyünde, Hacı İsmail'in büyük oğlu Hüseyin, mehdiye iki silah daha temin etmiştir. Bir süre sonra Giritli Derviş Mehmet burada da Mehdiliğini ilan etmiş ve yanındaki kişiler için eshabı keyftendir açıklamasını yapmıştır²⁴⁹. Giritli Mehmet, halkı dine davet ettiğini, gerçekleştirmek istediği amaca ulaşırsa, köylülere devlet memurluğu vereceğine dair söz vermiştir. Bu durumu Bozalan köyünde duymayan kalmamıştır. Köyün İhtiyar Heyeti, Muhtar Molla Ahmetoğlu Mustafa, Aza Hacı Mustafa oğullarından Mustafaoğlu Mustafa, Aza Mehmetoğlu İsmail, Aza Mehmetoğlu İbrahim, Aza Haliloğlu Hasan, Bekçi Ahmetoğlu Hüseyin bile yapılanlardan haberdar olmuşlardır. Köyden Osmanoğlu Hasan ve Mehmetoğlu Ahmet, Mehdi ve müritlerine hitaben Emiralem karakoluna uğrayıp orada bulunan iki jandarmayı öldürüp silahlarını almalarını, kendilerinin de arkalarından geleceklerini belirtmişlerdir²⁵⁰.

Bozalan köyünde iken Giritli Mehdi Mehmet, kendilerinin Manisa'dan ayrılmalarından sonra durumun ne olduğunu ve hükümetin kendilerinden haberdar olup olmadığını anlamak üzere Hacı İsmail'in hemşiresinin kızı Fatma ile Hacı Alioğlu Mustafa'yı güya eşya alma bahanesiyle Manisa'ya göndermiştir. Manisa'ya giden bu kişiler, Manisa'da Sütçü Mehmet'in karısı Keziban'dan mevcut durumu öğrenip Bozalan köyüne geri dönmüşlerdir. Hükümetin kendileri hakkında bilgi edinmeye çalıştığını, haklarında haberdar olunduğu bilgisi getirilince Giritli Mehmet ve müritleri endişeye kapılmışlardır.²⁵¹

Giritli Mehmet bu gelişme ve endişeden dolayı, köyde rahat zikir yapamadıkları bahane ederek²⁵², Sütçü Mehmet'in aracılığıyla köye yakın çamlık bölgesinde (dağda) bir kulübe yapılmasını istemiştir. Bu durum üzerine harekete geçen Sütçü Mehmet'in enişesi Mustafa, Hacı İsmail ve Hoca Mustafa kulübe yapmışlardır. Kulübede bir hafta (7 gün)²⁵³ süreyle kalarak ve devamlı şekilde zikrederek, esrarlı sigaralar içilmiştir. Mehdi Mehmet "Süphanellezi esra biabdihi leylen minelmescidil haram" ayetini

²⁴⁷ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.75.

²⁴⁸ Y.a.g.e., s.10.

²⁴⁹ Y.a.g.e., s.14.

²⁵⁰ Y.a.g.e., s.75.

²⁵¹ EGMPD, s.44 (Belge No: 13212-5/1)

²⁵² TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.75.

²⁵³ Eylemi gerçekleştiren sanıklar 15 gün kaldıklarını belirtmekle birlikte, her halde Bozalan Köyünde kaldıkları toplam süreyi söylemektedirler.

okuyarak Hazreti Peygamberde bu esrardan içti ve öylece miraca çıkarak Allah ile görüştü demiş ve müritlerine sürekli zikir yaptırmıştır. Sanıklar kulübede kaldıkları süre içerisinde yemeklerini ve ihtiyaçlarını Bozalan'dan Hasan ile Hacı İsmail karşılamıştır²⁵⁴.

Giritli Mehmet, Menemen'e gidiş fikrinin son aşamasını Bozalan köyünde planlamıştır. Bu doğrultuda, Menemen'i kimin iyi bildiğini Küçük Hasan'dan sormuştur. Küçük Hasan'da, Nalınca Hasan'ın Menemen'e nalın satmaya gittiğini söyleyerek onun Menemen'i daha iyi bileceğini belirtmiştir. Giritli Mehmet bunun üzerine Menemen'e gidilerek Saffet Hoca'ya uğrayacaklarını, evinde bir akşam kalarak vaazlarını dinleyeceklerini ve oradan da Kutbülaktap Esat Hoca'ya ve bütün Şeyhlere telgraflar çekerek hükümeti işgal edeceklerini, hatta tekkelerin tekrar açılacağını bildireceğini belirtmiştir²⁵⁵.

Mürteciler, 22.12.1930'da Salı gecesini Bozalan'daki kulübelerinden ayrılarak Menemen'e doğru yola çıktılar. Yolda denk geldikleri Bozalanlı Hacı İsmail'in küçük oğlu Hüseyin ile Göreceli Abdülkerim kendi merkepleriyle Görece Kabristanına²⁵⁶ (mezarlık) ve buraya yakın olan Görece'nin kömür ocağına kadar gericiyle eşlik ettiler. Burada ateş yakıp bir süre kalarak ısındılar ve Göreceli Abdülkerim'in getirdiği yemekleri yediler²⁵⁷. Abdülkerim, Giritli Mehmet'e hitaben bu işi başarıyla sonuçlandırması halinde kendisinin ve arkadaşlarının da onlara katılarak yardım edeceğini söylemiştir²⁵⁸.

Belli bir süre sonra Görece bölgesinden ayrılarak Menemen'e doğru yola çıkan gericiler, Gediz nehri kenarı olan Hasanlar geçidine geldiler. Karşı tarafa geçmek için kayıkçıyı uykusundan uyandırarak, amaçlarını söylediler. Halkı dine ve şeriata davete gidiyoruz, ancak bizim paramız yok. Bizi karşı tarafa geçirirsen, biz de seni ileride memnun ederiz açıklamasını yaptılar. Gericiler, burada da belli bir süre kaldıktan, çay ve sigara içtikten sonra kayıkçı tarafından karşıya geçirildiler²⁵⁹. Gerici grup Çukur köy'den de geçmiştir. Yollarına devam eden Giritli Mehmet ve arkadaşları sabaha karşı Menemen kenarında bir zeytinlikte dinlenmek için durmuşlardır. Burada da zikrederek

²⁵⁴ TBMM, Zb. C., s.10.

²⁵⁵ Y.a.g.e., s.10 vd.

²⁵⁶ EGMPD, s.44.

²⁵⁷ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.75.

²⁵⁸ EGMPD, s.44; Y.a.g.e., s.11.

²⁵⁹ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.11.

ayetelkürsi okumuşlar ve esrarlı sigaralar içmişlerdir. Bu mola sırasında Giritli Mehmet, Menemen'e nasıl gireceklerine dair müritlerine talimat vermiştir²⁶⁰. Gericî grub Menemen'e gelinceye kadar Paşaköy, Yağcılar, Bozalan, Çukurköy ve civarların on beş gün kadar dolaşarak halka karşı bir takım telkinlerde bulunmuşlardır²⁶¹.

3.3. Olayın Başlaması

Giritli Mehmet ve grubu, 23.12.1930 sabahı saat 6.20'de (yada 6.30) Yahşigedik adı verilen bölgeden Menemen ilçesine²⁶² tekbirler getirerek, ayetelkürsi okuyarak, illallah illallah diyerek girdiler²⁶³. Grup, Zafer İlkokulu'nun önünden geçerek çarşı içinde Müftü camiine²⁶⁴ geldi²⁶⁵. Caminin etrafını saran eli silahlı gericiler, saat 7.15'de sabah namazından hemen sonra caminin içinde bulunan "İnna Fetahnaleke"²⁶⁶ suresi yazılı bayrağı aldılar. Bayrağı taşıma görevi Nalıncı Hasan'a verilmişti. Bu sırada cami içinde sabah namazını kılmış birkaç kişi ile caminin hocası bulunmaktaydı. Giritli Derviş Mehmet camide bulunanlara hitaben kendisinin ahir zamanda gelecek olan Mehdi olduğunu söylemiş; bunun üzerine de camide bulunanlar şehadet getirmeğe başlamışlardı. Mehdi biz burada zikredeceğiz, maksadımız dini kurtarmaktır açıklamasını yapmıştır. Mehdi bu şekilde camidekileri dine ve kendilerine katılmaya davet etmiştir. Bunun üzerine camide bulunanlar mehдинin arkasına takıldılar ve caminin karşısında belediye meydanına geldiler²⁶⁷. Ancak camiinde bulunan Menemenli Abdullahoğlu Müezzin Hafız Ahmet gericilerin arkasına takılmamıştır. Fakat maznunların camiye geldiklerini görmesine ve gericilerin söyledikleri sözleri duymasına rağmen, bu kişileri hükümet görevlilerine bildirmeyi aklına getirmemiştir.

²⁶⁰ Y.a.g.e., s.12; Y.a.g.e., s.75.

²⁶¹ EGMPD, Belge No. 13212-5/1, "Büyük Erkanı Harbiye Tezkeresi", s.III.

²⁶² EGMPD, s.44.

²⁶³ TBMM, Zb. C., s.12 vd.

²⁶⁴ Diğer eski adlarıyla Gazez Camii ve Kise köyc Mescidi.

²⁶⁵ EGMPD, s.44.

²⁶⁶ "İnna fetahnaleke fethan mübina", Kuran'daki Fetih suresinin birinci ayeti içinde yer almaktadır.

Anlamı; Ey resulüm, Mekke'nin ve diğer memleketlerin fethine sebep olacak Huceybiye sulhu ile biz sana gerçekten açık bir zafer verdik demektir. Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meali Alisi, Hazırlayan. A.

Fikri Yavuz, (İstanbul: Sönmez Yayınları, Tarihsiz), s.512.

²⁶⁷ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.12 vd.; EGMPD, s.44; TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.75.

Gericilerin camiden ayrılmasından sonra da caminin minaresine çıkmış, mehdinin geleceğini söylediği yetmiş bin kişiye bakmaya çalışmıştır²⁶⁸.

Gericiler belediye meydana geldikten sonra bir kısım halk da meydana toplanmaya başlamıştır. Nalinci Hasan'ın ifadesine göre; meydana bayrağın altında zikredenlerin tahminen 100 kişi olduğu ve yine 100 kişinin de yapılan eylemi seyrettiği görülmektedir. Derviş Mehmet'in burada halka karşı, eshabı keyften olan kıtmirleri sayıp tarif ettiği ve yanındaki köpeğinde kıtmir olduğunu söyleyerek bunun kendisinin Mehdiliğine delalet ettiğini vurgulamıştır²⁶⁹. Ayrıca kendisinin peygamber olarak geldiğini ve şeriatı yerine getireceklerinden bahsederek nutuklar söylemiştir²⁷⁰.

Gericiler, belediye önündeki meydanlıkta bir süre eylemlerini gerçekleştirdikten sonra Derviş Mehmet, Menemen'in mahallelerini gezmek istemiş ve o anda orada bulunan ve yapılanları seyreden Menemenli Ramiz²⁷¹ onları gezdirmeyi kabul etmiştir²⁷². Camiden almış oldukları bayrakla birlikte²⁷³ zikrederek bir kısmı kuzeydoğu (poyraz), bir kısmı da doğu tarafına gitmişlerdir²⁷⁴. Yarım saat içerisinde belediye meydanı ile belediye arasındaki sokağı takiben ve hükümet binası önünden, Bergama caddesi dahil ve aynı caddenin solundaki Şeref Bey'in un ve yağ fabrikası önünden geçerek, yolu takiben Pazarbaşı mahallesine ulaşmışlar ve buradan Camiikebir mahallesinin Kılıçaslan sokağında ikamet etmekte olan Saffet Hoca'nın evine yakın bir köşede durmuşlardır²⁷⁵.

Menemen şehrini dolaşma sırasında yolda rastladıkları insanlara Müslüman mısınız? Mehdiye itikadınız var mı? diye sorular sorarak halkı kendilerinin yanlarına katılmaya ve hükümet meydanında toplanmaya davet etmişlerdir. Kendilerine katılmayanların kılıçtan geçirileceği, ortada bir hükümetin olmadığı, herkesin dükkanlarını kapatarak kendilerine katılmaları gerektiğini, arkalarından 70.000 kişinin gelmekte olduğunu ve top, tüfek, bütün kuvvetlerin Mehdi'nin huzurunda duracağını bir çok mahalleleri dolaşarak bağıra bağıra söylemişlerdir²⁷⁶.

²⁶⁸ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.75.

²⁶⁹ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.12.

²⁷⁰ EGMPD, Belge No. 13212-5/1, s.I, Ek.2.

²⁷¹ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.21.

²⁷² Y.a.g.e., s.14.

²⁷³ Y.a.g.e., s.75.

²⁷⁴ Y.a.g.e., s.12.

²⁷⁵ EGMPD, s.44 vd. (Belge No: 13212-5/1).

²⁷⁶ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.75; Y.a.g.e., s.45.

Gericiler, Hoca Saffet Efendi'nin evine yakın yerde durduklarında Derviş Giritli Mehmet arkadaşlarının farkında olmadan gruptan ayrılarak, tek başına zahire mağazalarına çıkan sokağı takiben 68 numaralı Doğa köylü Ahmet'e ait zahire mağazası önünde Saffet Hocayla karşılaşmış ve kısa duraksamadan sonra Saffet Hoca Mehdi'nin geldiği sokağa girmiştir. Mehdi de gene aynı sokağa girerek birbirlerine karşı konumda (paralel) ilerleyerek Saffet Hoca'nın evine yaklaşmışlardır. Bu sırada mehdi, arkadaşlarına seslenerek bekledikleri yerden çağırmıştır. Gericiler, Saffet Hoca'nın evinin yanındaki ve o zaman ki Belediye Reisi İdris Bey'in evinin penceresinin önünde saf halinde dizilmişlerdir. Mehdi Giritli Mehmet önde bulunmak kaydıyla karşıdan gelen ve evine giren Saffet Hoca'ya²⁷⁷ gene mehdi'nin işareti ile resmi selamda bulunmuşlardır²⁷⁸. Ancak Saffet Hoca evine girdikten sonra pencerelerini kapatmıştır²⁷⁹. Gericilerin yanında bulunan ve Menemen'de kendilerine katılmış olan Abbas adındaki kişi tabanca atmak suretiyle olayı desteklemiştir. Menemen halkından Ramiz, Harputlu Mehmet, Şimbilli Mehmet eylemi gerçekleştiren Derviş Mehmet ve grubuna destek vererek, eyleme katılmışlardır²⁸⁰.

Saffet Hoca'nın evine girmesiyle grup belediye meydanına doğru yoluna devam etmiştir. Grup, Camii Kebir'in önünden geçerek Türbe mevkiine, Tavuk Pazarı, Arasta Çarşısı, Tosun Hanı, Keçeciler Çarşısı başından tekbir getirerek, "lailale illallah" sözlerini tekrarlayarak ve insanları meydanda toplanmaya davet ederek 07.40'da belediye meydanına gelmişlerdir²⁸¹. Bayrağı, Menemenlilerden belediye arabacısı Filornalı Yahya oğlu Hüseyin'in meydanda açtığı çukura dikmişlerdir²⁸². Eylemi gerçekleştiren kişiler burada tekbirler ve lailahe illallah nidalarıyla bayrağın etrafında dönmeye, bir kısımda yerden aldığı toprağı etrafa saçmaya başlamıştır²⁸³. Gericileri takip eden birkaç kişi ile bunların belediye meydanına tekrar gelmesine kadar geçen süre içerisinde muhtelif sokak başlarında toplanan insanların sayısı bu sırada 80 ile 100 kişiye²⁸⁴ ulaşmıştır.

²⁷⁷ EGMPD, s.45 (Belge No: 13212-5/1).

²⁷⁸ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.75.

²⁷⁹ Y.a.g.e., s.14.

²⁸⁰ Y.a.g.e., s.75.

²⁸¹ EGMPD, s.45.

²⁸² TBMM, Zb. C., s.14 vd.; EGMPD, s.45; TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.75.

²⁸³ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.75.

²⁸⁴ EGMPD, s.45; Y.a.g.e., s.15

Gericiler içmiş oldukları esrarın tesiri ve eylemlerini yerine getirmenin mutluluğu içerisinde buldukları sırada Derviş Mehmet mehdiliğini tekrar ilan etmiştir. Mehdi şeriat ile tevhid²⁸⁵ düşüncesine inananların, kurtuluşa ulaşmak isteyenlerin bayrağın altında toplanması gerektiğini; öğleye kadar bayrağın altında toplanmayanların kılıçtan geçirilerek kafalarının kesileceğini belirtmiş; arkalarından da 70.000 evliyanın geldiğini ve etrafın sarıldığını söylemiştir²⁸⁶. Gruptan Nalıncı Hasan silahlı olarak bayrağı koruma görevini yapmakta; Alioğlu Hasan, Emrullahoğlu Mehmet Emin, silahsız olarak Nalıncı Hasan'a yardım etmekte idiler²⁸⁷. Giritli Mehmet grubun lideri ve konuşmacı göreviyle halkı ayaklandırmak için çalışıyordu. Diğer üç sanık Sütçü Mehmet ile Şamdan Mehmet silahlı olarak mehdiye yardım etmekteydi.

3.3.1. Olaya ilk müdahale

Belediye meydanında yapılan gerici ayaklanmayı yetkili kişilere ilk haber veren Avukat Katibi Mehmet Tevfik Efendi'dir. Mehmet Tevfik Efendi, olayı hükümet binasında bulunan Jandarma yazıcısı Ali Efendi'ye bildirdikten sonra Ali Efendi'de hemen 4 jandarmayı yanına alarak olay yerine gitmiştir. Ancak Jandarma yazıcısı 4 askeri hükümet binasının avlusunda (duvar arkasında) bırakarak; Giritli Mehmet'in olduğu yere doğru giderek, ne istediklerini sormuştur²⁸⁸. Giritli Mehdi Mehmet, Jandarma yazıcısı Ali Efendi'ye hitaben git kumandanına haber ver, o gelsin, bana top, kurşun işlemez diyerek isyan ettiğini açıkça ortaya koymuştur²⁸⁹. Giritli Mehdi Mehmet kendisinin 12. İmam olacağını, herkesin bayrak altına geleceğini, yine tekbir getirerek söylemiştir.

Halkın bu grubun çevresinde toplanmaya başlaması üzerine durumdan endişe duyan Ali Efendi, hemen meydandaki otomobillerden biri ile jandarma Yüzbaşısı Fahri Efendi'nin evine gitmiş ve olayı haber vermiştir. Yüzbaşı hemen giyinerek yazıcısıyla birlikte olay mahalline gelmiştir²⁹⁰. İsyancılara karşı kullanacak fazla kuvveti olmayan jandarma kumandanı Yüzbaşı Fahri Bey, gericilerin yanına gelerek, ne için

²⁸⁵ Tevhit; Allahın birliğine inananlar demektir.

²⁸⁶ EGMPD, s.46; TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.15.

²⁸⁷ EGMPD, s.46.

²⁸⁸ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.75; Y.a.g.e., s.46.

²⁸⁹ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.75.

²⁹⁰ EGMPD, s.46.

toplandıklarını, bayrağın sebebini sormuş ve toplanmanın yasak olduğunu söyleyerek dağılmalarını istemiştir²⁹¹. Yüzbaşı Fahri Bey, halktan da dağılmalarını istemiş ancak hiç kimse dağılmamıştır²⁹². Bu sırada Giritli Mehmet, ben mehdiyim, şeriatı ilan ediyorum, bana kimse karşı gelemez diyerek, Yüzbaşı Fahri Bey'in karşısından çekilmesini istemiştir²⁹³. Mehdi sözlerine devam ederek, şimdi 12. İmama ve tevhide sizi iman ettireceğim demiş, orada toplanan halk da Mehdi Giritli Mehmet'i alkışlamıştır²⁹⁴.

Yüzbaşı Fahri Bey, durumun ciddiyetini anlamış, çirkin bir tecavüze uğramamak, hükümetin başına bir olay çıkarmamak için önceden jandarma yazıcısı Ali Efendi tarafından mevziye sokulan 4 jandarma neferini de geriye çekerek hükümet binasına gelmiş ve bir daha dışarıya çıkmamıştır²⁹⁵. Yüzbaşı, hükümet binasının içinde bulunan santral odasından mevki kumandanlığını (3.Alayı) arayarak, alay nöbetçi zabiti ile alay kumandan muavinlerinden stajer Nedim Bey'e olay hakkında bilgi vermiştir. Bir müfrezenin hükümet meydanına gönderilerek hükümete yerleştirilmesini istemiştir. Ayrıca Menemen Kaymakamı'na telefonla ulaşmaya çalışmış ve vilayete (İzmir) bilgi vermiştir²⁹⁶. Yüzbaşı Fahri Bey, hükümet binasının içinde bulunan 4 jandarmaya; yardım gelinceye kadar hükümete bir tecavüz olursa müdafaa etmelerini, gerekirse ateş açmalarını emretmiş ve jandarmalardan ikisini cephe kapısının iki tarafındaki pencereye yerleştirmiştir²⁹⁷. Jandarma yazıcısı Ali Efendi'yi de hükümet binasına girmeden nizamiye müfrezesini beklemek ve beraber gelmek üzere telgrafhane istikametine göndermiştir²⁹⁸.

Bu sırada işine giderken, hükümet konağı ile caminin önündeki meydanlıkta 6 gericinin zikir yaparken gören Menemen Posthanesi Müdürü Hüseyin Sabri Efendi, işyerinde memurlarını gördükten sonra olayı haber vermek için Kaymakam ve Alay Kumandanına gitmiştir. Kaymakamın evine gelen Hüseyin Sabri Bey, Kaymakam

²⁹¹ EGMPD, Belge No:13212-5/1, "Menemen", Ek.3.

²⁹² Y.a.g.e., s.46.

²⁹³ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.76.

²⁹⁴ EGMPD, s.46; TBMM, Zb. C, Cilt.25, s.76.

²⁹⁵ EGMPD, Belge No:13212-5/1, Ek.2.

²⁹⁶ Y.a.g.e., s.47.

²⁹⁷ Y.a.g.e., s.46; TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.76.

²⁹⁸ EGMPD, s.47.

Bey'e durumu anlattıktan sonra birlikte Alay Kumandanına olayı haber vermeye gitmişler ve durumu bildirmişlerdir²⁹⁹.

Gericilerin eylemini sabah fırına ekmek almaya giden bir kişi daha görmüş; o da durumu bildirmek için alay karargahına gitmiştir. Bu kişi askeri kışlaya yaklaştığı esnada, sabah eğitimine çıkmak üzere müfrezesini hazırlamakta olan zabıt vekili (yedek subay) Kubilay Bey'e rastlamış ve olaydan kendisini haberdar etmiş, sonra da derhal alay karargahına gelerek durumu anlatmıştır. Aynı anda jandarma kumandanı Fahri Bey'de telefonla alaydan kuvvet istemiştir. Bu sırada talim için karargaha gelmekte olan alay kumandan muavini (yardımcısı) Nefis Bey'de, Kubilay Bey'in müfrezesinin hareketini geciktirmesi hakkında emir vererek karargaha gelmiştir. Fakat verilen bu emir Kubilay Bey'e ulaştırılamamıştır. Bu esnada alay kumandanı da kışla yolunda Menemen Kaymakamına tesadüf ederek birlikte kışlaya gelmişler ve acele olarak üç bölüğün daha hazırlanarak muhtelif istikametlere sevk edilmesini sağlamışlardır³⁰⁰.

Jandarma Yüzbaşı'nın hükümete girmesinden hemen sonra 4. Alay İaşe Subayı ve nöbetçi Yüzbaşı Mehmet Ali Bey'de o esnada ve Kubilay Bey müfrezesinin takip ettiği yoldan fakat daha önce belediye meydanına gelerek gericilerle karşılaşmıştır. Giritli Mehmet bu zabiti çağırmış ve aralarında kısa bir konuşma geçmiştir. Giritli Mehmet, yüksek sesle tevhit ve şeriat, doğru yolu bulmaktan bahsetmiştir. Yüzbaşı durumun ciddiyetini görünce mevkii kumandanlığında bulunan Nedim Bey'den bir müfreze istemiştir. Mevkii kumandanlığı daha evvel jandarma kumandanlığından yapılan müracaat üzerine Kubilay Bey'in müfrezesinin yola çıktığını ve o müfreze ile irtibata geçilmesini bildirmiştir. Yüzbaşı Mehmet Ali Bey, müfrezenin gelmesini beklerken jandarmaların atlarının bulunduğu ahırda, emirlerinden evindeki tabancasını getirmesini istemiş ve silahını beklemeden hükümete girmiştir. Hükümette bulunan jandarma Yüzbaşı Fahri Bey, kendisine bir mavzer vermiş ve kendisi ile beraber orada kalmasını istemiştir³⁰¹.

²⁹⁹ Y.a.g.e., Belge No:13212-5/1, "Menemen", Ek.3; Bu gelişmeyi, Menemen olayını bizzat yaşamış olan Pastahane Müdürü Hüseyin Sabri Beyin kızı, Sabahat Erkal tarafından Can Dündar Bey ile yapılan görüşmede anlatılmıştır. Görüşme notları Can Dündar Beyden alınmıştır. Aynı zamanda Hüseyin Sabri Efendiye olayı resmi makamlara haber vermesi nedeniyle İçişleri Bakanlığı tarafından kendisine yazılı bir takdimname verilmiş, maaşına da 5 lira zam yapılmıştır. Bu takdimname kızı Sabahat Erkan'da bulunmaktadır. Sabahat Erkan olayın yaşandığı tarihte Menemen Postahanesinde memur olarak çalışmaktaymış.

³⁰⁰ EGMPD, Belge No: 13212-5/1, s.II, s.58, Ek.2.

³⁰¹ Y.a.g.e., s.47.

Jandarma yazıcısı Ali Efendi, alaydan gelecek müfrezeyi karşılamak için itfaiye merkezine kadar gitmiştir. Ancak alaydan gönderilen Asteğmen Kubilay Bey ile müfrezesi telgrafhane istikametindeki kestirme yoldan geldiği için jandarma yazıcısı ile karşılaşmamışlardır³⁰². Olayın ilk başından itibaren Merkez Jandarma Komutanlığı ile hükümet arasında, daha sonrada jandarma komutanlığı ile alay karargah komutanlığı arasında sağlıklı haberleşme kurulamamıştır. Jandarma kumandanı istenilen kuvvetin ne için ne maksatla ve ne gibi vaziyet karşısında talep edildiği hakkında alaya haber vermemiştir. Jandarma kumandanının noksan olarak verdiği malumat, alay tarafından gönderilen ilk bölüğün cephanesiz olarak yola çıkarılması neden olmuştur³⁰³.

Kubilay Bey'in müfrezesi saat 8.30'da olayın meydana geldiği alana ulaşmıştır. Askerleri telgrafhane bitişiğindeki yolda manga kolu nizamında ve süngü taktırmış bir şekilde³⁰⁴ 30-40 metre kadar gericilere yaklaşmıştır³⁰⁵. Kubilay Bey'in müfrezesi belediye meydanına geldikten sonra, müfreze ile Menemen Merkez Jandarma Komutanlığı arasında haberleşme de sağlanamamıştır. Bu durum, Kubilay Bey ve müfrezenin aceleyle yola çıkarılması nedeniyle olayın ciddiyetinden habersiz ve askerlerin silahlarında kurşun olmadan³⁰⁶ gericilere müdahale etmesine neden olmuştur.

Kubilay Bey, askerlerini biraz geride bırakarak eylemi gerçekleştiren gericilerin arasına girmişti. Mehdi Mehmet'in yakasından tutarak, yaptıkları hareketin kanunlara karşı gelmek olduğunu ve eylemlerinden vazgeçerek dağılmaları gerektiğini söyledi. Bu duruma tepki veren Giritli Mehmet ile Kubilay Bey boğuşmaya başladı. Kubilay Bey'in boğuşma sırasında yere düşmesini fırsat bilen Giritli Mehmet, mavzer³⁰⁷ ile ateş ederek Kubilay Bey'i yaraladı³⁰⁸. Atılan kurşun, Kubilay Bey'in sağ koltuk altı yukarı ve ön kısmından eski bir beş para büyüklüğünde girerek, aşağı ve arkaya doğru sol kürek kemiği ucunun üç parmak aşağısından bir el ayası (avuç içi) büyüklüğünde yara açarak

³⁰² Y.a.g.e.

³⁰³ Y.a.g.e., Belge No: 13212-5/1, s.III-IV.

³⁰⁴ Y.a.g.e., s.48.

³⁰⁵ Y.a.g.e., Belge No: 13212-5/1, "Menemen", s.1, Ek.3.

³⁰⁶ Kubilay'ın müfrezesi olay günü sabah eğitimine çıkmış bir durumdaydı. Sabah eğitimine çıkmış olan askerlere gerçek mermi verilmez; Onun yerine manevra fişegi (tatbikat mermisi) verilirdi. İkinci Kolordu Komutan Vekili Mustafa Paşa tarafından Genelkurmay Başkanlığına yazılmış tezkere de, alaydan hareket eden Kubilay Beyin askerlerine cephane dağıtmayı unuttuğunu belirtmiştir. Y.a.g.e., Belge No: 13212-5/1, s.II.

³⁰⁷ Y.a.g.e., Belge No: 13212-5/3, N. 35, "Dahiliye Vekili Ş. Kaya BF.'ye", s.68, Ek.4; Y.a.g.e., Belge No: 13212-5/3, "Başvekaleti Celileye", s.68, Ek.5; Kubilay'ın ilk anda büyük Karadağ rövelveri ile yaralandığı fikri düşünülmüş ve yapılan incelemede mavzer ile vurulduğu tesbit edilmiştir.

³⁰⁸ Y.a.g.e., Belge No: 13212-5/1, "Büyük Erkanı Harbiye Tezkeresi", s.II, Ek.2; TBMM, Zb. C., s.12 vd.

çıktı. Kurşun, göğüs kafesinin kemiklerini ve akciğerlerini parçalamıştır³⁰⁹. Ağır yaralı bir durumda gericilerin elinden kurtulan Kubilay Bey, yaralandığı yerin 20-30 metre kadar uzağında bulunan camiye kadar gidebilmiştir³¹⁰. Ancak yaranın etkisiyle caminin avlusunda yere düşmüştür. Kubilay Bey'in yaralandığını gören müfrezesinin asker ve çavuşları hiçbir hareket göstermeyerek olay yerini terk edip kaçmışlardır. Bu kaçma eyleminden dolayı da komutanlarının uğradığı feci vahşetten haberleri olmamıştır.

Askerlerin ve halkın bir kısmının kaçarak bir kısmının da seyirci kalmasından ve diğer bir kısmının da alkışlamasından cesaret alan Giritli Mehmet ve müritleri ayaklanmanın en kötü safhasını gerçekleştirdiler.

Kubilay Bey'in cami avlusunda yere düştüğünü gören Giritli Mehmet, Şamdan Mehmet ile beraber ve Alioğlu Hasan'ın torbasındaki bıçağı (Bağ bıçağı) alıp³¹¹ caminin avlusunda Kubilay Bey'i yerde yakalamışlardır. Kubilay Bey'i caminin binek taşına (musallah taşı) doğru sürükleyerek ve yanlarında getirdikleri bağ bıçağını (yüzü testere şeklinde) çıkararak, binek taşı üstüne çıkardıkları yedek subay Mustafa Fehmi Kubilay'ın başını bir koyun gibi feci bir şekilde kesmişlerdir³¹². Kubilay Bey'in başını, derekinin üst kenarından arka ve yukarıya doğru meyil gösteren ve atlas kemiğinin³¹³ üst yüzünden tam bir bitir ameliyesi gibi boyundan tamamıyla ayrılmıştır. Kesilme keskin ağızlı bir tarafı künt oluklu ve takriben 25 cm. uzunluğunda bir bıçak ile yapılmıştır³¹⁴.

Kesilen başı caminin avlusundaki musalla taşına vurarak silktikten sonra belediye meydanına getirip bayrak direğinin üstüne takmışlardır. Hapishane duvarının 5 metre uzağında meydana gelen bu durumu, hapishanedeki suçlular dahi, gericilerin "la havle" seslerini işiterek duymuşlardır³¹⁵. Kubilay'ın başının kesilmesi olayını seyreden Menemen halkından bazıları tekrar alkışlamıştır. Gericilerin kesik başı takmış oldukları bayrak direği yere iyi dikilmemiş olacak ki yere düşmüştür³¹⁶. Bu durum üzerine gericiler meydanadaki elektrik direğine bir kuşak ile bayrağı bağlamışlar fakat direk yine durmamıştır. Aynı zamanda direğin kırılmak üzere olması nedeniyle bayrağın elektrik

³⁰⁹ EGMPD, Belge No: 13212-5/3, "Otopsi Raporu", s.67, Ek.6.

³¹⁰ Y.a.g.c., Belge No: 13212-5/1, s.II, Ek.2.

³¹¹ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.76.

³¹² EGMPD, Belge No: 13212-5/1, s.II, Ek.2; EGMPD, s.48.

³¹³ (Cervikal 1: Boyun kemiklerinden birincisi.)

³¹⁴ EGMPD, Belge No: 13212-5/3 "Otopsi Raporu", s.67, Ek.6.

³¹⁵ Y.a.g.c., s.48.

³¹⁶ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.76.

direğine daha iyi bağlanabilmesi için çevrelerinde bulunan kişilerden ip istenmiştir. Yanyalı Arnavut Yusufoglu Kamil 70-80 metre uzaktaki dükkanından bir ip getirerek Giritli Mehmet'e vermiştir. Getirilen bu ip ile bayrak üstünde Kubilay'ın başı olduğu halde elektrik direğine bağlanmıştır³¹⁷. Gericiler yapmış oldukları bu eylem karşısında, tekrar zikir yapmaya başlayarak bayrağın ve başın bağlı olduğu elektrik direğinin çevresinde yine dönmeye başlamışlardır.

3.4. Gericiler Ayaklanma Girişiminin Bastırılması

Alaydan gönderilen ilk müfreze gericiler isyan hareketini bastırılmamıştır. Kubilay Bey'in müfrezesinden sonra yola çıkarılan üç bölük değişik yönlerden olay yerine ulaşmaya çalışmıştır. Gönderilen üç müfrezeden³¹⁸, ikisi olay yerine ulaşarak duruma müdahale etmiştir. Yüzbaşı Bari Bey'in konutasında bulunan ikinci müfrezenin bir mangası Ziraat Bankası sokağı ile Kazar camii civarındaki parmaklıklarda; diğer bir mangası da Arap Hasan fabrikası önünden gelen yolda yani eczane sokağında önlemler almıştır. Yine Yüzbaşı Ragıp Bey'in müfrezesi de CHF binasının olduğu yerde mevzilenmiştir. Bu durum içerisinde her iki müfreze de olayı gerçekleştiren gericileri çembere alıp, gericilere teslim olmaları, halka da dağılmaları uyarılarını yaptıktan sonra ateş açılmıştır³¹⁹. Silahlı çatışma sonucunda Mehdi Mehmet, Şamdan Mehmet ve Sütçü Mehmet ölü; Emrullah oğlu Mehmet Emin yaralı olarak ele geçirilmişlerdir. Diğer iki kişi, Nalıncı Hasan ile Ali oğlu (Küçük) Hasan yaralanmadan ve halk arasına karışarak mezarlık üzerinden Emiralem ile Manisa istikametinde dağlara doğru kaçmışlardır. Fakat bir süre sonra Manisa'da yakalanmışlardır³²⁰. Ayrıca Süleyman Sırrı isminde bir şahıs silahlı çatışma sırasında yaralanmıştır³²¹. Bu sırada hapishane yanında silahsız olarak bulunan ve Kubilay Bey'in öldürüldüğünü gören Menemenli Kır Bekçisi Hasan Çavuş, 5 dakika uzaklıkta ve Ahi Hızır mahallesindeki evine koşarak silahını almış; olay yerine gelerek ikinci müfrezenin silahlı müdahalesine destek verdiği sırada gericilerin karşı ateşiyle Ziraat Bankası'nın iç avlusunda şehit olmuştur. Yine aynı

³¹⁷ EGMPD, s.48; TBMM, Zb. C., s. 76.

³¹⁸ EGMPD, Belge No. 13212-5/1 "Büyük Erkanı Harbiye Tezkeresi.", s.II.

³¹⁹ Y.a.g.e., s.48.

³²⁰ TBMM, Zb. C., s.76; EGMPD, s.48.

³²¹ Hakimiyeti Milliye, 25 Kanunuevci 1930, s.4.

şekilde Menemenli olan Bekçi Şevki'de silahlı çatışma sırasında Nalıncı Ali Usta'nın dükkanı önünde şehit olmuştur³²².

Kubilay Bey'in müfrezesinden sonra yola çıkarılan Yüzbaşı Bari Bey ile Yüzbaşı Ragıp Beylerin müfrezeleri gerici ayaklanma girişimini bastırmıştır. Menemen Olayı'nın askeri güçle bastırılmasıyla birlikte, gericilerden üçü ölü, biri yaralı, ikisi sağ olarak yakalanmıştır. Eylemi gerçekleştirenlerin yakalanmasından sonra olay yargıya intikal etmiştir. Olayın derinlemesine araştırılması ve suçluların ifadeleri doğrultusunda yapılan çalışmalar sonucunda olayın arka planındaki güçler de ortaya çıkarılmıştır.

3.5. Halkın Durumu

Olay sırasında çevrede toplanan halkın ne düşündüğünü anlamak için hareket tarzlarına bakmak yeterli olacaktır. Bu doğrultuda irtica olayı sırasında belediye meydanının da toplanan halk 5 gruba ayrılmaktadır.

Birinci grupta, halkın bir kısmı gericilerden korktukları için evlerine kaçmıştır.

İkinci grupta, olay karşısında meydanda bulunan halkın çoğunluğu seyirci ve tepkisiz kalmıştır³²³.

Üçüncü grupta, halkın bir kısmı olaya isteyerek destek vermiş ve alkışlamıştır.

Dördüncü grupta, halktan birkaç kişi aktif olarak gericilere yardım etmiştir³²⁴. Menemenden bir kişi gericilerin mahalle aralarında dolaşmaları sırasında eşlik etmiş ve yol göstermiştir. Gericilerin mahalle aralarını dolaşmaları sırasında Menemen'den bir kişi hem onlara destek vermek hem de halkın dikkatini çekmek amacıyla silah atmıştır. Belediye meydanına geldikten ve Kubilay'ın başı kesildikten sonra dahi gericilere desteğin devam ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda, halktan birisi eylemi gerçekleştiren kişilere sigara vermiş, bir başkası bayrağın meydana dikilmesi için çukur kazmış, başka bir şahısta Kubilay'ın başının direğe bağlanabilmesi için ip getirmiştir³²⁵.

Beşinci grupta, bir kısım insanlar korkudan alkışlamıştır³²⁶.

³²² EGMPD, s.48 vd.

³²³ TBMM, Zb.C., Cilt.25, s.76.

³²⁴ Y.a.g.c., s.76; EGMPD, s.49.

³²⁵ EGMPD, s.49

³²⁶ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.76; Can Dündar, *Gölgedekiler*, (Altıncı basım, Ankara: İmge Kitabevi, 1998), s.69; Mustafa Şengönül ile yapılmış görüşme notları.

Menemen Olayı, halkın arasında da gericileri destekleyenlerin olduğunu göstermekle beraber, konuşmacıların sözleri de bir takım kimselerde uyanan gericiliği yeniden canlandırmıştır³²⁷.

4. Menemen Olayı'nın Yankıları

Menemen Olayı resmi makamlarca duyulur duyulmaz bir an önce önlem alınması için harekete geçildi. Giritli Mehmet ve müridlerinin eylemleri sonucu meydana gelen gerici ayaklanma ve halkı ayaklandırma çabası olaydan bir gün sonra bütün yurttan büyük bir etki yaratmıştır. Gazeteler olayı ilk sayfadan büyük başlıklarla ve ayrıntılı yazılarla verince halk arasında olaya karşı verilen tepki iyice artmıştır³²⁸. Resmi, sivil bütün kurum, kuruluş ve kişiler tarafından olay kınanmıştır. Özellikle en sert tepkiler devletin en üst kademesiyle Genelkurmay Başkanlığından gelmiştir.

4.1. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Menemen Olayı'nı Edirne'de öğrenmişti. Derhal Edirne'den otomobille Babaeski'ye, oradan da trenle İstanbul'a gelmiştir. Ankara'dan İstanbul'a gelen TBMM Reisi Balıkesir Milletvekili Kazım (Özalp) Paşa, Başvekil İsmet (İnönü) Paşa, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ve Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin (Altay) Paşa, Dolmabahçe Sarayında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in başkanlığında, olay hakkında bir toplantı yapmışlardır³²⁹. Toplantıda Mustafa Kemal Paşa, olayın siyasi kaynağının araştırılarak olay da suçlu olan herkesin cezalandırılmasını, Nakşibendi tarikatının yok edilmesini ve bütün davaların bitmesi beklenilmeden verilen cezaların hemen yerine getirilmesini istemiştir. Ayrıca suçlu bulunan Menemen halkının yerlerinden uzaklaştırılması emrini vermiştir³³⁰.

³²⁷ EGMPD, s.49; Kınross, a.g.e., s.525.

³²⁸ Yazman, a.g.e., s.238.

³²⁹ Soyak, a.g.e., s.453.

³³⁰ Goloğlu, a.g.e., s.305 vd.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, olay sırasında Menemen halkın tepkisiz kalmasında ve bir kısım Menemenli insanlar tarafından desteklenir şekilde alkışlanmış olmasından acı duymuştu. Mustafa Kemal Paşa; ³³¹ “Bu ne haldir? Mürteciler Hükümet Meydanı’nda ordunun subayını din adına boğazlayabiliyorlar. Binlerce Menemenliden kimse çıkıp, mani olmuyor. Bilakis tekbirlerle teşvik ediyorlar. Yunan idaresi altındayken bu hainler neredeydiler? Onların namusunu ve dinini kurtaran ordunun bir subayına reva gördükleri bu saldırının cezasını yalnız hainler değil, hepsi en ağır şekilde çekmelidir. Bundan bütün Menemen sorumludur. Menemen artık “Ville maudite - Vilmodit” yani “Lanetlenmiş şehir” ilan edilmeye müstahak olmuştur. “Vilmodit” ilan edilen kasaba halkı şehir dışına çıkarılır, aileler birer ikişer memleketin diğer şehirlerine dağıtılır, tam boşaltılan kasaba tüünüyle yakılır. Bugünkü ve yarınki nesillere ibret olmak üzere, Hükümet Meydanına büyük bir siyah sütun dikilir. Derhal harekete geçmeliyiz”³³² diyerek tepkisini dile getirmiştir. Ancak sükunet sağlanınca durumu tekrar değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, bir daha ville maudite (lanetli kent) düşünce ve ifadesini kullanmamıştır³³³.

Gazi Mustafa Kemal, 28.12.1930³³⁴ tarihinde Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa’ya gönderdiği mektup ile orduya baş sağlığı (taziye) dileklerini sunmuştur.

Mektupta; “Menemen’de ahiren vukua gelen irtica teşebbüsü esnasında zabıt vekili Kubilay Beyin vazife ifa ederken duçar olduğu akıbetten Cumhuriyet ordusunu taziyet ederim. Kubilay Beyin şahadetinde mürtecilerin gösterdiği vahşet karşısında Menemen’deki ahaliden bazılarının alkışla tasvipkar bulunmaları, bütün Cumhuriyetçi ve vatanperverler için utanılacak bir hadisedir. Vatan müdafaa için yetiştirilen, dahili her politika ve ihtilafın haricinde ve fevkinde muhterem bir vaziyette bulunan Türk zabıtının mürteciler karşısındaki yüksek vazifesi vatandaşlar tarafından yalnız hürmetle karşılandığına şüphe yoktur.

Menemen’de ahaliden bazılarının hataları bütün milleti mütecellim etmiştir. İstilanın acılığını tatmış bir muhitte genç ve kahraman zabıt vekilinin uğradığı tecavuzu milletin bizzat Cumhuriyete karşı bir suikasd telakki ettiği ve mütecasirlerle, müşevviklerle, ona göre takip edeceği muhakkaktır. Hepimizin dikkatimiz bu mesledeki vazifelerinizin icabatını hassasiyetle ve hakkıyla yerine getirmeğe matuftur.

Büyük ordunun kahraman genç zabiti ve Cumhuriyetin mefkureci muallim heyetinin kıymetli uzvu Kubilay’ın temiz kanı ile Cumhuriyet hayatiyetini tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır.”³³⁵ açıklamasını yapmıştır.

³³¹ Soyak, a.g.e., s.454.

³³² Dündar, a.g.e., s.71.

³³³ Soyak, a.g.e., s.454; Mango, a.g.e., s.459.

³³⁴ Kemal Üstün Kitabında bu mektubun 27 Aralık 1930 tarihinde gönderildiğini yazmaktadır. Üstün, Devrim..., s.31.

³³⁵ Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, T.T.K.B., 1991), s.601.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in orduya derin üzüntüsünü sunduğu mektubu, Büyük Erkanı Harbiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Müşir Fevzi (Çakmak) Paşa aşağıda yayınladığı bildiri ile orduya sunmuş ve Gazi'nin dilekleri kabul edilmiştir.

“Zabit Vekili Kublay Beyin feci bir surette vuku bulan şehadeti münasebetile Reisicümhur Hazretlerinin ordumuza taziyetnameleri sureti aynen yukarıya dercedilmiştir. Bütün kıtaat ve müessesatta umum zabit ve neferler muvaceshinde merasimi mahsusa ile okunmasını tamimen tebliğ ederim.

Yüksek ordumuz hakkında her vakit ızhâr buyurulan ve bu defa da pek ali bir surette tecelli eden bu muhabbet ve hissiyatı aliyeye karşı ordumuzun layezal rabita ve şükranları Reisicümhur Hazretlerine bizzat arzolunmuştur. Bu kahraman arkadaşımızın şehadetinden dolayı teessürlerimi ifade ederken, bu aziz şehidin ruhunu tebciyen zati taziyetlerimin de bütün ordu arkadaşlarına iblağın ayrıca rica ederim”³³⁶.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet rejimine sürekli tepki vererek gizli bir şekilde faaliyet gösteren Nakşibendi tarikatının yok edilmesini istemiştir. İstanbul'da yapılan toplantıda komutanlar bilmelidir ki, bu tarikat yok edilecektir açıklamasını yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Menemen Olayı karşısındaki bu sert tepkisine rağmen suçsuz kişilerin olaya karıştırılarak cezalandırılmalarını engellemiştir. Özellikle, Menemen Türk Ocağı Başkanı ile Menemen Belediye Başkanının “Böyle bir olay Serbest Cumhuriyet Fırkasını lekelemek için düzenlenmiştir.” sözüne büyük bir tepki veren İsmet Paşa'nın, Fethi Okyar hakkında soruşturma açılması isteğine, Mustafa Kemal Paşa engel olmuştur³³⁷.

4.2. Hükümetin Tepkisi

Menemen Olayı'nın meydana geldiği 23 Aralık 1930 tarihinde İsmet (İnönü) Paşa'nın Başbakanlığında 6. İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) iktidarda bulunmaktaydı. Hükümetin görevi 27.9.1930 - 4.5.1931 tarihleri arasında 7 ay sürmüştür³³⁸. Dönemin Adalet Bakanı Y. Kemal Tengirşek, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Bayındırlık Bakanı Zekai Apaydın sonradan Hilmi Uran, Maliye Bakanı Abdülhalik Renda, Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay, Milli

³³⁶ **Hakimiyeti Milliye**, 29 Kanunuevel 1930, s.1; **Vakit**, 29 Kanunuevel 1930, s.6.

³³⁷ Goloğlu, **a.g.e.**, s.306.

Savunma Bakanı Abdülhalik Renda sonradan Zekai Apaydın, İktisat Bakanı M. Şeref Özkan idi³³⁹.

Hükümetin olay karşısındaki tepkisi çok sert olmuştur. Hükümet başkanı İsmet Paşa, TBMM’inde olayla ilgili ayrıntılı açıklama yaparak hükümetin olay karşısındaki tepkisini dilegetirmiştir³⁴⁰. Hükümet, meydana gelen gerici ayaklanmaya dini ve siyasi açıdan yakalaşarak inceleme altına almıştır. Hükümetin özellikle üzerinde durduğu ve aşırı tepki gösterdiği konular üç noktada toplanmıştır. Birincisi, dinin siyasete alet edilerek, Türkiye Cumhuriyeti devletini yıkma girişimine karşı gösterdiği tepkidir. İkincisi, siyasal açıdan muhalefet kanadının yaptığı aşırı eleştiriler ile devletin kanun ve kuvvetlerinin ayaklar altına alınarak ezilmeye çalışılmasına karşı gösterdiği tepkidir³⁴¹. İsmet Paşa’nın meydana gelen olaya siyasal açıdan yaklaşmasının nedenlerinden birisi de Menemen Türk Ocağı ile Belediye Başkanının, “Olay Serbest Fırkayı lekelemek için düzenlenmiştir” sözleri olmuştur. Hatta İsmet Paşa, bu sözler üzerine Serbest Fırka lideri Fethi Bey’in soruşturmaya alınmasını dahi istemiştir³⁴². Üçüncüsü de, hadise de Menemen halkının hareketsiz kalmasına duyduğu tepkidir.

Menemen Olayı’nda hükümeti şaşırta diğer önemli bir taraf ise, Menemen gibi memleketin gerek medeni açıdan gerekse kültür açısından ileri bir bölgesinde Nakşibendi tarikatı gibi gerici teşekküllerin nasıl işleyebildiği sorusu olmuştur³⁴³.

Hükümet olay karşısındaki tepkisini göstermek, olay bölgesinde denetimi sağlamak amacıyla Sıkıyönetim ilan etmiştir. Daha sonra da olayla bizzat ilgilenmesi, soruşturma yapması içinde İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey görevlendirilmiştir³⁴⁴.

Hükümet ve devlet kademesinin olaya çok sert tepki gösterdiği sıkıyönetim mahkemesi tarafından verilen idam cezalarından da anlaşılmaktadır. İdam cezasına çarptırılan sanıkların infazları Menemen sokaklarında gerçekleştirilmiş ve bütün halka ibret olması içinde uzun süre teşhir edilerek, basının fotoğraf çekilmesine izin verilmiştir³⁴⁵.

³³⁸ M.Orhan Bayrak, *Türkiye’yi Kimler Yönetti? (1920-1992)*, (Birinci basım, İstanbul: Yılmaz Yayınları, 1992), s.17.

³³⁹ *Y.a.g.e.*, s.40 vd.

³⁴⁰ *TBMM, Zb.C.*, Cilt.24, Devre:3, İçtima:4, Birinci Celse, 1.1.1931, s.2.

³⁴¹ *Y.a.g.e.*, s.3 vd.

³⁴² Goloğlu, *a.g.e.*, s.306.

³⁴³ *TBMM, Zb.C.*, Cilt.24, Devre:3, İçtima:4, s.3 vd.

³⁴⁴ *BCA*, Kır.Kod. 030.18.01/Yer.no. 16.33.11, S.10388

4.3. TBMM’nde Meydana Gelen Tepkiler

Menemen Olayı TBMM’nde bulunan milletvekilleri üzerinde de büyük bir etki yapmıştır. TBMM Menemen Olayı üzerinde çok hassas bir şekilde durmuştur. Milletvekilleri, İsmet İnönü hükümetine sorular sorarak, ne gibi önlemler alındığı ve alınacağı konusunda açıklamalar istemiştir. Hükümet Başkanı İsmet Paşa da meclisi aydınlatmak amacıyla bir konuşma yapmıştır³⁴⁵. Bu konuşmadan sonra Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey, İzmir Milletvekili Kamil Bey, Kars Milletvekili Ahmet Ağaoglu ile Urfa Milletvekili Ali Saip Bey söz alarak konuyla ilgili görüşlerini bildirmişlerdir.

TBMM’nde yapılan konuşmalar meclisin düşünce yapısını yansıtmakta ve olay karşısındaki tepkini de göstermektedir. TBMM düşünce yapısıyla Menemen Olayını dine dayalı gerici bir ayaklanma girişimi olarak görmüş, olayın şekil itibariyle kapsamlı ve önceden düzenlenmiş bir hareket olduğu kanısına varmıştır. Ayrıca, gerici ayaklanma girişimi sırasında olaya seyirci kalan ve hatta olayı destekleyen kişilere de tepki göstermiştir.

Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey, İsmet İnönü’nün açıklamaları üzerine, söz alarak verilen beyanattan aydınlandıklarını ve Menemen olayının gösterdiği şekil itibariyle kapsamlı ve tertiplenmiş bir hareket olduğuna kendilerinin de katıldığını açıklamıştır. Mazhar Müfit Bey, Menemen Olayın olağanüstü durumun şartları gibi değerlendirerek gerekli önlemlerin alınması istemiş ve açıklamalarını şu şekilde sürdürmüştür.

“.....

Fevkalade ahvalde tabii ve normal zamanlar için yapılan kavanin acaba kafi midir, değil midir? Eğer arkadaşlarım, tabii zamanlar için yapılan kanunlar bütün vakayı ve hadisatta, fevkalade ahvalde de kafi gelseydi, vazi kanun, ekseri devletlerde kendi esasi kanunlarında ve bizim de teşkilatı esasiyemizde olduğu gibifevkalade vekayi için bir idarei örfiye ve fevkalade mahkemeler tesisi lüzumunu hissederek kaydetmezdi, demek oluyor ki, fevkalade vekayi için behemehal fevkalade kavanine iltiyaç vardır. Neden efendiler? Bazı böyle fevkalade vekayi ve cerain vardır ki onların mütecasirferi onların şefleri, onu idare eden eller seri olarak derhal ve fakat adilane olmak şartile talikik edilipte cezaya çarptırılması lazımdır ki ibreti umumiye temin olunabilsin.

³⁴⁵ İdam edilencilerin resimleri için bkz: *Son Posta*, 7 Şubat 1931, s.1.

³⁴⁶ *TBMM, Zb.C.*, Cilt.24, Birinci Celse, 1.1.1931, s.2.

Efendiler; şu halde bu üç ay zarfında cereyan eden bu ahval ve vekayii anlayacak olan idarei mülkiyemiz nerede idi? Bunun valisi, polisi, zabıtası, jandarma kumandanı yok mu idi? Bu meselede Hükümeti merkeziye ne kadar sürat ve dirayet göstermişse ve biz onlara ne kadar şükran borçlu isek maalesef mahalli memurlarından da vazifelerini yapmadığından tekasül ve ihmallerinden dolayı haklarında bittahkik kanununün hükmünü talep etmek te o kadar hakkı sarihimizdir.

Efendiler; idarei mülkiye ve bilhassa zabitanın en büyük mahareti ve liyakati filin vukuundan sonra faili tutmak değil, maharet, o filin vukuundan evvel lazımı gelen vazifeyi yaparak o fiile meydan vermemektir. Zabıtai maniyayı mükemmel işletmektir³⁴⁷ diyerek olay sırasında gerekli müdahaleyi yapmayarak önlem almayan Menemen'deki yerel güvenlik görevlileri ile hükümet görevlilerini suçlamıştır. Mazhar Müfit Bey, konuşmasına devam ederek geleceğimizin güvenliği için bazı önlemlerin alınması gerektiğini, bunun içinde İdare-i Örfiye'nin (sıkı yönetim) ilanını zorunlu olduğunu, gelecekte bir daha böyle bir olayı tekrar yaşanmaması için şimdiden önlem alınmasını ve bir kanun yapılması önermiştir. Yapılmasını istediği kanunla ilgili şu açıklamaları yapmıştır.

“.....

Efendiler; bu kanuna, bendenizin kanaatince en ziyade kurtulacak şeyler muhakeme usulüne tealluk eden şeylerdir. Çünkü bu ve emsali cürümler hakkında yine kanunu cezadaki cezalar kafî ve vafidir. Binaenaleyh benin ceza kanunu için hiçbir itirazın yoktur. Fakat bu gibi fevkalade ahval için muhakeme usullerimizde bazı esasat vardır ki ahvali adiyede o merasime riayet olunmak ne kadar lazımsa ahvali fevkalade için de merasimden sarfinazar edilmek et o kadar lazımdır. Mesela bizim bir hayneti vataniye kanunumuz vardır. Onun ceza kısmı tamamen ceza kanununa girmiştir. Fakat onun hususi muhakeme usulleri vardır. Mesela o kanunun dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci maddeleri çok mühiimdi. Bu maddeler muhakeme usulüne tealluk ediyordu.

Bu gün istikbal için o maddelerden istifade edilmelidir. Onlarda şu idi:

Mesela; mercii muhakeme neresidir? Burada ekseriya ihtilaf ve salahiyet meselesi zuhur edebilir. Salahiyet meselesile uğraşmamak için ya fiilin vaki olduğu yerdir ve yahut maznunun tevkif edildiği yer mercii muhakemedir. Bunu kabul etmiştik, bu gibi ceraim eshabı için mehakim tarafından behemehal muvakkat tevkif müzekkeresi verilir ve tevkif edilir ve muhakemesi mevkufen icra edilir. Bunu kabul etmek lazımdır ve yine bu kanunun bir maddesinde diyordu ki celp ve davet gibi merasim yoktur. Mahkeme doğrudan doğruya maznunu, mücrimü ihzar eder. Bunu da kabul etmek lazımdır ve yine bu kanunun usule talluk eden bir maddesinde diyordu ki muhakeme nihayet bir mazerete müstenit olmazsa yirmi günde intaç edilir. Bunların hükümleri B.M. Meclisinin tasdikına iktiran etmek şarile derhal icra olunur. Artık hükmü lahikin temyizi yoktur, kat'idir. İstikbal için olacak kanun için, bu usullerin kabulü kafî gelir. Böyle bir kanun tanzim edilirse muhakeme usulünde sürat temin edilir. Adliye memurlarımızın eline verecek olursak usul ahvali mümaselede idarei örfiyeeye lüzum bile kalmaz zannındayım. Bu hal ve istikbalde bu gibi vakayı hakkında yapılacak tedbirlerdir. Fakat acaba esash bir tedbir, son bir tedbirlerdir.

³⁴⁷ Y.a.g.c., s.6.

Fakat acaba esaslı bir tedbir, son bir tedbir daha var mıdır? Evet vardır. Bu çibanları çıkartan bir bünye, bir vücut vardır. Bu çibanların çaresini bulduk, fakat esas olan bünye marazının tedavisi bu günün, yarının mcsesesi değildir. Tedavisi senelere muhtaçtır. Mesela bunda talim ve terbiye kısmı var, bunda propaganda kısmı var, neşriyat kısmı vardır ki bunlara Hükümetimiz zaten ehemmiyet vermiştir ve bir kat daha sarfi mesai edeceğinde şüphe yoktur. Binaenaleyh Hükümetimizin bu günkü tedbirlerine bendeniz kat'iyen taraftarım ve tasvip ederim. Heyeti Celileniz de zannederim buna iştirak ederler. (Hay hay sesleri).”

Mazhar Müfit Bey, Menemen Olayı'nda dikkat edilmesi gereken önemli bir noktanın daha olduğunu söyleyerek, Türkün bir an'anesinin, bir şairinin bulunduğunu, bunun da sokakta kavga edenlerin başkaları tarafından ayrılması gerektiğini belirtmiştir. Ancak bu durumun Menemen Olayı'nda yerine getirilmediğini ve Türk geleneklerinin çiğnendiğini vurgulayarak Menemen halkına karşı tepkisini dile getirmiştir.

Mazhar Müfit Bey, Kubilay Bey'in katledilmesi olayına da büyük bir tepki göstererek şu açıklamalarda bulunmuştur.

“Göz önünde yirmi iki yaşında bir zabıt vekili, bir genç ordunun bir cüz'ü ifayı vazifeye gidiyor, vuruluyor. Bununla da iktifa etmiyorlar Yirmi dakika uğraşarak kör bir bıçakla muhterem şehidin başını göğdesinden ayırıyorlar. Bunun karşısında binlerce halk lal olup kalmışlar. Belki korkmuşlardır diyelim ve bir an için bunu kabul etmiş olalım. Fakat efendiler, o avazei takdis ve tahsin ve o alkışlar ne demektir? Bunu insanın havsalası almıyor ve bundan anlıyorum ki Cumhuriyet, inkılabı ne kadar gayızları varsa bu feci ve hunrizane hareketlerle muhterem ordumuza karşı kin ve gayızları o derece hainanedir. Bu kara kuvvet ve melun kuvvet bilmelidir ki bizde yeni bir vatan temin eden bu ordu daima cumhuriyetin ve inkılabın niğahbanıdır ve daima olacaktır (Alkışlar).

Efendiler; tasti etmeyim. Muhterem şehit Kubilayın ruhu müsterih olsun, onun ideali, onun mefkuresi olan Cumhuriyet ve inkılabını kimse tevakkuf ettiremez. O daima yürüyecektir ve daima yürüyecektir (Alkışlar). Çünkü efendiler, Kubilay gibi içinde binlerce kişi bulunan ve daima o kara yılanın gırtlığına sarılacak ve daima ezcek ve zehrini saçanmıyacak bir hale sokacak bir gençlik vardır.

Bütün vatandaşlar müsterih olsun ki Cumhuriyet rejimi ve inkılap, bu tevkif edilemez, yürüyecektir efendiler (Yaşa sesleri, bravo sesleri ve alkışlar)”³⁴⁸.

Menemen Olayı ile ilgili mecliste konuşma yapan başka bir milletvekili de partisi kapatılmış³⁴⁹ olan Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmet Bey idi. Yapmış olduğu konuşmada, olayın yalnız Türkiye'yi değil insan olan herkesi etkilediğini vurgulamıştır. Bu durum karşısında bütün vicdanların isyan ettiğini, insanların vicdanlarının bu olayı gerçekleştiren kişilerin bir an evvel cezalandırılmasını istediğini belirterek, hükümetin bu doğrultuda almış olduğu önlemlere katıldığını vurgulamıştır. Ayrıca gerici olayların

³⁴⁸ Y.a.g.e., s.6 vd.

³⁴⁹ Serbest Cumhuriyet Fırkası.

meydana gelmesinde önemli unsurlardan birisinin de, Türk Milletinin modernleşerek batılılaşması ve yükselmek yolunda yaptığı girişimlerin karşısında bulunanların gerçekleştirdiği bir hareket olduğunu ortaya koymuştur.

Ağaoğlu Ahmet Bey'e göre üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da, Menemen'de olayı görüp de tepkisiz ve seyirci kalan halkın durumuydu. Bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“... Hakikaten bu, o kadar feci bir haleti ruhiyedir ki ve o kadar adi bir şeydir ki insan bunu duyduğu zaman şahsen mahcup bir vaziyette kalıyor, yerin dibine girmek istiyor.

Çünkü biz hepimiz bu memleketin adamıyız, bu memleketin içinde, bir şehrinde adam boğazlanıyor. O da kim? Zabit, muallim yani memleketin maddi ve manevi inkişafı vazifesini üzerine alan bir genç, o kadar izdihamın ortasında boğazlanıyor. Yirmi dakika boğazı kesiliyor da müdahale edilmiyor. Hatta tasvipkar olanlar bile çıkıyor. Efendiler; korkmak lazım gelen asıl bu hadisedir. Halkta, kütle nasta mevcudiyeti bu gün keşfedilen bu haleti ruhiyenin karşısında, ben kendi nefsimc, kendimi çok küçülmüş bir vaziyette gördüm ve bu kütle mesuliyetinin manevi mesuliyetin bir kısmının da bana geldiğini hissettim...”³⁵⁰ demektedir.

Ağaoğlu Ahmet Bey'in önemle üzerinde durduğu diğer önemli bir unsur da memlekette aydın kesimin, düşünürlerin, bilginlerin, öğretmenlerin, yazarların, gazetecilerin üzerlerine düşen görevlerini yapmadıklarıdır. Bundan dolayı da böyle olaylardan sorumludur demek ve kendisini de sorumlu tutmaktadır. Sorumlu tuttuğu olay ise Cumhuriyet sisteminin aydınlar ve kendileri tarafından halka iyi anlatılmadığıdır. Bu durumu şu şekilde açıklamaktadır.

“...Efendiler, Cumhuriyet, inkılap baştan başa bir dindir, bir inandır. (Ona şüphe yok sesleri). Bu dinin, bu inanın bir kitabı olacaktı, bir ibadetü olacaktı, dahileri olacaktı, müminleri olacaktı, Cumhuriyetin faziletlerini, fikirlerini cemaat arasında geceli gündüzlü çalışarak neşri tamim edecek, bu cahil cemaati yürütecek adamlar olacaktı. İşte bu sahada ki vazifelerinizi görmedik. Bu sahada mesuliyetimiz vardır. Evet, mesuliyetimiz bu sahadadır. Bunu eğer biz burada ve o mübarek şehidin ruhu önünde itiraf eder ve günahımızı itiraf ettikten sonra da teyakkuza, intibaha gelirse ve Cumhuriyet ve layık imanına karşı her münevver kendi üzerine terettüp eden vazifeyi ifa ederse Mazhar Müfit Beye derim ki o gencin o yüksek adamın kanı hedere gitmemiştir. Binacnaleyh Devletin, Hükümetin aldığı kararlarla beraber Hükümetin yanı başında bu memleketin münevver aksanına büyük ve hatta Hükümet vazifesinden daha büyük bir vazife terettüp ediyor. O vazife de durmadan çalışmaktır ve eğer biz hakiki Cumhuriyetçiler isek ve eğer biz Cumhuriyetin memlekette yaşamasını arzu ediyorsak, eğer biz mütemadiyen karşımıza çıkan o menhus ruhun yok olmasını istiyorsak biz o inkılabı yapan insanlar, geceyi gündüze katarak ve kendi vezaifi hususiyemizi unutarak bila aram ve hasbetenlillah çalışacağız,

³⁵⁰ TBMM, Zb.C., Cilt.24, s.8.

eğer biz bunu yaparsak ve bu suretle Hükümetin yardımına koşarsak, Hükümetin tedbirleri müsmir olur. Yoksa bu tedbirler mihanikidir. İdaridir. Öteki devin kırk başı var, kırk bin başı var. Bu başların birini kesersek öteki çıkar, asıl mesele devî, o menhus ruhu öldürmektir. Bunu öldürecek Hükümet değildir, muallimdir, muharrirdir, şairdir, mütefekkindir, ediptir³⁵¹.

Ağaoğlu Ahmet Bey, meclis karşısında bu açıklamayı yapmış olmasına rağmen diğer milletvekilleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü daha önceden muhalif bir partinin milletvekili olması ve partinin çevresinde Cumhuriyet sistemini benimsemeyenlerin toplanmaya başlamasının yarattığı bir sonuç idi.

Ağaoğlu Ahmet Bey'e tepki verenlerden birisi olan Urfa Milletvekili Ali Saip Bey; kendisinin meclis kürsüsünde milletten af dilemesini istemiştir³⁵². Çünkü mecliste bulunan milletvekillerin çoğunluğu son dönemde meydana gelen olaylar ve özellikle Menemen olayında Serbest Cumhuriyet Fırkasının etkisinin olduğu düşünülmekteydi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa'da meydana gelen irtica olayı hakkında gazetelere açıklama yaparak, hükümetim önemli tedbirler aldığını, alınan bu önlemlerin uygulanacağını belirtmiş ve suçluların gerekli cezaları göreceklerini söylemiştir³⁵³.

4.4. Ordunun Tepkisi

Menemen Olayı'nda vahşi bir şekilde katledilen Kubilay Bey'in, yedeksubaylık görevini yapıyor olması, ordunun konuya çok hassas yaklaşmasına neden olmuştur.

Genelkurmay Başkanlığı (Erkanı Harbiye) olaydan bir gün sonra 24.12.1930 tarihinde ayrıntılı inceleme ve araştırma yapmak üzere İkinci Kolordu Kumandan Vekili Mustafa Bey'i Menemen'e göndermiştir. Mustafa Bey yaptığı araştırma sonucunu 26.12.1930 tarihli ve 6747 numaralı raporuyla Genelkurmay Başkanlığına bildirmiştir. Raporunda, bir asker ile iki bekçinin öldürüldüğü ve bir kişinin hafif bir şekilde yaralandığını, olayı gerçekleştiren şahısların Manisalı olduğunu, dervişlik ve şeriat perdesi arkasında gerici eylemlerini gerçekleştirdiklerini anlatmıştır³⁵⁴.

³⁵¹ Y.a.g.e., s.9.

³⁵² Y.a.g.e., s.9.

³⁵³ Hakimiyeti Milliye, 30 Kanunuevel 1930, s.1.

³⁵⁴ EGMPD, Bclge No: 13212-5/1, s. I, Ek.2.

Genelkurmay Başkanlığına sunulan raporda, orduyu rahatsız eden ve tepki vermesine neden olan gelişmeler beş noktada toplanmaktadır.

Birincisi, sivil yöneticilere karşı gösterilen tepkidir. Raporda Menemen Olayı'nı gerçekleştiren kişilerin Manisa'da yaptıkları tekke faaliyetlerinin yetkili kişilerce bilindiği ve bu kişilerin birden bire ortadan kaybolduğu hatta kaybolma durumunun bu kişilerin aileleri tarafından hükümete bildirilmesine rağmen herhangi bir önlem alınmaması tepkiyle karşılanmaktadır. Ayrıca, Menemen Kaymakamına da tepki gösterilmiş ve ilk anda görev yerine gidemediği ancak Hükümet Konağı'nın askerler tarafından işgal edilmesinden sonra görev yerine gittiği; olay karşısında adeta seyirci kaldığı belirtilmiştir. Bu durum rapora şu cümlelerle yansımıştır.

“....

Şu meselede çok şayanı dikkat ve mühim gördüğüm noktalar Manisada ilk ön ayak olarak ortaya atılan bu şerirlerin Manisada iken bir esrarkış kahvesinde daimi surette içtima ederck orasını tekke haline getirdikleri ve son zamanlarda hepsinin sakal bırakmak suretiyle bütün bütün celibi şüphc vaziyet aldıkları ve bu hal Manisa zabıtasınca da malum olduğu halde Manisadan birden bire gaybiyet (kaybolma) ve hatta bu gaybiyetlerin (kaybolmaların) aileleri tarafından Hükümete malumat verilmesi üzerine Manisa Hükümetinin bunlar için hiçbir teşebbüste bulunmaması ve civar kazaların nazarı dikkatleri celbedilmemesi gerek Manisada gerekse haricinde teşkilatların olup olmadığı hakkında tahkikat ve tetkikat yapılınayarak işin tesadüfe bırakılması Manisadan ayrıldıktan sonra Paşa köy, Yağcılar, Bozalan, Çukur Köy ve civarlarında on beş gün kadar dolaşarak ahaliye bir takım telkinatta bulunmalarından hiç kimsenin haberdar olmanası 23/12/1930 günü sabah namazına doğru musellehan ve birlikte sabah namazını kılarak ve camiden ellerine birde bayrak alarak yine ahali ile camiden çıkışlarından ve sabahleyin Hükümet konağı önüne kadar gelişlerinden Menemen Hükümetinin hiçbir suretle malumat almaması Hükümet konağı önüne gelen şerirlerin etrafına toplanan ahalden üçte ikisinin üzerinde tabanca bulunması ve şerirler tarafından söylenen nutukları bunlar tarafından alkışlanması yaralı düşen zabiti şerirler reisi tarafından binck taşında bıçakla boğazı kesilirken ahalinin bu hali yine alkışlarla karşılaması Menemen kaymakamı beyin Hükümet konağı ciheti askeriye tarafından işgal edildikten sonra aneak Hükümete gelmesi ve bu zamana kadar seyirci vaziyetinde kahnası ...³⁵⁵.

İkincisi, olay anındaki sevk ve idare hatalarına gösterilen tepkidir. Alaydan telefonla kuvvet isteyen jandarma kumandanı, bu kuvvetin ne için, ne maksatla ve ne gibi bir durum için istediğini bildirmemiştir. Jandarma komutanının noksan bilgi vermesi nedeniyle alaydan gönderilen ilk müfreze cephanesiz olarak yola çıkmış ve bu durumda gönderilen müfreze olaya hakim olamamıştır.

³⁵⁵ Y.a.g.e.

Üçüncüsü, olay sırasında ilk müfreze askerlerinin (Kubilay Bey'in) kaçmaları ve İlçe Jandarma Komutanlığının da hareketsiz kalarak müdahale etmemesi tepkiyle karşılanmıştır.

“... Şu vaziyet karşısında on adım kadar geride bulunan bölük başlarındaki çavuşların kansızlığı cebaneti yüzünden hiçbir hareket ve canlılık göstermiyor ve alçakçasına firar ediyor. Yukarıda daha vak'a bidayetinde dört neferi ile Hükümet konağı içerisine girdiğini arzettiğim Jandarma kumandanı da bu hale seyirci kalıyor. ...bir silahlı arkadaşları koyun gibi karşısında boğazlanırken Menemen Jandarma kumandanının dört neferi ile Hükümet konağı içerisine girerek kadın gibi saklanması.”.

Kubilay Bey'in müfrezesindeki çavuş ve askerlerin, olay sırasında komutanlarını bırakarak kaçmaları nedeniyle haklarında soruşturma açılmış ve bu kişiler Menemen'den uzaklaştırılmıştır³⁵⁶. Aynı şekilde Menemen jandarma komutanı hakkında tahkikat başlatılarak sorgulaması yapılmış ve yargılanmasına karar verilmiştir.

Dördüncüsü ise olay anında halkın olaya destek vererek alkışlamasına gösterilen tepkidir.

Beşincisi ise, Menemen Olayı, “altı serseri” tarafından meydana getirilmiş bir hareket değildir. Olayı meydana getiren gericiler, bir takım hain eller tarafından geri plandan idare edildiğini göstermektedir. Bu konuda büyük bir dikkatle araştırma yapılarak böyle bir olayın meydana gelmesine ortam hazırlayanların ortaya çıkarılarak gerekli cezalarının verilmesi istenilmiştir³⁵⁷.

4.5. Sivil Toplum Örgütlerinin Tepkisi

Menemen Olayı'nın bütün Türkiye'de duyulmasından sonra, çeşitli dernek, cemiyet ve sivil toplum örgütlerinin gerici ayaklanma karşısında tepkilerini göstermeye başlamışlardır. Menemen Olayı'nın meydana geldiği dönem içerisindeki en önemli sivil toplum örgütü ise Türk Ocağı Derneği'dir.

Türk Ocağı genel merkezinde, 3 Ocak 1931 tarihinde Menemen Olayı'nı kınayan bir miting yapılmıştır. Gençlik Kubilay'ı şerefle anmış, gericiliği kötüleyerek, inkılabın

³⁵⁶ Y.a.g.e., s.II-III

³⁵⁷ Y.a.g.e., s.IV;

gelişerek devam edeceğini bildirmiştir. Mitingte gençlik ne kadar azimli ve kararlı olduğunu ortaya koymuştur³⁵⁸.

Türk Ocağında genel merkezindeki mitingte, Macit Bey şiir okumuş, Şair Necip Fadıl Bey, Enver Bünhan Bey, Hıfzı Oğuz Bey, Kerim Ömer Bey, Maarif Vekili (Eğitim Bakanı) Esat (Bozkurt) Bey ile Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey konuşma yapmışlardır.

Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, Türk Ocağı'nda yapılan toplantının amacını, Cumhuriyet aşkının nasıl sönmez ve söndürülemez bir ateş olduğunu hayatı pahasına ispat eden bu sevgili Türk gencinin kutsal hatırasını anmak için toplanmış bulunulduğunu belirterek şu açıklamalarda bulunmuştur.

“... Muhterem vatandaşlarım! Biliyorsunuz ki son günlerde Menemen’de bir irtica teşebbüsü oldu. Bazı mürtecilerin orada ika etmek istedikleri bu menfur hareket kendi karşısında cumhuriyet kuvvetleriyle beraber yine münevver Türk gençliğini buldu. İstiklalini kurtaran ve Büyük müncimizin eserine, aziz Türk Cumhuriyetimize derin bir merbutiyet ve muhabbetle bağlı bulunan Büyük Türk Milletinin timsali olmuş bu kahraman ve fedakar genç, aynı zamanda istikbalimizin, istikbalimize sahip olacak çocuklarımızın mürebbisi, Mecinenen Zafer Mektebi Muallimlerinden zabıt vekili muhterem şehit Fehmi Kubilay Beydir. ...

Hunhar tabirine bilhakkın müstahak canavarlar elinde şehit düşen bu aziz Türk yavrusu; hayatını bu hadisede feda etmekle bizlere şunu anlatmak istemiştir ki Türk Cumhuriyeti, Büyük Müncimizin yüksek irşatlarına tevfikân (vazifeye atılmak için içinde bulunulan vaziyetin imkan ve şeraiti düşünülmeyerek), her ne zaman, her nerede ve her ne pahasına olursa olsun ilelebet muhafaza ve müdafaa olunacak, her gün daha kuvvetlenecek, daha yükselecektir; ve Türk milletini istiklaline, istikbaline ilelebet sahip ve hakim olmaktan medeni alimde bir millet olarak yaşamaktan hiçbir kuvvet menedemiyecektir. Yılanlar gibi gizlendiği deliklerden, umulmayan köşelerden, bucaklardan vakit vakit baş göstermiş olan cehil ve taassup bakiyesi köhne zihniyetler, elden kaçırılmış tahakküm ve teneffü iştiyakından mütevellit düşünceler ve nihayet hususi, yabancı emeller, iltiraslar onu sönmez ve tükenmez olan bu azminden, imanından asla ayıramıyacaktır.” diyerek, Türk gençliğinin Cumhuriyetin koruyucusu olduğunu, büyük önderden aldığı bu kıymetli emaneti nesilden nesile bırakacağını, her zaman milleti ve memleketi için çalışacağını söylemiştir.

Hamdullah Suphi Bey ise kendisinin çok önemli bir özelliği olan söylev yeteneğini kullanarak, uzun bir konuşma yapmıştır. Suphi Bey, örneğine az rastlanır bir olay üzerine burada toplanıldığını belirterek sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

“... Son aylar zarfında memleketin bazı köşelerinde hasıl olmuş öyle kıyam manzaralarına tesadüf ettik ki; bunun üzerimizde hasıl ettiği ilk tesir içine daldığımız tatlı, gafil ve sahte istinatsız bir emniyetten

³⁵⁸ **Hakimiyeti Milliye**, 4 Kanunusani 1931, s.1.

dercece derece, perde perde uyanmak oldu. Bazen bir adamı, çok uzun sürecek bir ömür zarfında yapması muhal olan bir hizmeti ölümiyle ifa eder. Bazı ölümler vardır ki nesiller için hayat, kuvvet ve intibah kaynağı olur. Menemen toprağında cami duvarları ile hükümet konağının duvarları arasında cereyan etmiş olan haile böyle feyzi nihayetsiz olan bir ölüme müncer olmuştur. Meçhul küçük zabıt, Anadolu'nun ufak mekteplerinde, ilmîni, telkinini gezdiren mütecvazi mektep hocası, Anadolu Türk Ocaklarının defterine ismini, mihrabına kalbini veren genç isimsiz ocaklı ölümüyle çok güzel olan, feci olduğu kadar güzel olan ölümlü bizim için hem bir hicap mevzuu oldu. Hem de bir ümit menbaı. Memleketin her tarafından gelen sesleri işiterek bunları düşünüyorum, şehit Kubılay, kesik başile Türk Gençliğine, etrafında topladığımız mübarek bir bayrak bıraktı. Bu içtimamıza riyaset eden odur. Onun gözleri altında duruyoruz. Hepimizi buraya getiren, ölümden kurtulmak için yalvarmıyan, (vatana hiyanet etmeyiniz!) diye kendisini vatana hiyanet edemeyeceği için dimdik, hakkından emin ölüme doğru yürüyen bu genç oldu.

Boğuşınalar, devam ediyor. Eski mektep, medrese yeni mekteple boğuşuyor. Şarklılık ve Asyalılık ruhu, menbaları çok uzakta garp ellerinde olan Avrupalılık ruhile bağuşuyor.

Boğuşma bazan vaka halinde açık ve mütecasir, ortaya çıkıyor, eski günleri iade etmek için ölmeyen ümidini silahla, kanta ifade ediyor. Bazan bu boğuşına gönüllerim içinde, dışarı sızınaksızın menleketin ıstırap ve felaket günlerini beliyerek pusuda yatıyor.

...Şehit Kubılay, el ele vermiş binlerce hürriyet şehitlerinden biridir. ..” diyerek daha önceki dönemlerde meydana gelmiş gerici tepkilerden bahsetmiştir.

Hamdullah Suphi Bey, içte ve dışta inkılap düşmanlarının bulunduğunu, bunlarla mücadele edileceğini söyleyerek, Türk inkılabının köklerinin derinlerde olmasından dolayı cumhuriyet hareketinin bu tür hareketlerle son bulmayacağını belirtmiştir. Ancak inkılap yerleşinceye kadar onu korumak ve savunmak gerektiğini vurgulamıştır³⁵⁹.

Türk Ocağı genel merkezinde yapılan bu toplantıdan başka, Türkiye'nin bir çok bölgesinde yer alan Türk Ocaklarında da toplantılar yapılarak Menemen Olayı kınanmıştır. Eskişehir Türk Ocağında, 30 Aralık 1930 tarihinde büyük bir toplantı yapılmış ve burada toplanan gençler Menemen Olayı'nı kınayarak, Cumhurbaşkanına, Genelkurmay Başkanlığına, Eğitim Bakanlığına ve Menemen Belediye Başkanlığına telgraflar çekmişlerdir³⁶⁰.

Menemen Türkocağı'nda da Menemen halkına karşı bir beyanname yayınlanmıştır.

“Aziz Menemenli!

23 Kanunuevvel 1930 Salı günü sabahı altı esrarkerş tarafından yapılan irtica baskuum unutm! Ve bu tarihi daima kalbinde muhafaza et ki, Cumhuriyet ve onun mütemmimi olan inkılabın kıymeti artsın...

³⁵⁹ Y.a.g.e., s.3.

Şimdi sana düşen vazife, Türkocağına manen ve maddeten yardım ederek Ocağın inkılapdaki ağır ve mühim olan vazifesini teshil etmektir.

Türkocağı, senin en samimi muhitindir. Çünkü o piştar, mürşit ve inkılapçıdır. Memleketinin tarihini yükseltmek vazifendir. Bunu mazın, halin ve istikbalin sana emrediyor. Bunu, ey muhterem Menemenli! Bunu Bil! Vakit geçirme, Ocağa aza kaydol; onun dilediklerine, ihtiyaçlarına severek iştirak et. Ocağının ağır ve mühim olan hâmlerine, muvaffak olabilmesine yegane anıl senin yardımındır. Seni yükseltecek Ocağıdır.

Menemen – Türkocağı³⁶¹.

İçel ilinde faaliyet gösteren Halk Fırkası, Türk Ocağı, Muallimler Birliği ve İdman Yurdu başkanlarının ortak hazırladıkları ve olay hakkındaki görüşlerini bildiren belgeyi ildeki hükümet yetkililerine sunmuşlardır. Menemen Olayı, bir faciaya benzetilerek kınanmakta ve olayı gerçekleştirenler ile olay sırasında seyirci kalan cumhuriyet düşmanlarına lanet okunmaktadır. Ayrıca, Kubilay gibi kendilerinin de cumhuriyet yolunda canlarını vermeye hazır olduklarını belirterek, inkılapa karşı yapılan böyle bir girişimin karşısında en şiddetli önlemlerin alınarak uygulanması istenmiştir³⁶².

İstanbul'daki Öğretmenler Birliği, Şehit Kubilay'ın annesine başsağlığı telgrafi göndermiştir³⁶³.

Ankara Öğretmenler Birliği, Menemen Olayı'nı kınayan bir telgrafi Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e göndermiştir.

Türk Farmakolog Öğrenciler Birliği de Gazi Hazretlerine telgraf çekerek gençlere emanet ettikleri cumhuriyeti korumak için canlarını vermeye hazır olduklarını arzetmişlerdir³⁶⁴.

Tip Fakültesi Öğrencileri Cemiyeti, Cumhuriyet gazetesinde bir mektup yayınlıyarak, meydana gelen irtica olayını nefret ve tepkiyle karşılamış, Gazi'nin yarattığı ve gençliğe emanet ettiği inkılaplar ile cumhuriyete karşı suikast yapmak isteyen elleri kesmek ve bunu düşünen batıl kafaları koparmanın en kutsal görevleri olduğunu belirtmişlerdir³⁶⁵.

³⁶⁰ Cumhuriyet, 31 Kanunuevvel 1930, s.4.

³⁶¹ Üstün, Devrim..., s.30.

³⁶² EGMPD, Belge No: 13212-5/1, "İçel Vilayeti Celilesine". Ek7.

³⁶³ Hakimiyeti Milliye, 3 Kanunusani 1931, s.1.

³⁶⁴ Cumhuriyet, 31 Kanunuevvel 1930, s.4.

4.6. Halkın Gösterdiği Tepkiler

Menemen Olayı'nın halk tarafından duyulmasından sonra halkın büyük tepki verdiği görülür. Özellikle bu tepkilerini hükümet yetkililerine telgraflar çekerek göstermişlerdir. Bunlarla birlikte gazeteler de halkın fikirlerini yansıtmak amacıyla, çeşitli kişilerle görüşmeler yapılmış ve bunları yayınlamışlardır.

Menemen Olayı hakkında halkın düşüncelerine baktığımızda; memkeletin böyle isyan hareketleri ile büyük zararlara uğradığı, bunların çapulcular oldukları, bu olayın hain bir hareket olduğu ve bu eylemi gerçekleştiren kişilerin hemen cezalandırılması gerektiği noktasında toplanmıştır. Ayrıca Türk İnkılabının bekçilerinin öğretmenler olduğu, bu görevi yerine getirmeye her zaman hazır oldukları belirtilmiştir. Menemen Olayı'nın mahalli bir irtica olayı olduğu, ancak memlekette irtica olaylarına gerek hükümet ve gerekse cumhuriyetçi, laik gençliğin göz yumamayacağı, bu hareketin daima yok olmaya mahkum olduğuna dikkat çekmişlerdir. Kimileri olayı siyasi nitelikte görürken, kimileri de böyle şeylere karışmadıklarını belirterek tavır almaktan kaçınmıştır³⁶⁶.

Şeyh Sait İsyanı'nda şehit düşen öğretmen Zeki Dünder Alp Bey'in eşi Aliye Hanım, şehit Kubilay Bey'in eşine bir mektup göndererek olayla ilgili tepkisini şöyle göstermiştir.

“Şehit Muallim Kublay Beyin Refikâi Muhteremesine
Muhterem Hemşirem.

Fikir ordusu beylerinden Zeki Dünder Alp Şarki Anadolu'daki Şeyh Saidin vahşet ve irtica isyanını büyük bir vatanperver kalbile sezdi. Bir taraftan gafil idare memurlarını ikaza uğraştı.

Bir taraftan Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleriyle bir taraftan da Başvekil İsmet Paşaya telgraflar yağdırdı; feryat etti, nihayet irticanın patlamasına kolu; kanadı kırıldı. Fakat azim ve metanetine hâle getirmiyerek asilerin Liceyi işgaline kadar çelikten vücudunu siper etti. Bu vatan mücadelesinde vahşi canavarların ilk hain fakat şerefli kurşunu bu kahramana isabet etti.

Bu defa da Garbi Anadolu'da zuhur eden aynı irtica ilk hamlede, netice itibarile eş yaratılmış sizin zeveciniz ve bizim kardeşimiz Kubilay bey göğüs girdi. Gafil ve vahşi canavarları ikaza çalıştı. Ve şehit arkadaşının gittiği yolu takiben büyük Turandaki kızıl elmaya giderken irticanın ilk hain fakat şerefli kurşunu orada da, bu kahramana isabet etti. Bunu teessürle haber aldık. Aldığımız bu elim haber bu uğurda yaralanmış olan ciğerlerinizdeki yaraları tekrar deşti. Bu iki fikir ordusu beylerinin millet ve vatan yolunda fedayı hayatı ne büyük bir fazilettir. Onu biz fanilerin takdir etmesi kolaylıkla mümkün

³⁶⁵ Y.a.g.e., 28 Kanunuevvel 1930, s.3.

³⁶⁶ Son Posta, 26,27,28,29,30 Kanunuevvel 1930, s.3.

değil ancak ona bir mukabeleci şükran olmak üzere Cumhuriyet hükümeti ve büyük Türk milletinin gösterdiği büyük duygu ve kadir şinaslık bunları ilelebet yaşatacak.

Menemen kazası isminin o büyük şehidin ismine izafeten Kubilay kazası tesmiye edileceği ve gene Kubilay günü olmak üzere her sene vatanın her tarafında aynı günde ihtifal yapılacağı, mektebinin ismi Kubilay mektebi tesmiye edilmesi, vatan uğrunda şehit edilen bu muallimler için Ankara'da bir abide inşası gibi milli duyguları duydukça elemelerimiz bir dereceye kadar hafifliyecektir.

Yükseklere pervaz eden bu iki asil ve necip ruhlar için şüphe götürmez ki vatanını gözlemekte ve büyük Türk milletinin büyük hissiyatı o büyük şehitlerin ruhunu elbette şadeltmektedir. Size bizden büyük hürmetler ve selamlar, Büyük şehidin büyük ailesi.

15-1-1931

Elazizin Mustafa Paşa Mahallesiinde Sakin
Şehit Muallim Zeki Dünder Alp Beyin Refikası Aliye³⁶⁷.

4.6.1. Protesto mitingleri

Menemen Olayı üzerine halk tarafından yurdun genelinde gösteriler ve protesto mitingleri yapılmıştır. Olayla ilgili ilk miting Menemen'de Kubilay Bey ile şehit bekçilerin cenaze töreninin de yapılmıştır³⁶⁸. Ankara'da Menemen Olayı nefretle karşılanmış, olaydan sorumlu olanların cezalandırılması istenmiştir.

Ankara Öğretmenler Birliği üyeleri, 29 Aralık 1930 tarihinde Kız Lisesi'nde bir toplantı yaparak Menemen'de şehit edilen Kubilay Bey hakkında konuşmalar yapmışlardır. Ankara bütün inkılapçı ruhu ile ayaklanmış durumdaydı³⁶⁹.

İstanbul'da da olayı kınayan mitingler yapıldı. Darülfünun³⁷⁰ da irtica olayı derin bir nefret ve teessür ile karşılanmıştır³⁷¹. İstanbul gençliği ile Darülfünun öğrencileri, 31 Aralık 1930 tarihinde Darülfünun önünde toplanarak Menemen Olayı'nı kınayan gösteriler yapmışlardır³⁷².

Edirne gençliği ve halkı, Menemen Olayı'nı tepkiyle karşılamış ve Türk Ocağı önünde miting düzenlemiştir³⁷³.

İnebolu, Kayseri, Kastamonu, Denizli Türk Ocaklarında, Konya Kız ve Erkek Öğretmen Okulu'nda, toplantılar yapılmış ve mitingler düzenlenmiştir. Olay ve inkılap düşmanları tepkiyle karşılanmıştır³⁷⁴.

³⁶⁷ Y.a.g.e., 24 Kanunusani 1931, s.1-2.

³⁶⁸ Üstün, Devrim, s.27.

³⁶⁹ Cumhuriyet, 31 Kanunuevvel 1930, s.1

³⁷⁰ Sonradan İstanbul Üniversitesi adını almıştır.

³⁷¹ Hakimiyeti Milliye, 30 Kanunuevvel 1930.

³⁷² Vakit, 31 Kanunuevvel 1930, s.1.

³⁷³ Hakimiyeti Milliye, 3 Kanunusani 1931, s.1.

4.6.2. Protesto telgrafları

Menemen Olayı'nın Türkiye'nin her tarafında duyulmasından sonra, devletin en üst kademesinden en alt kademesindeki yöneticisine kadar olayı kınayan telgraflar gönderilmiştir. Halk özellikle Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya ve gazetelere telgraflar göndermiştir. Telgraf gönderen yerlere bakıldığında; Afyonkarahisar, Gaziantep, Birecik, Soma, Bornova, Düzce, Denizli, Bergama³⁷⁵, Mardin, Kırıkkale, Sivas, Kulp, Erganimadeni, Kula, Kayseri, Erzurum, Diyarbakır³⁷⁶, Sinop, Tekirdağ, Çarşamba, Bilecik, Kırşehir, Sürmene, Göynük, Sivrihisar, Iğdır, Garzan, Taraklı, Erzincan, Rize, Çolemerik, Giresun, Malatya, Malkara, Adapazarı, Maçka, Beyoğlu, Reşadiye³⁷⁷, Giresun, Bafra, Tavşanlı, Bolu, Yozgat, Bursa, Kilis, Ceyhan, Kızılcahamam, Silifke, Karaman, Burhaniye, Altınova, Ayvalık, Gördes, Nazilli, Aksaray, Niğde, Mut³⁷⁸, Bartın, Isparta, Pazar, Ahlat, Gerede, Finike³⁷⁹, Günay, Ermenak, Kahta, Edremit³⁸⁰, Havran, Söğüt, Manisa, Akhisar, Beypazarı, Kağızman³⁸¹ olduğu görülür.

Balıkesir'in Edremit ilçesinden Gazi Mustafa Kemal Paşa gönderilen telgrafta, Menemen Olayı ile tarihi geçmişimize leke sürmek isteyenler kınanmıştır. Kalpleri inkılap düşüncesiyle dolu olan milletimizin bu tür olaylar karşısında olacağı belirtilmiştir. Edremitlilere göre, Türkler için yeni açılan cumhuriyet döneminini hiçbir kirliliğe kapamamıştır. Millet düşünce ve inancı sizin yolunuzdan ayrılmadı, ayrılmıyor ve ayrılmayacak denilmiştir³⁸².

Menemen Olayı ile ilgili gönderilen protesto telgrafları sadece Ankara'daki devlet yöneticilerine gönderilmekle kalmamış, bir çok şchirden Menemen belediyesine olayı kınayan telgraflar gelmiştir.

Ayrıca, Şehit Kubilay ile Bekçi Hasan'ın ailelerine başsağlığı telgrafları gönderilmiştir. Gönderilen bu telgraflar Erzurum ve Uzunköprü belediyesinden, Halk Fırkasından, Türk Ocağından, Muallimler Birliğinden, Ticaret Odasından, Ziraat Odasından, İktisat Cemiyetleri Reislerinden ve Çölemrek Türk Ocağı üyelerinden

³⁷⁴ Y.a.g.e., 6 Kanunusani 1931, s.2.

³⁷⁵ Y.a.g.e., 8 Kanunusani 1931, s.4.

³⁷⁶ Y.a.g.e., 9 Kanunusani 1931, s.4.

³⁷⁷ Y.a.g.e., 10 Kanunusani 1931, s.2.

³⁷⁸ Y.a.g.e., 13 Kanunusani 1931, s.4.

³⁷⁹ Y.a.g.e., 15 Kanunusani 1931, s.2.

³⁸⁰ Y.a.g.e., 17 Kanunusani 1931, s.2.

³⁸¹ Y.a.g.e., 19 Kanunusani 1931, s.4.

gelmiştir. Yine bu telgraflarda Menemen’de meydana gelen irtica olayı kınanarak, memleketin bu olayı büyük bir nefretle karşıladığı bildirilmiştir³⁸³.

Eğitim Bakanı Esat Bozkurt Bey, Menemen irtica olayında şehit olan öğretmen ve yedek subay Kubilay Bey’in ailesine ve mensup olduğu okul adına İzmir Eğitim Müdürlüğü’ne başsağlığı telgrafları çekmiş, eğitim camiasına da şu bildiriği göndermişti.

“Kubilay Beyin vazife uğrunda fedakarlığı bütün münevver gençlik ve Türk muallimliği için bir örnektir. Her derecede mekteplerde bu hafta içinde yurt bilgisi, tarih ve içtimaiyat derslerinde Kublay Beyin yüksek fazileti ve vazife uğrunda fedakarlığı talebeye anlatılacak ve muallim mekteplerinde bu genç şehit için iltifal yapılacaktır.”³⁸⁴

C.H.F’nin Ankara’daki genel merkezine de illerdeki şubelerden ve halktan telgraflar gönderilmiş, olay kınanmıştır³⁸⁵. Gemlik belediyesi ile Adana Erkek Öğretmen Okulu öğrencileri telgraf ile irtica olayını kınamışlardır³⁸⁶.

Antalya’da gençlik ve büyük bir halk kitlesi, Gazi’ye ve Genelkurmay Başkanlığına olayla ilgili tepkilerini gösterir telgraf çekmişlerdir³⁸⁷.

5. Menemen Olayı Üzerine Alınan Önlemler

Menemen Olayı üzerine devletin üst kademesi alınacak önlemler hakkında hemen çalışmaya başlamıştır. Bu doğrultuda olay bölgesi ve Türkiye genelinde gerekli güvenlik tedbirlerini almak, bölgedeki denetimi sağlamak ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun (1924 Anayasası) vermiş olduğu yetkiler içerisinde hareket ederek ayaklanma bölgesinde sıkıyönetim ilanı ile sıkıyönetim mahkemesinin kurulması yönünde çalışmalar yoğunlaştırılmıştır.

Menemen Olayı’nın meydana geldiği andan itibaren bölgedeki yetkili makamlar gerekli önlemleri almak için hemen harekete geçmiştir.

³⁸² **Hakimiyeti Milliye**, 17 Kanunusani 1931, s.2.

³⁸³ **Y.a.g.e.**, 30 Kanunuevvel 1930, s.4.

³⁸⁴ **Y.a.g.e.**, 30 Kanunuevvel 1930.

³⁸⁵ **Y.a.g.e.**, 3 Kanunusani 1931, s.1.

³⁸⁶ **Cumhuriyet**, 31 Kanunuevvel 1930, s.4.

³⁸⁷ **Y.a.g.e.**, 6 Kanunusani 1931, s.2.

5.1. Menemen'de Alınan İlk Önlemler

Menemen Olayı'nın meydana geldiği 23 Aralık 1930 tarihinde Menemen ilçesinin Kaymakamı Cevdet (Hasip) Bey idi³⁸⁸. Olay hakkında ilk bilgiyi evinde öğrenen Cevdet Bey, olayın ilk anda kendisine abartılarak anlatılması nedeniyle gereğinden fazla önlem ve korunma tedbirleri almak için askeri kışlaya gitmiştir. Kaymakam Cevdet Bey'in bu hareketi, ilçedeki hükümet denetiminin ortada kalkmasına ve bir süre içinde olsa idare boşluğunun doğmasına neden olmuştur. Kaymakam Bey, çarşıda toplanan halkı, silahlı gericileri, hükümet konağını ve jandarma kuvvetinin durumunu kontrol ederek, bu kuvvetler ile meydana gelen olaya hakim olma düşüncesini aklına getirmemiştir. Bununla birlikte, telefon hattının bozukluğu nedeniyle ne jandarmayla ne de mevkiî kumandanlığı ile haberleşme kuramamıştır. Ayrıca gericilerin ağzından halk arasında yayılan, silahlı kuvvetlerin sokakları sardığı, hatların kesildiği, otomobillerin durdurulduğu şeklindeki heyecan veren söylentilerin yayılması, Cevdet Beyi'in durumu sakin bir şekilde değerlendirmesine ve buna uygun önlemler almasına engel olmuştur. Kaymakam Cevdet Bey, tek başına hükümete gitmeyi sakıncalı görmüş, daha güvenli gördüğü mevki (alay) komutanlığına gitmiştir. Kaymakam Cevdet Bey, mevki (alay) komutanlığı gittikten sonra da İzmir Valiliği ile irtibat kurmuştur³⁸⁹. Ancak Kaymakam Bey'den önce jandarma yüzbaşısı İzmir'i olaydan haberdar ettiği gibi Menemen telgrafhanesi de İzmir telgrafhanesine olayı haber vermiştir. İzmir Valiliği ile haberleşmenin sağlanmasından sonra idari yönetimi İzmir Valiliği eline almıştır. Olay sırasında ortaya çıkan idari yönetim boşluğu, İzmir Valiliğince verilen emirlerle tekrar kurulmuştur. Kısa süreler içerisinde meydana gelen bu gelişmeler üzerine, önce jandarma kumandanına gerekli emirler verilmiştir. Daha sonra da Kaymakam Cevdet Bey'e, hemen kumandanlığın yardımıyla hükümete gidip duruma hakim olması bildirilmiştir. İzmir Valiliği, Mevki (Alay) Kumandanlığından Kaymakam Bey ile ortak hareket ederek Menemen'de duruma hakim olunması ve mürtecilerin yakalanarak gerekli güvenliğin sağlanması istenmiştir. Kumandan Bey'de müfrezelerin birbiri ardına göreve gönderildiğini ve güvenlik önlemlerinin alındığını İzmir'e bildirmiştir³⁹⁰. İzmir Valiliği'nin direktifleri ve Menemen Mevki Kumandanlığının uygulamaya

³⁸⁸ Özengin, a.g.e., s.17.

³⁸⁹ EGMPD, s.50.

³⁹⁰ Y.a.g.e., s.51.

koyduğu tedbirler doğrultusunda, 43. Piyade Alayından gönderilen müfrezeler ile ayaklanma bastırılmıştır. Askeri kuvvetler Menemen’de duruma hakim olduktan sonra, öğleye kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur³⁹¹.

Kaymakam Bey, hükümet binasına geldikten sonra saat 9.00’da İzmir Valiliği ile ayrıntılı olarak görüşme yapabirmiştir. Bu görüşmede ilçedeki durum hakkında bilgi vererek çıkan söylentilerin doğru olmadığını, gerekli önlemlerin alınarak güvenliğin sağlandığını bildirmiştir. Bu durum üzerine İzmir Valiliği, yeni alınacak önlemler hakkında Kaymakam Bey’e, Alay Komutanlığına ve Jandarmaya gerekli emirler vermiştir. Bölgedeki güvenliği daha da arttırmak için İzmir hapisanesinde görevli jandarmalarından bir müfreze asker ile yine kumandanıyla beraber bir jandarma müfrezesi kamyonla bölgeye gönderilmiştir³⁹². Yapılan bu çalışmaların yanında, 23 Aralık 1930 tarihinde İzmir’den resmi ve sivil polis inceleme heyeti Menemen’e gönderilmiştir. Ayrıca İzmir Valiliği, Müddei Umumi (Savcı) Beyefendi ile görüşülerek iki yardımcısı Fuat ve Cevdet Beyleri Menemen’e göndermiştir. Daha sonradan Savcı Bey ve Vali yardımcısı Saip Bey otomobillerle bölgeye hareket etmişlerdir. Birkaç saat içinde Menemen’de hem adli, hem idari, hem de jandarma araştırma başlatmıştır. Bir taraftan da telgrafhaneye gidilerek bütün kazalar ve civar illere olay hakkında bilgi verilmiş ve alınan önlemler bildirilerek bütün bölgeler de önlemler alınması sağlanmıştır. Menemen Olayı’nı gerçekleştirenlerden kaçabilen iki silahsız gericinin nereye gittikleri belli olmadığından, Menemen’de birkaç saat kadar halk evlerinden çıkmamış ve kaçakların Manisa yönünde kaçmaları ihtimaliyle Manisa Valiliği ile görüşülerek ortak önlemler alınmıştır³⁹³. İlk anda yaralı olarak yakalanan Emrullah oğlu Mehmet Emin’in alınan ifadesiyle kaçakların kimlikleri tesbit edilmiş, ayrıca olayla ilgili ayrıntılı bilgi alınmaya çalışılarak olayın arka planına ulaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle İçişleri Bakanlığının birkaç ay öncesinden gizli olarak öğrendiği Hilafet Komitesi ve Nakşibendi tarikatının hareketi gözönüne tutularak aradaki ilişkiler araştırılmıştır³⁹⁴.

İzmir Valiliği tarafından görevlendirilen, Vali yardımcısı ve İzmir jandarma kumandanı, idari ve askeri araştırmalardan bizzat sorumlu tutulmuştur. Müddei Umumi (Savcı) Hidayet Bey’de adli tahkikat ile ilgilenmiştir. İzmir iline dahil olan bütün

³⁹¹ Üstün, Devrim..., s.21.

³⁹² EGMPD, s.51.

³⁹³ Y.a.g.c.

bölgelerde tedbirler alındığı gibi üst makamlara durum hakkında gerekli bilgiler aktarılmıştır³⁹⁵.

İzmir Valiliği, Menemen Olayı'nın meydana geldiği 23 Aralık 1930 tarihinde öğlen ve akşam geç saatlerde olmak üzere iki resmi tebliğ yayınlamıştır. Bu tebliğlerde Menemen Olayı ve bu olayla ilgili olarak yapılan araştırmalar hakkında bilgi veriferek, Manisa'da tarikat ile tekke hayatını gizli bir şekilde yaşayan kişilerin Menemen'de meydana getirdiği gerici ayaklanma hareketinin bastırıldığı, aynı zamanda idari ve adli makamların acele olarak incelemeye giriştikleri, gerici ayaklanmayla ilgisi olduğu sanılan kişilerin tutuklanarak, her tarafta önlemlerin alındığı bilgisi verilmiştir. Ayrıca 24 Aralık 1930 tarihinde Menemen'de şehitler için bir anma töreni yapılacağı bildirilmiştir³⁹⁶.

24.12.1930 tarihinde İzmir Valisi Kazım Dirik Menemen'e gelmiştir. Vali Kazım Bey, olay yerine geldiği andan itibaren çalışmalarına yoğun bir şekilde başlamıştır. Kazım Bey'in Menemen'e geldiği gün, İkinci Kolordu Kumandanı Vekili Mustafa (Muğlalı) Paşa'da Menemen'e gelmiştir. İzmir Valisi Kazım Dirik ile Mustafa Paşa arasında bir toplantı yapılmıştır. İkinci Kolordu Kumandanı Muavini Mustafa Paşa da meydana gelen olayı araştırmaya başlamıştır³⁹⁷. İzmir Valisi Kazım Bey'in yaptığı ilk araştırmalar sonucunda İçişleri Bakanlığına ilk raporunu 24.12.1930 tarihinde göndermiştir. Bu raporda, Menemen Jandarma kuvvetinin 4 kişiden oluştuğu ve gericilere karşı kullanacak kuvvetini görmeyen Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Fahri Bey'in bizzat olaya müdahale ettiği ve Yüzbaşı'nın olayı gerçekleştiren kişilere karşı dağılması uyarısında bulunduğu belirtilmiştir. Rapor da Kubilay Bey'in müfrezesindeki askerlerin neden geri çekildiği, çekilme hareketinin müfrezenin korku ve telaşından mı? Yoksa bir tesir ve heyecandan mı? ya da kumandansız kalışlarından mı kaynaklandığının tespit edilmeye çalışıldığı da belirtilmiştir. Ayrıca, Kubilay Bey'in öldürülmesi sırasında, olayı seyreden hatta olaya destek olanların tesbit edilmeye çalışıldığı; Kumandan Paşaların ilk müfrezenin kötü durumunu, kumanda ve idaresindeki zaaf ve iyi yönetilmemesine bağladıkları belirtilmiştir³⁹⁸.

³⁹⁴ Y.ag.c., s.52.

³⁹⁵ Aynı; Yeni Asır, 26 Kanunuevvel 1930; Anadolu, 28 Kanunuevvel 1930, s.1.

³⁹⁶ Yeni Asır, 24 Kanunuevvel 1930, s.4; Anadolu, 24 Kanunuevvel 1930; Hizmet, 24 Kanunuevvel 1930.

³⁹⁷ Yeni Asır, 24 Kanunuevvel 1930, s.4; EGMPD, Belge No: 13212-5/1, "Menemen", Ek., s.1.

³⁹⁸ EGMPD, Belge No: 13212-5/1, "Menemen", Ek.5.

İzmir Valisi Kazım Bey, ilk tahkikat sonucunda olayın kapsamlı olduğunun ortaya çıktığını İçişleri Bakanlığına bildirmiştir. Ayrıca, olay sırasındaki tutumlarından dolayı Menemen jandarmasının bir iki gün içinde sorgulamalarının yapılacağını; ancak jandarmanın şu an da çok yoğun bir şekilde adliye ve araştırma görevi karşısında bulunduğundan dolayı işler hafifleyince haklarında gerekli işlemin yapılacağını belirtmiştir³⁹⁹.

İzmir Valisi Kazım Bey, İçişleri Bakanlığına 2. raporunu 25.12.1930 tarihinde göndermiştir. Bu rapor da gericiilerin arkasında Nakşibendi tarikatının bulunduğu, kendisini mehdi ilan eden Derviş Mehmet'in Manisa'dan Şeyh Hafız Hasan, Şeyh Hacı Hakkı ve Hacı Hilmi Efendilerin teşvik ve etkisi altında bulunduğu bildirilmiştir⁴⁰⁰.

5.2. Cumhuriyeti Koruma Çabaları

Menemen Olayı üzerine devletin üst kademesinde bulunan yöneticiler, Türkiye Cumhuriyetini korumak amacıyla harekete geçmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda, 27.12.1930 tarihinde İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde TBMM Başkanı Kazım Bey, Genelkurmay (Büyük Erkanharbiye) Başkanı Fevzi Paşa, Başbakan İsmet Paşa, İçişleri Bakanı (Dahiliye Vekili) Şükrü Kaya Bey ve Ordu Müfettişlerinden Fahrettin Paşa toplantı yapmışlardır⁴⁰¹. Bu görüşmede Menemen Olayı ile ilgili araştırma raporları incelenerek, alınacak önlemler görüşülmüştür⁴⁰². Toplantı sonrasında harekete geçen Başbakan İsmet Paşa ile Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa siyasi, adli, askeri bütün tedbirlerin alınarak gerekli işlerin yapılmasını sağlamaya çalışmışlardır⁴⁰³. İrtica olayı nedeniyle hükümetin fevkalade bir kanun ile harekete geçmesi kararlaştırılmakla birlikte, Tahriri Sükun Kanununun uygulamaya konulmamasına karar verilmiştir. TBMM Başkanı Kazım Paşa'ya, gazetecilerin birkaç gün sonra sorduğu; Tahrir-i Sükun

³⁹⁹ Y.a.g.e.

⁴⁰⁰ Y.a.g.e., Belge No: 13212-5/2, "Dahiliye Vekaletine", s.61-62, Ek 8.

⁴⁰¹ Hakimiyeti Milliye, 29 Kanunuevvel 1930, s.1-2; Cumhuriyet, 28 Kanunuevvel 1930, s.1.

⁴⁰² Soyak, a.g.e., s.453.

⁴⁰³ TBMM, Zb. C., Cilt 23, s.2.

Kanununun uygulanması sözkonusu mu? Sorusuna; "Böyle bir şey mevzu bahis değildir" yanıtını vermiştir⁴⁰⁴.

İstanbul'da yapılan toplantıdan hemen sonra Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Ankara'ya hareket etmiştir⁴⁰⁵.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey'de, İstanbul Vali Yardımcısı Muhittin Bey, İstanbul Polis Müdürü Ali Rıza Bey ve İstanbul Savcısı (Müddeiumumi) Kenan Beyler ile Dolmabahçe Sarayında bir görüşme yaparak, yapılmakta olan araştırmalar hakkında bilgi almıştır. Ayrıca Başbakan İsmet Paşa ile İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey tekrar toplantı yapmışlardır. Başbakan İsmet Paşa bir gün daha İstanbul'da kaldıktan sonra 28.12.1930 akşamı Ankara'ya hareket etmiştir⁴⁰⁶.

Başbakan İsmet Paşa ile İçişleri Bakanı'nın İstanbul'da yaptıkları özel görüşmeden sonra, 27.12.1930 tarihinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey, Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa ile İçişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürü Ekrem Bey, Menemen Olayı hakkında yerinde incelemeler yapmak amacıyla, Anafartalar Vapuru ile Bandırma'ya oradan da Menemen'e hareket etmişlerdir⁴⁰⁷. Yola çıkmadan önce Şükrü Bey'in basına yaptığı açıklamada, olayın meydana geldiği bölgede bir hafta kalarak, Menemen'den başka Manisa ve civar kasabalarda gerici olay hakkında araştırmalar yapacağını, inceleme yapmadan olay hakkında herhangi bir şey söyleyemeyeceğini belirtmiştir⁴⁰⁸.

Şükrü Kaya Bey ve Fahrettin Paşa, 28.12.1930 tarihinde Menemen'e gelmişlerdir. Tren istasyonun da İzmir Valisi, Kolordu ve fırka kumandanı Paşalar, İzmir Savcısı, Kaymakam, Belediye heyeti ve Menemen CHP ileri gelen üyeleri tarafından karşılanmışlardır⁴⁰⁹.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey, Menemen'e geldikten sonra Fahrettin Paşa ile birlikte doğruca mezarlığa giderek şehit olan yedek subay Kubilay Bey ile iki bekçinin kabirlerini ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaret sırasında Şükrü Kaya Bey şu açıklamayı yapmıştır:

"Vali Paşa, Kumandan Paşa; burada şerefle yatan bu şehitler, cehalet ve taassubun feci kurbanlarıdır. Size bunların huzurlarında taziyetlerimi tecessürlerimi beyan ederim. En çok teessüre

⁴⁰⁴ *Cumhuriyet*, 29 Kanunuevvel 1930, s.1.

⁴⁰⁵ *Hakimiyeti Milliye*, 29 Kanunuevvel 1930, s.2.

⁴⁰⁶ *Cumhuriyet*, 28 Kanunuevvel 1930, s.2.

⁴⁰⁷ *Y.a.g.e.*, 28 Kanunuevvel 1930, s.4; *Hakimiyeti Milliye*, 29 Kanunuevvel 1930, s.2.

⁴⁰⁸ *Vakit*, 28 Kanunuevvel 1930, s.2.

şayan olan cihet; bu vazife kahramanlarına karşı yapılan feci cinayet muvacehesinde bazı kimselerin lakayt ve teşvikkar bulunmalarıdır. Cehalet ve taassubun önüne geçilmeyecek olursa her gün vatanın ve cumhuriyetin de bu cehalet ve taassuba kurban gitmesinden korkulur. Bu şehitlere, inkılap ve vatana karşı bu cinayeti irtikap edenler elbette cezasız kalmıyacaklardır. Bu münasabetle millete sürülmek istenilen leke ve bize karşı yapılan taarruz ancak o zaman temizlenebilir!"

Şehitlerin mezarları ziyaret edildikten sonra, olayın meydana geldiği yere gidilmiştir⁴¹⁰.

İçişleri Bakanı'nın Menemen'e gelmesinden sonra olay hakkında yapılan araştırma ve inceleme sonucunda Menemen Jandarma Komutanı Yüzbaşı Fahri Bey'in görevinin gereklerini yapmadığı anlaşıldığından tutuklanmıştır⁴¹¹. Fahri Bey'in soruşturması yapılarak ifadesi alındıktan sonra serbest bırakılarak, evraklar sıkıyönetim mahkemesine gönderilmiştir⁴¹². Sıkıyönetim mahkemesi Fahri Bey'in yargılamasını daha sonradan bir üst yetkili makama havale edecektir. Yüzbaşı Fahri Bey'in tutuklanması ve hakkında hazırlanan rapora karşılık, kendisi olayla ilgili olarak yaptığı açıklamada, görevlendirdiği Jandarma yazıcısı Ali Efendi'nin görev ve sorumluluğunu yerine getiremediğini söylemiştir. Olayın vahşi bir şekilde sonuçlanmasının sebebinin jandarma askerlerinin düzgün idare edilmemesinden kaynaklandığını belirtmiştir⁴¹³.

Bu gelişme üzerine, ilk başta Menemen Jandarma Kumandanlığı'na Halit Bey getirilmiş, daha sonradan o da değiştirilerek Karaburun Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Niyazi Bey bu göreve atanmıştır⁴¹⁴.

Menemen Kaymakamı Cevdet Bey'de olay sırasında görevini ihmal etmesi nedeniyle görevinden alınarak Vekalet (Bakanlık) emrine verilmiştir⁴¹⁵. Cevdet Bey'in yerine Urla Kaymakamı Baha Bey tayin edilmiştir⁴¹⁶.

Menemen'de gerekli idari ve askeri yönetim değişiklikleri yapıldıktan ve gerekli güvenlik tedbirleri alındıktan sonra olayla ilgili soruşturmalara geçilmiştir. Olay'da sağ olarak yakalanan sanıkların ifadeleri doğrultusunda Menemen, İstanbul, Manisa, Balıkesir gibi bir çok il ve ilçelerde tutuklamalar başlamıştır⁴¹⁷.

⁴⁰⁹ **Hakimiyeti Milliye**, 30 Kanunuevvel 1930, s.1.

⁴¹⁰ **Y.a.g.e.**, 29-30 Kanunuevvel 1930, s.1 vd.

⁴¹¹ **Vakit**, 29 Kanunuevvel 1930; **Cumhuriyet**, 29 Kanunuevvel 1930, s.1.

⁴¹² **Vakit**, 2 Kanunusani 1931.

⁴¹³ **EGMPD**, s.50.

⁴¹⁴ **Hakimiyeti Milliye**, 16 Şubat 1931, s.4.

⁴¹⁵ **Vakit**, 29 Kanunuevvel 1930, s.2; **Hakimiyeti Milliye**, 30 Kanunuevvel 1930,

⁴¹⁶ **Cumhuriyet**, 31 Kanunuevvel 1930, s.4.

⁴¹⁷ **Hakimiyeti Milliye**, 30 Kanunuevvel 1930, s.1 vd.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey, Menemen'deki inceleme ve araştırmalarından sonra İzmir'e dönerek Menemen Olayı hakkında raporunu hazırlamıştır. Hazırladığı rapor da olayın bir yere ve kesime ait olup ancak yayılmadığını, bununla birlikte Türkiye'deki tarikat üyelerinin olaya destek verdiklerini, olayın içerik açısından kapsamlı olduğunu, İstanbul, Manisa, Balıkesir ve diğer illerden de bazı kişilerin bulunduğunu, olayın bazı cani düşünceli insanların hırslarının ürünü olduğunu ortaya koymuştur⁴¹⁸. Şükrü Kaya Bey, Menemen bölgesinde araştırmalarını tamamladıktan sonra sıkıyönetim bölgesi komutanı Fahrettin (Altay) Paşa ile birlikte 2.1.1931 tarihinde trenle Bandırma'ya oradan da İstanbul'a gitmişlerdir. 3.1.1931 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile görüşme yapıldıktan sonra aynı akşam tren ile Ankara'ya hareket etmişlerdir⁴¹⁹. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey, Başbakan İsmet Paşa'ya yaptığı incelemeler ve yapılan tahkikat hakkında bilgi vererek hazırladığı raporu sunmuştur. Fahrettin Paşa da Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'yı ziyaret ederek olay hakkında gerekli açıklamalarda bulunmuştur⁴²⁰. Fahrettin Paşa, 5.1.1931 tarihinde Yüksek Askeri Şura toplantısına katılarak olayla ilgili mevcut bilgi ve gelişmeleri sunmuştur⁴²¹.

Menemen Olayı, devlet ve Cumhuriyet rejimi aleyhinde fiili bir tecavüz ve suikast eylemi olmasıyla birlikte, sistemi değiştirerek şeriata dayalı bir yapıyı tekrar oluşturmak amacı güdülmesi nedeniyle önemli tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir. Cumhuriyeti korumak için ayrı bir kanun çıkarmak gerekiyor muydu? Yoksa eldeki anayasa ile gerekli önlemler alınabilir miydi? Bakanlar kurulu, TBMM'nden olağanüstü yetkiler istemek için İçişleri Bakanı'nın, Menemen ve çevresinde yapacağı inceleme sonucunda hazırlayacağı rapora göre hareket edecekti⁴²².

Başbakan İsmet Paşa, İstanbul'dan Ankara geldikten sonra hemen çalışmalara başlamış ve 29.12.1930 tarihinde Bakanlar Kurulunu (İcra Vekilleri Heyetini-Hükümeti) toplantıya çağırarak son durum hakkında bilgileri sunmuştur. İsmet Paşa, aynı gün TBMM'ndeki toplantıya da katılmıştır. TBMM'nde tarihi günlerde yaşadığı gibi canlı bir hareketlilik ve hassasiyet görülmüştür. İsmet Paşa, meclisin dinlenme

⁴¹⁸ *Vakit*, 3 Kanunusani 1931, s.2.

⁴¹⁹ Fahrettin Altay, *Görüp Geçirdiklerim. 10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*, (İstanbul: İnsel Yayınları, 1970), s.433.

⁴²⁰ *Vakit*, 4-5 Kanunusani 1931, s.1.

⁴²¹ Altay, *a.g.e.*, s.433.

⁴²² *Hakimiyeti Milliye*, 29 Kanunel 1930, s.1.

salonunda, koridorlarda dolaşarak bütün milletvekilleriyle görüşmeye çalışmıştır. Görüşebildiği milletvekillerine irtica hadisesini, alınması gereken önlemlerin neler olabileceği hakkında sorular sorarak, cevaplar almaya çalışmıştır. İsmet Paşa, bütün milletvekillerin görüşlerini bir nokta üzerinde toplamaya çalışmış fakat ne hükümetin projesini, ne de alınacak önlemler hakkında hiçbir şey söylemeden meclisten ayrılmıştır⁴²³.

5.3. İdare-i Örfiyye'nin İlanı⁴²⁴

Bakanlar Kurulu Menemen Olayı karşısında gerekli önlemlerin alınması için yoğun çalışmalar içerisine girmiştir. CHF'nin meclis grubu, 30.12.1930 tarihinde sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki toplantı düzenleyerek irtica olayı nedeniyle alınacak önlemleri ve inkılabın korunması için yapılması gerekenleri görüşmüştür. Grupta, görülecek konular dört noktada toplanmıştır.

- 1- İrtica bölgesinde bir aylık İdare-i Örfiyye'nin (sıkıyönetim) ilanı,
- 2- Sanıkların Divan-ı harbe (mahkemeye) verilmesi,
- 3- Olay sırasında ihmali görülen idare memurlarının cezalandırılması,
- 4- Cumhuriyeti koruyacak tedbirler⁴²⁵.

Grup toplantısında Başbakan İsmet Paşa, Menemen Olayı hakkında o ana kadar yapılan araştırmalar hakkında bilgi vermiş ve gelen raporları okumuştur. Başbakan İsmet Paşa'dan başka, Van Mebusu Sami, Sivas Mebusu Rahmi Bey, Diyarbakır Mebusu İshak Refet Bey, Aydın mebusu Tahsin Bey, Aydın Mebusu Dr. Mazhar Bey, Gaziantep Mebusu Remzi Bey, Urfa Mebusu Ali Bey, Yusuf Akçura Bey, Besim Atalay Bey ve Hamdullah Suphi Beyler konuşma yapmışlardır⁴²⁶. CHF meclis grup toplantısının son oturumunda İsmet Paşa bir saatten fazla konuşma yaparak hükümetçe durumun nasıl görüldüğünü anlatmıştır. Menemen Olayı irticai bir olaydır. Ancak mahalli ve önemsiz bir olay olmayıp, İstanbul'a varıncaya kadar değişik yerlerde, bir çok kişiler ile alakası tesbit edildiğinden siyasi bir içeriğe de sahiptir. Toplantıda bir kısım milletvekillerin bölgede İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasını teklif etmişse de

⁴²³ Cumhuriyet, 30 Kanunuevvel 1930, s.1.

⁴²⁴ Sıkıyönetimin kurulması.

⁴²⁵ Cumhuriyet, 30 Kanunuevvel 1930, s.1; 31 Kanunuevvel 1930, s.1.

başta Başbakan İsmet Paşa olmak üzere pek çok kişi bu fikre katılmamıştır. Yapılan bütün konuşmalardan sonra grupta olağanüstü durumlarda uygulanması gereken önlemler gözönünde bulundurulurken, geçici olmak kaydıyla olayın meydana geldiği yer ile çevre il ve ilçelerde Sıkıyönetim İlan (Örfi İdare) edilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece hükümetin alacağı tedbirler, CHF'nın meclis grubunda onaylanmıştır⁴²⁷.

Menemen'de meydana gelen irtica hareketi ve benzeri teşebbüslerin kökünü kazımak amacıyla Bakanlar Kurulu, 31.12.1930 tarihinde "İdare-i Örfiye Kararnamesi" adı altında bir tezkere hazırlamıştır. Bakanlar Kurulu tarafından ayrıca "Cumhuriyet'i Koruma Kanunu" hazırlanmamıştır. Çünkü Teşkilat-ı Esasi'ye Kanununun (1924 Anayasası) 86. maddesi Bakanlar Kuruluna İdare-i Örfiye ilan etme yetkisini vermektedir. Bakanlar Kuruluna verilen bu yetki gerekli önlemlerin alınmasında yeterli görülmüştür. Bakanlar Kurulu, hazırlamış olduğu kararnameyi TBMM'nin 1.1.1931 tarihli saat 14.10'daki oturumunda meclisin onayına sunmuştur⁴²⁸. TBMM'ne sunulan Bakanlar Kurulu tezkeresi:

"B.M.M. YÜKSEK REİSLİĞİNE

Teşkilatı Esasiye kanununun 86 ıncı maddesinde Vatan ve Cumhuriyet Aleyhinde kuvvetli ve fiili teşebbüsat vukuunu müeyyit kat'i emarat görüldükte İcra Vekilleri Heyeti müddeti bir ayı tecavüz etmemek üzere umumi veya mevzii idarei örfiye ilan edebilir,, denilmiş olmasına ve Menemende 23-XII-1930 tarihinde irtikap edilen cürmün hazırlık tahkikatında bu cürmün Cumhuriyet aleyhinde şümulü bir tertip olduğu hakkında kat'i emareler görülmüş bulunmasına binaen Menemen kazası ile Manisa ve Balıkesir merkez kazalarında 1 Kanunusani 1931 tarihinden itibaren bir ay müddetle idarei örfiye ilan olunmasına İcra Vekilleri Heyetinin 31-XII-1930 tarihli içtimasında karar verilmiştir.

Keyfiyeti Büyük Meclisin tasdikına arz ederim efendim.

Başvekil

İsmet⁴²⁹

Görüldüğü gibi üç ilde bir ay süre ile sıkıyönetim ilan edilmesi ve olağanüstü tedbirlerin alınması istenmekteydi. Bu gelişmeler üzerine, Denizli Milletvekili Mazhar

⁴²⁶ **Vakit**, 1 Kanunusani 1931, s.1; **Cumhuriyet**, 31 Kanunuevvel 1930, s.1.

⁴²⁷ **Hakimiyeti Milliye**, 1 Kanunusani 1931, s.1; **Yeni Asır**, 31 Kanunuevvel 1930; **Hizmet**, 31 Kanunuevvel 1930.

⁴²⁸ **TBMM**, **Zb. C.**, Cilt.23, s.2.

⁴²⁹ **Y.a.g.e.**, s.2.

Müfit Bey ve 43 arkadaşı⁴³⁰ Menemen'deki İrtica Olayı nedeniyle hükümetin hadise hakkında ne gibi önlemler aldığı ve alacağına dair aşağıdaki belgeyi 1.1.1931 tarihinde TBMM Başkanlığına sunmuşlardır:

“Yüksek Reisliğe

Menemende tahaddüs eden irtica vak'ası Meclisi derin tessürlere garketmiş ve hadisenin doğrudan doğruya cümhuriyete müveccel bir suikast olduğu anlaşılmakta bulunmuştur. Kahraman bir zabıtmizui maruz kaldığı feci akibet, haydutların birkaç serseri veya esrarkeşten ibaret olmayıp mürettep ve şünullü bir irtica hareketi olduğu kanaatini vermiştir. Binaenaleyh Meclis büyük bir hassasiyet ve kat'iyetle vazifesini ifaya hazırdır. Evvela Hükümetçe hadise hakkında şimdiye kadar yapılan tahkikat safahatile netayicinin neden ibaret olduğu ve ne gibi tedbirler alındığı ve alınacağı hakkında Başvekil Paşarın Mecliste şifahcn izahat ve malumat vermesi için işbu sual takririmiz takdim kıldım efendim.

Milletvekillerinin imzaları...”⁴³¹,

Bu durum üzerine Başbakan (Başvekil) İsmet (İnönü) Paşa, hem hükümetin olay karşısındaki tavrını hem de alınacak önlemleri açıklayarak Menemen Olayı ile ilgili bölgeden gelen raporların incelendiğini, hareketin irticai ve vahşi bir olay olduğunu, yargılamaların hemen başlaması gerektiğini ve bu eylemin arkasında güçlerin bulunduğunu söylemekle birlikte vatan ve Cumhuriyet aleyhinde fiili bir teşebbüs olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Menemen halkının olay karşısında tepkisiz kaldığını söyleyerek, olayın değişik yönlerden incelenmesi gerektiğini ve meselenin dini siyasete alet etmekten başka bir şey olmadığını açıklamış⁴³², ayrıntılı olarak TBMM'ne şu bilgileri vermiştir.

“Kanunuevvelin 23 üncü günü Menemende hadise vukua geliyor. Bu hadise hakkında aldığımız ilk raporlar: dökülen kanlar için bize şiddetli bir tessür ve vak'anın mahiyeti itibarile üç dört betbahtın devlet kanunlarına karşı çılgınca hareketi ve derhal cezalarını görmeleri fikrini uyandırdı. Müteakip

⁴³⁰ İzmir Milletvekili Enver, Manisa Milletvekili Dr. Saim, Konya Milletvekili Zühtü Artvin Milletvekili M. Ali, Aydın Milletvekili Emin Fikri, Edirne Milletvekili Zeki Mçsut, Van Milletvekili Hakkı, Kütahya Milletvekili İ. Hakkı, Ordu Milletvekili Recai, Denizli Milletvekili E. Aslan, Balıkesir Milletvekili Osman Niyazi, Bayazıt Milletvekili Şefik, Konya Milletvekili A. Hamdi, Tokat Milletvekili B. Lütfi, Çorum Milletvekili İ. Kemal, Elazır Milletvekili Hüseyin, Ordu Milletvekili A. Şevket, Bitlis Milletvekili Muhiddin, Mardin Milletvekili Yakup Kadri, Afyon Karahisar Milletvekili Haydar, Ordu Milletvekili Hamdi, Konya Milletvekili Kazım Hüsnü, Balıkesir Milletvekili M. Emin, Konya Milletvekili Mustafa, Afyon Karahisar Milletvekili M. Kazım, Manisa Milletvekili Kemal, Konya Milletvekili Tefik Fikret, Zonguldak Milletvekili Nazif, Isparta Milletvekili Hakim Rıza, Muğla Milletvekili Nuri, Diyarbakir Milletvekili Kazım, Ankara Milletvekili Sami, Bayazıt Milletvekili İhsan, Bitlis Milletvekili Muhittin Nami, Tokat Milletvekili Mustafa, Erzurum Milletvekili Asım, Bilecik Milletvekili S. Asaf, Gaziantep Milletvekili Şahin, Denizli Milletvekili Haydar Rüştü, Mahmut Reşit, Hakkı, K. Sadreddin adlı Milletvekilleri.

⁴³¹ TBMM, Zb. C., Cilt.23, s.2 vd.

⁴³² İnönü'nün Söylev ve Demeçleri I, TBM Meclisinde ve CHP kurultayında (1919-1946), (Birinci basım, İstanbul: M.E.B., 1946), s.245 vd.

raporlar Kublay Beyin yaralandıktan ve dermansız düştükten sonra şerifler tarafından tecavüze uğradını – elemenizi tahrik etmiyeyim, tafsilatını hepimizin bildiği tarzda – vahşiyane muamele gördüğünü bildirdi. Aynı zamanda nazari dikkatimizi celbetmiş olan şey, hadisede hazır bulunan halkın ilk raporlara göre kayıtsız ve hissiz bir halde seyirci kalmasıdır. Bu kadar malumat bile eşkiyanın dolgunluğunu, husumetlerindeki vahşetin havsalanın alınacağı derecede köklü olduğunu sonra etrafta bulunan kalabalığın, seyircilerin anlaşılmasız bir haleti ruhiye içinde şaşkın – lehlerine tefsir etmek için – şaşkın bir halde bulduklarını bize telkin ediyordu. Fakat meselenin bu kadarı da ehemmiyetle nazari dikkatimizi celbetmek için kafi idi. Bundan sonra aldığımız rapor hadise hakkında bildiğimiz tafsilattan bir kısmını verir ki seyredenlerden bir kısmının tasvipkar bir haleti ruhiye gösterdiklerini ilave ediyordu. O zaman birkaç noktai nazardan hadise bütün itibahımızı açmış, bütün nazarlarımızı kendi üzerine celbetmiş bir hale geldi. Kanuna karşı hareket karşısında son kuvvet olmak üzere celbolunan bir asker müfrezesinin başında bulunan 21 – 22 yaşında bir çocuk, hiç vazifesi olmadığı halde, bilakis kendisini celbeden ihtiyaç ve kendisinin esas sanatı derhal silahını kullanmağı emrettiği halde onun asaleti, toplanmış olan vatandaşları kan dökmeden nasihatla, iltarla yola getirmek gayretine sevk etmiştir. Bu asaletin 21 – 22 yaşında bir gence karşı hazırladığı muamele hiçbir suretle kabili tefsir ve tevil görünmüyordu.

Hepimiz ailelerimizde yetiştirdiğimiz çocuklardan bir kurban vermiş olduk. Hepimiz bu kurbanda vatan için büyük ünütlerle yetiştirilen genç ve kahraman zabıtlardan vatandaş elile feda edilmiş bir şehit (vaziyeti) gördük. Bi taraftan teessür ve teellüm, zaptolunmaz bir halde iken, diğer taraftan da Devlet memuru ve Büyük Millet Meclisi karşısında mes'ul adamlar sıfatı ile, hadisenin malüyet ve hakikatını tetkik etmek mecburiyetinde bulunduk.

Bir muhit ne kadar zehirlenmiş olmak lazımdır ki insanlar teniz tefekkür ve muhakeme kabiliyetinden bu kadar aşağı dereceye düşsünler .. Hikayesine tahammül edemediğimiz manzaların fiilen vukununu bu kadar soğuk kanlılıkla seyredebilsinler.

Son Devletin müseffah kuvvetleri hadiseye çağırılmışken, bu kuvvetlerin ellerindeki silahın hiç şüphe götürmez kudretlerine, muhakkak işletilmesine karşı bu kadar meydan okur bir haleti ruhiye gösterebilsinler!

Müddei ununu derhal işe vaziyet etti. İlk temaslardan az zaman zarfında, hakikaten adliyenin gayret ve dirayetile, bir çok hakikatlar meydana çıktı. İlk çıkan hakikatlar hadiseyi ika eden çetenin on gündüzenberi böyle mehdilik fikrini etrafa yaydıklarını, husumet saçtıklarını, sonra uğradıkları bazı köylerde silahlandıklarını, müzaheret gördüklerini ve Menemen Şehrini daha evvel keşfederek tertiple girdiklerini gösterdi. Kezalik tahkikat, bu hadisenin fiilen ikama on gün evvel başlanmış olduğunu ve fevran üç dört kişi tarafından deruhte edilmiş bir teşebbüs olmayıp daha evvel Manisada iki üç aydanberi bir takım içtimalar neticesinde kararlaştırılmış, büyük şehirler arasında gidişler, gelişlerle tanzim olunmuş, sonra bizzat Menemen Şehri içinden bu çetenin geleceğini bilen ve onlar gelince kendilerine müzaheret için bir takım esbap hazırladıklarını söyleyen adamlarla çerçeveselmiş bulunduğunu ifade etti. İlk tahkikat bu şekli verince o halde mesele şümüllü bir tertibin harekete geçmesi suretinde telakki olunmak tabii idi. Yine görüldü ki adli tahkikatla tesbit olunan bu tertibin hareket safhasında öne sürülen müddiası din davası idi. Yani yüzlerce senedenberi dini siyasete alet itihaz eden bütün hareketlerin bir tekerrürü görülüyordu. Elbette bunu tertip edenlerin din perdesi arkasında takip ettikleri bir takım

maksatları vardı. Bu maksatlardan bir kısmını belki bizzat hareket edenler, cinayet yapanlar ve bu uğurda canlarını verenler biliyordu, bir kısım maksadı belki onlar da bilmiyorlardı. Hadise hakkında bu gün bildiklerimiz sureti umumiyede bundan ibarettir.

Hal için ve ati için alınacak tedbirleri tayin etmek üzere hadiseyi muhtelif cecplerden dikkatli olarak mütalea etmek zarureti vardır. Bir defa hale taalluk eden tedbirler için karar vermekte, Hükümet kendisini kat'i vazifeler karşısında gördü.

Teşkilatı esasiye; vatan ve Cumhuriyet aleyhinde fili teşebbüs vukuunu müeyyit kat'i amareler görüldüğü vakit Hükümete bir ay müddetle idarei örfiye ilan edebilmek salahiyyetini veriyor.

Biz aynı cürümlerden dolayı Adliyenin meseleyi takip ve intaç etmesinde bir tereddüde düşmedik. Bilakis Adliyenin ilk günlerde vaziyet edipte meselenin hakikatını meydana çıkarmak için gösterdiği kifayet ve dirayet hakikaten itminan verecek bir surettedir. Yüksek bir iktidar ile meseleyi nihayetine kadar Adliyenin takip etmesinde hiçbir mani yoktur. Meselenin hususiyeti şu noktadadır ki bir defa hadisenin bütün menlekette husule getirdiği elem ve teessür, sonra davayı süratle intaç etmek için görülen ihtiyaç usulde daha seri bir hattı hareketin ihtiyar edilmesini istilzam ediyordu. Ondan sonra askeri ve mülki bir çok muhatapları olan meselenin bir mahkemede rüyet olunmasındaki hususiyet: davayı sür'atle intaç etmek için ayrıca bir amil olarak nazarı dikkate alınmak lazım idi. Sonra bilhassa, gizli tertipler ve uzun zamandan beri yapılan müzakereler neticesinde böyle bir hareket tezahur edince evvelelerde bu tertiplerin cereyan etmiş olduğu tahmin olunabilecek yerlerde gizli hareketleri faaliyetten derhal iskat etmek lazım geliyordu. Tertip Memnende bu suretle tezahur edip akamete uğrayınca diğer tarafların ne suretle işlediği, henüz tahkikatla meydana çıkınamıştır.

Binaenaleyh kat'i ve müstacel tedbir ile muhtemel tertibin heyeti mecmuasım derhal ataletle ırea etmek mecburiyeti vardır. Bu mülahaza teşkilatı esasiyenin verdiği salahiyyetin tatbiki ile üç kazada idarei örfiye ilanını zaruri bir hale soktu. İdarei örfiyeyi Büyük Meclisin tasdikına arzettik. Bunun üzerine divanı harbi örfi (sefer) ahkâmını tatbik edeceği cihetle bittabi usullerde çok sür'at temin olunacaktır. Hadisenin müstacel tedbirlerini böylece arzettikten sonra şimdi meseleyi muhtelif cephelerinden mütalea etmeği addediyorum.

Meselenin dini siyasete alet ittihaz eden safhasına nazarı dikkatimizi tevcih etmeliyiz. Bu safha biraz evvel dediğim gibi yüzlerce seneden beri tekerrür eden safhaların aynidir. Cumhuriyetin bidayetden beri takip ettiği, Devlet işlerini din işlerinden ayırmak hat'ı hareketi, ihtimal ki bundan beş, sekiz sene evvel, din aleyhine bir hattı hareket gibi isnat ve ifsadata mahal verebilirdi. Çünkü bu isnadati, asılsız olduğunu gösterecek en mühim ve en mukni amil, yarı zaman, henüz geçmemişti. Evvela bu propagandayı yapıyorlardı. Fakat dünya işlerinden din işleri ayrıldıktan sonra seneler geçti ve vatandaşların itikadat ve vicdaniyetinde aharın her hangi bir müdahalesi, memnuiyeti ve tasarrufu olmadığı sabit oldu.

Siyasette aratılan şey bir takım adamların ve bilhassa politikacıların dini ahar fertlerin hürriyeti aleyhine bir vasıtai taarruz olarak kullanmamalarıdır. Memnu olan şey budur. Hadisede görüyoruz ki cehaletleri – bir kısmın cehaleti – olabilir. Bir kısmının bilerek tasnimleriyle ve cümlesi din elden gidiyor behanesile bu adamlar müteariz bir istikamete sevkolunuyorlar. Bu hareketler Devlet ve Cumhuriyet aleyhine filen tecavüz ve kast mahiyetindedir.

Din dünya işlerinin ayrılması meselesinin ruhu buradadır. Layik idarede herkes itikat ve vicdaniyetinde her türlü maniadan ve memnuiyetten azadedir. Ancak vatandaşlar bunu siyaset vasıtası itihaz ederek aharı icbar için veya Devletin idaresinde müessir olmak için kullanamazlar. İtikat ve vicdaniyatta bu izahatı verirken ilave etmeliyim ki kanunen memnu olan hareketlerin ihtiyarı ve memnu teşekküllerin faaliyeti kanuna karşı tecavüz ve cürümdür. Mesela tekkelerin seddi kanunen tekkerrür etmiş bir vaziyettir. Bunların gizli olarak çalışması ve vatandaşları bir takım istikametlere sevketmeleri kendilerinin mesuliyetlerini muciptir. Senelerdenberi bu hakikatler kemalile, fiili ve ameli olarak anlaşıldıktan sonra, Menemen gibi memleketin gerek unran ve bilhassa irfan itibarile ileri olan bu muntikasında bu teşekküller nasıl işleyebiliyor? İnsana hüznün veren şey budur. Sonra teşekküller mücadeleye sevkettikleri adamları ne derece vahşet ika edebilecek düşük ve aşağı bir seviyeye ilka edebiliyorlar, maksatları neden bu kadar mel'unanedir! Buraları insana intibah ile mülahaza telkin eden noktalarıdır. Bir çok defa Büyük Mecliste ve efkarı umumiyeye karşısında bu meseleler münakaşa olunmuştur. Sureti umumiyede münakaşa olunmuştur. Sureti umumiyede bilinen şey budur ki bu memlekette cereyan eden hava devlet kuvvetleri örselenebilir, örselenmiştir gibi bir vaziyet ika ederse, müfsitler baş kaldırmak için bu havayı müsait buluyorlar. Onun için kanunlar devlet otoritesini, devlet kanunları ve kuvvetlerini her halü karda masum ve muhterem tutmak için bir çok tedabir derpiş etmişlerdir. Menemen hadisesinde müerim ve müretüplerin, maksatları için bu derece cesurane hareket ikama kendilerinde kuvvet hissetmeleri devlet kuvvetlerinde ve Hükümet işleminde bir nevi zaiflik görüldüğünün farzolunduğunu reddetmek müşküldür. Hakikaten böyle bir hava ve böyle bir manayı müfsitler ve fesat müstaitleri ahvalden çıkarmış olabilirler.

Arkadaşlar, böyle mevzuları mütalea ve teşrih ederken, lehinde ve aleyhinde olan amillere tenas etmek ne kadar nazik olduğunu bilirim. Fakat mevzuun ne kadar nezaketi olsa, yine ona tenas etmeliyiz. Bilhassa mevki iktidarda olanların gerek parti ve gerek Hükümet itibarile, icraatın tenkit etmek yolunda açılan cereyan diğer, bir takım adamlara artık Hükümetin yerinden kalkamayacak kadar zaif olduğu kanatini vermektedir. Fakat mevki iktidarda olanlar Devlet kuvvetleri zayıflıyor ve bir takım zararlar ve fesatlar çıkıyor diye tenkit olunmayacaklar mı? Ne yaparlarsa, ne söylerlerse layuhti mi sayılacaklar? Böyle bir zilniyet, böyle bir hatı hareket, şüphe yoktur ki, laakal fesadın vereceği niteceleri ve zararları verecektir (Bravo sesleri).

Şu halde mesele, memleketin içtimai bünyesinde, iki kutbun ortasını bulabilmektir. Öteden beri, hiç olmazsa otuz seneden beri, hallolunmayan sır da budur. Memleketin tahammülü yoktur şekli altında her türlü tahdidatı ve setleri koyunak için bir esbabı mucibe bulabiliriz. Fakat bu esbabı mucibe diğer taraftan layüsel bir vaziyeti en nihayet ihdas etmeğe müstaittir, Benim görüşüme göre mesele bir içtimai mesele, bir çok nazariyatı olmakla beraber, hakikatı halde ameli bir meseledir.

Ameli tecrübe ve idman meselesi ve ameli terbiye meselesidir. Bizim çektiğiniz sıkıntı nedir? Muhalefet havasında, tenkidatta, muhalif neşriyatta memleketin ve Devlet otoritasının çektiği sıkıntı, memleket alınganlığının muistimal edilmesidir. Nasıl mevki iktidar sahibi memleketin tahammülü yoktur vesilesini siper itihaz ederek kendisini layuhti mevkiinde göstermeğe istidatlı ise fırsat ve imkanı bulunca teukit etmek vaziyetini takınmış olan adamda bütün şahsiyetleri, Devletin bütün kanun ve kuvvetlerini ayak altına almak için hiçbir hudut tanınamamaktadır. (Doğru sesleri. Bravo sesleri). Nazik olan nokta,

şahıslara talluk eden her hangi bir terbiye icabını gözden uzaklaştıran cesaret, basit tabiriyle namus ticareti, Devlete talluk eden nokta ise mevki iktidarda bulunan bir adamı veya adamları çürütmek için gösterilen arzunun, Devletin bizzat kudretlerini ve bütün kanunların ehemmiyetsiz, itibar hakkından mahrum bir seviyeye düşürmek için gösterilen fartı gayret haline gelmesidir. Bunun ortası nasıl bulunacak? Bunun ortası, bir defa zamanla ve tecrübe ile bulunacak ve bu zaman ile tecrübe esnasında kanunları hakkile işletmekte bulunacak; yani bir vatandaş her hangi bir meseleyi tenkit ederken ve her hangi bir meselede Devleti muhatap tutarak o hususta fikirlerini söylerken hangi hududa kadar kendisi memlekete zararlı olmıyan bir çerçeve içinde kalabilir, bunun kendisine bir taraftan tecavüz ettiği zaman kanunlar, diğer taraftan da hadiseler gösterecektir. Temenni edelim ki bu dersleri mümkün olduğu süratle almış olalım ve bu husustaki taşkınlıklardan münekket mümkün olduğu kadar az zarar görsün, çünkü her hadiseden muvafık ve muhalif bir ders çıkarmazsak ve hadiselerin verdiği derslere karşı gözlerimizi kaparsak, kanuni maniaları, içtimai maniaları daima tartmazsak kendimizi mesuliyete ilka edecek ve hesaba çekecek bir çok hadiseler karşısında kalabiliriz. Bu noktai nazardan Hükümet neşriyat hususunda derhal alınacak bir tedbir düşünmedi. Bilakis hadisenin verdiği derslerden vatandaşların, hepimizin esaslı olarak istifade edeceğimizi ümit ediyoruz. Bilhassa ümit ediyoruz ki namus ticareti, şantaj ve Devlet otoritelerini kasteden neşriyat ve hava, adli takibatla vatandaşlara hangi hudutlar dahilinde hareket etmek lazım geldiğini fiili ve ameli olarak öğretmiş olacaktır.

Adli takibat bu öğretmekte ne kadar muvaffak olursa içtimai nizamın ahengini o kadar çok muhafaza etmiş olur. Hadisede pek ehemmiyetli olan diğer bir noktayı da nazarı dikkatinize arz etmek isterim. O da dahilde olan her hangi bir mesele karşısında nihayet bir askeri müfreze, orduya müracaat olunduktan sonra bile vatandaşların kayıtsız kalmalarıdır.

Bunun sebebini size arz edebilirim. Başlıca sebep, dahili meselelerde sık, sık ordunun müdahalesine ihtiyaç gösterilmesidir. Yani: mülki, idari makamlarımız henüz ellerindeki bütün kuvvetleri kullanmadan orduya müracaat ediyor.

İkincisi; Askeri müfreze, vazifesinden hariç bir takım müdahalelere sevk olunuyor. Askeri müfreze, bir sivil veya bir jandarma müfrezesi değildir. Askeri müfreze bir yere gelince onun kumandanı taşkınlık gösteren kalabalık karşısında ne suretle hitap edileceğini, onların nasıl ikna edileceğini düşünmemelidir. Onları ikna etmek imkanları kendi sanat ve ihtisası haricindedir.

Dahili hadisede askeri müfreze gelinceye kadar bütün bu tertibat, vatandaşlar arasında halledilmiş olmak lazımdır. Demek ki mülki idare ikna edecek, ihtar edecek, tenbih edecek sivil kuvvetleri ve jandarma kuvvetleri kullanılacak bunların hepsine karşı gelmiş olan müteceviz nihayet mülki idarenin silahile yola getirilmeyecekte Askerin silah kuvvetile kanuna itaata icbar olunacak. İşte ancak o zaman asker gelirse vazife gayet basittir, acıdır, fakat basittir. Binaenaleyh asker dahili hadiselerde ancak bu hudut dahilinde kullanılabilir. Bu suretle bir çok hadiseler vehamet peyda etmeden hallolunabilir. Vehamet peyda eden hadiseler asker geldiği zaman onun müdahalesi ile ihtilata meydan vermeden hallolunur. Bu mezcedip Büyük Meclise ayrıca bir kanun layihası takdim etmek istiyoruz. Dahili hadiselerde askeri müfrezeler ne gibi ahvalde celp olunur? Ve celp olduğu zaman karşılıklı vazifeler nelerden ibarettir. Bunu gerek vatandaşlar ve gerek bizzat askeri müfrezeler sarahatle bileceklerdir. Asıl olan şudur. Dahili hadiselere askerin müdahalesini davet etmekten son hadde kadar içtinap eylemek

lazımdır. (Bravo sesleri). Bir diğer ihtiyaç yine nazarı dikkati celbetmiştir. O da böyle fevkalade hadiseler olunca adliye bir takım usullerini ihtisar ederek hususi bir hattı hareket takip edebilmelidir. Bunu da ayrıca tetkik ettiriyoruz. Tabii elimizde mütalea olunarak atide, sureti daimede Adliyenin elinde medarı tatbik olacak bir hüccet bulunsun diye.

İşte arkadaşlar,

Menemen hadisesi münasebetile Hükümetin hal için ve atı için vaziyeti nasıl mütalea ettiğini arzemiş oldum.

Temennimiz; nemlekette bu tarzda gizli tertipler kuran, facialar ikına, Cumhuriyet aleyhine suikast ikına teşebbüs edenlerin mahkeme karşısında seri bir surette adalet icabını nefsinde tecrübe etmelerini görmektir. Diğer taraftan nemleketin heyeti umumiyesinin bu hadise münasebetile intibahı uyanmış ve gerek hattı hareketimizde gerek kanunlarımızda gerek içtimai münasebetile intibahı uyanmış ve gerek hattı hareketimizde gerek kanunlarımızda gerek içtimai münasebetlerde mevcut eksiklikleri meydana çıkarmış olsun. Bunların islahında müsbet neticeler alabilelim. Şehit Kubilay ailelerimiz içerisinde, hatıralarımızda, Cumhuriyet için başlı başına hizmet etmiş bir fedakar olarak yaşayacaktır. Ordunun verdiği bu aziz kurbanın bize ilham ettiği vazifeleri hepimiz dikkatle yerine getirmeliyiz (Alkışlar)⁴³³.

Bu açıklamalardan sonra TBMM'nde yapılan oylama sonucunda İdare-i Örfiyye Kararnamesi oybirliği ile kabul edilmiştir⁴³⁴. TBMM, tarafından kabul edilmiş olan bu tezkere, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya sunulmuş ve bu kararname Cumhurbaşkanı tarafından da onaylanarak kabul edilmiştir⁴³⁵.

Cumhurbaşkanı'nın kararnameyi onaylamasından sonra Bakanlar Kurulu, tarafından Menemen kazasıyla Manisa ve Balıkesir merkez kazalarında 1 Ocak 1931 tarihinden itibaren bir ay süreyle İdare-i Örfiyye'nin ilan edildiğine dair kararnameyi⁴³⁶ İçişleri Bakanlığı, Emniyet İşleri Umumi Müdürlüğüne (Emniyet Genel Müdürlüğü) bildirmiş ve alınan kararın uygulamaya konulması için 2. Ordu Müfettişliğine ve 1. ve 2. Kolordu Kumandanlıklarına talimatlar verilmiştir⁴³⁷. Aynı zamanda Sıkıyönetim kararnamesi Türkiye genelindeki bütün illerdeki resmi makamlara tebliğ edilmiştir.

İdare-i Örfi (Sıkıyönetim) Komutanlığına 31.12.1930 tarihinde İkinci Ordu Müfettişi Fahrettin (Altay) Paşa atanmıştır⁴³⁸. Sıkıyönetim kararnamesini uygulanma yetkisi de Bakanlar Kurulu tarafından, Milli Savunma Bakanlığına verilmiştir⁴³⁹. Bu

⁴³³ TBMM, Zb.C., Cilt.24, s.3 vd.

⁴³⁴ Y.a.g.e., s.9.

⁴³⁵ BCA, Kur. Kod. 030.18.01/Yer no. 16.33.11, S. 10388; Ek.9.

⁴³⁶ Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt.12, Ankara 1954; BCA, Kur. Kod. 030.18.01/Yer no.16.83.11, S.10388.

⁴³⁷ EGMPD, s.64; Belge No: 13212-5/2 "Emniyet İşleri U. Müdürlüğüne", S.21/3-L1, Ek.10.

⁴³⁸ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, (Ankara: T.T.K.B., 1983), s.514.

⁴³⁹ Y.a.g.e.; Hakimiyeti Milliye, 2 Kanunusani 1931, s.1.

doğrultuda yapılan çalışmalar sonucunda, Sıkıyönetim bölgesi üç kısma ayrılmıştır. Menemen bölgesinde Miralay Ali İhsan Bey, Manisa bölgesinde Ali Muzaffer Paşa ve Balıkesir bölgesinde Ali Hikmet Paşa kumanda edecektir⁴⁴⁰. Sıkıyönetim bölgesinde oluşturulacak Sıkıyönetim Mahkemesi'nin başkanı ve üyeleri de şu kişilerden oluşmuştur. Başkan Birinci Kolordu Kumandan Vekili Miralay Mustafa (Muğlalı) Paşa, üye Topçu Alay 2. Kumandanı Miralay Ata Bey, üye Birinci Kolordu 7. Şube Müdürü Miralay Demirşah Bey, üye 176. Alay Kumandan Muavini Yusuf Ziya Bey, üye İkinci Kolordu 2. Şube müdürü Kaymakam Bahaettin Bey, üye Savcı 57. Fırka Satınalma komisyonu başkanı Binbaşı Hüsnü Bey, üye savcı Topçu 29. Alay, 2. Tabur Kumandanı Binbaşı Neşet Bey'dir. Ayrıca mahkemede kamu hukuku adına araştırmada bulunmak için de bir heyet oluşturulmuştur. Söz konusu heyette şu kişiler görevlendirilmiştir. Savcılık vazifesi devam etmek şartıyla İzmir savcısı Hidayet Bey; savcı yardımcılığına İzmir savcı yardımcılarında Fuat Bey; ilk kısım araştırmalarda son karar Necdet Bey tarafından verilmek kaydıyla sorgu hakimliklerine İzmir Sulh Hakimi Kemal, Adapazar Sulh Hakimi Necdet ve Eskişehir sorgu hakimi Hikmet Beylerdir⁴⁴¹. Bu kararlar İçişleri Bakanlığı tarafından İzmir, Balıkesir, Manisa İlleri ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet İşleri Genel Müdürlüğüne yazılmıştır⁴⁴².

5.4. Çankaya'da Yapılan Toplantı

Menemen Olayı üzerine yapılan bütün çalışmalar Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından yakından takip edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, olayla ilgili ilk gelişmeleri İstanbul'dan takip etmiş, 6.1.1931 tarihinden itibaren ise Ankara'dan takip etmeye başlamıştır. 7.1.1931 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında Çankaya'da İsmet Paşa, Kazım (Özalp) Paşa, Fahrettin Paşa, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ve Milli Müdafaa Vekili (Milli Savunma Bakanı) Zekai Bey'in katıldığı bir toplantı yapılmıştır⁴⁴³.

⁴⁴⁰ *Son Posta*, 13 Kanunusani 1931, s.2; *Serbest Cumhuriyet*, 13 Kanunusani 1931; *Anadolu*, 9 Mart 1931; *TBMM, Zb.C., D.3, İç.4, C.25, s.56*.

⁴⁴¹ *Hakimiyeti Milliye*, 2 Kanunusani 1931, s.1.

⁴⁴² *EGMPD*, Belge No: 13212-5/2, "Emniyet İşleri U. Müdürlüğüne", S.21/3-L1, Ek.10.

⁴⁴³ *Kocatürk, a.g.e., s.515*.

Çankaya'da yapılan toplantı'nın içeriğine bakıldığında devletin üst kademesinde bulunan yöneticilerin Menemen Olayı ile ne kadar çok ilgilendiklerini ve gerici ayaklanmaya karşı bakış açılarını çok güzel yansıtmaktadır.

İsmet Paşa,

“Şark ta ki şeyhlerin ermenilerle nasıl birleştikleri vesaire hakkında Divanı Harbe malumat verelim, daha evvel bir tertip olduğu aşıkardır. Köylüler bir jandarma karakolunun basılmasını teklif ediyorlar, bunlar jandarma ile ilişkimiz yoktur diyor. Kuvvete çarpmak isteniyorlar, sonra bir subayı vuruyorlar, irticai bir hareketle büyük bir halk külesini elde etmek istiyorlar, askeri de tabiatı ile alacaklar. Şeyh ve halifelerle ne vakit görüşülmüştür? Teşkilatı ele alalım. Rovelverle vurulmuş olması ahali tarafından vurulduğunu gösteriyor. Tetkiki lazımdır.” açıklamasını yapmıştır.

Bu konuşmadan sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa,

“Politika menbaı umumidir? Esas tetkikat bu olacaktır. Ceza edilmeyen kesif yerler de örfen dağıtılmalıdır, mahkum olanları birer ikişer tecziye etmelidir, hepsi nihayete bırakılmamalıdır, en az kabahatı seyirci kalmış Menemen halkı orayı terketmeleedir. Hepsı müttehimdir. Bahkesir de SURURİ efendi Kıbrısa kaçacak tevkiften bırakılıyor. VEHBİ Bey intihap zamanında ben burasını bırakıp çıkacağım demiş, Sururi şimdi irtica aleyhtarı oluyor, halbuki bütün halk Onu mürididir. ABDÜLGAFUR da böyledir. Şimdiye kadar malum olan siyasi halleri bu meselede alakadar olduklarına delili kafidir. SON POSTA, YARIN gibi gazeteler Hükümet aleyhine mütevcceh ne kadar menfi anasır varsa hepsine cüret ve cesaret vermek için ve herçibadabad Hükümeti Hazırayı düşürmek için efkarı unumiyeyi ne kadar bozmak lazımsa bozmuşlardır. Hükümet, korkulacak bir şey değildir, fikrini vermiş ve körüklennişlerdir. Onların cesaretini takviye eden avamilden bu gazete mesul müdürleri Divanı Harbe gelmelidir. Terakkiperverlerin bir kısmı beheinehal bu siyaset içindedir. FETHİ BEY DEĞİLDİR. KAZIM KARABEKİR Hüradam (gazete) da imzasız makaleler yazmaya başladı. Hükümeti düşürmek için bir harekettir. Şimdiye kadar çıkaramaması, ve şimdi çıkarması cüret ve cesareti unumiyeyi artırmağa sebep olmuştur, bu gazetecilere de temas etmek ve hiçbir şey yapılmasa bile Divanı Harpte sorguya çökmek lazımdır. Ali Seydi'nin Babası NAKŞİBENDİ'nin şeyhlerindenmiş, kendisi de Ona bağlıymış, OSMAN ŞEVKET PAŞA'da oranın müridi imiş. Bunlar Nakşibendi yapmak emelindedir. Müritler Şeyhe bilakaydı şart itaatla mükellestir, bu sebeble daha fenadır. Artık bu adamı bu işte kalamaz. Ona da Divanı Harpte sormak lazımdır: Şeyhin kimdir? Kaç mürit yetiştirdin? Zabitan içinde müritlerin kimlerdir? Seydi Beye de aynı şey yapılmalıdır. Bu tarikatı EKRAZE etmek. Pek çok müritten bahsolunuyor bunların hepsi korkunç olanmaz fakat KONVENKÜ olanlar mussırdır herşeyi yaparlar.” sözlerini söylemiştir.

İsmet Paşa,

“Konvenkü olanlara luyenete alet oldukları ikna ve ihsas etmelidir ki manen itham edilmiş olsunlar. SERBEST FIRKA”ın bunların rücsası ile bir itilaf yaptıklarını arayıp çıkarmalıdır.” demiştir.

Mustafa Kemal Paşa,

“Menemen Belediye Reisi aynı zamanda TÜRK OCAĞI reisidir. Nutkunda şu cümle varmış: Bu bir hadisedir ki Serbest Cumhuriyet Fırkasını lekelemek için tertip olunmuştur.” demiştir.

İsmet Paşa,

“Fransız neşritayı: Gazi ve İsmet Paşalar Serbest Fırkayı ezmek için bunu tertipettiler. Doğrumudur diye soruyorlar, bu bir propogandadır.” demiştir.

Mustafa Kemal Paşa,

“Kısa zamanda bu işi bitirmeli, herşey çıkmassa da zararı yok ayrı bir safha olur.” demiştir.

Kazım Paşa,

“Nakşibendi teşekkülü siyasedir, bütün isyanlar bunun harekcti ile başlanmıştır. ABDÜLHAMİT TE BUNDANDIR. Eski ihtilallerde öne düşen şeyhler hep Nakşibendidir. Bu malumatla Divanı Harp bu isyanı yapan bu tarikatın siyasi olduğunu ve tekkeler kapandıktan sonra faaliyetlerinin bir irtica hareketi olduğunu tesbit eder şeyhleri mevkufen mahkemeye alır. Tarihi ananeler böyledir. Tekkeler ya mektep yapılmalı yahut YAKILMALI. Bunlarla irtibatı olan diğer şahuslar da etraftan celbedilmelidir. Gazeteler hakkında da çok şiddetli muamele yapılmasını politik bulmam. Bunu daha tedrici ve daha sakin bir zihniyetle yapmalıdır.” demiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Kazım Paşa'ya,

“Paşam, hürriyet aşrında mevkute sahiplerinin yerleri mahpesler değildir, Yarın 6 Kanunsani gibi sözler çok mühimdir.” demiştir.

İsmet Paşa,

“Bunlar derlerse ki, benim sözüüm bu kadar ağırsa ya FETHİ BEYİN söylediği sözler daha mı hafif?” diyerek sorusunu sorması üzerine:

Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya,

“Onlar hatalarını anladılar sustular. Fakat bunlar devam ediyorlar ve bu yazıları yazdıranları ve talimat verenleri söyleriz diyorlar. Gelsin söylesinler. Gazetecilik yapanlara hürriyeti matbuatın böyle olmadığı Divanı Harpte sorguya çekilmekle anlatılmalıdır.” açıklamasını yapmıştır.

Şükrü Kaya Bey,

“ Bayburt ihtilalinde askerimizi kesenler Nakşibendilerdi. 31 Mart Vakasında VAHDETİ de Nakşi idi.” demiştir.

Kazım Paşa,

“ Bitlis de de büyük bir isyan oldu idi. Bozkır isyanını yapanlarda da Nakşibendiler vardır.” demiştir.

Mustafa Kemal Paşa,

“Bu teşekkülde kadın mensuplar meselesi de mühimdir, bunlara müsanaha etmek doğru değildir. KUMUNDANLAR BİLMELİDİRLER Kİ BU TARİKAT YOK EDİLECEKTİR, siyasi irtibat aranacaktır.” demiştir.

Kazım Paşa,

“Bu tarikat muzır bir yılandır, mahvedilmelidir.” demiştir.

Mustafa Kemal Paşa,

“Hiçbir yerde KUTUP ve KUTBÜL EKTAP bırakılmamalıdır.” demiştir.

Şükrü Kaya Bey,

“Cenabihak isterse kafirlerle de müslümanlığı muhafaza eder hadise ile propaganda vardır bu da İNGİLİZLER gelirse zararı yoktur demektir ve tekindir.” demiştir.

İsmet Paşa,

“Başkomandana seferde idam selahiyeti verileceği Teşkilatı Esasiye ye girmelidir. Bunda idam cezası meclise aittir.” demiştir.

Zekai Bey, İsmet Paşa’ya,

“Böyle bir kanun vazı Teşkilatı Esasiye ye muhaliftir, amma meclis çıkarmıştır. 595 sayılı kanundur.” demiştir.

Bunun üzerine İsmet Paşa, Zekai Bey’e,

“Teşkilatı Esasiye menafidir, idam cezaları bahsedilmemiştir, icra edilemez.” demiştir.

İsmet Paşa ile Zekai Bey arasında meydana gelen bu tartışmaya Mustafa Kemal Paşa,

“İdam cezasını Meclis tasdik etsin.. (Buna karar verildi).” açıklamasını getirmiştir.

Çankaya’da yapılan toplantıda Mustafa Kemal Paşa, Menemen ve olaya katılan köyler halklarının başka bölgelere göç ettirilmesini şiddetle ileri sürmüştür. Bu duruma Başbakan İsmet Paşa karşı çıkarak sakıncalarını saymıştır. Kazım Paşa ile Şükrü Kaya Bey, bu konu da İsmet Paşa’yı desteklemişlerdir⁴⁴⁴. Fakat Mustafa Kemal Paşa bu konu da ısrar etmekle beraber kış geçinceye kadar halkın göç ettirilmemesini kabul etmiştir. Mustafa Kemal Paşa görüşmeyi şöyle özetlemiştir.

- 1- Vaka, irticai, mürettep ve siyasidir. Umumi veya muntıkavimidir? (Bölgesel veya geneldir)
- 2- Nazarımız yalnız bir muntıkaya münhasır kalmayacaktır.
- 3- Alakası tebarüz edenler tecziye olunacaktır, kesif muhitler dağıtılarak temizlenecektir.
- 4- İdam cezaları beklemeksizin kısım kısım derhal tatbik olunmalıdır. (Meclis tasdik edecektir)
- 5- Menemen ve alakadar köylerin sorumlu ilan edileni ve gayrimeskun hale konması için hususi kanun çıkarılacaktır.
- 6- Kadın mensuplar mühimdir, müsamaha olunmamalıdır. (Balıkesir de Şeyh Halil den sorulsun)
- 7- Bu meşcedeki esas siyaset bütün alakadarlara lüzumu gibi anlatılmalıdır. (Radikal ve ibret verici misal olacak icraat)

⁴⁴⁴ Allay, a.g.e., s.434 vd.

- 8- Muamelelatı zatiye şefi Osman Şevket ve Ali Seydi Beylerle daha bu gibiler tahkike tabi tutulacaktır.
- 9- Üçüncü maddenin 2. fıkrası için şu manada kanun maddesi ve onun tatbiki lazımdır: Örfi Divanı Harbi hüzm gördüğü kimseleri memleketin bir mahallinden diğer mahalline muvakkat veya daima olarak tedip eder uzaklaştırır. Mahal tayininde hükümetle mutabık kalır.
- 10- Şeyhlik ve müridliğe fiilen müdavim oldukları sabit olanlar hakkında ağır ceza tatbiki için kanun,
- 11- Sonposta, Yarın, Köroğlu, Hüradam, Yeniasır gibi gazetelerin tesir dereceleri aranmalı ve ona göre muamele yapılmalıdır. Kazım Karabekir'in Hüradam'a makale yazması şayanı dikkattir.
- 12- Menemen Belediye Reisi'nin nutkundan silinen (VASIF silinmiştir) cümlelerin maksadı araştırılacaktır. Balıkesir de VEHBİ BEY, ALİ HİKMET PAŞA'ya "asker ateş etmezse ne yaparsınız. Biz onlara karşı göğsümüzü açarız" demesi şayanı dikkattir. Antalya da askere taş, sandalye atanlar kimlerdir? Şeyhlennidir? Abdülkemali'nin adanı ile tekbir bayrak gibi şeyler var mıdır? Araştırılacaktır. Feneryolunda Bağdat Caddesinde Hüseyin Paşa köşkünde mukim BEDİRHANİLER'den Kürt Hüseyin Paşa damadı Erkan-ı Harbiye Miralaylığından mütekait ve halen sigorta müfettişi FEVZİ üzerinde dikkatle durulacaktır. Fevzi Bey'e ŞEYH ESAD'ın halifesi diyorlar. Abdülkadir Kemali'nin takibi lazımdır. AYDIN eski belediye reisi MEHMET EMİN BEY halkçı ve metin bir zat idi. İstifa ettirilmiş. ŞİMDİKİ HALK FIRKASI REİSİ ADNAN BEY (MENDERES) evvelce SERBEST FIRKA REİSİ idi, anlayışlı bir gençtir."⁴⁴⁵

Çankaya'da yapılan toplantı bitirilip, katılanlar ayrılırken İsmet Paşa, Fahrettin Paşa'ya,

"Bir kimse gazetesinde fena beyanat yapar fena fikir neşrederse çağırıp tahkik etmeli, hüviyeti tesbit olunmalıdır. Divan-ı Harp aleni olur, lüzum görürse hafif celse yapar. Menemen müddeiummisi niçin ilk tahkikat yapmamış ve rapor almamış? Onu da sıkıştırmalı. Şeyhlerin eski reislerini sormalı. Sonra tekkeler kapandıktan sonra faaliyet yaptımı yapmadımı? Balıkesir de eski şeyhler kimlerdir? Sururi'nin üç aylık evrakını oğlu yakmıştır. Paltosunda Kıbrıs kağıdı çıkmış. Şeyh Esat Erbil'de menfi bulunmuş oradaki teşkilat kimlerdi?" diyerek yapılması gereken konulardan bahsetmiştir⁴⁴⁶.

Sıkıyönetim Komutanı Fahrettin (Altay) Paşa, Çankaya'da yapılan toplantıdan birkaç gün sonra İstanbul'a gitmiş; oradan da Sıkıyönetim bölgesine gitmek üzere 12.1.1931 tarihinde Ege Vapuru ile İzmir'e hareket etmiştir⁴⁴⁷. İzmir'e 13.1.1931 tarihinde gelen Fahrettin Paşa, aynı gün öğleden sonra da Menemen'e geçmiştir⁴⁴⁸.

Ege vapurunda gazetecilerle görüşen Fahrettin Paşa, gazetecilerin sorularına şu cevapları vermiştir:

⁴⁴⁵ Y.a.g.e., s.438 vd.

⁴⁴⁶ Y.a.g.e., s.440.

⁴⁴⁷ Hakimiyeti Milliye, 13 Kanunusani 1931, s.1; Kocatürk, a.g.e., s.514.

⁴⁴⁸ Hakimiyeti Milliye, 14 Kanunusani 1931, s.2.

“ Ankara’da idarei örfiye muntakası için hiçbir karar ittihaz edilmiş değildir. Reiscumhur Hazretleri tarafından kabul buyruldu. Kendilerine son Menemen seyahatindeki müşahedelerimi arzettim. Bana verilmiş talimat yoktur. Zaten mevcut olan idarci örfiye kararnamelelerine, bu husustaki nizamnamelere tevfikan mahallinde icabatı tatbik edilecektir. İdam hükümlerinin bizzat Büyük Millet Meclisi tarafından tasdik ve infazı teşkilatı esasiye kanununda münderiçtir. Dıvanı harp muhakemeleri aleni olacaktır. Esasen kanunen böyle olmak icap eder. Maamafih Divan harp lüzum görürse kapalı celsede aktedebilir. Her mahkemede olduğu gibi, iltiyaç olunca lazım gelen yerlere idarei örfiye teşnül edilebilecektir. Örfi idare müddeti bir aydır. Fakat müddetimin kafi olup olmadığı ancak mahkemenin mesaisile anlaşılacaktır.

Tahkikat bitmek üzeredir. Bugünlerde muhakemeye başlanacaktır. Henüz son raporları tetkik edemediğim için hadisenin mevzii olup olmadığı hakkında beyanı mütalea edecek vaziyette değilim. Menemen Hadisesine gelince şurası muhakkak ki, bir kısım tarafından bu çirkin hadise alkışlanmış, tasvip olunmuştur. Bunların isimleri, kimler olduğu ancak muhakeme neticesinde meydana çıkarılacaktır. Şimdiden Menemen halkının ne dereceye kadar tasvipkar bir vaziyet aldığı kati olarak söylenemez. Her halde genç münevver bir vatan yavrusu Kubilay Beyin bir çok gözler önünde boğazlanması çok çirkindir.”

Fahrettin Paşa ile birlikte İzmir’e giden diğer kişiler Adliye Müşaviri, Kaymakam Münir, Muavini Yüzbaşı Kamil, Emir Askeri Yüzbaşı Nuri, Mülazim Ali Nazıma Beylerdir⁴⁴⁹.

5.5. İdare-i Örfiye Süresinin Uzatılması

Menemen’de Sıkıyönetim Mahkemesi görevine başladığı tarihten itibaren hızlı bir şekilde olay ile ilgili duruşma ve yargılamalara başlamıştır. Ancak Sıkıyönetim Komutanlığı yargılanan kişilerin çokluğu nedeniyle kendilerine verilen bir aylık sürenin yetmeyeceğini ve bu sürenin bir ay daha uzatılması gerektiğini Milli Savunma Bakanlığına bildirmiştir. Bu gelişme üzerine Milli Savunma Bakanlığı 24.1.1931 tarih ve 30/2061 numaralı tezkeresi ile Sıkıyötüm süresinin bir ay daha uzatılmasını Bakanlar Kurulundan istemiştir. Bu istek Bakanlar Kurulu tarafından 26.1.1931 tarihinde kabul edilmiş ve TBMM’nin onayına sunulması kararlaştırılmıştır⁴⁵⁰.

Bakanlar Kurulu tarafından TBMM’ne sunulan, Menemen ile Manisa ve Balıkesir merkez kazalarında ilan edilen İdare-i Örfi’nin (Sıkıyönetimin) 1.2.1931 tarihinden

⁴⁴⁹ Y.a.g.c., 13 Kanunusani 1931, s.1-2; Son Posta, 13 Kanunusani 1931.

⁴⁵⁰ BCA, Kur. Kod.: 030.18.01/Yer no. 17.4.8, S. 10523, Ek.11.

itibaren bir ay daha uzatılması hakkındaki karar, TBMM tarafından 2.2.1931 tarihinde onaylanmıştır⁴⁵¹.

5.5.1. Menemen kazasında idare-i örfiye süresinin uzatılması

Menemen Olayı ile ilgili yapılan ilk kısım yargılamalar bitirilip daha cezalar uygulanmadan ikinci kısım yargılamalara geçilmiştir. İkinci kısım yargılamalar devam ederken, Bakanlar Kurulu 25.2.1931 tarihinde olayla ilgili bir toplantı yapmıştır.

Bakanlar Kurulu, 1.2.1931 tarihinde tekrar ilan edilip 28.2.1931 tarihinde süresi son bulacak olan İdare-i Örfiye'nin (Sıkıyönetimin), Balıkesir ve Manisa merkez kazalarından kaldırılarak yalnız Menemen kazasında uygulanmak üzere 8.3.1931 tarihine kadar uzatılmasını ve durumun TBMM'nin onayına sunulması kararını vermiştir⁴⁵².

Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ne sunulan kararname, 26.2.1931 tarihinde meclis tarafından onaylanmıştır⁴⁵³.

5.6. Divan-ı Harb-i Örfi'nin Oluşturulması ve Çalışmalara Başlaması

Menemen, Manisa ve Balıkesir merkez bölgelerinde Sıkıyönetimin ilan edilmesinden sonra yapılan tahkikat ve soruşturmalar sonucunda tutuklanan sanıkların hangi tür mahkemelerde yargılanacakları gündeme gelmiştir. Menemen Olayı'nın, sivil mahkemelere bırakılmamasındaki en önemli sebep, olayda öldürülen Kubilay Bey'in Türk Ordusu'nun subayı olmasıydı. Bu durum, askeri komutanların yönetiminde, içerisinde sivil yargı görevlilerinin de çalıştığı Divan-ı Harb-i Örf-i'nin kurulmasına neden olmuştur.

Bakanlar Kurulu, Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı'nın yaptığı çalışmalar doğrultusunda 1.1.1931 tarihinde Korgeneral Mustafa (Muğlalı) başkanlığında Divan-ı Harb-i Örf-i kurulmuştur⁴⁵⁴. İçişleri Bakanlığı, Sıkıyönetim Mahkemesi'nin başına Birinci Kolordu Kumandan Vekili Mustafa Paşa'nın getirildiğini 4.1.1931 tarih 21/3-L1 sayılı yazılı evrakla Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bildirilmiştir.

⁴⁵¹ TBMM, Zb.C., Devre:3, Cilt.24, s.3; Kocatürk, a.g.e., s.517.

⁴⁵² BCA, Kur. Kod.: 030.18.01/Yer no. 18.13.2, S. 10697, Ek 12.

⁴⁵³ TBMM, Zb.C., Devre:III, Cilt.24, s.56; Kocatürk, a.g.e., s.519.

Bu gelişme İzmir, Balıkesir, Manisa illeri ile Jandarma Genel Kumandanlığı'na da bildirilmiştir⁴⁵⁵.

Divan-ı Harb-i Örfi'nin (Sıkıyönetim Mahkemesi) 2.1.1931 tarihinde Menemen kışlasında çalışmalarına başlamıştır.⁴⁵⁶ 24.12.1930 tarihinden itibaren Tahkikat Heyeti tarafından yapılan bütün soruşturma ve araştırma evrakları, 2.1.1931 tarihinde Sıkıyönetim mahkemesine devredilmiştir. Sıkıyönetim mahkemesi, belli bir süre askeri kışlada çalışmalarını sürdürmüş, ancak mahkemesinin daha rahat çalışabilmesini sağlamak amacıyla Zafer İlkokulu mahkeme heyetine tahsis edilmiştir. Menemen Olayı ile ilgili bütün yargılamaları Zafer İlkokulunda yapılmıştır⁴⁵⁷.

İçişleri Bakanlığı, 5.1.1931 tarihli ve 5 numarasıyla Bakanlar Kuruluna Sıkıyönetim bölgesindeki Mülki Zabıta'nın görevlerini askeri makamlara devretmesi teklifinde bulunmuştur. İçişleri Bakanlığınca yapılan bu teklif, 7.1.1931 tarihinde Bakanlar Kurulu toplantısında görüşülerek kabul edilmiştir. Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen kararnamede Teşkilat-ı Esasi'ye Kanununun 86. maddesi hükmüne uygun olarak 31.12.1930 tarihinde İdare-i örfiye'nin ilan edildiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, anayasanın 78. maddesi gereğince ve 20.9.1293 tarihli İdare-i Örfiye kararnamesinin 3. maddesi delaletiyle Sıkıyönetimin uygulanması istenmiştir. Ayrıca kararnamede, 4 hüküm kabul edilmiştir.

1-Seyahat edebilme,

2-Toplanma ve Toplantı yapma,

3-Sıkıyönetim bölgesi içinde ve dışında yayınlanan her türlü gazete, dergi küçük kitap ile her türlü belgenin bölgeye girmesi ve yayınlanması,

4- Özel ve özel olmayan haberleşme ile mektuplaşma hakkında gerekli kararların kabul edilmesi ve uygulanması, Sıkıyönetim devam ettiği sürece askeri makamların yetkisine bırakılmıştır. Bu kararname, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından da onaylanmıştır⁴⁵⁸.

Sıkıyönetim kumandanlığı ile Sıkıyönetim mahkemesi, Menemen Olayı üzerine alınan bütün kararları uygulamaya başlamıştır. Ayrıca, kendisine verilen yetkiler

⁴⁵⁴ Kocatürk, a.g.e., s.514.

⁴⁵⁵ EGMPD, s.64; EGMPD, Belge No: 13212-5/2, Sayı: 21/3-L1, "Emniyet İşleri U. Müdürlüğüne", Ek.10.

⁴⁵⁶ Kocatürk, a.g.e., s.514.

⁴⁵⁷ Y.a.g.e.; Üstün, Devrim..., s.25; EGMPD, s.36; Belge No. 13212-5/3, Ek.13.

⁴⁵⁸ BCA, Kur. Kod.: 030.18.01/Yer no. 17.1.1, S. 10456. Ek.14 ; EGMPD, Belge No: 13212-5/2, "Kararname", s.65, Ek.14.

doğrultusunda da kararlar alarak kontrolü sağlamaya çalışmıştır. Uygulamaya konulan kararlar şunlardır. Kubilay Bey'in cami meydanındaki kan izlerinin başında asker bekletilerek muhafazası sağlanmıştır. Sıkıyönetim bölgesindeki halk, evindeki silahları teslim edecektir. Eğer silahlarını teslim etmeyen olursa cezalandırılacaktır. Geceleri devriyelerin emirlerini dinlemeyenler olursa silahla karşılık verilecektir⁴⁵⁹. Sinema ve kahvehaneler belirlenen zamanlarda kapanacak, akşam saat 20.00'den, sabah saat 07.00'ye kadar hiç kimse dışarıda gezmiyecektir. Sıkıyönetim bölgesinde avlanmak yasaklanmıştır. Sıkıyönetim bölgesinde alınan bütün kararlar halka duyurulmuştur⁴⁶⁰.

Sıkıyönetim mahkemesi'nin görevine başlamasıyla birlikte mahkeme başkanı Mustafa (Muğlalı) Paşa, duruşmalar başlamadan önce Anadolu Ajansına şu beyanını vermiştir.

"Muhakemelere yarın başlanacaktır. Bazı noksanlar ikmal edildiği takdirde behemehal saat 14'de işe başlanmış olacaktır. Lüzumu muhakeme kararı alan 165 kişidir. Muhakeme şu suretle başlayacaktır. Manisa'da icabeden ihzaratı yaptıktan sonra Paşaköyüne ve oradan sonra Bozalana uğruyarak ve burada iki hafta kadar kalarak ehaliyi fesada davet ettikten sonra Menemene gelen ve Menemen faciasını meydana getiren şerirlerden sağ kalanların ve bunları müteakip fesat teşkilatıyla alakadar olan eşhasın istişvapları yapılacaktır. Muhakeme icap ettiği takdirde gece de devam edecektir. Dini sırf kendi maksatlarının husulü ve gene sırf kendi refah ve saadetlerinin teminine alet ederek tarikat perdesi altında gizli teşkilat meydana getirmeğe çalışanlara ait ip ucu teminiyle elde edilmiş ve bu iz üzerinde esassı takibat ve tetkitate devam edilmekte bulunmuştur"⁴⁶¹.

6. Menemen Olayı Üzerine Yapılan Soruşturma ve Yargılamalar

Menemen Olayı'nın meydana geldiği 23 Aralık 1930 tarihinden bir gün sonra soruşturma ve araştırmalar başlatılmıştır. Olayla ilgili ilk soruşturmalar, İzmir Valiliği'nin girişimleri sonucu İzmir Savcısı Hidayet Bey'in öncülüğünde oluşturulan Tahkikat Heyeti tarafından gerçekleştirilmiştir. Tahkikat Heyeti, Mustafa Muğlalı başkanlığındaki sıkıyönetim mahkemesinin göreve başladığı 2 Ocak 1931 tarihine kadar görevini sürdürmüştür⁴⁶². Sıkıyönetim mahkemesinin göreve başlamasıyla birlikte Tahkikat Heyeti bütün görevini mahkemeye devretmiştir. Fakat, Tahkikat Heyetinde

⁴⁵⁹ Hakimiyeti Milliye, 9 Kanunusani 1931.

⁴⁶⁰ Y.a.g.e., 11 Kanunusani 1931.

⁴⁶¹ Hakimiyeti Milliye, 16 Kanunusani 1931, s.1.

⁴⁶² EGMPPD, s.51 vd.; Yeni Asır, 26 Kanunuevvel 1930.

çalışan savcılar, sıkıyönetim mahkemesinde görevlendirilmişlerdir. Bu süre içerisinde, olay sonrasında yakalanan sanıklardan alınan ifadeler doğrultusunda araştırma derinleştirilmiştir. Olay da direk veya dolaylı etkisi olan herkes soruşturulmak amacıyla tutuklanarak Menemen'e getirilmiştir. Sıkıyönetim mahkemesi, 2.1.1931 tarihinden itibaren Menemen Olayı ile ilgili yapılan bütün soruşturma evraklarını incelemeye başlamıştır⁴⁶³. Menemen'de bir taraftan irtica hadisesi hakkındaki soruşturma ve incelemeler devam ederken, 8.1.1931 tarihinde Sıkıyönetim mahkemesi hazırlık niteliğinde bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda idari tedbirler görüşülerek, bazı kararlar alınmıştır.

Sıkıyönetim mahkemesi, 2.1.1931 tarihinden itibaren araştırma ve soruşturma evraklarını içeren ve her biri 200'er sayfa olan 9 büyük araştırma dosyaları okumaya başlanmıştır. Ancak dosyaların okunması kısa sürede tamamlanamayacağı için yargılamaların başlaması birkaç gün gecikmiştir. Bu gecikmeyle beraber Menemen'e çevre il ve ilçelerden getirilen irtica olayı faillerinin soruşturmaları da devam etmiştir⁴⁶⁴. Menemen Olayı ile ilgili soruşturma ve araştırmaların başladığı 24.12.1930 tarihinden 15.1.1931 tarihine kadar 16'sı kadın 220'den fazla kişiyi tutuklamıştır⁴⁶⁵. Sıkıyönetim mahkemesi, tutukluların çoğunluğu hakkındaki araştırmasını 12.1.1931 tarihine kadar tamamlamıştır. Evraklar, sorgu hakimliğinden karar hakimliğine gönderilmiştir. Karar hakimliği de bazı tutuklular hakkında sorgulama yapılmasının lüzumlu olduğuna dair karar vermiştir. Menemen Olayı'nın gerçekleştirilmeye çalışıldığı sırada olayı alkışlayanların evrakları 13.1.1931'de Sıkıyönetim mahkemesi başkanı Mustafa Paşa tarafından incelenmiştir⁴⁶⁶.

Menemen Olayı ile ilgili olarak mahkemede dava evrakları üç gruba ayırmıştır. Birinci grup, irtica olayını gerçekleştirenleri ve teşvikçilerini; ikinci grup, alkışlayanları; üçüncü grup ise, Foça Kaymakamı'na suikast girişiminde bulunanlar ile onların teşvikçileriyle⁴⁶⁷ diğerlerini içermiştir.

⁴⁶³ Kocatürk, a.g.e., s.514.

⁴⁶⁴ Yeni Asır, 4 Kanunusani 1931; Anadolu, 9 Kanunusani 1931, Hizmet, 7-8 Kanunusani 1931.

⁴⁶⁵ Anadolu, 15 Kanunusani 1931; Tutuklanarlardan 156'sı hakkında mahkeme yapılması kararı verilmiştir. Gazeteler olayla ilgili ilk kısım yargılanalar hakkında araştırma yapılarak tutulanan ve yargılanması istenilen kişilerin sayısını 122 vermiştir. Ancak mahkeme başkanının verdiği sayı ise 165'tir. Hakimiyeti Milliye, 16-17 Kanunusani 1931, s.1.

⁴⁶⁶ Anadolu, 12,15 Kanunusani 1931; Yeni Asır, 15 Kanunusani 1931; Hizmet, 13,14,15 Kanunusani 1931.

⁴⁶⁷ Hakimiyeti Milliye, 14 Kanunusani 1931, s.2; Anadolu, 13 Kanunusani 1931.

Sıkıyönetim mahkemesi, sanıkların yargılanmaları sırasında vekil (Avukat) bulundurmalarını kabul etmemiştir. Bu nedenle sanıklar, mahkeme karşısında savunmalarını kendileri yapmışlardır⁴⁶⁸. Ayrıca duruşmalar, Ceza Mahkemeleri Usulü Kanununun 236'ncı maddesi gereğince açık olarak yapılmıştır⁴⁶⁹.

Sıkıyönetim mahkemesinde sanıklar hakkında yargılamaların yapılıp yapılmaması hakkında şu şekilde bir yol izlenmiştir. Önce, Menemen Sıkıyönetim (Divan-ı Harp) mahkemesinin İstintak Hakimi Hikmet Bey, zanlıların ilk sorgulamalarını yapıyor ve sorguları tamamlananların dosyalarını da karar hakimini Necdet Bey'e gönderiyordu. Necdet Bey de zanlıların sorgulamaları hakkında yaptığı incelemeyi bitirerek duruşmanın yapılmasını veya yapılmaması (men-i muhakeme) kararını verdiği evrağı, olay hakkındaki görüşlerini almak için Başsavcı Hidayet Bey'e gönderiyordu⁴⁷⁰.

6.1. Olayda Fiilen Yer Alanların Yargılanması

Menemen Olayı'na fiilen iştirak edenlerin yargılanması, Menemen Olayı'nın en önemli evresini oluşturmaktadır. Bu safhada olayı gerçekleştirenler, gerıcilere yardım edenler, gerici hareketi destekleyenler ile gerici ayaklanma hareketini arka plandan yönlendirenlerin yargılamaları yapılmıştır.

6.1.1. Mahkeme heyeti

Mahkeme Heyeti, Mustafa (Muğlalı) Paşa'nın başkanlığında şu üyelerden oluşmuştur. Miralay Ata, Miralay Timur, Kaymakam Ziya ve Kaymakam Baha Beyler idi. Divan-ı Harb-i Örf-i Müddeiumumisi (Sıkıyönetim Savcısı) Hidayet Bey ve Muvavini (Yardımcısı) Fuat Bey Efendilerdi. Sıkıyönetim mahkemenin zabıt katipliklerine İsmail, Ahmet Kemal, Necmeddin, Reşat, İhsan ve Zcnelabidin Beyler seçilmişlerdir. 7 Ocak 1930 tarihinden itibaren de katipler görevlerine başlamıştır⁴⁷¹.

⁴⁶⁸ Anadolu, 12 Kanunusani 1931.

⁴⁶⁹ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.5 vd.

⁴⁷⁰ Anadolu, 11 Kanunusani 1931; Hizmet, 11 Kanunusani 1931.

6.1.2. Duruşmaların başlaması

Menemen Olayı ile ilgili duruşmalar 15.1.1931 tarihinde başlamıştır⁴⁷². İlk kısım yargılamalar 9 gün sürmüş ve 24.01.1931 tarihinde duruşmalar bitirilmiştir. Sıkıyönetim mahkemesi 25.01.1931 tarihinde de sanıklar hakkındaki kararını vermiştir. Birinci safha da 105 kişinin yargılamaları yapılmıştır⁴⁷³. Duruşmanın başlamasıyla birlikte zabıt katiplerinden İhsan Bey karar hakimliğinin kararnamesini okumuştur⁴⁷⁴.

6.1.3. Yargılaması yapılanlar

Birinci safha da yargılaması yapılan sanıkların isimleri ve kimlikleri şöyledir.

- 1- Esat, babası Sait, Hicri 1259 doğumlu aslen Erbilli olup, İstanbul Erenköy'ünde oturmakta, evli ve üç çocuğu vardır.
- 2- Mehmet Ali, babası Esat 1291 doğumlu aslen Erbilli olup, İstanbul Erenköy'ünde oturmakta evli ve beş çocuğu vardır.
- 3- Laz İbrahim Hoca, babası Salih Efendi, Hicri 1300 doğumlu olup aslen Rize'nin Karadere Nahiyesinden olup İstanbul'da Beykoz da Mektep Sokağında 7 numaralı evde oturmakta, evli 4 çocuğu olup, okur yazar ve tabur imamlığından emeklidir.
- 4- Süleyman, babası Rafet 38 yaşında Manisa'nın Hacı Yahya mahallesinde oturmakta, evli ve çocuğu yoktur.
- 5- Osman, babası Hüseyin 1298 doğumlu Manisa'nın Çarşı mahallesinde oturmaktadır.
- 6- Hasan, babası İsmail, Hicri 1329 doğumlu Manisa'nın Ebekuyu mahallesinden Bedavaoğullarından bekar ve cahildir.
- 7- Hasan, babası Mustafa, Hicri 1326 doğumlu Manisa'nın Aktar Hoca mahallesinden bekar, cahil, daha önceden hiç suç işlemediğini belirtmiştir.
- 8- Mehmet Emin, babası Emrullah 1318 doğumlu Manisa'nın Narlıca mahallesinden ve Bozköylüoğullasından evli bir çocuğu olup okur yazardır.

⁴⁷¹ TBMM, Zb.C., Devre:III, Cilt.25, s.5.

⁴⁷² Y.a.g.e.; Kocatürk, a.g.e., s.515; Cumhuriyet, 16 Kanunusani 1931; Vakit, 16 Kanunusani 1931.

⁴⁷³ TBMM, Zb. C., Cilt.25, D.3, İ.4, s.5 vd.

⁴⁷⁴ Y.a.g.e., s.90.

- 9- Ramazan, babası Mustafa, Hicri 1325 doğumlu Çakıroğullarından Manisa'nın Keçili köyünden olup halen Manisa'nın Aktarhoca mahallesinde oturmaktadır. Çobanlık işiyle uğraşmakla beraber, evli, çocuğu yoktur ve cahildir.
- 10- Çıkar Mustafa, babası çırak Mustafa, Hicri 1305 doğumlu olup Manisa'nın Lalapaşa mahallesinde oturmakta, evli, iki çocuklu ve cahildir.
- 11- Talat, babası Hacı Ahmet 26 yaşında olup Manisa'nın Kara köyünde oturmakta, bekar, okur yazar ve önceden hiçbir ceza almadığını belirtmiştir.
- 12- Topçu Hüseyin, babası Hafız Mehmet, Hicri 1314 doğumlu olup Manisa'nın Lalapaşa mahallesinde oturmakta, evli, üç çocuklu, okur yazardır⁴⁷⁵.
- 13- Tatlıcı Mutaf Hüseyin, babası İbrahim, Hicri 1311 doğumlu olup Manisa'nın Lalapaşa mahallesinde oturmakta, bekar, okur yazardır. Daha önceden hiçbir suç işlemediğini ve ceza almadığını belirtmiştir.
- 14- Hüseyin Ali, babası Hüseyin., Hicri 1313 doğumlu olup Manisa'nın Arapalan mahallesinde oturmakta, evli bir çocuklu, cahil ve eskicilik yapmaktadır. Daha önceden hiçbir suç işlemediğini ve ceza almadığını belirtmiştir.
- 15- Süleyman Cavuş, babası Himmet, Hicri 1292 doğumlu olup Manisa'nın Lalapaşa mahallesinde oturmakta, evli iki çocuklu, cahil ve bağcılık ile uğraşmaktadır. Daha önceden hiçbir ceza almadığını belirtmiştir.
- 16- Şeyh Hakkı, Babası Hacı Ali, Hicri 1276 doğumlu olup Manisa'nın Hacı Yahya mahallesinde oturmakta, evli, bir çocuklu, okur yazardır. Tatar Camii Hatibi olup daha önceden hiçbir ceza almadığını ve sabikasının söylemiştir.
- 17- Hafız Cemal, babası Haydar, Hicri 1291 doğumlu olup Manisa'da oturmaktadır.
- 18- Hafız İlyas, babası Ali, Hicri 1287 doğumlu olup Manisa'nın Karakuyu mahallesinde oturmaktadır.
- 19- Hacı Hilmi Efendi, babası Hüseyin, Hicri 1287 doğumlu olup aslen Giritlidir. Manisa'da oturmakta, evli, altı çocuklu, okur yazardır. Sabıkası yoktur.
- 20- Rağıp, babası Hacı Ali Paşazade, Hicri 1297 doğumlu olup, Manisa'nın İbrahim Çelebi mahallesinde oturmakta, evli, üç çocukludur. Sabıkasının olmadığını söylemiştir.

⁴⁷⁵ Y.a.g.c., s.5.

- 21- Mehmet Ali Hoca, babası Hüseyin, Hicri 1280 doğumlu olup, aslen Rizelidir. Şuanda İzmir’de Selimiye mahallesinde oturmaktadır.
- 22- Şeyh Hafız Ahmet, babası Halil, Hicri 1300 doğumlu olup Hocasade mahallesinde oturmakta, evli, iki çocukludur. Sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 23- Şeyh Ahmet Muhtar, babası Mehmet Sadık, 60 yaşında olup aslen Alaşehirlidir. Evli ve daha önce hiç ceza almadığını söylemiştir.
- 24- İsmail, babası Kahya Ahmet, Hicri 1317 doğumlu olup Manisa’nın Paşa Köyünde oturmakta, bekar ve cahildir. Sabıkasının olmadığını belirtmiştir⁴⁷⁶.
- 25- Koca Mustafa, babası Çakır 35 yaşında olup Menemen’in Bozalan köyünde oturmakta, evli ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 26- Hacı İsmail, babası Hasan, Hicri 1286 doğumlu olup Menemen’in Bozalan köyünde oturmakta bekar ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 27- Hüseyin, babası Hacı İsmail, Hicri 1323 doğumlu olup Menemen’in Bozalan köyünde oturmakta, bekar ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 28- Abdülkerim, babası Mustafa, Hicri 1305 doğumlu olup Manisa’nın Gürece köyünde oturmakta, evli ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 29- Ramiz, babası Veli, Hicri 1298 doğumlu olup, Menemen’de oturmakta, Rumeli göçmenlerinden (muhacirlerinden), evli ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 30- Molla Süleyman, babası Hacı Mustafa, Hicri 1294 doğumlu olup aslen Çıtak köyünden ancak Menemen’de oturmakta, evli ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 31- Hüseyin, babası Yahya, Hicri 1310 doğumlu olup Menemen’de oturmakta ve Belediye arabacıdır.
- 32- Acem Haydar, babası Ali, 48 yaşında olup Menemen’de oturmakta, bekar ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 33- Çingene Ali, babası Mehmet, Hicri 1300 doğumlu olup aslen Selaniklidir. Menemen’in Camikebir mahallesinde oturmakta, evli, iki çocuklu ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.

---

⁴⁷⁶ Y.a.g.c.

- 34-Mehmet, babası Ali, Hicri1279 doğumlu olup aslen Harputludur. Menemen'in Pazarbaşı mahallesinde oturmaktadır.
- 35- Josef, babası Hayim, Hicri 1313 doğumlu olup Menemen'in Gaybi mahallesinde oturmakta, evli, üç çocuklu, okur yazar ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 36- Şımbıllı Mehmet, babası Ali Osman 47 yaşında olup Menemen'de oturmakta, demircilik işiyle uğraşıp, evli, çocuklu ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 37-Mehmet Ali, babası Ali Mazlum, Hicri 1302 doğumlu olup Menemen'in Ağahıdır mahallesinde oturmakta, evli, üç çocukludur. Sabıkasının ve cezasının olmadığını söylemiştir⁴⁷⁷.
- 38-Arnavut Kamil, babası Yusuf 23 yaşında olup Menemen'de oturmakta, Rumeli göçmenlerindendir. Sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 39-Hoca Saffet, babası Mehmet Ali, Hicri 1295 doğumlu olup aslen Yanyalıdır. Menemen'in Ulucami civarında oturmakta ve Manisa Vilayeti vaaz hocasıdır. Evli, beş çocuklu ve okur yazardır. Sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 40-Rasim, babası Hüseyin, Hicri 1307 doğumlu olup Menemen'in Hamidiye mahallesinde oturmakta, işçi olup evli, iki çocukludur. Sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 41- Abbas, babası Selim, Hicri 1314 doğumlu olup Menemen'in Kasımpaşa mahallesinde oturmakta ve aslen Boşnak'tır. Evli, çocuksuz, cahil ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 42-İbrahim, babası Kerim, 35 yaşında aslen Bozköylü olup Menemen'de oturmakta, evli, çocuklu ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 43-İsmail, babası İbrahim, Hicri 1299 doğumlu olup Manisa'nın Lalapaşa mahallesinde oturmakta, bekar olup sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 44-Bıçakçı Mustafa, babası İdris, Hicri 1287 doğumlu olup Manisa'nın Hamidiye mahallesinde oturmakta, evli, çocuksuz, cahil ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.
- 45-Murat Mustafa, babası Süleyman, Hicri 1314 doğumlu olup Manisa'nın Çarşı mahallesinde oturmakta, evli, iki çocuklu, cahil ve sabıkasının olmadığını söylemiştir.

⁴⁷⁷ Y.a.g.e., s.6.

- 46- Abdürrahman, babası Mehmet, Hicri 1319 doğumlu olup Manisa'nın Paşa köyünde oturmakta, evli, bir çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 47- Mehmet, babası Ak Mehmet, Hicri 1310 doğumlu olup Manisa'nın İlyaskebir mahallesinde oturmakta, evli, cahil ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 48- Fırıncı Ahmet, babası Mustafa, Hicri 1312 doğumlu olup Manisa'nın Hacı Yahya mahallesinde oturmakta, evli, çocuksuz ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 49- Hasibe, Emrullah Hoca Karısı ve Asi Mehmet Emin'in anası, 55 yaşında olup Manisa'nın Narlıca mahallesinde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur⁴⁷⁸.
- 50- Halide diğer adıyla Fatma, Emrullah kızı, Hicri 1314 doğumlu olup asi Mehmet Emin'in kız kardeşidir. Eşi, Keçeci Süleymandır. Üç çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 51- Emine, babası Ramazan, Mehmet Emin'in karısı olup Hicri 1322 doğumludur. Manisa'nın Narlıca mahallesinde oturmakta ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 52- Mustafa, babası Hafız Ali, Hicri 1315 doğumlu olup Simsar Katibliği işini yapmaktadır. Manisa'nın Aktar Hoca mahallesinde oturmakta, evli, iki çocuklu, okur yazar ve daha önceden mahkumiyeti yoktur.
- 53- Ahmet, babası Mehmet, Hicri 1316 doğumlu olup Manisa'nın Paşa köyünde oturmakta ve Posta sürücüsüdür. Asi ve ölü ele geçirilen Giritli Mehdi Mehmet'in bacanağıdır. Evli ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 54- Rukiye, eşi Osman, 60 yaşında olup Giritli Mehdi Mehmet'in kayın validesidir. Manisa'nın Paşa köyünde oturmakta ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 55- Ali, babası Kara Ahmet, Hicri 1304 doğumlu olup Manisa'nın Lalapaşa mahallesinde oturmakta, evli, cahil, iki çocuklu ve daha önceden mahkumiyeti yoktur.
- 56- Ali, babası Lüle Mehmet, Hicri 1297 doğumlu olup Manisa'nın Lalapaşa mahallesinde oturmakta, evli ve daha önceden mahkumiyeti yoktur.

---

⁴⁷⁸ Y.a.g.c.

- 57-Mustafa, babası Ahmet, Hicri 1301 doğumlu olup Bozalan köyü muhtarıdır. Daha önceden rençberlik yani ağır işlerle de çalışmıştır. Bozalan köyünde oturmakta ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 58-Mustafa, babası Mustafa, Hicri 1309 doğumlu olup Bozalan köyü muhtarlığı İhtiyar Heyeti üyesidir. Rençber yani ağır işlerle uğraşmaktadır. Evli, üç çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 59-İsmail, babası Mehmet, Hicri 1320 doğumlu olup Bozalan köyü muhtarlığı İhtiyar Heyeti üyesidir. Evli, cahil ve iki çocuklu olup daha önceden mahkumiyeti yoktur.
- 60-İbrahim, babası Mehmet, Hicri 1315 doğumlu olup Bozalan köyü muhtarlığı İhtiyar Heyeti üyesidir. Evli, beş çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur⁴⁷⁹.
- 61-Hasan, babası Halil, Hicri 1309 doğumlu olup Bozalan Köyü muhtarlığı İhtiyar Heyeti üyesidir. Evli, dört çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 62-Hüseyin, babası Ahmet, Hicri 1309 doğumlu olup Kırbekeşidir. Bozalan köyünde oturmakta evli, bir çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 63-Keçeci Süleyman, babası Hüseyin, Hicri 1305 doğumlu olup Manisa'nın Narlıca mahallesinde oturmakta, evli, bir çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 64-Hasan, babası Hacı İsmail, Hicri 1306 doğumlu olup Bozalan köyünde oturmakta, evli, 4 çocuklu, cahil ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 65-İbrahim Ethem, babası Tarakçı Hüseyin, Hicri 1311 doğumlu olup Manisa'nın Lalapaşa mahallesinde oturmakta, evli, bir çocuklu, cahil ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 66-Hüseyin, babası Koca Hasan, Hicri 1315 doğumlu olup Manisa'nın Paşa köyünde oturmakta, aslen Üsküplüdür. Evli ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 67-Arabacı Bekir, babası Ramazan, Hicri 1317 doğumlu olup Manisa'nın Paşa Köyünde oturmakta, üslen Üsküplüdür. Evli ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 68-Eyüp, babası Şerif Ahmet, Hicri 1320 doğumlu olup Manisa'nın Paşa köyünde oturmakta, evli ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 69-Hasan, babası Osman, 30 yaşında olup Menemen'in Bozalan köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.

⁴⁷⁹ Y.a.g.c.

- 70-Mehmet, babası Mehmet, Hicri 1317 doğumlu olup Bozalan köyünde oturmakta, rençberlik (ağır işçilik) yaparak geçimini sağlamakta, evli ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 71-İbrahim, babası Hüseyin, 51 yaşında olup Menemen'in Bozalan köyünde oturmakta, rençberlik (toprakta çalışan işçi) yaparak geçimini sağlamakta, evli ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 72-Hacı Hasan, babası Ahmet, Hicri 1301 doğumlu olup Manisa'nın Lalapaşa mahallesinde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 73-Ayan Mehmet, babası Hüseyin, Hicri 1313 doğumlu olup Manisa'nın Lalapaşa mahallesinde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur⁴⁸⁰.
- 74-Mustafa, babası Hacı Ali, Hicri 1297 doğumlu olup Bozalan köyünde oturmakta, rençberlik yaparak geçimini sağlamakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 75-Halil, babası Lutfullah, Hicri 1317 doğumlu olup Manisa'nın Tefikiye mahallesinde oturmakta, çocuksuz ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 76-Katırcı Mehmet, babası Hasan, Hicri 1305 doğumlu olup Manisa'nın Tefikiye Mahallesinde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 77-İbrahim, babası Ahmet, 50 yaşında olup Manisa'nın Horos köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 78-Sadi, babası Mustafa, Hicri 1305 doğumlu olup Manisa'nın Horos köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 79-Tahsin, babası Abidin, Hicri 1313 doğumlu olup Manisa'nın Horos köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 80-Hasan, babası Zeno, 66 yaşında olup Manisa'nın Horos köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 81-Mehmet Çavuş, babası Çulhacı Ahmet, Hicri 1304 doğumlu olup Lalapaşa mahallesinde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 82-Nurettin, babası Sadettin 36 yaşında olup Manisa'nın Horos köyünde oturmakta, evli ve önceden mahkumiyeti yoktur.

⁴⁸⁰ Y.a.g.c., s.7.

- 83-Şaban, babası Aslan, Hicri 1282 doğumlu olup Horos köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yok.
- 84- Ahmet, babası Ömer, Hicri 1299 doğumlu olup Manisa'nın Horos köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 85-Halit, babası Muslih, Hicri 1294 doğumlu olup Horos Köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 86-Mustafa, babası İbrahim, 22 yaşında olup Horos Köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 87-Osman, babası Yasim, Hirci 1315 doğumlu olup Manisa'nın Horos köyünde oturmakta, evli ve önceden mahkumiyeti yoktur⁴⁸¹.
- 88-Mevlut, babası Necip, Hicri 1303 doğumlu olup Horos köyünde oturmakta, evli ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 89-Osman, babası Ragıp, Hicri 1287 doğumlu olup Horos köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 90-Haşim, babası Muhtar, 80 yaşında olup Horos köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 91-Ali Koç, babası Muhittin, 52 yaşında olup Horos köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 92-Ahmet, babası Hasan, Hicri 1298 doğumlu olup Horos köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 93-Ali, babası Yakup, 28 yaşında olup Horos köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 94-Naşit, babası Salahattin, Hicri 1313 doğumlu olup Horos köyünde oturmakta, evli ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 95-Hacı Hafız Ali Osman, babası Abdullah, Hicri 1293 doğumlu olup Manisa'nın Rahmanlı köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 96-İbrahim, babası Raşit, Hicri 1305 doğumlu olup Menemen'in Kasımpaşa mahallesinde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 97-Fatma, babası Halil, Hasan karısı, 35 yaşında olup Menemen'in Bozalan köyünde oturmakta ve önceden mahkumiyeti yoktur.

⁴⁸¹ Y.a.g.c.

- 98-Osman, babası Salih, Hicri 1292 doğumlu olup Manisa'nın Paşa köyünde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 99-Hasan, babası Hasan, Hicri 1308 doğumlu olup Tütüncülük ile uğraşmaktadır. Manisa'da oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 100-Ali, babası Mazlumaki, Hicri 1300 doğumlu olup Menemen'de oturmakta, bakkalcılık işiyle uğraşmaktadır. Evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 101-İsmail, babası İbrahim, Hicri 1313 doğumlu olup Menemen'de oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 102-Halil, babası Ahmet, Hicri 1306 doğumlu olup Manisa'nın Lalapaşa mahallesinde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur⁴⁸².
- 103-Hüseyin Mazlum, babası Ahmet, Hicri 1317 doğumlu olup Manisa'da oturmakta, evli ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 104-Mehmet, babası Mustafa, Hicri 1298 doğumlu olup Kırlioğulları adıyla bilinip, Manisa'nın Gülhane Mahallesinde oturmakta, evli, çocuklu ve önceden mahkumiyeti yoktur.
- 105-Müezzın Hafız berber Ahmet, babası Abdullah, Hicri 1299 doğumlu olup Menemen'de oturmakta ve cami müezzınlığı yapmaktadır. Evli, çocuklu ve önceden mahkumiyetinin olmadığını söylemiştir⁴⁸³.

6.1.4. Yargılanan sanıkların sosyo-ekonomik durumu ve eğitim düzeyi

Menemen Olayı'nda yargılamaları yapılan sanıkların sosyo-ekonomik analizi aynı zamanda gerici ayaklanmanın, Cumhuriyet sistemini yıkmaya çalışan güçlerin yapısal analizi demektir. Çünkü, ayaklanmaya katılanların arkasında belirli toplumsal güçler vardır. Bu toplumsal güçlere bağlı bulunan kişiler, bağlı buldukları toplumsal grubunda bir yerde hem temsilcisi hem de sözcüsüdür.

Mevcut sisteme karşı ayaklanma gerçekleştirerek onu yıkmaya çalışan toplumsal gruplar, belli bir sosyo-ekonomik düzey ile düşünce yapısındaki kişilerden oluşmuştur. İşte bunun somut örneği Menemen Olayı'nda ortaya çıkmıştır. Bu kısımda, ilk yargılanan 105 sanığın sosyo-ekonomik durumunu çizelgelerle vermeye çalışacağım.

⁴⁸² Y.a.g.e., s.7 vd.

İlk kısım yargılamalarda sanıkların son uğraşı alanlarını göz önüne alırsak, sosyo-ekonomik yapısını şöyle ortaya koyabiliriz:

A- Serbest Meslek Sahipleri.....	34
Simsar (Komisyoncu) Katibi.....	1
Çoban.....	1
Sütçü.....	1
Eskici.....	1
Bağcı.....	1
Demirci.....	1
Terzi.....	1
Bıçakçı.....	1
İşçi (Hafif).....	1
İşçi (Rençber-Ağır İşçi).....	5
Tütüncü.....	2
Arabacı.....	2
Nalıncı (Pazarda nalın satıcısı).....	1
Tatlıcı.....	1
Bakkalıcı.....	1
Berber.....	2
Manifaturacı.....	2
Fırıncı.....	2
Kurabiyeci.....	1
Keçeci.....	1
Katmerçi.....	1
Çulhacı.....	1
Kahveci.....	2
Gözlükçü.....	1

B- Devlet Memuru.....	4
Öğretmen.....	1
Posta sürücüsü.....	1
Bekçi.....	2
Askeri Hastahaneden Emekli.....	1
C- Din Adamı.....	16
Emekli İmam (Tabur İmamı).....	1
Cami Hatibi (Müezzini).....	4
Vaaz Hocası.....	1
Hoca (Resmi görevli değil).....	3
Hafız.....	7
D- Seçimle Gelen.....	10
Muhtar.....	2
İhtiyar Heyeti Üyesi.....	8
E- Bunların Dışında.....	4
Belediye Arabacısı.....	1
Ev Hanımı.....	3
F- İşi Belirsiz Olan.....	36

Sanıkların Yaş Grubuna Göre Dağılımı

<u>Yaş Grubu</u>	<u>Kişi Sayısı</u>
10	1
20	17
30	31
40	30
50	16
60	7
70	1
80	2

En küçük yaş: 17

En büyük yaş: 87

Sanıkların Medeni Durumlarına Göre Dağılım

	<u>Sayı</u>
Evli	85
Bekar	9
Dul	-
Belirsiz	11

Sanıkların Sahip Oldukları Çocuk Sayısına Göre Dağılımı

<u>Cocuk Sayısı</u>	<u>Kaç Tane</u>
1	8
2	9
3	7
4	3
5	3
6	1
Çocuksuz	19
Çocuklu	30

Sanıkların Oturduğu Şehir ve İlçelere Göre Dağılımı

	<u>Sayı</u>
İstanbul	3
İzmir	1
Manisa	68
Menemen	33

Sanıkların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

	<u>Sayısı</u>
Okur-yazar	15
Cahil	15
Belirsiz	75

6.1.5. Yargılama ve savunmalar

Mahkemenin ilk oturumunda sanıkların kimlikleri tesbit edildikten sonra Mahkeme Başkanı Mirliya Mustafa (Muğlalı) Paşa tarafından Menemen Olayı ile ilgili kararnamenin okunacağı belirtilerek, Ceza Mahkemeleri Usulü Kanununun 236. maddesi gereğince son tahkikatın açılmasına dair karar okunmuştur. Daha sonra Ceza Mahkemeleri Usulü Kanunu'nun 135. maddesi gereğince sanıklara yapmış oldukları suçların içyüzü ile konusu açıklanmıştır. Sıkıyönetim mahkemesi, Menemen Olayı'nın baş sorumlularından Mehmet Emin, Nalıncı Hasan ve Küçük Hasan'ı sorgulayarak, olayın nasıl planlandığını, nelerin yapıldığını ve nelerin yapılmak istendiğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

Bu doğrultu da mahkeme başkanı Mustafa Bey, Mehmet Emin'den olayın içyüzünü anlatmasını istemiştir.

Mehmet Emin verdiği ifade de mehdi'nin iki fikrinin olduğunu söylemiştir. Birincisi, bizi kendi emellerine alet ederek eylemlerini gerçekleştirmek, dervişlik yaptırmak, esrar içirmek suretiyle kendisine bağlamaktır. İkincisi de, din devleti kurarak tekke ile şeyhliği tekrar geri getirmek ve Cumhuriyete karşı suikast gerçekleştirmektir. Mehdi Mehmet'in durum ve hareketlerine bakıldığında Menemen'de bulunan Şeyh Saffet Efendi'ye istinat ettiğini, ondan ilham aldığını hatta mehdinin Şeyh Saffet Hoca'ya güvendiğini söylemiştir. Mehmet Emin, mehdi'nin kendilerini mecnun bir hale soktuğunu ve daima Allah'ın kendisine görüldüğünü söyleyerek, Allah'ın kullarına daima çok zikretmeyi emrettiğini belirtmiştir. Bu nedenle bize de çok zikir yapmamız gerektiğini, zikir yapılırsa istenilen hedefe ulaşılabileceğini söylemiştir. Tarikatın merciinin Hazreti Peygamber olduğunu ve Peygamberin zikir ile tevhide uyarak Allah'ın sevgili kulu olma şerefine ulaştığını da belirtmiştir. Giritli Derviş Mehmet'in

kendisini Nakşibendi tarikatına girmesini sağladığını söyleyen Mehmet Emin, mehdi ile beraber buldukları sıralarda Manisa’da Hafız Ahmet, Hacı Hilmi, Şeyh Hakkı, Hoca Saffet Efendilerin vaizlerinde bulduklarını, bunların sözleri ile düşüncelerinden etkilendiklerini ve bu kişilerin daima Nakşibendi tarikatının gelişmesi için zikretmeyi tavsiye ettiğini belirtmiştir. Hatta bunlardan Hacı Hilmi’nin namazdan sonra camide bulunan kişilere zikir yaptırdığını söylemiştir.

Mehmet Emin, Giritli Mehmet’in mehdiliği nasıl aldığı konusunu şöyle açıklama çalışmıştır: Giritli Mehmet, Hafız Ahmet’e mehdilik ile ilgili soru sormuş ve mehdinin kendisi olduğunu söylemesi üzerine Hafız Ahmet’te sen bu işi yapabilir misin? dediğinde yaparım demiş ve bu durum karşısında da Hafız Ahmet’te mehdi Mehmet’in elini öperek bu adam hakikaten evliyadır. Siz de buna inanınız diyerek mehdiye sakın dokunmayınız demiştir. Mehmet Emin de, bu şekilde kendilerinin kandırıldıklarını ve böyle bir maceraya kapıldıklarını ifade etmiştir⁴⁸⁴. Sözlerine devam eden Mehmet Emin, Manisa’da Çırak Mustafa’nın kahvesinde Ramazan, Tatlıcı Hüseyin, Nalinci Hasan, Küçük Hasan ve bazı müritlerinin de bulunduğu toplantılar ile zikirlerin yapıldığını ancak bu durumun hükümet tarafından öğrenilmesi üzerine kahvehanenin kapatıldığını söylemiştir. Ancak kahvenin kapatılmasının kendilerini engellemediğini, çünkü Tatlıcı Hüseyin’in evinde toplanmaya başladıklarını ve zikirlerine burada devam ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca Mutaf Süleyman’ın evinde de toplantılar yapıldığını ve bu toplantılara Laz İbrahim Hoca, İzmirli Mehmet, Ali Hoca, İmam İlyas Efendi, Şeyh Hakkı, Hacı Hilmi, Hafız Cemal, Hafız Ahmet ve Ragıp Bey’in de katıldığını, burada Nakşibendi tarikatı ile ilgili konuşmaların yapıldığını söylemiştir.

Mahkeme başkanı tarafından Mehmet Emine, “Mehdi Mehmet ne kadar zikretmenizi tavsiye ederdi? sorusunu sormuştur. Sanık, mehdi’nin sürekli zikredilmesini istediğini, hatta günde 500 kadar yapılan zikirlerin yeterli olmadığı ve daha fazla zikir yapılması gerektiğini söylemiştir. Mehdi Mehmet’e göre ne kadar çok zikir yapılırsa o kadar Allah’a yakın olunurdu diyerek soruyu cevaplandırmıştır.

Mahkeme başkanının, “Bu toplantılar da bir fenalık yapmak için ne gibi sözler konuşulurdu?” sorusuna, Mehmet Emin şu şekilde cevap vermiştir: Her toplantıda, hükümetin maksadının Müslümanları gavur yapmak olduğunu söylendiğini belirtmiştir. Mehdi’nin de amacının belli olduğunu belirterek insanlara dini iade ederek,

⁴⁸⁴ Y.a.g.e., s.8 vd.

Cumhuriyeti yıkmak, gençliği kendi fikirleri doğrultusunda etkilemekti. Mehdi Mehmet bütün memurların kafir olduğunu, ailelerini açık saçık gezdirdiklerini ve bu doğrultuda hükümet aleyhinde, tarikat lehinde konuşmalar yaptığını belirtmiştir.

Mehmet Emin, Laz İbrahim Hoca'nın da Cumhuriyet düşmanı olduğunu belirtmiştir. Laz İbrahim Hoca'nın Nakşibendi tarikatının kuvvetli kişilerinden birisi olduğunu, tarikat ve din perdesi altında büyük oyunlar oynadıklarını da söylemiştir. İbrahim Hoca'nın tarikatın gelişmesi için İstanbul'dan kitaplar getirttiğini ve camideki vaazları sırasında şapka giyenlerin gavur olacağını, hatta açık bir şekilde zikirler yaptırdığını açıklamıştır.

Mehdi Mehmet'in de Arabistan da dini kurtaracak bir halifenin ortaya çıkacağını söylediğini ve bu durumu görebilmek için müritlerini fazla zikir yapmaya zorladığını belirtmiştir.

Mehmet Emin, Giritli Mehmet'in müridi olmazdan önce onun bağında amele olarak çalıştığını ve kendisini Nakşibendi tarikatına sokabilmek için sürekli tarikat hakkında bilgi verdiğini söyleyerek, kendilerini etkilediğini belirtmiştir.

Mahkeme başkanının, "Tatlıcı Hüseyin'in evinde neler görüşülüyordu?" sorusuna Mehmet Emin şu cevabı vermiştir: Her akşam zikredildiğini, son gece ise mehdinin beni, Küçük Hasanı, Nalıncı Hasanı, Ramazanı ayırarak hep birlikte bir mağaraya gidileceğini ve orada 15 gün süreyle zikredeceklerini söylemiştir. Burada kendilerine ilhamın geleceğini, Hazreti Peygambere de bu şekilde ilhamın geldiğini, bununla beraber mürşit ve Kutbülaktap Esat Hoca'nın dünyayı avucunda tuttuğunu, isterse tufanlar ve fırtınalar yaratıp dünyayı alt üst edecek kudrette bulunduğunu söylemiştir⁴⁸⁵.

Mehmet Emin, Sütçü Mehmet'in evinde bir Fransız filintası olduğunu, o silahın alınarak Mehdi Mehmet, Sütçü Mehmet, Şamdan Mehmet'in Paşa köyüne gideceklerini, sonradan da ben, Ramazan, Nalıncı Hasan ile Küçük Hasan'ın köye gelerek onlara katılacakları kararı verildiğini söylemiştir. Paşa köyünden sonra da Bozalan köyüne gidileceğini ve buradan da diğer kasabalara, köylere, illere gidilerek halkın dine davet edileceğini belirtmiştir. Mehdi'nin Arabistana kadar hatta Çin'e kadar giderek halkı Müslümanlığa davet edeceğini, Hazreti İsa ile birleşilerek Avrupa'ya geçileceğini ve Avrupa'daki devletlerin dahi İslamiyete davet edileceğini söylemiştir.

⁴⁸⁵ Y.a.g.e., s.9.

Mehmet Emin, bu seyahat kararlaştırıldıktan sonra uygulamaya koymak amacıyla harekete geçildiğini ve Paşa köyüne gittiklerini belirtmiştir.

Mahkeme başkanının, “Silahları kimlerden aldılar?” sorusuna, Mehmet Emin, silahları kimlerden aldıklarını bilmediğini söylemiştir.

Mehmet Emin ifadesine devam ederek, Paşa köyünde ve Bozalan köyünde meydana gelen olayları, kimlerin kendilerine yardım ettiğini anlatarak Menemen’e gidilmesine nasıl karar verildiğini açıklamıştır. Mehdi, Menemen’de tanıdığı Saffet Hoca’nın evinde bir akşam kalarak onun vaazlarını dinleyeceklerini ve oradan Kutbülaktap Esat Hoca’ya ve umum şeyhlere telgraflar çekileceğini, hükümeti işgal edeceklerini, tekkeleri açarak hükümeti iki ay tatil edeceklerini açıklamıştır.

Mahkeme başkanının, “Menemen’den başka daha nerelere gidilecekti?” sorusuna, Mehmet Emin şu cevabı vermiştir: Menemen’den başka Manisa, Ankara ve daha bir çok iller işgal edildikten sonra İstanbul’a gidileceğini ve halifeliğin tekrar geri getirileceğini söylemiştir. Bununla birlikte, Saffet Hoca’yı Menemen’de, diğer illerde de bir şeyhi göreve getirerek idareyi ellerine alacaklarını belirtmiştir.

Mahkeme başkanı son olarak, “Asıl Kubilay’ın başının kesildiği andaki vaziyeti anlat bakalım?” sorusunu sormuştur. Mehmet Emin, “Esas mesele hükümet meydanında zikredip dönerken sancağı diktik, bu esnada bir jandarma neferi geldi. Mehдинin ne istediğini sordu. O da ben Mehdiyim, biz burada zirkederek halkı dine ve tarikata davet edeceğiz dedi. Jandarma olmaz deyince Mehdi ısrar etti. Jandarma da gitti. Arkadan jandarma yüzbaşısı geldi. Mehdi onunla da bir şey konuştu. Yüzbaşı bırakıp gitti. ... Müteakiben de bir genç zabıt müfrezesile gelmiş. Mehdi zabitin kafasını kcsniş, sancağın ucuna dikmiş, benim bunlardan hiç haberim yok. Ben mütemadiyen sancak altında kendimden geçmiş bir vaziyette zikrediyordum. Her taraftan ateş başladı. Mehdi, Şamdan Mehmet, Sütçü Mehmet vurularak düştüler, ben de yaralandım, düştüm. ...” demiştir.

Mehmet Emin, mehdi’nin hükümet kuvvetlerinin de kendileri ile beraber olduklarını, kendilerine karşı silah atmayacaklarını, kimseye bir zarar gelmeyeceğini yalnız halkı dine ve şeriata davet ile mehdiliğini ilan edeceğini söyleyerek kendilerini kandırdığını belirtmiştir⁴⁸⁶.

Sıkıyönetim mahkemesi başkanı, Nalinci Hasan’ın da ifadesini alarak, “Olayı baştan sonuna kadar anlatmasını” istenilmiştir. Mehmet Emin’e sorulan sorular Nalinci

⁴⁸⁶ Y.a.g.c., s.10.

Hasan'a da sorulmuştur. Nalıncı Hasan da, Mehmet Emin'in vermiş olduğu ifadeler doğrultusunda cevaplar vermiştir⁴⁸⁷.

Sıkıyönetim mahkemesi başkanı, "Mehdi Mehmet, Menemen ne maksatla gidileceğini söyledi mi?" sorusuna, Menemen'e ne için gidileceğini söylememiştir. Yalnız Şeyh Saffet'in evine gideceğimizi ve hükümet aleyhinde tertibat alacağımızı söylediğini belirtmiştir.

Sıkıyönetim Savcısı Hidayet Bey, sanığa "Mehdi'nin Menemen'den evvelki Şeyh Saffetle olan vaziyet ve münasebetlerini söyleyin?" sorusunun sorulmasını istemiştir. Bu sorunun Nalıncı Hasan'a sorulması üzerine, sanık; Mehdi Mehmet ile Şeyh Saffet Hoca'nın bir cuma günü çamlık arasında Rumca konuşurlarken denk geldiğini ve kendisine sigara verdiklerini, o da sigarayı alarak içtiğini belirtmiştir. Ayrıca Mehdi Mehmet ile Şeyh Saffet Hoca'nın bir saat kadar konuştuklarını da belirtmiştir. Nalıncı Hasan, başka bir gün tekrar Saffet Hoca'ya rastladığını, hocanın da kendisini zeytinlik içine çekerek cebinden bir kağıt çıkararak üzerine bir şeyler yazdığını ve mektubu Derviş Mehmet'e vermesini istediğini; kendisinin de bu mektubu Mehdi Mehmet'e ulaştırdığını söylemiştir.

Savcı Hidayet Bey, sanıktan "Kendisi hiç mektup alıp Şeyh Esad'a ziyarete gitmişdir?" sorusunun sorulmasını istemiştir. Mahkeme başkanı tarafından sorunun sorulması üzerine Nalıncı Hasan, İstanbul'da bulunan Şeyh Esat Hoca'ya da bir mektup götürdüğünü söylemiştir. Mektup Laz İbrahim tarafından verilmiştir. Laz İbrahim, benim orada Şeyh Esat adında bir şeyhim vardır. Oturduğu yeri tarif edeyim de mektubu ona götür demiştir. Nalıncı Hasan'da, İzmir üzerinden İstanbul'a gittiğini hatta gemi de Manifaturacı Osman'a denk geldiğini de belirtmiştir. İstanbul'a vardıktan sonra Erenköyde, Esat Hoca'nın köşküne gittiğini ve orada Manifaturacı Osman'ı da gördüğünü söylemiştir. Birkaç gün sonra da Laz İbrahim Hoca'nın İstanbul'a geldiğini belirterek, kendisinin Şeyh Esat'ın köşkünde 11 gün kaldığını söylemiştir. Bir gün Laz İbrahim, Manifaturacı Osman, Şeyh Esat ve daha birkaç kişi daha orada oturup konuşurken kendisinden dışarıya çıkmasının istendiğini ve kendisinin de dışarıya çıktığını fakat içerideki konuşmaları dışarıdan dinlediğini belirterek, içeride Laz İbrahim Hoca'nın yakında şapkalar atılacak fesler giyilecek, halifeler gelecek, tekkeler yeniden açılacak diyerek hükümet aleyhinde konuştuğunu söylemiştir. Yine bir gün

⁴⁸⁷ Y.a.g.c., s.11 vd.

İstanbul'da Laz İbrahim Hoca ile birlikte gezerken denizdeki iki zırhlıyı göstererek bunların içinde Sultan Hamidin oğulları vardır. Nerede ise halifelik tekrar ilan edilecektir dediğini söylemiştir⁴⁸⁸.

Mahkeme tarafından sorguya çekilen diğer sanık Küçük Hasan'da, Mehmet Emin ve Nalıncı Hasan'ın ifadeleri doğrultusunda açıklamalarda bulunmuştur. Mahkeme başkanı tarafından olayı anlatması istenmiş, Mehdi Mehmet'in yanında bulunduğunuz müddetçe ne gibi hareketler de bulundunuz? Menemen'e gelip buradaki hadisenin sonuna kadar geçen safahatı anlat? sorusu sorulmuştur.

Küçük Hasan'da verdiği ifade de Mehdi Mehmet'in yedi seneden beri şeyhlik yaptığını, bunun yanında bir çok derviş ve müritlerinin bulunduğunu söylemiştir. Mehdi Mehmet'in bir gün kendisine, ahir zamanda bir mehdi çıkacak dediğini ve o mehdinin de kendisi olduğunu söyleyen Küçük Hasan, Mehdi Mehmet'in kendisini müridi olmağa davet ederek kandırdığını belirtmiştir. Sözlerine devam eden Küçük Hasan, Çıracak Mustafa'nın kahvesinde toplantılar yaptıklarını, tesbih çektiklerini ve zikirler yaptıklarını, Mehdi Mehmet ve Sütçü Mehmet'in Nakşibendi tarikatını geliştirmek için çalıştığını belirtmiştir.

Küçük Hasan, Çıracak Mustafa'nın kahvesi hükümet tarafından kapatıldıktan sonra müritlerden Tatlıcı Hüseyin'in teklifi üzerine onun evinde akşamları toplanmaya ve zikretmeğe başladıklarını belirterek, Tatlıcı Hüseyin'in evinde yapılan teşkilat etrafından gidecekleri yerlerin Mehdi Mehmet tarafından kararlaştırıldığını vurgulamıştır. Bu doğrultu da Türkiye'nin bütün her yerinde halk dine davet edilecek, daha sonra Avrupa devletleri de İslam dinine davet edileceğini, ayrıca Türkiye'de kapanan tekkelerin açılması için çalışmalar yapılacağını söylemiştir. Küçük Hasan bu sözlerinden sonra meydana gelen olayı başlangıcından yakalandıkları ana kadar ayrıntılarıyla anlatmıştır⁴⁸⁹.

Menemen Olayı'na direk olarak iştirak eden bu üç sanığın ifadelerinde; Nakşibendi tarikatına üye oldukları belirlenmiştir. Giritli Mehdi Mehmet ile müritlerinin Cumhuriyet rejimini yıkarak, şeriata dayalı devlet düzenini tekrar kurmak istedikleri, tekkeleri tekrar açarak, halkı dine davet etmeyi amaç edindiklerini ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Giritli Mehmet ile kendilerinin, Manisa ve çevresindeki Nakşibendi tarikatı ileri gelenleriyle bağlantı halinde olduklarını söyledikleri gibi

⁴⁸⁸ Y.a.g.c., s.12.

İstanbul'daki Nakşibendi tarikatının merkeziyle hatta Türkiye'nin diğer birçok bölgesindeki Nakşibendi tarikatı üyeleriyle de temas halinde olduklarını belirtmişlerdir⁴⁹⁰.

15.1.1931 tarihinde sıkıyönetim mahkemesi tarafından sorguya çekilen sanıklardan birisi de, başlangıçta Mehdi Mehmet'in grubuna dahil olan ve eylemlerini gerçekleştirmek üzere Manisa'dan ayrıldıktan sonra yolda gruptan kaçarak ayrılan Ramazan'dır. Ramazan, kendisini Mehdi Derviş Mehmet ile tanıştıran kişinin Sütçü Mehmet olduğunu, beş ay önce Nakşibendi tarikatına girdiğini ve birkaç akşam Tatlıcı Hüseyin'in evinde zikire katıldığını söylemiştir. Bu toplantılarda mehdilik meselesinin de konuşulduğunu vurgulamıştır. Sütçü Mehmet'in Manisa'da İsmail adlı bir kişiden silah aldığını daha sonra da Manisa'dan Paşa köyüne gittiklerini ve Paşa köyünde de mehdi ve Şamdan Mehmet'e silah geldiğini belirterek oradan da Bozalan köyüne hareket ettiklerini söylemiştir. Ramazan, Bozalan köyüne giderken yolda su dökmek bahanesi ile grubtan kaçtığını anlatmıştır⁴⁹¹.

Sıkıyönetim mahkemesinin ilk duruşmasında, sorgulaması yapılan son sanık Tatlıcı Hüseyin olmuştur. Tatlıcı Hüseyin, evinde kesinlikle toplantı olmadığını söyleyerek Mehmet Emin, Nalıncı Hasan ile Küçük Hasan'ın ifadelerini inkar etmiştir. Tatlıcı Hasan, üç sanığın evinde toplantı yaptıklarını ispat etmelerini istemiştir. Bu durum üzerine Savcı Hidayet Bey ve Mahkeme Başkanı, Mehmet Emin, Nalıncı Hasan ile Küçük Hasan'dan Tatlıcı Hüseyin'in evini detaylı olarak tarif etmesini istemiştir. Üç sanık, Tatlıcı Hüseyin'in evini ayrıntılı olarak tarif etmişlerdir. Aynı duruşmada, Topçu Hüseyin'de söz olarak, toplantı falan yapmadık demiştir⁴⁹².

Yapılan duruşma ve sorgulamalar sırasında, ayaklanma girişimini fiilen gerçekleştiren Mehmet Emin, Nalıncı Hasan ve Küçük Hasan dışındaki diğer bütün sanıklar, Menemen Olayı ve bu olayı gerçekleştiren sanıklara yardım ettikleri, bu kişilere destek verdikleri ve bu kişilerin amaçlarını ve yapacakları eylemi bildikleri halde hükümet görevlilerine haber vermemek suçuyla sorgulanmışlardır. Ancak ifadeleri alınan sanıklar, bu kişiler ile hiçbir ilişkilerinin olmadığını, bu kişilerin ne amaçlar doğrultusunda hareket ettiklerini bilmediklerini söyleyerek suçsuz olduklarını söylemişlerdir. Sanıkların ne maksatla kendi köylerine geldikleri sorulduğunda, dağa

⁴⁸⁹ Y.a.g.c., s.13 vd.

⁴⁹⁰ Y.a.g.e., s.8

⁴⁹¹ Y.a.g.e., s.15.

veya ava geldikleri yanıtı alınmıştır. Bundan dolayı da bu kişilerden hiç şüphelenmediklerini, o nedenle de hükümet yetkililerine herhangi bir ihbarda bulunmadıklarını açıklamışlardır. Oysa yakalanan ve eylemin içerisinde yer alan üç sanık, bu kişilerin neler yapmak istediklerimizi biliyorlardı; hatta mehdi'nin bu kişilere amacı açıkladığını da söylemiştir⁴⁹³.

Sıkıyönetim mahkemesi 16.1.1931 tarihinde duruşma yapmamıştır. 17.1.1931 tarihinde sıkıyönetim mahkemesinin ikinci oturumu gerçekleşmiştir. Duruşmanın başında Tatlıcı Hüseyin, Topçu Hüseyin ve Keçili Süleyman Çavuş'a mahkeme başkanı Mustafa Paşa tarafından; Tatlıcı Hüseyin'in evinde toplantı yapıp yapılmadığı sorulmuştur. Üç sanık, toplantının yapılmadığını söylemişlerdir. Ancak, Mehmet Emin, üç sanığın yalan söylediğini beyan etmiştir⁴⁹⁴.

Bundan sonra, mahkeme başkanı Mustafa Paşa, Posta Sürücüsü İsmail'e, mehdi ve arkadaşlarını arabaya bindirip götürmüşsün diyerek, olayla ilgili açıklama istemiştir. Posta Sürücüsü İsmail, arabaya bindirip götürmediğini, mehdi ve arkadaşlarının Çallının Süleyman dedikleri adamın arabasına bindiklerini söylemiştir. Bu durumu Mehmet Emin de doğrulamıştır.

Mahkeme başkanı, Posta Sürücüsü İsmail'e bunların köye ne için geldiklerini sormadın mı? demiştir.

Posta Sürücüsü İsmail de Küçük Hasan dan sorduğunu, onun da dağa geldiklerini söylediğini belirtmiştir. Bu ifadeyi, Küçük Hasan yalanlayarak, Sürücü İsmail'in bizim oraya ne maksatla geldiğimizi bildiğini belirtmiştir. Mehmet Emin ve Nalancı Hasan'da İsmail'in yalan söylediklerini belirtmişlerdir.

Sıkıyönetim mahkemesi tarafından Mehdi Mehmet'in kayınvalidesi Rukiye Hanım sorguya çekilmiştir. Mahkeme başkanı, Rukiye Hanım'a Mehdi Mehmet ile arkadaşlarının fena maksatla geldiklerini bildiğin halde hükümete haber vermiyorsun ve üstelik bunları evinde misafir ediyorsun demesi üzerine Rukiye Hanım, sanıkların avlanmaya geldiklerini zannettiğini, kendisinin evde kalmadığını kızının yanına gittiğini söylemiştir⁴⁹⁵. Rukiye Hanım, Giritli Mehmet'in köyde mehdiliğini ilan etmediğini belirtmiştir.

⁴⁹² Y.a.g.e., s.16.

⁴⁹³ Y.a.g.e., s.16.

⁴⁹⁴ Y.a.g.e., s.17.

⁴⁹⁵ Y.a.g.e.

Hacı İsmail'in sorgulamasında, sanıkların köye ne maksatla geldiklerini bilmediğini, yapılan kulübeden haberi olmadığını söylemiştir. Koca Mustafa da ava geldiklerini bildiğini ve yapılan kulübeden haberinin dahi olmadığını söylemiştir. Bu durum üzerine Mehmet Emin, yazıklar olsun size köyünüzde bu kadar tesbih çektik, zikrettik, neden inkar ediyorsunuz demiştir.

Mahkeme başkanı tarafından Mehmetoğlu Mehmet ile Hacı İsmailoğlu Hasan da sorguya çekilmişler; sanıklar bir şey bilmediklerini ve sadece köye avlanmaya geldiklerini bildiklerini söylemişlerdir.

Mahkeme başkanı, Hasan ve Ahmet'e mehdi ile müritlerine Emiralem karakolunda jandarma azdır, orasını basın, silahlarını alın demişsin sorusu üzerine, böyle bir şey söylemediklerini hatta bu karakolun nerede dahi olduğunu bilmediklerini belirtmişlerdir⁴⁹⁶. Abdülkerim, yapılan kulübeye yemek götürmediğini söyleyerek suçlamaları reddetmiştir.

Hacı Alioğlu Mustafa'nın yapılan sorgulamasında sanıkları görmediğini, sanıkların kötü maksatla geldiği haberini almış olsaydım, hemen hükümete haber verirdim demiştir. Küçük Hasan ile Nalıncı Hasan da Hacı Alioğlu Mustafa'yı görmediklerini söylemişlerdir.

Mahkeme başkanı Mustafa Paşa Paşa, 17.1.1931 tarihinde yapılan ikinci duruşmada Paşa köylülerin hepsini ayağa kaldırarak, Mehmet Emin, Nalıncı Hasan ve Küçük Hasan'dan bu köylülerin hangilerini görüp görmediklerini sormuştur. Üç sanık, bu kişilerden Ahmet, Kahyaoğlu İsmail, Şerif Ahmetoğlu Eyyup, Hasan oğlu Hüseyin, Ramazanoğlu Bekir ve Rukiye'yi gördüklerini ve onlarında kendilerini gördüğünü, Mehmetoğlu Abdurrahman, Simavlı Salıhoğlu Osman ve Mehmetoğlu Ahmet'i görmediklerini belirtmişlerdir.

Aynı şekilde mahkeme başkanı Mustafa Paşa, Bozalanlıların da ayağa kalkmasını istemiştir. Mustafa Paşa, Mehmet Emin, Nalıncı Hasan ve Küçük Hasan dan köylüleri göstererek bunlardan hangilerini gördüklerini sormuştur. Üç sanık, Koca Mustafa ve Hacı İsmail, Hüseyinoğlu Hacı Hasan, Hacı İsmailoğlu Hasan, Bekiroğlu Hüseyin, Ahmetoğlu Mehmet, Osmanoğlu Hasan, Güreceden Mustafaoğlu Abdülkerim'i gördüklerini ve onların da kendilerini gördüklerini, Hacı Alioğlu Mustafa Mehmet Ali

⁴⁹⁶ Y.a.g.c., s.18.

Çavuş, Mehmetoğlu İbrahim, Molla Ahmetoğlu Mustafa, Mustafaoğlu Mustafa, Mehmetoğlu İsmail, İbrahim ve Bekçi Hasan'ı görmediklerini söylemişlerdir⁴⁹⁷.

Mahkeme başkanı, Bekçi Hüseyin'e sen hükümet görevlisisin, bu şahısları yetkili kişilere neden haber vermedin demesi üzerine, Bekçi Hüseyin; köyde bu kişileri görmediğini ve bu kişilerin köye geldiklerinde kendisinin köyde olmadığını söyleyerek, eğer görseydim yetkili kişilere haber verirdim demiştir.

Mahkeme başkanı, Bozalan köyü muhtarına, Paşa köyünden Bozalana geliyorlar 14 gün köyünüzde kalıyorlar, nasıl olur da bunlardan haberiniz olmaz? sorusuna; Bozalan köyü Muhtarı Mustafa, yeni muhtar olduğunu ve daha köye yabancı bulunduğunu, yabancılar odasında köye gelen tahsildarla uğraştığından gelenleri görmediğini belirtmiştir. Aynı şekilde ihtiyar heyeti üyeleri de bu kişileri görmediklerini söylemişlerdir⁴⁹⁸.

Mahkeme başkanı, Fatma ve Keziban'dan sanıkları görüp görmediğini sormuş; onlarda görmediklerini söylemişlerdir.

Mahkeme başkanı, Nalıncı Hasan'a köyde sizin için yapılan kulübeye kimlerin geldiğini sormuştur. Nalıncı Hasan da Hacı İsmail ve oğulları Hüseyin ile Hasan'ın geldiğini, bu şahısların Sütçü Mehmet'in akrabası olduğunu söyleyerek, namazdan sonra bizim önümüze düşüp yol gösteren yani Bozalana ilk defa dağdan alıpta götüren kişinin Hacı İsmailoğlu Hasan olduğunu belirtmiştir.

Mahkeme başkanı Mustafa Paşa, Saffet Hoca'ya siz de bu Mehdi Mehmet'in fiilerine katılmaktan dolayı sanık bulunuyorsunuz diyerek, meydana gelen olayı anlatmasını istemiştir.

Saffet Hoca'nın alınan ifadesinde, kendisinin hiçbir şekilde Menemen Olayı'na katılmadığını belirterek kendi geçmişinden ve çalışmalarından örnekler vermiş, daima insanların hürriyetini savunduğunu, hükümete karşı hiçbir zaman kötü düşünce ve hareketlerinin olmadığını, İstiklal Savaşı sırasında Kemalettin Sami Paşa ve Esat Paşalarla birlikte savaşa katıldığını, Manisa'ya geldikten sonra vatana ve millete hayırlı olabilmek amacıyla ilmi eğitim verdiğini açıklamıştır. Balkan Savaşı sırasında İzmir'e geldiğini ve burada Maarif Vekili Necati Bey ile birlikte Şark Okulunda öğretmenlik yaptığını, Yunan işgali sırasında işini kaybettiğini ve işgalin sona ermesinden sonra Manisa'ya vaiz görevlisi olarak atandığını belirtmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında

⁴⁹⁷ Y.a.g.e., s.19.

Müdafaai Hukuk Cemiyetinin üyesi olduğunu söyleyerek daha sonradan bu cemiyetin Halk Fırkası adını almasıyla bu fırkaya girdiğini ve vaizlerinde hükümetin, Cumhuriyetin aleyhinde en küçük bir konuşma yapmadığını, böyle bir irtica şebekesiyle hiçbir alakasının olmadığını, temiz olan geçmişinin lekelenmek istendiğini söylemiştir.

Mustafa Paşa, Saffet Hoca'ya parlak bir maziye sahip olduğunuzu görüyorum. Fakat bu mazinin Mehdi Mehmet hadisesi ile lekелendiği söyleniyor. Bu konuda neler söyleyeceksiniz demesi üzerine, Saffet Hoca ifadesini şu şekilde sürdürmüştür:

“....

Mehdi Memet, dedekileri, adanla değil böyle şeni bir hadisenin ilzarı için konuşmak hatta onun isimini bilen bir adam olduğum tebeyün ettiği takdirde Hükümeti Cumhuriyetin yüksek mümessili olan mahkeme devletinizin vereceği adilane karara munkat olurum. Pek Muhterem Paşa Hazretleri, böyle bir irtica şebekesinde zerre kadar alakam olmadığını isbat saadedinde yüksek mahkemenize her türlü mukni maruzatta bulunmağa hazır olmakla beraber temiz nasiyeme sürülnek istenen bu mülevves şaibeden muarra olduğunu bunların mukaddesatı milliye ve diniyeme yemin etmek suretile de teyit ederim. Arzettiğim şekilde mevzelerin sureti icrası hakkında Diyanet İşleri Riyasetinin vermiş olduğu talimatlardan asla inhıraf etmiş değilim ve zaten etmek fikrini taşımış değilim. Çünkü Cumhuriyeti idarenin en har ve samimi bir taraftarıyım. Devri saltanatla bile telif ettiğim eserlerin eski harflerin ve millet saltanatla idare edilmesinin aleyhindedir ki, bu dediğim eserlerin babı meşihatın evraki arasında mahfuzdur. Hükümeti Mutlaka zamanında hürriyet ve Cumhuriyet aleyhinde⁴⁹⁹ kitap telif eden bir kimsenin artık onun tahakkukuna beklediği böyle bir günde Cumhuriyet idare aleyhinde bulunmasına imkan tasavvur buyrulur mu?

Paşa Hazretleri: Bundan yirmi sene evvel huzur yoktur, son zamanda Mehdi'nin çıkacağı yalandır, Mehdi yoktur. Bunlar hırafattır, Böyle esatire uydurmalara kulak asmayınız diye halka karşı bağıra bağıra vaiz ve telkin eden işte bu Saffettir. Bu sözlerin sırf kendini müdafaa için müstenidatsız ortaya atılmış değildir. Paşa Hazretleri. Aynı zamanda hırafatın aleyhinde bulunduğum mevcut risale ve eserlerimle de müeyyettir”⁵⁰⁰.

Mahkeme başkanı Mustafa Paşa'nın Saffet Hoca'ya karşı suçlulara katıldığını söyleniyor, mehdiyi hiç görmediniz mi? sorusu üzerine, ne gördüm, ne de tanırım diyerek aleyhindeki suçlamaları kabul etmemiştir. Bu durum üzerine mahkeme başkanı Nalinci Hasan, Mehmet Emin ve Küçük Hasan'dan Saffet Hoca'nın mehdi ile olan temas ve ilişkisini tekrar anlatmasını istemiştir.

Nalinci Hasan da bir gün Menemen pazarına nalın satmaya geldiğinde yolda Saffet Hoca'yla karşılaştığını, kendisinden nereye gittiğini sorunca o da Manisa'ya

⁴⁹⁸ Y.a.g.e., s.20.

⁴⁹⁹ Burada kasdettiği hürriyet ve cumhuriyet lehinde kitap yazdığıdır.

⁵⁰⁰ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.21 vd.

gideceğini söylediğini ve bu durum üzerine de Şeyh Mehmet'i tanıyıp tanımadığımı sorunca bende tanıdığımı söyledim demiştir. Saffet Hoca da bir mektup yazarak bana verdi ve bu mektubu Şeyh Mehmet'e vermemi istemiştir. Bende mektubu aldım ve göturdüm. Yine bir defa da Menemen hadisesinden üç hafta evvel Saffet Hoca ve Mehdi Mehmet'i Manisa'da belediye bahçesi önünde Rumca konuşurlarken gördüm. Bunların konuşması bir saat kadar sürdü açıklamasını yapmıştır.

Mehmet Emin ise Mehdi Mehmet'in üç hocayla sürekli temas ettiğini ve bunlardan ilham aldığını açıklamıştır. Mehdi Mehmet'in kendisine karşı, sende ne kadar şaki bir ruh vardır. Eğer sen tarikata iman etmezsen Çeşnegir camiine git Saffet Hoca'nın vaizlerini dinle dediğini ve Mehdi Mehmet'in bunların öğütlerini takip ettiğini belirtmiştir.

Küçük Hasan ise Saffet Hoca'yı Manisa'da gördüğünü ancak Mehdi Mehmet ile temas ettiklerini hiç görmediğini söylemiştir⁵⁰¹.

Saffet Hoca bütün bunlara karşılık olarak askeri savcının hazırlamış olduğu iddianamesini okuduktan sonra söz alarak; Nalıncı Hasan'ı çamlık arasında görüpte mektup vermediğini eğer kendisinin böyle bir çamlıktan geçtiği ispatlanırsa cezasına razı olacağını söylemiştir. Ayrıca kendisinin o tarihte İzmir'de olduğunu ve mutemetlerin evinde bulunduğunu belirtmiştir. Menemen Olayı'nın olduğu gün ise evinden dükkanına gitmek için çıktığını ve cami civarında bir şahsın kendisine durmasını söylediğini, kendisinin de bu kişiyi bir hırsız zannettiğinden dolayı durmayarak yürümeye devam ettiğini sonra tekrar geri dönerek evine girdiğini söyleyerek, bu durumu şahitlerin de gördüğünü ve suçsuz olduğunu belirtmiştir⁵⁰².

Mahkeme tarafından ifadesi alınan şahit İbrahim Efendi, olay günü sabahleyin camii kebirde namaz kılmaya gittiklerini, camiden çıktıktan sonra imam Feyzullah Efendi ile beraber kahve içmek üzere Ahmet Efendi'nin dükkanına gittiklerini ve o esnada Hoca Saffet Efendi, kendi evinin sokağından gelip yanlarından geçtiğini, ondan sonra Ahmet ve Feyzullah Efendiler ile otururken birisinin gelerek mehdi çıkmıştır, etrafında yetmişbin tane melaikeleri vardır, mehdiye katılınız demiş, bu durum karşısında Ahmet Efendi bunlar serserilere benziyorlar buradan kaçalım dediğini söylemektedir.

⁵⁰¹ Y.a.g.e., s.22.

⁵⁰² Y.a.g.e., s.66 vd.

Şahit Feyzullah Efendi ise olay günü sabah namazını kıldıktan sonra Ahmet Efendi'nin mağazasına İsmail Efendi ile beraber gittiklerini ve orada otururken, Saffet Hoca'nın evinin sokağından çıkıp mağazasına giderken bekçiye benzettikleri birisinin Hoca'nın yanına sokularak bir şeyler söylemek istemesi üzerine Saffet Hoca'nın ona bakmadan geçip dükkanı tarafına gittiğini ve ondan sonra, bekçiye benzettikleri adamın mehdi geldi, siz mehdiye katılınız diyerek saçma sapan şeyler söylediğini belirtmiştir.

17.1.1931 tarihli duruşmada yargılamaları yapılan diğer iki sanık Ramiz ve Jözef'dir. Ramiz, eylemi gerçekleştiren kişileri arkalarından takip ettiğini bunu da memlekete bir kötülük yapmasınlar diye yaptığını söyleyerek karakola haber vermek aklına gelmediğini, Mehdi dedikleri adamın çeşmenin başında Saffet Hoca'yı gördüğünü ve ondan sancağın altından geçmesini istediğini, fakat Saffet Hoca'nın başını eğerek gittiğini söylemiştir.

Mahkeme başkanı, meydana gelen bu durumu evlerden ve pençerelerden gören olmadı mı sorusuna, Ramiz; pençerelerden bakan olmadığını, dışarıya çıkanlarında kapılarını kapatarak evlerine kaçtıklarını belirtmiştir. Olay sırasında dükkanını açmak istediğini ancak mani olduklarını söylemiştir. Ramiz, olay anında meydanlığa gitmediğini, olay sırasında alkışlayanlarında bulunduğu ve kendisinin bir süre sonra olay yerinden evine kaçtığını belirtmiştir.

Mahkeme başkanı, Jözef'e sen de asileri Kubilay'ın başı kesilirken el çırpma suretiyle alkışlamışsın, olay nasıl oldu anlat bakalım demiştir.

Jözef'de kendisi hakkında yapılan alkışlama suçlamasını kabul etmeyerek, kendisine iftira atıldığını, olay sırasında dükkanını kapatarak eve gittiğini söylemiştir⁵⁰³. Bu durumu ispatlamak amacıyla da Tahsin ve Mehmet Efendilerin olaya şahit olduklarını belirtmiştir.

Olay sırasında hiç dışarıya çıkmadınız mı? sorusuna, silahlar atıldıktan sonra çıktık demiştir.

17.1.1931 tarihinde öğleden sonra yapılan duruşmada, mahkeme başkanı Mustafa Paşa, Hafız Ahmet, Ramiz, Harputlu Mehmet, Şımbıllı Mehmet, Abbas, Rasim, Kamil, İsmail, Süleyman, Çingene Ali, Jözef, Mehmet Ali Haydar'ı ayağa kaldırarak Mehdi Mehmet ve arkadaşları ellerinde bayrak olduğu halde zikrederlerken siz de beraber miydiniz? sorusuna; hep birlikte hayır cevabını vermişlerdir. Aynı gün, Harputlu

⁵⁰³ Y.a.g.e., s.22 vd.

Mehmet, Arabacı Hüseyin, Raşitoğlu İbrahim, Kerimoğlu İbrahim, Sarıoğlu Halil, Hüseyinoğlu Hasan, İsmailoğlu İsmail, Mehmetoğlu Hasan ile Manisalı Hoca İlyas, Hafız Cemal, Osman Efendi, Murat Mustafa, Şeyh Hakkı, Hafız Ahmet, Tarakçı İbrahim, Ragıp Bey ve Mutaf Süleyman'ın yargılamaları yapılmıştır. Sanıkların hepsi olayla alakalarının olmadığını, sadece bir süre olayı gerçekleştiren kişileri seyrettiklerini, bunlara serseri gözüyle baktıklarını ve bu yüzden de önemsemediklerini, ancak bir askerin vurulmasından sonra kaçtıklarını söyleyerek meydanda bunları seyredenlerin kalabalık olduğunu belirtmişlerdir. Kendilerine yapılan suçlamaların hepsini reddetmişlerdir⁵⁰⁴.

Mahkeme başkanı, belediye arabacısı Hüseyin'e asilere bayrağı dikmelerinde yardım ederek çukur kazmışsın ve bu şekilde onlara destek vermişsin, nasıl oldu anlat bakalım demesi üzerine; Hüseyin de sabah eve doğru gittiğini, ancak ellerinde bayrak olduğu halde altı kişinin meydanlıkta toplanmış olarak gördüğünü söylemiştir. Asilerden birinin yanına sokularak sen nesin dediğini ve yakasından tuttuğunu, birisinin de mavzer dayadığını söylemiştir. Bu vaziyet karşısında korktum ve asi elime bir çapa verdi şurayı kaz dedi, ben de kazdım açıklamasını yapmıştır.

Mahkeme daha sonra Mehmet Ali Efendi'yi asileri alkışlamak suçundan sorguya çekmiştir. Sorgulamada, Arapların geldiğini duyduklarını ve bu sebeple Süleyman'ın evine kaçtığını söylemiştir.

Mahkeme başkanı, olay sırasında ip veren Kamil Efendi'yi sorgulayarak, olayı anlatmasını istemiştir. Kamil Efendi de kendisinin kunduracı olduğunu belirterek cebimde iş sırasında bulduğum ip vardı. Mehdi Mehmet beni görünce silahı göğsüme götürüp tehdit etti. Ben de ipi verdim. Yoksa ipi dükkanımdan alıp vermedim diyerek bizde silah olmadığı için karşılık veremedik demiştir.

Bu açıklama üzerine Mustafa Paşa'da hükümetin ordusundan bir zabitan feci bir surette pek çok kimsenin gözü önünde öldürüldüğünü, hiçbir milletin tarihi kaydetmemiştir. Siz ise bu çirkin manzara karşısında seyirci kaldınız. Silah olmasa bile yine altı serseriye karşı mukabelede bulunabilirdiniz fakat bulunmadınız ve Türk'ün tarihini lekelediniz açıklamasını yapmıştır.

Mahkeme tarafından, Ali Mazlumaki ve Tütüncü Haydar'ın asileri alkışladıkları için sorgulamaları yapılmış, sanıklar alkışlamadıklarını söylemişlerdir.

⁵⁰⁴ Y.a.g.c., s.24 vd.

Mahkeme tarafından daha sonra Hafız Ahmet sorguya çekilmiştir. Mustafa Paşa, sen de asilerin zabiti kestikleri sırada minareden silah atmışsın nasıl oldu anlat bakalım demiştir.

Hafız Ahmet de sabah hamama gittiğini ve sabah namazını yalnız kıldığını söyleyerek, Yusuf Efendi'nin yanına gelerek olaydan bahsettiğini, kendisinin de dışarıya çıktığını ve bu sırada silahların patladığını söylemiştir. Silahların patlamasından sonra süngülü askerlerin kaçtığını, kaçan askerlerden birisine denk gelerek Menemen'in etrafı 70000 kişi tarafından sarılmış, minareye çıka bir bak demesi üzerine minareye çıktığını söylemiştir. Silahı kimin attığını bilmediğini belirtmiştir. Aynı şekilde İbrahimioğlu İsmail de önceki ifadesini değiştirerek kendisinin el çırpmadığını söylemiştir. Molla Süleyman'da asilere sigara vermediğini belirtmiş ve kendisini suçlu duruma düşürmeye çalışan kişilerin olduğunu açıklamıştır.

Sanıkların çoğunluğu, kendilerinin düşmanları olduğunu söyleyerek bunlar tarafından kendilerine suçlamalar yapıldığını ve kendilerinin suçlu olmadıklarını açıklamışlardır⁵⁰⁵.

Duruşma sırasında daha önceden tespit edilmiş olan şahitler Haşmet Bey, Hacı Hasan Efendi, Belediye Çavuşu Mehmet Efendi, Hoca Mehmetoğlu İbrahim, Destici Osman, Adnan Efendi, Kahveci Reşat, Arap Sabrioğlu Hasan, İstasyon memuru Emin Efendi, Menemenli Zahireci Ahmet Efendi, İsmail Efendi, Feyzullah Efendi, Aşçı Alioğlu Mustafa yemin ettirilerek ifadeleri alınmıştır.

Şahit Belediye Çavuşu Mehmet Efendi, Dombaylı Ali'yi olayı alkışlarken gördüğünü, şahit Hoca Mehmetoğlu İbrahim, Jözefi alkışlarken gördüğünü hatta herkesin el çırttığını, şahit Destici Osman, Harputlu Mehmet'i asilerin arkasında zikrederken gördüğünü, şahit Adnan Efendi, asilerin yanında halktan insanların olduğunu fakat onların kimler olduğunu tespit edemediğini, şahit Kahveci Reşat, jandarma komutanın gelip asilerle konuşmasından sonra halkın alkışladığını ancak bunların kimler olduğunu bilmediğini, şahit Arap Sabrioğlu Hasan, arabacı Hüseyin'in meydanda çapa ile çukur kazdığını, Menemenli Zahireci Ahmet Efendi, Saffet Hoca'nın mehdi ile temasta bulduklarını bilmediğini belirtmişlerdir⁵⁰⁶.

Menemen'de lokantacılık yapan şahit Aşçı Alioğlu Mustafa, olay sabahı işyerinde çalışan çıraklardan birinin gelerek üç dört kişinin silahlı olarak geldiğini söyledikten

⁵⁰⁵ Y.a.g.e., s.26 vd.

sonra altı kişinin belediye meydanlığında ellerinde bayrak ile dolaştığını, halkında bunları seyrettiğini, bu sırada bir jandarmanın asilerin yanına geldiğini fakat sonra geri dönerek bunları haber vermeğe gittiğini söylemiştir. Arkasından bir asker müfrezesinin geldiğini ve tam bu sırada bir silah atılınca halkın kaçmaya başladığını ancak Rasim'in halkı el işareti ile bayrak altına davet ettiğini söylemiştir⁵⁰⁷.

Sıkıyönetim mahkemesi tarafından aynı gün, Bozalan köylüleri mahkemeye getirilerek duruşmaları yapılmıştır. Mahkeme başkanı Mustafa Paşa, köylülere asilerin uzun süre köyde kaldıkları halde hükümete haber vermemekten sanıksınız diyerek yargılamalarına geçmiştir.

Bozalan köyünden Sarıoğlu Halil, Hüseyinoğlu Hasan, ve Mehmetoğlu Hasan köylerine gelen bu kişilerin av için geldiklerini zannederek durumlarından şüphelenmediklerini ve bundan dolayı da hükümete haber vermediklerini belirtmişlerdir. İbrahimioğlu Mehmet ve Hasan Efendi de asilere köye hoş geldiniz dedikten sonra kendisinin çalışmaya gittiğini belirterek, asileri bir daha görmediğini söylemiştir.

Asilerden Mehmet Emin de kendilerinin köyde bulunduğunu bütün Bozalanlıların bildiğini ve İbrahimioğlu Mehmet'in kulübede iken kendilerine yemek getirdiğini açıklamıştır. Bu durumu Nalıncı Hasan ile Küçük Hasan'da onaylamışlardır⁵⁰⁸.

Bozalanların duruşması yapıldıktan sonra Manisalıların duruşmasına geçilmiş ve mahkeme başkanı tarafından ayağa kalkmaları istenilerek Hoca İlyas, Hafız Cemal, Osman Efendi, Murat Mustafa, Şeyh Hakkı, Hafız Ahmet, Tarakçı İbrahim Ragıp Bey ve Mutaf Süleyman ayağa kalkmışlar, orada olduklarını gösterdikten sonra yerlerine oturmuşlardır.

Hoca İlyas Efendi'nin verdiği ifade de Ragıp Bey, Osman Efendi ve Cemal Efendi'nin evlerinde toplantılar yaptıklarını kabul etmiş ama bu toplantıların özel ve mevlüt nedeniyle olduğunu belirttikten sonra toplantılarının hükümet siyasetiyle alakası olmadığını açıklamıştır.

Nalıncı Hasan, İlyas Efendi'nin bu sözlerine karşılık; Osman Efendi'nin evinde yapılan toplantıların birisinde Laz İbrahim Hoca'nın İstanbul'dan yeni geldiğini belirterek yatsı namazından sonra da zikrettiklerini söylemiştir. Daha sonra Laz

⁵⁰⁶ Y.a.g.e., s.28.

⁵⁰⁷ Y.a.g.e., s.28 vd.

⁵⁰⁸ Y.a.g.e., s.30.

İbrahim'in zikirlerimizi serbest yapamıyoruz. Sultan Hamit'in oğulları gelerek yeniden halifelik geri gelecek o zaman zikirlerimizi serbestçe yapacağız dediğini; toplantıda diğerleri ile birlikte Cemal Efendi ve Horoz köylülerinden bazı kişilerinde bulunduğu açıklamasını yapmıştır. Toplantıda Laz İbrahim Hoca'nın İstanbul'dan kitaplar getirdiğini de belirterek bunların amacının Cumhuriyeti yıkmak olduğunu söylemiştir.

Hoca İlyas Efendi, yapılan suçlamalar ile tanık ve şahitlerin ifadelerini kabul etmeyerek kendisinin suçsuz olduğunu savunmuş, hükümet ve Cumhuriyet aleyhinde örgüt kurmak, bu doğrultuda propaganda çalışmasında bulunmak gibi bir macera içerisine girmediğini belirtmiştir⁵⁰⁹.

Mahkeme başkanı Mustafa Paşa, Manifaturacı Osman Efendi'ye evinizde toplantılar yapıyormuş sorusuna; Osman Efendi, Laz İbrahim Hoca'nın kendisinin müşterisi olduğunu hatta kendisini misafir olarak kabul ettiğini, diğerlerinden Rağıp Bey, Süleyman Efendi, İlyas Hocayı tanıdığını ve hususi mahiyette birbirlerinin evlerinde toplantılar yaptıklarını ancak maksaklarının Hükümet aleyhinde olmadığını belirtmiştir. Bu açıklama üzerine Mehmet Emin de Mehdi Mehmet'in bunların hepsini tanıdığını söylemiştir. Nalıncı Hasan da, Osman Efendi'nin evinde yapılan toplantılarda Horoz köylülerinin de katıldığını ve sultanlık konusunun konuşulduğunu açıklamıştır.

Hafız Cemal Efendi de mahkeme tarafından sorguya çekilmiştir. Cemal Efendi ise 4-5 arkadaşıyla birbirlerinin evlerinde toplandıklarını ve dini konularda görüşmeler yaptıklarını fakat siyasetle, hükümet işleriyle uğraşmak akıllarından geçmediğini, İlyas ve İbrahim Hocaların mağazasından alışveriş yaptığını, Rağıp ve Süleyman Efendileri de komşuları olduğu için tanıdığını belirtmiştir.

Bu açıklama üzerine savcı bey de, Laz İbrahim Hoca'nın Nakşibendi tarikatının bölgeye yayılması için Şeyh Esat Efendi tarafından Horoz köyüne halife olarak tayin edildiğini söylemiştir. Bu durumu Hafız Cemal Efendi'nin bilmesi lazımdır açıklaması üzerine Cemal Efendi'de bu durumu kabul etmemiştir.

Sanık Osman Efendi'de Mehmet Emin'in kendileri hakkında yalan söylediğini ve sözlerinin dikkate alınmamasını istemesi üzerine mahkeme başkanı da olayları görmüş ki söylüyor, görmese söylemezdi demiştir.

Sanık Rağıp Bey, Manifaturacı Osman ve Cemal Efendilerin evlerinde bulunduğunu, Osman Efendi'nin evinde iken Laz İbrahim Hoca'nın da orada

⁵⁰⁹ Y.a.g.c., s.31.

bulduğunu, kendisinin bir süre burada kaldığını ve özel konuşmalardan sonra kaçtığını söylemiştir. Cemal ve İlyas Efendilerin evlerindeki toplantılarda bulunduğunu belirterek, bu toplantıların içeriğinin de özel bir durum olduğunu açıklamıştır. Toplantıların dini vaiz ve nasihatlar niteliğinde olduğunu vurgulamıştır.

Nalıncı Hasan'da İlyas Hoca'nın evinde zikredilirken İbrahim Hoca'nın yavaş zikredilmesi gerektiğini, yoksa askerlerin ve güvenlik güçlerinin kendilerini tutuklayabileceğini söylediğini belirtmiştir.

Murat Mustafa, kendisinin tarikatla alakasının olmadığını söylemesi üzerine Nalıncı Hasan, bu kişinin İstanbul'a giderek Şeyh Esat Efendi'nin evinde 40 gün kaldığını belirtmiştir.

Mutaf Süleyman'da Laz İbrahim'in kendi evinde kiracı olarak oturduğunu ve son yapılan toplantıda kendinin de bulunduğunu belirtmiştir.

Mehmet Ali Efendi'de kendisinin öğretmen olduğunu bundan dolayı böyle işlerle ilgisinin bulunmadığını söylemiştir. Kendisinin İzmir'de oturduğunu belirterek, Laz İbrahim Efendi'nin hemşerisi olduğunu için İstanbul'dan geldiğinde evinde misafir olarak kaldığını ayrıca bağ meselesi nedeniyle Manisa'ya geldiğinde Laz İbrahim Efendi ile görüştüğünü, Manisa'da iken İlyas Efendi'nin ve sonrada Osman Efendi'nin de yanlarına gittiğini ve Cemal Efendi'nin yanında kaldığını belirtmiştir. Laz İbrahim Efendi'nin kendisi ile konuşurken tarikata katılıp katılmadığını sorduğunda, katılmadığını söylediğini açıklamıştır⁵¹⁰.

Hafız Ahmet ve Şeyh Hakkı Efendiler, suçlamaları kabul etmemişler hatta Laz İbrahim Hoca'yı dahi tanımadıklarını, görüşmediklerini söyleyerek suçsuz olduklarını belirtmişlerdir. Şeyh Hakkı şeyh olduğunu kabul etmeyerek bunun için resmi belge gereklidir açıklamasını getirmiştir.

Hacı Hasan Efendi'de Laz İbrahim Efendi ile Cemal Efendi'yi tanımadığını ve zikirlerden dahi haberinin olmadığını belirtmiştir.

Bu açıklamalar üzerine Hacı Emin ve Nalıncı Hasan, Hacı Hasan, Mehmet Çavuş, Fırıncı Hafız Ahmet, Su Yolcusu Süleyman Çavuş, Hafız Ahmet'in dervişi olduğunu söylemişler; perşembe ve cuma günleri Hafız Ahmet'in evinde zikrettiklerini, bu durumun anlaşılmaması içinde pençerelerini kağıt ile kapladıklarını söylemişlerdir⁵¹¹.

⁵¹⁰ Y.a.g.c., s.33.

⁵¹¹ Y.a.g.c., s.34.

Sanıklardan Lütfullahoğlu Halil, Mustafa Süleyman Efendi, Fırıncı Ahmet, olayla ve tarikatla ilgilerinin olmadığını vurgulamışlardır.

Sıkıyönetim mahkemesi 18.1.1931 tarihinde duruşma ve yargılamalara devam ederek Kerimoğlu İbrahim ve Laz İbrahim Efendi'nin duruşmaları yapılmıştır. Duruşmada önemli görülen şahitlerin ifadeleri alınmıştır.

Kerimoğlu İbrahim'in Menemen Olayı sırasında halka karşı asiler için bunlar evliyadır. Bunlara kurşun işlemiyor dediğine dair şahitlerin ifadeleri alınmıştır. Bu doğrultuda şahit Mehmetoğlu Hulusi'nin verdiği ifade de, bu adamlar evliyadır bunlara kurşun işlemiyor sözünün Kerimoğlu İbrahim tarafından söylendiğini belirterek, kendisinin de şimdi hükümet askerlerinin yetişirse nasıl kurşun işler görürsün dediğini söylemiştir. Bu durumu diğer şahit Mustafaoğlu belediye çavuşu Mehmet'te doğrulamaktadır⁵¹².

Laz İbrahim Efendi'nin duruşmasında kendisinin rahatsız olduğunu ve bazı şeyleri hatırlayamadığını söylemiştir. Mahkeme başkanının zorlamasıyla Manisa'da üç yıl alayda imamlık yaptığını, Horoz köyünde oturduğunu ve 1931 yılında tekrar Manisa'ya geri döndüğünü belirtmiş, Menemen Olayı öncesi kimlerin evinde toplandıklarını hatırlamadığını, Manisa'ya mirafir olarak geldiğini, İlyas Hoca'nın evine gittiğini söylemekle beraber, toplantılarında hükümet siyasetiyle ilgilenmediklerini, konuşmaların Allah ve dini konular üzerine olduğunu vurgulamıştır⁵¹³. Laz İbrahim Efendi açıklamalarına devam ederek, daha önce hakkında tahkikat yapıldığını, İlyas Efendi'nin hemşehrisi, Osman ve Cemal Efendilerin arkadaşları olduğunu, İzmir'de Rizeli öğretmen Mehmet Ali Efendi'nin evinde misafir olarak kaldığını ve Mehmet Ali Efendi'nin bağ alacak olması nedeniyle Manisa'ya birlikte geldiklerini belirtmiştir.

Laz İbrahim Hoca, Nalıncı Hasan'ı tanıdığını ve kendisiyle Erenköy de Şeyh Esat'ın evinde karşılaştıklarını, önceden Nakşibendi tarikatına bağlı olduğunu, kendi şeyhinin ölmesi üzerine Şeyh Esat Hoca'ya gitmeye başladığını ancak tekkelerin kapatılarak yasaklanmasından sonra tarikatla alakasını kestiğini ve kendi evinde zikirlerini yaptığını söylemiştir.

Aynı anda Nalıncı Hasan söz alarak Laz İbrahim Hoca'nın yalan söylediğini ve Cemal Efendi'nin evinde ve Arap Alan Camii ile İlyas Hoca'nın evlerinde

⁵¹² Y.a.g.e., s.35 vd.

⁵¹³ Y.a.g.e., s.36.

bulduklarını, bu toplantılarda İbrahim Hoca'nın hep halife'nin geri geleceğinden ve eski zamandaki sistemin tekrar oluşturulacağını belirtmiştir.

Mahkeme başkanı Mustafa Paşa'nın tarikat adı altında cahil insanları etrafına toplayarak ve onların düşünce ve fikirlerini etkileyecek çalışmalarda bulunduğunu belirtmesi üzerine, Laz İbrahim Efendi bu durumu reddetmiş, zikir yapmanın suç olmadığını söylemiştir. Ayrıca Nalıncı Hasan'ın cahil ve kendisinin okumuş bir insan olduğunu söyleyerek kendisine inanılmasının gerektiğini vurgulamıştır⁵¹⁴.

Nalıncı Hasan, Şeyh Esat Efendi'nin evine Laz İbrahim Hoca ile birlikte gittiklerini orada 13 gün kaldıktan sonra gene birlikte geri dönerlerken Haydarpaşa tren istasyonuna geldiklerinde iki tane gemi göstererek bunların İngiliz donanmasından olduğunu ve bu gemilerin içerisinde Sultan Hamit'in oğullarının bulunduğunu, halifelik tekrar ilan edileceğini söylediğini belirtmiştir.

Mahkeme başkanının Laz İbrahim Efendi'ye bazı kişileri tanıyıp tanımadığını sorması üzerine, o da tanımadığını söylemiş, mahkeme başkanı da yalan söylediğini ve kendi imzası ile bu kişilere yazılmış bazı mektupların olduğunu belirterek bunların okunması ile yalan söyleyip söylemediğin ortaya çıkacaktır demiştir. Bundan sonra zikir meselesinden dolayı aralarında sorun yaşanan İmam Hacı Ali Efendi'ye yazıldığı anlaşılan mektup okunmuştur. Daha sonra da Hacı Ali Efendi mahkemeye çağırılarak İbrahim Hoca ile yüzleştirilmiştir.

İmam Hacı Ali Efendi'nin verdiği ifade de kendisinin imam bulunduğu camide Laz İbrahim Hoca'nın zikir yaptırmak istediğini ve kendisinin bu duruma engel olması üzerine aralarında tartışmanın meydana geldiğini söylemiştir. Aynı durumu Hisar camii İmamı Mustafa Asım Efendi de belirtmekte, İbrahim Hoca'nın zikirten bahsettiğini hatta İmam Hacı Ali Efendiyi kendisine şikayet etmesi üzerine Mustafa Asım Efendi de biz imamız böyle şey olmaz dediğini açıklamıştır. Aynı zamanda Laz İbrahim Hoca'nın böyle yaşamının aynı eşekler gibi yaşamak olduğunu belirttiğini söylemiştir⁵¹⁵.

Hisar camii İmamı Mustafa Asım Efendi'nin ifadesinde Laz İbrahim Hoca'nın kendisini تنها bir yere çekerek zikirten ve dervişlikten bahsettiğini, kendisinin bu duruma karşı gelmesi üzerine tekrar Mehmet Ali Efendi'nin evinde karşılaştıklarını söylemekte ve burada da dervişlikten bahsederek mürit yetiştirilmesini istediğini, hayvanlar gibi yaşamının doğru olmadığını belirtmiştir.

⁵¹⁴ Y.a.g.c., s.37.

Laz İbrahim Hoca'da kendisinin söylediği sözlerin yanlış anlaşıldığını, cahil insanlara müslümanlığı öğretiniz demek istediğini, Horoz köyü halkını örnek vererek açıklamıştır. Mahkeme başkanının Horoz köylülerine Laz İbrahim Hoca'yı tanıyıp tanımadıklarını sorduğunda hepsi tanıdıklarını söylemişlerdir⁵¹⁶.

Nalıncı Hasan, Horoz köylülerinin hepsinin Şeyh Esat Efendi'yi tanıdıklarını belirtmiş, İbrahim ve Osman Efendiler geldiğinde bunların hepsinin orada bulduklarını; yatsı namazından sonra zikirler yapıldığını, ayrıca halifelik meselesi ile şapkaların atılıp yerine tekrar fesin geri geleceğinin konuşulduğunu belirtmiştir.

Horoz köyünden şahit olarak Mehmetoğlu Hasan Çavuş'un ifadesinde Horoz köyünde yalnız Nurettin'in derviş olmadığını ve diğerlerinin hepsinin tarikata katıldıklarını duyduğunu söylemiştir.

Manisalı ve aslen Yanyalı olan şahit Uncu Mehmet Emin Efendi'nin ifadesinde Horoz köylülerinin daha önceden tarikat ile alakalarının olmadığını ancak köye Laz İbrahim Hoca'nın gelmesinden sonra tarikata katıldıklarını söylemiştir. Hatta yetiştirdiği dervişlerden üç kişiyi Esat Hoca'nın yanına gönderdiğini belirtmiştir. Ayrıca şahit Laz İbrahim Hoca hakkında önceden de soruşturma açıldığını, camide vaaz verirken dans edenler kafir olur demesi üzerine güvenlik görevlilerinin kendisini yakalayıp hakkında araştırma yapıldığını; daha sonra şapka konusunda İbrahim Hoca'nın aleyhte söz söylediğini duyduğunu belirtmiştir.

Şahit, Horoz köyünde oturan Simsar Sait Efendi'nin ifadesinde Horoz köyünün muhtarı Osman Çavuşa neden Laz İbrahim Efendi'nin peşinden koşuyorsun diye sorduğumda sen onun adını abdestle ağzına al dediğini söylemiştir⁵¹⁷.

Şahit Bekir Çavuş'un ifadesinde Horoz köylülerinin Hoca İbrahim Efendi ile alakadar olup olmadıklarını görmediklerini ancak köyde çok derviş olduğunu söylemiştir.

Şahit Karanfil'in ifadesinde, Hoca İbrahim Efendi'nin Nakşibendi tarikatının gelişmesi için çalıştığını, toplantılar yaptığını, hatta bir defasında İbrahim Hoca'nın camide vaaz verirken danstan bahsederek bunlardan Cumhurbaşkanı'nın sorumlu olduğunu ve hepsinin gavur olduğunu söylediğini, bu durum karşısında Hoca Efendi'yi kürsüden indirdiğini belirtmiştir. Ancak bu durumları Laz İbrahim Hoca kabul

⁵¹⁵ Y.a.g.c., s.38.

⁵¹⁶ Y.a.g.c., s.39.

⁵¹⁷ Y.a.g.c., s.40.

etmeyerek, kendisine yalan suçlamaların yapıldığını söylemiştir. Ayrıca, hocanın kendisini tarikata almak için sürekli teklifte bulunduğunu belirtmiştir.

Şahitlerden Filarinalı olan ve Horoz köyünde oturan Mustafa'nın ifadesinde İbrahim Hoca'nın iki seneden beri köylülere dervişlik yaptırdığını, zikirler yaptırdığını, kendisinin karakola giderek bunları şikayet ettiğini ve zikirlerine engel olduğunu söylemiştir.

Diğer şahit Filarinalı olup Horoz köyünde oturan Ahmet'in ifadesinde Hoca'nın şeyhlik yaptığını, tarikata girmeleri için halkı teşvik ettiğini ve Horoz köylülerinin hepsini derviş yaptırdığını söylemiştir.

18.1.1931 tarihli duruşmada son olarak ifadeleri alınan şahitler, Horoz köylü Raif, Fehmi, Hasan ve Muhtar Ömer'dir. Bu şahitlerde köylerinde dervişlik yapıldığını hatta bu durumdan Muhtar Ömer'in rahatsız olduğunu söyleyerek Laz İbrahim Hoca'yı uyardığını, hatta vaazları sırasında rakı içen ve şapka giyenlerin gavur olur sözlerinin rahatsız edici olduğunu belirterek bu şekilde vaazların verilmemesini istediğini ve hatta köyden gitmesinin istendiğini söylemişlerdir. Bundan sonra Laz İbrahim Hoca söz olarak, mahkemeye karşı kendisini savunmak amacıyla yazılı savunmasını okumak istemiş ve bu duruma mahkeme tarafından izin verilmiştir. Laz İbrahim Hoca, kendi hakkındaki suçlamaları kesinlikle kabul etmeyeceğini ve aleyhindeki delillerin yalan olduğunu söyleyerek savunmasını yapmıştır⁵¹⁸.

19.1.1931 tarihli duruşmada Mustafaoğlu Ramazan, Tatlıcı Hüseyin, İbrahimoğlu İsmail, İdrisoğlu Bıçakçı Mustafa, Kurabiyeci Hacı Hasan, Ak Mehmetoğlu Mehmet, Simsar katibi Mustafa, İbrahim Ethem, Hafız Ahmet Efendi, Keçeci Süleyman, Bekçi Süleyman, Muhacir Hafız Ali Efendi, Laz İbrahim Hoca, Hacı Hilmi, Osman Efendi, Cemal Efendi, Katınerci Mehmet, Hafız Halil Osman Efendi'nin yargılamaları yapılarak şahit olarak jandarma Ali Efendi'nin ifadesi alınmıştır⁵¹⁹.

Mahkeme başkanı, Mustafaoğlu Ramazan'ı kaldırarak tekrar sorgulamıştır. Sanığın verdiği ifade de Mehdi Mehmet ve arkadaşlarının yanından kaçtıktan sonra beslediği hayvanlarının yanına gittiğini, daha sonra da Tatlıcı Hüseyin'i gördüğünü ve ona meydana gelen olaydan bahsettiğini söylemiştir. Ramazan Efendi, Tatlıcı Hüseyin'in kendisine sen işinin başına git, onlar pek yakında geri dönecekler dediğini belirterek hükümete haber vermeyi aklına getiremediğini açıklamıştır.

⁵¹⁸ Y.a.g.e., s.41.

Tatlıcı Hüseyin ise Ramazan Efendi'nin verdiği bu ifadeyi ispat etmesini isteyerek, söylenenleri kabul etmemiştir.

Ramazan ise Tatlıcı Hüseyin'in evinde mehdilik meselesinin konuşulduğunu ve kendisine çevrelerinde 70000 tane melaikenin bulunduğunu hatta kendileri ile beraber gelmez ise öldüreceklerini söylemiştir. İfadesine devam eden Ramazan, Paşa köyüne gittiklerini söylemekte ve orada kendilerine üç silah getirildiğini sonra da tekrar yola çıktıklarını belirtmiştir.

İbrahimioğlu İsmail ve İdrisoğlu Bıçakçı Mustafa, Mehdi Mehmet'e silah verdiklerini kabul etmemişler ve kendilerinin silah verdiğini görüpte ispatlayanlar olursa cezalarını kabul edeceklerini belirtmişlerdir.

Küçük Hasan ise İsmail'e giderek fişekleri ve silahı bir torbaya koyarak kendisine verdiğini hatta silahı Hacı Mustafa'dan aldığını söylemiştir⁵²⁰.

Mahkeme başkanı tarafından Kurabiyeci Hacı Hasan, Ak Mehmetoğlu Mehmet, Simsar katibi Mustafa ve İbrahim Ethem'e mehdilik ve arkadaşlarını Manisa'dan kaybolduktan sonra neden hükümete haber vermediniz sorusuna; Hacı Hasan, bunların ortadan kaybolmasından 12 gün sonra Küçük Hasan'ın babasının oğlunu aradığını ve bundan dolayı da durumu öğrendiklerini, üç gün sonra da Menemen Olayı'nın meydana geldiğini belirterek haber vermeye vaktin kalmadığını ayrıca bunların mehdilik ilan edeceklerini ve ne maksatla oraya gittiklerini bilmedikleri için haber vermediklerini söylemiştir⁵²¹.

Simsar katibi Mustafa ise Mehdi Mehmet'i serseri birisi olarak tanıdığını ve yanına aldığı kişilerden birisinin babasının durumu hükümete bildirdiğini, kendisinin önceden Mehdi Mehmet ile görüştüğünü ancak ne zaman derviş olduğunu bilmediğini fakat yanındaki Sütçü Mehmet ve Şamdan Mehmet'in derviş olduklarını belirtmiştir.

İbrahim Ethem ise Küçük Hasan'ın kaybolduğunu duyduğum zaman babasına gidip hükümete haber vermesini gerektiğini söylediğini, ondan sonra da meydana gelen olayları bilmediğini söylemiştir.

Fırıncı Ahmet Efendi hiçbir şey bilmediğini belirtmiş, bunun üzerine Mehmet Emin, bunların mehdinin dervişleri olduğunu, zikir yaptıklarını ve mehdinin ders verdiğini bildikleri halde sakladıklarını söylemiştir. Hafız Ahmet'in mehdilik

⁵¹⁹ Y.a.g.e., s.42.

⁵²⁰ Y.a.g.e., s.43.

⁵²¹ Y.a.g.e., s.44.

konusunda Mehdi Mehmet'e bilgiler verdiğini ve hatta Mehdi Mehmet'in Hafız Ahmet'e mehdi benim demesi üzerine Hafız Ahmet'in de bunu yapabilir misin demiş, Mehdi Mehmet'te yapabileceğini söylemiştir. Hafız Mehmet'in de mehdinin elini öperek mehdiye uyulması gerektiğini söylediğini belirtmiştir. Ancak bu durumu Hafız Ahmet kabul etmemiş ve Mehdi Mehmet'i tanımadığını belirtmiştir.

Ramazan Efendi, Tathıcı Hüseyin'in evinde toplantılar yapıldığını ve bu Hoca'nın (Hafız Ahmet) meselesinin görüşüldüğünü belirterek ancak Hafız Ahmet Efendi'nin suçunun olmadığını belirtmiştir.

Hafız Ahmet Efendi de mehdiyi kesinlikle tanımadığını ve bu doğrultuda şahitlerinin olduğunu belirterek Bezaz Hafız Emin, Bezaz Niyazi, Hafız Ahmet, Hafız Ali Efendi gibi isimleri göstermiştir⁵²².

Ahmet Muhtar Efendi ise Mehdi Mehmet adında hiç kimseyi tanımadığını ancak Giritli Mehmet adında bir şahsı tanıdığını, tarikatla alakasının olmadığını söylemiştir. Ancak mahkeme başkanı mehdinin üzerinde senin imzanın bulunduğu bir muskanın çıktığını söylemesiyle birlikte, bu muska Şeyh Ahmet Muhtar Efendi'ye gösterilmiştir. Fakat bu muskanın kendisine ait olmadığını söylemesi üzerine mahkeme başkanı senin yazınla karşılaştırdık ve çok benziyor demiştir.

Küçük Hasan ise Ahmet Muhtar Efendi'yi bir gün Manisa'da Mehdi Mehmet'in evine girerken gördüğünü ve burada kaldığını söylemesi üzerine bu durumu Ahmet Muhtar Efendi kabul etmemiştir.

Nalıncı Hasan'da, Mehdi Mehmet'in bunun dervişi olduğunu, mehdiye Ahmet Muhtar Efendi'nin evliya olmak ister misin sorusuna evet demesi üzerine tarikata gir demiştir. Mehdi de girerim demesi üzerine de ama sen esrar içiyorsun senin ağzın esrar kokuyor olmaz demiş bu durum karşısında mehdi de bir daha içmem dediğini söylemekte ve o zaman içerisinde Allah'ın isimlerini öğreterek mehdiyi kendisine derviş yapmıştır açıklamasında bulunmuştur⁵²³.

Mahkeme başkanının İbrahim Hoca'ya sorduğu soru üzerine Şeyh Saffet Hoca isminde bir kişi tanımadığını ve yaptıkları toplantıların özel olduğunu söyleyerek, suçlamaları kabul etmemiştir.

Hacı Hilmi Efendi de 35 sene önce Girit'te iken tarikatın üyesi olduğunu, İbrahim Hoca'yı tanıdığını fakat bir arada bulunmadığını, hiçbir kimse ile temasının olmadığını,

⁵²² Y.a.g.c., s.45 vd.

Ragıp Bey'i tanıdığını ancak Osman ve İlyas Efendilerin evlerindeki toplantılarda bulunmadığını söylemiştir. Kendisinin Lalapaşa camii imamı olduğunu ve camide zikir yaptırmadığını belirtmiş, bu durumu Mehmet Emin doğrulamış, kendi evinde zikir yaptığını belirtmiştir. Hacı Hilmi Efendi yapılan toplantıları da muhabbet etmek amacıyla yaptıklarını söylemiştir. Cemal Efendi ile İlyas Efendi, yapılan toplantıların kesinlikle kötü niyetli olmadığını söylemiştir.

Katmerci Mehmet ise hiçbir şeyle alakasının olmadığını vurgulamıştır⁵²⁴.

Hafız Halil Osman Efendi'nin mahkemedeki ifadesinde Şeyh Esat Efendi'yi tanıdığını ve onun Arap Hoca ismiyle tanındığını, kendisini ziyaret ettiğini, kendisine hediye götürdüğünü söylemiştir. Mahkeme başkanının şeyhin müritliğini kabul edip sonra çıkmışın sorusuna; hayır cevabını vermiş, kendisinin Akhisar'da Seyit Celil Efendi'ye katıldığını söylemiştir. Ancak bu kişinin ölmesiyle birlikte tarikatlardan vazgeçtiğini belirtmiştir.

Mahkeme başkanının İstanbul'a üçüncü kez gelip gelmediğini sorunca, o da geldiğini söylemiştir. Bunun sebebinin Rahmanlı köyünün su sorunu olduğunu belirtmiştir.

Aynı duruşmada şahit jandarma Ali Efendi'nin ifadesi alınmıştır. Aynı zamanda Manisalı Ahmetoğlu Mehmet Çavuş, Tütüncü Hasanoğlu Hasan, Hüseyinoğlu Halil ve Mustafaoğlu Mehmet'in ifadeleri alınmıştır. Kendilerinin tarikatla ilişkilerinin olmadığını söylemişlerdir. Nalıncı Hasan ise bunlardan Ahmetoğlu Mehmet Çavuş'un, Tütüncü Hasanoğlu Hasan'ın ve Hüseyinoğlu Halil'in derviş olduklarını ve bunların şeyhlerinin Hafız Ahmet olduğunu belirtmiştir.

Hacı Ahmetoğlu Talat Efendi terzilik yaptığını, tarikatla alakasının olmadığını söylemiştir. Mehdi'nin Yunanlılar zamanında çetecilik yaptığını, Ahmet Muhtar Efendi'nin de o zamanlar pejmurde bir şekilde gezdiğini söyleyerek Derviş Mehmet ile alakasının olmadığını belirtmiştir. Ancak Mehmet Emin, Ali Çavuş'un kahvesinde Mehdi ile Talat'ın her zaman görüşüğünü söylemiş, bu durumu Çekili Ali Çavuş (kahveci) da doğrulamıştır⁵²⁵.

Sıkıyönetim mahkemesinin 20.1.1931 tarihli duruşmasında ise Manifaturacı Osman Efendi'nin, Hafız Ahmet Efendi'nin, Hafız Cemal Efendi'nin, Hacı Hafız Ali

⁵²³ Y.a.g.c., s.47.

⁵²⁴ Y.a.g.c., s.48 vd.

⁵²⁵ Y.a.g.c., s.50 vd.

Osman Efendi'nin, Hafız Hacı Ali Efendi'nin, İmam Laz İbrahim Efendi'nin, Ahmetoğlu Mehmet Çavuş'un, Hacı Ahmetoğlu Talat Efendi'nin, Hacı Hilmi Efendi'nin mahkemeleri yapılarak ifadeleri alınmış, şahit Düzceli Mehmet Efendi'nin ifadesi dinlenmiştir. Ayrıca Nalıncı Hasan ve Mehmet Emin'in ifadelerinin alınmasına devam edilmiştir⁵²⁶.

Şahit Düzceli Mehmet Efendi, İstanbul'a Manifaturacı Osman, Nalıncı Hasan ile birlikte gittiklerini ve daha sonradan Şeyh Esat Efendi'nin evinde ikisini tekrar gördüğünü, bir gün Laz İbrahim Efendi ile birlikte Beykoza gittiklerini söyleyerek, Şeyh Esat'ın evinde bir gün kaldıklarını belirtmiştir. Duruşma sırasında mahkeme başkanı Hafız Ahmet Efendi'ye siz Laz İbrahim Efendi'yi tanımadığınızı söylemişsiniz. Ama Laz İbrahim Efendi tarafından size yazılmış mektupların olduğunu belirtmesi üzerine Hafız Ahmet Efendi hatırlamadığını söylemiştir. Bu durum üzerine mahkeme 11.4.1927 tarihli Laz İbrahim Efendi'nin imzalarının bulunduğu mektupları okutturmuştur. Hafız Ahmet Efendi, mektupları şimdi hatırladığını, mektubun yazılmasına Zeki Hoca isminde bir kadının sebep olduğunu, kadının kendisine gelerek İmam İbrahim Efendi'nin 10-15 kadınla zikir yaptığını ve bu zikirler de erkeklerinde bulunduğunu söylemesi üzerine bu şekilde zikirlerin yapılamayacağını beyan eden bir mektup yazdığını belirtmiştir.

Laz İbrahim Efendi tarafından kendisine yazılan mektubun, Cemal Efendi tarafından kendisine verilmediğini, ancak başka bir şahıs tarafından gönderildiğini söylemiştir.

Laz İbrahim Efendi, mektubun kendisine ait olmadığını ve mektubu yazmadığını söylemiştir. Mahkeme başkanı ayrıca İbrahim Efendi'ye Yüzbaşı Nihat Efendi isminde bir kişi tanıyıp tanımadığını sormuştur. İbrahim Efendi de tanıdığını söylemiştir⁵²⁷.

Mahkeme başkanı elinde bu şahısla yapmış olduğunu yazışma nedeniyle bir mektubun olduğunu söyleyerek, "Yüzbaşı Nihat Bey'in size daha önceden kürt isyanının meydana geldiğini, fakat bunların sizin gibi şeriatle alakasının olmadığını, yalnız öylesine bir ayaklanma olduğunu, bir subay ile iki askeri şehit ettiklerini haber verdiğini" belirtmiştir. Laz İbrahim Efendi de bu kişinin sürekli kendisine haber gönderdiğini ve para ederse daha göndereceğini söylediğini belirterek isyan olayının olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Nihat Bey'in İbrahim Hoca'ya gönderdiği

⁵²⁶ Y.a.g.c., s.52.

mektup okunmuştur. İbrahim Hoca böyle bir şeyin olmadığını belirtmiştir. Mahkeme başkanı sözüne devam ederek, bu son hadiseden dolayı Menemen'e gelirken, Hafız Osman Hoca'ya yazdığı bir mektubun var demesi üzerine, Hoca Efendi bunu doğrulamış ve sadece para istediğini belirtmiştir. Fakat mektubta yazılı olan bir kısmı kabul etmeyerek bu kısmı kendisinin yazmadığını söylemiştir. Hatta hükümet memurlarını suçluyarak bu mektuptaki bu kısmı onların yazdığını ileri sürmüştür.

Hafız Hacı Ali Efendi, Laz İbrahim Hoca'yı tanıdığını, Hoca'nın kendisine tarikattan mısın sorusuna evet dediğini ancak işlerinden dolayı pek ilgilenemediğini belirtmiştir⁵²⁸.

Hacı Hafız Ali Osman Efendi, Şeyh Esat'ın evine Muradiyeli Osman Efendi ve İbrahim hoca ile beraber gittiklerini ve orada 20 gün kadar kaldıklarını, eve kendileri gibi gelen gidenlerin çok olduğunu söylemiştir. Kendisinin Şeyh Esat Hoca'ya mektup yazdığını da belirterek, farsça bilgisinin az olmasından dolayı hocadan farsça ders almak için gittiğini açıklamıştır.

Mahkeme başkanı Hafız Ali Osman Efendi'ye Esat Hoca tarikattan mıdır diyerek sorunca, onun resmi şeyh olduğunu ve kendisini Arap Hoca diye tanıdıklarını söylemiştir. Ancak tekkelerin kapatılmasından sonra Şeyh Esat Hoca'nın tekkesinin de kapandığını söylemesi üzerine, mahkeme başkanı; o zaman tekke kapanmış Erenköy'deki köşke taşımış, atı arabası her şey içinde ve orasını tekke yapmış ondan sonra da sizin gibi müritleri de orada toplamıştır açıklamasında bulunmuştur. Bu açıklama üzerine de Hafız Ali Osman Efendi sadece misafirlerin gelip gittiğini söylemiştir.

Duruşma süresi içerisinde Hafız Ali Osman Efendi'nin Şeyh Esat'a yazmış olduğu mektup mahkeme tarafından okunmuştur. Mektubu Hafız Ali Efendi kabul etmiştir. Mahkeme başkanı mektubun tarihinin 19 teşrinisani 1930 olduğunu söyleyerek, alınan ifadenizde tarikattan vazgeçtiğinizi belirttiniz, fakat bu durum mektup ile çelişiyor demiştir⁵²⁹. Bunun üzerine Hafız Ali Osman Efendi, bir su meselesinin olduğunu ve kendisinin İstanbul'a gitmesi gerektiğini belirterek, Laz İbrahim Hoca'nın kendisini İstanbul'a gideceğini öğrenmesi üzerine birlikte gidelim dediğini ve yazmış olduğu mektupların kötü anlamlar içermediğini, mektupların

⁵²⁷ Y.a.g.e., s.53.

⁵²⁸ Y.a.g.e., s.54.

⁵²⁹ Y.a.g.e., s.55.

içerisinde tarikat konusunun da geçmediğini, yazılan kelimelerin yanlış anlaşıldığını belirtmiştir.

Mahkeme başkanı Hacı Hilmi Efendi'ye, Hüseyin Fehmi Efendi adında bir kişiyi tanıyıp tanımadığını sorması üzerine o da tanıdığını beyan etmiştir. Mahkeme başkanı Hüseyin Fehmi Efendi'nin, Hafız Hilmi Efendi adına yazılmış mektubun olduğunu söyleyerek okunmasını istemiştir. Fakat Hilmi Efendi mektubu hatırlamadığını söylemiştir. Mektup okunduktan sonra mektubu hatırladığını, şeyhlikle alakasının olmadığını, daha önce beyan etmiş olunmasına rağmen, bu yazılarda zikir yapılmasının istendiği mahkeme tarafından ortaya konulmuştur.

Hilmi Efendi'de kendisinin eskiden tarikata üye olması sebebiyle böyle bir kelimenin kullanıldığını belirtmiştir.

Mahkeme başkanı, Laz İbrahim Efendi'nin sorgulamasına devam ederek, Şeyh Esat ve oğlu Mehmet Ali ile Bursa'da haberleştiniz mi? sorusuna hatırlamadığını, hiç mektup yazmadınız mı? sorusuna gene hatırlamadığını söylemiştir. Bunun üzerine mahkeme tarafından Şeyh Esat'ın oğlu Mehmet Ali Efendi'nin İbrahim Efendi'ye yazdığı bir takdirname okunmuştur. İbrahim Efendi'nin Bursa'da efendi hazretleri adına halkın hoşgörüsünü kazanmaya çalıştığını ve bu hususta gayret ettiğini Mehmet Ali Efendi'ye yazdığı 12 Teşrinievvel 1928 tarihli mektupta belirtildiği görülmüştür.

Laz İbrahim Efendi bu mektupta Şeyh Esat Hoca'dan af dilemektedir. Laz İbrahim Efendi, Manisa'da oturduğu zaman içerisinde kendisinin zikirler yaptırdığı gerekçesiyle Şeyh Esat'a şikayet ettiklerini ve bu durum üzerine de şeyhinin kendisine zikir yapmayı yasakladığını yazmıştır.

Mahkeme başkanı, yazılmış olan mektuptan söz ederek; "Manisa bölgesinde kendi kendinize bağımsızlığınızı ilan edip Şeyh Esat'ın yerine ikinci bir lider olmuşsunuz. Şeyh Esat'ı tanıımıyormuşsunuz" anlamı çıktığını belirtmiştir. Aynı zamanda mahkeme başkanı, Laz İbrahim Efendi'ye mektupta okunan bazı paragraflar doğrultusunda, sizin her yerde Nakşibendi tarikanının gelişmesi için faaliyette buldunuz görülmektedir demiştir. Sözlerine devam eden mahkeme başkanı, Şeyh Esat Efendi'ye Kutbulaktap namını vermişsiniz ve Nakşibendi tarikatın gelişmesi için faaliyete geçip, önünüze gelen saf köylüleri kendi amaçlarınızı doğrultusunda yönlendirdiğiniz ve tarikata davet

ettiğiniz ortadadır demiştir. Mahkeme başkanının açıklama üzerine Laz İbrahim Efendi, tarikatın kötü bir şey olduğunu şimdi anladım demiştir⁵³⁰.

21.1.1931 tarihinde öğleden sonra yapılan duruşmada; Manisa'dan Lutfullahoğlu Halil, Hüseyinoğlu Mazlum, Şeyh Esat Efendi, Mehmet Ali Efendi, Laz İbrahim Efendi, Hafız Hilmi Efendi, Saffet Hoca'nın yargılamalarına devam edilmiş; ayrıca şahitlerin ifadeleri dinlenmiştir⁵³¹.

Mahkeme başkanı, Laz İbrahim Efendi'ye Şeyh Esat'ın oğlu Mehmet Ali Efendi'den mektup alıp almadığını sormuştur. İbrahim Efendi de vaiz sırasında tarikat lehinde konuşma yaparsan seni dışlarım, biz hükümete sadık insanlarız dediğini belirtmiştir. Aynı konuyla ilgili olarak mahkeme tarafından Şeyh Esat oğlu Mehmet Ali Efendi'ye İbrahim Hoca'ya ne yazdığı sorulmuştur. Bu soru üzerine Mehmet Ali Efendi sinirli olduğunu söyleyerek bir avukat tutmak istediğini belirtmiş, ancak mahkeme başkanının sorulara kısa cevap veriniz, biz sizi dinleriz demesi üzerine, Laz İbrahim Hoca'nın kendi kendine yaptığı hareketlerden dolayı nefret edilen bir kişi olduğunu hatta bu konuda babası Şeyh Esat Efendi'ye dahi uyarılar yaptığını söylemiştir. Ancak saf olan pederinin yinede Laz İbrahim Hoca ile temasını sürdürdüğünü ve sözünü dinlemediğini belirtmiştir.

Mahkeme başkanı, bu kişinin yanlış hareketlerini gördüğünüze göre neden hükümete haber vermediniz sorusuna, Mehmet Ali Efendi; sadık bir şekilde vatana hizmet ettiğini ve hükümetin siyasetine karşı herhangi bir harekette bulunmadığını söylemiştir. Kendisinin tarikatla uğraşmadığını, İbrahim Efendi'nin başkaldıran bir kişi olduğunu ancak taşrada yaşayan bu kişinin durumu hakkında hiçbir şekilde haberinin olmayacağını söylemiştir⁵³². Bu sözleri üzerine mahkeme başkanı, Mehmet Ali Efendi tarafından İbrahim Efendi'ye yazılmış mektupların okunmasını istemiştir. Mektuplar okunduktan sonra İbrahim Hoca söz alarak, kendisinin halka nasihatlerde bulunduğunu ve bu durumun yanlış olarak Mehmet Ali Efendi'ye iletildiğini belirterek, onlara eğer böyle birşeyler yapıyorsam ve duyulursa bu durumdan kendisinin sorumlu olacağını söylemiştir. İbrahim Hoca sözlerine devam ederek, herkes serbest bir şekilde ibadetini yerine getirip Allaha, lailahe illallah dediğini, hükümetin din ve dünya işlerini ayırdığını, camide ibadet ettiğini hatta ondan önce yetkili kişilerden sorduğunda yaptığı

⁵³⁰ Y.a.g.e., s.56 vd.

⁵³¹ Y.a.g.e., s.58.

⁵³² Y.a.g.e., s.59.

eylemin yanlış olmadığına dair izin aldığını söylemiştir. İbrahim Hoca, Şeyh Esat'ın tanınmış bir kişi olduğunu ve zikir yaptırıyorsan sonra kötü olur diyerek bunu yapmaması gerektiğini söylediğini de belirtmiştir.

İbrahim Efendi, Şeyh Esat Efendi'nin tekkesi kapatıldıktan sonra tarikat işleriyle uğraşmadığını, kendi kendine oturduğunu, kendisinin onu ziyaret amacıyla gittiğini söylemiştir.

Mahkeme başkanı tarafından Şeyh Esat Efendi'nin yapılan sorgusunda şu ifadeyi vermiştir. Kendisinin 60 seneden beri Nakşibendi ve Kadiri tarikatına bağlı olduğunu, tekkelerin kapatılmasından sonra bu işlere son verdiğini söylemiştir. Erenköyü'ndeki evine gelen misafirlerin eski arkadaşları ve eski tarikat üyeleri olduğunu, bunların köşkte uzun süre kalabildiklerini belirterek, maddi durumunun buna müsait olduğunu söylemiştir. Mahkeme başkanının şeyhlik kalktıktan sonra vaiz ve nasihatta bulunmayı terkettiniz değil mi? sorusuna; hayır nasihatlarıma devam ederim açıklamasını yapmıştır.

Şeyh Esat Efendi, mahkemeye hazırladığı yazılı savunmasının olduğunu belirtmiş, mahkeme başkanına sunarak okunmasını istemiştir. Bu durum üzerine mahkeme başkanı onu okuyacağını, ancak kendisinin sözlü olarak öğrenmek istediği bazı konuların olduğunu belirterek, tarikatın görünüşteki ve şimdiki durumuyla ne derece ilişkisinin olduğu, tarikatın esasını teşkil eden niteliği ve ayırıcı özelliklerinin neler olduğunu açıklamasını istemiştir. Esat Efendi, görünüşte tarikatla alakasının kalmadığını, ancak niteliklerinin ve ayırıcı özelliklerinin kalp, sır, ruh, hafa (gizlilik) ve iman olduğunu, bu beş nitelikten özellikle ruhun sağ memenin altında bulunduğunu, sır'ın ise sol memenin altında, kalbin üstünde olduğunu, nur'un ise göz bebekleri olduğunu, sır (saklama) niteliğinin tarikatın ışığı demek olduğunu belirtmiştir. Esat Efendi'nin bu açıklamalarından sonra mahkeme başkanı, Hoca Efendi'ye yazılmış mektuplar hakkında sorular sormuş ve kendisinden açıklamalar istemiş, özellikle Kıtımirülbap imzalı bir mektup sözkonusu olduğunda, Esat Efendi'nin oğlu Mehmet Ali Efendi söz isteyerek konuşmak istemiştir. Mehmet Ali Hoca, kıtımır'in köpek demek olduğunu, böyle yazanların kendini bilmeyen adamlar olduğunu söylemiştir. Bu açıklamadan sonra mahkeme başkanı, Mehmet Ali Efendi'ye babasının ona tarikatı yükseltip devam ettirmesi için takip edeceği yollar hakkında vasiyet bıraktığını belirtmiştir. Mahkeme başkanı, Mehmet Ali Efendi'nin Nakşibendi tarikat ile alakasının

devam ettiğini ortaya koyan mektupları okutturmuştur. Mahkeme başkanı sözüne devam ederek, Şeyh Esat Efendi'ye babasının evladına geleceği için vasiyette bulunması çok iyi bir şeydir; fakat sizin mensup olduğunuz tarikatı oğlunuza emanet ederek bıraktığınız ortaya çıkmaktadır açıklamasını yapmıştır. Bu durum karşısında Şeyh Esat Efendi, tarikatın kendilerinin yolu olduğunu ve bunun içinde tarikatı kaybederek onu unutmaya demek istediğini belirtmiştir⁵³³.

Mahkeme başkanı, Şeyh Esat Efendi'ye siz Behice ve Emire Hanımlar isminde kadınları tanıyor musun? sorusunu sormuştur. Bunun üzerine Şeyh Esat, Behice Hanımın kendisini darılttığını, çünkü kendisini şikayet ettiğini belirtmiştir.

Mahkeme başkanı, Behice Hanım'ın Emire Hanım'a yazdığı mektuptan söz etmiş, fakat daha önceden Hafız Efendi hitaplı Şeyh Esat'ın kızı Saadet Hanım tarafından Emire Hanım'a yazılan mektup okunmuştur. Mahkeme başkanı bu mektupta siz Nakşibendi takiratına mensup kimselerin hürmek ve muhabbetini kazanmış bir kişisiniz, şeyhlik makamını bırakmazsınız, Emire ve Hafız İbrahim kendi kendilerine halifelik süsü vererek bu tarikatın şebekesi ve faaliyetini Kayseri bölgesine kadar genişlettiklerini ve sonuçta bu hareketin konumunuzu sarsarak şeyhliğiniz elden gidiyor açıklamasını yapmıştır. Mahkeme başkanı bu durum üzerine Şeyh Esat Efendi'den açıklama yapmasını istemiştir⁵³⁴. Bu durum üzerine Şeyh Esat Efendi, daha önceden hiçbir suç işlemediğini ve sabıkasının olmadığını, geçmişinin temiz olduğunu, kötü yollarda yürümediğini söylemiştir.

Şeyh Esat Efendi, Laz İbrahim Efendi ile görüştüğünü, onun iyi niyetli bir kişi olduğunu ancak işinde acelecilik ve titizlik yaptığı için nasihatlar da bulunduğu belirtmiştir. Mahkeme başkanının, sizin verdiğiniz talimatları yerine getirme konusunda aceleci davrandığı için değil mi? sorusuna, İbrahim Hoca'nın bir suçunun olmadığını, oğlunun da bu kişi hakkında bir şey bilmediğini ve görmediğini söylemiştir. Mahkeme başkanının, İbrahim Hoca senden af dilemiş? sorusuna, İbrahim Efendi'nin niyetinin temiz olduğunu tekrar vurgulamıştır.

Bu sırada Şeyh Esat'ın oğlu Mehmet Ali Efendi söz alarak, babasının sorulan soruları rahatsız olduğu için tam kavrayamadığını, bu yüzden de esaslı cevaplar veremediğini, izin verilmesi halinde bu sorulara kendisinin cevap vermek istediğini belirtmiştir. Konuşmasına devam eden Mehmet Ali Efendi, babasının İbrahim Hoca'ya

⁵³³ Y.a.g.c., s.60.

gittiğin yerde tarikat namı altında vaiz veriyorsan, hükümet tarafından yasaklandı diyerek onu uyardığını belirtmiştir.

Mahkeme başkanı bütün sanıklara, dokuz gündür karşı karşıyayız. Daha önce söylediğim gibi, her müslümanın Allahını, Peygamberini tanıdığını ve kendi kendine ibadet ettiğini, millete dinin kurallarını söyleyecek ve anlatacak nitelikte eğitilmiş hocaların mevcut olduğunu, bundan dolayı da halka din konusunda söz söylemeye neden lüzum gördüklerini sormuştur.

Bu açıklamaya Laz İbrahim Efendi, hayıra davet olduğu karşılığını vermiştir. Mahkeme başkanı ise dini konularda bilgisi olmayan kişiler hocaya gider ve öğrenir demesi üzerine Laz İbrahim Hoca da ağır hastanın ayağına doktor gider demiştir. Mahkeme başkanı da hasta doktor çağırır cevabını vermiş ve yine sözüne devam ederek, cahil kimseler gerekirse seni bulurlar. Fakat sen Nakşibendi tarikatının gelişmesi yükselmesi için evlere gidip halkı başına toplayarak zikirler yaptırıyorsun demiştir. Bu sözler üzerine Laz İbrahim Hoca, kendisinin Horoz köyüne nasihatta bulunduğunu, hatta kendisinin herkese doktora bile nasihatta bulunabildiğini söylemiştir. Ancak kendisinde bu özelliğinin başkaları tarafından kötüye kullanılarak suçlandığını, oysa Nakşibendi tarikatından olanların hükümete sadık kimseler olduğunu söyleyerek Esat Hoca'yı savunan açıklamalar yapmıştır⁵³⁵. Laz İbrahim Hoca, daha önceden kendisi hakkında yapılan suçlamalar ve yargılamalardan bahsederek şapka meselesinden berat ettiğini söylemesi üzerine mahkeme başkanı da af kanunundan faydalanarak kurtulduğunu belirtmiştir.

Laz İbrahim Efendi konuşmasına devam ederek, yapmış olduğu nasihatların ibadet olduğunu, Allah'ın böyle buyurduğunu ve bu yolda ayetler ile hadislerin bulunduğunu, bunun için kendilerinin dini yaymaya memur olduklarını belirtmiştir. Aynı zamanda şimdiye kadar hükümete karşı gelmiş bir çok kişilerin olduğunu hatta bunların içinde paşaların da bulunduğunu belirterek hocaların hiçbir zaman hükümete karşı gelmediklerini açıklamıştır.

Bu açıklamalar üzerine mahkeme başkanı, tarikatların en aydın tabakalarından bu milletin çok zarar gördüğünü, tarikatçıların daima millet ve memlekette kötülük yaptıklarını, 400 senelik Türk tarihi incelenirse Nakşibendilerin din ve tarikat perdesi arkasında zavallı saf müslümanları kalpte saklı olan o sırla zehirlemiş ve bu milleti

⁵³⁴ Y.a.g.e., s.60 vd.

kendilerine alet ettiklerini, memlekete fenalık yaptıklarını belirtmiştir. İbrahim Hoca'nın kötülüğümüz nedir? sorusuna; sen kürt isyanını hatırlıyor musun? Şeyh Sait'te Nakşibendi idi ve arkasında 60 tane şeyhi vardı. Tekkelerin kapatılmasından sonra bunların çıkarları ellerinden alınmıştır demiştir⁵³⁶.

21.1.1931 tarihli duruşmanın son kısmında Şeyh Esat Efendi, Osmanlı Devleti zamanında neden Erbil'e gönderildiğini anlatmış, oğlu Mehmet Ali Efendi babası hakkında açıklamalarda bulunmuş, Hafız Hilmi Efendi suçsuz olduğunu söyleyerek suçlamaları kabul etmemiştir. Son olarak Sıkıyönetim mahkemesi, Saffet Hoca'ya Menemen Olayı'nın gerçekleştiği sabah neler yaptığını sormuştur. Saffet Hoca da sabah evinden çıkıp dükkanına giderken caminin çeşmesi yanında tanımadığı bir kişiyi gördüğünü ve bu şahsın kendisine durmasını söylediğini, kendisi de bu şahsı hırsız olduğunu zannettiği için durmayarak hemen sokağa girip caddeden eve geri döndüğünü anlatmıştır. Ayrıca, Menemen Olayı'nı gerçekleştiren şahısları daha önceden görmediğini ve tanımadığını belirtmiştir⁵³⁷.

Bu son açıklamalardan sonra mahkeme başkanı sanıklara verilecek olan kararlar tamamen kanunlara ve delillere uygun olacaktır diyerek, birinci kısım yargılamaların sorgulama ve ifade aşamasını 21.1.1931 tarihinde bitirmiştir⁵³⁸.

Mahkeme başkanı Mustafa Paşa, 24.01.1931 tarihindeki duruşmada hazır bulunan bütün sanıklara karşı şimdiye kadar yapılan duruşmalar sonucunda, Divan-ı Harb-i Örf-i Müddei Umumi Muavini (Sıkıyönetim Savcı Yardımcısı) Fuat Bey'in, esas hakkında tetkik ve düşüncelerini söyleyeceğini belirterek bu safhanın mahkeme kararı olmadığını, mahkemenin inceleme ve araştırmalarına devam edeceğini, sanıkların son kez dinlendikten sonra bir karar verileceğini söyledikten sonra iddianamenin dinlenmesine geçilmiştir⁵³⁹.

İddianame okunduktan sonra mahkeme başkanı Mustafa Paşa, sanıklara hitaben "Savcı Bey'in haklarınızdaki düşünceleri okuduğu sırada gördüm ki, hepiniz bu düşünceleri olgun ve sessiz bir şekilde dinlediniz. Fakat yüzleriniz de bariz bir hüznü ve elemi ortaya çıktığını gördüm. Savcı Bey olay hakkında edinmiş olduğu fikir ve düşüncelerini sunmuştur. Bu mahkeme kararı değildir. Tekrar ediyorum ki rehberimiz

⁵³⁵ Y.a.g.e., s.62.

⁵³⁶ Y.a.g.e., s.63.

⁵³⁷ Y.a.g.e., s.64.

⁵³⁸ Y.a.g.e., s.65.

⁵³⁹ Y.a.g.e., s.66.

muhakkak adalet ve kararımız tamamen hak ve adalet doğrultusunda olacaktır” açıklamasını yaptıktan sonra sanıklara son kez kendilerini savunma haklarını vermiştir⁵⁴⁰.

Bu doğrultuda son kez söz hakkı alan Şeyh Saffet Efendi, Bozalan Muhtarı Molla Ahmetoğlu Mustafa, Harputlu Mehmet, Manisalı Ali Çavuş, Mehmetoğlu Halil, Ahmet Efendi, Gözlüklü Ali Efendi, Şeyh Esat oğlu Mehmet Ali, Laz İbrahim Hoca, Bozalan Köyünden Mehmetoğlu İbrahim, Simsar katibi Mustafa, Tütüncü Haydar Efendi, Mustafaoğlu Ahmet, Manifaturacı Osman, Ahmetoğlu Hacı Hasan, Maznun Jojef, Paşa Köyünden Mehmet Ali Abdurrahman, Simavlı Osman, Paşa köyünden Mehmetoğlu Ahmet, Paşa köylü Keçeci İsmail, Mehmet Ali Hoca, Bozalardan Hacı Alioğlu Mustafa, İbrahimoğlu Mustafa, Şımbıllı Mehmet, Hafız Ahmet Efendi, Bozalan’dan Fatma, Hacı Alioğlu Mustafa, Terzi Talat, Çulha Mehmet Çavuş, Hatuniye Müezzin Hasan, Mazlum Mazlumaki, Mehmet Emin’in kız kardeşi, İbrahimoğlu İsmail, Topçu Hüseyin, Üsküplü Ramiz, Manisa’dan Halil, Tütüncü Süleyman Efendi, Menemenli Abbas, Nurettin, Kerimoğlu İbrahim, Sultaniyeden Ömeroğlu Hafız Ahmet, Katmerci Mehmet, Paşa Köyünden Ramazanoğlu Bekir, Arabacı Ali, Keçeci Süleyman, Hasanoğlu Ahmet, İbrahim Etem, Ali Mazlumaki, Ayanoğlu Mehmet, Hacı Hilmi Efendi, Şeyh Esat Efendi suçsuz olduklarını ve gerekli gördükleri açıklamaları yaparak sözlerini bitirmişlerdir⁵⁴¹. Aynı zamanda mahkeme başkanı Mustafa Paşa, sanıklara mahkemede yeni ve eski yazılan kendi haklarında belgeler ile haklarında savcılık tarafından ortaya konulmuş iddianamenin bir örneğinin verilip ona göre hazırlayacakları savunmalarını da inceleyeceklerini söyleyerek bu doğrultuda kararların verileceğini açıklamıştır. Bu sırada sanıklar teşekkürlerini ilettikten sonra duruşma oturumuna son verilmiştir⁵⁴².

Sanıkların kendileri tarafından yapılan savunmaları yanında özellikle sanıklardan Saffet Efendi’nin eşi Fikriye Hanım’ın 25.1.1931 tarihinde mahkemeye sunduğu bir sonraki sayfada yer alan belge ilginçtir:

⁵⁴⁰ Y.a.g.e., s.66.

⁵⁴¹ Y.a.g.e., s.67 vd.

⁵⁴² Y.a.g.e., s.73.

“Divanı Harp Örfi Riyaseti Aliyesine

Çok Muhterem Paşa Hazretlerine:

Bey yavrumla birlikte takdim ettiğim şu istirhamnamemin lütfen mütalacasını göz yaşlarımıza zamimeten rica ediyoruz. O istirhamname ki hayatını vatanımızın saadet ve selametine vakfetmiş hal ve mazisi temiz kocam Saffet Efendiye sürülmek istenen namertcesine lekeyi silmeğe medar olabilse ne saadet? Evet Paşa Hazretleri; Heyeti Aliyenizin çok yüksek vicdanından asla ve bir dakika olsun şüphe etmedik. Vazifenizin ülvîyetini idrak etmiyecek insanlardan da değiliz. Asırlardanberi buyurduğunuz veçhile şu vatan ve milletim çektiği elem ve keder artık nihayete ermelidir. Cihanşümul olan inkılap ve gözle görülen fevait ve muhassenatına göz dikecek gözler ve uzadılacak eller ve kafalar bila merhamet çıkarılıp koparılmalıdır.

Bu itibarla kutsi vazifoniz bir kat daha iktisabı ehemmiyet ediyor demektir. Haklıyı haksızdan ayırmak vazifci mukaddesesile mükellef olan Heyeti Aliyelerini kocam hakkında nazarı dikkatinizi müsaadenizle celbedeceğim. O biçare ve masum kocam ki ilanı meşrutiyetten akdem ve sonra dâima hayatını vatanın itilasına hasretmiş; efkâr ve itikadını batıla ile mücadele etmiştir. Efal ve asarı bunu ispat eder. Vatanın huzur ve saadet ve selametine sui kast eden hainlerin kocama fırlatmak istedikleri çirkep serapa yalan ve iftiradır. Kocam on beş günde bir resmî vazifesini ifa için umumaları Manisaya gidip gelmektedir. Kürsüdeki mevzesini halktan maada pek çok resmî memurin de dinlemiştir. Cümhuriyetin fevait ve fezailinden, halkın fikren ve iktisaden yükselmesinden başka hiçbir sûretle telkinatı vaki değildir. Bunun her zaman tahkiki mümkündür. Bu zamanlardan gayrisinde çoluk çocuklarının nefakasını temin için dükkanından ayrılmamakta ve görüştüğü insanlar ancak menleketin münevver tabakasını teşkil etmektedir. Seciye ve hüviyeti ahlakıyesi bunlardan da kabili tahkiktir. Nasıl olurda kocam; cinayeti görülmüş, redaeti ahlakıyesi tebcyyün etmiş kimselerle hembezm olabilir? Haftada, on beş günde bir Manisaya gittiğine göre bu namert canı ile nasıl mektup gönderebilir? Hem kime gönderilmiş? Mazisi ahlaksızlıkla dolu; düşmanla teşriki mesai ederek öz vatanına ve büyük milletine Çerkes Etem haini ile birlikte kurşun atmış kara cahil olduğu ahiren talakkuk eden Mehdi taslağı Mehmet namındaki maktule! Hem de nasıl! Farisice. Denaet ve iftiranın şah eseri olmağa cidden sezadır. Zaten kocam da arz etmiştir, İslam dininin esaslarından başka hiçbir şeye itikat etmez. Mehdiliği münkirdir, hatta bu bapta risalesi de mevcuttur.

Vak'a sabahı guya evimizden geçerken uğradıkları ve kocamla görüştikleri de yalandır. Bağırıp çağırarak sokağımızdan geçerlerken bütün komşularımız bu mel'unları görmüş ve kocam o sırada dükkanına gittiği ve orada bulunduğunu yine komşuların hepsi bilirler. Tahkik ve tamikini çok rica ederim. Bu alçak ve canî insanlarla asla alakası olmayan kocam ancak olsa olsa Manisada aheni olarak camide ve her kesin huzurunda yaptığı vaiz ve nesayihden belki de taıırfar. Fakat kocam bunları tanımadığı gibi bizzat ve bilvasıta hembezim olmağa da tenezzül etmiyeceği edna bir tahkikle de anlaşılabilir.

Muhterem Paşa Hazretleri; vatanını seven her fert, dahili ve harici düşmanları hakkında müteyekkız bulunmak vazifesiyle mükellef olduğuna şüphe yoktur. Her inkılabatta buna aleyhtar zümrelerin ve hasis menfaatlari muhtel olmuş eşhasın mevcudiyetleri de kabili inkar değildir. Mütarekkibi fırsat olan bu eşhasa karşı rahmü şefkatla muamele etmek, vatanın huzur ve selametini ikide

bir ihlale meydan vermek demektir. İcap ederse bu uğurda yüz binlerce eşhası mahvetmek ve Devlet ve milletin saadet ve selametini temin etmek esaslı bir vazifemiz olmalıdır. Bu yüksek ve necip vazifeyi deruhde eden Heyeti Muhteremelerinden yegane istirhamım; kavi olarak temin buyrulduğu üzere bu hususta merhametsiz davranmakla beraber masum ve bigünahları ayırmak ve bu meyanda her suretle ve haiz bulunduğunuz yüksek salahiyyet ve iktidar ve ulvi vicdan ve asaletinize istinaden kocam Saffet Efendimin asla zimethal bulunmadığı hadiseyi menfure ve irticaiyede alakası bulunmadığını natik nezih vicdanunuzun eseri olan beraet kararile tevşih etmek, ve ahlaksızlıkları ve denaeti ruhiyeleri müsbet müfteri canilerin müfteriyatlarını suratlarına çarpmağı dilerim.

Muhterem Paşa Hazretleri; tamik ve tahkik ediniz; kocam vevlki hadisei irticaiyede ve buna mümasil rejim aleyhine en ufak ve hatta kalbi bir meyli olduğuna yüksek vicdanınız razı ve kani ise asla tereddüt etmeyiniz, vatanın refah ve selameti yegane arzunuzdur mühterem heyetinizi yüksek ve şuurlu inkılap ve Cümhuriyetimiz namına selamlamakda mübahiyim. Vatan ve adalet ve onun necip müdafileri var olsun Paşa Hazretleri.

25.1.1931

Saffet Efendi Zevcesi

Fikriye⁵⁴³

Aynı şekilde 25.1.1931 tarihinde mahkemeye yazılı talep ile başvuran Jojef'in kız kardeşi Raşel Bitan, kardeşinin suçsuz olduğunu açıklamaya çalışarak tahliye edilmesini istemiştir.

“Divanı Harp Reisi Muhterem Paşa Hazretlerine

Efendim,

Kardaşım Jojef, vatan ve millet haini mürtecileri guya alkışladığından dolayı mevkuf bulunuyor ve müddeicumhuni bey dahi cezalandırılması istiyor. Her ne kadar kendisi lazım gelen müdafaasını yapmış ise de şu maruzatımın da nazarı dikkate alınmasını çok istirham ederim:

Biz Museviler; bu vatanın münettâr evlatlarıyız. Vatanımızın refahı ve saadeti bizim refah ve saadetimizdir. Sırf vatanda huzur ve aşayışın taranmıle vücudunu bütün kalbile isteyen bir unsur varsa o da biz Musevileriz. Her zaman da bu vatana faydeli olmağa çalıştık, hiçbir vakit siyasi işlere karışmadık. Kardaşım da bu zümredendir. Ticaretinden başka hiçbir işe karışmaz. Bütün kasaba ahalisi bunu tasdik eder. Burada cinayet işleyen ve hükümeti cümhuriyeye isyan eden ahlaksız ve seciyesiz adamlarla kardaşım ne manen ve ne de maddeten ve hatta ne de dinen ve mezheben bir alaka ve rabıtası ve menfaati yokki bunlara kalen veya maddeten muzahır olsun. Bunu hiçbir zaman ne akıl ve ne de Heyeti Aliyenizin yüksek vicdanı kabul edemez. Kardaşımın o sırada evde bulunduğunu bütün komşular bilir. Yalan ihbarda bulunanın ahlaki hüvviyeti inemlcketten sorulan ve aynı zamanda kardaşımın gösterdiği şahitlerle

⁵⁴³ Y.a.g.c., s.83 vd.

muvacehe yapılırsa ve maruzatımla da mukayese yapılırsa hakikat meydana çıkacaktır. Adaletinizden emin olarak istirhamatımın nazara alınmasını ve dolayısıyla tahliyesini göz yaşlarımla istirham ederim Muhterem Paşa Hazretleri.

25.1.1931

Joşef hemşiresi Raşel Biton⁵⁴⁴.

6.1.6. Savcılığın suçlular hakkındaki tablebi⁵⁴⁵

Sıkıyönetim mahkemesi Savcısı yardımcısı Ali Fuat Bey'in olay sonrasında yapılan araştırmada toplanmış olan belge, deliller ile yapılan yargılamalarda sanıkların vermiş oldukları ifadeler doğrultusunda hazırlayarak mahkemeye sunmuş olduğu iddianamede, ayaklanmayı gerçekleştiren altı kişinin Manisa'dan Menemen'e kadar yaptıkları olaylar dört kısımda incelenmiştir.

- 1- Suçluların Manisa'dan Menemen'e kadar hareketleri ve Paşaköyünde kaldıkları süre içerisinde yaptıkları,
- 2- Paşa köyünden ayrılarak Bozalan köyüne gelişleri,
- 3- Suçluların Bozalan köyünde kaldıkları süre içerisinde yaptıkları eylemler,
- 4- Suçluların Menemen'e gelişleri ve burada gerçekleştirdikleri olay.

A.Fuat Bey, olaydaki ilk safhayı açıkladıktan sonra asıl önemli kısmın, olayı gerçekleştiren kişileri yetiştiren ve yönlendiren, Nakşibendi tarikatı ileri gelenleri ile olayın arka safhasını anlatmıştır.

A.Fuat Bey, meydana gelen olayın sonucunda, suçlu gördüğü sanıklar hakkında Türk Ceza Kanununun ilgili maddelerine göre cezalandırılmalarını istemiştir.

Türk Ceza Kanununun ilgili maddeleri şunlardır:

1-Halkın ayaklandırılmaya çalışılarak bayrak altına çağırılması, silah kullanılarak hükümet kuvvetlerine karşı gelinmesi, tarikatlar oluşturarak hükümetin ve yönetim şeklinin değiştirilerek şeriata dayalı bir sistemin ve saltanatın tekrar geri getirilmek istendiğini belirterek, olayı gerçekleştirenler ile olaya destek veren ve olayın meydana gelmesine ortam hazırlayan 36 kişi hakkında, Türk Ceza Kanunu'nun 146. maddesinin birinci ve ikinci fıkralarına göre⁵⁴⁶,

⁵⁴⁴ Y.a.g.e., s.84.

⁵⁴⁵ Müddei Umumiliğin Esas Hakkındaki İddianamesi.

⁵⁴⁶ Devlet Kuvvetleri Aleyhinde Cürümler. **Madde 146-** Türkiye Cumhuriyeti teşkilatı esasîye kanununun tamamı veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilğaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisi'ni iskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs edenler, idam cezasına mahkum olur.

2-Suçun (cürmün) işlenmesi için talimat vermek ve arkalarından silahlanıp geleceklerini vadetmekten dolayı TCK'nun 65. maddesinin⁵⁴⁷ birinci ve ikinci bendine göre,

3-Suç işlendiğinde yaşı 15 ile 18 yaşları arasında olanlar, TCK'nun 55.maddesine⁵⁴⁸ göre,

4-Suçun işlendiğinde 65 yaşını doldurmuş olanlar için TCK'nun 56. maddesi⁵⁴⁹ gereğince,

5-Şehit Kubilay ile iki bekçinin öldürülmesinden dolayı TCK'nun 449. maddenin⁵⁵⁰ ikinci bendine göre,

6-Olayı gerçekleştiren kişilere katıldıkları tespit edilemeyen ve yalnız silah verdikleri tespit edilen kişiler hakkında TCK'nun 150. madde⁵⁵¹ gereğince,

---

65 inci maddede gösterilcn şekil ve suretlerle gerek yalnızca, gerek birkaç kişi ile birlikte kavli veya tahriri veya fiili fesat çıkararak veya meydan ve sokaklarda ve nasın toplandığı mahallerde nutuk irat veyahut yafta talik ve neşriyat icra ederek bu cürümleri işlemeye teşvik edenler hakkında, yapılan fesat teşebbüs derecesinde kalsa dahi, idam cezası hükmolunur. Selçuk Aydınöz, **Türk Ceza Kanunu ve İlgili Kanunlar**, (Birinci basım, İstanbul: Yayılcık Matbaası, 1984), s.151.

⁵⁴⁷ **Madde 65-** I-Suç işlemeğe teşvik veya suçu irtikap kararını takviye ederek yahut fiil işlendikten sonra müzaheret ve muavenette bulunacağını vaadeyliyerek, II-Suçun ne suretle işleneceğine müteallik talimat vererek yahut fiilin işlenmesine yarıyacak iş veya vasıtaları tedarik ederek; Aydınöz, a.g.e., s. 76.

⁵⁴⁸ **Madde 55-** Fiili işlediği zaman onbeş yaşını bitirmiş olup da onsekiz yaşını bitirmemiş olanlar hakkında aşağıda yazılı şekiller de ceza tayin olunur:

1-İdam cezası yerine yirmi seneden aşağı almamak üzere ağır hapis cezası;
2-Müebbet ağır hapis yerine onbeş senceden yirmi senece kadar ağır hapis cezası verilir;
3-Diğer cezaların üçte bire kadarı indirilir. Ancak, bu bendin tatbiki suretiyle hükmolunacak cezalar her fiil için öndört yıldan fazla olmaz.

4-Anıne hizmetlerinden menmuyet ve emniyeti umumiye nezareti altına alınmak cezaları tatbik edilmecz. Cezanın çektirilmesine başlandıği zaman onsekiz yaşını bitirmemiş olanlar hakkında hürriyeti bağlayıcı cezalar para cezasından çevrilmiş olsa dahi, onlara mahsus cezaevlerinde veya büyüklere mahsus cezaevlerinin hususi ktsımlarında çektirilir. Bunlar onsekiz yaşını geçtikleri zaman eğer mahkum oldukları ceza müddeti üç seneden ve geri kalan müddeti iki seneden fazla ise büyük mahkumların buldukları cezaevlerine naklolunurlar. Ancak bunlardan, geçirdikleri müddet içindeki hal ve durumlarına göre münasip görülcnler hususi cezaevlerinde veya büyüklere mahsus cezaevlerinin hususi kısımlarında alıkonulabilirler.

Hükümün infazına başlandıği tarihte onsekiz yaşını bitirmiş ve mahkum oldukları ceza müddeti üç seneden az bulunmuş olup da geçnüşteki hallerine nazaran hususi cezaevinden veya büyüklere mahsus cezaevlerinin hususi kısımlarında bulundurulmaları daha uygun görülcnlerin cezaları bu evlerde çektirilir; Aydınöz, a.g.e., s.63.

⁵⁴⁹ **Madde 56-** Hüküm zamanında altmışbeş yaşını doldurmuş olanlar hakkında idam cezası yerine otuz sene ağır hapis ve müebbet ağır hapis cezası yerine yirmidört sene ağır hapis cezası hükmolunur. Sair hallerde cezanın altına biri indirilir; Aydınöz, a.g.e., s.64.

⁵⁵⁰ **Madde 449-** Adam öldürmek fiili; Aydınöz, a.g.e., s.495.

⁵⁵¹ **Madde 150-** Bir fesat heyetine maksadını icra için silah, cephane, bıçak, bomba veya buna mümasil sair yıkıcı, yakıcı veya öldürücü alatu yapan veya icat eden veya nakleden veya hazırlayan veya ccnebi memleketlerden Türkiye'ye sokan yahut gizleyen veya taşıyan kimseler muvakkaten ağır hapse konulur. Aydınöz, a.g.e., s.153.

7-Suçlulara başlangıçta iştirak eden fakat sonradan vazgeçerek bunların yanından kaçan kişi hakkında TCK'nun 61. madde⁵⁵² son fıkrasının ve 151. maddesi⁵⁵³ gereğince,

8-Köylerine geldiklerini ve yapacakları hareketleri bildikleri halde hükümet kuvvetlerine haber vermemekle suçlanan kişiler hakkında da TCK'nun 279. ve 251. maddeleri⁵⁵⁴ gereğince cezalandırılmalarıdır.

Savcı yardımcısı A. Fuat Bey'in Menemen Olayı üzerine sanıklar hakkında hazırladığı iddianame şudur:

"Reis Paşa Hazretleri:

Türk Cumhuriyetine ve onun tarihine lekeli bir sahife ilave eden irtıcaî hadisenin en mühim muhakeme devresi bugün hitam safhasına dahil olmuştur. Mutaleamı serdederken evvlela münhasıran Menemen hadisesini ika eden maznunların Manisadan hareket ettikleri günde tatlıcı Hüseyinin evindeki içtimalarından başlayacağım; sırasile Paşaköy, Bozalandaki vaziyetlerini ve bu vaziyetlerinin köylerdeki şekli tezahurunu gösterdikten sonra buralarda kendilerine zahir olan maznunların hadisedeki rollerini teşrih edeceğim, ondan sonra fecaat arzeden Menemen hadisesinin şekli cereyanını göstereceğim, ve psikolojik noktadan basitten mürekkebe doğru yürüyerek Menemen vak'asının menşei hakikisine intikal ve bundan tatlıcı Hüseyinin evindeki içtimaî takaddüm eden zamanlarda muhtelif mahallerde yapılan içtimalara ve bunda Erenköy kaşanesinin oynadığı rollere geçerek hadisenin mahalli olmayıp şümulü ve vasi saha üzerinde cereyan ettiğini göstererek maznunlar şebekesini çıkaracağım ve bunların Devlet hayatiyeti üzerindeki maksatlarının tecelliyatını ve delaîli ile ve anasın cürmüyesile tetkik ve tahlil ederek vasfî cürmilerini ortaya koyacağım, ondan sonra cezai mes'uliyetlerinin temas ettiği mevaddı kanunîyeyi göstereceğim. Şöylece: tahkikat safahatı hakkında takip edeceğim mutalcamın seyredeceği ana hatları üzerinden yürüyerek iddianamemin bir krokisini çizmiş oldum. Şimdi evvlela maznunların Manisadan Menemene kadar olan safhasını dört noktada tetkik ve mutalca edeceğim.

⁵⁵² **Madde 61-** Bir kimse işlemeyi kast eylediği bir cürmü vesaiti mahsus ile icraya başlayıp da ihtiyarında olmayan esbabı maniyadan dolayı o cürmün husulüne imuktazi fiileri ikmal edememiş ise kanunda yazılı olmayan yerlerde, fiil, ölüm cezasını müstelzim olduğu takdirde müteşebbis hakkında onbeş seneden yirmi seneye kadar ve müebbet ağır hapis cezasını mestelzim olduğu takdirde on seneden onbeş seneye kadar ağır hapis cezası hükmolunur. Sair hallerde o cürmü için kanunen muayyen olan ceza, yarısından üçte ikisine kadar indirilir.

Müteşebbis, cürmün ef'ali icraiyesinden ihtiyari ile vazgeçtiği, fakat tamam olan kısım esasen bir suç teşkil ettiği halde ancak o kısma mahsus ceza ile cezalandırılır. Aydınöz, a.g.e., s.68 vd.

⁵⁵³ **Madde 151-** Bundan evvelki maddelerde yazılı cürümlerden birine muttali olan her fert, bunu derhal hükümete haber vermeye mecburdur. Bu mecburiyeti makbul bir mazerete müstenit olmaksızın yapmayanlar, fesat fiile çıkarsa bir seneden ve fiile çıkmazsa altı aydan aşağı olınamak üzere hapsolunur. Aydınöz, a.g.e., s.154.

⁵⁵⁴ **Madde 279-** Ceza Kanununun tatbikatında: 1.Devamlı veya muvakkat surette teşrii, idari veya adli bir amme vazifesi gören devlet veya diğer her türlü amme müesseseleri memur, müstahdemleri; 2.Devamlı veya mecburi olarak teşrii, idari veya adli bir amme vazifesi gören diğer kimseler memur sayılır. Ceza Kanununun tatbikatında amme hizmeti görmekle muvazzaf olanlar: 1-Devamlı veya muvakkat surette bir amme hizmeti gören devlet veya diğer amme müessesesinin memur ve müstahdemleri; 2-Devamlı veya muvakkat, ücretli veya ücretsiz ihtiyari veya mecburi surette bir amme hizmeti gören diğer kimselerdir, Aydınöz, a.g.e., s.288.

I-Maznunların Manisada ve Manisadan hareket ve Paşaköyünde ikametleri: Maznunların Manisada dört gündünberi içtima ettikleri tatlıcı Hüseyinin evinde son olarak 6 kanunuevvel 930 Cumartesi akşamı (kendisi de dahil olduğu halde, Şamdan Mehmet, Sütçü Mehmet, Emrullahoğlu Mehmet, Alioğlu Hasan, nalıncı Hasan ve Çakıroğlu Ramazan, çırak Mustafa, topçu Hüseyin, keçili Süleyman çavuş, papuççu Hüseyinoğlu Ali) huzurile bir içtima yapılmıştır. Bu içtimada vak'a hakkında müzakere cereyan etmiş ve bu müzakerede hadisenin sureti cereyanı ve silahların sureti tedariki kararlaştırıldıktan sonra Giritli Mehmet evvela sabahleyin kendisi şamdan Mehmet, sütçü Mehmetle Paşa köyüne hareket edeceğini ve bir gün sonrada Paşa köyünde Emrullahoğlu Mehmet, Alioğlu Hasan, nalıncı Hasan, çakıroğlu Ramazanın kendilerine iltihak edeceğini söyledikten ve talimat verdikten sonra orada hazır bulunan topçu Hüseyin, çırak Mustafa, tatlıcı Hüseyin, keçili Süleyman çavuş, papuççu Hüseyinoğlu Ali de bilahara arkalarından silahlanarak geleceklerini vadedmişlerdir. Sabahleyin kararın tatbikatına geçen Giritli Mehmet yanına sütçü Mehmetle şamdan Mehmet ve Manisada Giritli İsmail ve bıçakçı Mustafanın çuval içinde verdikleri iki silahlı alarak ve kendi bacanağı posta sürücüsü kahya İsmailin arabasıyla paşaköyüne hareket eylemiştir ve muvaselette anahğı Rukiyenin evine misafir olmuştur. Rukiye keyfiyeti köyden Giritli Mehmedin bacanağı Sınavlı Osman ve bakkal Melumetoğlu Abdürrahmana anlatmıştır.

Talimat veçhile bir gün sonra hareket edecek olan Emrullahoğlu Melunet Enün, Valdesi Hasibe, karısı Emine, kız kardeşi Halidenin malumatı altında ve hatta bu meyanda maznunlardan Hafizoğlu simsar Mustafaya da alacağı olan paranın karısına ve anasına verilmesini tenbih ettikten sonra Alioğlu Hasan, nalıncı Hasan, çakıroğlu Ramazanla birlikte araba ile Paşaköyüne gitmiş arabacı bunları Giritli Mehmedin bacanağı Ahmedin evine götürmüştür. Burada Ahmet bunlara yiyecek çıkarıp yedirdikten ve çantalarına yemek koyduktan ve tam muvaseletlerinden yarım saat sonra Rukiyenin evinden aldıkları silahlarla ve yanlarına aldıkları kıtmir dedikleri köpeklerle beraber hep birlikte gece yarısı paşa köyünden çıkıyorlar Bozalana hareket ediyorlar.

2-Bozalan yolunda: Maznunlar onbir saat yürüdükten sonra Sünbüller köyü yolunda bir çarlıkta su kenarında geceyi geçiriyorlar burada Çakıroğlu Ramazan vaziyetin vahametini anlayarak kendilerinden ayrılıp habersiz kaçıyor ve Manisaya avdet ediyor.

Bozalana girerken: Su kenarında uykudan kalkan maznunlar, arkadaşlarının birisini kaybettikten sonra yürüyerek Bozalan köyünün kenarına geliyorlar. (bu köy sütçü Mehmedin köyüdür) sütçü Mehmet, köye girip akrabasına haber veriyor sütçü Mehmedin damadı hoca Mustafa bunları köy kenarında istikbal ederek evvelden hazırladığı bir boş odaya alıyor;

3-Maznunlar Bozalanda: Bu eve her gün hoca Mustafa da dahil olduğu halde sütçü Mehmedin karşedi hacı İsmail ve oğlu Hüseyin ve diğer oğlu Hasan her üçü beraberce girip çıkıyorlar yemek getiriyorlar. Burada Giritli Mehmet mehdiliğini ilan ediyor. Köyde işitmedik kinise kalmıyor bu meyanda köy ley'eti ihtiyariyesi (Muhtar molla Ahmet oğlu Mustafa, aza hacı Mustafa oğullarından Mustafa oğlu Mustafa, aza Mehmedoğlu İsmail, aza Mehmet oğlu İbrahim, aza Haliloğlu Hasan, bekçi Ahmet oğlu Hüseyin) bile haberdar oluyor ve köyden Osmanoğlu Hasan ve Mehmedoğlu Ahmet maznunlara hitaben

Madde 251- Bir memur vazife esnasında bir kinise alcyhinc bir cürüm işlerse kanunda yazılı olmayan

Emiralein karakoluna uğrayıp orada bulunan iki jandarmayı öldürüp silahlarını almalarını ve kendilerine arkalarından Menemene gelip yardım edeceklerini söylüyorlar.

Bir heyet: Bir hafta kadar Bozalanda kalıp orada mehdiliğini ilan eden Giritli Mehmet vaziyetten hükümetin haberdar olup olmadığını anlamak üzere Hacı İsmailin hemşiresinin kızı Fatma ve hacı Alioğlu Mustafayı güya cihaz tedariki bahanesiyle Manisaya gönderiyor bunlar Manisadan sütçü Mehmedin karısı Kezibandan vaziyeti anlayıp avdet ediyorlar.

Bir kulübe: Hükümetin haberdar olduğu havadisi getirilince Giritli Mehmedin emri ile köy civarında çamlıkta Hacı İsmail ile Hoca Mustafa tarafından bir kulübe inşa ediliyor burada bir hafta esrar içmek suretile zikre devam eden maznunlar 23 kanunuevvel 1930 Salı günü Menemene girmeği kararlaştırıyorlar, nihayet;

Menemen Yolunda: Salı gecesi kıtmirlerle beraber yola çıkıyorlar, evvelden haberdar edildiği için Göreçe karyesinin berisinde kömür ocağında Hacı İsmailoğlu Hüseyin tarafından yakılan ateşte ısındıktan ve oraya yine evvelden haberdar olan Göreceli Abdülkerimin getirdiği yemek yendikten sonra bunların rehberliği ile yollarına devam oluyolar.

Geçit: Hasanlar geçidine geldikten sonra orada kayıkçı Mehmedin kayığı ile beri tarafa geçiyorlar ve Menemene yollanıyorlar.

4-Menemen girerken ve Menemende fecaat: Maznunlar Menemen kenarına geldiklerinde zeytinliklerde bir az tavakkuf ettikten ve burada Giritli Mehmet maznunların hepsine çifte çifte esrarlı sigara verdikten sonra hepsi sarhoş kafalarla Menemene dahil oluyolar. Saat altıyı yirmi geçe Müftücamiiine geliyorlar, bu caminin maznunlardan nalıncı Hasan (İnna fetahualeke) stresi yazılı bayrağı alıyor, hep birlikte cami içinde bekliyorlar ve camiye gidenleri Mehdi dine davet ediyor ve mehdi olduğuna dair nişanesi olan kıtmiri kendilerine gösteriyor. Naniyazdan sonra cemaati bayrak altına davet ve buna icabet eden isimleri meçhul bazı eşhas bunlarla belediye meydanlığına geliyorlar, oradan ayrılıyorlar. İçlerinden Abdullahoğlu müezzin hafız Ahmet maznunların camiye geldiğini görmüş Hükümete haber vermeği hatırına getirmeyerek maznunlar gittikten sonra minareye çıkmış ve kendi ifadesine göre etraftan gelecek yetmiş bin kişiye bakmıştır.

Belediye meydanlığında ve mahallatta: Belediye meydanlığında maznunlar bir az kaldıktan sonra bayraklarını omuzlayarak hep birlikte tekbir getirerek şehri dolaşmağa başlıyorlar ve rast geldiklerine müslüman mısınız? Mehdiye itikadınız varmı? Diye soruyorlar ve kendilerine bayrak altına girmelerini aksi takdirde hepsi kılıçtan geçeceğini ortada hükümet olmadığını herkesi dükkanlarını kapayarak kendilerine iltihak etmelerini ve arkalarından yetmiş bin kişinin gelmekte olduğunu top, tüfek, bütün kuvvetin mehdi huzurunda duracağını bağurarak bütün mahallatı dolaşıyorlar.

Hoca Saffet Efendinin evi önünde: Hoca Saffet Efendinin evi önüne geldiklerinde tavakkuf ediyorlar maznunlar arkalarından gelen Mehdi Mehmedin burada aniden tegayyüp ettiğini ve bir az sonra Hoca Saffet Efendi ile temaslarını, birbirine bakiştıklarını görüyorlar ve hocanın tam evine gireceği anda Mehdi Mehmedin bir işaretile maznunlar Saffet Hocaya resini selam ifa ediyorlar ve önlerinde Menemenden iltihak eden maznun Abbas tabanca atmak suretile icrayi şadiimani ederek ve diğer

Menemen halkından Ramiz, Harputlu Mehmet, Şımbıllı Mehmette bunlara iltihak ve tekbir olarak belediye önüne avdet ediyorlar.

Belediye önünde: Bayrak burada Menemenlilerden Arabacı Hüseyin tarafından meydanlığa açılan bir çukura rekediliyor. Yine birada maznunlar tekbirler ve yukarıda arzettiğim şekilde nidalara başlıyorlar ve ellerinde silah olduğu halde sancak etrafını dolaşıyorlar. Bir kısmı da yerden aldığı toprağı ctrafa serpiyor.

Jandarma yazıcısı Ali Ef.: Bu sırada jandarma yazıcısı Ali Efendi haberdar edildiğinden arkadaşları dört nefer jandarmaya silahlarını almalarını tenbih edip kendilerini beklemeden doğruca Mehdi'nin yanına giderek ne istediklerini sormuş, Mehdi Giritli Mehmet buna hitaben git kumandauna haber ver. O gelsin bana top kurşun işlemez, deniştir. Bunun üzerine geri dönen Ali Efendi keyfiyetten bölük kınandanı Fahri Beyi haberdar etmiştir.

Fahri B.: Evinde haber alan Fahri B. Doğruca asilerin yanına geliyor tam bir asker tavrıyla ve Hükümetin şerefine yakışacak surette Mehdiye hitaben: Ne istiyorsunuz buradan dağılınz diyor. O da: ben Mehdiyim, şeriatı ilan ediyorum, bana kimse mukavemet edemez, çekil diyor. Bu söz üzerine asiler orada toplanan seyirci Menemen halkının bazıları tarafından el çırpma suretile alkışlanıyor. Vaziyetin vehametini anlıyan kumandan tedabir almak üzere oradan çekiliyor. Ve Hükümete gelip bu gibi ahvalde kanunun icabatına tevessülle alaydan asker ve kuvvet istiyor, ve telefon başında buna intizar eden Fahri B. Askerle gelen Kublay Beyden bihaber.

Kublay B.: İhtiyat Zabıt Vekili Kublay B. Süngülü askerini belediye meydanlığındaki kahve önüne bıraktıktan sonra kendisi öne atılarak asilere dağılmasını söylüyor ve Mehdi Giritli Mehmed'i kolundan tutup çekiyor ve askere süngü tak emrini veriyor. Buna Mehdi silahlı atmak suretile mukabele ediyor ve ağır bir surette yaralıyor. Yaralanan Kublay Bey tam bir metin asker tavrıyla oradan ayrılıyor arkasından ikinci defa atılan kurşun isabet etmeden Hükümetin arkasındaki avluya kendini atıyor, fakat aldığı birinci kurşun yarısından kaçamıyarak oraya düşüyor.

Maznunların honharane(horharane) hareketi ve Kublay Beyle iki bekçinin şehadeti: Kublay Beyin, orayı gören, her nasılsa haber alan mehdi Giritli Mehmet askerinin kaçmasından ve halkın el çırpma suretile kendisine müzaheretinden ve sigara ikramından cür'et alarak ortalığa bir delişet salmak için bu anda cinai bir rol yapmak istiyor, derhal maznunlardan Alioğlu Hasanın torbası içindeki bıçağı aldıktan sonra şandan Mehmetle beraber Kublayın yanına gidiyor, bıçağıyla boynundan keserek kellesini alıyor, bu suretile ordunun bir zabiti ve asil Türk evladı Kublay tam bir canavarca hisle şehit ediliyor. Bununla kalmayan Mehdi kafayı saçlarından tutarak orada bulunan üstüvane şeklindeki taşa vuruyor ve etrafını biraz gezdikten sonra getirip bayrağın üzerine takıyor. Bu fecaat karşısında seyir ve Menemen halkından bazıları tarafından ikinci bir alkış tufanı başlıyor, bayrak iyi dikilmemiş olacaktır ki düşüyor. Bittabi kafada düşüyor Mehdi Mehmet bayrağı elektrik direğine bağlamak için ip istiyor; bir ip halk arasında Yusuf oğlu Kamil tarafından koşarak getiriliyor ve sancak direğe bağlanıyor. Bu sıralarda alaydan yetişen diğer müfrezeler ve aynı zamanda namuslu iki bekçi ile asiler arasında cereyan eden müsademede Mehdi Mehmet ve şandan Mehmet ve sütçü Mehmet maktul ve Emrullahoğlu Mehmet Emin mecruh bu meyanda iki bekçi de şehit düşüyor. Asilerden nalıncı Hasan ile Alioğlu Hasan da halk arasından kaçıyor ve Manisada yakayı ele veriyor.

Bu hadisede vasfi cürüm ne olacaktır: Vak'anın sureti cereyanına ve maznunların halka hitaben vaki hezeyanlarına ve halkı bayrak altına davet etmelerine ve maksatlarının husulü için vaki müdahaleye silahla mukabele ederek Hükümet kuvvetlerine karşı gelmelerine, en nihayet canlı bir kuvvet olarak hükümet yoktur demelerine ve aşağıda arzedeceğim vechile tarikati teşkildeki gayenin Hükümetin tebdili ve saltanatın iadesi gibi hususattan ibaret olduğunun her türlü içtimalarında mevzubahis ve müridana bu suretle telkin eylemelerine nazaran muhtevası itibariyle bu suç tam anasırı tckamül etmiş ve Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesindeki suçtan ibarettir.

Manisada başlayarak Menemende hitam bulan ve bir irticai hareketi tam manasile ifade eden şu safhada arzettiğim şu hadise sureti cereyanını ve uğradıkları yerlerdeki maznunların rollerini saraheten bize anlatan maznun Emrulloğlu Mehmet Emin, nalıncı Hasan, Alioğlu Hasan kendi ikrarları ve bütün maznunları teşhisen birer birer göstermiş olmaları ve diğer bütün maznunların kendi hareketleri hakkında kısmen sarih ve kısmen müevvel iktarları ve bu meyanda asi Mehmet Eminin eniştesi maznun keçeci Süleymanın Manisada silahların sureti tedarikine ve hareketlerinden akrabasının ve bu meyanda maznunlardan Hafizoğlu simsar katibi Mustafanın haberdar olduğuna dair çok açık ikrarı ve aynı halden maznun bulunan Bozalan heyeti ihtiyariyesinden inkarları hilafında köyde bulduklarına ve maznunların geçtiklerinden haberdar olduklarına dair içlerinden Halil oğlu Hasanın ikrarı ve bütün köylünün işitmiş olmalarından dolayı kendilerinin haberdar olmadıkları iddiasının gayri varit görülmesi ve keza Bozalandan Manisaya gönderilen iki kişilik heyetin ifadeleri ve kayıkçı Mehmedin şehadeti ve maznun müezzin Abdullah oğlu hafız Ahmedin yetmiş bin kişiye bakmak için minareye çıktım yolundaki kısmen müevvel ikrarı, zikretmek, silah atmak, ip vermek, çukur kazmak, sigara vermek, halkı bayrak altına davet etmek gibi harekate içtisar edenler hakkındaki kuvvetli şahadet en nihayet Menemen hadisesini ifade eden asıl maznunların iktarları ve bnaa munzam kuvvetli şahadet, doktor raporu, maznunların ikrarları arasındaki vasfi müşterek noktasından bulunan esaslı mutabakatlar ve bunların sari olduğu diğer maznunların ikrarlarıyla mavakaa mutabakati tasdik edilmiş olması gibi yekdigercini demirleyen zencirleyen delillerle anlaşılmaktadır. Bu safhadaki maznunlar sırasında hoca Saffet Ef. üzerindeki delillerde bir az tevekkuf edeceğim:

Her ne kadar Saffet Ef. Menemen Vakası failleriyle alakası olmasadığını ve Cunnhuriyetçi bir fert ruhile yaşadığını bize ifade etmekte ise de aleyhindeki delillerimiz (1-Manisada çamlıkta bir saat kadar Giritli Mehdi Mehmetle temasını söyleyen nalıncı Hasanın ifadesi, 2-yine Menemende istasyon tarafında zeytinliklerde Saffet Hocaya tesadüf ettiğinde Giritli Mehdi Mehmede verilmek üzere farisice yazılmış bir mektup verdiğini ve bu mektubu muhatap Giritli Mehmede Manisada verdiğini söyleyen keza nalıncı Hasanın ifadesi, 3-Bozalan yolunda gelirken Giritli Mehmedin bütün maznunlara Menemene girdiğimizde bize Hoca Saffet efendi müzaheret edecektir yolundaki hitabının maznunlar tarafından müttefikan beyan edilmesi. 4-Menemende başka yol takip edilmeden maznunların doğruca hoca Saffet Efendinin evi tarafına tevcih etmeleri ve evi önüne muvasalatlarında maznunların arkasından Giritli Mehmedin anide gaybubet ve bir az sonra meydana çıkan Giritli Mehmet ile hoca Saffet Ef.'nin bir birine baka baka araları mesafeli geldiğini söyleyen küçük Hasanın ifadesi. 5-Hoca Saffetin evc gireceği anda Mehmedin emrile hoca Saffete karşı asi avenenin resmî selam ifa eylemesi. 6-Nihayet hoca Saffet Ef.'nin Mehdi ile temasını ifade eden şahadet bize aksini ifade etmekte ve kendisinin şeriki cürüm olduğunu

meydana çıkarmaktadır. Bilhassa Nalınca Hasanla muvacehelerinde verdiği ifade Manisada çamlık tarafı yokuş olduğundan kalp hastalığı dolayısıyla bu yolu takip etmediğini ve Giritli Mehmedî katiyen tanımadığını söylemiş bu meyanda şayanı kayıt olan bir nokta varsa o da evi önünde maznunların bayrakla durdukları ve geçtikleri ve dükkan önünde kendisine Mehmedin mülki olduğu şahadetle tecyüt etmişken istintakta bunları da kabul etmeyerek görmediğini ve tanımadığını söylemek suretile inkar vadisine sapması ve muhakemede mehdiye rast geldiğini ve konuşmaksızın geçtiğini söylemek suretile müevvel ikrarı ve muvacehedeki bütün deliller psikolojik tesirler bize bu hocanın hadisede methaldar bulunduğunu ve Menemende bu faaliyeti idare edecek yeğane elemanlardan olduğunu sarahaten meydana koymuştur.

Maznunların suçtaki vaziyetlerine temas ettiği madde kanuniyeye gelince: Hadisede teşrih ettiğim rolleri itibarile şandan Melmet ve Giritli Mehdi Mehmet ve sütçü Mehmet ve Emrullah oğlu Mehmet Emin ve Alioğlu Hasan ve nalınca Hasan fiilin esas unsurunda iştirak ettiklerinden ve fiili doğrudan doğruya işlemiş olduklarından hadisede hem fiildirler. İctimada hazır bulunan tatlıcı Hüseyin, çırak Mustafa, topçu Hüseyin, keçili Sülcüman Çavuş, Pabuççu Hüseyinoğlu Ali bir taraftan azim olmak itibarile hemfiil diğer taraftan 65 inci maddenin birinci ve ikinci bentlerinde mevzubahis cürmün işleneceğine dair talimat vermelerine ve arkalarından silahlanıp geleceklerini vadetmelerine nazaran fer'an zimethal bulunmaktadır. Maznunları araba ile getiren Giritli Mehmedin bacanağı posta sürücüsü kahya İsmail ve Paşaköyünde evinde misafir eden Giritli Mehmedin bacanağı Ahmet ve Giritli Mehmedin analığı Rukiye ve yemek veren ve kulübe tesis eden Bozalanda sütçü Mehmedin damadı koca Mustafa ve kardaşı Hacı İsmail ve Hacı İsmailoğulları Hüseyin ve Hasan ve maznunlar Bozalanda buldukları sıradaki hareketleriyle müzaheret vadinde bulunan yine aynı köyden Osmanoğlu Hasan, Mehmetoğlu Ahmet, Bozalandan Manisa'ya giden iki kişilik heyetten rolleri itibarile maznunlarla iştirakleri olan Hacı İsmailin hemşiresinin kızı Fatma, Hacı Alioğlu Mustafa ve Görece köyünden Abdülkerim ve Menemenden müezzin Abdullahoğlu Hafız Ahmet ve Menemenden asiler içine katıldığı ve mahallatı dolaştığı anlaşılın Raniz ve keza asilere karışıp zikrederek sancak altına giren Harputlu Melmet ve Şımbılı Melmet ve tabanca atmak suretile icrayı şadımını eden Abbas, halkı bayrak altına davet eden Rasim, bayrak için çukur kazan arabacı Hüseyin, şehit zabitanın kellesini bayrak üzerinde durdurmak için sancak direğini elektrik direğine bağlamak için ip getirmek suretile maddeten iştirak ettiği anlaşılın Yusuf oğlu Kamil, asilerin bütün efalini tasvipkar bir surette el çırparak alkışlamak suretile suçlarına iştirak ettikleri anlaşılın Menemenden halkından İbrahim oğlu İsmail, çitaklı Sülcüman ve çingene Ali ve bakkal ali Mazlumakî ve muscvi Jozef ve gözlüklü Ali ve tütüncü Haydar ve Hacı Kerimoğlu İbrahim fiilden feran zimethaldirler. Diğer maznun hadisenin cemanlarından olan Hoca Saffet Ef. oynadığı rolle fiilde azim olmak dolayısıyla faili aslidir. Bu saydığım otuz altı maznundan hemfiil olanların hareketi Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesinin birinci fıkrasına, feran zimethal olanlar da yine mezkur maddenin ikinci fıkrasına ve şehit Kublay Boyle iki bekçinin öldürülmesinden dolayı da içtimai çeraim ahkânı nazara alınarak 449 uncu maddenin ikinci bendine ve diğer maznunlardan olup asıl maznunlarla fiilde iştirakleri tespit edilemeyen ve yalnız silah verdikleri anlaşılın Manisa'da Giritli Mazlumakî, İbrahim, İsmail ve bıçakçı Mustafa'nın 150 inci ve cvvelce maznunlarla iştirak ederek giden maznun Çıkroğlu Ramazan yoldan kaçarak kastedildiği fiilin c'ali icraiyesinden ihtiyarile vaz

geçtiğinden 61 inci maddenin son fıkrası delaletle kendisine tamam olan kısım için ceza verileceğinden bunun hareketi sui niyetle fesat heyetini haber vermemekten ibaret kalmaktadır. (Çünkü 146 inci maddedeki teşebbüs tabiri gerek nakıs olsun ve gerek tam olsun müsavidir. Vazii kanun bu teşebbüsü icrai ve fiili teşebbüs manasında alınmıştır. Binaenaleyh; kendi ihtiyarile vaz geçtiğinden nakıs teşebbüs halinin de husule gelmemiş olmasına göre ortada mezkur maddede mevzuubahis teşebbüs hali yoktur olsa müstakil bir suç mevcuttur ki o da vaki hareketine göre kanunun 151 inci maddesinde mevzuubahis olan sutan ibaret kalmaktadır) ve bunun da 151 inci maddeye maznunların köylerine geldiğini ve uzun müddet kaldıklarını ve kulübe tesis ettiklerini bildikleri ve maksatlarını tabiatile öğrendikleri halde hükümete haber vermemeleri fiildeki sui niyetlerine bir delil teşkil eden Bozalan heyeti ihtiyariyesinden Mustar Ahmetoğlu Mustafa, azadan Mustafaoğlu Mustafa, Mehmetoğlu İsmail, Mehmetoğlu İbrahim, Haliloğlu Hasanla bekçi Ahmetoğlu Hüseyin kanununun 279 uncu maddesi delaletle memur olduklarından 251 inci madde nazara alınarak yine 151 inci maddenin birinci fıkrasına ve maznunları sui niyetle haber vermeyen Bozalandan Hüseyinoğlu İbrahim, Ahmetoğlu Mehmet, Manisa'dan Keçeci Süleyman, Hafizoğlu simsar katibi Mustafa ve Paşa köyünden Simavlı Osman, bakkal Mehmetoğlu Abdurrahman ve arabacı Bekir, Ahmetoğlu Eyyup ve Koca Hasan oğlu Hüseyin ve Menemenen vak'adan iki gün evvel haberdar olduğu şehadetle anlaşılın Raşitoğlu İbrahim Çavuşun da keza 151 inci maddenin birinci fıkrasına uygundur. Bu maddelere göre ve yaşları nazarı itibara alınmak şartile cezalarının tayinini istiyorum. Ve fiilde ittifak ettikleri hükümeti sui niyetle haberdar etmedikleri anlaşılınmaz maznun Mehmet Emin'nin validesi Hasibe ve karısı Emine ve kız kardeşi Halide Fatma'nın da beraetlerini istiyorum.

Paşa Hazretleri;

Bu safhaya hitam verdikten sonra asıl bu safhanın menşesine evveliyatına doğru çıkacağını. Bu safhayı hazırlayan yani Menemen failerini yetiştiren ve tarikat perdesi arkasında faaliyete geçerek halkı iğfal eden ve nakşibendi tarikatı namile ortaya sürdükleri bir tarikata halkı bağlayan ve nihayet bu suretle zahiren, ismen, dini bir tarikat, aslan ve rıhan onun gizli olmak vasfında mündemiç gizli ve müzır bir teşekkül ile çalışmağa başlayan hadisenin elemanları maznunlar şebekesine ve bunların tarzı faaliyetine intikal ediyorum:

Aşağıda delailini birer birer serdedeceğim bu şebekenin başında sabık Manisa Askeri Hastanesi İmamlığından mütekaait imam İbrahim Efendi vardır. Bu adam Erenköyünde Şevki Paşa köşkünde oturan şeyh Esada merbuttur. Birde bunun oğlu Mehmet Ali Ef. vardır. Bunlardan şeyh Esat Ef. köşkünde oturur, tarikat mensubini arasında (kutbülaktap) veya (kutbuazam) namıyla yadedilir. Ve bütün mensubininin perestişkanı olan bir şeyhtir. Oğlu Mehmet Ali Efendi de şeyhzadedir, ve babasının müşayiridir. Laz İbrahim de halifeler halifesi olarak tanınmaktadır. Bu laz İbrahim kutbülaktap tarafından ortaya sürülen mahiyeti malum nakşibendi tarikatının tanım ve teksirine memurdur. Tarikatın vesfi mümüyyizi gizli kalmak ve şekli haricisi itibariyle salikini sakallı olmaktan ve Şeyh Esada iman etmekten ibarettir. Bu tarikat mensubininden İstanbul haricinde bulunanlar Şeyh Esat tarafından nakşibendi mehrile basılmış fermanlarla nasbedilen ve silsilei tarikata ve tertibi zikri nakşibendi tarikatı namındaki talimatla mücehhez Şeyh ve halifelere mensupturlar. Bu halifelerin Şeyh Esatla rabitasını tesis eden halifeler halifesi unvanını taşıyan İmam İbrahmdir. Laz İbrahim evvela Manisa'da hastane imanı iken bu teşkilata

başlamış, orada muhitini hazırlamış ve muhitini temin ettiği mümaşatkar vaziyetlerden istifade ederek merkezi faaliyetini Manisa'ya hasretmiş ve hemen hemen bütün faaliyetini oraya teksif etmiş. Burada kendisine haylice taraftar kazanmış ve muhiti faaliyetini tevsiye çalışarak Horos Köyüne kadar gitmiş, bu köyün hemen yüzde seksenini de tarikata koymuştur. Orada bu uğurda bir cami bile yaptırmıştır. Fikri fesadını bu camide akıtan Laz İbrahim bir aralık haleti ruhiyesinin bir ifadesi olmak üzere inkılap aleyhinde bulunmuştur ve bütün vaızlarını da bu vadide yürütmüş ve inkılabın hakiki düşmanı olduğunu göstermiş ve burada halkı mürteci fikirle yetiştirmeğe çalışmıştır. Horos Köyünde ve avdetinde Manisa'da muayyen eşhasla içtinalar yaparak bu tarikatın Türkiye dahilinde neşri tamimine uğraşmıştır. Laz İbrahim Ef. Manisa'da tabur İmamlığından tekaüde sıvkenildikten (Sevkedildikten) sonra serbest hayata atılmasından istifade ederek Anadolu'nun hemen her tarafını dolaşarak ezciüle; Karadüz sahili, Kayseri, Bursa, Balıkesir, Bergama ve Manisa havalisini dolaşarak bu tarikatın kök salmasına ve teşkilatını demirlemeğe çalışmıştır. Türkiye'nin her tarafından gelen nakşibendi şeyhleri ve bunların evlerinde çıkan vesaik ve Laz İbrahim'in bütün icraatını ifade eden ve Bursa seyahatındaki faaliyetini gösteren şeyhe yazdığı mektup ve Şeyh Esadın halen hakkında tahkikat yapılmakta olan Karahisar sabık müftüsü Hacı Ali Efendiye yazdığı (Hadimülfakir Esseyyiri Mehmet Esat) imzalı mektup keza buna yegane bir delildir. Şeyh Esadın evinde çıkan ve dosya meyanında bulunan evrakı arasındaki bütün mektuplar, vesaik mesela bunlardan, Evradı Esadiye, Mektubat namı eseri, nakşi bendiye ait mühür ve Laz İbrahim'in evinde çıkan şeyhliğe ait defter ve yine Laz İbrahim'in bu sahada faaliyetini gösteren uzun ve mufassal Bursa seyahatından bahis yazdığı mektup, nakşibendi tarikatına ait sualler ve bu vadide tevabiinden olan şeyhlerin evlerinde çıkan mektuplar, en nihayet bu defa oğluna hitaben yazdığı vasiyetnamesinde hizmetini şeriat ve tarikati size ve sizi de allaha tevdi ediyorum, yolundaki ifadesi bütün bunları inkar eden ve şeyh olmadığını iddia esen Şeyh Esadın bu tarikat yolunda takip ettiği siyasetin mahiyetini bize pek güzel ifade etmektedir. Laz İbrahim propagandasını yaparken Erenköy kaşancısının kutsiyetinden ve kuş tüyleri içinde oturan şahsın ilminden, fazlından bahsederek ona ilahi bir kudret hüssini veriyor ve buna kanaan bir sürü insanlarda tarikatına girdikleri şeyhlerini görmek üzere aldıkları müsaadei muhsusa ile İstanbul'a kadar gidip kaşanede züvvar için sureti mahsusada yaptırılmış misafirhanede günlerce kalarak kuş tüyleri içinde şeyhlerinin elini öpmek suretile arzı ubudiyet etmektedirler. Nitekim, yine Karahisar sabık müftüsü Hacı Ali Efendinin 930 tarihli Şeyh Esada yazdığı mektup bunu ifade eder.

Şöylece: Tarzı faaliyetini ve muhiti faaliyetini ve mahiyetini muhtasaran gösterdiğim bu tarikatın siyasi bir teşekkül olduğunu ununni surette arzettikten sonra son hadisenin bu teşekkülden çıktığını maddeten göstermek isterim. Tarikatın halifesi Laz İbrahim son Manisa'ya gelişinde bundan iki üç ay evvel İzmir'den bugün maznunlar arasında bulunan Laz Mehmet Ali hocayı da yanına alarak Manisa'ya gitmiş, orada askeri tabur imamı İlyas, hatip Cemal, manifaturacı Osman, Ragıp Efendilerin evlerinde toplantılar yapmıştır. Bu toplantılarda bugün Menemen failleri arasında bulunan nalıncı Hasan'da hazır bulunmuştur. Yine geçen seue Kutbuazamı görmek üzere bu nalıncı Hasan manifaturacı Osmanla beraber İstanbula gitmiş Laz İbrahim de beraber olduğu halde köşkte kalmıştır.

A-İmamı İlyasın, hatip Cemal, manifaturacı Osman, Ragıp Efendilerin evlerinde içtimalarda ev sahibi Mutaf Süleyman, İman İlyas, çırak Mustafa, hatip Cemal, papuççu Hüseyinoğlu Ali, Laz İbrahim,

keçili Süleyman Çavuş, Laz Hoca Mehmet Ali, manifaturacı Osman bacanağı Murat Mustafa, topçu Hüseyin, Ragıp B., nalıncı Hasan, Hoca Hakkı, Hafız Ahmet Efendiler bulunmuşlardır. Bu içtimaların vuku bulunduğu Mutaf Süleyman'ın çok sarıh ikrarı ve bu ikrarın bilhassa imam İlyas'ın evindeki içtimada nalıncı Hasan'ın bulunduğu ve evvelce de nalıncının buraya gelip gitmekte olduğunu söylemesi ve bunu müeyyit nalıncı Hasan'ın (bir defa değil defaatla, hatta Horoz köylülerin Laz İbrahimi imam İlyas'ın evinde ziyarete geldikleri günlerde hazır bulunduğunu söylemek suretile) vaki ikrarı ve İzmir'de ikamet eden Laz Hoca Mehmet Ali Efendinin, Laz İbrahim'le beraber Manisa'ya gittiklerini, imam İlyas'a misafir olduklarını ve orada mezkur eşhasla beraber görüştiklerini ve manifaturacı Osman, Ragıp, hatip Cemal Efendilerin evlerinde toplantılar yapıldığını, fakat bu toplantılarda tarikatın dini mahiyetinden bahsedildiğini ve başka bir şey konuşulmadığını, yalnız Laz İbrahim'in cemaate hitaben zikirleri gizli yapmalarını Şeyh Esad'ın irade buyurduklarını sarahaten söylemesi, ve manifaturacı Osınan'ın bacanağı Murat'ın aynı mahiyetteki ikrarı ve imam İlyas'ın bu içtimaların olduğuna, tarikata mensup olduğuna ve Şeyh Esad'ın İstanbul'da ziyaret ettiğince dair ikrarı, ve papuççu Hüseyinoğlu Ali'nin, Hoca Hakkı Efendi'nin Ragıp ve çırak Mustafa Efendilerin vaki ifadeleri ve manifaturacı Osman'ın istintaktaki çok sarıh ikrarı en nihayet Laz İbrahim'in şeriat yolunda şayanı dikkat açık ikrarı ve diğerlerin müevvel ifadeleriyle anlaşılmıştır.

B-Manisa'da yine içtima mahallerinden birisi olan Tefikiye mahallesinden katmerci Hasan Hüseyinoğlu Mehmedin evinde yapılan bir içtimada da aynı eşhas bulunmakla beraber Lütfi dedenin Halil ile yine nalıncı Hasan'da burada hazır bulunmuştur. Bu içtima kendi ifadeleri ve şhadetle anlaşılmıştır.

C-Hadiseden dört beş ay evvel maznunlardan Hafız Ahmet Efendinin Giritli maktul Mehmet'in Mehdi olup olmadığını anlamak için imtihan yapmak üzere kendi dervişleri maznunlardan fırıncu Mustafa oğlu Ahnet, tarakçı Hüseyinoğlu Etem, çulha Mehmet çavuş ve kurabiyeci Ahmetoğlu Hacı Hasan ile Kısık Camiine davet ederek dervişleri huzurunda Giritli Mehmet'i imtihan etmiştir. Bunu maznun Mehmet Emin ve Alioğlu Hasan ifadelerinde söylemektedirler. Şayanı dikkat olan bu toplantıların ve Mehmet Emin, küçük Hasan, nalıncı Hasan'ın tarzı ikrarlarının ve imtihanın ve bütün toplantıları ifade eden diğer maznunların bize verdiği neticeye göre;

1-Bu toplantılarda bulunan maznunlar arasında Menemen Vak'asını hazırlayan faillerin son içtimahğahı olan tatlıcı Hüseyin'in evinde hazır bulunan çırak Mustafa, topçu Hüseyin, keçili Süleyman çavuş ve bilhassa nalıncı Hasan'ın bulunması

2-ve bunlardan Hafız Cemal Efendinin Manisa'da Laz İbrahim'in vekili olduğunu nalıncı Hasan'ın söylemesi

3-İçtimalarda bulunan şeyh Hakkı Efendinin hadisede teşviki olduğunun maznunlardan Mehmet Emin tarafından ifade edilmesi

4-Nalıncı Hasan'ın basmacı Osmanla on gün kadar köşkte kaldıklarının anlaşılması, ve bu suretle bunu inkar eden basmacı Osman'ın nalıncı Hasan'ı köşke götürdüğünün tahakkuk etmesi ve bunu ifade eden Düzceli saatçi Mehmet'in dinlenen ifadesi

5-Bütün Menemen vak'ası faillerinin bilaistisna bu hadisede maznun hocaların alakadar olduklarını müttelifan beyan etmeleri

6-İçtimallardan sonra Laz İbrahim'in, Laz Hoca Mehmet'e imamı İlyas ve Ragıp Efendilerle Horoz köyüne ve Muradiye'ye kadar gitmeleri

7-Her toplantıda muayyen eşhasın hazır bulunması

8-Hepsinin aynı tarikata mensubiyetleri ve zikri beraber ve gizli yapmaları

9-Maznun hoca hafız Ahmet Ef. tarafından Giritli Mehmet'in Mehdilik imtihanının yapılması ve bu suretle hadisenin hocalarla alakası olduğunun anlaşılması

10-Maznunlardan bilhassa basmacı Osman'ın sık sık İstanbul'a giderek şeyh Esat'la temas etmesi

11- Tarikatın gayesi hükümeti yıkmak, eskisi gibi tekkeleri açıp aleni zikir yapmaktan ve sultanları getirmekten ibaret olduğunun maznunlar tarafından müttelifan beyan edilmesi.

12-Nalinci Hasan köşkte iken bir gün şeyh Esadın oğlu Mehmet Ali ve Laz İbrahim'in yanlarında bir Mev'us gelerek bir aralık kendisini dışarı çıkardıklarını ve kapı aralığından dinlediğinde sultanların avdetini konuştuklarını işitmiş olduğunun merkum tarafından ifade edilmesi.

13-Yine Laz İbrahim, Horoz köyünde inşa ettiği camide tarikat mensubininin yaptığı bir vazında teceddüdün, asriliğin aleyhinde bulunması.

14-Ve yine Laz İbrahim'in, Horoz köyünde tarikate intisap ettirmek istediği şahit Recep Halil oğlu Bekir çavuşa gel, bu tarikata gir, kendini kurtarırın, aksi taktirde eyi olmaz suretindeki şayanı dikkat ve tchditkar ifadesi.

15-Horozköyünde bu tarikata intisap edenler arasında daimi surette Araplarla sultanlar gelecek, fes giyeceğiz suretinde çıkan sözlerin şehadetle sıhhat kesbetmesi ve hassatan bu sözlerin tarikat mensubini arasında konuşulması.

16-Şeyh Esat Efendinin, İmam İbrahim'in, Anadolu dahilindeki hararetli faaliyetinden kuşkulunarak sen ilanı istiklal ettin, yolundaki şeyh Esadın oğlu Mehmet Ali Efendinin bir hitabına cevaben yazdığı İmam İbrahim'in Bursa faaliyetinden bahis mektubunda ben ilanı istiklal etmedim. Bütün faaliyetimde sizin nam ve hesabınıza hareket ediyorum iradeniz veçhile vazifemi yapıyorum bütün faaliyetimde bir dakika olsun Efendimizden ayrılmış değilim, halkın aşk ve muhabbetini size tevcihe çalışıyorum. Tarikata alacağım eşhasa evvela beni görüp görüşükten sonra efendimizi görmeğe mezun bulduklarını söylüyorum yalnız vazifenin salıhar ve cazip tesirleri altında bazen kendini unutuyorum. Efendimizin kapısının kölesiyim, ilanı istiklal etmek aklımdan bile geçmez, mealindeki mektup. Burada maznun İbrahim Ef. zikrettiğinden dolayı şeyh Esat Ef. bana kızmıştır. Onun için af yolunda ben bu mektubu yazdım iddiasında bulunuyor. Halbuki bu iddiasında hiçte sanımı değildir, mektup münderecatı bu iddiasını sarahaten reddeder. Çünkü iddia ettiği gibi şeyh Esat Ef. kendisine zikrettiğinden dolayı kızmış olsaydı hiç şüphesiz mektubunda tarikat faaliyetinden bahsetmez ve edemezdi. Halbuki mektubunda bütün hararetile tarikattan bahsetmiştir.

17-İmam İbrahim Efendi tarafından gönderilen diğer bir mektupta Hafız Ali Osman ve emsali hareketinizi tasvip ediyorlar, size bu cesaret nereden geldi, yolundaki Şeyh Hafız Ahmet Efendiye yazdığı mektup münderecatı.

18-Siirtte Fırka 2. Alay 1. Tabur 2. Kumandan Vekili Kıdemli Yüzbaşı Nihat imzalı Hafız Ahmet Efendiye gönderilen mektupta şark isyanından bahsediliyor, bunun sebebi birkaç eşkıyanın derebeylik

sevdasına düşmelerinden ibarettir, denildikten sonra bu isyan şeriat yolunda falan değildir, yolunda şayanı dikkat yazılış.

19-Akhisar Şeyhi Celil Ef. zade Hüseyin Fehmi imzalı maznunlardan Hacı Hilmi Efendiye yazılan mektupta, tarikatın tanım ve tevsii tavsiye edilmekte ve hassaten zarar iras etmemek kaydının bulunması.

20-Anadolu'nun bir tarafında bulunan bir şeyhin diğer bir tarafta şayanı itimat bulduğu bir şahsa tarikat yolunda faaliyette bulunması için mektup göndermesi.

21-En nihayet Şeyh Esad'ın oğlu Mehmet Ali Efendinin mahkeme huzurundaki ifadesinde İmam İbrahim'e karşı bu adam serkeştir. Ne yaptığıı bilmez, ben bunun tuttuğu yolun vehametini takdir ettim. Babama bu adamla temas etme bile denuştim, yolundaki çok sarıh ikrarı gibi deliller bize Menemen factasını doğuran esas faillerin başında Kutbülazam olduğu halde oğlu Mehmet Ali ve Laz İbrahim ve Laz İbrahim'in muhiti faaliyetine aldığı aynı tarikata mensup yukarda isimlerini arzettiğim maznunlardan mürekkep bir şebeke tarafından yetiştirildiğini maddeten ortaya koynaktadır. Binaenaleyh bu şebeke bu delaille asileri bünyesinden çıkarmış ve ortaya atmıştır. Ve tarikatte takip ettikleri siyasi maksatlarını bu ortaya attıkları zünrenin mürteciane hareketlerle bize pek güzel ifade etmiştir. Bu şebekenin başında halife olmak sevdasına düşen ve bu yolda akıttığı zelürlü tohumundan yetiştirdiği ağacına dal budak veren Şeyh Esat, bu ağacının zehirli meyvesini huzuru adaletinizde nasıl yemelidir. Ve etrafına topladığı şu maznunlara olan borcunu nasıl ödemelidir. Bugün bile birisine maaş tahsis etmek, vaizlik, imamlık, hatiplik, tevcih etmek ve her birisine ilmi bir paye vermek suretile bünyesinde yaşatan ve mazinin mülevvesatını atarak millete iyi bir istikbal hazırlayan genç Cumhuriyet Hükümetine karşı şu hocaların hareketini nankörlükten başka bir kelime ile ifade edemeyeceğim. Fiilde azim olmaktan ibaret olan maznunlardan Şeyh Esat ve oğlu Mehmet Ali ve Laz İbrahim ve İmam İlyas ve Rıfatoğlu mutaf Süleyman ve hatip Cemal ve hoca Laz Mehmet Ali ve manifaturacı Osman ve bacanağı Murat Mustafa ve Ragıp B. Ve hoca Hakkı ve hafız Ahmet ve katmerci Hasan Hüseyinoğlu Mehmet Lütfi dedenin Halil ve fırıncu Mustafa oğlu Ahmet tarakçı, Hüseyinoğlu İbrahim Etem ve çulha Mehmet çavuş ve kurabiyeci Ahmetoğlu hacı Hasan Hoca Esat ve Laz İbrahim'le sıkı teması olduğu ve Manisa ile köşk arasında muhabereyi temin ettiği ve nalıncı Hasan'nın üzerinde çıkan ve Talat imzasını taşıyan mektuptan nalıncı Hasan'la teması olduğu anlaşılın terzi Talat ve saatçi Hüseyin ve nalıncı Hasan tarafından Giritli Mehmet'in şeyli olduğu söylenen ve maktul Giritli Mehmet'in üzerinde Ahmet muhtar imzalı muskasi çıkan ve Alaşehir'den Manisa'ya geldiğinde uzun müddet Mehdimin evinde misafir kaldığı anlaşılın Alaşehir şeyhi Ahmet Muhtar ve yine şeyh Esat ve Laz İbrahim'le teması olduğu ve bunların siyasi maksatlarının husulüne çalıştığı laz İbrahim'in Menemen'e gelirken kendisine yazdığı şayanı dikkat mektupla ve şhadetle anlaşılın Manisa'nın Rahmanlı köyünden hacı hafız Ali Osman ve Akhisar şeyhi hacı Halit Ef. oğlu hacı Hüseyin Fehminin kendisine yazdığı mektuptan teşkilata dahil olduğu anlaşılın Şeyh Hacı Hilmi'nin hareketleri Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesine ve diğer maznunlar olup yalnız tarikatlara mensubiyetleri anlaşılın Manisa'dan Hasanoğlu ayan Mehmet, kara Ahmetoğlu Ali, Mehmetoğlu Ali, Ak Mehmetoğlu Mehmet, Ahmetoğlu Halil, Kırılı oğullarından Mustafa oğlu Mehmet, Bektaşî Bekir mahallesinden Hatuniye Camii Müezzini Hasanoğlu Hasan, Muradiy Köyünden Aslanoğlu Şaban, Çerkez Köyünden Ömeroğlu Ahmet ve Horos Köyünden Sadettinoğlu Nurettin, Muslihoğlu Halit, Horoz Köyünden İbrahimoğlu Mustafa ve Horoz Köyünden Mustafaoğlu Sadi ve aynı köyden Abidinoğlu

Tahsin ve aynı köyden Yasinoğlu Küçük Osman ve aynı köyden Zenoğlu Hasan ve aynı köyden Ahmetoğlu İbrahim ve aynı köyden Necipoğlu Mevlut ve Ragıpoğlu Osman ve Muhtaroğlu Haşim ve Muhuttinoğlu Ali Koç ve Middillili Hasanoğlu Ahmet ve Yakupoğlu ali ve Salahattinoğlu Naşidin tekaya ve zevayanın seddine dair olan kanuna muhalefet intisap ederek şeyhlik, müritlik, halifelik yaptıkları şahadet, cvlerinde zuhur eden vesaik ve ikrarları ve zabıt varakaları münderecatile anlaşılması olduğundan bunların hareketi de mezkur kanunun birinci maddesinin ikinci fıkrasına uygundur. Hepsinin yaşları nazara alınarak mezkur maddelere tevfikan cezalarının tayinini talep ederim efendim.

24.1.1931

Divanı Harbî Örfî

Müddeiumumi M.

A.Fuat⁵⁵⁵

Müddei Umumi Muavini (Savcı Yardımcısı) A. Fuat Bey olay hakkındaki bu bilgileri sert bir şekilde mahkeme önünde okuduktan sonra mahkeme başkanlığına sunmuştur⁵⁵⁶.

6.1.7. Sıkıyönetim mahkemesinin ilk kararı

Menemen'de kurulmuş bulunan Sıkıyönetim mahkemesinin 25.1.1931 tarihinde başkanı Miriliva Mustafa Paşa, Üye Miralay Ata, Üye Miralay Demir, Üye Kaymakam Ziya, Üye Kaymakam Baha'nın imzalarını taşıyan kararnamesi (Sıkıyönetim Mahkemesi Kararı) hazırlanmış⁵⁵⁷ ve 28.1.1931 tarihinde onaylanmıştır⁵⁵⁸.

Sıkıyönetim mahkemesi, savcılığın iddiasını ve dava evraklarını okuduktan sonra olay hakkında kararın verildiğini belirtmiştir. Mahkeme, sanıklar hakkındaki kararını dört sebebe dayandırarak vermiştir. Bu sebebler şunlardır:

1-Türkiye Cumhuriyeti Teşkilat-ı Esasiye Kanununu (1924 Anayasası) zorla değiştirmeye girişenler.

2-Teşkilat-ı Esasiye Kanununu zorla değiştirmeye kalkanlara yardımda bulunanlar.

3-Mehdi Mehmet'in mehdiliği için harekete geçtiğini bildikleri halde hükümete haber vermeyenler.

4-Tekkelerin kapatılmasından sonra tarikat ayinleri yapanlar.

⁵⁵⁵ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s. 74 vd.

⁵⁵⁶ Y.a.g.e., s. 66.

⁵⁵⁷ Y.a.g.e., s.90; Mahkeme Kararı. Ek 15.

⁵⁵⁸ Hakimiyeti Milliye, 29 Kanunusani 1931, s.1.

Sıkıyönetim mahkemesi tarafından yukarıdaki dört sebebe dayalı olarak 105 sanık hakkında şu kararlar verilmiştir⁵⁵⁹.

Nalıncı Hasan, Emrullahoğlu Mehmet, Giritli Küçük Hasan, Çoban Ramazan, Kahveci Çırağı Mustafa, Terzi Talat, Topçu Hüseyin, Tatlıcı Mutaf Hüseyin, Eskici Hüseyin Ali, Keçeli köylü Himmetoğlu Süleyman adındaki şahısların Menemen Olayı'nın meydana geldiği 23.12.1930 tarihinden önceki günlerde Çırak Mustafa'nın kahvehanesinde daha sonradan Tatlıcı Hüseyin'in evinde değişik gün ve zamanlarda toplantılar yaparak mehdilik ilanı suretiyle Türkiye Cumhuriyeti anayasasını zorla yıkmayı planladıkları, bunlardan Ali oğlu Hasan, Nalıncı Hasan Mehmet Emin, Çakır Ramazan ile ölü ele geçmiş olan Giritli Mehmet, Şamdan Mehmet, Sütçü Mehmet'in birlikte harekete geçerek Menemen Olayı'nı meydana getirmişlerdir. Bunlardan Alioğlu Hasan, Nalıncı Hasan, Mehmet Emin'in olayı gelişiminden meydana gelişine kadar anlatmaları ve diğer suçluların bu açıklamalara kısmen onaylayan ifadelerine dayanarak suçlarının anlaşıldığına karar verilmiştir.

Paşa köyünden Kahya Ahmet oğlu İsmail'in mehdilik iddiasıyla harekete geçen isimleri belli olan yedi kişiyi evine kabul ve bunları iki gün barındırarak fikirlerine, hareketlerine, kararlarına katılan; bu suretle anayasanın ortadan kaldırılmasına şiddet yoluyla iştirak ettiği tesbit edilmiştir. Bu durum suçlulardan Alioğlu Hasan, Nalıncı Hasan, Mehmet Emin, çoban Ramazan'ın ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Bozalan'dan Koca Mustafa, Hacı İsmail, Hacı İsmail oğlu Hüseyin, Göreceli Abdülkerim'in Mehdilik davasıyla ortaya çıkan Derviş Mehmet ve adamlarını, köyelerine geldiklerinde kalacakları bir ev buldukları, köyde kaldıkları on beş gün süre içerisinde bu şahısları yedirip içirdikleri, mehdinin emri üzerine sakin ve sessiz bir yerde kulübe yaparak bu kişilerin barınmasını sağlandıkları, aynı zamanda Giritli Mehmet'in mehdilik bahanesiyle anayasayı yıkma girişimine fiilen katılarak iştirak ettikleri, yukarıda isimleri geçen üç suçlunun vermiş oldukları ifadeler ile Bozalan köylülerinin beyanatlarıyla meydana çıkmıştır.

Cuma'ibalalı Ramiz'in suçluların Menemen'e girişiyle beraber kendilerine rehberlik ederek mahalleleri birlikte dolaştığı ve bu suretle altı asinin anayasanın kaldırılması fikrine katıldığı kendisinin ve şahitlerin verdikleri ifadelerle anlaşılmıştır. Her ne kadar kendisi asilerin arkasından hareketlerini kontrol edip neticeyi hükümete

⁵⁵⁹ TBMM, Zb. C., Cilt.25, s.85.

haber vermek üzere gittiğini söylemekte ise de suçlunun altı asi ile birlikte dolaştığı esnada isyan hareketinin hükümet tarafından haber alınarak eylemin ortadan kaldırılması girişimlerine başvurulmuş ve suçlu Ramiz'in bu durumdan haberi bulunmuş olması nedeniyle kendisinin yapmış olduğu savunma kabul edilmemiştir.

Çıtaklı Molla Süleyman'ın "altı asinin Menemen'de eylemlerini gerçekleştirdikleri sırada daima yanlarında bulunmak ve hatta bir ara asilerden biri ile Mehdi Mehmet'e sigara vermek suçundan", Arabacı Hüseyin ise "isimleri bilinen asilerin belediye meydanına bayrak dikmek için geldiklerinde gerekli olan çukuru kazmak ve hazırlamak suçundan", Çingene Mehmetoğlu Ali, Harputlu Ömeroğlu Mehmet, Hayimoğlu Jozef, Şımbıllı Ali Osmanoğlu Mehmet ise "Mehdi Mehmet ve arkadaşları belediye meydanında zikir ve tekbirlerle meşgul oldukları sırada yanlarına gelen jandarma Yzb. Fahri Efendi'nin asilerin başkanı ile konuşup ayrılması sırasında askeri komutanın asilerin kuvveti karşısında geri çekilmeye mecbur bırakıldı şeklinde yorumlamışlar ve bu hareketi alkışlayarak asilerin isyan hareketine devam ettirmelerine destek vermişlerdir. Arnavut Yusuf oğlu Kamil'in Kubilay Bey'in öldürülmesine şahitlik ettikten sonra Kubilay'ın başının direğe bağlanması için asilerin başkanı Mehdi Mehmet'e kendi arzusu ile ip verip, isyan hareketi devam ettiği süre içerisinde asilerin emirlerine uyarak yanlarında yer almıştır. Kerim oğlu İbrahim'in, asilerin yakalanması için olay yerine askerlerin geldiği sırada kaçışmak isteyen halka hitaben kaçmayınız bunlar evliyadır kurşun işlemez demiştir. Selimoğlu Boşnak Abbas'ın altı asinin belediye meydanında eylemlerini gerçekleştirdikten sonra bunlara katılarak mahalle arasında silah atarak isyan hareketine halkı teşvik etmek suretiyle anayasanın zorla yıkılmasına fiilen katıldıkları, ifadeleri dinlenmiş olan şahitlerin beyanatları ve kendilerinin bunları doğrulayıcı hareket ve kaçamak cevapları ile ortaya çıkmıştır.

Erbilli Şeyh Esat, oğlu Mehmet Ali, Laz İbrahim Hoca, Mutaf Süleyman, Manifaturacı Osman'ın Nakşibendi tarikatını yaymak ve umumileştirmek için faaliyete geçerek; değişik yerlerde halifelik, tarikata bağlılık adı altında gizli bir teşkilat kurup, bir çok kimseleri bu teşkilata dahil ederek faaliyetlerinin sınırlarını genişletmeye çalışmışlardır. Ayrıca mehdi'nin arkadaşlarından Nalıncı Hasan'ı tarikatlarına girmesini sağlayıp, onun Menemen Olayı'ndan 15-20 gün evvel Eren köyündeki Şeyh Esat'ın evine gitmesini sağlayarak orada kendisini 13 gün alıkoyup, bu müddet zarfında Nalıncı Hasan'a dervişlik ile mehdilik hakkında tutanaklarda ayrıntılı olarak yazılı olduğu

şekilde bilgiler öğretildiği, bu şekilde mehdi ve arkadaşlarını Nalıncı Hasan aracılığıyla anayasayı zorla yıkmaya teşebbüs etmek fiiline azmettikdikleri, Nalıncı Hasan'ın verdiği ifade, Şeyh Esat ile oğlu Mehmet Ali, Laz İbrahim'in bu ifadeleri doğrulayan itirafları, Şeyh Esat'ın evinin aranması sırasında ortaya çıkan mektupların içindeki bilgiler sebebiyle anlaşılmıştır.

Hafız Cemal, İlyas Hoca, Ali Paşazade Ragıp, Laz Mehmet Ali Hoca'nın Laz İbrahim aracılığıyla Şeyh Esat'tan aldıkları emirleri ve talimatları değişik zamanlar ve yerlerde Nakşibendi tarikatının yayılmasını ve genelleşmesini sağlamak amacıyla vaazlar verdikleri, halka dini öğütlerde bulunarak propagandalar yaptıkları, mehdi ve arkadaşlarında Nakşibendi ve mehdilik fikirleri doğrultusunda hareket etmelerine, ayrıca meydana gelen olayın yapılması kararının verilmesine sebep oldukları ve asilerin anayasayı zorla değiştirmeye teşebbüs etmek fiiline azmettirdikleri, Mehmet Emin, Laz İbrahim Hoca ile diğer asilerin bu ifadeleri doğrulayan beyanatlarıyla ortaya çıkmıştır.

Manisa'dan Şeyh Hafız Ahmet'in, Mehdi Mehmet ve Mehmet Emin'i mehdiliğe teşvik ve hatta Derviş Mehmet'e mehdilik hareketinde yardımını esirgemeyeceğini beyan etmek sureti ile onu teşvik ederek, anayasanın zorla değiştirilmesine teşebbüs etmek fiiline azmettirdiği Mehmet Emin'in ifadelerinden sabittir.

Şeyh Ahmet Muhtarın, Nakşibendi tarikatına katılmasını sağladığı; eline kendi imzasını taşıyan muska vermek ve Giritli Derviş Mehmet'e mehdilik hakkında bilgiler öğreterek anayasanın zorla değiştirilmesi girişimine azmettirdiği Mehmet Emin'in beyanları ile mehdinin üzerinden Ahmet Muhtar imzalı çıkmış olan muskanın çıkması yanında Menemen Olayı'nın meydana geldiği dönem içerisinde mehdinin evinde üç ay misafir olarak kalmasından anlaşılmaktadır.

Manisa'da oturmakta olan Giritli İbrahimioğlu İsmail'in asilere silah ile mermi bularak verdiği hatta kendileri ile beraber hareket etmeği kabul ettiği asilerin ifadeleri ile kendisinin kaçamak ifadeleriyle anlaşılmıştır⁵⁶⁰. Bu doğrultu da suçlulardan Nalıncı Hasan, Giritli Alioğlu Hasan, Manisalı Emrullah oğlu Mehmet Emin, Çoban Ramazan, Tatlıcı Hüseyin, Kahveci Mustafa, Terzi Talat, Topçu Hüseyin, Eskici Hüseyin Ali, Keçeli Himmetoğlu Süleyman çavuş, Kahya Ahmetoğlu İsmail, Koca Mustafa Hacı İsmail, Hacı İsmailoğlu Hüseyin Apdülkerim, Veliöğlu Ramiz, Çıtaklı Molla Süleyman, Yapyaoğlu Hüseyin, Çingene Mehmetoğlu Ali, Harputlu Ömeroğlu Mehmet, Hayım

⁵⁶⁰ Y.a.g.c., s.85 vd.

oğlu Jozef, Şımbıllı Mehmet, Arnavut Kamil, Boşnak Abbas, Kerim oğlu İbrahim, Manisa'dan Giritli İbrahim oğlu İsmail, Türk Ceza Kanununun 64. maddesinin gösterdiği 146. maddenin birinci fıkrasına ve Laz İbrahim, Mustafa Süleyman, Hüseyinoğlu Osman, Hüseyinoğlu Hafız Cemal, Tabur İmamı İlyas, Hacı Ali, Hacı Ali paşazade Ragıp, Şeyh Hafız Ahmet, Şeyh Ahmet Muhtar, Mehmet Ali Hoca, Şeyh Esat ve oğlu Mehmet Ali'nin TCK.'nun 64. maddesinin 2. fıkrasının gösterdiği ve 146. maddenin birinci fıkrasına uygun olarak idamlarına karar verilmiştir. Ancak bunlardan Ali oğlu Hasan'ın olayın anında 15 yaşını bitirerek 18'ini doldurmadığı evraklarından anlaşılması olduğundan TCK.'nun 55. maddesinin 1. fıkrasına uygun olarak idam cezasının 15 sene ağır hapse çevrilmesine ve Nahıncı Hasan'ın suçu işlediği sırada 18 yaşını bitirip 21 yaşına basmadığı evraklarının incelenmesi sonucunda anlaşıldığından TCK.'nun 56. maddesinin ilgili kısmı gereğince hakkındaki idam kararının 24 sene ağır hapse çevrilmesine, Çakır Ramazan'ın olayın meydana geldiği dönemde 21 yaşını doldurmamış olduğu anlaşıldığından hakkındaki idam cezasının TCK.'nun 56. maddesinin ilgili kısmı gereğince 24 sene ağır hapsine, Harputlu Mehmet, İzmir'de oturan Rizeli Hoca Mehmet Ali ve Şeyh Esat'ın suçun meydana geldiği dönemde 65 yaşını bitirmiş oldukları evraklarından anlaşılması olduğundan haklarındaki idam cezasının TCK.'nun 56. maddesinin ilgili kısmı gereğince 24'er sene ağır hapsile cezalandırılmalarına, Süleymanoğlu Murat Mustafa, Kara Ahmetoğlu Ali, Hasanoğlu Ayan Mehmet, Paşa köyünden Mehmetoğlu Abdurrahman, Hoca Hasanoğlu Hüseyin, Ramazanoğlu Bekir, Şerif Ahınetoğlu Eyyup, Bozalardan Hacı İsmailoğlu Hasan, Muhtar Ahmetoğlu Mustafa, Üye Mehmetoğlu İsmail, Üye Mehmetoğlu İbrahim, Üye Haliloğlu Hasan, Bekçi Ahmet Hüseyin'in Mehdi ve arkadaşlarından mehdilik maksadıyla anayasanın zorla değiştirilmesi teşebbüsünü öğrendikleri halde hükümete haber vermedikleri anlaşılması olduğundan, hepsinin TCK'nun 151. maddesinin birinci fıkrası gereğince üçer sene ve Paşa köyünden Mehmetoğlu Ahmet, Simavlı Salıhoğlu Osman, Bozalardan Ahmetoğlu Mehmet, Osmanoğlu Hasan, Hüseyinoğlu İbrahim Ethem, Kurabiyeci Hacı Hasan'ın Mehdi ve arkadaşlarının isyan hareketlerinden haberleri olduğu halde hükümete haber vermedikleri anlaşıldığından TCK'nun 151 inci maddesinin birinci fıkrası gereğince birer sene hapislerine karar verilmiştir.

Horoz köyünden Selahattinoğlu Naşit, Yakuboğlu Ali, Muhittinoğlu Ali Koç, Hasanoğlu Ahmet, Neciboğlu Mevlut, Ragıboğlu Osman, Mümtazoğlu Haşım'in dini

siyasete alet ederek halkı devletin güvenliğini bozacak şekilde harekete teşvik etmek sureti ile Menemen Olayı'nın meydana geldiği dönem içerisinde Şeyh Esat'ı toplu bir halde ziyaret ederek orada kalmaları, değişik zamanlarda Horoz köyünde Laz İbrahim'in önderliğinde toplantılar yaparak hükümet aleyhinde gizli çalışma içerisine girdikleri ve zikirler yaptıkları anlaşıldığından TCK'nun 163. maddesinin birinci fıkrası gereğince onbeşer sene ağır hapis cezası ile cezalandırılmalarına, bunlardan Mümtazoğlu Haşim'in olay anında 65 yaşını doldurmuş olduğundan TCK'nun 56. maddesinin ilgili fıkrası gereğince cezanın 1/6'sının düşürülerek oniki sene altı ay ağır hapsine karar verilmiştir.

Manisa'dan Şeyh Hacı Hilmi, Horoz köyünden Ömeroğlu Ahmet, Ahmetoğlu İbrahim, Mustafaoğlu Sadi, Zenoğlu Hasan, Aslanoğlu Şaban, Muslihoğlu Halit, İbrahimioğlu Mustafa, Abidinoğlu Tahsin, Yasimoğlu Osman, tekkelerin kaldırılmasından sonra bile tarikat toplantıları yapmaları ve Nakşibendi tarikatı için çalıştıkları anlaşıldığından 677 numaralı kanununun birinci maddesi gereğince birer sene hapislerine ve Rahmanlı köyünden Hacı Hafız Ali Osman'ın aynı gerekçe ile birlikte daha fazla faaliyette bulunması sebebiyle aynı madde gereğince üç sene hapsine karar verilmiştir.

Hoca Saffet, Menemenli Rasim, Bozalan'dan Mustafa oğlu Mustafa, Bozalan'dan Hacı Ali oğlu Mustafa, Tütüncü Haydar, gözlüklü Mehmet Ali, Naşitioğlu İbrahim, Mazlumaki oğlu Ali, İbrahimioğlu İsmail, berber Hafız Ahmet, Manisalı Hüseyinoğlu Süleyman, Fırıncı Mustafa oğlu Ahmet, Lutfullahoğlu Halil, Ahmetoğlu Hüseyin Mazlum, Hasanoğlu Katmerci Mehmet, Tütüncü Hasanoğlu Hasan, Manisa'dan Ahmetoğlu Halil, Mustafaoğlu Mehmet, Bıçakçı İdrisoğlu Mustafa, Çulha Ahmet oğlu Mehmet Çavuş, Horozköylü Nurettin, Hacı Ömeroğlu Hoca Hakkı, Mehmet Emin'in anası Hasibe, Rukiye, kız kardeşi Halide Fatma, karısı Emine, Bozalanlı Fatma'nın Menemen Olayı'na katıldıkları ve suçu işlediklerine dair deliller mevcut olmadığından bunların suçsuz olduklarına, ağır hapisle cezalandırılan sanıkların suçlarını çekecekleri süre içerisinde kısıtlanmalarına ve hapis ile ağır hapis cezasına çarptırılmış olan kişilerin ceza sürelerini hükümetçe uygun görülen hapisanelerde yatmalarına, cezaya çarptırılan suçluların, suçu işlemediklerine dair olan müdafaaları ile savcının verilen karara karşı iddiası incelemenin gidiş yolunu değiştirmedeğinden ve mahkemenin

düşüncelerine uygun olmadığından bunlar mahkeme heyeti tarafından kabul edilmeyerek Sıkıyönetim mahkemesi kararını vermiştir⁵⁶¹.

6.1.8. Ceza hükümlerinin yerine getirilmesi

Sıkıyönetim mahkemesi, 28.02.1931 tarihinde ilk kısımda yargılamaları tamamlanan zanlılar hakkındaki kararını vermiştir⁵⁶². Sıkıyönetim mahkemesi tarafından verilen kararlar, mahkeme başkanı Mirliva Mustafa Paşa tarafından Sıkıyönetim Komutanlığı ve 2. Ordu Müfettişliğine, olayla ilgili yapılan bütün araştırmalar, belgeler, mahkeme tutanaklarıyla birlikte sunulmuştur.

Mirliva Mustafa Paşa, Menemen Olayı'nı gerçekleştirenler ile bunlara yardım ederek kısmen olayla alakası olan Manisa, Paşa köy, Bozalan, Horozköy, Erenköy ve Menemen halkından 105 kişinin ilk kısım olarak savcılık tarafından mahkememize sunulan iddianame ve belgeler üzerinden açık olarak yapılan mahkemeler neticesinde işbu şahısların, meydana getirdikleri suçlarına göre savcılığın iddianamesiyle sanıkların son savunmaları dinlenilerek ve kısmen yazdıkları savunmalar okunarak mahkeme heyetince yapılan görüşme sırasında toplu halde verilen kararı açıklayan kararnamemiz ve savcılığın son iddianamesi ile mahkemenin safhalarını gösteren tutanaklar zarf içinde ayrı ayrı takdim edilmiştir. Bu doğrultuda anayasanın hususi hükümleri gereği idam cezalarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce onaylanmasına ve mahkemenin kararının yerine getirilmesi hususunda devletten müsaade istenilmiştir⁵⁶³.

Sıkıyönetim Komutanlığı ve 2. Ordu Müfettişliğinden yazılı olarak istenilen bu talep, komutanlık tarafından Milli Savunma Bakanlığına (Milli Müdafaa Vekaletine) yazılmıştır. Milli Savunma Bakanlığı ilgili dosya ve kararları, Başbakanlığa sunmuştur⁵⁶⁴.

Başbakanlığa ulaşmış olan Menemen Olayı ile ilgili birinci kısım yargılama dosyası Başbakanlıkta yapılan gerekli incelemeden sonra Başbakan İsmet (İnönü) Paşa tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına 31.1.1931 tarihinde sunulmuş, verilmiş olan kararların meclis tarafından onaylanarak, cezaların yerine getirilmesi istenmiştir⁵⁶⁵.

⁵⁶¹ Y.a.g.c., s.89 vd.

⁵⁶² Hakimiyeti Milliye, 29 Kanunusani 1931.

⁵⁶³ TBMM. Zb.C., Cilt 25, s.4; Anadolu, 2 Şubat 1931.

⁵⁶⁴ TBMM. Zb.C., Cilt.25, s.1; Hakimiyeti Milliye, 2 şubat 1931, s.1 vd.

⁵⁶⁵ TBMM. Zb.C., Cilt.25, s.1.

Sıkıyönetim mahkemesi tarafından TBMM'ne sunularak idamlarına karar verilenler şunlardır:

Manisa'dan Kahveci Çırağı Mustafa
 Manisa'dan Terzi Talat*
 Manisa'dan Topçu Hüseyin
 Manisa'dan Tatlıcı Mutaf Hüseyin
 Manisa'dan Eskici Hüseyin Ali
 Manisa'dan Keçeli Köyünden Himmetoğlu Süleyman
 Manisa'dan Paşa Köyünden Kahya Ahmetoğlu İsmail*
 Manisa'dan Mutaf Süleyman
 Manisa'dan Manifaturacı Osman
 Manisa'dan Hafız Cemal
 Manisa'dan Tabur İmamı İlyas Hoca
 Manisa'dan Ali Paşazade Ragıp Bey
 Manisa'dan Şeyh Hafız Ahmet
 Manisa'dan Giritli İbrahimoğlu İsmail
 Menemen'den Bozalardan Koca Mustafa
 Menemen'den Bozalardan Hacı İsmail
 Menemen'den Bozalardan Hacı İsmailoğlu Hüseyin
 Menemen'den Bozalardan Göriceci Abdülkerim*
 Menemen'den Cum'ai Balalı Ramiz
 Menemen'den Çıtaklı Molla Süleyman
 Menemen'den Yahya oğlu Hüseyin
 Menemen'den Çingene Mehmetoğlu Ali
 Menemen'den Hayimoğlu Jozef
 Menemen'den Şımbıllı Ali Osmanoğlu Mehmet
 Menemen'den Arnavut Yusuf oğlu Kamil
 Menemen'den Kerimoğlu İbrahim

* Sıkıyönetim mahkemesi tarafından Terzi Talat ile Kahya Ahmetoğlu İsmail hakkında verilen idam cezalarını, TBMM'i onaylamayarak 2 sene hapis cezasına çevirmiştir.

* Sıkıyönetim mahkemesi tarafından Göriceci Abdülkerim hakkında verilen idam cezası TBMM tarafından onaylanmadan sanık eceliyle ölmüştür. Bu durum karşısında TBMM'i Adliye Encümeni bu şalış hakkında inceleme yapmayı gerekli görmeyerek hakkındaki idam cezasını onaylamamıştır.

Menemen'den Selimoğlu Boşnak Abbas
 Alaşehir'den Şeyh Ahmet Muhtar
 Alaşehir'den "Esat"ın oğlu Mehmet Ali
 Manisa Hastanesi imamlığından emekli Laz İbrahim Hoca
 Manisa'dan Emrullah oğlu Mehmet Emin

Yaşları nedeniyle haklarındaki idam cezasının, ağır hapis cezasına çevrilmesine karar verilenler şunlardır:

Manisa'dan Nalıncı Hasan idama karşılık (24) sene hapis (20) yaşında,
 Manisa'dan Çoban Ramazan idama karşılık (24) sene hapis (20) yaşında,
 Manisa'dan Giritli Küçük Hasan idama karşılık (24) sene hapis (17) yaşında,
 Menemen'den Harputlu Ömeroğlu Mehmet idama bedel (24) sene hapis (65) yaşını geçmiş,

İzmir'den Laz Mehmet Ali Hoca idama karşılık (24) sene hapis (65) yaşını geçmiş,

Erbilli Şeyh Esat idama bedel (24) sene hapis (65) yaşını geçmiş⁵⁶⁶.

Haklarında 15 sene ağır hapis kararı verilenler şunlardır:

Horoz köyünden Salahattin oğlu Naşi
 Horoz köyünden Yakupoğlu Ali
 Horoz köyünden Muhittinoğlu Ali Koç
 Horoz köyünden Hasanoğlu Ahmet
 Horoz köyünden Neciboğlu Mevlut
 Horoz köyünden Ragıboğlu Osman

65 yaşını geçtiğinden 12,5 sene ağır hapis kararı verilen:

Horoz köyünden Mümtazoğlu Haşim

Haklarında 3'er sene hapis kararı verilenler şunlardır:

Süleymanoğlu Murat Mustafa
 Kara Ahmetoğlu Ali

Hasanoğlu Ayan Mehmet
 Paşaköyünden Mehmetoğlu Abdurrahman
 Hoca Hasanoğlu Hüseyin
 Ramazanoğlu Bekir
 şerif Ahmetoğlu Eyyip
 Bozalanda Hacı İsmailoğlu Hasan
 Muhtar Ahmetoğlu Mustafa
 Aza Mehmetoğlu İsmail
 Aza Mehmetoğlu İbrahim
 Aza Haliloğlu Hasan
 Bekçi Ahmet Hüseyin
 Rahmanlı köyünden Hacı Hafız Ali

Haklarında 1'er sene hapis kararı verilenler şunlardır:

Manisa'dan şeyh Hacı Hilmi
 Horoz köyünden Ömeroğlu Ahmet
 Ahmetoğlu İbrahim
 Mustafaoğlu Sadi
 Zenooğlu Hasan
 Arslanoğlu şaban
 Muslihoğlu Halit
 İbrahimoğlu Mustafa
 Abidinoğlu Tahsin
 Yasimoğlu Osman
 Paşaköyünden Mehmetoğlu Ahmet
 Sımavlı Salihhoğlu Osman
 Bozalanda Ahmetoğlu Mehmet
 Osmanoğlu Hasan
 Hüseyinoğlu İbrahim
 Ak Mehmetoğlu Mehmet
 Simsar katibi Mustafa

⁵⁶⁶ şeyh Esat Efendi, duruşmalar devam ederken hastalanarak hakkında verilen karar daha onaylanmadan

Lüle Mehmetoğlu Ali
 Darakçı Hüseyinoğlu İbrahim Etem
 Kurabiyeci Hacı Hüseyin

Haklarında beraat kararı verilenler şunlardır:

Menemen'de oturan Yanyalı Hoca Saffet
 Menemenli Rasim
 Bozalandan Mustafa oğlu Mustafa
 Bozalandan Hacı Ali oğlu Mustafa
 Menemen'den Tütüncü Haydar
 Menemen'den Gözlüklü Mehmet Ali
 Menemen'den Naşit oğlu İbrahim
 Menemen'den Mazlumaki oğlu Ali
 Menemen'den İbrahim oğlu İsmail
 Menemen'den Berber Hafız Ahmet
 Manisalı Hüseyin oğlu Süleyman
 Furuncu Mustafa oğlu Ahmet
 Lutfullah oğlu Halil
 Ahmet oğlu Hüseyin Mazlum
 Hasan oğlu Katmerci Mehmet
 Tütüncü Hasan oğlu Hüseyin
 Ahmet oğlu Halil
 Mustafa oğlu Mehmet
 Pıçakçı İdris oğlu Mustafa
 Çulha Ahmet oğlu Mehmet Çavuş
 Horoz köylü Nurettin
 Hacı ömer oğlu Hoca Hakkı
 Mehmet Eminin anası Hasibe
 Mehmet Emin'in kız kardeşi Halide Fatma
 Mehmet Emin'in kız kardeşi Rukiye
 Mehmet Emin'in karısı Emine

Bozalan'dan Fatma⁵⁶⁷.

Sıkıyönetim mahkemesi ilk kısım yargılamalarda 37 kişi hakkında idam kararı vermeyi uygun bulmuştur. Ancak bunlardan 6'sının yaşından dolayı idam cezalarını 24 sene hapis cezasına çevirmeyi uygun görmüştür. Bu durumda Sıkıyönetim mahkemesi 31 kişi hakkında idam kararının onaylanmasını TBMM'nden istemiştir. TBMM'ne gelen dosya, TBMM Adliye Encümeni tarafından incelemeye başlanmıştır. Göreceli Abdülkerim'in idam kararı TBMM Adliye Encümeni tarafından incelenip onaylanmadan önce eceliyle öldüğü için encümen tarafından hakkındaki idam kararı onaylanmamıştır. Terzi Talat ile Kahya Ahmetoğlu İsmail hakkındaki idam kararı TBMM Adliye Encümeni tarafından 2'şer sene hapis cezasına çevrilmiştir. TBMM Adliye Encümeni ilk kısım yargılamalarda 28 kişinin idam kararını onaylamıştır. TBMM Adliye Encümeni'nin bu kararı TBMM'nin onayına sunulmuştur⁵⁶⁸. TBMM de 2.2.1931 tarihinde yaptığı toplantı da 28 kişi hakkındaki idam kararlarını onaylamıştır⁵⁶⁹. TBMM'i tarafından görüşülen onaylanan Menemen Olayı yargılama dosyası meclisten Başbakanlığa, oradan da Milli Savunma Bakanlığına gönderilmiştir. Onay kararı (Mazbata) 3.2.1931 tarihinde tren ile İzmir'e gönderilmiştir⁵⁷⁰.

Sıkıyönetim mahkemesi yukarıda verilen cezaların kararlarını kışladaki hapisanede tutuklu bulunan sanıklara tebliğ etmiştir. Kararların tebliğ işi sanıkların ayrı ayrı çağırılması şeklinde yapılmıştır⁵⁷¹.

Mahkeme başkanı Mustafa Paşa, haklarında suçlamalardan dolayı beraat kararı verilenlere bu durum şu şekilde duyurulmuştur.

"Sizlerin diğer maznunlarla birlikte icra kılınan muhakemenin neticesinde Menemen faिकासile ve gerek bu vakayı meydana getiren nakşibendi tarikatine mensup bazı kimselerle ve tarikatın inkişaf eden irticai tecelliyatı ile bir günahla alakanız görülmeyeğinden divanı harp heyetince beraatinize karar verilmiştir. Bu münasebetle size beyan ederim ki, bu muazzam vatanın ve milletin refah ve saadetine engel olmak isteyenlere karşı hükümet şiddetle hareket eder ve onları suçları kanun pençesine çarpar. Bunlar cezalarını göreceklerdir. Hopinizin bu memlekete hayırlı olmanızı ve nur yolunu takip etmenizi tavsiye ederim..."⁵⁷².

⁵⁶⁷ TBMM. Zb.C., Cilt.25, s. 2 vd.; İdam edilen 28 kişinin resmi listesi ekte sunulmuştur. EGMPD, Belge No:13212-5/3, "Menemen Mahkumları", s.53, Ek.16.

⁵⁶⁸ TBMM, Zb.C., Cilt.24, Devre.3, İçtima.4, s.90 vd.

⁵⁶⁹ Y.a.g.e., s.85-91; Anadolu, 3 Şubat 1931;

⁵⁷⁰ Hakimiyeti Milliye, 4 Şubat 1931, s.2.

⁵⁷¹ Y.a.g.e., 2 Kanunusani 1931.

⁵⁷² Y.a.g.e., 30.Kanunusani 1931, s.1.

TBMM’i tarafından onaylanan idam ve hapis cezaları yetkili makamlar tarafından uygulamaya konulmuştur. İdam mahkumlarının haklarındaki hükümler 4 Şubat 1931 tarihinde ve sabaha karşı saat 02.30’da infaz edilmiştir. 28 mahkumdan mehdinin arkadaşı Mehmet Emin, Menemenli Yasef, Manisalı Hacı Ali, Paşazade Ragıp, Manisalı Şeyh Hafız Ahmet, Alaşehirli Şeyh Ahmet Muhtar, Manisalı Tatlıcı Hüseyin, Şeyh Esadın oğlu Mehmet Ali hükümet meydanında, Menemenli Ramiz, Menemenli Yahya oğlu Hüseyin, Menemenli Çingene Ali, Menemenli Arnavut Kamil, Manisalı Manifaturacı Osman, Manisalı İbrahim oğlu İsmail, Laz İbrahim Hoca’da istasyonda, Bozalanlı İbrahim oğlu Koca Mustafa, Bozalanlı Hacı İsmail oğlu Hüseyin, Sumbilli Mehmet, Menemenli Kerim oğlu İbrahim, Tabur İmamı Hoca İlyas, Manisalı Topçu Hüseyin, Manisalı Süleyman Çavuş, Bozalandan Hasan oğlu Hacı İsmail, Çıtaklı Molla Süleyman, Menemenli Boşnak Abbas, Manisalı Mutfak Süleyman, Manisadan Hafız Cemal, Manisalı Kahveci Mustafa, Manisalı Eskiçi Hüseyin oğlu Hüseyin Ali’den ibaret 7 şer kişilik iki grupta Tuzpazarında, Bedestende ve sinema önünde asılmışlardır. Mehmet Emin şehit Kubilay’ın başının kesildiği yerde asılmıştır. Gruplar halinde idamları gerçekleşen suçlulardan Tuzpazarında, Bedestende ve Sinema önünde önünde asılanların cesetleri saat 09.30’da, istasyon da asılanların cesetleri ise saat 12.00’de kaldırılmıştır⁵⁷³.

4 Şubat 1931 tarihinde ölüm cezası yerine getirileceği sırada kaçan Bozalan köyünden Hacı İsmail oğlu Hüseyin, 16 Şubat 1931 günü akşamında Manisa’nın Akkedik köyünde, Mustafa isminde bir şahsın evinde yakalanarak Manisa’nın Muradiye Karakolu aracılığıyla Menemen’e getirilmiştir.

İsmail oğlu Hüseyin, kaçış olayını şu şekilde anlatmıştır. Askeri kışla hapisanesinden diğer arkadaşları ile birlikte alınarak sıkıyönetim mahkemesinin bulunduğu Zafer ilkokuluna geldiklerini belirtmiştir. Sanık, aynı günün gecesini birkaç arkadaşıyla beraber kelepçeli olarak bir otomobile bindirilerek kasabaya getirildiklerini, otomobilden indikten sonra kelepçelerin gevşek olmasından yararlanarak fark ettirmeden elini kelepçeden çıkardığını, yanında üç asker bulunduğu halde etrafındaki kalabalığa ve askerlere bakmaksızın kaçmaya başladığını, arkasından silahların atıldığını ancak kendisini vuramadıklarını söylemiştir. Kasabanın dışına çıktıktan sonra Kaklıç ovasına indiğini buradan izini değiştirerek Uluca deresini takip ederek dağlara

⁵⁷³ Y.a.g.e., 5 Şubat 1931, s.1.

doğru çıktığını, elindeki kelepçeyi taşla kırmak suretiyle çıkardığını belirtmiştir. Sabah olunca yürümeğe devam ettiğini, Manisa'nın Çaltı civarında boş bir dam içerisinde bir gece kaldığını, sonra iki gün daha yürüyerek Manisa'nın Akgedik ve civar dağlarında bilhassa Gürele tepesi ile ormanlarında 12 gün dolaştığını belirtmiştir. Sanık, Gürele çayını geçerken akıntıya kapılarak boğulma tehlikesi atlattığını da söylemiştir.

Menemen'den kaçığından beri karnını ot yiyerek doyurduğunu ve kimseden ekmek isteyemediğini bundan dolayı da çok yorgun düştüğünü, daha fazla yürüyemeyeceğini anlayarak akşam ezanında Akgedik köyünün dışındaki evlerden birine gittiğini ve kendisini içeriye alarak kabul ettiklerini belirtmiştir. Evde karnını doyurduklarını fakat şüpheli halini gördükleri için kim olduğunu, nereden geldiğini ve nereye gitmek istediğini sormuşlardır. Evinde kaldığı köylü sanığın üstünü başını araması üzerine iki gün evvel Kürele ormanlarında sahipsiz bulduğu çeketin cebinden sanığa ait olmayan kağıtlar çıkmıştır. Bu durum üzerine köylü, sanığı bağlayarak Manisa'nın Muradiye Karakoluna teslim etmiştir⁵⁷⁴. Kaçak idam sanığının, Akgedik köylülerinden Yusuf oğlu Mustafa Ağa tarafından yakalanması ve köylülerin göstermiş olduğu çalışma nedeniyle, Sıkıyönetim mahkemesi başkanı Mustafa Paşa tarafından köy muhtarlığına takdirname verilmiştir⁵⁷⁵. Yakalanan kaçak İsmail oğlu Hüseyin'in de idam cezası 18.2.1931 tarihinde yerine getirilmiştir⁵⁷⁶.

Sıkıyönetim mahkemesi tarafından verilerek hapis cezalarına mahkum edilmiş olan sanıklar, cezalarını çekmesi için Ankara hapishanesine gönderilmeleri kararlaştırılmıştır. Hükümet tarafından kabul edilen bu karar sıkıyönetim komutanlığına bildirilmiştir⁵⁷⁷. Haklarında hapis cezası verilen sanıklar, 17.2.1931 tarihinde akşam 16 treni ile Ankara'ya getirilmişlerdir. Trenin geleceğinden önceden haberdar olan Ankara Savcısı Ekmel Bey, yanında Polis Kışmı Adli Başkanı Mehmet Ali Bey ve Genel hapishane dahili jandarma kumandanı yüzbaşı Şükrü Bey ile birlikte saat 15.45'te istasyona gitmişlerdir. İstasyonda mahkumları korumak ve Ankara hapishanesine götürmek için bir takım polis ve bir takım jandarma da hazır bulunmuştur. Menemen'den jandarma kontrolünde gelen mahkumlar ile bunları Ankara'ya getiren jandarma yüzbaşısı Fahrettin Bey, hapishane kumandanı yüzbaşı Şükrü Bey'e mahkumları teslim etmiştir. Mahkumlar yük vagonlarından indirilerek sıraya dizilmiş

⁵⁷⁴ EGMPD, Belge No: 13212-5/3, s.1, Ek.17.

⁵⁷⁵ Hakimiyeti Milliye, 28 Şubat 1931.

⁵⁷⁶ Son Posta, 19 Şubat 1931, s.1.

ve isimleri okunarak genel bir yoklama yapılmıştır. Nalıncı Hasan ve Küçük Hasan bir kelepçeye bağlı olarak yanyana durmuşlardır. Mahkumların bir kısmı serbest, bir kısmı da kelepçeli idi. Mahkumlar saat 17.00'de hapisaneye getirilerek koğuş ve hücrelerine yerleştirilmişlerdir⁵⁷⁸.

6.2. Devletin Temel Düzenini Korumaya Yönelik Yargılamalar

Sıkıyönetim mahkemesinde görülen ikinci kısım soruşturma ve yargılamalar, devletin temel düzenini korumaya yönelik olmuştur. Özellikle tekke ve tarikatların kapatılmış olmasına rağmen, kanunlara uymayarak faaliyetlerini devam ettirerek halk arasında tarikatlarının yayılmasını sağlamaya çalışanlarla, yeni rejimi benimsemeyerek çeşitli faaliyetler içerisine giren kişiler hakkında soruşturma ve yargılamalar yapılmıştır. Ancak bu yargılamalardan önce Menemen Olayı'nı hükümete haber vermeyen Bozalanlılar tesbit edilmiş olduğundan, bu kişilerin duruşmaları yapılmıştır.

Bu safhada yargılanacak sanıkların soruşturma dosyaları, ilk kısım yargılamalar devam ederken hazırlanmıştır. Ayrıca ilk kısım yargılama kararları TBMM'i tarafından onaylanmadan ikinci kısım yargılamalara başlanmıştır. Türkiye genelini kapsayan ikinci kısım yargılamalar, ilk kısım yargılamalardan farklı bir görünümde dir. Meydana gelen farklılıklar şunlardır: Sıkıyönetim mahkemesine ikinci kısım yargılamalarda birinci kısımda olduğu gibi sayıları belli bir grubun yargılamasını yapmamıştır. Mahkemeye getirilen ve soruşturma hakimliğince yargılamasının yapılmasına karar verilen gruplar yada kişiler, hemen duruşmaya alınarak yargılamaları yapılmıştır. Sıkıyönetim mahkemesi ilk kısım yargılamalarda olduğu gibi kararlarını toplu halde hazırlamamıştır. Grupların yada kişilerin yargılamaları yapıldıktan hemen sonra sanıklar hakkındaki kararlar verilmiştir.

Sıkıyönetim mahkemesi hiç ara vermeden ikinci kısım yargılamalara geçmiştir. İkinci kısım duruşmalar 26.01.1931 tarihinde başlanmış⁵⁷⁹ ve 42 gün sürmüştür⁵⁸⁰.

⁵⁷⁷ **Hakimiyeti Milliye**, 9 Şubat 1931.

⁵⁷⁸ **Y.a.g.e.**, 18 Şubat 1931, s.1.

⁵⁷⁹ **Y.a.g.e.**, 27 Kanunusani 1931.

⁵⁸⁰ Kocatürk, **a.g.e.**, s.520.

Ancak, ikinci kısım yargılamaların yoğun olarak başladığı dönem 31.1.1931 tarihi ve sonrasındaki günlerdir⁵⁸¹.

İkinci kısımda yapılan yargılamalara bakıldığında yapılan duruşmaların şu noktalarda toplandığı görülür:

- İlk kısım yargılamalarda yer almayan Bozalanlıların yargılanması,
- Tekke ve Zaviyelerin kaldırılmasına karşı gelenlerin yargılanması,
- Nakşibendi tarikatını yaymaya çalışanların yargılanması,
- Dini duyguları kötüye kullanarak devlet düzenini bozanların yargılanması
- Hendeklilerin yargılanması,
- Alaşehirliilerin yargılanması,
- Foça Suikasti Olayı sanıklarının yargılanması,
- Balıkesirliilerin yargılanması,
- Eskişehirliilerin yargılanması,
- Manisa jandarma takım kumandanı ile hesap memurunun yargılanması,
- Menemen Olayı'nda görevini yapmayan askerlerin yargılanması,

6.2.1. Bozalanlıların yargılanması

Sıkıyönetim mahkemesi, ilk kısım yargılamalarda soruşturması yetişmeyen Bozalanlı sanıkların yargılamasına başlamıştır.

Bozalan köyünden Halil oğlu Sağır Hasan, İsmailoğlu İsmail, İsmailoğlu Mehmet, İbrahim oğlu Mehmet, Hasanoğlu Hasan'ın Mehdi ve arkadaşlarının Bozalan köyüne geldiklerini ve Mehdi için harekete geçtiklerini bildikleri halde zamanında hükümete haber vermedikleri için yargılanmışlardır. Savcı yardımcısı Fuat Bey, sanıkların kendi ifadeleriyle birlikte daha önceden ifadeleri alınmış olan Nalıncı Hasan, Küçük Hasan ve Mehmet Emin'in açıklamalarını delil olarak göstererek sanıkların cezalandırılmasını istemiştir⁵⁸². Bozalanlılar köylerine gelen Mehdi Mehmet ve arkadaşlarını bir kez gördüklerini ve kendilerine köyümüze hoş geldiniz dediklerini söyleyerek savunmalarını yapmışlar ve suçsuz olduklarını söylemişlerdir. Mahkeme tarafından

⁵⁸¹ Hakimiyeti Milliye, 27 Kanunusani 1931.

⁵⁸² Y.a.g.c.

yapılan inceleme sonucunda sanıklar suçsuz bulunmuşlar haklarında beraat kararları verilmiştir⁵⁸³.

6.2.2. Tekke ve zaviyelerin kaldırılmasına karşı gelenlerin yargılanması

Sıkıyönetim mahkemesi tekke ve zaviyelerin kaldırılmasına karşı geldikleri için Türkiye'nin bir çok il ve ilçesinden Menemen'e getirilen sanıkların soruşturmasını yaptıktan sonra duruşmalarına başlamıştır. Gruptaki ilk davalar Bergamalı Abdülgani Fazlı, Paşaköy muhtarı Süleyman oğlu Abdurrahman ile Horozköyü Muhtarı İsmail Ömeri'nin duruşmalarıdır. Savcı Fuat Bey, Abdülgani Fazlı'nın şeyh ünvanını taşıması ve evinde çıkan mektuptaki imzasında şeyh ünvanının bulunması, bu hareketinin tekke ve zaviyelerin kaldırılması hakkındaki kanununa karşı gelmekten dolayı suçlu bulunduğunu söylemiştir.

Savcı Fuat Bey, Horoz köyü Muhtarı Ömer'in de köyün camiinde kötü fikirlerini söyleyen Laz İbrahim Hoca'nın hareketinden haberi olduğu halde ve yine Laz İbrahim Hoca'nın Horoz köylülerinden bir kısmını tarikata soktuğunu bildiği halde hükümete haber vermemesi nedeniyle TCK'nun 233. maddesi gereğince cezalandırılmalarını istemiştir. Aynı zamanda Paşa köyü Muhtarı Abdurrahman hakkında yeterli delil bulunmadığından beraati istenmiştir. Abdülgani Fazlı'da 11 seneden beri Nakşibendi tarikatına dahil olduğunu fakat şeyh olduğunun kimse tarafından bilinmediğini, kendi kendine ibadet ettiğini, dervişleri, müritleri olmadığını, muskacılık yapmadığını, geçimini yalnız köy hocalığı yaparak sağladığını belirtmiştir.

Horoz köyü Muhtarı da Laz İbrahim Hoca'ya eğer köyü terketmediğin takdirde kendisini hükümet görevlilerine ihbar ederek yakalatacağını söylediğini belirtmiştir⁵⁸⁴.

Sıkıyönetim mahkemesi, şeyhlik ve nüshacılıktan maznun Abdülgani Fazlı Efendi ile cürmü haber vermemekle maznun Horoz köyü Muhtarı Ömer, Paşa köyü Muhtarı Abdurrahman haklarındaki suçlar sabit olmadığından beraatlerine karar vermiştir. Karar maznunlara tebliğ edilerek tahliyeleri gerçekleştirilmiştir⁵⁸⁵.

29.1.1931 tarihinde Sıkıyönetim mahkemesi tekke ve zaviyelerin kapatılması kanununa karşı gelmekten soruşturmaya alınan 122 kişiden 17'si hakkında daha önceden mahkeme yapılmaması kararını verdiği için sanıklar tahliye edilmişlerdir. Geri

⁵⁸³ Y.a.g.e.

⁵⁸⁴ Y.a.g.e., 28 Kanunusani 1931, s.1-3.

⁵⁸⁵ Y.a.g.e., 29 Kanunusani 1931, s.1.

kalan 105 kişinin açık olarak yapılan mahkemeleri sonucunda 27 kişiden 5 kadın tahliye edilmiştir. Duruşmalarda 22 kişiye beraat kararı verilmiştir. Menemen'e getirilen ve sorgulamaları yapılarak haklarında mahkeme yapılmaması kararı verilen sanıklar şunlardı: Bozalan'dan Mehmet oğlu Hüseyin, Urla'dan Mustafa karısı Fatma, Hasan Efendi kızı Zihniye, Mahmut karısı Vesile, Şefika kızı Meliha, Mustafa anası Fatma, Mustafa kızı Şerife, Mustafa karısı Fatma, Mustafa kızı Fatma, Balıkesir'den Halil oğlu İsmail, İzmir'den Lütfullah, Manisa'dan Giritli Ferit'tir. Ayrıca Foça'da meydana gelen olayda tutuklamalar yapılmış ve bu tutuklamalar sonucunda 16'sı serbest bırakılmıştır⁵⁸⁶.

Sıkıyönetim mahkemesince, Seydi köyünden Cemaloğlu Mustafa ile Bayramoğlu Murtaza'nın yargılamaları yapılmıştır. Bu kişilerde tekke ve zaviyelerin kapatılması kanununa karşı gelmekten sanık bulunmuşlardır. Bayramoğlu Mustafa'nın verdiği ifade de şeyhlikle alakasının olmadığını, 6 sene evvel Mersin'e yaptığı seyahatten maksadının müritler için para toplamak değil oradaki arkadaşlarını görmek olduğunu söylemiş ve Hasan Çavuşoğlu Sadık'ın kendisi hakkında söylediği sözlerin yalan beyanlar olduğunu belirtmiştir. Savcı Fuat Bey; sanıklardan Murtaza'nın alevi şeyhlerinden ve alevilik yolunda çalışan bir adam olduğunu, kendisinin bu yolda Konya, Adana ve Antalya dolaylarında faaliyette bulunduğunu, bundan 3 ay evvel bu tarikat için arkadaşı sanık Mustafa'nın evinde kadın erkek toplanarak kurban kestiklerinin ve ayinler yaptıklarının anlaşıldığını söyleyerek, tekke ve zaviyelerin kaldırılması kanununa karşı hareket etmekten dolayı cezalandırılmalarını istemiştir. Mahkeme her ikisini de üçer ay hapis ve 50 şer lira para cezasına mahkum etmiştir.

İstanbul Eyüp ve Beyazıt camileri vaizi Vanlı Mustafaoğlu Şeyh Abdülkerim, Akhisar'dan Şeyh Haliloğlu Hacı Hüseyin, Manifaturacı Mustafa, Manifaturacı Hafız Hasan ve Bakkal Ahmet Raşit Efendilerin yargılamalarına geçilmiştir. Sorgu hakiminin kararnamesinden sanıkların tekkelerin kaldırılması kanununun yürürlüğe girmesinden sonra dervişlik ve Nakşibendi tarikatına bazı hizmetler yaptıkları anlaşıldığından 677 numaralı kanunun birinci maddesine dayalı olarak duruşmalarının yapılması istenmiştir. Sanıklar sorulan sorulara cevaplar vermişler, kendilerini savunarak şeyhlikle alakalarının olmadığını söylemişlerdir. Mahkeme Kırklareli'nden İbrahim oğlu Musa

⁵⁸⁶ Y.a.g.c., 30 Kanunusani 1931.

Çavuş'un suç işlediğine dair her hangi bir delil bulamadığından beraatına karar vermiştir⁵⁸⁷.

Sıkıyönetim mahkemesi, tekkelerin kaldırılması kanununun yürürlüğe girmesinden sonra tarikat işleriyle uğraşmaktan sanık Eğridirli Hafız Mustafa'nın duruşmasını yapmıştır. Sanık, daha önceden Nakşibendi tarikatına üye olduğunu ancak şeyh olmadığını, 3 sene evvel İstanbul'a gittiğinde Şeyh Esat'ı ziyaret ettiğini, evrakları arasında mektubu çıkan asker Hulusi Efendi'yi tanımadığını söylemiştir. Mahkeme, Nakşibendi tarikatına dahil bulunduğu kendi ifadeleri ve gerekse Hulusi Efendi'nin kendisine yazdığı mektuptan anlaşıldığından sanık hakkında 3 ay hapis ve 5 lira ağır para cezası kararını vermiştir.

Sıkıyönetim mahkemesi, Balıkesirli Şeyh Halil, Bergamalı Hasip, Balıkesirli Hacı Zühtü, Şekerci Seyit Eminoğlu Hasan, Sinemacı Namık ve Balıcalı Halil Hocaların yargılamalarını yapmıştır. Şeyh Halil ve Hasip Efendileri Nakşibendi tarikatına üye olmaktan ve tekkelerin kaldırılmasından sonra faaliyetlerine devam etmekten, Balıcalı Halil de Nakşibendi tarikatına katılmaktan ve Şeyh Esat'ı ziyaret etmekten, Zühtü Seyit ve Namık Efendileri de belediye seçimleri sırasında hükümet yetkililerini zor duruma düşürmekten, Eminoğlu Hasan'ı da tarikata girmekten ve seçimler sırasında taşkınlıklara katılmaktan dolayı yargılamaları yapılmıştır. Şeyh Halil ifadesinde, 28 seneden beri Nakşibendi tarikatında olduğunu fakat kanunla tarikatların yasaklanmasından sonra böyle işlerden vazgeçtiğini; Soma, Bergama, Aydın, İzmir ve İstanbul'a yaptığı seyahatların ticaret amacıyla olduğunu ve oğlu İbrahim Süruri Efendi'nin belediye seçimleri sırasında kendi mevkiini, şöhretini kullandığını söylemiştir. Hasip Efendi de, 12 sene evvel Nakşibendi tarikatına girdiğini fakat kimsenin bilmediğini, Şeyh Halil'i tanıdığını hatta görüştiklerini, Şeyh Esat'ı bir defa ziyaret ettiğini söylemiştir.

Hoca Halil Efendi ifadesinde Şeyh Esat'a mektup yazdığını söylemiştir. Eminoğlu Hasan ise tarikata üye olmadığını, hiçbir suç işlemediğini ve şahitlerin beyanatlarını kabul etmemiştir.

Savcı Bey, Şeyh Halil, Hoca Halil ve Hasip'in TCK.'nun 163. maddesine, Hacı Zühtü ile Şekerci Seyit Efendilerin TCK.'nun 163. ve 155. maddelerine, Sinema

⁵⁸⁷ Y.a.g.c., 11 Şubat 1931, s.5.

Müdürü Namık Efendi'nin 155. maddesine göre cezalandırılmalarını ve Eminoğlu Hasan'ın da beraatine karar verilmesini istemiştir.

Mahkeme sanıkların savunmalarını dinledikten sonra, Şeyh Halil Efendi'nin Nakşibendi tarikatının halifesi olması ve gezdiği yerlerde tarikatı temsil etmesinden dolayı 677 numaralı kanunun birinci maddesine göre 1 sene 3 ay hapis ve 50 lira ağır para cezasıyla cezalandırılmasını ancak yaşı 65'i geçtiğinden dolayı 56. maddeye göre cezasının altında birinin teciliyle 1 sene hapsiyle birlikte kendisinin hapiste bulunmasından dolayı cezasının 6 aya indirilmesini ve 50 lira ağır para cezasıyla cezalandırılmasını kararlaştırmıştır. Zühtü, Seyit ve Namık Efendilerin TCK.'nun 155. maddesi gereğince 1'er sene hapis ve 25'er lira ağır para cezasıyla cezalandırılmalarına karar verilerek, Emiroğlu Hasan'ın da beraatine karar verilmiştir⁵⁸⁸.

Mahkeme dervişlik ve tarikatlık işleriyle uğraşmaktan sanık, Şeyh Esat'ın bahçıvanı Kilisli Nafioğlu Abdurrahman Zeki, İzmir seyyar fotoğrafçılarından Şükrü, Manisa köylerinden Dıramalı Hafız Hasanoğlu Hafız İsmail, Ahmet, Mehmetoğlu Hafız Osman, Ahmetoğlu İmam Mehmet, Hasan Kahya ve Çerkez İsmail'in yargılamalarını yapmıştır. Haklarında yeterli delil bulunmadığından hepsinin beraatlarına karar vermiştir⁵⁸⁹.

Sıkıyönetim mahkemesi, Şeyh Ziya, Düzcce'den Saatçi Alioğlu Mehmet, Düzcce'den Mehmet, Hafız Niyazi Efendilerin tekke ve zaviyelerin kaldırılmasına karşı gelmekten yargılamalarını yapmıştır. Ziya Efendi TCK.'nun 163. maddesinin birinci fıkrasına göre 3 sene ağır hapsine, Saatçi Mehmet Efendi de aynı maddenin ikinci fıkrasıyla birlikte 313. maddenin ikinci fıkrasına göre 3 ay hapsine ve 5 lira para cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir. Hafız Niyazi Efendi ise beraat etmiştir⁵⁹⁰.

6.2.3. Nakşibendi tarikatını yaymaya çalışanların yargılanması

Sıkıyönetim mahkemesince, Nakşibendi tarikatını yaymaya çalışmaktan sanık, Karaman'ın Maniyor Dede mahallesinden İbrahimoğlu Hafız Emin'in duruşmasına başlanmıştır. Sanığın verdiği ifade de tarikatla alakası olmadığını, ticaret ile uğraştığını ve İstanbul'a gittiğinde bayrama denk geldiği için Erenköy'de Şeyh Esat'ın köşküne uğradığını, Şeyh'in yanında 5 dakika kalarak ayrıldığını söylemiştir.

⁵⁸⁸ Y.a.g.c., 28 Şubat 1931, s.1-2.

⁵⁸⁹ Y.a.g.c., 1 Mart 1931, s.1.

⁵⁹⁰ Y.a.g.e., 28 Şubat 1931, s.2.

Ayrıca Hendek tütün inhisarı Muhasebeci Ahmet Ziya Beyle İstanbul'da bir kahvede görüştüğünü, tarikattan bahsedildiğini, Ahmet Ziya Bey'e tarikatın lüzumsuz olduğunu söylediğini belirtmiştir. Bunlarla birlikte sanığın Ahmet Ziya Bey'e yazdığı mektup okunmuştur. Bu mektupta tarikata girmeyenlerin Allah'a karşı geldikleri yazılmıştır. Sanık bu durumu inkar etmeye çalışmıştır. Savcı Fuat Bey, sanık hakkında Şeyh Esat'ın açmış olduğu tarikata girerek, tarikatın yayılması için çalıştığını belirterek, sanığın TCK.'nun 163. maddesine göre cezalandırılmasını istemiştir. Mahkeme yapmış olduğu inceleme sonucunda kararını vererek sanık, 6 ay hapis ve 20 lira para cezasına çarptırmıştır.

Konya'nın Ubeyt mahallesinden Tahta cami imamı İsmail'in duruşması yapılmıştır. İfadesinde hem imam hem de kaşıklı olduğunu, tarikatla alakasının olmadığını, Şeyh Esat'ı tanımadığını söylemiştir. Ancak Şeyh Esat'ın kendisine göndermiş olduğu mektup okunarak, sanığa şeyhin zikretmesini tavsiye ettiği belirtilmiştir. Sanık, mektubun Esat Efendi'ye göndermiş olduğu hediyelerin sonucunda geldiğini söylemiştir. Savcı, sanığın Nakşibendi tarikatından olduğunu beyan ederek cezalandırılmasını istemiştir. Mahkeme sanığı 4 ay hapis ve 10 lira ağır para cezasına çarptırmıştır.

İstanbul'dan Menemen'e getirilmiş olan Sigortacı Hafız Cemal Efendi mahkeme tarafından soruşturulması yapılmış ve sonunda serbest bırakılmıştır⁵⁹¹.

İstanbul'dan Beyazıt ve Eyüp camileri vaizi Şeyh Abdülhakim ile Akhisarlı Manifaturacı Ahmet Reşit, Hafız Hasan, Laz Mustafa, Hacı Hüseyin ve Fehmi Efendilerin duruşmaları yapılmıştır. Sanıklar arasında tutuksuz olarak mahkemesi yapılan Ankara Eytam ve Emlak Bankası Umumi Katibi Şerafettin Bey de vardı. Laz Mustafa, ifadesinde tarikata mensup olmadığını, okuma yazmasının da bulunmadığını söylemiştir. Okuma yazma bilmediğin halde Hafız Hüsnü Efendi'ye nasıl mektup yazdın? sorusuna, o kadar yazabiliyorum demiştir. Hüseyin Fehmi Efendi de çok eskiden Nakşibendi tarikatına üye olduğunu ancak sonradan terk ettiğini söylemiştir. Okunan bazı mektupları reddetmiştir. Sanık, İzmir'de oturan Terzi Mustafa, Kadızade Abbas ve Abdullah Efendileri tanıdığını söyleyerek, Abdullah Efendi'nin Şeyh olmadığını belirtmiştir. Sıkıyönetim mahkemesi daha sonra Şerafettin Bey'in duruşmasına geçmiştir. Sanık tarikatla hiçbir alakasının olmadığını söylemiştir.

⁵⁹¹ Y.a.g.c., 12 Şubat 1931, s.1

Şeyh Abdülhakim'in de tekkelerin kapatılmasından sonra bu faaliyetlerine devam ettiği anlaşıldığından dolayı duruşmasının yapılması istenilmiştir. Şerafettin Bey'in ifadesinde, Selanikli olduğunu, 4 seneden beri Ankara'da bulunduğunu, ondan evvel İstanbul'da Osmanlı Bankasında çalıştığını belirterek Abdülhakim Efendi'yi tanıdığını söylemiştir. Abdülhakim Efendi'ye yazmış olduğu mektuplar okunarak, Abdülhakim Efendi'yi Kurtuluş Savaşı sırasında Beyazıt camiiinde vaaz ederken tanıdığını ve vaizlerinden büyük bir zevk duyduğunu, kendisine hürmet beslediğini söylemiştir. Ayrıca Abdülhakim Bey'in eşinin ameliyat olacağından dolayı kendisinden dua etmesini istediğini belirtmiştir. Bu açıklamalardan sonra Savcı Fuat Bey, Abdülhakim Efendi'nin bir diğer müridinin de Sivas'ta Edebiyat öğretmeni Halit Turhan Efendi olduğunu söylemiştir. Bu kişi hakkında araştırma yapıldığı belirtilerek bu kişinin mahkemeye çağırılmasına, ayrıca Şerafettin Bey hakkında görülen mahkeme ve kendisinin Abdülhakim Efendi'ye yazdığı mektuplar ile cevaplarında tarikat üyesi olduğu tesbit edildiğinden sanığın tutuklanması istenmiştir. Fakat mahkeme heyeti Halit Turhan Efendi hakkında duruşmanın başka bir gün yapılmasını ve Şerafettin Bey hakkında ise tutuksuz olarak yargılaması kararını vermiştir.

Rize'de alay müftülüğünden emekli ve dervişlik yapmaktan sanık Ziyaettin Efendi Menemen'e getirilmiştir. İzmir'den getirilen dervişlikten sanık Cemile Hanım'ın da duruşması yapılmış ve beraat etmiştir⁵⁹².

Sıkıyönetim mahkemesinde Karaman müftüsü Mustafa Necati Efendi'nin duruşması yapılmıştır. Sanık ifadesinde tarikatla alakasının olmadığını Şeyh Esat Efendi ile İmam Sadık Efendi'yi tanımadığını belirtmiştir. Sanık, Karaman'dan bir tüccarın İstanbul'a gittiğini ve Sadık Efendi ile görüştüğünü, bu görüşmede Sadık Efendi'nin tüccara Karaman'a gelmek istediğini, geldiği zaman kendisine yardım etmesi için müftüden rica etmesini istediğini söylemiştir. Bu açıklamalarla birlikte, Mustafa Necati Efendi'nin, İmam Sadık Efendi'ye yazdığı mektuplar okunmuştur. Bu mektupta kendisinin Karaman'a gelmesi memnuniyetle karşılanacağı belirtiliyor ve bazı hocalara selam söyleniyordu. Alınan ifadesinde mektupta isimleri geçen bu hocaları (Reşit Hoca, Nuri Hoca, Laz İbrahim Hoca) tanımadığını söylemiştir. Ardından Erbilli Seyit Mehmet isminde birisini tanıyıp tanımadığı sorulmuş, Seyit Mehmet Efendi'nin kendisine yazdığı mektup hakkında bilgi istenmiştir. Sanık, Erbilli Seyit Mehmet Efendiyi

⁵⁹² Y.a.g.e., 13 Şubat 1931, s.2.

tanıdığını, Konya Ereğli'sinde oturmakta olduğunu ve fakir olduğu için kendisine yardım ettiğini söylemiştir. Medine Filornalı Mehmet Emin (Şeyh Esat'ın oğlu) isminde birisini tanıyıp tanımadığı sorulduğunda, tanıdığını söylemiş ve Karaman'a geldiğinde görüşmelerini belirtmiştir. Görüşmelerinin Hacı İbrahim Efendi'nin evinde yemek esnasında gerçekleştiğini fakat yanlarında çok kalmadığını, bir daha da görmediğini söylemiştir. Savcı yardımcısı Fuat Bey, Mustafa Necati Efendi'nin Nakşibendi tarikatı üyesi olduğunu, bu durumun Şeyh Sadık Efendi'ye yazdığı 12.2.1324 tarihli mektubunda Laz İbrahim Efendi'ye selam göndermesinden belli olduğunu söylemiştir. Savcı Fuat Bey, Şeyh Sadık'ın Konya bölgesindeki tarikat faaliyetleri nedeniyle tekkelerin kapatılması kanununa karşı gelmekten cezalandırılmasını, fakat Konya isyanında yaptığı hizmet mahkemece takdirle karşılanacağından dolayı hakkında sadece devlete muhalif olmaktan ceza verilmesi istenmiştir. Ancak Sıkıyönetim mahkemesi kendisinin tarikatla ilişkisinin ortaya çıkması nedeniyle 6 ay hapis ve 75 lira ağır para cezası kararını vermiştir. Mustafa Necati Efendi'nin tarikata katıldığına dair bir delil bulunmadığından beraati istenmiş ve sanık beraat etmiştir.

Sıkıyönetim mahkemesi tarafından Şeyh Sadık Esat'ın, Nakşibendi tarikatı yöneticisi ve gezici halifelerinden olduğu, tarikat teşkilatının gelişmesi için çalıştığı anlaşıldığından TCK'nun 163. maddesinin birinci fıkrasına göre 5 sene ağır hapis; Hoca Ali ve Hoca Tevfik'in de bu teşkilata üye olmaları nedeniyle TCK'nun 163. maddesinin ikinci fıkrasına göre 1'er sene hapis ve 20'şer lira ağır para cezasına çarptırılmalarına karar verilmiştir⁵⁹³.

Sıkıyönetim mahkemesinde tarikat işleriyle uğraşmaktan sanık İzmir'de iki çeşmelikte oturan Naciye Hanım'ın duruşması yapılmıştır. Sanık, eskiden tarikata dahil olduğunu ancak şimdi tarikatla alakasının kalmadığını söylemiştir. Mahkeme sanık hakkında beraat kararı vermiştir.

Sivas Lisesi Edebiyat öğretmeni Halit Turhan Bey'in duruşması yapılmıştır. Savcı, halkı hükümet aleyhine teşvik maksadıyla meydana getirilen cemiyete dahil ve bu doğrultuda bazı faaliyetlerde bulunmak suçu ile yargılanmasını istemiştir. Sanığın alınan ifadesinde; İstanbul'da tarikata girdiğini ve Abdülhakim Efendi'yi tanıdığını, ondan bazı usuller öğrendiğini, ancak tekkelerin kapatılması üzerine evinde kendi kendine zikrettiğini söylemiştir. Kendisine ait yazılı evraklar arasında isimleri geçen

⁵⁹³ Y.a.g.e., 27 Şubat 1931, s.1.

şahısları tanıdığını söylemiştir. Fakat mektuplar ve not defterindeki yazılar hakkında kaçamak cevaplar vermiştir. Evinde tarikata ait mührün neden bulunduğu sorusuna, evlendiği zaman Abdülhakim Efendi'yi evine davet ettiğini ve bu davet esnasında mührü evinde düşürdüğünü fakat bir daha kendisini göremediği için geri veremediğini söylemiştir. Halit Turhan Bey'in yargılaması devam ederken, Abdülhakim Efendi ve Akhisarlı Hasan Efendi sıra ile kaldırılarak, Halit Turhan'ın yazıları ve mektupları hakkında sorular sorulmuştur. Savcı Bey, sanıklar hakkında tarikat üyesi olarak halkı bu yönde etkileyerek çalışmalar yapmaktan ve tekkelerin kapatılması kanununa karşı gelmekten cezalandırılmalarını istemiştir. Mahkeme sanıklar hakkında tarikat üyesi olarak çalışmalarda bulunmak ve tekkelerin kaldırılmasına karşı gelmekten dolayı hapis cezası vermiştir⁵⁹⁴.

Sıkıyönetim mahkemesi tarafından Balıkesirli kadınlar şeyhi Halil Efendi'nin soruşturması yapılırken, Polatlı ve Haymana da tekke açarak Nakşibendi tarikatını yaymaya çalıştıkları ortaya çıkarılan Müçteba ve Sait adlı kişiler hakkında mahkeme yapılması kararı verilmiştir. Mahkeme, Polatlı müftüsü Ahmet Bahri, Haymana müftüsü Numan Efendi'nin de tahliyelerine karar vermiştir⁵⁹⁵.

Sıkıyönetim mahkemesince, Nakşibendi tarikatı hakkında yayın yaparak genişlemesine çalışan ve 677 numaralı kanununa karşı hareket etmekten sanık Kasabalı Yusra Hoca ve Kamber Mehmet'in yargılanmaları yapılmıştır. Savcı Fuat Bey, sanıklar hakkındaki iddiasını mahkemeye sunduktan sonra her ikisinde tekkelerin kaldırılması kanununun birinci maddesine göre cezalandırılmasını istemiştir. Mahkeme, Yusra Hoca'nın tarikat işleriyle ve üfürükçülükle uğraşmasının şahitlerin beyanları ve kendi açıklamalarıyla anlaşıldığından 3 ay hapis ve 50 lira para cezası ile cezalandırılmasına, Kamber Mehmet Efendi'nin de beraatını istemiştir⁵⁹⁶.

Menemen sıkıyönetim mahkemesi, 27.2.1931 tarihinden itibaren bazı tarikat üyelerinin yargılamalarının yapılması için dava evraklarını yerel mahkemelere devretmeyi kararlaştırmıştır. Aynı tarihte mahkemenin elinde duruşması devam eden 10 dava mevcuttur⁵⁹⁷.

⁵⁹⁴ Y.a.g.c., 14 Şubat 1931, s.1 vd.

⁵⁹⁵ Y.a.g.c., 18 Şubat 1931, s.2.

⁵⁹⁶ Y.a.g.c., 26 Şubat 1931.

⁵⁹⁷ Y.a.g.c., 28 Şubat 1931, s.1.

6.2.4. Dini duyguları kötüye kullanarak devlet düzenini bozmaya çalışanların yargılanması

Sıkıyönetim mahkemesi, devletin temel düzeni bozdukları için Türkiye'nin bir çok bölgesinden Menemen getirilen sanıkların, soruşturma ve yargılamalarına devam etmiştir. Yargılamalar, mahkeme tarafından kısa süre içerisinde incelenerek sonuçlandırılmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda dini kendi düşüncelerine alet ederek halkın ve devletin güvenliğini ihlal etmek amacıyla cemiyet kurmaktan sanık Muhittin, Aydın'ın Köşk nahiyesinin Şeyh kariyesinden Rifat, Hendek'ten terzi Abdurrahman⁵⁹⁸ ve Kırklareli'nden İbrahimoglu Musa Çavuş'un yargılamaları yapılmıştır. Musa Çavuş vermiş olduğu ifade de bir gece köyünde Molla Hasan isminde bir tanıdığıının teklifi ile beraberce rakı içtiklerini, kendisini kaybedecek derecede sarhoş olduğunu söylemiştir. Bazı şahitlerin ifadeleri okunduktan sonra Savcı Fuat Bey, sanığın sözlerinde tutarsızlıkların bulunduğunu söylemiştir. Ancak şahitlerin ifadelerinde esaslı bir zıtlık bulunmasına rağmen sanık hakkında kanuni bir suç görülmediğinden savcılık tarafından beraati istenmiştir⁵⁹⁹. Bu durum üzerine mahkeme sanığın beraatine karar vermiştir⁶⁰⁰.

Filbeli Hüseyinoğlu Ömer'in yargılaması yapılmış, her hangi bir suçu ortaya çıkmadığından beraatine karar verilmiştir⁶⁰¹.

Kemalpaşa'nın Armutlu köyünde Hacı Süleyman, Hafız Şakir, Hacı Ahmet, Hacı Hüseyin ve Parsadan Demirci Hafız Ali, biraderi Hafız Hüseyin'in duruşmaları yapılarak suçsuz bulduklarından dolayı haklarında beraat kararı verilmiştir.

Manisa'nın Rahmanlar köyünden Bakkal Hasan Usta ile Eskişehir'den Tatar Manifaturacı Hacı Abdurrahman, Hacı Hamit, Hazır Elbiseçi Yakup ve İzmir'de amelelik yapan aslen Bulgaristanlı Mustafa oğlu İsmail'in sorgulamalarını yapılmıştır. Hasan Usta Nakşibendi tarikatının gelişmesi için bu tarikatın ileri gelenleri ile sürekli ilişki içerisinde olması ve bu şebekenin merkezi Şeyh Esat Hoca'nın evine gitmesi dolayısıyla bir sene hapse mahkum edilmiştir. Türklük ile devlet yöneticilerine karşı sözlü saldırıda bulunan ve mahkemenin yapmış olduğu çalışmalara karşı gelen Mustafa oğlu İsmail 3 sene hapse mahkum edilmiştir⁶⁰².

⁵⁹⁸ Y.a.g.e., 5 Şubat 1931, s.1.

⁵⁹⁹ Y.a.g.e., 10 Şubat 1931, s.3.

⁶⁰⁰ Y.a.g.e., 11 Şubat 1931, s.5.

⁶⁰¹ Y.a.g.e., 8 Şubat 1931, s.1-2.

⁶⁰² Y.a.g.e., 2 Şubat 1931.

Sıkıyönetim mahkemesi tarafından yapılan soruşturmalar sonucunda Arnavutlu köyünden Hacı Emin Efendizadelerden Hacı Süleyman, Şakir, Ahmet, Hüseyin Efendilerle, Parsu köyünden Emin Hoca, Demircili Hacı Bekiroğlu Hafız Ali, kardeşi Hafız Hüseyin, Hasanoğlu İbrahim, Hasanoğlu İbrahim, Tenekeci Kulalı Alioğlu Halil haklarında tahliye kararı verilmiştir⁶⁰³.

Çanakkale'den Ali ve Muhtar Ali isimlerinde iki kişi Menemen'e getirilmişler ve sorguya çekilmişlerdir. Yine, Menemen Olayı ile ilgili olmak ve tarikata üye bulunmaktan sanık Kütahyalı Hafız Ahmet, Derviş Mehmet, Bekiroğlu Fevzi, Ali oğlu Süleyman, Haliloğlu Mehmet, Hüseyinoğlu Nuri, Orman Muhafaza Memuru Ali Rıza, Mehmet ve Sait Mollaoğlu Rasih hakkındaki sıkıyönetim mahkemesi araştırma hakimliğine yapılan incelemeler sonucunda serbest bırakılmışlardır⁶⁰⁴.

Aydın'ın Köşk nahiyesinin Şeyh kariyesinden Alioğlu Ali'nin yargılaması yapılmıştır. Sorgu hakiminin okuduğu kararname ile ölen Şeyh Esat'ın adamı olan Bolulu Hacı Muhittin'e, Aydınlı Hacı Rıfat ile Ali Efendi birlikte mektup yazmışlardır. Bu durum, Ali Efendi'nin tarikatla alakadar olduğunu göstermektedir. Sanığın alınan ifadesinde kendisinin derviş olmadığını, Hacı Muhittin ile Hafız Rıfat'ı tanıdığını, evinde bulunan tarikata ait kitapları kendisine sonradan almak kaydıyla Hacı Muhittin'in bıraktığını söylemiştir. Ayrıca Hacı Muhittin'e yazılan mektupta imzasının bulunduğu sorusuna, kendisinin okuma yazma bilmediğini ve bundan da haberinin olmadığını belirtmiştir. Bu durum üzerine Savcı Fuat Bey sanıkların tarikat üyesi olduklarını, evlerinde Şeyh Esat'ın tarikatına ait risale ve kenzülirfan adlı eseri çıktığını, mektupta imzası bulunduğunu söylemiş, bu deliller göz önünde bulundurularak tekke ve zaviyelerin kaldırılması kanununa karşı gelmekten cezalandırılmalarını istemiştir.

Mahkeme, Hafız Rıfat'a mektup meselesi ile Ali'nin tarikata üye olup olmadığını sorulmuştur. Hafız Rıfat; Hacı Muhittin'e kendisinin mektup yazdığını ve mektubu yazarken Ali'nin yanında bulunmadığını, onun imzasını kendisinin attığını, ancak Ali'nin tarikattan olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Hafız Rıfat dışarıya çıkarılarak, Ali Efendi duruşmaya çağırılmıştır. Hafız Rıfat'ın ifadesi kendisine söylenmiş ve ayrıca tarikatla alakasının olmadığını tesbit edilmesi nedeniyle suçsuz bulunarak hakkında beraat kararı verilmiştir.

⁶⁰³ Son Posta, 2 Şubat 1931, s.3.

⁶⁰⁴ Hakimiyeti Milliye, 9 Şubat 1931, s.1.

Sıkıyönetim mahkemesinde Urla'nın Denizli köyünden Hasanoğlu Bursalı Hüseyin'in yargılaması yapılmıştır. Yapılan yargılama sonucunda savcı sanığın suçsuz bulunduğunu belirterek serbest bırakılmasını istemiştir. Sıkıyönetim mahkemesi ise Emir Alem'den bazı tahkikat yapılacağını belirterek hakkındaki kararın ondan sonra verileceğini beyanetmiştir⁶⁰⁵. Sıkıyönetim mahkeme daha sonradan yaptığı incelemeler neticesinde Hasanoğlu Bursalı Hüseyin'in hakkında beraat kararı vermiştir.

Hükümet aleyhinde ileri geri sözler söylemekten sanık Eşme kazasının Ortaadana köyünden Nezir Çavuş'un duruşması yapılmıştır. Yargılaması sonucunda hakkında yeterli delil olmaması nedeniyle Savcı, sanığın beraatını istemiştir. Mahkeme savcının sözlerini dikkate alarak sanık hakkında beraat kararı vermiştir⁶⁰⁶.

Çanakkale de 14 kişinin gizli bir cemiyet teşkil ederek hükümetin şeklini değiştirmeye çalıştıkları anlaşıldığından, Ali Ulvi adında bir Kadiri Şeyhi'nin etrafında toplanan 14 şahıs tutuklanarak Menemen'e getirilmişlerdir. Sorgu hakimlik tarafından bu kişilerin ifadeleri alınmıştır⁶⁰⁷. Mahkeme tarafından Behice Hanım, Kebze kazası Taşköprü nahiye Müdürü Nizamettin Bey hakkında mahkeme yapılmaması karar verilmiştir.

Sıkıyönetim kararnamesine karşı hareket etmekten sanık Tirkış köyünden Cumaoğlu Halil'in duruşması yapılmış ve hakkında beraat kararı verilmiştir.

Sıkıyönetim mahkemesi sorgu hakimliği tarafından yargılamalarının yapılmamasına karar verilen Ahmetli'den Molla Hüseyin, Çoban Yusuf, Hatice, Safiye, İbrahim, Bakkal Ali, Soma'dan Hasan Tahsin, Mal Müdürü Halil, Sandıkemini Hulusi, Gerdüşten Abdullah, Tabak Kadir tahliye edilmişlerdir⁶⁰⁸.

Sıkıyönetim mahkemesi, dini kötü yolda kullandığı, devletin manevi şahsiyetiyle Cumhurbaşkanının gıyabında hakarete bulunmak ve anayasayı zorla değiştirmeye çalışmaktan sanık Yeşil Hoca adıyla bilinen Soma'da oturan Kaptan Alioğlu Ali Rıza ve Nakşibendi tarikatı adı altında gizli teşkilata girmekten sanık Kömürcü Hoca adıyla bilinen Sadık Efendi'nin yargılamaları yapılmıştır.

Savcı Bey sanıklar hakkında iddianamesini mahkemeye sunmakla birlikte, sanıklardan Ali Rıza'nın TCK.'nun 159. – 163. ve 253. maddelerine göre, Kömürcü

⁶⁰⁵ Y.a.g.e., 10 Şubat 1931.

⁶⁰⁶ Y.a.g.e., 14 Şubat 1931.

⁶⁰⁷ Y.a.g.e., 16 Şubat 1931, s.4.

⁶⁰⁸ Y.a.g.e., 17 Şubat 1931, s.4.

Sadık Hoca'nın da tekkelerin kaldırılması kanununa karşı gelmekten cezalandırılmasını istemiştir.

Sanıkların ifadeleri dinlendikten sonra mahkeme kararını bildirmiştir. Bu kararda, sanıklardan Ali Rıza'nın Menemen Olayı ile ilgisi olduğu tespit edilemediği için beratına fakat sanığın değişik zamanlarda ve yerlerde dini kötüyü kullanarak halkı devletin güvenliğini bozacak şekilde kışkırttığı, Cumhurbaşkanı hakkında kötü sözler söylediği, hükümetin manevi şahsını zedelediği gerekçesiyle TCK.'nun 70. maddesi ikinci bendi uyarınca 2 sene 3 ay hapsine ve diğer suçtan dolayı 158. – 159. maddeleri gereğince birer seneden iki seneye, yetkisi olmadığı halde dini elbise giymesinden dolayı 253. madde hükmünce 3 ay hapis cezası verilmesi uygun bulunmuş, bu ceza 9 ay arttırılarak 3 sene ağır ve 10 lira ağır para cezasına karar verilmiştir⁶⁰⁹.

Halkı hükümet aleyhine tahrik ve hükümetin manevi şahsiyetini zedelemek suçundan sanık Adanalı Mustafaoğlu Aziz ve Muratoğlu Arif'in yargılamaları yapılmıştır. Haklarında suç sabit olmadığından beraatlerine karar verilmiştir. Bundan sonra Nakşibendi tarikatına üye olmakla suçlanan sanık Tenekeci Alioğlu Halil'in yargılaması yapılmış o da beraat etmiştir.

Sıkıyönetim mahkemesi sorgu hakimliği Çanakkale'den Kıyıcı Ali, Karantinacı Ali, Yahya, Zekai Efendilerin dini kötüyü kullanarak halkı hükümet aleyhine kışkırtmak nedeniyle sorgularının yapılması kararını vermiştir. Bununla birlikte sorgu hakimliği, Çanakkaleli Vasıf ve Kocaeli'nden Zeki Efendi'nin yargılamalarının yapılmaması kararını vermiştir⁶¹⁰.

Sıkıyönetim mahkemesi, Şeyh Esat'ın yanında çalışarak özel işlerini yerine getiren, Sinanoğlu Hüsnü, Ayaşlı Hafız Nuh ve Manisa'nın Rahmanlı köyünde oturan Hafız Mehmet'in yargılamalarını yapmıştır. Mahkeme, Hüsnü ve Nuh Efendi'nin Nakşibendi tarikatına mensup olduğunu ve uzun zamandan beri faaliyette bulduklarını saptamıştır. Hafız Mehmet de yine bu tarikata katılarak Şeyh Esat'ı değişik zamanlarda ziyaret etmekten ve Laz İbrahim ile temasta bulunmaktan sanık olmuştur. Savcı yardımcısı Fuat Bey, sanıkların TCK.'nun 163. maddesine göre cezalandırılmalarını istemiştir. Hafız Mehmet 2 sene, Hüsnü 5 sene, Hafız Nuh da 1 sene hapse mahkum olmuşlardır.

⁶⁰⁹ Y.a.g.e., 26 Şubat 1931.

⁶¹⁰ Y.a.g.e., 28 Şubat 1931, s.2.

Bulgaristan doğumlu, Parsa'dan da oturan, seyyar Berber Hasanoğlu Hüseyin'in halkı hükümet aleyhine kışkırtmaktan sanık olarak yargılanmıştır. Sanık kahvede Şehit Kubilay Bey'i kastederek, ben böyle bir isim işitmedim. Ne Türkiye'de ne de Bulgaristan'da böyle bir Müslüman ismi vardır. Tam kafası kesilecek adam imiş dediği belirtilmiştir. Fakat savcı, sanığın söylediği bu sözleri, halkı hükümete karşı kışkırtma olarak görmediğini ancak ölüye karşı bir hakaret olduğunu belirterek, TCK.'nun 178. maddesine göre cezalandırılmasını istemiştir. Mahkeme sanığı 2 ay hapis ve 30 lira para cezası ile cezalandırmıştır⁶¹¹.

Sıkıyönetim mahkemesi, dini kötüye kullanarak halkı ve devletin güvenliğini bozacak şekilde kışkırttığı iddiasından sanık Nuruosmaniye camii İmamı Sadık, İzmir'de Nikbolu camii İmamı Hacı Ali ve Konya'dan Hoca Mehmet Tevfik Efendilerin yargılamaları yapıldıktan sonra haklarında verilen beraat kararlarını bildirmiştir⁶¹².

Sıkıyönetim mahkemesi, dini kötü yolda kullanarak devletin güvenliğini tehlikeye sokmaktan sanık Bergama'nın Akmaça mahallesinden Süleymanoğlu Yakup ve Bergama'nın Çandarlı kasabasından olup Bergama'da oturan İsmailoğlu Tevfik Hocaların duruşmalarını yapmıştır. Sanıkların, Şeyh Esat'la ilişkileriyle birlikte Nakşibendi tarikatına girdikleri gerekçesiyle TCK.'nun 163. maddesinin ikinci fıkrasına ve 313. maddesinin ikinci fıkrasına göre Yakup Hoca'nın 6 ay, Tevfik Hoca'nın da 3 ay hapislerine ve 10'ar lira ağır para cezasına çarptırılmalarına, Yakup Hoca'nın yaşının 65'i geçmiş olduğundan cezasının altıda birinin indirilerek 5 ay hapse mahkum edilmesine karar verilmiştir.

Sıkıyönetim mahkemesi, dini düşünceleri kötü amaçlı olarak kullanmaktan sanık Polatlı'dan Gaffar oğlu Müçteba ve tarikat işleriyle uğraşmaktan sanık Haymana'da oturan askeriyeden emekli Edirneli Sait Efendilerin duruşmalarını yapmıştır. Müsteba Efendi ifadesinde, bir buçuk sene önce Nakşibendi tarikatına girdiğini, Şeyh Esatla mektuplaştığını ve onu Erenköy'ünde ziyaret ettiğini söylemiştir. Sait Efendi de Nakşibendi tarikatının özü olan Saminiye tarikatına üye olduğunu söylemiştir. Savcı yardımcısı Fuat Bey, sanıkların gizli teşkilatlara dahil olduklarını belirterek TCK.'nun 163. maddesinin birinci fıkrası gereğince cezalandırılmalarını istemiştir. Sanıklar hiçbir suçlarının bulunmadıklarını belirtmişlerdir. Mahkeme, Müçteba Efendi'nin 3 ay hapsine

⁶¹¹ Y.a.g.e.

ve 75 lira ağır para cezasına, Sait Efendi'nin 3 ay hapsine ve 50 lira para cezasına mahkum edilmesine karar vermiştir⁶¹³.

Sıkıyönetim mahkemesi ruhsatsız silah taşımak, sarhoş olarak zabıtaya hakaret etmek ve tabanca taşımaktan sanık Menemen Belediye Rüşum memurlarından Mustafaoğlu Mehmet'in yargılamasını yapmıştır. Şahitler ve sanığın savunması dinlendikten sonra eldeki delillere dayalı olarak, sanık hakkında 7 ay 15 gün hapis ve 50 lira ağır para cezası verilmiştir⁶¹⁴.

Orhan Gazi'nin Reşadiye köyünden Dağıstanlı Abdürreşitoğlu Şeyh Şerafettin Efendi'nin yargılaması yapılmıştır. Sanık, 677 numaralı kanuna muhalif hareket etmekten yargılanmıştır. Sanık hakkında 3 ay hapis ve 50 lira ağır para cezası verilmiştir⁶¹⁵.

6.2.5. Uşaki tarikatı sanıklarının yargılanması

Sıkıyönetim mahkemesinde yargılamaları yapılan önemli bir grupta Uşaki tarikatına mensuplarıydı. Mahkeme tarafından bu tarikata bağlı oldukları tespit edilen Hatice Hanım, İffet Hanım, Yekte Hanımlar, Kulalı Bekir Hoca, Kırçalılı Halil, karısı Fatma, Kesir kızı namile bilinen Fatma, Mehmet kızı Hatçe, Samanlı Hoca namile maruf Salihlili Hırdavatçı Hüseyin Mazlum, Alaşehirli Kadiroğlu Salih Dede, İstanbul Aksaraylı seyyar Şekerci Hayrettin ile İstanbullu Şeyh Hoca Sami'nin yargılamalarına başlamıştır.

Duruşmaların hazırlık evrağında, şeyhlik yaptıkları ve tarikatlarına üye kaydederek, evlerini gizli tekke yaparak faaliyet gösterdikleri elde edilen mektuplarla, verilen ifadelerle anlaşıldığından sanıkların 677 nolu kanununun birinci maddesi gereğince duruşmalarının yapılması istenmiştir. Bu doğrultuda duruşması yapılan sanıklardan Sami Efendi, tekkelerin yasaklanmasından sonra faaliyette bulunmadığını söylemiştir. Sami Efendi kendisine yazılan mektuplar hakkında bilgi vererek mektupların tarikatların kapatılmasından sonra yazıldığını söylemiştir. Sanık, evelce tarikata üye olduğunu ve şeyhinin bulunduğunu, kendisine yazılan mektupların insanların hürmetlerini bildirmekten başka bir şey olmadığını söylemiştir.

⁶¹² Y.a.g.e., 27 Şubat 1931, s.1.

⁶¹³ Y.a.g.e., 1 Mart 1931, s.1.

⁶¹⁴ Y.a.g.e., 2 Mart 1931.

⁶¹⁵ Anadolu, 17 Şubat 1931.

Salih Dede de, Uşaki tarikatına mensup bulunduğunu, Sami'nin müridi olduğunu söylemiştir. Şekerci Hayrettin, tarikate mensup olmadığını fakat Şeyh Sami'yi İstanbul'da vaiz verirken tanıdığını ve onun tavsiyesiyle Alaşehir'de Şerif Efendi'ye katip olduğunu söylemiştir. Bekir Hoca, eskiden Uşaki tarikatına mensub bulunduğunu ve Sami'nin müridi olduğunu kabul etmiştir. Ancak gizlice zikirler yaptıkları suçlamasını kabul etmemiştir. Halil ve karısı, tarikata dahil olmadığını fakat evinde komşularıyla birlikte Kuran okuduklarını söylemiştir. Hatçe ve Fatma Hanımlar, tarikattan olmadıklarını söylemişlerdir. Çiğner Hoca namıyla bilinen Ümmühan kadın da, tarikattan olmadığını fakat evinde komşularıyla toplanarak Kuran okuduklarını söylemiştir. İffet Yekta Hanım, Kadiri tarikatından olduğunu, evinde bulunan 500'lük tesbihin babasından kaldığını, Şeyh Sami'nin fotoğraflarının da Sami'nin bekarlık hayatında kendisine evlenmek için bir kadın bulması nedeniyle verdiğini, Şeyh Esat'ın resmini de koleksiyonunda bir hatıra olarak bulundurduğunu söylemiştir.

Savcı Fuat Bey, Sami'nin Uşaki tarikatına mensup olduğunu, bu tarikatın yolunda faaliyette bulunduğunu ve etrafına bir çok müritler topladığını söyleyerek müritlerinin hemen hepsinin kadınlardan oluştuğunu belirtmiştir. Savcı sanıkların tekke ve zaviyelerin kaldırılmasına dair kanunun birinci maddesine karşı gelmekten dolayı cezalandırılmasını istemiştir.

Sıkıyönetim mahkemesi, Şeyh Sami grubuna ait kararını bildirmiştir. Tekkelerin kaldırılması kanununun yayınlanmasından sonra tarikat işleriyle meşgul oldukları iddiasıyla duruşmaları yapılan Şeyh Sami, Bekir Hoca, Hırdavatçı Hüseyin Mazlum, Kadiroğlu Salih Dede'nin Uşaki tarikatına mensup oldukları ve daha sonra da tarikata hizmet ettikleri beyanlarıyla birlikte mektuplardan anlaşılması olduğunu, Şeyh Sami Efendi'nin 6 ay, müritleri Hüseyin, Mazlum, Bekir Hoca ve Salih dedenin de 3'er ay hapis ve 50'er lira para cezasıyla cezalandırılmalarına karar vermiştir. Diğer sanıklar beraat etmişlerdir⁶¹⁶.

6.2.6. Hendeklilerin yargılanması

Sıkıyönetim mahkemesinin önemle üzerinde durduğu gruplardan birisi de Hendekli sanıklardı. Hendek'te oturan Emire Hanım, Hafız Abdurrahman, Tevfik Hoca, Ömer Hoca, Terzi Pehlivan Mehmet ve Ahmet Ziya Efendi'nin, Şeyh Esat Efendi ve

⁶¹⁶ Y.a.g.e., 26 Şubat 1931.

Laz İbrahim Hoca ile olan ilişkileriyle, Şeyh Esat Efendi'nin sakal kıllarının bu kişilerin evlerinde bulunması ile birlikte Şeyh Esat tarafından Ahmet Ziya ve Emire Hanım'a yazılan mektuplar hakkında sanıklar sorgulanmışlardır. Sanıklar, sorulan sorulara yetersiz cevaplar verdikleri gibi Şeyh Esat'ın sakalı hakkındaki soruya kaçamak cevap vermişlerdir.

Savcı Fuat Bey, sanıkların Şeyh Esat'ın ortaya sürdüğü Nakşibendi tarikatı adı altındaki cemiyete girdikleri ve tarikatın propagandasını yaparak, faaliyette bulduklarının anlaşıldığını belirtmiştir. Ayrıca bu kişilerin Şeyh Esat'ı peygamber gibi gördüklerini, ona taptıklarını ve evlerinde çıkan Şeyh Esat'ın sakal kılları ile mektuplarının bu durumu ortaya koyduğunu söylemiştir. Savcı Bey, sanıkların din düşüncesini kullanarak devletin güvenliğini tehlikeye düşürmek ve halkı devlete karşı harekete geçmeye teşvik etmek amacıyla cemiyet kurduklarını, bu nedenle TCK'nun 163. maddesi gereğince cezalandırılmalarını istemiştir. Abdurrahman Zeki'nin halen hastahane de bulunmasından dolayı onun davasının diğer sanıklardan ayrılmasını ve Emire Hanım hakkında delil bulunmadığı için tahliyesine karar verilmesini istemiştir⁶¹⁷.

Mahkeme başkanı, Emire Hanım, Hafız Abdurrahman, Tefvik Hoca, Hoca Ömer, Terzi Pehlivan Mehmet ve Ahmet Ziya Efendilerin savunmalarını dinlemiştir. Bu sanıklar Şeyh Esat'ın etkisiyle Nakşibendi tarikatının yükselmesi için çalıştıkları, tekke ve zaviyelerin kapatılması kanununa karşı gelerek, tekke kurarak faaliyette buldukları nedeniyle cezalara çarptırılmışlardır⁶¹⁸.

6.2.7. Alaşehirliilerin yargılanması

Sıkıyönetim mahkemesinde yargılamaları yapılan diğer bir grup Alaşehirliilerdir. Alaşehirli 25 sanık arasında Alaşehir müftüsü, posta ve telgraf müdürü, haberleşme memuru, iki cami imamı ve müezzini bulunmaktaydı. İlk önce sorgu hakiminin kararnamesi okunmuş daha sonra da duruşmaya geçilmiştir. Sorgu hakiminin kararnamesinde, sanıkların tekkelerin kaldırılması kanunundan sonra değişik tarihlerde camilerde ve evlerde toplanarak tarikat ayini yaptıkları, haklarında yapılan soruşturma ve araştırma sonucunda kendilerinin vermiş oldukları ifadelerden anlaşıldığı, bununla birlikte sanıkların bütün suçları reddettikleri belirtilmiştir. Sanıklardan Keresteci Mustafa Efendi ifadesinde; evvelce Nakşibendi tarikatına üye olduğunu fakat şimdi

⁶¹⁷ Y.a.g.c., 6 Şubat 1931; Hakimiyeti Milliye, 6 Şubat 1931.

hiçbir ilişkisinin bulunmadığını, Manisalı Şeyh Hakkı'yı tanıdığını ve onunla beraber İnegöl'e gittiğini, müritlerinin olmadığını söylemiştir. Keresteci Mehmet Efendi, Dülger Raşit Efendi'nin tarikata katılmadığını ve Şeyh Hakkı'nın Alaşehir'e geldiği zaman Keresteci Hacı Mustafa Efendi'nin evinde verilen ziyafette bulunduğunu söylemiştir. Mehmet Efendi, bağlı bulunduğu Şeyhi'nin öldüğünü, bundan dolayı da zikir yapmayı bıraktığını belirtmiştir. Tayyare (uçak) Katibi Kamil Efendi, 20 sene evvel derviş iken şimdi bir alakasının olmadığını, Hacı Mustafa Efendi'nin evinde verilen ziyafette bulunmadığını belirtmiştir. Pazar camii müezzini Hafız Mustafa Efendi dervişlikle alakasının olmadığını, Hacı Hasan oğlu Hacı Ahmet Efendi 15 sene evvel Nakşibendi tarikatının Gümüşhane kolunda olduğunu ve müezzin olduğu camide zikir yapıldığından haberdar olmadığını söylemiştir. Hacı Ahmet Efendi, evinde bulunan Nakşiliğe ait belgeler için onları çocuklar almışlar getirmişler demiş ve bu belgelerin şeyhinden kaldığı hakkındaki ilk ifadesini reddetmiştir. Müftü Mehmet Ali Efendi ifadesinde tarikata üye olmadığını Armutlu şeyhi Emin Efendi ile kayınpederi sayesinde tanıştığını söylemiş ve daha önceki ifadesinde Şeyh Emin Efendi'ye katıldığı ve beraber zikrettikleri hakkındaki sözlerini reddetmiştir. Daha sonra Hacı Himmet Efendizade Cevdet Efendi, Pazar camii imamı Ahmet Efendi, Boşnak Süleyman Efendi haklarındaki suçlamaları kabul etmeyerek önceki ifadelerini reddetmişlerdir. Küçük Minare camii imamı ile Nalbant Salih Efendi tarikata mensup olmadıklarını söylemişler ve daha önceki ifadelerini reddetmişlerdir. Yağhane camii imamı Hacı Emin Efendi eskiden Nakşi olduğunu, şimdi terk ettiğini camide zikredildiğinden haberi olmadığını söylemiştir. Bundan sonra mahkemeye getirilen Bakkal Hasan Hüsnü, İmam Mustafa, Haliloğlu Ali, Tabak Kazım, Kunduracı Hasanoğlu Ahmet Asım, Posta Müdürü Vehbi ve haberleşme memuru Şerif Efendiler tarikata üye olmadıklarını söylemişlerdir. En son duruşmaya çıkarılan Bafralı Mustafa Efendi, Manisalı Hakkı'nın müridi olduğunu fakat hükümetin tekkeleri kapattıktan sonra bu gibi olaylarla ilgisinin kalmadığını, camilerde zikrettiğini duyduğunu fakat görmediğini, Şeyh Hakkı ile Alaşehir'e geldiği zaman onu görmediğini söylemiştir. Bu gelişmelerden sonra şahit Ahmet Bey ile Şükrü Efendilerin ifadeleri okunmuş ve savcı tarafından bu şahitlerin mahkemeye çağırılması istenmiştir⁶¹⁹.

⁶¹⁸ **Hakimiyeti Milliye**, 8 Şubat 1931.

⁶¹⁹ **Y.a.g.e.**, 9 Şubat 1931, s.2.

Alaşehirli sanıklardan Sazoğullarından Mehmet, İmam Hacı Hilmi Efendiler evvelce Nakşibendi tarikatına katıldıklarını fakat kanunen yasaklanmasından sonra tarikatı terk ettiklerini söylemişlerdir. Bunu takiben Posta Müdürü Vehbi, Pabuççu Ahmet Asım Efendiler aleyhinde şahitlik yapanların ifadeleri dinlenmiştir. Bunlar bir gece Asım Efendi'nin evinde bir toplantı olduğunu buna Vehbi Efendi'nin de katıldığını ve bu toplantının ayin maksadıyla yapıldığını duyduklarını söylemişlerdir. Ancak sanıklar, şahitlerin bu ifadeleri reddetmişlerdir. Bundan sonra savcı yardımcısı sanıklar hakkındaki iddianamesini okuyarak sanıklardan Keresteci Hacı Mustafa, Dülger Mehmet oğlu Raşit, Hacı Hasan oğlu Mehmet, Tayyare Katibi Kamil, Kunduracı Mehmet, Hacı Himmetzade Cevdet, Boşnak Süleyman, Bakkal Halil oğlu Ali, Tenekeci Ahmet, Nalbant Hacı Ahmet, Çolak Mehmet, Alaşehir Müftüsü Mehmet Ali, Pazar camii imamı Hacı Ahmet, Müezzin Hafız Mustafa, İmam Emin, İmam Mustafa, Pabuççu Asım, Sazoğullarından Hacı İbrahim ve Oflu Mehmet'ten ibaret olan sanıkların bir kısmının halife muavini tanınan Keresteci Hacı Mustafa, diğer kısmının da halife yağhane imamı Emin Efendilerin denetiminde yapılan toplantılara katılarak ayin yaptıklarını, tarikatın gelişmesi yolunda faaliyette bulduklarından tekkelerin kaldırılması kanununa karşı harekette buldukları için cezalandırılmaları istenmiştir. Fakat haklarında yeterli delil elde edilemeyen Hacı Mustafa, Bakkal Mustafa, Dabağ Kazım, İzmir'den İmam Mustafaoğlu Hilmi, Posta Müdürü Vehbi, Haberleşme Memuru Raşit, Nalbant Salih Efendiler ile Hafıza Hanım'ın da beraatı istenmiştir. Ayrıca sanıkların ayrı ayrı savunmaları dinlenmiştir⁶²⁰.

Sıkıyönetim mahkemesi, sanıkların savunmalarından sonra Alaşehirliiler hakkındaki kararını vermiştir. Camide ve evlerde toplanarak tarikat ayini yaptıkları, kendi beyanları ve ifadeleri ile tespit edilmiş olduğundan sanıklardan Hacı Mustafa, Mustafaoğlu Hacı Emin, Mehmetoğlu Hacı Mustafa Efendiler halife olarak mürit kaydettiklerinden dolayı tutuklandıkları tarihten itibaren 5'şer ay süreyle hapislerine ve 75'şer lira para cezasına çarptırılmışlardır. Müritlerden Mehmetoğlu Reşit, Hacı Hasanoğlu Hacı Ahmet, Sabık Tayyare Katibi Kamil, Kunduracı Alioğlu Mehmet, Boşnak Süleyman Şevki, Tenekeci İbrahimioğlu Hacı Ahmet, Manifaturacı Mehmet oğlu Ahmet Rıza, Nalbantoğlu Hacı Ahmet, Bakkal Hüseyinoğlu Mehmet, Bakkal Haliloğlu Ali, Tabak Haliloğlu Kazım, Hasanağazade Hacı Mustafa ve Himmetoğlu

⁶²⁰ Y.a.g.e., 11 Şubat 1931, s.5

Cevdet Efendilerin tutuklandıkları tarihten itibaren 3'er ay süreyle hapislerine ve 50'şer lira ağır para cezası ile cezalandırılmalarına karar verilmiştir. Diğer sanıklardan Müftü Mehmet Ali, hükümete ihbar vazifesini yerine getirmediğinden dolayı 75 lira ağır para cezasına, İzmirli Mustafaoğlu Hilmi, Nalbant Salih, Kunduracı Ahmet Asım, Posta Müdürü Vehbi, Muhabere memuru Reşit, Bakkal oğlu Mustafa, Sazoğlu Hafız Mustafa Efendilerle Safiye Hanımın beraatlarına karar verilmiştir⁶²¹.

Alaşehir'in Çavuşlu köyünden Hacıhasanoğlu Mehmet Ali ile Manisa'dan Behçetoğlu Fehmi'nin mahkeme tarafından duruşmaları yapılmıştır. Mehmet Ali haksız mahkum edileceğini zannettiğinden dolayı Times gazetesine yazdığı mektupta hükümetine hakaret etmekten, Fehmi'nin de bu mektubun içeriğini bildiği halde postahaneye vermekten dolayı yargılanmıştır. Fakat Fehmi Efendi mektubun içeriğinden haberi olmadığını söylemiştir. Savcı Fuat Bey, sanıklardan Fehmi hakkında TCK.'nun 65. maddesi göz önüne alınarak her ikisinin de 61. madde belirtilen ve 159. maddeye uygun olarak cezalandırılmalarını istemiştir. Mahkeme heyeti de, suçun teşebbüs derecesinde kaldığından dolayı ve mektubun hükümetin manevi şahsiyetini zedelediğinden ve Fehmi'nin de postahaneye giderek mektubu teslim ederek yardım ettiğinden dolayı TCK.'nun 159 maddesinin ikinci fıkrasına göre 3'er ay hapis ve 30'ar lira para cezası ile cezalandırılmalarına, Fehmi'nin hapis cezasının 45 güne indirilmesine karar vermiştir⁶²².

6.2.8. Foça suikasti olayı sanıklarının yargılanması

Sıkıyönetim mahkemesi, Foça Suikasti Olayı ilgili soruşturma evraklarını inceledikten sonra duruşmalara başlamıştır. Suikast sanığı tutuklu Mehmet Ali ve Esat Efendi ile tutuksuz sanıklar Foça'da soruşturma esnasında Kaymakam Lütfi ve jandarma kumandanı Tahir Beyler tarafından işlenmiş olan suçu itiraf etmeleri için kendilerine işkence edildiğini söyleyerek şikayette bulunmuşlardır. Bu şikayet üzerine muayene edilen sanıklardan birinin parmakları yara içinde olduğu tesbit edilmiştir. Birisi de kolunu bükme suretiyle kırdıklarını iddia etmiştir. Bundan dolayı soruşturma yapma gereği duyulmuştur. Bu durum üzerine Foça Kaymakamı ve jandarma kumandanı Menemen'e çağırılmışlardır. Menemen'e gelen kaymakam ve jandarma

⁶²¹ Y.a.g.e., 12 Şubat 1931, s.1.

⁶²² Y.a.g.e., 18 Şubat 1931.

kumandanının sorguları yapılmıştır. Sorgularında dayak ve işkenceden haberleri olmadığını söylemişlerdir⁶²³.

Sıkıyönetim mahkemesinin yaptığı araştırma sonucunda, sanıklara işkence ve eziyet yaptıkları anlaşılan Foça Kaymakamı Lütfi Bey ile jandarma kumandanı Tahir Bey mahkeme tarafından tutuklanmıştır⁶²⁴.

Sıkıyönetim mahkemesi Foça Suikasti Olayı sanıklarından 20 kişi hakkındaki araştırmaları bitirerek haklarında mahkeme yapılmaması kararını vermiştir. Sonradan tutuklanmış olan Mehmet Ali'de serbest bırakılmıştır. Ancak Kaymakam ve jandarma kumandanının duruşmaları bayramdan sonraya bırakılmıştır⁶²⁵.

Savcı Bey, Kaymakam Lütfi Bey'e suikaste bulunmakla suçlanan sanıklardan bir kısmına, suçlarını söyletebilmek için onları dövme ve işkence yapmaktan dolayı TCK.'unun 243. maddesi ve 69. maddesi dikkate alınarak duruşmaların yapılması istenmiştir. Lütfi Bey ifadesinde; sanıklara işkence yapmadığını ve olayla ilgili araştırma yapması için (İzmir) Vali yardımcısını görevlendirildiğini söylemiştir. Vali Yardımcısının da olayda şahsınıza değil, devlet otoritesine karşı yapılmış tecavüz olduğunu söylediğini belirtmiştir. Daha sonra şahitlerin ve işkence edildiklerini söyleyenlerin ifadeleri okunduktan sonra, Lütfi Bey bu ifadeleri kabul etmemiştir.

Jandarma komutanı Tahir Bey'in ifadesinde, suikast ve silah atılması esnasında evinde olduğunu, verilen haber üzerine olayın meydana geldiği yere gittiğini ve savcılığa haber verdiğini belirtmiştir. Bundan sonra olay yerine Vali yardımcısının geldiğini ve şüphelendikleri kişiler hakkında araştırma yapıldığını söylemiştir. Bu gelişmelerle birlikte Tahir Bey, Kaymakamın Taşçı Ahmet ve Mehmet Ali'yi santral odasına götürerek dövdüğünü söylemiştir. Jandarma kumandanı Tahir Bey, Kaymakamın kendisine sanıklara işkence yapılması emrini verdiğini ancak kendisinin bu emri yerine getirmemesi üzerine vilayete şikayet ettiğini söylemiştir. Bu gelişme üzerine alay kumandanı İbrahim Bey'in Foça'ya geldiğini, komutanın da kendisine durumu mümkün olduğu kadar idare et dediğini açıklamıştır. Jandarma komutanının verdiği bu ifadeler üzerine vali yardımcısı Saip Bey ile alay kumandanı İbrahim Bey'in ifadesinin alınması kararı verilmiştir.

⁶²³ Y.a.g.c., 9 Şubat 1931.

⁶²⁴ Y.a.g.c., 11 Şubat 1931, s.5; 12 Şubat 1931,s.1.

⁶²⁵ Y.a.g.c., 17 Şubat 1931.

İfadesi alınan Saip Bey, suikast olayını araştırmak amacıyla Foça'ya gittiğini ve orada soruşturma yaptığını söylemiştir. Taşçı Ahmet'in olayın meydana geldiği saatte, bulunduğu yeri ve durumunu belirtememesi, yanlış beyanlar vermesini dikkat çekici bulmuştur. Saip Bey, araştırmanın Mehmet Ali ve Taşçı Mehmet üzerinde yoğunlaştırılmasını istediğini söylemiştir. Ancak resmi araştırmaya iştirak etmediğinden zaptı imzalamadığını belirtmiştir. Saip Bey, ifadesine devam ederek dövölme sırasında herhangi bir olayın meydana gelmediğini ve sanıkların yanına geldiğinde durumlarında bir gariplik görmediğini söylemiştir.

İfadesi alınan jandarma kumandanı İbrahim Bey de olaydan üç gün sonra Foça'ya gittiğini, olay hakkında araştırma yaptığını söyledikten sonra Kaymakam ve jandarma kumandanı hakkındaki şikayetin doğru olmadığını yaptığı araştırma sonucu anladığını, dayak meselesini işitmediğini, işkence hakkında hiçbir bilgisinin olmadığını ve jandarma yüzbaşısının kendisine bu konuda hiçbir şey söylemediğini ifade etmiştir.

Savcı Bey, diğer sanık Tahir Bey'in işkenceden haberdar olduğunu fakat Kaymakamın fiiline iştirak etmediğini söyleyerek Kaymakamla jandarma kumandanı arasındaki geçimsizliğin araştırmasını yapmak amacıyla Foça'ya giden jandarma alay kumandanı İbrahim Bey'in samimi ifadesi sanığın bu yoldaki savunmasını onaylar durumdadır demiştir. Bütün bunlarla birlikte Savcı Bey olaya katıldığı tam belli olmayan sanık Tahir Bey'in beraatını istemiştir.

Sanıklar savunmalarında Tahir Bey hakkında bir şey söylememiş, Lütfi Bey bu araştırmayı vali yardımcısının emriyle yaptığını, işkence ve zulüm yapmadığını belirtmiştir.

Sıkıyönetim mahkemesi, Foça suikastı olayında şu kararı vermiştir. Foça Kaymakamının suçsuz ve zulüm görmüş halka karşı işkence yaptığı anlaşılmıştır. Sıkıyönetim mahkemesi çok önemli olan bu mesele üzerinde derin araştırmada bulunmuştur.

Savcı Bey de Vali yardımcısı Saip ve jandarma kumandanı İbrahim Beylerin ifadelerinden sonra aşağıdaki iddianamesini ortaya koymuş, mahkeme tarafından Kaymakam Lütfi Bey hakkında 1 sene hapis ve memurluktan atılmasına kararı verilmiştir. Yüzbaşı Tahir Bey, suçsuz bulunarak beraatine karar verilmiştir. Sanıklar hakkında şu açıklama yapılmıştır:

"Büğüne kadar esas dava bir kaza reisine bir kaymakama karşı yapılmış bir suikastten ibaretti. Bu, devletin dahili emniyetini ihlal mahiyetinde görülerek vazife kararı ile divani harbe tevdi edilmifitir. Bu

hadise hakkında ortada delil olarak gösterilen maznunlardan Mehmet Ali'nin ikrarı vardır. İstintak hakimliğince bu ikrar üzerinde işlendi. Netice Mehmet Ali ile beraber rüfekaşının işkence derecesinde dövüldükleri anlaşıldı. Mehmet Ali'nin hiçbir maddi delile istinat etmeyen bu kuru ikrarı mavakaa mutabık çıkmadı. Nitecede maznunlar meni muhakeme edildiler. Bu suretle ortaya çıkan dayak hadisesi şu gördüğünüz maznunları buraya getirmiştir. Manzunlardan kaymakam Lütfi Bey kendisine suikaste bulduklarını iddia ettiği maznunları müşteki mevkiinde olduğu halde jandarma kumandanını odasına çekerek sıra ile ayaklarına tüfek kayışı geçirmek suretile saatlerce bizzat dayak atınıştır. Dövdükten sonra da ayaklarını suya sokmuştur. Bu meyanda maznunlara silah çekmeyi de unutmamıştır. İşte işkencenin tam bir nümunesi. Zavallı maznunların sesleri çarşı taraflarından işitilmiştir. Onların selleri kalpleri sızlatmış. Bu işkenceye dinlenen şahitlerin vicdanları ikna edecek surette verdikleri malumat ve bilhassa maznun mevkiinde bulunan Tahir Beyin ifadesi kafi bir delildir. O kadar kuvvetli bir delil ki hiçbir noktadan vicdanını sarsacak ufak bir lcke taşınmaktadır. Hakikat olan bir şey varsa o da cauli olarak dayak hadisesinin meydana çıknuş olmasındır. Bir kazanın reisi yirmiyi mütecaviz kaza halkını hükümete sokarak böyle döğerse halk hayatından nasıl emindir. Onun şikayetini bunun sızılıusını dinliyecek olan hükümetin reisi bunu yaparsa acaba halk nasıl olur da hükümete ısınabilir. Bir memur kendisinin müşteki olduğu bir meselede zabıtai adliye memur sıfatile tahkikat yapmaz. Halbuki bu tahkikatı bizzat yapmış ve bizzat dövmüş ve maznunlardan intikam almıştır. ...Kaynakam Lütfi Bey her nedense memlekette bir terör yapınağı münasip görünüş ve bunun için mevhum bir suikast meselesi meydana çıkarmıştır. Bu terör ameliatında takip ettiği hedefe vasıl olmak için şu suretle hareket etmiştir:

Evvela tanuk ve tetkikat ihtiyaç görmeksizin yirmiyi mütecaviz vatan evladını bir dairei resmiye olan hükümet konağına tıkmak ve aynı zaman da menlekette halecan hissini uyandıran ve ahaliyi hükümete karşı gayri kanuni bir vaziyet aldığı zahiren harice göstermek ve bu vaziyet karşısında hükümete kuvvetüzzahir olmak üzere mahalli nizamiye alayından bir zabıt kumandasında küçük bir müfreze dahi celbederek güya ahali tarafından hükümete karşı vuku bulacak taarruzlara karşı koymak maksadını takip etmiştir.

Bu suretle ilk hedefini elde ettikten sonra mevhum ve gayri sabit suikastin hakikat şekline inkılabı için işkence ve tazyik ameliesine vustai şekilde tatbik başladığı falakalı işkence işlerinde kullanmak suretinde bulunduğu cereyanı muhakeme ve bizzat efradın verdikleri ifadeler ve Jandarma Kumandanı Tahir Beyin huzunu muhakemede verdiği sarih ifadelerden anlaşılmıştır.

Her yerde her zaman ve her işte milleti uğrunda hiçbir fedakarlıktan çekinmeyen ve memleket ve milletin selameti namına her memurun ve kendisiyle de her makam eshabının da daima adaletin tecellisini görmek isteyen Büyük Türkiye Cumhuriyetini temsil eden Kaynakam Lütfi Bey maatteessüf bu yüksek hükümeti Foça'da tam maraşıle temsil edemediği çık elim hareketiyle ve Foça'da meydana getirdiği elim levha ile tezahur etmiştir. Mumaileyhi bu hareketi Türk ceza kanununun 243 üncü maddesine tamamiyle uygun görülmüş olmakla bu defalık bir ibreti müessire olmak üzere bir sene ağır hapsine ve muvakkaten menuriyetinden mahruniyetine ve diğer maznun Jandarma kumandanı Yüzbaşı Talir Efendinin darp ve

işkence işinde alakası olduğuna dair temini kanaate kafi bir delil görülmediğinden onun da beraetine karar verildi⁶²⁶.

6.2.9. Balıkesirlilerin yargılanması

2 Şubat 1931 tarihinde Balıkesir'den Sıkıyönetim mahkemesine gönderilmek üzere 25 kişi tutuklanmıştır. Tutuklananlardan 9 tanesi kadındır. Tutuklanmış bulunan Necla Hanımın meme ve baldırlarında, barut ve kalemle yazılmış ayetler bulunmuştur. Necla Hanım, 23 yaşında, Akhisarlı olup kocasından iki sene önce ayrılmış ve Nakşibendi tarikatına girmiştir. Tarikata girmesini sağlayan Benli Fatma isminde bir kadındır. Bu kadın Necla'yı Tevfik Hoca adında bir Nakşi şeyhiyle tanıştırmıştır. Bu şeyh ayetlerden ikisini memelerine üçüncüsünü de sağ baldırına yazmış, hatta yanlış oldu diye sol memedekini dili ile yalamak suretiyle silmiş ve yerine başka bir ayet yazmıştır⁶²⁷.

Balıkesirli sanıklar tutuksuz olarak yargılanmışlardır. Sanık olarak bulunanlar, Mebus Vehbi, Şeyh Halil oğlu İbrahim Süruri, kardeşi Mustafa ve Abdullah Feyzi, İnhisar memurlarından Zeynelabidin oğlu İhsan, Üsküplü Ali oğlu Cemal, tutuklu Süleyman oğlu Kahveci Servet Beylerdir. Sanıklardan bir kısmı geçen belediye seçimleri sırasında dini siyasete alet ederek halkı hükümet aleyhine kışkırtmak ve bir kısmında hükümetin şahsi maneviyatını zedelemekten sorumlu tutulmuşlardır.

Balıkesirli sanıklardan ilk önce İbrahim Süruri Efendi'nin duruşmasına geçilerek tarikat ile ilişkisi olup olmadığı sorulmuştur. Sanık, parti işlerine karışmadığını yalnız son zamanlarda Serbest Fırka teşkilatına dahil olduğunu fakat hiç kimsenin bir şahsın yapmış olduğu kötülük nedeniyle suçlanmasının mümkün olmayacağını söyleyerek kendisinin derviş olmadığını belirtmiştir. Bu açıklama üzerine mahkeme başkanı, Balıkesir'de son zamanlarda meydana gelen bazı olaylarda, babanızın halkı dervişlik yaparak etkilediğinin ortaya çıktığını söylemiştir. Mahkeme başkanı, halkın güvenini kazanmış olmanızdan şahsen gurur duyabilirsiniz, yalnız birden bire herkese nasip olmayan böyle büyük bir kuvvet ve kudreti ne suretle elde edebildiğinizi, ekseriyeti hoca ve tarikata üye cahil halkı arzuunuza göre günlerce nasıl emrinizde bulundura bildiğinizi ve bunları, kahrolsun hükümet diye bağırarak onları isyana yöneltme hak ve yetkisini nereden aldığınızı öğrenmek isteriz sorusunu sormuştur. İbrahim Süruri

⁶²⁶ Y.a.g.e., 25 Şubat 1931, s.1-3.

Efendi, halkı toplayarak onları günlerce emrinde tutmadığını ve halkı hükümet aleyhine tahrik etmediğini söylemiştir. Seçimler sırasında Balıkesir de taşkınlık yapmadığını ancak halkın bulunduğu bölgede bir duvar üstüne çıkarak bir konuşma yaptığını belirtmiş, kendisini dinleyenlere kötülük yapmamalarını öğütlediğini, bir heyet teşkil edilerek ilgili makamlara müracaat edebileceklerini ifade ederek, fırka böyle yürür kanunla yürümez şeklinde bir cevap vermediğini beyanetmiştir. Balıkesir’de halkı nasıl çevrenize toplamayı başardınız? sorusuna; Balıkesir belediyesinin yaptığı hatalardan yararlandım demiştir. Bundan sonra mahkeme başkanı, bu işler için etrafınıza topladığınız yüzlerce insanı emir ve el işaretlerinizle yönettiğiniz, seçimleri idare ettiğin görülmüş, halkın her emir ve işaretinize olumlu tepki gösterdiği yapılan araştırmada anlaşılmıştır açıklamasını yapmıştır. Mahkeme başkanı, halkın bu durumunun babanızın daha önceden yaptığı dervişlik nedeniyle ona ve size karşı duyulan inançtan ileri geldiğinin ortada olduğunu vurgulamıştır. Uzun zamandan beri gizliden gizliye işlenerek ve saf halk üzerinde etki yaparak adeta hükümetin emniyetini ihlal edecek bir şekil ve vaziyette halkın ihzar edildiği anlaşılmaktadır. Buna ne dersiniz? sorusuna; hepsini reddediyorum cevabını vermiştir. Mahkeme başkanının, yeni parti daha kuruluş aşamasında iken halkın size destek vermesinin, insanların kötü düşünceler ile aşılandığının bir göstergesi olduğunu, dervişlik teşkilatının bu konuda size yardımcı olduğunu ve dini düşünceleri siyasete alet ettiklerini söyleyerek bu konuda ne dersiniz? sorusuna İbrahim Süruri Efendi; böyle hareketlerde bulunmadığını halkın düşüncelerini gürültülü bir şekilde ortaya koymasının sebebinin seçimlerde belediyenin hatalı hareket etmesi olduğunu belirtmiştir. Mahkeme başkanı, İbrahim Süruri Efendi’ye İstiklal gazetesinde valilere, kaymakamlara, nahiye müdürlerine yazılmış “inanmayınız” başlıklı makalenin içeriğini sormuştur. İbrahim Süruri Efendi; bu yazının haberi olmadan yazıldığını, yazıda halkı hükümet aleyhine tahrik düşüncesi bulunmadığını ve kendisinin Cumhuriyetçi düşünceye sahip olduğunu vurgulamıştır. Sanık, son zamanlarda gazetecilik yaptığını daha evvel ticaret işleriyle uğraştığını söylemiştir. Mahkeme başkanı, yapılan araştırmada Kıbrıs’a gitmek için pasaport almak için uğraştığınızı gördük demesi üzerine, İbrahim Süruri Efendi; Kıbrıs’ta mektep müdürü olan bir arkadaşı bulunduğunu ve onunla haberleştiğini ancak Kıbrıs’a gitmek için daha karar vermediğini fakat bugünlerde çok sıkıntı içinde bulunduğundan dolayı

⁶²⁷ Y.a.g.c., 4 Şubat 1931, s.2.

Balıkesir’de oturmak istemediğini söylemiştir. Bu açıklama üzerine, Mahkeme başkanı; Kıbrıs üzerinden Suriye’ye geçmeyi mi planladınız? Burada bulunan kişilerle birleşerek aynı düşünce doğrultusunda yürütmek ve Türk vatanını hançerlemek çarelerini aramak fikrinde misiniz? sorusunu, İbrahim Süruri Efendi; ben vatan haini değilim demiştir. Mahkeme başkanı; bundan sonra İçişleri Bakanıyla, Jandarmanın Genel Kumandanı’nın denetleme yapmak amacıyla dolaştıkları sırada, bunlar halkı korkutmak, tehdit etmek gayesiyle seyahat ediyorlar. İçişleri Bakanı ile Jandarmanın Genel Kumandanı Balıkesir’e uğradıklarında yanlarına kimsenin gitmemesinin temini lazım diye yazıp yazmadığını sormuş; İbrahim Süruri Efendi de yazdığını belirtmiştir⁶²⁸.

İbrahim Süruri Efendi, yapılan son seçimler de Balıkesir’de meydana gelen olaylar hakkında açıklamalar yaparak, seçimlerin ilk günlerinde Ankara olduğunu, Fethi Beyle görüştüğünü, belediye seçimleri sırasında yapılan yolsuzluklardan bahsettiğini ve Fethi Bey’in de kanun içerisinde seçimlerin yapılması konusunda tavsiyede bulunduğunu söylemiştir. İbrahim Süruri Efendi, seçimlere başlanmadan evvel sandıkların halk huzurunda mühürlenmesi meselesi yüzünden sorun çıktığını, belediyeye bir heyet gönderdiğini sonra da vilayete şikayet ettiğini belirtmiştir. Bu seçimler sırasında bazı adamların kahrolsun hükümet diye bağırduklarını ve bunların bağırmaalarının sebebinin tahrikten olmayıp belediyenin hatasından bilhassa Kazım Efendi’nin uygulamalarından ileri geldiğini, kendisinin halkı sakin bir şekilde seçimlere katılmasını sağlamak için İstiklal gazetesinde yazı yazdığını belirtmiştir. Mahkeme başkanı sanığa; samimi arkadaşlarınız İbrahim Bey kendi kendisine karar veriyor, halkı kanun dışı yola sevk ediyor ve halk üzerinde etkili oluyor deyince, sanık; bunların iftira olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Vedat Emin Bey ile Nefi Beylerin ifadeleri okunmuştur.

Vedat Emin Beyin verdiği ifadede, “Serbest Fırkaya intisap ederek çalışmaya başladığını, İbrahim Süruri Beyin itidale davet edilmesi için Fethi Beyden rica ettiğini, İbrahim Süruri Beyin iki mektubunu Vedat Hilmi Beyin ele geçirdiğini, ve kendisine okuduğunu bunlardan birisinde ifrat derecede filyata geçmek istediğini ve bunu hükümete karşı bir hareket telakki ettiğini ve mesela bir mektubunda hükümetin bir recülü olan Dahiliye Vekili Beyin istikbal edilmemesini bildirdiğini, diğer mektubunda, ailesi efradı hakkında çalıştığını ve nihayet nuhalefetin fikir sahasından çıkmakta olduğunu hissedince istifa ettiğini ve onlardan ayrılmuş bulunduğunu zikreliyordu.”

⁶²⁸ Y.a.g.e., 15 Şubat 1931, s.1-4.

Nefi Beyin ifadesinde ise; “firka vilayet ocak reisliğine intihap edildiğini, fakat bu camiada gayri kanuni ve ferdi harekette bulunanların başında olduğunu, bilhassa İbrahim Süruri Beyin bu harekette bulunanların başında olduğunu, diğer arkadaşları üzerinde müessir bulunduğunu intihabatın birinci günü halkın talebinden bahsederek İbrahim Süruri Beyin belediye ve vilayete bazı tekliflerde bulunduğunu, bunların bir kısmı kabul edilmediğini İbrahim Süruri Beyin halkı dağıttığı ve gayri şuuri harekette bulunduğunu kabul etmek icap ettiği, arkadaşlarının haberleri olmaksızın İbrahim Süruri Beyin ferden hareket ettiğini ve firka işlerini şahsi emellere alet eylediğini zaten sözün ayağa düşürüldüğünü, bu vaziyeti Fethi Beye yazdığını...” söylemiştir.

Bundan sonra mahkeme başkanı İbrahim Süruri Bey; “Tekmil hareketinizin kanunun tagyiri hususuna matuf olduğunu ve sırf şahsi ve ailevi menfaatinizi teminden başka bir düşünceiniz olmadığı, hedefe vasıl olmak için vatanın zararına olan hareketten çekilmediğini, memleketi halkı fena yollara götürdüğünüz arkadaşınız Vedat Hilmi Beyin ifadelerinde görüldüğü gibi yaptığınız coşkuluklar arasında ahaliyi memleketin menfaatinin emrettiği yollarda yürütmek için söylediğiniz sözlerin halk üzerinde bir tesir hasıl ettiği anlaşılmaktadır. Bundan mütaassıp halkın hissiyatı diuiyelerini okşayacak bir takım gizli vaatlerde bulunulduğu anlaşılıyor. Çünkü Balıkesir firka heyetin lüçbir tesir göstermiyor, herşeyde yalnız siz amil oluyorsunuz. Kardeşiniz Mustafa Efendiye ne mazbatalar verdiniz, Firka vilayet katibi umumiliğine tayini hakkında vuku bulan müracaatınız üzerine ne senere hasıl oldu. Yazdığınız mektuplarda bunlar gazeteci Vedat Hilmi'nin işleridir. Yaptığınız işe sizden aldığım kuvvetle başladım benim gayem şahsıma değildir. Alem namınadır. Vedat'ı gazeteden çıkarın diyorsunuz. Son hadise esnasında pederiniz şurada burada dolaşmıştı. Pederinizin bu hareketlerinin sizin de malumatınız tahtında vuku bulduğu, pederinizin mevcut dervişlik teşkilatını sizin lehinize olarak harekete getirerek kullandı. Ve dini alçt etmek suretiyle fırkacılıkla temin edilecek muvaffakiyetin aile hesabına olduğu, hasılı hareketinizin tamamıyla gayir şuuri ve kanunsuz olduğu ve Balıkesir gibi mütcassıp bir muhitte bir anarşi tevlit edecek şekilde bulunduğu arkadaşlarınız ifadelerinden anlaşılmaktadır” demiştir.

Sıkıyönetim mahkemesinde ifadesine devam edilen İbrahim Süruri Bey, hükümetin ve memleketin selameti için yetkili makamlar tarafından seçimlere katılmasının yasaklandığını belirtmiştir. Bunun nedenini ise öyle uygun görmüşler; çünkü bu dönemde anarşi var demesi üzerine mahkeme başkanı da, “anarşi varsa kumandanın vazifesi malumdur. Şu halde sizin hareketinizde memleketin selameti namına bir fenalık gördüğü için öyle bir uygulama yapmıştır” açıklamasında bulunmuştur. İbrahim Süruri Bey, babası ile hiçbir alakasının ve ilişkisinin olmadığını, hatta Menemen Olayı sırasında nedereye gittiğini bilmediğini söylemiştir.

Sanığın kardeşi Mustafa Efendi ise ticaretle uğraştığını, tarikat ve din perdesi altında çalışmadığını söylemiştir. Sözüne devam eden sanık, seçimler sırasında Serbest Fırkayı desteklediğini, halkın bu partiye oy vermesini sağlamaya çalıştığını fakat kimseyi kötülük yapmaya teşvik etmediğini belirtmiştir.

Sıkıyönetim mahkemesi daha sonradan Balıkesir sanıklarından Emin Vedat, Abdullah Feyzi, İhsan Servet ve Cemal Efendilerin duruşmalarını yapmıştır. Emin Vedat Bey, İbrahim Süruri ve kardeşleri Mustafa ile Abdullah Bey; seçim esnasında yapılan toplantılarda tezahüratları idare etmek ve dini siyasete alet ederek halkı hükümet aleyhine kışkırtmak suçundan sanık olmuşlardır.

Emin Bey, Serbest Fırka'da görev almadığını, İbrahim Süruri Bey'e alet olmadığını, seçimlere sadece seyirci kaldığını ve meydana gelen olaylarla hiçbir alakasının olmadığını söylemiştir.

Abdullah Feyzi Bey, hakkındaki suçlamaların doğru olmadığını belirtmiştir. İhsan Efendi'ye İçişleri Bakanı Balıkesir'e geldiği zaman arkasından bağırarak hakarete bulunmaktan sanık olduğu belirtilmiştir. Sanık, istasyona misafirini karşılamaya gittiğini, İçişleri Bakanı'nın geldiğini öğrendiğini fakat kendisini görmediğini söylemiştir. Daha sonra Servet Efendi'nin duruşmasına geçilerek, onunda kahrolsun hükümet diye bağılmaktan sanık olduğu belirtilmiştir. Sanık; böyle bir eylem yapmadığını ve tanıkların yalan söyleyerek kendisini suçladıklarını söylemiştir. Mahkeme başkanı, Cemal Efendi'ye seçimler sırasında şapka kalkacak din kurtulacak şeklinde propaganda yapmaktan sanık olduğu belirtmesi üzerine, böyle bir şey yapmadığını, milli mücadele sırasında çok çalıştığını söylemiştir.

Bundan sonra Balıkesir'den Mehmet Abdülkadir ve Mehmet Alioğlu Emin'in duruşmaları yapılmıştır. Sanıklar, tekkelerin kaldırılmasından sonra tarikata katılmaktan ve bu doğrultuda çalışarak, dervişlik yapmaktan yargılanmışlardır. Abdülkadir'in ifadesinde, dökmeci olduğunu, tarikata üye olmadığını, Şeyh Esat'ı tanımadığını söylemiştir. Sanık; kendisinde bulunan saçların Şeyh Esat'ın olmadığını, bir berberden aldığını, İstanbul'a gittiğini ve orada Balıkesir otelinde kaldığını söylemiştir. Ancak İstanbul'da yapılan araştırmalarda otelde kalmadığı ve Şeyh Esat'ın evinde kaldığı tesbit edilmiştir. Mehmet Alioğlu Emin verdiği ifade de dökmeci olduğunu, Abdülkadir ile beraber de çalıştıklarını, tarikata üye olmadığını söylemiştir. Bu sırada Şeyh Esat'a arkadaşı Abdülkadir aracılığıyla gönderdiği mektup gösterilmiş, sanık bu mektubun kendisine ait olmadığını söylemiştir. Bu gelişmeler üzerine Savcı Fuat Bey, her ikisinin de Nakşibendi tarikatının üyesi bulunduğunu ve Şeyh Esat'ın müritlerinden olduklarının anlaşıldığını söyleyerek TCK'nun 163. maddesi gereğince cezalandırılmalarını

istemiştir. Mahkeme heyeti de her iki sanığın 6'şar ay hapsine ve 30'ar lira para cezasına çarptırılmasına karar vermiştir.

Sıkıyönetim mahkemesi Balıkesirlilerin duruşmalarına devam ederek Eskici Hüseyinoğlu Kamil ve Bozveren köyünden Haliloğlu Ahmet'in yargılamalarına başlamıştır. Sanıklar, tekkelerin kaldırılmasından sonra tarikatla meşgul olmaktan sanık durumundaydılar. Hüseyin Kamil'in ifadesinde, 8 sene önce Nakşibendi tarikatına girdiğini fakat şimdi tarikatla ilgilenmediğini, Şeyh Esat'ı tanımadığını, ziyaretine de gitmediğini söylemiştir. Haliloğlu Ahmet'te tarikat ile alakasının olmadığını söylemiştir. Bu durum üzerine mahkeme tarafından 12.9.1929 tarihinde Kamil Efendi'ye yazılmış mektup okunmuştur. Mektupta, sanık Ahmet tarikat arkadaşlarına selam söylediği, Efendi Hazretlerinin huzuruna gitmek istediğinden ve manevi babasının kendilerini uyararak Allah'ın sevgili kulu olan hazretin emri altında herkesin toplanması gerektiğinden bahsetmiştir. Sanık, bu mektubu Kamil Efendi'ye yazdığını ve içeriğinde Kamil'in babasından bahsettiğini söylemiştir. Bu durum üzerine Savcı Bey, sanıkların TCK.'nun 163. maddesine göre cezalandırılmasını istemiş, mahkeme heyeti de sanıkları 3'er ay hapislerine ve 10'ar lira para cezasına çarptırmıştır⁶²⁹.

Sıkıyönetim mahkemesi, şahit olarak Balıkesir'den Doktor Nefi Bey ve Gazeteci Vedat Hilmi Bey'in çağırılmasını lüzumlu görmüştür.

Şahit olarak Balıkesir'den getirtilen Doktor Nefi ve Gazeteci Vedat Hilmi Beylerle sanıkların yüzleştirilmeleri yapılmıştır. Şahitler, seçimler sırasında Balıkesir'de meydana gelen gelişmeleri, kendilerinin Serbest Cumhuriyet Fırkasına üye olduklarını ve İbrahim Süruri Bey'in seçimler sırasında yaptığı faaliyetler nedeniyle Fethi Bey'e şikayet ettiklerini, ancak Abdullah Feyzi Bey'in seçimlere karışmadığını ve İbrahim Süruri Bey'in irtica propagandası yapmadığını söylemişlerdir. Bu durum üzerine Mahkeme başkanı, İstiklal gazetesinde, valilere, kaymakamlara, nahiye müdürlerine inanmayın! Bu millet idareden yılmıştır. Benliğini unutmuştur diye yazı yazan sizlersiniz demesi üzerine şahit Vedat Bey, İbrahim Süruri Bey'in hareketlerinin hükümet aleyhine değil belediye aleyhine olduğunu, Ali Hikmet Paşa'nın da durum hakkında bilgisi olduğunu söylemiştir⁶³⁰.

Sıkıyönetim mahkemesi daha sonra Balıkesir eski milletvekili Vehbi Bey'in duruşmasını yapmıştır. Vehbi Bey'in duruşmasından sonra da Savcı yardımcısı Fuat

⁶²⁹ Y.a.g.e., 17 Şubat 1931, s.1vd.

Bey, mahkemeye sanıklar hakkında iddiasını sunmuştur. Sanıklardan İbrahim Süruri ile kardeşleri Mustafa ve Abdullah Efendilerin, Arnavut Cemal ile Kahveci Servet'in TCK.'unun 155. maddesiyle milletvekili Vehbi Bey'in de aynı madde ile fakat Türk inkılabının başladığı tarihten beri memlekette yaptığı vatani hizmetleri, meclis hayatındaki faaliyetleri nedeniyle Vehbi Bey'in cezanın tecil edilmesine, diğer sanıklar İhsan, Abdullah Feyzi, Emin Vedat Beylerin de beraatlarını istemiştir. Bundan sonra sanıkların savunmaları dinlenmiştir. Yapılan savunmalardan sonra mahkeme başkanı, İbrahim Süruri Efendi'nin TCK.'unun 155. maddesine uygun olarak 6 ay hapsine ve 25 lira ağır para cezasına, kardeşi Mustafa Efendi, Kahveci Servet ve Arnavut Cemal'in gene aynı maddeye uygun olarak 2'şer ay hapislerine ve 25'şer lira ağır para cezası ile cezalandırılmalarına, Emin Vedat, Abdullah Feyzi, İhsan ve İbrahim Süruri'nin büyük kardeşi Abdullah Efendi'nin beraatlarına karar vermiştir. Milletvekili Vehbi Bey'in de beraatına karar verilmekle birlikte, Kolordu Kumandanı Paşa ile vaki konuşmalarında askeri kuvvetler hakkında dikkat edilmesi gereken ifadeler verdiğiinden memleketi olan Balıkesir'de kalması uygun görülmemiş olduğundan bir sene süreyle İstanbul'da oturması kararlaştırılmıştır.

Aynı gün mahkeme tarafından tahliye kararı verilen diğer sanıklar şunlardı: Balıkesir'den Hoca Naci, Hafız Mehmet, Hüseyinoğlu Mehmet, Havranlı Hasan ve Anadolu kavağı İmamı Hulusi Efendi⁶³¹.

6.2.10. Eskişehirliilerin yargılanması

Sıkıyönetim mahkemesi Eskişehir'in Muttalib köyünde oturan Şeyh Sadık Efendi, Muttalib köyü muhtarı Hasan Hüseyinoğlu Mehmet Emin ile Mehmetoğlu Mustafa'nın yargılamasına başlamıştır. Şeyh Sadık Efendi ifadesinde; Nakşibendî tarikatının harici kolundan olduğunu, tekkesinin bulunmadığını ancak müritlerinin kendisini ziyaret ettiklerini ve her ziyaretlerinde on gün kaldıklarını, bunlara ikramlarda bulunduğunu, zikirler yaptırdığını, muska ve üfürükçülüğü de ara sıra yaptığını söylemiştir. Tekkelerin kapanmasından sonra faaliyette bulunmadığını beyan etmesi üzerine Muttalib köyü muhtarının kendisine yazdığı bir mektup okunmuştur. 29 Kanunuevvel 1930 tarihli olan bu mektupta zikre devam ettiği takdirde hakkında gerekli işlemin yapılacağı yazılıyordu. Mahkeme başkanı Muttalib muhtarına, Şeyh Sadık Efendi'nin

⁶³⁰ Y.a.g.c., 18 Şubat 1931.

faaliyetlerini gördüğün halde niçin hükümete haber vermedin? Sorusunu sormuştur. Sanık, uyarılarım üzerine artık zikirlere devam etmemiştir cevabını vermiştir.

Savcı Fuat Bey, sanıklar hakkındaki iddiasını mahkemeye sunarak, Şeyh Sadık'ın çok önceden beri Nakşibendi tarikatına üye bulunduğunu, üfürükçülük ve muskacılık yaptığını kendisinin söylemesiyle beraber, bu durumu ortaya koyan mektupların da olduğunu belirterek, Şeyh Sadık Efendi'nin tekkelerin kapatılması kanununa karşı gelmekten dolayı cezalandırılmasını istemiştir⁶³².

Mahkeme Eskişehirli Şeyh Sadık ile arkadaşları Mehmet Emin ve Kara Mustafa'nın savunmalarını dinlendikten sonra teşkilat kurarak halkı kötü yönde etkiledikleri ve tekkelerin kapatılması kanununa karşı geldikleri anlaşıldığından, Mehmet Sadık Efendi'nin 3 ay hapis cezasına, Mehmet Emin ile Kara Mustafa'nın da bu kişiyi hükümete haber vermemekten dolayı TCK'nun 230. maddesi gereğince para cezasına çarptırılmasına karar vermiştir⁶³³.

6.2.11. Manisa jandarma takım kumandanı ile hesap memurunun yargılanması

Sıkıyönetim mahkemesi, Menemen Olayı'nı gerçekleştiren kişilerin Manisa'da iken yaptıkları tarikat çalışmalarından haberleri olan Manisa Jandarma hesap memuru Hamdi Efendi ile merkez jandarma takım kumandanı Kemal Bey'in yargılamalarına başlamıştır. Sanıklardan Mülazım Kemal Bey kendisine Küçük Hasan'ın mehdilik için harekete geçtiği telefonla haber verildiği halde, bu ihbara önem vermeyerek ve soruşturma yapmayarak memuriyet görevini suistimal etmekten yargılanmıştır. Hamdi Efendi de Küçük Hasan'ın mehdilik için harekete geçtiğini öğrenmesiyle birlikte Kemal Bey'in bu konuda harekete geçmediğini bildiği halde yüksek makamlara haber verebileceği halde vermemesi yani görevini suistimal etmesi nedeniyle yargılanmıştır. Savcı Fuat Bey, durumun önemi ve açıklığa kavuşması için ifadeleri okunan Baytar Sıtkı, Recep, Fehmi Bey, Baytar Katibi Hüseyin Efendi, Küçük Hasan'ın babası Bedevioğlu Ali'nin ve o zaman jandarma bölük kumandanı bulunan Yüzbaşı Salahattin Bey'in mahkemeye çağrılmasını istemiştir⁶³⁴.

⁶³¹ Y.a.g.e., 19 Şubat 1931, s.1.

⁶³² Y.a.g.e., 6 Şubat 1931.

⁶³³ Y.a.g.e., 8 Şubat 1931.

⁶³⁴ Y.a.g.e., 3 Mart 1931, s.1.

Sıkıyönetim mahkemesine çağrılan kişilerin ifadeleri dinlendikten sonra Savcı Fuat Bey, sanıklar hakkındaki iddianamesini mahkemeye sunmuştur. Savcı Bey, Menemen Olayı'ndan tahminen 15 gün evvel Küçük Hasan'ın babası Bedevi Ali Ağa, Baytar Sıtkı ve Fehmi Beyler ile birlikte jandarmaya gitmiş, orada bulunan Katip Hamdi Efendiye durumu açıkça anlatmış ve oğlunun kurtarılmasını rica etmiştir. Ali Efendi, oğlunu götürülenlerin siyasi maksadının olduğunu söylemiştir. Hamdi Efendi de şahit Sıtkı ve Fehmi Beylerin huzurunda durumu aynen jandarma kumandan vekili Kemal Bey'e bildirmiştir. Bu durumda Hamdi Efendi görevini yapmıştır. Kemal Bey ise yapılan ihbar ve başvuruyu önemsemeyerek, gerekli kanuni girişimleri yapmamıştır. Bu hareketiyle görevini ihmal etmiştir dedikten sonra Savcı Bey, Kemal Bey'in TCK.'nun 230. maddesinin ikinci fıkrasına göre cezalandırılmasını ve Hamdi Efendi'nin de beraat etmesini istemiştir. Daha sonra sanıkların savunmaları dinlendikten sonra mahkeme sanıklar hakkındaki kararlarını vermiştir. Sıkıyönetim Mahkemesinin kararı; Manisa'dan bir amaç doğrultusunda Bozalan'a gittikleri hakkındaki haberin jandarma hesap memuru tarafından telefonla jandarma kumandan muavini Yüzbaşı Kemal Efendi'ye söylediği anlaşılmış olan Katip Hamdi Efendi görevini yapmıştır. Kemal Efendi ise, bu habere önem vermeyerek sonunda devlete zarar gelmesine neden olmuştur. Bunun için TCK.'nun 230 uncu maddesinin ikinci fıkrasına göre 3 ay hapsine ve devlet memurluğundan çıkarılmasına karar verilmiştir. Hamdi Bey, beraat etmiştir⁶³⁵.

6.2.12. Menemen olayında görevini yapmayan askerlerin yargılanması

Sıkıyönetim mahkemesi, Menemen Olayı'nda görevlerini yapmayanların duruşmalarına geçerek, Yüzbaşı Mehmet Ali Efendi ile Kubilay Bey'in müfrezesinin çavuş ve onbaşlıların yargılamaları yapılmıştır. Ayrıca alay kumandan yardımcısı ve Binbaşı Şefik Bey'in ifadesine başvurulmasına karar verilmiştir⁶³⁶. Sıkıyönetim mahkemesinin Menemen eski Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Fahri Bey ile Menemen alayından Yüzbaşı Mehmet Ali Efendi hakkında yaptığı inceleme ve araştırma sonucunda yargılamalarının bir üst askeri mahkemede yapılması kararını vermiştir⁶³⁷.

⁶³⁵ Y.a.g.e., 4 Mart 1931, s.1-5.

⁶³⁶ Y.a.g.e., 9 Mart 1931, s.1; Mahkemeleri yapılan Menemen Alayından Yüzbaşı Mehmet Ali Efendi ile Kubilay Beyin müfrezesinin çavuş ve onbaşlılarının yargılamaları sonuçları gazetelerde yer almamıştır.

6.3. Sıkıyönetim Mahkemesi'nin Görevini Sona Erdirmesi

Menemen'de meydana gelen gerici olay üzerine kurulmuş bulunan Sıkıyönetim Mahkemesi 8 Mart 1931 tarihine kadar çalışmalarını yoğun bir şekilde sürdürerek olayla ilgili soruşturına ve yargılamaları gerçekleştirmiştir.

Menemen Sıkıyönetim mahkemesi'nin kurulmasından, 28.2.1931 tarihine kadar geçen zaman içinde karar hakimliğince 606 zanlıya ait tahkikat evrakı incelenmiştir. Bunlardan 272 şahıs hakkında son tahkikatın açılması, 225 kişi hakkında mahkeme yapılmaması (men-i muhakeme) ve 79 kişi hakkında ise, vazifesizlik kararı verilmiştir⁶³⁸. Haklarında mahkeme yapılmaması kararı verilenler tahliye edilmişlerdir. Vazife ve salahiyet dışı görülen 69 kişi hakkındaki soruşturma evrakları da mahalli savcılıklara iade edilmiştir⁶³⁹.

Mahkeme başkanı Mustafa Paşa, 5.3.1931 tarihinde mahkemenin işini bitirmek üzere olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte Menemen Olayı'nın meydana geldiği sırada görevde bulunan Jandarma Komutanı Yüzbaşı Fahri Bey ve Menemen alayından Yüzbaşı Mehmet Ali Efendilerin, kendisinin üstünde bir askeri mahkemeye verilerek yargılamalarının yapılmasını uygun görmüştür.

Mahkeme Başkanı Mustafa Paşa'nın beyanatında şunları söylemiştir:

"Menemen sabık jandarma kumandanı yüzbaşı Fahri ve Menemen alayından yüzbaşı Mehmet Ali Efendilere ait evrak hakkında Divanı Harpçe esaslı bir surette yapılan tetkikat neticisinde numailayhimanın suçları askeri bir suç olduğu katiyetle tespit edilmiştir. Bunlar hakkında takibatı kanuniye icrası için Birinci kolordu Askeri Mahkemesine havalesine karar verilmiştir. Divanı Harbin geceleri dahi çalışmak suretile bilumum evrakta ait kararlar verilmiş ve elde hiçbir evrak kalmamıştır. Bundan sonraki iştilalat tasdika iktiran eden cürümlerin tasnif ve tanzim ve ihzarından ibaret olacaktır. Bu vazifenin de hitamında teknil dosyalar Milli Müdafaa Vekaleti Celilesine takdim kılınacaktır."⁶⁴⁰

⁶³⁷ Anadolu, 5 Mart 1931.

⁶³⁸ Y.a.g.c., 1 Mart 1931.

⁶³⁹ Y.a.g.c., 17 Şubat 1931.

7. Menemen Olayı'na Şahit Olanların Açıklamaları

Menemen Olayı üzerinden uzun bir zaman geçmiştir. Ancak olayın meydana geldiği 23 Aralık 1930 tarihinde ayaklanmaya şahit olan, Menemen'de yaşanan bütün olayları zihinlerinde saklı tutarak ve günümüze aktarılmasını sağlayan canlı tanıklar da mevcuttur.

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Hikmet Çetinkaya, Menemen Olayı'na şahit olan Osman Yurtsever (Singer Osman) ve Rağıp Dere isimli kişilerle bir görüşme yapmıştır. Osman Yurtsever Bey, Menemen Olayı hakkında şunları anlatmıştır:

“Biz bu kişileri önce avcı sanmıştık. Çünkü üzerlerinde avcı giysileri vardı. Ama bunlar camiye girip hakı silahla tehdit etmeye başlayınca ne yalan söyleyeyim korkmuştuk. Kimdi bunlar? Niçin silahlarıyla camiye baskın yapmışlardı? Bu olayın Menemen halkıyla yakından ve uzaktan bir ilişkisi yoktur. Bu adamların gözlerinin içi kan çanağına dönüşmüştü. Aradan yıllar geçmesine karşın hala unutamıyorum. Çoğu çocuk denilecek yaşta, genç insanlardı bunlar. Kunduralarının ökçeleri basıktı. Sonradan adının Derviş Mehmet olduğunu öğrendiğim kişinin elinde isc kırma bir tüfek vardı. Yanında onyediy – onsekiz yaşlarında iki genç vardı. Bunları duruşmalar sırasında tanıdım. Ali oğlu Hasan ile Nalıncı Hasan adlı kişilemiş bunlar. Ben Nalıncı Hasan'ı caminin önünde bayrakla gördüm”⁶⁴¹ demiştir.

Olayın tanıklarından Rağıp Dere ise şunları söylemiştir.

“Ben kahveci Mustafa dayının yanındaydım. Önümüzden dördü silahlı altı adam geçti. Bir – ikisi çocuktur. Yemene biçiminde olan kunduraları basıktı. Çarşı içinden Müftü Camii'ne doğru yönlendiler. Az sonra bir el silah patladı. Biz Mustafa dayıyla yerimizden fırladık. Koşarken bir el daha silah sesi duyduk Müftü Camii'nin çevresine geldiğimizde, on – onbeş kişinin toplandığını gördük. Mustafa dayıya elinde silah olanı gösterdim. Mustafa dayı, bıyığı bile terlememiş olan kişiyi gösterip, “Onun elinde bulunan yeşil bayrak değil, kurt derisi” diye yanıtladı. Ben iyice baktım bu kez. Gördüm ki yeşil ayılı bir bayrak, cami bayrağı yani.”

Silah patlatan kişiyi gördünüz mü? Sorusuna;

Tetiğe durmadan dokunan Derviş Mehmet'ti. Elbet o an adını bilmiyorduk. Sonradan duruşmalar sırasında öğrendik. Tanıklar olsun, sanıklar olsun, Derviş Mehmet'in sürekli tetiğe dokunduğunu söylediler. Mehmet hem tetiğe dokunuyor, hemde Menemen ve çevresi yetmiş bin kişiyle kuşatıldı diye bağıırıyordu. Bu sırada yeşil bayrağı taşıyan genç, caminin önünde toplanan halka kendilerine katılmalarını söylüyordu.

Bayrak hep elinde miydi? Sorusuna;

⁶⁴⁰ Y.a.g.e., 6 Mart 1931, s.4

⁶⁴¹ Çetinkaya, a.g.e., s.19 vd.

Bayrak bir süre elinde kaldı. Daha sonra camiinin önüne diktiler. Bir süre de çevresinde dolaştılar. Durmadan tekbir getiriyorlardı. Derviş Mehmet, şapka giymenin günah olduğunu bağırarak söylüyor, din devletinin kurulacağını bildiriyordu. Bizler ise şaşkınlıktan ya da korkudan olacak, bir köşeye bütölüp kalmıştık.

Engelleyen olmadı mı? Sorusuna;

Bir jandarma yüzbaşı geldi. Yüzbaşı dağılmalarını söyledi. Mehmet yüzbaşıya da bağırdı. Yüzbaşı bunun üzerine hızlı adımlarla olay yerinden uzaklaştı”⁶⁴² açıklamasını yapmıştır.

Gazeteci ve yazar Can Dündar⁶⁴³, Menemen Olayı’na tanık olmuş ve olayı zihinlerinde hala canlı tutan Mustafa Şengönül, Sami Özyılmaz, Mustafa Oktar ve Sabahat Erkal⁶⁴⁴ ile yapmış olduğu görüşmelerde, kendisine şu bilgiler aktarılmıştır.

Mustafa Şengönül⁶⁴⁵:

“... Dükkanı açmaya gittim. Dükkanın karşısında büyük uncu Melunet Efendi vardı. Bana eve git; dükkanı açma çarşıda bir karışıklık vur dedi. Belki sana bir şey olur dedi. Dükkanı açmadan geri döndüm. Yarı yola kadar gittim. Ancak, bakalım ne oluyor, nedir bu diye döndüm, bir köşeye çıktım. Köşeden baktığım zaman, Belediye’nin önünde bir kalabalık gördüm. Bir takım sesler duydum. Ancak, oradan tekrar beni kovaladılar. Git burada durma dediler. Bunları söyleyenler bekçimiydi, Jandarmamıydı neydi bilmiyorum. Tekrar geri döndüm. Fakat meraktan tekrar geri geldiğim zaman bu hadise olmuştu.

Olayı gerçekleştiren kişiler Menemenli değillerdi. Bu kişilerin kinisi sakallı kinisi sakalsızdı. Hatta 18 yaşını doldurmuş genç bile vardı içerisinde. Sabah namazında geldiler, ... caminin bayrağını aldılar. Buraya meydana çıktılar. Ne istediklerini bilmiyorum. Yalnız İzmir’den 70.000 kişi bu yana doğru hareket etti, burasını işgal edeceğiz diye bir hadise duyuyordum. Birşeyler duyuyordum ama geliyor mu? Gelmiyor mu? Hiçkimsenin haberi yok. ...

Olayı gerçekleştiren kişiler camide durmadı. Onlar dışarda idiler. Yalnız Kubilay vurulduğu zaman sürüne sürüne bu kapıdan içeri girdi camiye.

Meydanda olayı gerçekleştirenler 8 – 10 kişi kadar vardı. Benim karşıdan gördüğüm kadarıyla. Ahali den meydana gelen kaçıyordu.. Çünkü ellerinde silah vardı. Birkaç silah patladı. Hatta Bekçi Hasan’ı kafasından vurdular yere düştü. O zaman millet kaçtı. Yani kaçtık.

Kubilay bir manga askerle geldi. Askerleri yolun kenarına bıraktı. Kendi onların yanına gitti. Ne yapıyorsunuz burda diye sordu. Hatta onu ben görmedim fakat (Kubilay) tokat atmış birine tokat atınca elindeki silah ile ateş etmiş. Yere düştü Kubilay. Kubilay yere düşünce kaçmağa başladı asker. Cephanesizmiş asker. Oda sürüne sürüne caminin avlusuna girdi. (Olayı gerçekleştirenler) arkadan geldi. Kafasını kesti. Bayrağın üzerine asmak istedi. Ama (durmadı) (bağlamak için) ip yoktu. Gitti karşıda bir kontracı Kamil isminde bir eskici vardı. Ondan bir parça ip istedi. O ipi aldı geldi, kafayı bağladı. ... Fabrikada bir musevi çalışıyordu. Hatta ortaktı. Oradan geçerken sende bayrağın altından geç dediler.

⁶⁴² Y.a.g.e., s.20 vd.

⁶⁴³ Araştırmacı, gazeteci ve yazar.

⁶⁴⁴ Dündar, a.g.e., s. 66 vd.

Bayrağın altından onu geçirdiler. O da evine gitti. Sonra karşıda bir büfe vardı. Büfede molla Osman isminde biri çalıştırılıyordu. Ondan sigara aldılar. ...

(Bütün bu olanların) yakından gördüm. Sokak arasından gördüm. Aşağı yukarı elli metre. Bu kişilerin esrar içtiklerini duydum. Öyle diyorlardı. Tabi ben ne bileyim esrar içmişlerdir herhalde, içmişlerdir. Bu şey tarafında Bozalan tarafında çalışmışlar. Ordan aldıkları parayla esrar almışlar. Öyle duyuyorduk.

(Ancak) Kubilay'ın kafasının kesilmesi olayı sırasında ben yoktum. (Sonradan) kanları gördüm, kesik kafayı görmedim. Biz kaçnuştuk. O zaman askerler onları kaldırdılar. Ne yaptılar onu bilmiyorum.

Mecburi bir alkış yaptırıldılar. Yapmıştır. Çünkü korktu millet. 70.000 kişi geliyor dedi. 70.000 kişi deyince hepimiz korktuk. Ne oluyor diye acaba. Ne geliyor diye. Halbuki yalan. Sarhoş olarak bu lafları kullanıyorlar. Tabi o durumu askeriye haber alınca bunlara (karşı önlem aldılar). İleride Mahver kahvesi vardı. Mahver kahvesinin üzerine mitralyözü koydular. O zamanki makinahılara mitralyöz diydük. Oradan ateş edildi. Kimisi yaralandı; kimisi öldü. Kimiside kaçtı. ...

(Olay sonrasında meydana gelen olaylar da) asker (herhangi bir şey) yapmadı. Tabi tedbir aldı. Sokağa çıkma yasağı kondu. Sokağa çıkamadık. Geceleri çıkmadık sokağa. (Mahkemeleri hatırlıyorum). Mahkemeleri, benim durduğum dükkanın önünden geçiyorlar hergün. Her gün geçiyorlar. Jandarmalarla getiriliyorlardı. 5 Jandarma bir kişiyi götürüyordu. Elleri kelepçeliydi. Kubilay okulu dediğimiz yerde orada mahkeme görüldü. Muğlalı Mustafa Paşa isminde birisi bunların ifadelerini aldı. Mahkemelerini yaptı cezalarını veren o. ... Asılanların ben hepsini gördüm. Hepsini astılar. Gece sokağa çıkma yasağı vardı. Sabahleyin kalktım buradan bu caminin yanından, kabak pazarı dediğimiz yere kadar 8 – 10 kişi vardı. Ondan sonra istasyona, trenin geçtiği yerden orada 7 kişi vardı. Kamül dediğim ip veren istasyonda asılmıştı. Tren yoluna böyle boydan boya asılmıştı. Onları gördüm hepsini. Önlerinde bir kağıt vardı. Ne suçu vardı yazıyordu. Tabi (tan) hatırlamıyorum (ama), ne işi varsa, nereli, kim olduğu her halde yazıyordu. Manisalı bir çocuk vardı. Burada peri bakkalı dediğimiz bir bakkal vardı. Onun önünde asılmıştı. Manisalı bir genç.

Suçlular asıldı. Bize göre suçsuz olan adamlar ip veren Kamül, sigara veren Molla Osman. Neden İp verdi? Neden sigara verdi? Menemen içinden o hadiseye karışan kimse yok. ... (Menemen'in) hiç zerre kadar günahı yok benim bildiğim. ... Bayrağı kendileri aldılar. İpleri kendileri buldular. Herşeyi kendileri hazırladılar da buraya geldiler.

Kubilay'ın kendisini tanıyordum. (Ama) bizim mahalfede oturuyordu. Değirmen dediğimiz bir yer yukarda yüksekte orada ev tutmuştu. Oradan bizim evin önünden her sabah geçip gidiyordu. Akşam üstü gene dönüyordu görüyordum. Karşılaşıyorduk. Uzun boylu, galiba biraz sarı saçlı bir insandı. (Konuşmuyorduk çünkü), tanışmadık. Görüyordum yalnız. Tabi ben 15 yaşında bir delikanlıydım. O subaydı nerde konuşacam" diyerek o döneme ait hatırladıklarını aktarmıştır.

Mustafa Oktar Bey:

⁶⁴⁵ Menemen Olayının meydana geldiği dönemde Mustafa Şengönül 13 yaşında olup Menemen'de marangoz çırağı olarak çalışmaktaydı.

“Ben evdeydim, askerden yeni gelmişim. Mesele bittikten sonra (dışarıya) çıktım. (Olayı) ötekinden berikinden öğrendim. 70.000 kişi geliyor öğle söylüyorlarmış, ilan ediyorlarmış gelene gidene. (Bu kişilerin yanına) jandarma kumandanı giderek siz ne istiyorsunuz dedi. Biz şeriat istiyoruz dediler. (Komutanda) peki dedi. Ben size şeriatı göstereceğim dedi. (Komutan) karakola giderek alay kumandanına telefon ediyor. Oradan Kubilay'ı yolluyorlar. Kubilay gitmiyor Jandarma kumandanının emrine. Gidiyor orada meydanlıkta (olanların) yanına. Bunların boynuna sarılıyor. Askere süngü tak enri veriyormuş, asker süngüyü tak deyince bunu (Kubilayı) vuruyorlar. Silah vardı ellerinde silahla vuruyorlar. O zaman asker kaçıyor. Askerde fişek yok bir şey yok. Ne yapsın askerde kabahat yok. Asker kaçınca milletde dağılı veriyor oradan. Geliyorlar burda kafasını kesiyorlar. Sancağın tepesine takıyorlar. Bu vaziyet böyle oldu.”

Sami Özyılmaz:

“Kubilay Olayı meydana geldiğinde şöförlük yapıyordum ve 16 yaşında idim. Vallahi Efendim, ben evde yatıyordum. Bizim enişte bakkaldı. Burda gitmiş dükkanı açmış. Kavaklarda dükkanı vardı onun. Dükkanı açmış. Ondan bundan duymuş. Menemen'in etrafını 70.000 bir Arap çevirmiş. Bir bayrak almış birkaç kişi. Onlar bilmiyorum nereden almış. Öğlene kadar o bayrağın altından geçen geçecek, geçmeyen kılıçtan geçecek diye yaygara yapıyorlarmış. (Eniştemi) beni kaldırdı. Dedi böyle böyle (oluyor) ya. Dedim yok ya böyle bir şey Menemenin etrafında kimse yok. Biz dedim bir saat iki saat oldu eve geleli. Dükkanı ben açık bırakışım gidelim kapatalım dedi. İyi, kalktım, geldim onun dükkanım kapatuk. O eve gitti. Ben oradan (olayın meydana geldiği meydanlığa) gittim. Orada 6-7 kişi (meydanda) ellerinde bir bayrak millet etrafında böyle çevirmiş, toplamışlar. Bakıyorlar. Bir müddet (baktular). Yalnız bunları resmî bir adam yerine koyınamalı. (Ancak) siviller (bu kişileri) tutabilirlerdi (yakalaya bilirlerdi). Ondan sonra alaya her halde telefon ettiler bir manga asker geldi sokaktan. (Gelen) Kubilaymış. Biz bilmiyoruz. Tabi biz böyle dayalı duruyoruz duvarda. Askere süngü tak dedi. Asker tabi hemen durdu, süngüyü taktı. Kendisi gitti. Siviler açıldılar. Bu arada ne söyledi söylediyse orda büyük (karışıklık oldu) öyle seyrediyorum. Bir silah patladı. Millet hep kaçıştı. Yani o zaman. Bu sefer Kubilay ayağından vurulmuş. Yalnız cami içine girerken, o şeyden ben gördüm kaçmadım çünkü. Ordan cami (içerisine) girmiş. ... Tabi yani hükümetin kapıları kapalıymış. Ordan geriye dönüyor. Dönünce orda bir taş vardı Cami içinde. Sivri bir taş ortası çukur. Orada onun dibinde yarası olduğu için düşüyor orda. Bunlarda (suçlular) orda dizildi. Ya öyle hükümetin içerisinde, meydana görüyorlar onu. Geliyorlar orda (camide) başını kesiyorlar. İşte hepimizde ondan sonra kaçıştık.

Bu kişilerin elinde silahlar vardı. Bayrağı camiden almuşlar. Biz onu görmedik. Çarşı camisi ordan almuşlar. Sabah namazında. Ordan almışlar caminin önünde oraya gelmişler.

(Bu kişilerin) ne dediklerini bilmiyoruz tabi. Ben mesafeli idim. Böyle bir yol vardı aramızda. Onlarda karşıda meydanalardı. (Ahaliden bayrağın altından) geçen geçecekmiş. ... O ölene kadar o bayrağın altından geçecek geçmeyenler de kılıçtan geçecekmiş diye duyduk. (Halk) öyle dinliyor ve bakıyorlardı. Yalnız hükümet tarafından birisi gelip de iki tane sivil tutun bunları deseydi tutarlardı. Bu adamlar çünkü bir tek silah vardı birisinde.

Ondan sonra askeriye ye telefon ediyorlar. Mahver kahvesi vardı. Şurda asker oraya çıkıyor. Ordan makinalı tüfeklerle onlara ateş ediyorlar. Onların hepsi esrarkeşmiş zaten anlaşıldı. (Olay sırasında) birisi kaçtı. ...Gördüm kaçtığını. Ondan sonra halk toplandı, jandarmalardan, subaylardan bilmem kimlerden geldiler oraya. O torbaları çıkardılar. Torbalardan böyle böyle esrarlar çıktı. Parça parça, esrarı bende orda gördüm. Cesetleri de gördüm. Olaydan sonra (cesetleri) kaldırdılar. (Olay yerindeki) kanları (yıkadılar). Sıkıyönetim ilan edildi. Kaçan kişileri buldular. Yaralı (yakalanana) hastanede tedavi ettiler. Malikemede burda kuruldu. Kubilay okulunda, burada. (Olayda suçlu olarak yakalanan kişinin sorgusunda), Bu sefer kim (olay sırasında) orda (varsa) soruyorlar. Bu kim? Var mıydı? Bakıyor (yakalan suçlu) bir defa vardı diyor ve gitti içeri... Başka kim vardı? Getiriyorlar bir tane daha... Bu var mıydı? Vardı... Yoktu-Vardı... Yoktu... diye diye topladılar birkaç kişiyi..

Malikemeye ginnedim. Kubilay'ı tanınıyordum. Yalnız gördüm. Olay sırasında (askere) süngü tak dedi. Silah patlayınca asker geriye kaçtı.

(Olayda yargılanarak) asılanların hepsini gördüm. Yalnız İstasyonda asılanları görmedim. Evvela aşağıda Hükümet'in altında Hocazade Ahmet Efendi'yi astılar. Astuktan sonra da önlerine bir kağıt asıyorlardı. Ondan sonra (asılanları) kamyonla hepsini aldılar. Mezara götürdüler. Suçlulardan birisi asılacağı sırada kaçtı. (Arkasından) silah atılar, sokağı döndü, bulamadık. Soğuktu hava, kış günüydü. Kaçan kişi Manisa (bölgesinde) yakalanmış, birisi ihbar etmiş.

Bu kişiler Menemen'e gelmeden önce gericilik filan yoktu. Menemenliyle hiç ilgisi olmayan Manisa'dan gelen 3-5 kişi yapmış dediler. Hatta, Bozalan'dan bunları Manisa'ya bildirmişler. Demişler ki böyle böyle bir takım yabancı şahıslar var orada, onlardan yiyecek içecek alıyorlarmış, orada kalmışlar. (Bu durumla) Manisa alakadar olunmuş diye duyduk.

(Suçu işleyen kişiler olay anında) resmi bir adam sokmuyorlardı yanlarına. Silah patlayınca herkes kaçıştı. Asker kaçtı geriye. Asker hücum deseydi hepsi süngünün ucunda. Yahutta büyüklerimiz, kaymakam, jandarma kumandanı yakalayın bu adamları, yakalayacaklardı. Çünkü bunlar sivilden kaçmıyorlardı. Silah patlayınca Kubilay işte vurulmuş, o zaman asker geri kaçıyor, Kubilay ordan cami içine giriyor. (İlk başta hükümete girmek istiyor ama) Hükümetin demir kapıları vardı. Kapannuş ordan geri geliyor. Orda kalsaydı kesilenecekti belki, (onu) görmeyeccklerdi.

Menemen'e mal ediyorlar bu işi, halbuki Menemen'in suçu yok.

Olayın yaşandığı dönemde Menemen'de oturan Sabahat Erkal ise şunları söylemiştir.

"Seferilüsar'dan babam Menemen Posta Müdürlüğüne tayin oldu. Orada çalışırken ben işte Zafer İlkokulunda son sınıfta (yani) 13 yaşında (okulu) bitirdim. 14 yaşına geldiğim zaman babam (beni) pastaneye aldı. Orada manipleyi falan öğrendim. Aslında postacı olmak istiyordum. Yaşımın ufak olması dolayısıyla 4 yaş büyütülmek lazım geldi. Fakat, işte Menemen'de bu Kubilay okulunun tam karşısında bir rum eviydi, şimdi oralar tabi yıkılmış. Orada oturuyorduk.

(Menemen) ufak, inüteasıp, ufak bir kaza bizzat gericiliği vardı yani. Okulu bitirdiğimde başımı hiç örtmedim; bere gibi şeyler örerdik. Onları takardık. Fakat annem evvelce çarşaf giyerdi. Bu kıyafet şeyinde (devriminde), Atatürk kıyafet şeyinin (devrimini) (yaptığı zaman) manto ve şapkayı ilk önce

giyenlerdendi. Babam şapkayı orada (Menemen'de) giydi. 11 sene orada (Menemen'de) kaldık. Fakat bu hadisede tam Kubilay'ın okulunun karşısında oturduğumuz sırada oldu.

Kubilay'ı bir iki defa, okulun önünde merdivenlerinde, işte merasimler yapılırken Cumartesi – o vakitler Cuma günleri gidilmiyordu .- O merasimlerde karşıdan gördüm. Evimiz çünkü böyle yan olarak karşı geliyordu. Genç, çok genç biriydi. Üzüldük tabi bu durumu duyduğumuz zaman, sonra yani yakinen Pek görmedim, karşıdan gördüm.

Bu olayı da, işte babam bir gün (olay günü) sabah erkenden, (çünkü) Postancye vazifeye erken giderdi. Çünkü gece nöbetleri oluyor. Memurlar orada bulunuyor mu? Bulunmuyor mu? Falan diye erkenden saat 5'te çıkmış o gün, sabahleyin. Postane'ye gidiyor ki daha postanenin yukarısına çıkmadan bakıyor. Kahve vardı. Konağın önünde, hükümet konağının yanında da cami onun önünde 4-6 kişi Hu çekiyorlarmış. İşte müslümanınız bu bayrağın altına gelin diye. O sırada işte babam bunları görüyor, yukarı (postaneye) çıkıyor. Memurlara diyor ki ben kaymakam'a ve alay kumandanına haber vermeye gidiyorum. ...Jandarma kumandanına da haber veriyor. Ve babam geliyor kaymakamın evine giderek kaymakam bey diyor. 6 kişi toplanmış, biz mehdiziz. Bu bayrağın altına (gelin), (ayrıca) hu çekiyorlarmış. Ve oradan kaymakam diyor ki dur (gidip haber verelim diyor). Savcı Bey, bende gidiyorum diyor. ...Gidiyorlar alay kumandanına diyorlar ki böyle böyle hemen o da kendi şeyine ait binbaşını artık yüzbaşını şey yapamayacağım, galiba yüzbaşı dengiydi. Şey veriyor (emir). Cephane alın doğru şeye gidin hükümetin önüne gidin. İşte bu Kubilayı vazifelendiriyorlar. Yedek subaylağını yapıyordu. Kubilay beraber 30 askerle beraber gidiyor. Kubilay gençlik şeysi (heyecanı) heinem bir tanesinin yakasına yapıyor. Ne istiyorsunuz diye. Fakat diğer biri bir silah atıyor. ... Askerler de o sırada işte şeylerimi yoktu (cephaneleri) bilmiyorum süngü olduğu halde (oradan) uzaklaşıyorlar. (Kubilay) sürüne sürüne hükümet konağına doğru gidiyor. Ve de camide yakın olduğu için o musalla taşına yaklaşmış. O sırada bir tanesi bu Mehmetlerden ... Gidiyor bir bağ bıçağıyla (Kubilay'ın) kafasını kesiyor ve kafasını alıp getiriyor ve orada civardakilerden değnek istiyor, ip istiyor kimisi sigara veriyor. ...

(Olayı görenler) İşte o tarafa görenler kaçıyor bu tarafa. Etrafa haber veriyor yani halka mı haber vermek için artık böyle bir kargaşalık oluyor. Cadde üstü olduğu için kimisi o tarafa kimisi bu tarafa.

(Kubilay'ın kafasını) değneğe şey yapmışlar, bağlamışlar. ...Bizim duyduğumuz bu, tabi ben o tarafa olmadığım için göremiyorum. Fakat o sırada işte babam geliyor. Kadriye, siz hemen ev sahibinin evine geçin. Memur ailelerine karşı azıcık şeylik var burada. Siz, ben alay kumandanına şey yapıyorum, haber verdim, gidiyorlar. ... Siz oradan ayrılmayın. ... Sonradan bunlar yakalandı. 2 bekçide vuruldu. Cenazelerinde onlar da vardı.

(Biz olaylar olurken) evdeydik. Pencere'den bakıyoruz. Gelenleri gidenleri görüyoruz. Babamda haber verip bizi işte şeye geçiriyor (ev sahibinin evine). Alaya da haber verdikten sonra dönüyor geliyor. Artık onlar yakalandıktan sonra babam vazifesine gidiyor. Penceden görülen durum, kargaşa vardı. İşte kimisi o tarafa, kimisi bu tarafa ... Fesli, beyaz örtülü. Fesleri koltuk altlarına koymuşlardı. Şapkaya karşı çok düşmanlık vardı... Yani şapkayı gavurlar giyiyor, biz nasıl giyeriz gibilerden. Bunlar da biz mehdiziz. Biz müslümanız buraya gelin falan deyince bir çok halk buna inanıyor tabi...

(Menemen'de olaya katılım?) İşte ip veren, sigara veren orada dükkanlar var. Bakkal dükkanları şunlar bunlar, oradan bir çok kimseler bir yardım da bulunmuşlar. İşte bu sorgulardan sonra 29 kişinin (asıl 28 kişi) asıldığı şey yapılıyor. Bu arada ... makine (daktilo) bildiğim için babama rica etmişler. Özel idare memuru vardı. Hükümete beni şey yaptılar (yazıcı-katip). İşte köylerden (olayla ilgisi olanları) artık topluyorlar. ... Bunların tabi ifadeleri alınıyor. Ordaydık, şurda bulunduk, burda bulunduk. Bunlar esrarkeşmiş, içip içip işte o köyden silah topluyorlar, bıçak topluyorlar falan. Bu şekilde ve de şehrin içine girdikleri zaman arkamızda 70.000 kişi var. Yani kurtulamazsınız gelin bu bayrağın altına diye. İşte inananları idam ettiler tabi.

(Olay sırasında) iki tanesi kaçmış. Bu bir hayli gazetelerde falan çok okuduk. Bir hayli bunları buluncaya kadar (uğraştılar).

Olay yatıştırıldıktan sonra tahkikatlar devam etti. Hükümette ben daktilo ile işte şahitlerin ifadeleri falan alındı. Ondan sonra divanı harp kurulmaya karar verilince, divanı harp başkanlığına Muğlalı Mustafa paşa seçildi. Ve Kubilay Okuluna bir mahkeme, divanı harp olarak kuruldu. Bütün şahitler, hocalar, hacıları (ve) topladıklarını buraya getirip ifadeleri alınıyordu. Biz pencereden görüyorduk. Öyleki hocaların kollarına iplerbağlı, iki taraflı sıra halinde böyle getirdiler. Bütün ifadeler alındı. ... Bu şekilde divanı harp bir hayli şey (çalışma) yaptı. Uzun sürdü.

(Divanı harp kurulmadan önce) şahitlerden, köylülerden birkaç kişi makinada yazı yazarken (yüzyüze geldim). Nereye gittiniz? Ne yaptınız? Ne verdiniz? Ondan sonra zaten bu divanı harp kurulduktan sonra o şeyler oraya devredildi. Bütün ifadeler orada alındı.

(İfadeler alınırken) Allahınız kim sizin (sorusuna). İstanbul'da Esat hoca diye ifade veriyorlardı. Yani Allah nerede olduğunu bile şey yapıyodan (bilmeden). Yani köylülerin bilinçsiz olarak böyle yaptıkları bir şey herhalde. Mehdi diye bunlara tapmaya kalkmışlar. İşte orda divan-ı harp verildiği zaman Esat Hoca geliyor dediler ve 90 yaşındaymış. Hatta o idama tabi tutulmadı.... Zaten çok yaşamadı.

Olaydan sonra Menemen'de olağanüstü durum tabiyki yaşandı. Herkes korktu bu divan-ı harp falan kurulduktan sonra. Artık bütün tabi her yerlerde jandarması bilmem nesi bir çok şeyler askeriye, hepsi (faaliyete geçti).

...Alay kumandanı, eğer ayaklanma arkadan daha çok kişi ve yahut birkaç şey gelmiş olsaydı, toplara emir verip (Menemen'i) topa tüfçge (ateşe) tutacaklarını. Bilhassa alay kumandanı söylemiş. Sonra bunlar asker ve polisin (çalışmaları ile) yakalandılar. İşte o meyanda 2 bekçide vuruldu. Onlarda şehit oluyorlar. Silah sesleri duyuldu. Çatır, çatır. Annem falan biz çok korktuk. Pencereden, tül perdelerin aralarından bakıyorduk. Hem rum evindeyiz hem de diyorun memurlara karşı bir şeylik vardı. E... şapka kıyafeti şey yapıldı. Çarşaf çıktı, manto giyildi artık. Yani müslümanlığı bırakıp gavur olduk diye. Menemen biraz gericiydi. Manisa'da da çok şeyler hocalar (tutuklamalar) yapıldı. Manisa'dan çok geldiler.

İdamları rahmetli babanı bu gün idamı yapılacak, bende çıkıyorum sokağa diye, kandildi galiba, sizde çıkmayın dedi. Yani moraliniz bozulmasın diye. Birini Kubilay Okulunun önüne, birini şeye alay tarafına, istasyon tarafına ki görsünler diye. İbret için. Diğerlerini işte hükümet konağına falan asılmış, onları göstermedi babam bize. Bozulmasın moralimiz dedi. Kendisi de şey yapmadı (gidip görmedi). Bu

divanı harp falan kurulduktan sonra artık gayet serbest (hareket) edilebildi. Duruma el koyulmasıyla emniyet sağlanmıştı.

Babama (olayla ilgili olarak) ödül bir takdirname verildi. Dahiliye Vekaleti Ceridesinden eski tabiriyle oradan şey yapıldı. Ondan sonra takdirname verildi. Maaşına bir 5 lira mı ne zam yapıldı. Ki (olayla) hiç ilgisi olmadığı halde yani bu durumu haber vermesi çok büyük şey oldu onlar için.

(Menemen'de mitingler yapıldı). Bizim merdivenlere kapıya kadar çıktı. O kadar kalabalık ki, soğuk, yağmur, resim vardı. İşte bir tek resmini saklamışın onu alabilmişin, o zamanlar çok resim fazla şey yapılmıyordu. Babam onları saklamış, bende onu devam ettiriyorum tabi. Çok kalabalık. Bir ucu şeyde hükümet konağının önünde bir ucu istasyonda derlerdi. Ve bakardık sade şemsiyeler insanların başları görünüyor. O kadar kalabalıktı. Yani halk sonradan çok uydu şeye (sisteme), ama işte bu gericilerin (çabası) bir hayli yıprattı yani Menemeni. Allah bu günleri (o günleri) göstermesin⁶⁴⁶.

⁶⁴⁶ Can Dündar'ın Mustafa Şengönül, Mustafa Oktar, Sami Özyılmaz ve Sabahat Erkal ile yapmış olduğu görüşme notları kendisinden alınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENEMEN OLAYI'NIN BASINDAKİ YANKILARI

1. Menemen Olayı'nın Basına Yansıması

Basın ve gazeteler toplumlarda haber alma ve haberleri halka ulaştırma açısından en etkili kuruluşlardır. Dünya'da ve ülke içindeki meydana gelen bütün gelişmeleri, insanları bilgilendirmek amacıyla yazılı olarak aktaran gazete ve dergiler; olayların gelecek nesillere ulaşmasını sağlayan önemli bir kaynak olmuşlardır.

Menemen Olayı'nın yaşandığı dönemde ülkemizde yayınlanmakta olan ulusal ve yerel gazete ile dergiler, ayaklanma üzerinde odaklaşarak, olayın oluşumundan sonuçlanmasına kadar ayrıntılı bilgiler aktarmışlardır⁶⁴⁷.

Ulusal ve yerel gazetelerde Menemen Olayı'nın meydana gelmesinden bir gün sonra haberler yayınlanmaya başlamıştır. Olay sonrasında yapılan inceleme ve araştırmalar dahil, bütün tutuklamalar ile sonrasında yapılan yargılamalar günü gününe basın tarafından takip edilmiş ve yargılamalar sonrasında suçluların cezalarının yerine getirilmesi dahil bütün gelişmeler gazetelere yansımıştır⁶⁴⁸.

Ulusal ve yerel gazeteler, Menemen Olayı hakkında ilk haberleri şu bilgilerle vermeye çalışmışlardır.

Cumhuriyet gazetesi, son haberler kısmında "Menemen'de halkı tahrik etmek isteyen 6 şerir" başlığıyla Derviş Mehmet isminde bir gericinin yanında beş kişi ile Manisa'dan gelerek halk arasında şeriat isteriz diyerek halkı isyan ettirmeye çalıştığını, halkın bu harekete katılmadığını, ancak askeri kuvvetler ile gericiler arasında çatışmanın meydana geldiğini, gericilerden 3 kişinin öldürüldüğünü, birisinin ağır yaralı ele geçirildiğini ve bir subay ile bekçinin öldürüldüğünü bildirmiştir. Ayrıca, Menemen'de yapılmak istenen irtica hareketi hakkında araştırma ve incelemelerin hızlı bir şekilde yapıldığı

⁶⁴⁷ Serap Tabak, "Menemen Olayı'nın İzmir Basını'nda Yankıları", *Tarih İncelemeleri Dergisi X*, (İzmir, Ege Üniversitesi Basını, İzmir, 1995, s.315.

⁶⁴⁸ *Hakimiyeti Milliye*, 25 Kanunuevvel 1930; *Cumhuriyet*, 24 Kanunuevvel 1930; *Vakit*, 24 Kanunuevvel 1930; *Son Posta*, 25 Kanunuevvel 1930; *Hürriyet*, 24 Kanunuevvel 1930; *Milliyet*, 24 Kanunuevvel 1930; *Anadolu*, 24 Kanunuevvel 1930; *Akşam*, 25 Kanunuevvel 1930; *Politika*, 24 Kanunuevvel 1930; *Yeni Asır*, 24 Kanunuevvel 1930; *Hizmet*, 24 Kanunuevvel 1930; *Yarın*, 26 Kanunuevvel 1930;

haberini vererek, olayla ilgili bazı kişilerin adliyeye sevk edildiklerini, olay sırasında kaçan iki kişinin bölgedeki iller arasında kurulan haberleşme sayesinde yakalanmaya çalışıldığını okuyucularına duyurmuştur⁶⁴⁹.

Vakit gazetesi, olay hakkında “Şeriat isterim!” başlığıyla Menemen’de bir mürteci ile beş arkadaşının birlikte halkı ayaklandırmak istediğini, gericilerden üçünün öldürüldüğü, birinin yaralı olarak yakalandığını yazmıştır. Bununla birlikte, bir subay ile mahalle bekçisinin öldüğünü, gericilerin “İnna fetehnaleke” yazılı bir bayrak açtıklarını ve bu kişiler hakkında araştırma ve soruşturmaların yapıldığını yazmıştır⁶⁵⁰.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, “Menemen’de Bir İrtica Hareketi Tepelendi” başlığıyla Menemen’de halkı irtica hareketine çağıran kişilerin yakalanarak etkisiz hale getirildiğini belirterek, meydana gelen olayın bölgede büyük bir endişeyle karşılandığını yazmıştır. Ayrıca olay hakkında ayrıntılı bilgi vererek, araştırmalar ile tutuklamaların yapıldığını, Manisa ve Menemen’de güvenliğin sağlandığını, İzmir Vali Yardımcısı ile Cumhuriyet Savcısı’nın otomobillerle Menemen’e gönderildiğini belirtmiştir⁶⁵¹.

Akşam gazetesi, Menemen’de gerici bir ayaklanma olayının meydana geldiğini ve bu kişilerin halkı ayaklandırmaya çalıştığını ancak gerici olayın bastırıldığını belirtmiştir. Gazete, olayı Nakşibendi tarikatına bağlamakla birlikte şehit olan Kubilay’ın ortaya koyduğu fedakarlığa dikkat çekmektedir⁶⁵².

Hürriyet gazetesi, Menemen’de haydutların Sancağı Şerif diye bir çarşaf açarak, halkı ayaklandırılmaya çalıştıklarını, ancak Cumhuriyet jandarması ile ordusunun olaya müdahale ederek ayaklanma girişimini bastırıldığını, asilerin ölü ve yaralı olarak yakalandığını, bir müfreze subayının şehit edildiğini yazmıştır. Bu açıklamayla birlikte gazete, yetkili kişilerin yaptıkları resmi açıklamalara dayalı olarak meydana gelmiş olan olayın şeriat isteği olduğunu belirtmiştir⁶⁵³.

Politika gazetesi, Menemen’de kanlı ve gerici bir olayın meydana geldiğini belirterek, olayın önceden planlanmış olduğunu ve Manisa’da faaliyet gösteren bir tekkenin üyeleri tarafından yönetildiğinin anlaşıldığını yazmıştır⁶⁵⁴.

⁶⁴⁹ Cumhuriyet, 24 Kanunuevvel 1930, s.3.

⁶⁵⁰ Vakit, 24 Kanunuevvel 1930.

⁶⁵¹ Hakimiyeti Milliye, 25 Kanunuevvel 1930, s.1 vd.

⁶⁵² Akşam, 25 Kanunuevvel 1930, s.1.

⁶⁵³ Hürriyet, 24 Kanunuevvel 1930, s.2.

⁶⁵⁴ Politika, 25 Kanunuevvel 1930, s.1-3.

Milliyet gazetesi, olayla ilgili olarak Derviş Vahdeti'nin hortlağı karşısında mıyız? sorusunu sormakta ve Menemen'de şeriat isteyen bir derviş olduğunu belirterek olayda bir askerin şehit edildiğini, ancak olayı gerçekleştiren kişilerin öldürüldüğünü yazmıştır⁶⁵⁵.

Son Posta gazetesi, Menemen Olayı'nda yaralı olarak yakalan kişinin Hazreti İbrahim gibi kendisinin ateşe atılması halinde yanmayacağını söylediğini belirterek olay hakkında bilgi vermektedir⁶⁵⁶.

Yarın gazetesi, olayını gerçekleştiren kişileri sahte ve sefil şeriatçılar olarak nitelemiş ve olay hakkında bilgi vermiştir⁶⁵⁷.

Anadolu gazetesi, Menemen'de irtica olayı meydana geldiğini, silahlı haydutların şeriat isteriz diyerek halkı inkılap aleyhine ayaklandırmak istediklerini fakat halkın buna uymadığını ve olayın Cumhuriyet kuvvetleri tarafından engellendiğini yazmıştır. Olayda bir subay ile bekçinin haydutlar tarafından şehit edildiği, ancak Cumhuriyet hükümetinin gerekli olan önlemleri aldığını okuyucularına bildirmiştir. Ayrıca, Menemen'de meydana gelen olaydan bir ders çıkarılması gerektiğini açıklayan gazete, güvenlik güçlerinin vatandaşların huzur ve emniyetini sağlayabilecek güçte olduğunu belirterek halkın çoğunluğunun Cumhuriyet taraftarı olduğunu vurgulamıştır. Anadolu gazetesi, eğer ayaklanma bastırılmasaydı, "üç beş serserinin" böyle çılgın girişimiyle hiç yoktan memleketin kana boyanabileceğini, vatandaşların huzur ve emniyetinin bozulabileceğini belirtmiştir. Anadolu gazetesi yazısına şu şekilde devam etmiştir.

"Cumhuriyet zabıtasının şuurlu ve çok etraflı tahkikatı hiç şüphesiz bize bu kanlı kuklaları oynatan iplerin nereye kadar gittiğini pek yakında gösterecek ve memleketin emniyetine böyle budalaca suikastlerle saldırmak cesaretini gösterenler adaletin kahhar pençesile ezilecektir.

Ancak haddi zatında şu basit fakat çok manidar teşebbüsün muarızlarımıza çok açık bir ders teşkil etmekte olduğunu da kaydetmeden geçeniyeceğiz.

Hükümete muhalefet yapacağız, Cumhuriyet Halk Fırkasının memleket şümül kuvvet ve kudretine halef getireceğiz fikrile hükümete ve fırkaya ait ne kadar iş varsa hepsine bilakaydii şart saldıрмаğı itiyat edinen ve bunu bir ihtiras derecesine çıkaran muarızlarımız Menemen hadisesinin ifade ettiği karanlık mana karşısında çok etraflı bir surette düşünmek mecburiyetindedirler."

Gazete, birkaç ay öncesine kadar muhalefetin, eleştirme ve konuşma hürriyeti adı altında hükümete karşı saldırıya geçtiğini, bu durumun gözönüne getirilmesiyle gerici

⁶⁵⁵ Milliyet, 24 Kanunievvel 1930, s.1-5.

⁶⁵⁶ Son Posta, 26 Kanunievvel 1930, s.1.

⁶⁵⁷ Yarın, 26 Kanunievvel 1930, s.1-4.

olayı gerçekleştiren karanlık kafalı kişilerin, kendilerinde böyle bir olayı yaratma cesaretini nereden aldıklarını tespit etmenin zor olmayacağını belirtmiştir. Bu durumda, muhaliflerin eğer bizim gibi Cumhuriyetçi olmak iddiasında hakikaten dürüst iseler eleştirilerini böyle karanlık düşünceli kişilere cesaret verecek bir şekilde yapmaktan kaçınmaları gerektiğini yazmıştır⁶⁵⁸. Bütün bu açıklamalarla birlikte gazete irtica olayının nasıl meydana geldiğini, olaya şahit olan muhabirleri tarafından okuyucularına aktarmıştır⁶⁵⁹.

Yeni Asır gazetesi, Menemen’de bir irtica olayının meydana geldiğini, “altı serseri” hainin halkı yapılan inkılaplara karşı kışkırtmaya çalıştıklarını, ancak bu olayın birkaç saat içerisinde bastırılarak hainlerin başlarının ezildiğini ve 24 Aralık 1930 tarihinde olayda ölen şehitler için büyük tören yapılacağını bildirmiştir. Gazete, “İnkılabın Kuvveti” başlıklı makalesi ile Menemen’de hainlerin arkasına takılacak bir kişinin bile çıkmadığını belirtmiştir⁶⁶⁰.

Hizmet gazetesi de, Menemen’de irticai bir olayın meydana geldiğini ve 200 kişinin tutuklandığını yazarak, memleketin düzenini bozmak isteyen hainlerin tepelendiğini belirtmiştir⁶⁶¹. Ayrıca olayın ayrıntılı bir şekilde nasıl meydana geldiğini, yaralı olarak yakalanan gericinin ifadesine dayalı olarak okurlarına aktarmaya çalışmıştır. Olay sırasında serserilere destek vererek gericilerin arkasına takılan halktan bazı kişilerin ilerisini hiç düşünmeyen kişiler olduklarını belirtmiştir. Gazete, yaralı ele geçirilen kişinin ifadesine dayalı olarak mensup oldukları tarikatın bu işi yapmalarını emrettiğini ve Menemen’i olay için daha uygun buldukları için seçtiklerini, kendilerini Burhan Cahit Bey’in “Kankulesi” romanının da etkilediğini yazmıştır. Gazete, büyük Cumhuriyetin gericiliği her yerde ortadan kaldıracığını belirtmiştir⁶⁶².

1.1. Basının Olaya Yaklaşımı

Ulusal ve yerel basın, Menemen Olayı’nın şeriate dayalı gerici bir ayaklanma girişimi olduğu konusunda büyük oranda hem fikirdir. Ancak, ulusal ve yerel gazeteler

⁶⁵⁸ Anadolu, 24 Kanunuevvel 1930, s.1.

⁶⁵⁹ Y.a.g.c., s.1.

⁶⁶⁰ Yeni Asır, 24 Kanunuevvel 1930, s.1.

⁶⁶¹ Hizmet, 24 Kanunuevvel 1930, s.1.

⁶⁶² Y.a.g.c., 24 Kanunuevvel 1930, s.4.

arasında konuya yaklaşım açısından bazı farklılıkların olduğu görülmektedir⁶⁶³. Basındaki farklılıkların nedeni, özellikle 1930 yıllarda basının belli boyutlarda bir serbestliğe kavuşmasıdır⁶⁶⁴. Çünkü bu dönemde basında hükümet yanlısı gazetelerin karşısında muhalif gazeteler de vardır⁶⁶⁵.

Türkiye basınında yer alan önemli gazetelerin Menemen Olayı'na yaklaşımları sekiz noktada toplanmıştır.

Birincisi, Menemen Olayı'nın şeriatla dayalı gerici bir ayaklanma olduğu belirtilmiştir⁶⁶⁶. Hakimiyet-i Milliye, Cumhuriyet, Vakıf, Hürriyet, Milliyet, Son Posta, Yarın, Politika, Halk Dostu, Hizmet, Yeni Asır, Anadolu, Serbest Cumhuriyet, İstiklal, Hür Adam vb. bütün gazeteler Menemen'de meydana gelmiş olan olayı, şeriatla dayalı gerici bir ayaklanma olarak görmüşlerdir⁶⁶⁷.

İkincisi, Menemen Olayı'nın memleketin tümünü yansıtmadığını ve memlekette gericiliğin olmadığı düşüncesidir. Özellikle bu düşünceye sahip olan Hür Adam gazetesidir⁶⁶⁸.

Üçüncüsü, olayın çok esaslı ve geniş kapsamlı olduğu, asıl sorumlularının arka planda buldukları, Menemen halkından bazı kişilerin olay sırasında gericiyi alkışlayarak desteklediği hatta yardım ettiği görüşüdür. Cumhuriyet rejimi tehlike atlattır. Gerici düşüncelerin önüne geçilerek, Cumhuriyet rejiminin korunması için gerekli bütün önlemlerin alınmasının gerektiği savunulmuştur⁶⁶⁹. Menemen Olayı'nı gerçekleştiren mürtecilerin uzun zamandan beri gizli bir faaliyet içerisinde buldukları açıklanmıştır. Eylemi gerçekleştirenlerin Nakşibendi tarikatına mensup kişiler olduğu ve olayda Nakşibendi tarikatının ileri gelenlerinin arka plandaki çalışmaları yürüterek

⁶⁶³ **Vakit**, 24,25,26,27,28,29,30 Kanunuevvel 1930; **Cumhuriyet**, 24 Kanunuevvel 1930; **Hakimiyeti Milliye**, 25,26,27,28,29,30, Kanunuevvel 1930; **Son Posta**, 26 Kanunuevvel 1930; **Yeni Asır**, 24 Kanunuevvel 1930; **Anadolu**, 24 Kanunuevvel 1930; **Yarın**, 24 Kanunuevvel 1930.

⁶⁶⁴ **Avşar**, a.g.e., s.23.

⁶⁶⁵ Hükümet yanlısı olarak görülen gazeteler Cumhuriyet, Vakıf, Hakimiyeti Milliye, Hürriyet, Milliyet, Politika, Akşam, Anadolu, Halk Dostu gazeteleridir. Muhalif olarak gözüken gazeteler ise, Son Posta, Yarın, Yeni Asır, Hizmet, Hür Adam gazeteleri olduğu görülmektedir.

⁶⁶⁶ **Hakimiyeti Milliye**, 25 Kanunuevvel 1930, **Cumhuriyet**, 25 Kanunuevvel 1930,

⁶⁶⁷ **Hakimiyeti Milliye**, **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Vakit**, **Milliyet**, **Akşam**, **Politika**, **Son Posta**, **Anadolu**, **Yeni Asır**, **Hizmet**, **Yarın**, **Halk Dostu**, **Hür Adam**, 24,25,26,27,28,29,30,31 Kanunuevvel 1930.

⁶⁶⁸ **Hür Adam**, 27 Kanunuevvel 1930, s.1.

⁶⁶⁹ **Cumhuriyet**, 27-28-29 Kanunuevvel 1930; **Vakit**, 27-28-29 Kanunuevvel 1930; **Hürriyet**, 24 Kanunuevvel 1930; **Halk Dostu**, 27-29 Kanunuevvel 1930; **Hizmet**, 25 Kanunuevvel 1930; **Politika**, 25-26 Kanunuevvel 1930, s.1-3.

rejimi yıkmaya çalıştığı belirtilmiştir. Ayrıca, Nakşibendi tarikatının şeriata dayalı devlet düzenini kurmayı planladığının tesbit edildiği söylenmiştir⁶⁷⁰.

Dördüncüsü, olayın “basit ve altı serserinin” gerçekleştirdiği, Menemen halkından kimsenin ayaklanmaya katılmadığı görüşüdür⁶⁷¹. Hükümet karşıtı durumunda bulunan ulusal ve yerel basınında, olayın altı serseri tarafından düzenlenmiş, önemli ve kapsamlı olmayan bir hareket olarak görülmüştür. Hareketi gerçekleştirenler sahte ve sefil şeriatçılardır. Cumhuriyet rejimi tehlikede değildir ve güven içerisindedir⁶⁷². İrtica olayını çıkaranların Menemen’i kendileri için müsait bir ortam bulma ümidiyle geldiklerini, fakat ne halktan ne de hükümetten umdukları ilgi, destek ve kolaylığı göremedikleri belirtilmiştir⁶⁷³.

Beşincisi, olayın siyasi ve politik içeriğinin bulunduğu düşüncesidir. Gerici hareketi gerçekleştirenlerin, siyasi düşüncesi dine dayalı devlet yapısının tekrar kurulması idi. Bu doğrultuda Türkiye Devleti’nin çağdaşlaşma yolunda benimsemiş olduğu Cumhuriyet rejimini yıkarak, yerine dine dayalı yönetim şekli olan halifelik sisteminin oluşturulması ve Halife Abdülmecit Efendi’nin tekrar başa getirilmesi düşüncesidir⁶⁷⁴.

Bir kısım gazeteler tarafından Menemen Olayı’nın politik temelleri aranmış, bu doğrultuda Vakit gazetesi, Menemen’de şeriat isteyerek halkı ayaklandırmaya çalışan kişilerin daha önceden particilik adı altında memleketin değişik yerlerinde ortaya atılan fikirlerin Menemen’de sonuç verdiğini belirtmiştir⁶⁷⁵.

Son Posta gazetesi ise irtica hareketi siyasi bir içeriğe sahip midir⁶⁷⁶? sorusunu sormuştur?

Ulusal basında Menemen Olayı’nın politik kaynağı aranmakta ve Menemen Olayı’ndan kısa bir süre önce kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkasıyla, Abdülkadir Kemali Bey’in Adana’da kurduğu Ahali Cumhuriyet Fırkası’nın sorumlu olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Vakit gazetesi, Adana’da Ehali (Ahali) Firkasını kuran

⁶⁷⁰ Cumhuriyet, 26-27 Kanunuevvel 1930; Vakit, 27 Kanunuevvel 1930; Hizmet, 24 Kanunuevvel 1930; Anadolu, 24 Kanunuevvel 1930; Politika, 26 Kanunuevvel 1930.

⁶⁷¹ Yarı, 27 Kanunuevvel 1930; İstiklal, 26 Kanunuevvel 1930; Serbest Cumhuriyet, 27 Kanunuevvel 1930; Yeni Asır, 24,25 Kanunuevvel 1930;

⁶⁷² Yarı, 26-27 Kanunuevvel 1930; Serbest Cumhuriyet, 26 Kanunuevvel 1930; Yeni Asır, 28 Kanunuevvel 1930; İstiklal, 26-27 Kanunuevvel 1930.

⁶⁷³ Yeni Asır, 24,25,26 Kanunuevvel 1930; Hizmet, 26 Kanunuevvel 1930.

⁶⁷⁴ Vakit, 30 Kanunuevvel 1930.

⁶⁷⁵ Y.a.g.c., 25 Kanunuevvel 1930, s.1.

⁶⁷⁶ Son Posta, 31 Kanunuevvel 1930.

Abdülkadir Kemali Bey'in Menemen hadisesinden üç gün evvel ortadan kaybolmasını kendisinin bu hadise ile alakadar olduğunu gösterdiğini belirtmiştir. Derviş Mehmet Menemen'e girdiği zaman "Halife Abdülmecit hudutta bizi bekliyor. Ya Eyyühelmüslimin, kalkınız, müslümanlığı kurtaralım.." diye bağırdığını, eylemi gerçekleştiren haydutların Menemen'de öğleye kadar serbest bir vaziyet bulduklarını belirterek, bundan da mürtecilerin girişiminde aynı zamanda siyasi bir içeriğe sahip olduğunu yazmıştır⁶⁷⁷. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından önce Menemen'de belediye seçimlerini Serbest Cumhuriyet Fırkasının kazanması, irtica hareketini gerçekleştirmeye çalışanları cesaretlendirdiği söylenmiştir.

Altıncısı, olayın siyasi nitelik içermediği⁶⁷⁸ ve olay da SCF'nin ilgisinin bulunmadığı düşüncesidir⁶⁷⁹. Menemen Olayı'nın, dolaylı olarak ve siyasal açıdan Serbest Cumhuriyet Fırkasına yüklenilmesini firkanın kurucularından Ahmet Ağaoğlu kabul etmemiştir. Ahmet Ağaoğlu'na göre, Menemen Olayı'ndan, Serbest Fırka'nın ve fırka arkadaşlarının sorumlu tutulamayacağını belirtmiştir. Fakat hükümet çevresinin muhalefet fırkasının (Serbest Cumhuriyet Fırkası) dökülen kanın sorumlusu olarak ima ve işaret ettiğini, hatta Derviş Mehmet'le alakalarının olduğunu iddia edecek şekilde bir tavır sergilediğini belirtmiştir⁶⁸⁰.

Yedincisi, gericileri etkileyen muhalif gazetelerin yayınları görüşüdür⁶⁸¹. Hürriyet gazetesi, muhalif gazetelerin ihtilal beyannameleri gibi yazılar yazdıklarını belirterek bu durumun gericileri etkilediğini vurgulamıştır⁶⁸². Aynı şekilde Milliyet gazetesi de muhalefet gazetelerinin, gerici çevreleri etkileyerek eylemlerinde teşvik edici faktör içerdiklerini belirtmiştir⁶⁸³. Son Posta gazetesi de muhalefet gazetelerini savunarak, kendilerinin inkılap yolunda ve sol hareketlerde bütün aydınlar ile aynı tarafta olduklarını belirterek, irtica karşısında birbirimize düşmememiz gerekir demiştir⁶⁸⁴.

Sekizincisi, olayı gerçekleştiren kişilerin aklı başında kişiler olduğu ve olayda Çerkez Ethem'in parmağının olduğu görüşüdür. Gericilerin başkanı Mehdi Derviş

⁶⁷⁷ **Vakit**, 30 Kanunuevvel 1930.

⁶⁷⁸ **Son Posta**, 7 Kanunusani 1931.

⁶⁷⁹ **Hizmet**, 25 Kanunuevvel 1930.

⁶⁸⁰ **Son Posta**, 12 Kanunusani 1931.

⁶⁸¹ **Hürriyet**, 26 Kanunuevvel 1930; **Akşam**, 28 Kanunuevvel 1930.

⁶⁸² **Hürriyet**, 26 Kanunuevvel 1930.

⁶⁸³ **Milliyet**, 25 Kanunuevvel 1930.

⁶⁸⁴ **Son Posta**, 27 Kanunuevvel 1930.

Mehmet'in yüzellilikler listesinden Çerkez Ethem ile Kurtuluş Savaşı sırasında birlikte çalıştığı ve Yunanlılara hizmet ettiğinin tespit edildiği belirtilmiştir⁶⁸⁵.

1.2. Olay Hakkında Gazetelerde Yayınlanan Makaleler

Menemen Olayı sonrasında bir çok gazetenin başyazarı gerici olay hakkında makaleler yazmışlardır. Bu yazılar o dönemde yaşamış olan aydın kesimin düşünce yapısını da ortaya koymaktadır.

Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi, "Menemen'deki İrticai Hareket" başlıklı yazısında, Nakşibendi tarikatına mensup oldukları söylenen altı-yedi kişinin Manisa'dan kalkarak bir sabah erkenden Menemen'e geldiklerini, cami basarak oradan aldıkları bayrakla "şeriat isteriz!" diyerek yaygara koparmağa başladıklarını ve halkı kendileri ile beraber ayaklandırmaya çalıştıklarını ancak, halkın ayaklanma girişimine kapılmadığını belirtmiştir.

Yunus Nadi, olayı gerçekleştiren kişilerin ve Menemen halkını ayaklandırmaya çalışanların deli olmadığını söyleyerek, bu silahlı mürteci çetesinin Menemen'de niye başarıya ulaşabilecekleri ümidine kapıldıklarını? Menemen'i ayaklandırabilselerdi ne olacaktı? Başarıya ulaşırsalardı İzmir'in üzerine yürümeği mi hesap etmiş bulunuyorlardı? Hareketin İzmir'de bile başarıya ulaşması için dayandıkları noktalar ne idi? gibi sorular sorarak, bu kişilerin hiçbir sonuca ulaşamayacaklarını, Türk İnkılabı'nın çelik gibi koruyucularının olduğunu ve milletin, akıllı insanların böyle düşüncelere kapılmayacak kadar uyanık olduğunu yazmıştır. Bu açıklamalarıyla beraber, olaydan ibret alınacak noktaların bulunduğunu, son zamanlarda hükümetin ihmal ve hoşgörüsü karşısında hürriyetin memleketimizde alabildiğine kötüye kullanıldığının görüldüğünü, inkılap hareketleri ile değişen bizim gibi toplumlarda basın ve yazı hürriyeti adına hükümetin bu kadar küfür ile hücumu maruz kalması, değişik düşüncedeki halk tabakasındaki insanların böyle olaylara girişmelerine imkan hazırladığını belirtmiştir⁶⁸⁶.

⁶⁸⁵ Cumhuriyet, 25-26-27 Kanunuevvel 1930; Vakit, 28 Kanunuevvel 1930.

⁶⁸⁶ Cumhuriyet, 26 Kanunuevvel 1930.

Yunus Nadi'nin "Mürettep Bir İrtica Karşındayız!" başlıklı yazısında, Menemen Olayı'nın içyüzünün meydana çıkmağa başladığını, önceden tertiplenmiş bir irtica karşısında bulunulduğunu ve bazı gazetelerin dediği gibi olayın "üç beş delinin işi" olmadığını, 6 kişinin arkalarında kendilerine destek veren kişilerin bulunmasından güç alarak böyle bir olayı gerçekleştirmeye kalktıklarını belirtmiştir.

Gericilerin Menemen'i seçmelerindeki sebep ise eylemlerini gerçekleştirmeye uygun bir ortamın bu bölgede bulunduğunu düşündüklerinden kaynaklandığını, girişimin arkasındaki kişilerin inançları ve düşüncelerine göre işin yalnız Menemen ile sınırlı kalmayacağını, irticai hareketin sonuçlanması için diğer gerekli girişimlerin de harekete geçirilmesinin planladığını vurgulamıştır.

Yunus Nadi Bey, olayın önemsiz bir hareket olmadığını belirterek sözkonusu hareketin İstanbul'da dahil olmak üzere Türkiye'nin değişik yerlerine kadar yayılmış bir şebekenin eylemi olduğunu yazmıştır. Olayın şeklen dini ve irticai görünümü yanında rejime suikast içerdiğini, Menemen halkının olay karşısında tepkisiz kaldığını hatta kalabalık içerisinde olayı onaylayanların da bulunduğunu buna karşın Menemen halkının hepsinin suçlanmayacağını belirtmiştir⁶⁸⁷.

Yunus Nadi'nin "Gazi'nin Orduyu Taziyeti" başlıklı yazısında ise Gazi'nin düşünce ve duygularının bir yansıması olarak olay karşısında gösterdiği tepkiyi anlatmıştır. Gazi'nin Türk ordusuna başsağlığı dilediğini, Kubilay Bey'in ölümünde mürtecilerin gösterdiği vahşet karşısında Menemen'deki halktan bazılarının alkışla onaylar bulunmaları bütün Cumhuriyetçi ve vatanperverler için utanılacak bir olay olduğunu Mustafa Kemal'in sözleriyle aktarmıştır.

Yunus Nadi, Menemen halkının şaşkınlık anında ne yapacaklarını bilemeyerek saldırmamalarını kabul edilebilir bulmakla birlikte, Menemen halkının olayı nefret ve lanet ederek, başka hareketlerde bulunarak tepkilerini gösterebileceklerini savunmuş, ancak alkışların o kanlı vahşete aynen ve fiilen katılmaktan hiçbir farkının olmadığını belirtmiştir. Bu doğrultu da herkesin yapması gereken şeyin, olayda kendisine düşen görevi hassas bir şekilde ve hakkıyla yerine getirmesidir demiştir⁶⁸⁸.

Yunus Nadi, "Cumhuriyeti Koruma Kanunu" adlı yazısında ise, rejimlerin yani devletin yönetim şekillerinin halk ve cemiyetler içerisinde kuvvetli adetleri ve çeşitli

⁶⁸⁷ Y.a.g.e., 28 Kanunuevvel 1930.

⁶⁸⁸ Y.a.g.e., 29 Kanunuevvel 1930.

çıkarları olabileceklerini belirterek, halife unvanına sahip sultanların yeryüzünde Allah'ın gölgesi sanıldığı zamanlar ulema sınıfı ile şeyhlerin oluşmasının gayet doğal olduğunu vurgulamıştır. Ancak Allah'ın gölgesinin olamayacağını, böyle bir düşünce içerisinde hareket edilmesinin tek nedeninin kendi menfaatlerini, çıkarlarını korumayı amaçladıkları tezini savunmuştur.

Yunus Nadi'ye göre, "... Türkiye'de istiklal cidalı ile halife unvanını haiz sultanların ipliği pazara çıktıktan sonra umumda asırlık uykudan uyanmayı andırır bir anlayış hasıl oldu. Artık millet, kendi hınmeti ile kendi mevcudiyetini kurtaran istiklal cidalinde olduğu gibi bundan sonra kendi mukadderatına kendisi hakim olacaktı, ve artık bu millete fiiliyatla müeyyet olan bu anlayışa göre bir idare lazımdı. Artık Allah'ın gölgesi yalanı ile bir halife ve sultana ve onun bu halini ayakta tutmakta menfaattar olan tufeyli gürüha hacet ve hayat yoktu. İşte Cumhuriyet rejimi, bu anlamının zaruri neticesidir.

Ancak bu yeni rejim ile menfaatleri yıkılanların bu yeni vaziyeti kolayca kabul edip geçemeyecekleri de pek tabii idi. Onlar eğer ellerinden gelirse yeni rejimi yıkararak eskisinin iadesine çalışmakta menfaattar idiler. Gerçi Cumhuriyeti korumağa ve yükseltmeğe bütün azmimizle çalışmak ahdindeyiz, ve gerçi bu maksatla alınmış kanuni tedbirler de yok değildir. Fakat son Menemen vahşeti ile bir daha anlaşılınıştır ki alınan tedbirlere ilave olunmak lazım gelen başkalarına da ihtiyaç vardır.

Bunun düzcesi Cumhuriyeti korumak için ve yalnız bu maksadı istihdaf eden bir kanun yapmak lüzumundan ibarettir. Bir kanun ki hiçbir ihtimali ihmal etmemiş olsun ve Cumhuriyete kem bakacak her gözü çıkaracak şedit ve kati ahkamı ihtiva etmiş bulunsun. ..." zararın neresinden dönülürse kardır.⁶⁸⁹

Hakimiyeti Milliye gazetesi başyazarı Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), "İnkılap Tehlikede Değildir!" başlıklı yazısında, irtica olayının memleketin her tarafında derin bir nefret uyandırdığını, bu olayı gerçekleştiren kişilerin elbette cezalarını görececeklerini belirterek; bu olaya bakarak inkılabın tehlikede olduğunun söylenemeyeceğini, çünkü inkılabın ağır sorumluluğunu omuzlarında taşıyan büyük kişilerin vazifelerini ve görevlerini yerine getirdiklerini belirtmiştir.

Mahmut Bey'e göre, dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır ki o da, halkın geçmişteki düşüncelerinin yıkılmasının hemen mümkün olmadığı, insanların yalnız cephelerini biraz değiştirebileceği, ruhlara nüfuz etmeyen inkılap hareketlerine karşı çok uyanık bulunulmasının gerekliliğidir. Bu fikirlerle beraber, inkılabın savunulması için her gün vatandaş kanı dökülmesine, her gün zabitlerimizin, öğretmenlerimizin,

⁶⁸⁹ Y.a.g.e., 30 Kanunuevvel 1930.

askerlerimizin başlarını kanlı süngünün ucunda, irtica bayrağı halinde görmeğe hoşgörülü davranılamayacağını belirtmiş ve sözlerine şu satırlarla devam etmiştir.

“... Türk inkılapçılarının en bariz faziletleri, hakikatleri olduğu gibi görmek, ne kadar acı olursa olsun, onlarla karşı karşıya gelmekten korkmamaktır:

Tekkeleri kapadık; fakat dervişler yaşıyor! Medreseleri kapadık; fakat ondan mehcür olanlar duruyor. Halifeliği kovduk; fakat saltanat devrinin nimetleri içinde, o tatlı hatıraları hala zihinlerinde ve ümitlerinde yaşatanların sayısı az değildir.

Şapkayı geydirdik; fakat onu taşıyanların arasında hala bizi tekfir edenler var. “Cebrü ikrah karşısında domuz etini bile yemek caizdir.” Diye, şapkayı taşıdığı için nefisini günahattan ve mesiyetten tenzih eden ve müteselli olan biçarlar var!

Memleket haricinde mütemadiyen tahrikat yapanlar da ayrıdır. Bunların, dalül ve hariçte yaptıkları tahrikatı bilmiyen yoktur. Menemen cinayetinde elebaşı olan Derviş Mehnet’in Çerkes Ethen’in adamlarından olduğu tesbit edilmedi mi?

Uzağa gitmeğe hacet yoktur: Daha son fırka mücadelelerinde bütün bu haleti nûiyelerin tezahürlerini görmedik mi? Belediye intihabatı (seçim) esnasında, şurada burada beliren alametler, derinden derine işidilen tekbir ve tehlil uğultuları, memlekette gizli gizli homurdanan lursunu ve nefretini güçlülükle zapteden bir şeriat fırkasının yaşadığı göstermedi mi? Yazık ki o vakit, ne Halk Fırkasının daima tehlikeleri küçük gören ve müsamaha eden ateşli inkılapları, ne de Serbest Fırkanın dünyayı dümdüz gören safdil ve samimi şefleri bunun farkında olmadılar. Her iki taraf da, politika hislerinin tesiri altında tehlikenin seslerine kulaklarını tıkadılar.

Tekrar ediyoruz: Bütün bu menfi amil ve unsurlar, inkılap için mutlak bir tehlike teşkil etmez. En büyük tehlike; mesul ve gayri mesul hükümet ve inkılap müesseselerinin kayıtsızlığından, müsamahasından ve bilhassa bütün ufukları pembe gören müfrit bir nikbinliğinden doğar.” dedikten sonra Menemen Olayı’nda birinci derecede sorumlu ve kabahatli olanların Derviş Mehmet ve arkadaşlarının olmadığını, olayın asıl sebep ve unsurlarının iyi araştırılarak bulunmasının gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanında cinayet ortamının hazırlanmasına mücade edenlerin, isyancılara kanun dışında hoşgörü gösterenlerin, vazifelerini hakkıyla yerine getirmeyenlerin de onlar kadar suçlu olduklarına dikkat çekmiştir.

Mahmut Bey’e göre, Cumhuriyetin gücü, irtica ve anarşi unsurlarına karşı, eğilmekten ve sarsılmaktan katiyen uzaktır. Bu gerçeği dosta, düşmana göstermek insanlık vazifesidir. Cumhuriyetin güçlü olması, vatanın içinde ve dışında, inkılap aleyhine kıyam (kıyım) teşebbüsünde bulunmayı düşünenleri dikkat etmeye ve korkmaya sevk edecek, dolaylı olarak vatandaş kanının dökülmesine mani olacaktır⁶⁹⁰.

Siirt Mebusu Mahmut Bey’in “Gazi ve Ordu” başlıklı yazısında; Gazi’nin orduya yazmış olduğu yazıdan etkilenmiş ve bu yazıdan alıntılar yaparak görüşlerini

açıklamıştır. Ona göre en kuvvetli sevgilerin, en derin hürmetlerin belli olayların yarattığını ve Menemen Olayı'nın da Gazi ile orduyu birbirine daha sıkı bağlamış olduğunu belirterek, Türk vatandaşlarının Menemen Olayı'nda Gazi ile aynı düşünceler içerisinde bulunduğunu söylemiştir.

Mahmut Bey'e göre, olay da yüzümüzü kızartan tarafın, haydutların genç bir askeri koyun boğazlar gibi kesip başını bayrak direğine takarak teşhir etmelerine karşın, bütün bu vahşi hareket karşısında Menemen halkından bir kısım insanların bir tablo seyrederek gibi hissiz ve tepkisiz kalmasıdır. Ona göre, irtica ve tecavüz olayı, işgalin acısını tatmış bir bölgede meydana gelirse, millet bu tecavüzü doğrudan doğruya Cumhuriyete bir suikast gibi göreceğidir. Ayrıca bu gibi hareketlerin bir daha görülmemesi için yapılması gereken en önemli işin, inkılap prensiplerinin halka sevdirmesi ve bunun için de değişik yayımlara ihtiyaç olduğudur. Resmi ve özel dairelerin, hayır ve kültür kurumlarının çalışmaları gerektiğini söyleyen Mahmut Bey, bu kurumların üzerine düşen görevin büyük ve ağır olduğunu ancak buna hiç önem verilmediğini belirtmiştir⁶⁹¹.

Siirt Mebusu Mahmut Bey, "Hükümetin Tedbirleri" adlı yazısında da acaba hükümet nasıl bir durum alacak? sorusunu sorarak, normal zamanlarda uygulanan önlemlerin böyle durumlarda uygulanamayacağını, hükümetin olayın meydana geldiği Menemen ve çevre kazalarında sıkıyönetim kararı aldığını, bu şekilde hareket edilmesinin sebebini olayla alakası olan ve mahkemelere celbi lazım gelen kişiler arasında hem asker, hem de sivillerin bulunmasından dolayı olduğunu açıklamıştır. Mahmut Bey, hükümetin bu şekilde hareket etmesini doğru bularak, olayla ilgili askeri ve adli mahkemelerin aynı zamanda işleminin doğal olduğunu da vurgulamıştır.

Mahmut Bey'e göre; "Meselenin mahiyeti ve gayesi anlaşılmıştır. Menemen hadisesi irticai, mürettep ve şümullüdür. İnkılabın; irticaa karşı vazifesi vazihdir. Bu hattı hareket; kanunlarla tesbit edilmiştir. Ancak bazı zevat, bu mevzuda irticacı; dindarlık ile karıştırıyorlar. Vatandaşların din ve vicdanı itikatlarına kimsenin müdahaleye hakkı yoktur. Mevcut inkılap kanunları; vicdani ve dini akidelerinden dolayı hiçbir vatandaş mesul tutmıyor. Kanunun tasrih ve hükümetin takip ettiği cürümler; politika ile alakadar olanlardır. Tarihte emsali çoktur: "Din elden gidiyor!.." feryadiyle ortaya çıkanlar, daima sivasî bir hedef takip etmişlerdir. Cumhuriyetin kanunları; buna benzer hareketler karşısında azanı bir şiddet gösterir. Yoksa vatandaşların dini ve vicdani akideleri müteaddi bir mahiyet almadıkça onlara

⁶⁹⁰ **Hakimiyeti Milliye**, 30 Kanunuevvel 1930.

⁶⁹¹ **Y.a.g.c.**, 1 Kanunusani 1931.

karışılmaz. Laik idarenin manasını başka türlü anlamak, yanlış hükümlere yol açar. Esasen hükümetin bugüne kadar takip ettiği politikadan en doğru hükmü çıkarmak ta mümkündür.”⁶⁹²

Siirt Mebusu Mahmut Bey’in “İtidal ve Basiret Politikası” başlıklı yazısında, bir çok aydın insanın, gençlerimizin, öğretmenlerimizin son zamanlarda değişik hürriyet sistemleri üzerinde ilmi görüşler içerisinde dalmış olduklarından, onların bu tartışmalar içerisinde asıl yollarından ayrıldıklarını; İnkılabın emrettiği ileri hareketinin de bu yüzden ağırlaştığını ve Menemen faciasının bu vatandaşları uyandırdığını, hatta onları Cumhuriyet ve İnkılabın tehlikede olup olmadığı konusunda harekete geçirdiğini belirtmiştir.

Mahmut Bey, Menemen Olayı için, yeni bir gelişme olmadığını, tarihin değişik dönemlerinde gördüğümüz irtica sahnelerinden birisiyle karşı karşıya bulunduğunu; ancak inkılabın yüksek prensipleri, bütün halkın ruhuna işleyinceye kadar memleket içinde zaman zaman Menemen Olayı gibi benzer hareketlerin yaşanabileceğini açıklamaya çalışmıştır. Bunun için inkılap sevgisini, ateşini biran olsun içimizde yakmamız gerekir demiştir⁶⁹³.

İffet Halim Hanım ise “İrtica ve Kublay” adlı yazısında, bir evladın yetişmesi için bir annenin yıllarca didinerek, bir okulun senelerce uğraşarak, bir devletin onu yetiştirmek için bütün gayretini sarf ederek uğraştığını söylemektedir. Cumhuriyet Türkiye’inde irticamın en korkunç mikrop olduğunu ancak buna karşı laboratuvarların da mikroplara karşı mevcut aşısının bulunduğunu, bu aşı karşısında mikropların öleceğini belirtmiştir.

İffet Hanım, yazısında Kubilay Bey’e seslenerek, “... Genç Kublay, sen bu memlekette ölen tek adam değildin! Nitekim ölmedin!.. Hainler senin başını bir mızrağa geçirebilirler, gözlerini kan bürüyener, senin kanını içebilirler. Fakat netice bir hiçtir; gene hasta onlar, gene ölen onlardır; sen bütün bir milletin kalbinde, bütün bir gençliğin kafasında yaşıyorsun! Anneler gene seni doğuracaktır. Ordu gene seni arasında görecektir!

Sana el uzatan eller her an kırılmağa, seni yemek isteyen başlar her an kesilmeğe sana göz diken gözler her an oyulmağa mahkumdur; eğer onlar gene bir saniye bulup göz açmak, el uzatmak cesaretini bulurlarsa, bilki bu kabahat bizindir. Biz, velev bir saniye olsun onları görmek fecaatuna tahammül etmiş bulunuyoruz demektir. Hayır, artık yetişir; biz başlarındaki sarkla bu milleti boğmak isteyen bu canavarların bu kuru nümayişlerine artık bir saniye olsun göz yummayız! Önümüzde koskoca bir tarih kitabı var; orada sarıklar, kanlar, felaketler hep birbirine karışmış, kara yazılarla gözümüzün önünde duruyor. Biz o yazıların üstüne kanımızla Cumhuriyeti nakşettik; o Cumhuriyet ki, o tekkeleri mektep

⁶⁹² Y.a.g.e., 2 Kanunusani 1931.

yapmağı, o medreselere kütüphane kurmağı, o kafalara hakikat aşılamağı emreder; artık bu topraklarda bu vaki emirlerin karşısında başka bir şey yaşayamaz! Eğer hala yaşamak isteyenler varsa bu topraktan çıkabilirler, aksi halde onlar için ölüm mutlaktır. ...⁶⁹⁴ demiştir.

Hakimiyeti Milliye gazetesi yazarlarından Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)'nun "Derviş Mehmedin Verdiği Ders" adlı yazısında, Derviş Mehmet ve arkadaşlarının şimdiye kadar görmeğe alıştığımız alelade fesatçılardan tamamen farklı olduğunu; Derviş Mehmet'in ne Şeyh Sait kabiliden bir asi, ne Şeyh Vahdeti gibi demagog, ne de Kabakçı Mustafa gibi bir huruç ehli olduğunu belirtmiştir.

Yakup Kadri'ye göre, Derviş Mehmed'i harekete getiren unsurlar arasında politik, ekonomik veya her hangi bir demagojik unsura rastlanmadığı, onu harekete getiren düşünceler de bu unsurlar varsa bile özellikle bunlardan birine tabi olduğu iddia edilemez demiştir. Bunun içindir ki, İzmir ilinin ileri gelenleri bu olaya ilk önce hiçbir mana verememiş ve olayın faillerinin ne yaptıklarını bilmeyen birkaç serseri diyerek tarif etmiştir dedikten sonra, kim ne derse desin Derviş Mehmet'in bu delice harekete sevk eden şeyin bizim adi cürümleri tetkik ederken kullandığımız ölçülere sığmadığına dikkati çekmiştir.

Yakup Kadri Bey, Derviş Mehmet'in Menemen'e olağanüstü bir şekilde ve Allah sevgisinden dolayı kendinden geçmiş bir şekilde geldiğini (fevkaledi tasavvufi cezbe) belirtmektedir. Derviş Mehmet, etrafındakilere hidayete erdiğini, bütün manevi kuvvetleri kendisinde topladığını, hak tarafından bir kurtarıcılık yetkisi aldığını, 70.000 melaikenin (meleğin) kendisine yardım etmeğe hazır bulunduğunu söylerken, hiç şüphesiz kendisi de bunlara inanıyordu. Eğer inanmamış olsaydı çevresindekileri inandıramazdı demektir⁶⁹⁵.

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)'nun "Medeni Ahlak" başlıklı yazısında, Menemen Olayı'nın dikkatimizi çeken tarafının, halkça medeni ahlaktan ne derece yoksun olduğumuzun göstergesi olduğunu söylemiştir. Eğer, olay sırasında Menemen halkı, ahlaki değerlerine sahip çıkarak gericilere engel olsalardı böyle bir vahşetin meydana gelmeyeceğini savunmuştur. Bu düşüncesini, desteklemek amacıyla da Menemen sıkıyönetim mahkemesi başkanının "Yazıklar olsun, bir adam sokakta boğazlanırken, siz karılar gibi evlerinizde kapanmış oturuyordunuz" sözünü kullanmıştır.

⁶⁹³ Y.a.g.e., 12 Kanunusani 1931.

⁶⁹⁴ Y.a.g.c., 2 Kanunusani 1931.

⁶⁹⁵ Y.a.g.c., 16 Kanunusani 1931.

Yakup Kadri, Menemen Olayı'nın psikolojisine dair birçok tartışmanın yaşandığını da söyleyerek, bu konuda birçok soruların sorulduğunu, "Şu ne yapabilirdi? Bu ne yapmalı idi?" ancak hiç kimsenin, hepimiz Kubilay gibi ölmeliydik! cevabını vermediğini belirtmiştir. Bu durum içerisinde etrafta bir takım resmi sorumlu kişiler arandığını, bunun sebebini de memlekette medeni ve sosyal vicdan anlayışının henüz gelişmediğini, halkın kendisinin de bir takım görev ve sorumluluklarının olabileceği fikrinin ve duygusunun daha oluşmadığına dikkat çekmiştir. Bunun için, Türk inkılapçıların bütün çalışmasının halka biran önce yoksun bulunduğu medeni ve ahlaki terbiyeyi vermek gayesine yönelmesini istemiştir⁶⁹⁶.

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)'nun "Fehmi Kublay'ın Canhıraş Şehadeti" başlıklı yazısında, bu olayın bir işaret ve gerçekleştiren kişilerinde bir gölge olduklarını belirtmiştir⁶⁹⁷.

Vakit gazetesi başyazarı Mehmet Asım Bey, "Menemen İrtica Hareketi" başlıklı yazısında, Menemen'de meydana gelen olayın Manisa taraflarında Nakşibendi şeyhliği yapan Derviş Mehmet isminde mürteci bir yobazın mehdilik davasına kalkışarak yanında "silahlı beş serseri" ile birlikte halkı Cumhuriyet kanunları aleyhine kışkırtmak, Şeriat isteyerek halk arasında bir 31 Mart isyanı çıkartmak istenildiğini belirtmiştir.

Mehmet Asım Bey, yakın tarihimizde böyle konularda tecrübeli olmamıza rağmen kör ve cahil irtica yılanının memleketin bu köşesinde başını kaldırmaya teşebbüs ettiğini, irtica hareketinin önceden planlı bir şekilde hazırlandığını söyleyerek, şu soruyu sormaktadır. Acaba fesat tertibatını yapanlar öldürülen veya ele geçirilen beş altı kişiden mi ibarettir?⁶⁹⁸

Mehmet Asım Bey'in, "Vaziyet Ciddidir" başlıklı yazısında, büyük hastalıkların genellikle küçük sorunlarla başladığını, bu sorunların bazen önemsiz bir baş ağrısı veya hafif bir hararet şeklinde meydana geldiğini, mikrobu vücudun herhangi bir noktasına yerleştiğini, buna çok dikkat edilmesi gerektiğini ve ileride çok önemli sorunlara neden olabileceğini belirterek Menemen'de meydana gelen olayı böyle bir rahatsızlığa benzetmiştir. Olayın içyüzünde bir takım gizli fesat mikroplarının hissedildiğini, Cumhuriyet kanunlarının hiçbir kimsenin dini inançlarına, ibadetine karışmadığını ortaya koyarak, bu adamların din ve şeriat namına yaptıkları bu vahşetin ve cinayetin

⁶⁹⁶ Y.a.g.c., 30 Kanunusani 1931.

⁶⁹⁷ Milliyet, 30 Kanunuevvel 1930.

⁶⁹⁸ Vakit, 25 Kanunuevvel 1930.

hangi din ve şeriat kuralları ile uzlaşmakta olduğunu sormuştur. Ve yazısına şu cümlelerle devam etmiştir. "... Her halde Manisa gibi memleketimizin nisbeten en münevver bir muhitinde bir takım kimseleri kendilerinin din ve kan kardeşi olan en kıymetli vatan evlatları aleyhine bu derece merhametsiz bir vahşete ve cinayete sevkeden amilleri alelade nazar ile görmek doğru değildir.

Fethi Beyin Serbest Fırkası faaliyette bulunduğu, hususile belediye intihabatı mücadeleleri olduğu sıralarda şurada burada yeşil bayrak çekilmek, din perdesi altında propaganda yapılmak şeklinde bazı şikayetler gazete sütunlarına kadar aksetmişti; fakat fırka mücadeleleri arasına karışan bu şikayetler sırf fırkacılık gayret ile icat edilmiş uydurma sözlerden ibaret olmak üzere gösterilmek istenilmişti. Halbuki şimdi ortada müsbet bir hakikat, her türlü şüphelerden azade bir hadise vardır. Şimdiye kadar el altından hükümet aleyhine dinsizlik propagandası yapan adamlar ellerine silah olarak meydana çıkmak ve devletin inzibat kuvvetlerine müsellağan karşı gelmek cesaretini göstermişlerdir. Bu vaziyeti çok dikkat ve ehemmiyetle mütalea etmek ve ona göre tedbirler almak zarureti vardır.

Vakıa hadiseyi bir iki meczubun cinneti eseri gibi telakki edenler görülmektedir. Fakat böyle bir telakkiye kapılarak işi tamik etmemek ve ona göre esaslı tedbirler almamak bizi bir gün tamiri imkansız olmasa bile çok müşkül tehlikeler karşısında bırakabilir."⁶⁹⁹

Vakit gazetesi yazarlarından Sabri Etem, "Şeriat İsteriz!" başlıklı yazısında, Menemen'de bir şeyhin bayrağı eline alarak şeriat istediğini ve bu sözün yeni bir söz olmadığını, bütün faciaların onun arkasında saklandığını, cinayetlerin onun arkasında işlendiğini belirtmiştir.

Sabri Etem Bey'e göre, şeriat şaraba dökülen tuz gibidir. Haramı helal kılar. Şeriat sözü, her zaman eskinin yeniye hücumunda bir bayrak gibi ortaya çıkmıştır⁷⁰⁰.

Mehmet Asım Bey, "Hadise Müretteptir" başlıklı yazısında, Menemen Olayı'nın önceden planlanılarak tertiplenmiş olduğunu; Manisa'da hazırlanmış olan irtica planının uygulanması için çete üyelerinin silahlanarak dağ yollarından Menemen'e gelmelerini ve kasabanın içerisine girmek için sabahın alaca karanlığını bekleyerek doğrudan camiye gitmelerini irtica teşebbüsüne girişmezden evvel nasıl düşündüklerini, hareketlerinde sonuca ulaşmak için nasıl kafa yorduklarını ispatladığını vurgulayarak, hazırlanan bu planın 18-20 yaşlarındaki bir takım cahil, tecrübesiz gençlerin işi olmadığını söylemiştir⁷⁰¹.

Mehmet Asım Beyin "Anlamalıyız!" başlıklı yazısında ise bu acı olayın bütün memleket ve millete ibret dersi verecek nitelikte olduğunu, Derviş Mehmet'in

⁶⁹⁹ Y.a.g.c., 26 Kanunuevvel 1930.

⁷⁰⁰ Y.a.g.c., 26 Kanunuevvel 1930.

⁷⁰¹ Y.a.g.c., 27 Kanunuevvel 1930.

yüzelliliklerden Çerkez Ethem'in adamı bulunduğın belirtmiştir. Bu durumu hayretle karşılamıştır⁷⁰².

Mehmet Asım Bey'in "Şerirlerin Cezası Şüphesiz Verilecek" başlıklı yazısında, olay sırasında Menemen halkından bazı kimselerin el çırparak alkışladıklarının duyulduğunu, fakat Türk milleti içinde bu kadar alçak ruhlu insanların bulunabileceğine inanmadıklarından böyle bir olayın meydana geldiğini başlangıçta kabullenmediklerini söylemiştir. Fakat daha sonradan alkışlama olayının doğru olduğu haberini aldıklarını ve bu durumun çok iğrenç olduğunu belirterek şu açıklamaları yapmıştır. "... Orada bu müthiş faciayı görenlerden bir kısmı kaçmış. Bir kısmı da el çırparak Derviş Mehmetin cinayetini alkışlamıştır! Hatta Derviş Mehmet hami bu alkışlardan aldığı fazla cüret ile orada bir dükkandan sicim bile almış ve bu sicim ile Kubilay Beyin başını dalalet bayrağına iyice bağlamıştır!..

Fakat bu iş bu kadarlıkla kalamaz, kalmamalıdır. Kalmıyacaktır. Vazife ve inkılap şehidi kahraman Kubilay Beyin başı kesilirken orada bulunupta bu emsalsiz cinayeti alkışlayan Menemenliler kimler ise birer birer meydana çıkarılacaktır ve birer birer yüzlerine tükürülecek, kanunî cezaları verilecektir. Gazi Hazretlerinin çok güzel dedikleri gibi bütün Cumhuriyetçi ve vatanperverleri utandıran bu şenaat karşısında Türk milletinin hissettiği çok derin elemeler ve teessürler ancak bu suretle biraz sükunet ve teselli bulacaktır."⁷⁰³

Mehmet Asım Bey, "Vatan İşinde Vazifesizlikler" başlıklı yazısında, Menemen irticai hareketi esnasındaki kusurlarından dolayı kaymakam Cevat Bey'in görevinden alındığını, Jandarma Kumandanı Fahri Beyin tutuklanmasının hükümetin bu meselede ne kadar ciddi ve dikkatli hareket ettiğini söyleyerek, irtica olayının yalnız eylemi gerçekleştirenler üzerinde dikkat çekmediğini; aynı zamanda olay esnasında gerek Menemen'deki halkın, gerek görevli bulunan hükümet yetkililerinin aldıkları durum herkesi düşündürecek bir şekil ve içerikte olduğunu belirtmiştir.

Mehmet Asım Bey'in olay sırasında dikkatini çeken önemli bir taraflar ise Jandarma Kumandanı Fahri Bey ve kuvvetinin olay sırasında ortalarda gözükmemesi ile Menemen kazasının mülkiye amiri olan Kaymakam Cevat Bey'in isminin hiç duyulmamış olmasıdır. Asım Bey, olay sırasında Kaymakamın ne yaptığını öğrenmek amacıyla yazısında çeşitli sorular sormaktadır. "Kaymakamın bu işten hiç haber almamış mıdır? Jandarma Kumandanı Fahri Bey ona bir şey söylememiş midir? Söylemiş ise o ne yapmıştır?"

Mehmet Asım Bey, Kaymakam Bey'in görevinden alınarak, Jandarma Kumandanının tutuklanması üzerine, bu kişilerin görevlerini yapmadıklarının ortaya

⁷⁰² Y.a.g.c., 28 Kamunuevvel 1930.

⁷⁰³ Y.a.g.c., 29 Kamunuevvel 1930.

çıktığını belirtmiştir. Ayrıca, bu durumun Kubilay Bey'in başının kesilmesine ve irtica hareketinin ortaya çıkmasına sebep olduklarını da söyleyerek açıklamalarını şu şekilde sürdürmüştür. "... Eğer bilahare diğer askeri kuvvet yetişerek mürtecileri tenkil etmemiş olsaydı hiç şüphesiz kaymakam Cevat Bey ile jandarma kumandanı Fahri Beylerin korkaklıkları ile mehti çetesine verdikleri cüret ve cesaret memlekete çok pahahtya malolabilirdi. Neticede daha birçok masum kanı akabilirdi. Menemen irticaı gibi bir hadise karşısında mülkiye memurları ile jandarma kumandanlarının vazifelerini yapmamaları diğer her hangi bir meselede kusur etmeleri ile kıyas edilemez. Çünkü Menemen kaymakamı ile jandarma kumandanı doğrudan doğruya mürtecilere itaat etmemiş olsalar bile onların cinayane faaliyetleri önünde hareketsiz kalmaları netice itibarile çok farklı değildir.

Şunu da ilave edelim ki Menemen hadisesi esnasında vazifelerini yapmamış olanlar yalnız isimlerini zikrettiğimiz iki zata münhasır kalmıyor. Tahkikatın neticesi tabii bunları da birer birer meydana çıkaracaktır. Her halde meşum hadise esnasında ufak veya büyük kusuru görülenlerden hiçbiri cezasız kalmıyacaktır. Menemen hadisesi ve onun neticesi bundan sonra gerek devletçe ve gerek milletçe herkes için ibret alınalıdır."⁷⁰⁴

Darülfünun müderrislerinden Halil Nimetullah Bey'in Vakit gazetesinde çıkan "Kara Vak'a Karşısında" başlıklı yazısında, Muasır medeniyetin en yüksek seviyesi olan Halkçı ve Cumhuriyetçi bir rejime sahip bugünkü Türk milletinin vatanında böyle canavarca bir olayın meydana gelmesine bir türlü inanmadığını, utandığını, yüzünün kızardığını ve içinin kan ağladığını söylemiştir. Bu olayı gerçekleştiren kara cahillere lanetler yağdırarak, Türk gençliğine seslenmekte ve bu geri zihniyeti, eskimiş inançları, batıl düşünceleri kafalardan silecek olanların gençler olduğunu vurgulamaktadır⁷⁰⁵.

Hilmi Ziya (Ülgen)'in "Mefkure Şehidi Kubilay" başlıklı yazısında, Fehmi Kubilay'ın bizim için bir işaret, fikir ve hürriyet inkılapları için bir kurban olduğunu belirterek tutuculuğa ve kara cahilliğe karşı gerçeklerin savunulması için toptan ve tüfekten daha kuvvetli bir simge haline geldiğini vurgulamıştır⁷⁰⁶.

Son Posta gazetesi başyazarı Mehmet Zekeriya (Sertel), "İnkılap Emniyet Altındadır" başlıklı yazısında, Menemen Olayı'nda şeriat bayrağı açan yobazın karşısında Türk öğretmeninin görüldüğünü ve bu cesaretini kanıyla ödeyerek inkılap için kendini feda etmekten çekinmediğini belirtmiştir. Yazısını şu açıklamalarla devam ettirmiştir.

"... İnkılap, silaha dayandıkça yerleşmiş addedilemez. Cebir ve kuvvetle tutunan inkılap henüz gönüllere ve fikirlere hakim olamamış demektir.

⁷⁰⁴ Y.a.g.c., 31 Kanunuevvel 1930.

⁷⁰⁵ Y.a.g.c., 30 Kanunuevvel 1930.

⁷⁰⁶ Y.a.g.c., 10 Kanunusani 1931.

Fakat bu iki vak'a inkılabın artık emniyet altında bulunduğunun en büyük delilidir.

Muallim ve Türk genci inkılabın bekçisidir. Her iki hadisede de (Şeyh Sait isyanı ve Menemen olayı) bu vazifesini muvaffakiyetle yapmıştır. Demek ki inkılap gençlerin ve bilhassa muallim sınıfı gibi münevver gençlerin ruhunda ve kalbinde yerleşmiştir. İnkılap gençlikte bir iman haline geldikten sonra artık emniyet altında demektir. ...⁷⁰⁷.

Mehmet Zekeriya Sertel Bey'in, Son Posta gazetesinde "Muvakkat Tedbir ve Devamlı Tedbir"⁷⁰⁸, "Menemen Hadisesinden Memnun Olanlar"⁷⁰⁹, "Şeyhler, Misyonerler ve Masonlar"⁷¹⁰ adlı başlıkları taşıyan ve Menemen Olayı ile ilgili yazıları yayınlanmıştır.

Milliyet gazetesi başyazarı olan Falih Rıfkı (Atay), "Demokrasinin Başı" adlı yazısında, şeriatçıların her yerde demokrasiyi yıkmaya çalıştıklarını, bu türlü eylemleri gerçekleştiren kişilerin serseri olamayacaklarını ve bütün şeyhlerin, dervişlerin, mehdilerin Türkiye'de hala nefes almakta olduğunu belirterek bunlara karşı Cumhuriyet, demokrasi ve batılılaşma fikirlerini savunanların Ankara'nın yüksek ve sarp inkılapçıların olduğunu belirtmiştir.

Falih Rıfkı Bey, açıklamalarını şu şekilde sürdürmüştür. "... Evet, Türkiye'de ne irtica, ne de anarşinin muvaffak olmasına imkan yoktur. Çünkü mesuliyetini hisseden bir inkılap fırkası ve onun başında büyük inkılapçılar vardır.

Gerçi bu fırkayı yıkmak için muftiler çok uğraştılar. Eğer Ankara'yı düşürebilseydiler kimi bilerek, kimi bilmiyerek, kimi isteyerek kimi istemiyerek, inkılabın kafasını düşürmüş olacaktı. ...

Menemene gelen kudurmuş, ya çıldırılmış bir adam değil, bir cemiyet tarafından hazırlanmış, çetesini toplamış, vuruşmağa, dağa çıkmağa karar vermiş siniri yerinde bir adamdır. Bir vakayı büyütme korkaklık ve küçültme, eğer hesaplı değilse gaflet neticesi ise gurur eseridir. Korkaklar gibi mağrurlar da çabuk düşerler.

Hesaplı kelimesini merak mı ettiniz? Evet, Menemen vakasına konan teşhisler politika tüccarlığına ket vurur diye düşünenler şu bizim eski Babiali caddesinde az doğıldır.

Bir memleketin vaziyetini, hususiyetini, yüzünü astarını iyi tanımayanlar, o memlekette her vakit davalarını kaybetmişlerdir ve kaybedeceklerdir. İnkılaplar ideal şuurunu katı realite kabı içinde saklamazlarsa, yalnız düşünürler ve görmezlerse, kendilerini dar bir yuvarlak içine hapsederlerse, kış sinekleri kadar kolayca avlanırlar. Sekiz taraftan öne sürülen bir nazariye öksesi saklanmıştır: Tutarsanız elinizden, koklarsanız burnunuzdan tutulursunuz. ...

⁷⁰⁷ Son Posta, 27 Kanunuevvel 1930.

⁷⁰⁸ Y.a.g.c., 31 Kanunuevvel 1930.

⁷⁰⁹ Y.a.g.c., 6 Kanunusani 1931.

⁷¹⁰ Y.a.g.c., 18 Kanunusani 1931.

Bizim demokrat layık, liberal muhalefet çocuğunu, “Balıkesir” de bir tekkede yatırıp kaskete yarım keçekülâh biçimi veren müritler büyültmeğe çalışmadılar mı? Demokrasinin ömrüne bir daha dua edelim”⁷¹¹.

Falih Rıfkı Bey’in, Milliyet gazetesinde çıkan diğer yazılarına bakıldığında, “Adliyemizle Anlaşalım”⁷¹², “Maarifimizle Anlaşalım”⁷¹³ başlıklarını taşımakta ve gericilikle yapılacak mücadelede, adliye ile eğitimin çok önemli olduğunu vurgulayarak, bu iki alanda yapılacak çalışmalar doğrultusunda böyle olayların önüne geçilerek önlemlerin alınabileceğini söylemektedir.

Akşam gazetesi başyazarı Necmettin Sadık’ın “Korkunç Bir Tereddidi Alameti” başlıklı yazısı ile Menemen’de meydana gelen olay karşısında korkunç bir soysuzlaşmanın, yozlaşmanın görülmeye başladığını savunmuştur⁷¹⁴.

Hürriyet gazetesi başyazarı Raif Nezih Bey’in, “İrtica Yılanı”⁷¹⁵ başlıklı yazısında dine dayalı gerici hareketleri bir yılanla benzetmektedir. “Gençlik ve Cumhuriyeti” başlıklı yazısında hükümet görevlilerine seslenerek, temiz bir toplumda irticanın barınamayacağını, temiz bir toplumu gerçekleştirecek olanların da köylere dağılarak çalışacak gençler olduğunu belirtmektedir⁷¹⁶.

Mahmut Reşat Bey’in, Hürriyet gazetesinde yayınlanan yazısında ise, aydın insanları iki sınıfa ayırmakta ve irticaya karşı hakiki aydın kesimin karşısında irtica ile beraber olan ve maske takarak kendilerini saklayan aydın kesimin bulunduğunu belirtmektedir⁷¹⁷.

Nihat Şevki Bey’in, Hürriyet gazetesinde yayınlanan “İnkılap Yaşayacaktır” başlıklı yazısında, Mustafa Kemal Paşa’ya seslenmekte ve Menemen Olayı nedeniyle ondan af dilemektedir. Memlekette gerici hareketlere yaşama hakkı verilmeyeceğini, inkılap hareketlerine engellemek isteyenlerin ezileceğini de ayrıca belirtmektedir⁷¹⁸.

Hizmet gazetesi başyazarı Orhan Rabmi Bey’in “6 Hainler” başlıklı yazısında, tarihin bu olayı altı hainler vakası olarak kaydetmesi gerektiğini, üç masum ve vatanını seven kişinin şehit edildiğini hunların acısını kalplerde hissedildiğini belirtmiştir.

⁷¹¹ Milliyet, 25 Kanunuevvel 1930.

⁷¹² Y.a.g.c., 6 Kanunusani 1931.

⁷¹³ Y.a.g.c., 7 Kanunusani 1931.

⁷¹⁴ Akşam, 30 Kanunuevvel 1930.

⁷¹⁵ Hürriyet, 25 kanunuevvel 1930.

⁷¹⁶ Y.a.g.c., 26 Kanunuevvel 1930.

⁷¹⁷ Y.a.g.c., 19 Kanunusani 1931.

⁷¹⁸ Y.a.g.c., 28 Kanunusani 1931.

Rahmi Bey, toplumda fertlere ve hükümete ibret derslerini olayların verdiğini, zamanında bazılarının Serbest Fırka'nın bütün hareketlerinin irticai bir içerikte görülmesinin yanlış bir düşünce olduğunu, bununla birlikte bazı kimselerin de memlekette gerici olmadığını söylemesinin doğru olmadığını, gericilerin bulunduğunu açıklamaya çalışarak yazısına şu sözlerle devam etmiştir.

“... Evet Serbest Fırka katiyen mürteci değildi ve ona kuvvet vermediği, yahut ona (oluk) vazifesi görmediği katiyen hatırına getirmemişti. Yalnız şu da muhakkak ki, Serbest Fırkanın samimiyeti, vatanperverlik, temizlik ve hakiki fırkacılık fıskıran binasının etrafında, bir yerde barınmak isteyen bir takım tufeyliler dolaşmak istediler. İçeriye girmek istiyorlardı. Fakat ona imkan bulamadılar. Çünkü muhalefetin şuurundan korktular. Işık karşısında kalmış yarasalar gibi karanlığa dağıldılar. Bundan evvel şarkta “Kürt İsyanı” şeklinde gene irticaya dayanan ve inkılabı istihdaf eden bir hareket olmuştur. Türk ordusunun varlığında tecelli eden milli şuur ve inkılabın kabraman çocukları; tarihte bir de “Ağrı dağı” sahifesi açarak bu hareketi tepelediler. Ağrı dağının sarp yamaçlarında, inkılap namına şuheda abideleri kurarak her şeyi hallü faslettiler.

En sonra, güzel Menemen'in sinesinde, (6 hainlerin) hareketi görüldü. 6 hainler kim olabilir?... Kafaları esrar dalgasıyla uyuşmuş, dinin nıvanasını, vicdaniyatı, vatanperverliği, Türklüğü anlamamış, cahil, tufeyli birkaç mürteci müsveddesi!..

Bunlar zannettiler ki, inkılap, çerden çöpten bir nesnedir. Bir çakıl taşı ile yıkılabilecek sırça bir saray yahut bir sayhada ödü patlayacak bir varlıktır... Onlar öyle tevehhüm ettiler ki, Menemen'de veya her hangi bir vatan köşesinde kendi mefsedetlerine, kendi hainane emellerine boyun kırarak peşlerinden takılacak insanlar vardır. Halbuki, bu vahime ve bu zan, bir anda Menemen'in şuurlu halkının kuvvetli bakışları önünde yıkılıp gitti. Hareketlerinden geri dönmeğe imkan kalmadığını ve nasıl olsa sehpaye gideceklerini anlıyan bu irtica palyaçoları nihayet son bir cüretle malum olan hadiseyi çıkardılar. ...” diyerek, meydana gelen olayın Türk İnkılabı'nın ne kadar kuvvetli temellere dayandığını ve irtica hareketinin artık hiçbir şey yapamayacağını belirtmiştir. Yeni Türkiye devletinde ister hükümet isterse muhalefet tarafında olsun bütün vatandaşların irticanın karşısında olduğunu, yapılan samimi ve nezih muhalefetin gayesinin İnkılap ve Cumhuriyet lehinde, irticanın aleyhinde Cumhuriyetin yükselmesini amaçladığını vurgulamıştır⁷¹⁹.

Yeni Asır başyazarı İsmail Hakkı Bey, “İnkılabın Kuvveti” başlıklı yazısında, koca Menemen'de bu hainlerin arkasına takılacak bir kişi çıkmamıştır açıklamasını yaparak, meydana gelen olayı küçük de olsa irticai bir hareket olarak görmektedir.

İsmail Hakkı Bey, memlekette irtica vardır. İnkılap tehlikeye düşüyor diye yaygara yapmış olanların, Türk milletinin inkılabı karşı sadakat derecesini bir defa daha

⁷¹⁹ Hizmet, 25 Kanunuevvel 1931.

görerek utanmaları gerektiğini söylemiştir. Meydana gelen bu olaya Menemen Olayı demek yerine altı kendini bilmez küstahlığı demek daha doğru ve isabetli olacağını belirtmiş, Menemen Olayı denmesinin Menemen'in bilinçli halkına onun vatanperver Cumhuriyetçi çocuklarına hakaret olacağı görüşünü dile getirmiştir. Ayrıca, Menemen'in olayla alakası olmadığını, Menemen'in altı esrarkeşin tecavüzüne uğramış ve bağrından üç şehit vermiş bir yer olduğunu da vurgulamıştır⁷²⁰.

İsmail Hakkı Bey'in, "Hayasızca İddialar"⁷²¹, "Mesuller Kimlerdir?"⁷²², "Ne İstediklerini Biliyoruz?"⁷²³, "Matbuat ve Tenkit Hürriyeti"⁷²⁴ başlıklı yazılarıyla görüşlerini açıklamıştır. Bu yazılarda ne yaptıklarını bilmeyen gafillerin halkı etkileme çabası içersine girdiklerini söyleyerek hükümet yanlısı gazeteleri eleştirmektedir. Hükümet yanlısı gazetelerin kendilerine saldırmasını muhalefeti susturmak olarak yorumlamaktadır. Bununla birlikte, yapılan inkılabın Türk milleti tarafından hazmetmediği iddiasını ortaya atmanın anlayışsızlıktan kaynaklandığını da belirterek bunun yanlış olduğunu vurgulamıştır.

İsmail Hakkı Bey, olayın meydana geliş anında alınması gereken önlemlerin alınmadığını söyleyerek olayın feci şekilde sonuçlanmasında sorumlu bulunan kişilerin başında bölgedeki yöneticiler ile güvenlik kuvvetleri olduğunu belirtmiştir. Menemen'de görevini yerine getiren Jandarma kumandanı bulunmuş olsaydı, ilk yapacağı işin sayıları kaç olursa olsun elindeki bütün jandarma ve bekçilerle suçluların etrafını sarması ve bir taraftan da alaydan yardım isteyerek suçluları yakalamağa çalışması gerektiğini savunmuştur. İsmail Hakkı Bey, altı serserinin 4-5 saat şehrin göbeğinde eylemlerini gerçekleştirmelerine fırsat verilmesini bölgedeki idaresizliğin bir sonucu olarak görmüştür. Olayda sorumluluğu bulunan diğer kişilerin ise, şimdiye kadar memlekette varlığını sürdüren tekkeleri meydana çıkarmayanlar olduğunu belirtmiştir. Bunlarla beraber hükümet yanlısı gazetelerin yaptıkları yayınları eleştirerek memlekette irtica varmış, olay çok önemliymiş gibi yayınların bazı kesimlerin girişimlerini arttırabileceğini vurgulamıştır⁷²⁵.

⁷²⁰ Yeni Asır, 24 Kanunuevvel 1930.

⁷²¹ Y.a.g.e., 25 Kanunuevvel 1930.

⁷²² Y.a.g.e., 26 Kanunuevvel 1930.

⁷²³ Y.a.g.e., 28 Kanunuevvel 1930.

⁷²⁴ Y.a.g.e., 4 Kanunusani 1931.

⁷²⁵ Y.a.g.e., 24 Kanunuevvel 1930.

Resimli Şark Dergisinde yazısı çıkan Mahmut Yesari Bey'in "Tarikatı Medeniye" başlıklı yazısında, din kisvesi altında küfür ve hareketler meydana geldiğini, Menemen'de medeniyeti ile tarikatların çarpıştığını belirterek, gerici kesimi yanlış anlayışların, haksız şikayetlerin beslediğini savunmuştur⁷²⁶.

2. Menemen Olayı Karşısında Ulusal ve Yerel Basının Tutumu

Ulusal ve yerel basın Menemen Olayı'nı dine (şeriata) dayalı irticai (gerici) bir ayaklanma olarak görmekle birlikte, meydana gelen olaya farklı boyutlarda bakışları, basının olay karşısında tavır ve tutumunu da belirlemiştir.

Basının bir kısmı olaya çok sert bir tutum içerisinde yaklaşarak, şiddetli tedbirlerin alınarak Cumhuriyetin korunması gerektiğini savunmuştur⁷²⁷. Bir kısım gazeteler ise daha yumuşak önlemlerin alınmasını ve kesinlikle hürriyetlerin kısıtlanmamasını istemiştir⁷²⁸. Hakimiyeti Milliye, Cumhuriyet, Vakıf, Milliyet, Son Posta, Hürriyet gibi gazeteler de olay karşısında halkın tepkisi yansıtılarak, olay karşısında alınması gereken önlemleri vurgulamışlardır⁷²⁹. Yapılan soruşturma ve yargılamaları günü gününe vererek, olayın gündem de kalmasını sağlamışlardır. Hatta ibret olması içinde olay sırasında öldürülen gericiler⁷³⁰ ile yargılamalar sonucunda idam cezasına çarptırılarak infazı gerçekleştirilen gericilerin fotoğraflarını yayınlamışlardır⁷³¹.

2.1. Ulusal ve Yerel Gazeteler Arasında Tartışmalar

İstanbul ve İzmir'de yayınlanan gazetelerden hükümet tarafı ile muhalifi olan gazeteler arasında Menemen Olayı konusunda şiddetli münakaşalar olmuştur.

⁷²⁶ Mahmut Yesari, "Tarikatı Medeniye", Resimli Şark, Yıl:1, Sayı:2, Şubat-1931, s.1 vd.

⁷²⁷ Vakıf, 8 Kanunusani 1931; Anadolu, 24 Kanunuevvel 1930.

⁷²⁸ Hür Adam, 27 Kanunuevvel 1930.

⁷²⁹ Son Posta, 30 Kanunuevvel 1930; Hakimiyeti Milliye, 30 Kanunuevvel 1930, Vakıf, 30 Kanunuevvel 1930.

⁷³⁰ Y.a.g.e., 28 Kanunuevvel 1930.

⁷³¹ Son Posta, 5-7 Şubat 1931; Anadolu, 5 Şubat 1931.

İstanbul'da yayınlanan hükümet yanlısı Milliyet gazetesi ile muhalefet yanlısı Son Posta gazetesi arasında, Menemen Olayı nedeniyle tartışma yaşanmıştır. Milliyet gazetesi başyazarı Falih Rıfkı (Atay)'ın, "Demokrasinin Başı" başlıklı yazısında; bizim demokrat, laik, liberal muhalefet çocuğunu "Balıkesir'de" bir tekkede yatırıp kaskete yarım keçekülâh biçimi veren müritler büyültmeğe çalışmadılar mı?⁷³² (Kastedilen Serbest Cumhuriyet Fırkası başkanı Ali Fethi Okyar) diyerek muhalefeti eleştirmesi ve Menemen Olayı'nın meydana gelmesinde muhalefetin etkisinin olduğunu belirtmiştir.

Son Posta gazetesi başyazarı M. Zekeriya (Sertel), "İnkılap Emniyet Altındadır" başlıklı yazısıyla, Milliyet gazetesinde yapılan eleştiriyi üzerine çekerek, Falih Rıfkı Bey'in kendisine ve Son Posta gazetesine çatmasını haksız bularak, kendilerinin muhalefet yapmak için muhalefet yapmadıklarını, kendilerinin inkılap işinde ve sol hareketlerde bütün aydın kişilerle birlikte aynı safta yer aldıklarını, irtica karşısında birbirlerine düşmemeleri gerektiğini, inkılabın aydın insanların gönüllerine ve kafalarına hakim olduğu müddetçe yaşayabileceğini söylemiştir. İnkılabı kurşun sıkmak isteyenlerin karşısında aydın kişiler birlikte çalışmazlarsa, sol hareketleri savunanlar birbirlerine düşerlerse, işte o zaman irticanın kuvvetlenmesine yardım etmiş olurlar açıklamasını yapmıştır⁷³³.

İstanbul basınında meydana gelen diğer bir tartışma hükümet yanlısı Vakit gazetesi ile muhalefet tarafından bulunan Yarın gazetesi arasında yaşanmıştır.

Vakit gazetesi, "Alakasızlık" başlığıyla verdiği haberde, Yarın gazetesine göre Menemen Olayı'nın olmadığını belirttiğini, bu gazetenin Halk fırkasına ve hükümetine karşı muhalifet yapan bir gazete olduğunu, Anadolu Ajansı tarafından bildirilen hiçbir haberi bu gazete tarafından yayınlanmadığını vurgulamıştır. Bütün gazetelerin büyük bir dikkat ve önemle takip ettiği bir olayın bu gazetenin bu kadar ihmal etmesinin nedeninin araştırılması gerektiğini söyleyerek, Yarın gazetesinin Menemen Olayı hakkında yazı yazmamasının sebebini, bu olayın başarıya ulaşamamasında görmekte⁷³⁴.

Yarın gazetesi ise kendilerine karşı yapılan eleştirilere karşı, Milliyet, Cumhuriyet, Akşam gazetelerine tepki vermiştir. Yarın gazetesi, Milliyet gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Bey'i, taşkın ruhlu imamzade olarak yorumlamaktadır.

⁷³² Milliyet, 25 Kanunuevvel 1930.

⁷³³ Son Posta, 27 Kanunuevvel 1930.

⁷³⁴ Vakit, 26 Kanunuevvel 1930.

Yarın gazetesi, Menemen Olayı hakkında İzmir’de yayınlanan İstiklal gazetesi ile Serbest Cumhuriyet gazetelerinin haberlerinden faydalanarak, olayın “altı cahil serserinin” gerçekleştirdiği delice bir hareket olduğunu bundan dolayı olayın mühim olmadığını, hareketi gerçekleştiren kişilerin çevrelerinde halkı toplamayı başaramadıklarını ve diğer gazetelerde yazılanların yalan olduğunu söylemiştir⁷³⁵.

Yarın gazetesi, iki günden beri diğer gazetelerde bazı fevkaladelikler gördüklerini belirterek, Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi Bey’e de eleştirilerde bulunmuştur. Yarın gazetesine göre, Menemen Olayı’nı bazı gazetelerin kendi mesleki rekabetlerine alet ettiklerini, bu doğrultuda bir intikam hırsı içersine girdiklerini, bilhassa Yunus Nadi Bey’in kükremiş bir halde vicdanlarındaki kötü ve temiz olmayan emellerini göstermeye çalışarak tarihten yalan dolan şeyler söylemeye başladığını belirtmiştir. Bazı gazeteler hala memlekette Cumhuriyet davasında ikilik yaratmaya gayret ettiklerini, Cumhuriyeti yalnız kendilerine mal etmek istediklerini belirtmiştir⁷³⁶.

Yarın gazetesi, hükümet yanlısı gazetelere saldırmaya devam etmekte, onları jurnalcılık gayreti içerisinde görmekte ve Yunus Nadi, Falih Rıfkı ve Necmeddin Sadık Beylerin keyfi için adalet, Allah için darağacına çekilmez açıklamasını yapmıştır⁷³⁷.

Hürriyet gazetesi, mürteciler saltanatı geri getirmeyi ve Abdülmecid’i tekrar padişah yaparak tahta çıkarmayı istiyorlardı açıklamasını yaparken, Anadolu gazetesi de Menemen Olayı’nı muhalif gazetelerin yaptıkları yayınların beslediğini yazmıştır.

Bu yazılara karşılık Yeni Asır gazetesi, bu suçlamaların gerici uyarı niteliğinde, memlekete ise fenalık şeklinde yazmıştır⁷³⁸.

İzmir yerel basında ise Menemen Olayı üzerine en şiddetli münakaşalar Yeni Asır ile Anadolu gazeteleri arasında meydana gelmiştir⁷³⁹.

Yeni Asır gazetesi Menemen’de meydana gelen olayı irtica hadisesi olarak duyurmakla birlikte, İnkılabın kuvvetli olduğunu, Menemen’de hainlerin arkasına bir kişinin bile takılmadığını belirtmiştir. Menemen’in olayla alakasının olmadığı, yalnızca “altı esrarkeşin” tecavüzüne uğramış bir yer olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir⁷⁴⁰. Olay kapsamlı olarak görülmemiş hatta çok da önemsenmemiştir. “Altı esrarkeş

⁷³⁵ Yarın, 27 Kanunuevvel 1930.

⁷³⁶ Y.a.g.c., 28 Kanunuevvel 1930.

⁷³⁷ Y.a.g.c., 29 Kanunuevvel 1930.

⁷³⁸ Cumhuriyet, 27 Kanunuevvel 1930, s.4.

⁷³⁹ Yeni Asır, 24,25,26,28 Kanunuevvel 1930; Anadolu, 24,25,30 Kanunuevvel 1930.

⁷⁴⁰ Yeni Asır, 24 Kanunuevvel 1930.

serserinin” gerçekleştirdiği ve güvenlik güçlerinin bu serserilere karşı gerekli önlemleri almaması nedeniyle böyle bir sonucun ortaya çıktığını söylemiştir. Ayrıca, olayda sorumlu bulunanların şimdiye kadar memlekette yaşayan tekkeleri görmeyen, meydana çıkarmayanlarda olduğunu belirterek, hükümeti suçlamıştır. Bütün bunlarla birlikte, hükümet yanlısı gazetelerin yayınlarını eleştirerek, memlekette irticanın olduğu ve olayın çok kapsamlı bulunduğu gibi yayınların yanlış olduğunu, böyle yazıların bazı küstahların girişimlerini arttırabileceğini savunmuştur.

Yeni Asır gazetesine göre içeride ve dışarıda bütün memleketi şüpheli durumda göstermenin, inkılabı Türk milletinin hazmetmediği iftirasını ortaya atmanın anlayış noksanlığından kaynaklandığını belirtmiştir⁷⁴¹.

Yeni Asır gazetesi, Menemen irtica Olayı'nın kapsamlı olmadığını, bazı gazetelerin yayınlarının abartılı olduğunu bildirmiştir. Fırkacı gazetelerin yine ateş püskürmeye başladığını söyleyerek, bütün güçleriyle muhalefete saldırıya geçtiklerini vurgulamıştır. Gazete olayla ilgili bütün gerçeğin ortada bulunduğunu, “altı yobaz”, örümcek kafalı şeriatçının, üç vatan evladını öldürdüğünü, onların temiz kanını içtiğini belirterek, irticain kımıldadığı her yerde istediği sonuca ulaşamayacağını, orada ancak Cumhuriyetçiliğin hüküm süreceğini açıklamaya çalışmıştır.

Gazetenin özellikle aşırı tepki verdiği konu, meydana gelen olaydan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın sorumlu tutulmasıdır. İrtica yılanının başkaldırmasına sebep, üç aylık siyasi bir hayatı olan muhalefet (Serbest Cumhuriyet Fırkası) fırkası ve yobazların cüretlerini arttıran muhalif gazetelerin yayınları olduğu fikrini Yeni Asır gazetesi kabul etmemektedir. Muhalefet gazetelerinin Cumhuriyet sistemine hücum etmediklerini, sadece idari ve iktisadi hatalar konusunda eleştiride bulduklarını ve irtica hareketini kesinlikle körüklemediklerini açıklamıştır. Muhalefet gazetelerine bu şekilde davranmasını ise hür kalemlerin kırılması, yayın hürriyetinin engellenmeye çalışılması olarak görmektedir⁷⁴².

Anadolu gazetesi ise Menemen'de başkaldıran irtica kuvvetinin “üç, beş esrarkeş serserinin” meydana getirdiği bir olay olmadığını, irtica hareketinin önceden hazırlandığını, örgütünü kökleştirmiş bir tarikatın irtica hareketi olduğunu savunmuştur⁷⁴³.

⁷⁴¹ Y.a.g.c., 26 Kanunuevvel 1930.

⁷⁴² Y.a.g.c., 28 Kanunuevvel 1930.

⁷⁴³ Anadolu, 25 Kanunuevvel 1930.

Anadolu gazetesi, özellikle muhalefet gazetelerini eleştirerek, hükümete muhalefet yapacağız, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın memleketteki kuvvetini ve kudretini kıracağız fikriyle bugüne kadar yapılan bütün işlere saldırılmasını ve bunu bir ihtiras derecesine çıkararak muhalefetin, Menemen Olayı karşısında düşünmesi gerektiğini vurgulamıştır. Gazete, muhalefetin hürriyet fikirleriyle saldırmadık hükümet otoritesi, hırpalamadık memleket kudretinin bırakılmadığını, Menemen Olayı'nı gerçekleştiren kişilerin kendilerinde böyle bir eylem gerçekleştirme düşüncesini nereden bulduklarını gösterdiğini belirtmiştir. Ayrıca, eğer muhalefet Cumhuriyetçi ise böyle karanlık düşüncelerini gerçekleştirmek isteyen kişilere cesaret verici yayınlar yapmaması gerektiğini ortaya koymuştur⁷⁴⁴. Anadolu gazetesi, yaralı olarak yakalanmış suçluya niçin Menemen'i seçtikleri sorusunun sorulduğunu; suçlunun bu soruya, Menemen'de Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarlarının kazandığını ve Menemen'de kendilerine destek verildiğini söylediğini belirtmiştir⁷⁴⁵.

Anadolu gazetesi ise "Bir Hakikat – Kim Mes'uldür" başlıklı yazısında, muhalefet gazetelerinin (Yeni Asır – Son Posta – Hizmet gazeteleri) 24 Kanunuevvel 1930 tarihinde yayınladıkları yazıları eleştirmiştir. Anadolu gazetesi, Menemen'de başkaldıran irtica kuvvetini "üç beş esrarkeşin", "birkaç baldırı çıplağın" alelaide ve kendi başına bir hareket şeklinde göstermeğe, karşımızda beliren bir tehlikeyi mümkün olduğu kadar küçültmeğe çalışılmasının doğru olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, memleketin ve halkın huzuru namına muhalefet gazetelerinin düşüncelerinin doğru olmasını temenni ettiklerini fakat maalesef işin öyle olmadığını, Menemen'de başkaldıran kara kuvvetin kelimenin tam manasıyla önceden hazırlanmış, teşkilatını kökleştirmiş bir irtica hareketi olduğunu savunmuştur⁷⁴⁶.

Anadolu gazetesi, muhalefet gazetelerin ilk günlerdeki yayınlarının daha sonra değişmeye başladığını belirterek; "... Kara kuvvetin başkaldırmak cüretini bulduğu ilk günlerde hadiseyi mümkün mertebe basit göstermeğe, alelaide altı esrarkeşin manasız bir hareketi şeklinde tasvir etmeğe çalışan muarızlarımız hükümetin tahkikatı inkişaf ettikçe dillerini değiştirmeye başladılar. Şimdi artık aziz bir gencin ve iki vatandaşın asil kanlarına malolan Menemen hadisesinin ehemmiyet ve şumulünü onlarda itiraf ediyorlar.

Bir iki günden beri diller değişti. Hükümete hücum edenler değişmeye başladı. ... Manevi mesuliyeti üzerlerinden atmak için umumi alakayı başka noktalarda teksife çalışmaya başladılar.

⁷⁴⁴ Y.a.g.e., 24 Kanunuevvel 1930.

⁷⁴⁵ Y.a.g.e., 25 Kanunuevvel 1930.

⁷⁴⁶ Y.a.g.e., 25 Kanunuevvel 1930.

Fakat bunda muvaffak olmayacaklardır.

Onlara göre hadise ilk günlerde zannedildiğinden biraz daha şünullü olmakla beraber gene ehemniyetten aridir ve onun bu şekli almasında olsa olsa Menemen'deki idare adamları ile onların amirleri mesuldur." asıl suçluların manevi destek verenler olduğunu, inkılabın geleceği için bu manevi sorumluların meydana çıkarılmasını, hatta cezalandırılmaları gerektiğini de vurgulamıştır⁷⁴⁷.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVİRİM ŞEHİDİ MUSTAFA FEHİMİ KUBİLAY

I. Hayatı ve Ailesi

Mustafa Fehmi Kubilay⁷⁴⁸, Giritli bir ailenin çocuğudur. Babası Hüseyin Efendi, annesi Zeynep Hanım'dır. Ailesi 1902 yılında Girit'ten İzmir'e göç etmiştir. Kubilay Bey'in ailesi, bir süre İzmir'de kaldıktan sonra geçim sorunları nedeniyle Adana ilinin Kozan ilçesine göç etmiştir. Kubilay, Rumi 1322 (Miladi 1906) yılında Adana'ya bağlı Kozan'da doğmuştur⁷⁴⁹. Ailesinin İzmir'e geri dönmesi Kurtuluş Savaşı sonrasındaki yıllar da olacaktır. İlköğretim yıllarını (1913-1919) Aydın'da geçirmiştir⁷⁵⁰. Ailesinin Antalya'ya taşınmasından sonra burada bir süre terzi çıraklığı yapmıştır⁷⁵¹.

Kubilay Bey, Öğretmen okulu öğrenimine 1920 yılında Antalya'da başlamış sonradan İzmir ve Bursa'da devam ederek 1925 yılında öğretmen olarak mezun olmuştur. Kubilay'ın asıl adı Mustafa Fehmi olup Kubilay adını İzmir Erkek Öğretmen Okulunda öğrenci iken almıştır. Tarihteki ünlü Türk kahramanlarının veya Türklerin yaşadıkları yerlerin adlarını bir soyadı gibi almak, o yılların yeni akımı olduğu için bu adı almıştır. Öğretmenlik görevine İzmir'in Söke ilçesinde başlamış⁷⁵² daha sonra Aydın iline gelerek burada devam etmiş ve 1926-1929 yılları arasında öğretmenlik görevini yapmıştır. Aydın'da Gazipaşa İlkokulunda öğretmenlik görevini yaparken, Menemen Zafer İlkokulu öğretmenliğine atanmıştır. Göreve başladıktan kısa bir süre sonra askere gitmiştir.(1929) Askerlik görevine İzmir-Gaziemir'de başlamış daha sonra İstanbul-Harbiye'ye gönderilmiştir. İstanbul-Harbiye'de bir süre kaldıktan sonra öğretmenlik görevini yaptığı İzmir'in Menemen ilçesinde bulunan 43. Piyade Alayın da,

⁷⁴⁷ Y.a.g.c., 30 Kamunuevvel 1930.

⁷⁴⁸ Mustafa Fehmi Kubilay'ın resmi; Ek.23-24.

⁷⁴⁹ Üstün, Devrim..., s.9; Soyak, a.g.c., s.452.

⁷⁵⁰ Üstün, Devrim..., s.9

⁷⁵¹ EGMPD, s.41.

⁷⁵² Çetinkaya, a.g.c., s.10.

Birinci Takım 3. Bölükte takım komutanlığına getirilmiştir⁷⁵³. Asteğmen Kubilay şehit düştüğü zaman 24 yaşındaydı.⁷⁵⁴

Mustafa Fehmi Kubilay'ın, eşi Fatma Vedide Hanım İzmir-Karşıyaka Muallim Mektebi'nden (Öğretmen Okulu) mezun olmuş ve İzmir'in Ödemiş ilçesinin Bozdağ nahiyesine başöğretmen olarak görevlendirilmiştir. Ancak Ablası Zehra'nın Aydın'ın Çine ilçesine ilkokul öğretmeni olarak tayin edilmesi üzerine babaları ikisinin birlikte olmalarını istediğinden tayin yerini Çine'ye aldirmiştir⁷⁵⁵.

Vedide Hanım, Kubilay Bey ile İzmir'de Öğretmen Okulundan mezun olduğu sene (1926-1927) tanışmıştır⁷⁵⁶. Vedide Hanım bir süre Çine'de görev yaptıktan sonra çalışma yeri değiştirilerek, Aydın merkezde Gazipaşa Okuluna alınmıştır. Kubilay Bey'in de buraya gelmesiyle belli bir süre aynı okulda birlikte çalışmışlardır. Kubilay Bey ile Vedide Hanım 1928 yılında Aydın'da evlenmişlerdir. Kubilay Bey ve eşi Vedide Hanım'ın Aydın'da yapılan nikahı, aynı zamanda Aydın'da Türk Medeni Yasasına göre kıyılan ilk resmi nikahtır⁷⁵⁷. Evliliklerinden ölümüne kadar 1.5 yıllık kısa bir süre içerisinde birlikte yaşayabilmişlerdir. Bu süre içerisinde bir erkek çocukları olmuş ve Vedat (Vedat Aktuğ) ismini koymuşlardır⁷⁵⁸.

⁷⁵³ Üstün, Devrim..., s.9.

⁷⁵⁴ Soyak, a.g.e., s.452.

⁷⁵⁵ Çtinkaya, a.g.e., s.7.

⁷⁵⁶ Y.a.g.e., s.8.

⁷⁵⁷ Y.a.g.e., s.11.

⁷⁵⁸ Üstün, Devrim..., s.57; Kubilay Bey, şehit edildiğinde 1,5 yaşında (18 aylık) Vedat Aktuğ adında bir erkek çocuğu vardı⁷⁵⁸. Kubilay Bey, askerlik nedeniyle eşi Fatma Vedide Hanım ile oğlu Vedat Aktuğ'dan bir süre için ayrılmak zorunda kalmıştı. Fatma Vedide Hanım ile oğlu Vedat Aktuğ, olayın meydana geldiği tarih de Gönca'nın Tuzaklı Köyünde bulunuyorlardı. Çünkü Vedide Hanım bu köyde öğretmenlik yapıyordu. Vedat Aktuğ Kubilay Bey'in olayın meydana geldiği tarihte küçük bir bebek olduğundan babasını tanımanıştı. Babası hakkında bütün bildiklerini annesi ve amcası Ali Kubilay Bey'den öğrenmişti.

Vedat Bey, ilkokul üçüncü sınıfa dek Tuzakçı'da kaldı. Buradan Bandırmaya taşınmışlar ve orada ilkokulu bitirmiştir. Vedat Kubilay Bey, Bandırma'ya geldikten sonra yaklaşık 10 yaşlarında iken okulda öğretmenlerinin babası hakkında sorular sormaya başlamaları üzerine, olayı ve babası hakkında ayrıntılı bilgilerin annesinden bu dönemde öğrendiğini söylemektedir.

Vedat Bey, orta ikinci sınıfta okurken annesinin ikinci eşi Hamdi Ersöz ile evlenmesi üzerine, İzmir'e amcasının yanına giderek, Karşıyaka ve Karataş ortaokullarında öğrenimine devam etmiş ancak şartlar uygun olmadığı için okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Okulu bıraktıktan sonra, bir süre amcasının yanında kaldıktan sonra, Manisa'nın Soma ilçesinde imaden ocağında kömürleri tahlil işinde çalışmaya başlamıştır. Bir arkadaşının Nazilli Basma fabrikasında iş bulduğunu söylemesi üzerine 1946 yılında

Kubilay Bey, Asteğmen olarak Menemen'e geldiği dönemde askeri kışlada ikamet etmiştir. Hafta sonlarında ise İzmir-Karşıyaka da oturan annesi Zeynep Hanım'ın yanına gitmiştir. Kubilay Bey, haftanın birkaç gecesinde Zafer İlkokulu'nun (Kubilay İlkokulu) bahçesine bitişik Türk Ocağı'na uğrarmış, öğretmen arkadaşlarıyla geç vakitlere kadar sohbet toplantıları yapmışlardır. Bazı geceler Türk Ocağı'ndan birkaç arkadaşla birlikte çıkar, kışlaya giden yolda sohbet ederek yürürmüşlerdir. O, bu yola "Kışla Yolu" demiş ve bu gidişle "Kışla Yolu" adlı bir roman yazacağını belirtmiştir. Arada sırada kendisine romanın ne olduğu sorulduğunda, neşeli ve şakacı haliyle birer romanın kahramanlarını tanıtır, olayları ve olayların geçtiği yerleri anlatmıştır. Romanın konusu yaşantılardan alınmıştır. Roman'da kendisi, arkadaşları, kışla yolunun geceleri ve gündüzleri vardı. Ancak Kubilay Bey, Kışla Yolu adlı bir roman bırakmadı ama kanıyla yazdığı devrim yolu⁷⁵⁹nda bir Menemen Olayı bıraktı.

1.1. Kişilik Yapısı

Kubilay Bey, neşeli, gerçekçi, akılcı, ülkesini seven, hareketli ve atak, öğrencilerini Atatürk devrimleri doğrultusunda yetiştirmeye çalışan bir yapıya sahipti. Her konuda tartışmaya her an hazır ve açık yürekliydi. Üzüntülü günlerinde dalgın ve az konuşurdu. Gür saçlarına rağmen saçlarındaki akların (beyazlık) çokluğu ona ayrı bir olgunluk kazandırmıştır. Milli ve toplum hayatı ile ilgili konularda duygulu ve titizdi. İnanıldığı ve bağlandığı fikirleri ısrarla ve heyecanla savunurdu. Konuşmalarını savunduğu fikirler yönüne çevirerek, tartışma havasını daima canlı tutmasını bilmiştir⁷⁶⁰. Yeni kurulan Türkiye Devleti'nin sisteminden ödün vermez tavrıyla birlikte yapılan devrimlere karşı herhangi bir tepki geldiği anda çok çabuk sinirlenirdi. Karakter

---

Nazilli'ye gitmiştir. Vedat Bey, fabrikada bir süre çalıştıktan sonra askere gitmiş, askerden döndükten sonra da evlenmiştir. Üç oğlu ve bir kızı bulunan Vedat Bey, 1964 yılında Almanya'ya işçi olarak gitmiş ve burada üç yıl kalmıştır. Daha sonra Nazilli Belediyesinde Zabıta Memuru olarak çalışmıştır. Nazilli Belediyesinden emekli olan Vedat Bey bir süre serbest olarak çalışmıştır.

Vedat Bey, babasının ölüm yıldönülerinde Menemen'de düzenlenen törenlere her sene katılmaya çaba gösterdiğini, gerici hareketler ile olay hakkında üzüntü verici karşı yayınların kendisini çok üzdüğünü belirtmiştir. Çetinkaya, a.g.e., s.26; Üstün, Devrim..., s.59.

⁷⁵⁹ Üstün, Devrim..., s.20.

açısından sinirli bir yapıya sahipti. Birden bire kızar, ancak bir süre sonra da yumuşardı. Ama hiçbir zaman kırıcı olmamış ve çevresine karşı çok saygılı olmuştur. O, arkadaşları arasında güvenilen bir dost, sevilen ve aranan bir kişi idi. Sporu çok severdi. İzmir'deki futbol maçlarını kaçırmaz, spor hareketlerini ve haberleri okur, bu konudaki tartışmalara istekli katılırdı⁷⁶¹. İçki ve sigara içmez, kahveye gitmez, kumar oynamazdı⁷⁶². Kitap okumayı çok sever, kendi branşında olsun yada olmasın yeni bir kitabı mutlaka bulup okumak ister; ancak kitap azlığından yakınırdı. Çevresindekilerden yeni yayınlar olup olmadığını araştırır, kendisinde bulunan kitapları arkadaşlarına tanıtıp okutmaktan hoşlanmıştır⁷⁶³. Kitap bulamadığı zaman gazete okur çevresine her zaman bir şeyler vermeye çaba gösterir, öğrencilerine Atatürk devrimlerini öğretmeye çalışmıştır⁷⁶⁴.

1.2. Şehit Kubilay'ın Cenaze Töreni

Menemen Olayı'nın meydana gelmesinden bir gün sonra 24 Aralık 1930 tarihinde yetkili makamlar şehitlere büyük bir tören yapılması için hazırlıklar yapmaya başlamışlardır⁷⁶⁵.

24 Aralık 1930 tarihinde Şehit Kubilay Bey ile İki bekçinin cenaze töreni yapılmıştır⁷⁶⁶. Şehitlerin cenaze merasimi saat 12.00'de başlamıştır. İzmir'den gelen Türk Ocağı üyeleri, Muallimler Birliği Heyeti üyeleri, İzmir Milletvekilleri, Vali, Belediye Başkanı, Muallim Mektebi İzcileri, Manisa'dan gelen Fırka kumandanı Cavit Paşa ve maiyeti, etraftan gelen heyetler, Menemen askeri ve mülki erkanı, askeri bando, bütün mektep talebeleri, jandarma ve askeri müfrezeler, kadın ve erkek binlerce halk büyük şehitlerin cenaze merasimine iştirak etmişlerdir. Törene bir çok çelenk de gönderilmiştir. Şehitlerin cenazeleri Menemen Memleket Hastanesinde kefenlendikten sonra tabuta konulmuş, şanlı bayrağımızla sarılarak Menemen'e 15 dakika uzaklıktaki mezarlığa götürülmüştür⁷⁶⁷.

⁷⁶⁰ Y.a.g.e., s.19.

⁷⁶¹ Y.a.g.e., s.20.

⁷⁶² Çetinkaya, a.g.e., s.12 vd.

⁷⁶³ Üstün, Devrim..., s.19.

⁷⁶⁴ Çetinkaya, a.g.e., s.14.

⁷⁶⁵ Cumhuriyet, 25 Kanunuevvel 1930, s.4.

⁷⁶⁶ Üstün, Devrim..., s.27.

⁷⁶⁷ Cumhuriyet, 26 Kanunuevvel 1930, s.2.

Cenaze alayı şu sırayı takip ederek yürümüştür. İlk sırada askerler, ikinci sırada çelenk taşıyan askerler, üçüncü sırada cenaze otomobili, dördüncü sırada mebuslar, Vali Paşa, Manisa Fırka kumandanı Cavit Paşa, beşinci sırada memurlar ve güvenlik güçleri, altıncı sırada CHF'nin ileri gelenleri, yedinci sırada Milli Eğitim Memurları ve Öğretmenler, sekizinci sırada halk yer almıştır. Cenaze alayı, hastaneden sonra hükümet binasının önüne gelmiş ve saat 12.15'te buradan hareket etmiştir. Merasim çok hazin olmuştur. Törene katılanlar göz yaşları içinde cenaze merasimini izlemişlerdir. Kubilay'ın naaşı yağan yağmura rağmen büyük bir kalabalık eşliğinde Menemen sokaklarından geçirilerek mezarlığa gidilmiştir. Kabristanlıkta şehitlerin cenaze namazları ayrı ayrı kılınmıştır. Şehitlerin gömülmesinden sonra saygı duruşu ve konuşmalar yapılmıştır⁷⁶⁸. Törende Teğmen İhsan Bey⁷⁶⁹, Teğmen Bahri Bey, Öğretmenler Birliğinden Celal Bey ile Mustafa Rahmi Bey ve Menemen Türk Ocağı adına Muhittin Bey, olayı kınayan konuşma yapmışlardır⁷⁷⁰.

Tören de ilk konuşmayı yapan, Teğmen İhsan Bey;

"Büyük Türk Cumhuriyetinin Genç Türk mefkuresinin öz yürekli aziz şehidi! Kahraman arkadaş, ulu Kubilay!

Sen, pis ağızlarında esrar kokan, aciz, zillet ve meskenet timsallerinin namert ellerile şehit oldun.

Büyük çocuk sen ölmedin. Adın, Türk medeniyet ve terakki tarihinin baş sahifesine geçti. Temiz ve asil ruhun Türk semasında parlayan ezeli bir yıldız oldu. Sen, ta... Allaha kadar yükseldin... Büyük şehit!

Her damlası Cumhuriyet aşk ve imanun mahırakı olan saf ve pak kanının aktığı yerde arkadaşlarını vakur bir hayetle millet huzurunda intikamını aldılar. Ruhun şadolsun!

Kalpleri ebedi ve ezeli cumhuriyetin rızık ilham ile çarpan, onun nuru ve sahar heyecan ile mestolan, medeniyet, itila, yaşamak yolunda yürüten ve dönüyen gençlik!

Müsterih ol! Bülent namını, yetim yavrunu unutmayacak.

Ondan sana selam ve payansız hürmet.."⁷⁷¹ sözlerini söylemiştir.

İhsan Bey'den sonra Teğmen Bahri Bey;

"Biz senin intikamını, senin kanunun aktığı yerde, onun sıcaklığı zail olmadan aldık.

Ey muhterem şehit!

Şunu sen ve bütün cihan bilsin ki cumhuriyetin güzel kokusile meşbu olan bu vatan havası başka hiçbir teşekkülün pis kokusile telvis edilmeyecek, vatanın hiçbir parçasına yabancı el değmeyecek.. Değmek isteyen eller kırılacak; hurdahaş olacak, dikilcen gözler çıkarılacaktır.

⁷⁶⁸ **Yeni Asır**, 25 Kanunuevvel 1930, s.1; **Son Posta**, 25 Kanunuevvel 1930.

⁷⁶⁹ **Vakit**, 27 Kanunuevvel 1930, s.7.

⁷⁷⁰ **Hakimiyeti Milliye**, 29 Kanunuevvel 1930, s.2; **Yeni Asır**, 25 Kanunuevvel 1930, s.1.

⁷⁷¹ **Hakimiyeti Milliye**, 29 Kanunuevvel 1930, s.2; **Yeni Asır**, 25 Kanunuevvel 1930, s.1.

Pürsükün mezarında sen müsterih uyu! Ve şunu da bilki seni kara topraklara gömerken arkanda terkettiğin bir yaşındaki yavrunu ve anneni unutmuyacağız.” diyerek, cumhuriyetin daima koruyucuları olduklarını söylemiştir⁷⁷².

Tören de üçüncü konuşmayı yapan Menemen Türk Ocağı namına Muhittin Bey olmuştur. Muhittin Bey;

“Seni takdir eden seni takdis eden gençlik işte huzurunda gözyaşlar ile ve hürmetle eğiliyor.

Efendiler! Daha evelki gece ocağınızda tatlı tatlı müshabe ettiğimiz sevgili arkadaşınız Kubilay’ın ve diğer şehitlerin keder dide ailelerini Türk Ocağı namına taziye ederim. Bütün Menemenliler, bütün gençlik taziye ve tesliyeye muhtaçtır.

Ruhlarını taziz için fatiha ihda edelim.”⁷⁷³ üzüntüsünü açıklamaya çalışmıştır.

1.3. Şehit Kubilay’ın Ailesine Maaş Bağlanması

Şehit Öğretmen Kubilay Bey’in vatana hizmetinden dolayı ailesine maaş bağlanmasının teklif edilmesi düşüncesi TBMM’nde milletvekilleri arasında görüşülmüştür⁷⁷⁴. Ancak, Kubilay Bey’in eşi de öğretmen olarak çalıştığı için herhangi bir maaş bağlanması sözkonusu olmamıştır. Fakat, Kubilay Bey’in oğlu Vedat Aktuğ Bey’e 18 yaşına kadar yetim maaşı bağlanmıştır⁷⁷⁵.

Mustafa Fehmi Kubilay Bey’in annesi Zeynep Hanıma, 27.12.1933 tarihinde kabul edilen ve 01.01.1934 tarihinde yürürlüğe giren kanun ile yaşamı boyunca; vatana hizmet karşılığı olarak kendisine 30 lira aylık maaş bağlanmıştır. Bu kanun hükmünün yerine getirilmesi işlemiyle Maliye Bakanı görevlendirilmiştir⁷⁷⁶.

⁷⁷² *Hakimiyeti Milliye*, 29 Kanunuevvel 1930; *Yeni Asır*, 25 Kanunuevvel 1930.

⁷⁷³ *Y.a.g.e.*

⁷⁷⁴ *Cumhuriyet*, 27 Kanunuevvel 1930; *Vakit*, 27 Kanunuevvel 1930.

⁷⁷⁵ *Çetinkaya*, a.g.e., s.26.

⁷⁷⁶ *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt.6, (Ankara: Başvekalet Matbaası, 1934), s.105. Menemen olayında şehit edilen Bekçi Mehmet oğlu Hasan Efendinin eşi Fatma ve diğer Bekçi Hayrettin oğlu Şevki Efendinin annesi Naciye Hanımlara, 17 Mayıs 1934 tarihinde kabul edilen ve 1 Haziran 1934 tarihinden itibaren yürürlüğe giren kanun ile evlendikleri zaman kesilmek üzere vatani hizmet karşılığı olarak 15'er lira aylık bağlanmıştır. Bu kanun hükmünün yerine getirilmesi işlemiyle Maliye Bakanı görevlendirilmiştir. *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt.15, (Ankara: Başvekalet Matbaası, 1934), s.458.

1.4. Kubilay Bey'in Askeri Kıyafeti ve Kanlı Sancak

Menemen irtica olayında şehit edilen Kubilay Bey, kanlı elbiseleriyle birlikte gömülmüştür. Ancak kanlı şapkasının Rıza Bey isminde bir öğretmen arkadaşında olduğunun anlaşılmıştır. İzmir Valiliği tarafından Rıza Bey'den alınan şapka İnkılap Müzesine gönderilmek amacıyla İçişleri Bakanlığına verilmiştir⁷⁷⁷. Kanlı şapka Ankara'ya geldikten sonra Eğitim Bakanlığı (Maarif Vekaleti) tarafından Etnoğrafya Müzesi İnkılap Şubesi'nde korunması için müze müdürüne teslim edilmiştir⁷⁷⁸.

Menemen Olayı'nda Yedek subay ve öğretmen Kubilay Bey'in kesilmiş başının takıldığı sancağın İnkılap Müzesine konulması için Menemen'den alınarak gönderildiği İçişleri Bakanlığına bildirilmiştir⁷⁷⁹. Sancak, Eğitim Bakanlığı tarafından Entoğrafya Müzesi İnkılap Şubesi'nde korunması için müze müdürüne teslim edilmiş ve bu durum İçişleri Bakanlığına da bildirilmiştir⁷⁸⁰.

Menemen Olayı sırasında İzmir Valiliğince elde edilmiş olan ve üzerinde sırma ile ayetler yazılı bulunan başka bir sancak ile ipek işlemeli bir bayrak ve yine üzerlerinde ipek işlemlerle Arapça yazılar bulunan iki perde ile eski bir kılıcın İzmir Emniyet Müdürlüğünde korunduğunun İçişleri Bakanlığı tarafından öğrenilmesi üzerine, bunların İzmir İnkılap Müzesinde korunmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür. Bu durum Milli Eğitim Bakanlığına bildirilmiş, işlemin yerine getirilmesi için de İzmir ilindeki yetkililere emir verilmiştir⁷⁸¹.

2. Kubilay Anıtı

Menemen Olayı'ndan sonra, askeri kıışlanın hemen arkasındaki tepeye, bugünkü adıyla Ayyıldız Tepesine, Cumhuriyet Gazetesi'nin önerisi ve öncülüğünde bir anıt yaptırılması düşüncesi ortaya konulmuştur. Böyle bir anıtın yapılmasındaki amaç, şehit Kubilay'ın Türkiye Cumhuriyeti ve devrimlerini koruyan bir simge haline getirmektir⁷⁸².

⁷⁷⁷ EGMPD, Belge no: 13212-5/3, S. 16122, s.74, Ek.18.

⁷⁷⁸ EGMPD, Belge no: 13212-5/3, S. 85554, s.75, Ek.19.

⁷⁷⁹ EGMPD, Belge no: 13212-5/3, S. 888, s.72, Ek.20.

⁷⁸⁰ EGMPD, Belge no: 13212-5/3, S. 85383, s.73, Ek.21.

⁷⁸¹ EGMPD, Belge No: 13212/5, S. 14918, s.78, Ek.22.

⁷⁸² Hakimiyeti Milliye, 14 Mart 1931, s.1.

Devrim şehitlerini simgeleyecek böyle bir anıtın yapılması için Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım (Özalp) Paşa 31.3.1931 tarihinde yayınladığı bir bildirimde, Kubilay Abidesinin yapılması işini idare edecek bir komitenin kurulduğunu ve halkın da bu komisyona yardım etmesi halinde anıtın kısa sürede bitirileceğini bildirmiştir⁷⁸³. Anıtın yapımı için oluşturulan komisyon içerisinde Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa, C.H.F. Umumi Katibi Recep (Peker), İş Bankası Umum Müdürü Celal, İzmir Mebusu Vasıf ve Yunus Nadi Beyler de yer almıştır. Komitenin başta Menemen kazası olmak üzere Manisa, İzmir ve diğer büyük illerde birer şubesi olacaktı⁷⁸⁴.

Komisyonun yoğun çalışmaları sonucunda 30.10.1933 tarihinde Kubilay Anıtı'nın temel atma merasimi yapılmıştır⁷⁸⁵.

Cumhuriyet gazetesinin öncülüğünü yaptığı ve oluşturulan komisyonun yapımını yürüttüğü Kubilay Anıtı, 26.12.1934 tarihinde Recep Peker'in söylevi ile açılmıştır⁷⁸⁶.

Granit taşlardan örülmüş büyük bir bloktan sonra birbirine kenetlenmiş üç sütunlu Kubilay Anıtı'nın ön yüzünde mermere işlenmiş Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi görünmekte, daha üst planda gençliği temsil eden ve elinde çelik mızrağı ile irtical ezmeye hazır tunç bir heykel ufukları gözetmektedir. Anıtın ön ve yan yüzeylerine üç şehidin adı işlenmiştir. Ayrıca anıtın granit taşlarına büyük kabartma harflerle işlenmiş "İnandılar, Dövüştüler, Öldüler, Bıraktıkları Emanetin Bekçisiyiz" sözleri yer almaktadır⁷⁸⁷.

Menemen'de yaptırılan Kubilay Anıtı bir simgedir. Manevi varlığımızın kurtuluşunu, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin rejimini benimseyemeyen iç düşmanlara ve skolastik zihniyete karşı geliş simgeler. Kubilay Anıtı, bizi mutluluk çağına⁷⁸⁸ götüreceak ışığı da gösterir.

Mustafa Fehmi Kubilay'ın şehit edildiği yerde ve şimdiki belediye binasının önünde Kubilay büstü dikilerek 23 Aralık 1999 tarihinde törenle açılmıştır.

⁷⁸³ Üstün, Devrim..., s.28 vd.

⁷⁸⁴ Hakimiyeti Milliye, 14 Mart 1931, s.1.

⁷⁸⁵ Kocatürk, a.g.e., s.554; Cumhuriyet, 31 Ekim 1933.

⁷⁸⁶ Kocatürk, a.g.e., s.572; Cumhuriyet, 27 Aralık 1934; Ulus, 27 Aralık 1934.

⁷⁸⁷ 23 Aralık 1999 tarihinde Kubilay'ın ölümünün 69. yıldönümünü anma töreninde Kubilay Anıtındaki tören sırasında tutulan notlar; Üstün, s.29.

⁷⁸⁸ Cihan Dura, "Türk Aydınlanmasının Ölümsüz Bekçisine", Cumhuriyet, 23 Aralık 1999, s.2.

SONUÇ

Menemen Olayı'nı bütün yönleri ile saptamaya yönelik olarak yapılan bu çalışmada varılan sonuç ne olmuştur? Bu olayı şöyle özetlemek mümkündür.

Milli Mücadele döneminde olağanüstü şartlar altında çalışan tam bağımsızlıkçılar, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde yeni Türkiye Devleti'ni kurmuşlardır. Türkiye Devleti'ni kuran önder kadro, monarşiye dayalı teokratik (dini) yönetim şeklini ortadan kaldırarak, ulusal egemenliğe dayalı Cumhuriyet rejimini kurmuştur. Yeni kurulan Türkiye Devleti, çağdaş toplumlar seviyesini yakalayabilmek için Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren siyasal, sosyal ve toplumsal alanda inkılap hareketlerini gerçekleştirmeye başlamıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğundan devralınan teokratik toplum yapısı, halkın demokratik bilinçten yoksun olması ve eğitim seviyesinin düşüklüğü nedeniyle ülkede Cumhuriyet yönetiminin yerleşmesini güçleştirmiştir. Özellikle önder kadronun ülkede laik devlet ve toplum yapısını oluşturmaya çalışması, inkılaplara karşı tepkileri ortaya çıkarmıştır. Yeni oluşumları ve ülkenin laik devlet yönünde yaptığı inkılapları içlerine sindiremeyen çevreler (Halifelik, Saltanat ve Şeriat taraftarı gerici çevreler) uygun ortam buldukları anda Cumhuriyet rejimini yıkmak için gerici ayaklanmalar çıkarmışlardır.

Cumhuriyet rejimine ve yapılmış olan inkılaplara karşı en önemli tepkilerden birisi de Menemen Olayı'dır.

Menemen Olayı, İzmir'in Menemen ilçesinde 23 Aralık 1930 tarihinde altı kişilik bir grup tarafından gerçekleştirilmiş gerici (irticai) ayaklanmadır. Grup üyeleri Nakşibendi tarikatının müridleridir. Manisa'da Nakşibendi tarikatına bağlı olarak tekke hayatı yaşayan Giritli Mehdi Mehmet, Sütçü Mehmet, Şamdan Mehmet, Mehmet Emin, Giritli Küçük Hasan ve Nalıncı Hasan Menemen'deki ayaklanmanın öncüleridir. Grubun lideri ise Giritli Mehdi Mehmet'tir.

Menemen'de böyle bir ayaklanmanın meydana gelmesinde etkili olan unsurlar mevcuttur. 1930 yılında ülkede kurulmaya çalışılan demokratik yaşama geçiş denemesi ve demokratikleşme yolunda muhalefetin özgür bırakılması gerici çevrelerin harekete geçmesini sağlamıştır. Özgürlükçü atmosfer Cumhuriyetin yıkılması yolunda kullanılmıştır.

Gerici grubun ayaklanma için merkez olarak Menemen'i seçmesindeki neden, Menemen halkının kendilerini destekleyeceklerine duydukları inançtır. Çünkü Menemen halkı son seçimlerde CHF'ye muhalif olarak kurulan SCF'nı desteklemiştir. Belediye seçimlerinde başkanlığı SCF kazanmıştır. Bu açıdan Menemen, ayaklanma hareketini gerçekleştirmek için uygun bir yer olarak görülmüştür.

Menemen'de ayaklanmayı gerçekleştiren kişiler Türkiye Cumhuriyetini yıkarak şeriata dayalı bir din devleti kurmayı amaçlamışlardır. Gericiler ülkeyi ele geçirdikten sonra halifelik ve saltanat makamını tekrar kurmayı planlamışlardır. Bununla birlikte kapatılan tekkeleri tekrar açmayı ve bütün Dünya'da İslamiyeti yaymayı da hedeflemişlerdir. Buna göre Çin'den Avrupa'ya kadar Müslüman olmayan bütün toplumlar İslamiyete davet edilerek Müslümanlaştırılacaktır.

Gerici grup ayaklanmanın hazırlık safhasını Manisa, Bozalan ve Paşa köylerinde gerçekleştirmiştir. 23 Aralık 1930 sabahı Menemen'e gelen gericiler şeriat bayrağını açarak ayaklanmayı başlatmışlardır. Ayaklanmanın ilk anda bastırılmamasının nedeni bölgedeki yerel idarenin yönetimdeki yetersizliğidir. Ayaklanmayı gerçekleştiren gerici grubun Manisa'da faaliyet yaptıkları bilinmesine rağmen gerekli önlemler zamanında alınmamıştır. Bu durum yönetim de önemli bir aksaklığın olduğunu göstermektedir. Menemen merkez jandarma komutanı, yardım isteğiyle aradığı Menemen 43. Alay komutanlığına ayaklanma konusunda ayrıntılı bilgi vermemiştir. Yine merkez jandarma komutanlığı ile 43. Alay arasında sağlıklı iletişimin kurulamaması ayaklanma bölgesine giden ilk müfrezenin ayaklanmayı bastırmak için eğitim mermisi kullanmalarına sebep olmuştur. Yine ilk müfreze ayaklanmayı bastırmaya giderken yanlarına cephanesiz almadan hareket etmiştir. Bu durum ayaklanmanın bastırılmasında yetersiz kalınmasına sebep olmuştur.

Menemen Olayı'nın kötü tarafı Asteğmen (öğretmen) Mustafa Fehmi Kubilay Bey ile Bekçi Hasan ve Bekçi Şevki'nin öldürülerek şehit edilmeleridir. Asteğmen Kubilay Bey'in başlangıçta ağır bir şekilde yaralanmış olmasına rağmen ölmemiştir. Ancak yanındaki müfreze askerlerinin olay yerinden kaçmaları ve halkın bir kısmının ayaklanmayı desteklerken bir kısmının da olaya tepkisiz kalması gerici grubu cesaretlendirmiştir. Bu durum Kubilay Bey'in başının kesilmesine, sonrasında başın şeriat bayrağının üzerine takılmasına ortam hazırlamıştır.

İsyancıların başarıya ulaşabilmeleri için öncelikle halkı kendi yanlarına çekmeleri gerekiyordu. Ancak gericî grup bu düşüncesini gerçekleştirememiş ve ayaklanma girişimini bir isyan hareketine dönüştürememiştir. Ayaklanma sırasında Menemen'de halkın bir kısmı olayı desteklerken bir kısmı da tepkisiz kalmıştır. Bazıları ise evlerine kaçmışlardır. Menemen halkı gericilerden korkmuş ve olay karşısında tepkisiz kalmıştır.

Ayaklanma 43. Alaydan gönderilen diğer müfrezeler tarafından bastırılmıştır. Ayaklanmanın bastırılmasıyla gericilerin amaçları da engellenmiştir.

Ayaklanmanın bastırılmasından sonra devletin yönetim kadrosu ve Genelkurmay (askeriye) ayaklanma hakkında hemen soruşturma çalışmaları başlatmıştır. Cumhuriyeti korumak ve bölgedeki otoriteyi sağlamak amacıyla İdare-i Örfiyye Kanunu (Sıkıyönetim) çıkarılmıştır. Çıkarılan bu kanun ile Menemen kazası ile Manisa ve Balıkesir merkez kazalarında bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim ile bölgedeki denetim kesin bir şekilde sağlanmıştır. Sıkıyönetimin ilan edilmesinden sonra aynı bölgede, olayla ilgili yargılamaların yapılması için Divan-ı Harb-i Örf-i (Sıkıyönetim mahkemesi) oluşturulmuştur. Sıkıyönetim mahkemesinin oluşturulmasındaki en büyük etken; meydana gelen olayın şeriata dayalı ayaklanma olması yanında vahşi bir şekilde öldürülen Kubilay Bey'in Türk ordusunun bir subayı olmasıdır.

Menemen Olayı sonrasında başlatılan soruşturma ve araştırmalar neticesinde olayın çok kapsamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmalara başlayan Sıkıyönetim Mahkemesi yargılamaları iki safha halinde gerçekleştirmiştir. Birinci safhada, olayda fiilen yer alanların yargılanması yapılmıştır. Bu kısım yargılamalar olayın aydınlatılmasını sağlamıştır. İkinci safhada ise devletin temel düzenini korumaya yönelik yargılamalar yapılmıştır. Bu safha ile Türkiye genelinde otoriteyi sağlamak ve Cumhuriyet ile inkılaplarına karşı bir daha böyle bir ayaklanmanın ortaya çıkarılmasını engellemek amaçlanmıştır. Sıkıyönetim mahkemesinde yapılan yargılamalar ile Menemen Olayı sonuçlandırılmıştır. Yine Cumhuriyet rejimine ve onun getirdiği devrimlere karşı meydana gelebilecek hareketlerde ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Yargılamalar 51 gün gibi kısa bir sürede bitirilmiştir. Suçlu bulunan sanıklar cezalandırılmış, suçsuz oldukları tesbit edilen kişiler ise beraat etmişlerdir.

Sıkıyönetim mahkemesi tarafından yapılan soruşturma ve yargılamalar Menemen Olayı'ndaki Nakşibendi tarikatının rolünü gözler önüne sermiştir. Ayaklanmayı

gerçekleştiren ve ayaklanmacıları yönlendiren Nakşibendi tarikatıdır. Nakşibendi tarikatı irticanın düşünsel alt yapısını oluşturmuş, müritlerinin beyinlerini Cumhuriyet karşıtı ideolojik fikirlerle yıkarak dine dayalı şeriat devletini kurmayı amaçlamıştır. Ayrıca ayaklanmayı gerçekleştiren kişilerin sosyo-ekonomik durumlarına bakıldığında, bu kişilerin gelir ve yaşam seviyelerinin çok düşük olduğu görülmektedir. Yine bu kişilerin eğitim düzeylerinin de düşük olması bizlere, cehaletin ayaklanmada nasıl etkili olduğunu göstermektedir.

Türkiye Devleti'nin yönetim kadrosu, devlet düzenini bozucu ve yıkıcı gerici ayaklanmalara karşı hoşgörülü davranılmayacağını, yapılan devrimlerden ödün verilmeyeceğini, bu tür ayaklanmalara karşı sert tedbirler alınacağını göstermiştir.

Menemen Olayı'nı devletin üst kademesiyle, sivil toplum kuruluşları ve halk sert tepkiyle karşılamıştır. Sivil toplum örgütleri ve halk olay üzerine protesto gösterileri yaparak, olayı kınayan telgraflarını üst yönetim kademelerine çekmişlerdir.

Menemen Olayı ile Cumhuriyet rejimi önemli bir tehlike atlattır. Bu olay, gerici (Şeriatçı) akımların devam ettiğinin, Cumhuriyet rejimi ile yapılan devrimlerin belli çevrelerce kabul edilmediğinin bir göstergesidir. Bu ayaklanma girişimi Cumhuriyet rejiminin ve yapılan inkılapların halk tabanına daha iyi anlatılması gerektiğini göstermiştir. Acaba, Menemen Olayı sonucunda gerici akımlar ortadan kaldırılabilmiş midir? Bu sorunun cevabını günümüzde meydana gelen olaylarla net bir şekilde görmekteyiz.

Şunu da söylemeliyiz ki; belgelere dayalı olarak ortaya konulan bu tez çalışması, Menemen Olayı'nın farklı amaçlar doğrultusunda saptırılarak (olayın devlet destekli "altı serseri" tarafından çıkarıldığı, devletin Nakşibendi tarikatını ortadan kaldırmak amacıyla bunu yaptırdığı gibi benzeri düşünceler) halkın zihinlerini karıştıranlara iyi bir cevaptır.

Modern Türkiye Cumhuriyetini kurarak Türk ulusunun çağdaşlaşmasını sağlayanlar ile Cumhuriyetin temellerini canı ve kanı pahasına koruyanlar hiçbir zaman unutulmamış ve unutulmayacaktır.

Ek. 1

Belge No:13212-5/1

Buyuk Erkanı harbiye riyasetinin 26/12/930 tarihli
ve 6747 No: tükheresi tureti .

24 / 12 / 930 tarih ve 75 No: gifreye seyildir .

24/12/930 günü saat 14 da Menemene geldim . Menemen vak'ai fuciasi hakkında bizzat yaptigim tahkikat uzerine vasil oldugum netice sudur .

1 - Bir zabitaninle iki bekçimizin şahadeti ve shaliden bir kişinin hafif bir surette yaralanmasıyla neticelenen bu vak'anin failleri altı kişiden ibarettir ve hepsé de Manisalidir .

2 - Dervişlik ve çariat perdəsi altında el altından shaliyi iffale beş gün evvel birden bir Manisada ortadan gaisp olmuşlardır . Buradan evvelâ doğrudan Manisanın şimalinde Paşa köyüne giderek köylüler vasıtasıyla silâh ve cephane tedarik etmişler ve üç gün burada kaldıktan sonra Manisa şimali garbisindeki yağollar köyüne uğrayarak yedi gün kalmışlar bundan sonra yine bu oavarda bulunan " Bosalan " köyüne gitmişler burada da iki gün vakit geçirdikten sonra Çukur köy uzerinden geos yürüyüşü yapmak suretiyle 25/12/930 günü sabah namasında yakın Menemen mahallerindeki camilerden birisine girmişlerdir .

3 - Bu camide sabah naması kılindikten ve sikirler yapıldıktan sonra kendisine mehti suanı veren bu çair gurubu reisî camiden bir bayrak alarak avanesiyle birlikte ve camideki hakta arkasında olduğu halde saat yediye doğru müsellehan Hükümet binasıyla idareî imuskiye binası karşısındaki oaddenin meydanlığına gelmişler ve burada başlarına iki yünden fazla shaliyi toplayarak kendisinin peygamber olarak geldiğinden ve çariati yerine getireceklerinden bahis mutaklar söylemeye başlamışlardır .

4 - Bundan sonraki harekât ilk defa şu vaziyeti gören bir Jandarma yasıoi neferi derhal Jandama komandanının evine giderek Jandama komandanını " Udant - sıykrrr " ve mes'oleyi anlatıyor . Jandama komandanı da giyinerak evinden çıkıyor ve doğrudan vak'a mahalline gailerek bu çakilere bası nasayhte bulunuyor . 50slerinin hiç bir tesir hasil etmediğini görünce dört Jandarmasıyle Hükümet binası içerisine girerek bir daha dışarı çıkmıyor . Bu sırada tirinden

ve derhal alâf karargâhına gelerek vasiyeti anlatıyor ve kışlaya yaklaştığı esnada talime gıkmak üzere bölüğünü hasırlanmakta olan sabit vekili Koplay efendiye tesadüf ederek keyfiyetten haber eder Aynı zamanda Jandarma komandanı telefonla alâfıdan kuvvet talep ediyor . Bu sırada talim için karargâha gıkmakta olan alâf komandanı mevini kaymakam " Neis " beyde bu bölüğün hareketini tecil etmesi hakkında emir vererek karargâha geliyor . Bu esnada alâf komandanı da kışla yolunda kasa kaymakamına tesadüf ederek birlikte olarak kışlaya geliyorlar ve acele üç bölük daha ihisar olunarak muhtelif istikametlere sevkediliyor .

5 - En evvel bölüğü ile giden ve efradına cephaneye tevziini bile unutan ihtiyat sabit vekili Koplay ef. bölüğünü bir az geride bırakarak şakilerin arasına giderek nutuk söyleyenin yakasına sarılıyor . Bu sırada diğer şakilerin birisi tarafından atılan ruvelâf ve rıle ağır surette yaralanıyor . Ve ellerinden kurtularak şakilerin bulunduğu mahallin yirmi metre kadar usagında bulunan camiye kadar kaçıyor ve kendisine mehti sısı varen şerir reis arkasından koşarak sabiti tutuyor ve emilin binek şaşına doğru sürükleyerek ve belinden bıçağını çıkararak binek taşı üstünde sabitin başını bir koyun gibi gesiyor ve başı olinde taşıdığı bayrağına novna takıyor ve yine nutkuna başlıyor . Şu vasiyet karşısında on adım kadar geride bulunan bölük başlarındaki çavuşların kansialığı cebaneti ydütünden hiç bir hareket ve canlılık göstermiyor ve alçakasına firar ediyor . Yukarıda daha vak'a bidayetinde dört neferi ile Hükümet komagı içerisine girdiğini arzettiğim Jandarma komandanı da bu hale seyirci kalıyor . Yalnız şu hali gören namuslu bir bekçi derhal evine giderek silâhını alıyor ve vak'a mahalline gelerek tek başına şakiler üzerine ateşe başlıyor . Bu sırada diğer bölüklerde yetişerek müsademe başlıyor ve şakilerden dört kişileri başında olmak üzere geberiyorlar birisi ağır surette yaralanıyor . diğer ikisi ahali arasına karışarak firar ediyor . Bu firariler 24/12/930 günü Manisada yakalanmışlardır .

6 - Şu mes'elede çok gayana dikkat ve münim gördüğüm noktalar Mani-

24/12/1930
MANİSA
1935

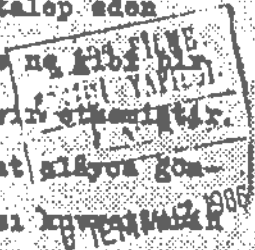
Belge No:13212-5/1

- III -

sade ilk ön ayak olarak ortaya atılan bu gerirlerin Manisada iken bir ezerek kahvesinde daimi surette iqtima ederek orasını takke haline getirdikleri ve son zamanlarda hepsinin sakal bırakmak suretiyle bütün bütün calibî şüphe vasiyet aldıkları ve bu hal Manisa sabıtasınca da malum olduğu halde Manisadan birdenbire gayibetleri ve hatta bu gaybabetlerin aileleri tarafından Hükûmete malumat verilmesi üzerine Manisa Hükûmetinin bunlar için hiç bir teşebbüate bulunmaması ve civar kasaların nazarı dikkatleri celbedilmemesi gerek Manisada gerekse haricinde teşkilâtların olup olmadığı hakkında tahkikat ve tetkikat yapılmayarak için tesadüfe bırakılması Manisadan ayrıldıktan sonra paşa köy , yağcıtra , Bosalan , Çukur köy ve civarlarında on beş gün kadar dolayarak ahaliye bir takım telkinatta bulunmalarından hiç kimsenin haberdar olmaması 23/12/930 günü sabah namasına doğru musellehan ve birlikte sabah namasını kılarak ve camiden ellerine birde bayrak alarak yine ahali ile camiden çıkışlarından ve sabahleyin Hükûmet konağı önüne kadar gelişlerinden Menemen Hükûmetinin hiç bir suretle malumat almaması Hükûmet konağı önüne gelen gerirlerin strafına toplam ahalden üçte ikisinin — üzerinde tabanca bulunması ve gerirler tarafından söylenen mutukları bunlar tarafından alkışlanması yaralı düşen sabiti gerirler reisi tarafından binak taşında bıçakla buğası kesilirken ahalinin bu hali yine alkışlarla karşılaması Menemen kaymakamı beyin Hükûmet konağı oiheti askeriye tarafından işgal edildikten sonra ancak Hükûmete gelmesi ve bu zamana kadar adeta seyirci vasiyetinde kalması ve bir silâh arkadaşları koyun gibi karşısında boğulanırken Menemen Jandarma kumandanının dört neferi ile Hükûmet konağı içerisine girerek kadın gibi saklanması .

7 - Sevin idare hatalarına alşydan telefoula kuvvet talep eden

Jandarma kumandanı bu kuvvetin ne için ne maksadla ve ne gibi bir vasiyet karşısında talep edildiği hakkında alşyı tenvir etmiştir. Jandarma kumandanının noksan olarak verdiği bu malumat alşyın gönderilen ilk bölüğün cephanecisi olarak yala çıkarılması

vaniyeti hakim olmasına sebep olmuştur .

8 - Zabıtları çakiler tarafından boğaslanırken bırakıp kaçmak alışkanlığı çavuşlarının dahil Mememen uzaklaştırılarak diğer alâylara sevkiyle haklarında takibatı kamuniyede bulunulması lüzumu Firka Kumandanlığına yazılmıştır . Fensibi tevletlerine iktiran ettiği takdirde yerlerine diğer alâylardan efrat gelbedilmek suretiyle Bölük afradının da burada tutulmayarak diğer alâylara dağıtılması mütalesandayım . Bu husustaki iradelerinin iş'arı .

9 - Bu vak'a hakkındaki kanaat ve ihtisasım : Vak'a yalnız altı ser-seri tarafından meydana getirilmiş olarak telakki edilmemelidir .

Bu hal bu ser-seriler bu işte sabırsızlık göstererek vaktinden evvel ortaya atılmak suretiyle bir takım hain eller tarafından idare edilen bir teşkilâtın vücudunu göstermektedir . Ben bu havalide için için işleyen bir yarının mevcudiyetini sureti kat'iyede hissetmekteyim

Bu hususta büyük bir dikkat ve asabiyyet takibat ve tahkikatta bulunulması ve bu yarayı işletenlerin behemhal meydana çıkarılarak — selâmeti emaleket namına kâillen vücutlarının kaldırılması esastır, kanaatimde bulunduğumu arz ederim efendim .

77 No: lidir .

I. K. O.K. V.

Mustafa

aslı gibidir .

T. C.

DAHİLİYE VEKÂLETİ

Husulî kalem müdürlüğü

Sayı

Menemen

Ankara

24 12 00

saat 17/30

1) Arza hürmet eylerin efendim .

2) Emirlerine sırasıyla cevap arz ediyorum . Menemen jandarması 4 kişidir . 40 mevcutlu hapishanesi ve katilleri vardır . Birisi mantraldadır Hükümet meydanının yüz metre kargısında bayrak diken ve esrar çökmüş - bir halde tekbirlerle bağırarak mürteceler aynı zamanda kasabadaki kurvelerinin 180 müsellaah kişi olduğunu bağıra bağıra söylemişler . Bunlara karşı kullanacak kuvvetini görmeyen jandarma komandanı yüzbaşı Pohri bey bizzat meydana atılmış ve müsellaah çakilerin yanına kadar gelmiş, dağılmalarına istemiş, ihtar vermiş ve emir vermiş . İçin fenalaşacağını görmüş o esnada 8 sokak ağzı olan bu meydana yavaş yavaş inmiş ve reşber gelmeğe başlamış olduğundan hemen telefona gelerek mevki komandanlığına haberdar etmiş ve kaza kaymakamına da hemen haber göndermiş ve bizzat posta ve telgraf müdiri dahi hem kaymakamın evine hem de en yakın/ bir nisamiye tabur komandanının hanesine koşarak bizzat gördüğü vaziyeti haber vermiştir . O esnada alayın askerleri talime çıkmak üzere hazırlanıyor muydu alay komandanı müfrezelere emir vermiş ve bahusus kasabada gayi olan tevatiire göre İzmir ve Bergama/ yollarının çakiler ve müsellaah mürteceleler tarafından tutulduğu hakkındaki gayri üzerine daha geniş tedbirler almağa başlanmış ilk müfreze şehit zabıt vekili Kublay beyin müfrezesiymiş . Kublay bey müfrezesi ile otuz kırk metreye kadar gelmiş kendisi daha ileriye atlanmış ve çakilerden ikisinin yakasına yapışmış . Boğuşunca hainlerden birisi atıp Kublay beyi yaralamış ve yarasının tesiriyle kırk metre açıktaki oamın baylusuna doğru çekilmiş . Müfrezesi şimdi bulunduğu telgrafhane binasının tarafittisalindeki sokak başına kadar geldiği halde geri çekilmemiş . Bu kilbe hareketi müfrezesinin korku ve talayından dolayı yoksa bizzat emir ve teheyyülden veya komandanın kalıplandığı bunları tetkik ve tespit için

Belge No:13212-5/I

T. C.

DAHİLİYE VEKÂLETİ

Hususi kalem müdürüğü

Sayı

Ankara

hatına rağmen fırka komandanı Cavit paşayı Manisadan telgraf başına davet ettim . Çünkü nisaniye alay komandanı telefonla bendenize dediki mifrese komandanı ahalden bir kimsenin vurulması ve yaralanması için ateş ettirmemek ihtimali vardır . Tetkik neticesini bildireceğim . Bu gün teva-difen kolordu komandanı vekili Mustafa paşa hazretleri dahi iki saat evvel geldiler . Vasiyet Usurine müzakere ettik her iki komandanın vasiyetlerini istiova ile ve bu vasiyeti tesbit ile meğul bulunuyorlar . Yarın İzmirden geçerken bendenize uğrayacaklar . Ve tesbit ettikleri vasiyeti söyleyeceklerdir . Mifrese her hangi sebeple olursa olsun bu suretle -- sabreden daha geriye çekilerek mevki tebdil edince yaralı sabit yalnız kalmış ve hissât Mehti denilen Darvîg Mehmet tarafından hançerle boğas-lanmıştır. Bunun daha sonra güdük sokak başlarında o anda mevcut duran seyirci insanlar tevağa etmişlerdir. Bu insanları tespit için çalışılıyor. Bu sırada ikinci yetmiş nisaniye mifresesi saldırmış ve hissât sabit bile makinalı tüfek kullanılarak hainleri yere sermiştir. Komandan paşalar ilk mifresenin bu alim vasiyetini mifresenin komanda ve idaresindeki saaf ve noksana atfediyorlar. Ve birde jandarma bölük komandanının -- telefonla müşaheret istediği sırada Kublay bey mifresenin sabit bir -- noktaya doğru gelip jandarma yünbaşıyla buluşması da büyük bir nok-ta telâkki oluyor. Asherlerin umum ve manevi vasiyeti muabi şükrandı. Bu gün komandan paşalarla buradaki müfterak tetkikatından son parih bir rapor arzedecektim. Bu gün Manisada müteaddit sphaş geldiği gibi bu geo-de civar köylere gelmektedir. Manisa ile Menemen arasındaki köylere hangilerinin ve ne suretle alâkadar olduğunu İzmirden zeval raporuyla -- ve şifre ile arz etmiştim. Vali muavini dün gece maslahat işiyle burad kalmış idi. Bu gün bendeniz buradayım. Bu gece İzmirde vadede edeceğim. Yine vali muavini Saip bey gelecektir. İlk tetkikatın gündü ve mifre

T. C.

DAHİLİYE VEKÂLETİ

Hususi kalem müdürlüğü

Sayı

Ankara

bir nazarla tespiti haliki ehemmiyettir. İzmir polisi de buranın ilk tabki-
katına yardım için bir kağıt liyakatli sivil memur göndermiştir. Jandarma -
için dahi burada işlenecek noktalar vardır. Bir iki gün zarfında onların
da istioyabı yapılacaktır. Yalnız şimdi kasa jandarması en faal adliye -
vesaifi karşısında bulunduğu cihetle bu işler hafifleyince onların da fes-
lekesi yapılacaktır. Bu gün büyük ve heyecanlı bir ihtifal yapıldı. Bütün
mebuslarla cumhuriyet halk fırkası ve İzmir belediyesi ve Türk ocağıyla -
zararlı nüfresi memura heyetler ve gelenkler geldi. İnkılâp ve cumhuriyetin
fedakâr şehidi olan sabit vekili Kublay bey ile iki bekçinin cenaze mera-
simi hürmetle tetviq olundu efendim.

Vali

Kâzım

8 TEMMUZ 1923

T. C.

Dahiliye Vekâleti

MUSUSI KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

150

Yazıldığı yer	Menemen	Telgraf merkezinin №	105
Tarihi	8/I/93I	Kalemde geldiği	8/I/93I
Numarası	35	Kalemde geldiği	8/I/93I
Dahiliye Vekâletine			

Dahiliye vekili Ş. Kaya BF. ye

I - Merhumun ilk muayenesinde duhulün küçük ve fet-
hanın pek büyük görülmesi ve yaralı Mehmet ile kü-
çük Hasanın üstünde tabanca bulunduğu tahkikat he-
yetince tespit edilmiş olması üzerine ilk anda bü-
yük Karadağ rüvelveri ile yaralandığı fikri hasıl
olmuş isede rapor tanzimi için esaslı, olarak yapı-
lan ikinci muayenede yaralının mavzer kurşunu yara-
sı olduğu anlaşılmıştır. Tahkikat heyetindeki malû-
mat ta bundan ibarettir.

Ş - Raporun musaddak bir suretinin de bu gün namı
devletlerine olarak postaya teslimen takdim kalın-
dığını arzeylerim efendim.

Divanı Harbi Ürfi reisi

Mustafa

Belge No:13212-5/3

/ 1 / 931

T. C.**DAHİLİYE VEKÂLETİ**

Emniyeti Umumiye Umum Müdürlüğü

Şube 1 B.1

Hususi .....

Umumi .....

BASVEKÂLETİ CELİLEYE

Menemen hadisesinde şahit olan Zabıt Vekili Kublay beyin ilk muayenesinde duhulün küçük ve fethanın pek büyük görülmesi ve yaralı Mehmet ile Küçük Haseanın üzerinde tabanca bulunduğu tahkikat hay'etince tesbit edilmiş olması üzerine ilk anda büyük Karadağ tüvelverile yaralandığı fikri hasıl olmuş ise de rapor tanzimi için esaslı olarak yapılan ikinci muayenede yaralarının mavzer kurgunu yarası olduğunun anlaşıldığı divani harbi örfi realliğinden alınan giffrede bildirilmiştir. Arzı malûmat olunur efendim .

Dahiliye Vekili

M . M . V . arzedilmiş R.C.K.U. ya...

Cevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur.

Belge No:13212-5/3

Suret

Menemen

23 - 12 - 1930

43 . Alay . I.T.3.BL.

Takım sabiti

İhtiyat sabit vekili

Koplay ef. bin Hüseyin

İsmir

322

Menemen Hükümet konağı önünde altı silahlı asi şahsın tenkiline me-
mur edilen hüviyeti yukarıda yazılı Şehit Koplay ef.vaki arbedede asiler-
den her hangi birisi tarafından endekt edilen merai noticesi husule gelon
nari ve nafis cerhaya ait tibbi müşahadat bervechi sir arz olunur/ :

Sağ koltuk altındaki telemi ibtili sadrinin yukarı ve ön kısmından bir
enki beş para kutrunda giriş deligi gözükmeaktadır.delik çerçevesinde ba-
rut lekeleri ve yanık yoktur.merai bu delikten aşağı ve arkaya doğru sol
kürek kemiği ucunun üç parmak aşağısında bir el ayası sathında yara bir
çıkış deligi göstermektedir. ve içersinde kemik ve ak oiger parçaları v-
ardır.mecruh aldığı bu yaradan sonra otuz metre ilersindeki camiye kaçı-
ştır.orada baş olamı derakinin üst kenarından arka ve yukarıya doğru m-
eyil gösteren ve atlas kemiginin üst yüzünden tam bir bitir ameliyesi g-
ibi boyundan tenamile ayrılmıştır.cerheyi katianın kenarları mantazamdır.

(kesilme keskin ağıslı bir tarafı kunt ,oluklu ve takriben yirmi beş
santimetre uzunluğunda bir bıçak ile yapılmıştır.)

Netice : başı kesik ,ölüm ilk yaralanmanın vordığı dahili ve harici kan-
amanın senkopal hali içersinde vaki olduğu büyük bir ihtimali fanni çer-
çivesi içersindedir.

43 . Alay Baş Hek.

Ysb.

(H.Suat)

336 - 63

Menemen Hükümet Hek.v

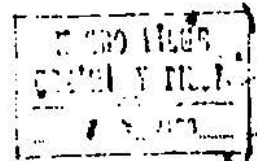
43 . Alay . Hek.

I.Miz.

(Necati)

928 - 7

Aslının aynıdır

18 TEMMUZ 1930

Belge No:13212-5/1

içsi vilâyeti celilesine

menemen faciası efkârı umumiyemizde elim ve hayızlı bir heyecan uyandırdı
 mıdır irticain kanlı ve kirli ellerile şehit idilen aziz koblayımızı ta
 kdis ideriz .hadisenin mürettip ve faillerine ve faciayı lâkaydane seyir
 iden cumhuriyet düşmanlarına nefret ve lanet .. kıymetli cumhuriyetimizi
 korumak için hepimiz koblay gibi canımızı fedaya hazır olduğumuzu arz ile
 cumhuriyet ve inkilap intikamının en şiddetli ve seri bir surette alınma-
 sını bekleyorz

8-1-1931

Halk fırkası reisi n

türk ocağı reisi

muallimler birliği reisi

idman yurdu reisi

Vekillik
 Mea Beye
 mektep
 8-1-1931
 8-1-1931

Belge No:13212-5/2

T. C.
Dahiliye Vekâleti
HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

14962

Yazıldığı yer İsmi:	Telgraf merkezinin № 1337
Tarihi 25/12/930	Kalemde zeldiği 25/12/930
Numarası	25/12/930

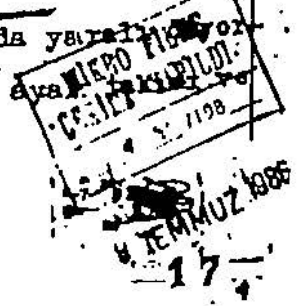
Dahiliye Vekaletine

Makine başında

Bu gün Menemende meşgul oldum . Ve tahkikat işleri üzerinde alâkadarlar ile müzakere eyledim . İrtica şakilerinin akidelerine nâşibendi tarikatı . Bugün— Manisadan mahfuzen vurduna intizar edilen şeyh hafız Hasan ve şeyh Hacı Hakkı ve hacı Hilmi efendiler mak-tul Derviş Mehti üzerine nafiz idiler ve bunların te-sir ve teşviki ile Menemene gönderilmışlerdir . Bu-gün yakalandığı Manisa vilâyetinden bildirilen firarilerden malıncı Hasan Menemen ile Manisanın irtiba-tını yaptığı ve bunun Balıksair ve Menemen ve Manisa pazarlarına seyyar satıcı olarak gittiğini buradaki yaralı haber veriyor .

2) Derviş Mehmet Manisanın Paşa köyüne girdiği za-man orada kendisini Mehtiresul ünvanile ilân etmiş, köylüler de tebrik etmiş ve milâh ve mühimmatını ora-da tedarik etmiş ve misafir kalmıştır . Menemenin Bozalan köyünde de aynı veçhile Mehtiresul ilân etmiş ve dört gece misafir ve izaz edilmiş ve bunlara işbu köy halkı ve ihtiyar heyeti hükûmete haber ver-memiştir . Müddeiumumilik bunlara celbedecektir .

3) Bu sabah tutulan zabıt varakasında yaralı haber ki Mehtinin istinaf edeceği kuvveti

T. C.

Dahiliye Vekâleti

HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

Yazıldığı yer	Telgraf merkezinin 32
Tarihi	Kaleme geldiği
Numarası	Açıldığı

Dahiliye Vekâletine

kopuklar idi ve muvaffak olamazsam cenazem çıkacaktır .

4) Bunların ^{hep}peşinde esrar ve esrarlı sağara olup -
Derviş Mehmet bunları Manisada alıştırmağ ve bununla da tasarrufunu arttırıyormuş .

5) Bu çetenin hepsi ashabi Kehfin namlarına taşınakta olup yaralının namı Mernuş imiş .

6) Tahkikat şebekesi büyüdüğü cihetle gösterilen lüzuma binaen polisten dört kişilik tahkik heyeti yarım için Menemone gönderilmiştir .

7) Muhtat makamlara arz edilmiştir .

Vali
Kâzım

674e

T. C.

BASVEKÂLET

UMUMİ HUKUK BÜKÜMÜ

Şube : 1

Bayı : 12388

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ALBÜMÜ
275

KARARNAME

İcra Vekilleri Heyetinin 31/12/1930 tarihli iştimalında aşağıdaki karar ittihaz olunmuştur :

Tekmilâtı Esasiye Kanununun 86 nci maddesinde " Valan ve iyat aleyhinde kuvvetli ve fili teşebbüsat vukuuru müeyyit kat"î emarat görüldükte İcra Vekilleri Heyeti müddeti bir aya tevavük etmek üzere usulü veya mevzii İdarei Şrifiye ilân edebilir : cerenliq bulunmasına ve Menemençe 20/12/1930 tarihinde irtikâp edilgen cürümün hazırlık tahkikatında bu cürümün Cümhuriyet aleyhinde şumallı bir tertip olduğu hakkında kat'î emareler görülmüş olmasına binaen Menemen / İznica ve = Balıkesir merkez Kazalarında I Kanunusarı 1931 tarihinden itibaren bir ay müddetle İdarei Şrifiye ilân olunmuştur .

31/12/1931

REİSİCUMHUR

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

Ma. V.

İstimalda bulunmadı

Mf. V.

Na. V.

İk. V.

S. I. M. V.

T. C.**DAHİLİYE VEKALETİ**

V . İ . U . M .

Ş . 2 . M .

Emniyet İşleri U.Müdürlüğüne

Sayı

21 81

7

Aceledir

4-I-1931

HÜLÂSA:

Menemen kazasıyla Mani-
sa ve Balıkesir merkez
kazalarında idarei ör-
fiye ilânı H.

Menemen kazasıyla Manisa ve Balıkesir merkez kazalarında idarei örfiye ilânı hakkında İora Vekilleri heyetince müttehaz karar üzerine idarei örfiyenin tatbikatına bağlanmasınının 2 inci Ordu müfettişliğine ve I,2, inci Kolordu Kumandanlıklarına yazıldığına ve 2 inci Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa Hazretlerinin idarei örfiye amirliğine tayin kılındığına ve menemende ifayı vazife etmek üzere Birinci Kolordu Kumandan Vekili Mustafa Paşanın riyaseti altında bir idarei örfiye divanı harbi teşkil edildiğine dair Millî Müdafaa Vekâletinden varit olan 3-I-1931 tarih ve 2061 Nolu tezkerenin sureti leffen irsal ve tebliğ olunur efendim.

İzmir, Balıkesir, Manisa Vilâyetlerine ve U.Jandarma kumandanlığına, Emniyet İşleri U.Müdürlüğüne yazılmıştır.

Dahiliye vekili N

EMNİYETİ UMUMİYÉ	
EVRAK MEMURLUĞU	
Varide Kaydı	
Tarih	4-1-31
Numarası	3

142
5.1.31

3	EMNİYETİ UMUMİYÉ
2	3

P/4-1-931
B.18 TEMMUZ 1931
149

T. C.

BAŞVEKÂLET

MUAMMELAT MÜDÜRLÜĞÜ

Şube: *Adli*

Sayı: *70523*

KARARNAME

31/12/930 tarih ve 10303 numaralı kararnameye zeyildir.

Menemen kazası ile Manisa ve Balıkesir merkez kazalarında I/Kâmuusa-
ni/931 tarihinde ilân olunan idareî örfiye kararı üzerine teşekkül e-
den Divanı Harbi Örfide henüz ikmal edilemeyen işlerle idareî örfiye
olmayan mahallerden celp edilmekte bulunan raznunların tahakkukları-
nın bitirilebilmesi için mezkûr kararda idareî örfiyenin hitami terti-
hinden itibaren bir ay daha temsîdî Millî Müdafas Vekâletinin 24/1/
931 tarih ve 30/2061 numaralı tezkoresi ile vakubulası teklifi İcra
Vekilleri Heyetinde kabul edilerek keyfiyetin Büyük Millet meclisi-
nin tasdikına arzı kararlaştırılmıştır.

26-1-231

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

Ma. V.

Mi. V.

Na. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

T. C.
BAŞVEKÂLET

EMİRETLİK MÜDÜRLÜĞÜ

KARARNAME

Şube: ---
Sayı: 10697

26/1/93İ tarih ve 10523 numaralı kararnameye zeyldir :

Menemen kazasıyla Manisa ve Balıkesir merkez kazaları için x
ilân edilip 26/Şubat/93İ tarihinde müddeti hitam bulacak idareî x
Örfiyonin Balıkesir ve Manisa merkez kazalarından kaldırılarak
nız Menemen kazasına münhasır olmak üzere 3 Martta kadar temüdi ve
keyfiyetin B.M.Meclisinin tasdikine arzı; İcra Vekilleri Heyetinin
26/2/93İ tarihli içtimasında takarrür etmiştir .

25/2/93İ

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

Ma. V.

Ml. V.

Na. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

T.C.
Menemen Örfi
Divanı harp riyaseti

Menemen
8 - I - 931

Sayı
36

Dahiliye vekili
Şükrü Kaya bey ef.

Şehit Koblaya ait raporun rapten takdimi huzuru
devletleri kalındığı marazdur.

Menemen
Örfi divanı harp reisi
Mrl

11-1-931

227

320
14.1.32

Ş. Y. E.
C. E. Y. T.

Dahiliye Vekili
Ş. KAYA
8 TEMMUZ 1931

320 12 KAN.SAN. 1931

T. C.

BAŞVEKÂLET

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

KARARNAME

Şube : .....

Sayı : 10.456

Menemen kazasıyla Manisa ve Balıkesir merkez kazalarında ilân edilen orfi idare dolayısıyla Mülkiye Zevatı vekillerinden civri-askeriyeye intikali icap edenler hakkında Daniliye Vekillerinin 6/1/931 tarihli ve 5 numaralı teklifi İcra Vekilleri Heyetinin 7/1/931 tarihli iştirakına görüşülerek aşağıdaki karar iktisad olmuştur .

Teşkilatı esaslıya kanunların 86 nci maddesi hükmüne müsteniden İcra Vekilleri Heyetinin 31/12/930 tarihli iştirakına Menemen Kazasıyla Manisa ve Balıkesir merkez kazalarında idareî orfiye ilân edilmiş olduğundan mezkûr 86 nci madde ile 78 nci maddesi hükmünde ve 20/eylül/296 tarihli idareî orfiye kararnameinin 3 üncü maddesi ile İcra Vekilleri Heyetinin 20/eylül/296 tarihli kararname mükerrerinin tutulması ve :

- 1 - Soyriseler
- 2 - Tecemmü ve iştirak
- 3 - İdareî orfiye mütakası dahilinde ve haricinde neşredilen yevmi ve ya mevkat gazete , risale ve her nevi evrakın idareî orfiye mütakası dahilinde ihzıl ve intişarı
- 4 - Hususî ve gayri resmî alelâmın muhaberât ve mütasallât hakkında icap eden kararların ittihaz ve icrası idareî orfiyenin devâm ettiği müddetçe civri askeriyeye intikal eylemiştir .

7/1/931

REİSİCUMHUR

Bş.V.

Ad.V.

M.K.V.

Daş.V.

Ha.V.

Ma.V.

Mf.V.

Na.V.

İk.V.

B.İ.M.V.

T. C.
Menemen
Divanı Harbi Ürfi
Riyaseti
Umumî 4

Divanı harp kararnameesi

Müddei Umumiliğin iddianamesi ve evrakı dava serapa okunduktan sonra icabı tezekkür olundukta :

Türkiye Cümhuriyeti teşkilâtı esasiye kanununu tagyire cebren teşebbüs ettikleri ve bunlara muzaheretle buldukları ve Mehdi Mehmedin Mehdiliği için harekete geçtiğini bildikleri halde zamanında Hükûmete haber vermedikleri ve tekkelerin seddinden sonra ayini tarikat icra ettikleri iddiasile maznunu aleyhim (Erbilli olup İstanbulda Erenköyünde mukim 1259 doğumlu Sait oğlu Esat, ve aslen Erbilli olup İstanbulda Erenköyünde mukim 1291 doğumlu Esat oğlu Mehmet Ali; aslan Rizenin Karadere nahiyesinden olup İstanbulda Beykozda Mektep sokağında 7 numaralı hanede mukim mütekait tabur imamı 300 doğumlu Salih oğlu İbrahim hoca; ve Manisanın Hacı Yahya mahallesinde mukim 38 yaşında Rafet oğlu Süleyman (Mutaf) ; Manisanın Çarşı mahallesinde mukim 298 doğumlu Hüseyin oğlu Manifaturacı Osman; Manisanın Ebe kuyu mahallesinden 329 doğumlu Ali oğlu Hasan ; Manisanın Aktar Hoca mahallesinden bekâr326 doğumlu Mustafaoğlu nalıncı Hasan; ve Manisanın Narlıca mahallesinden 318 doğumlu Emrullah oğlu Mehmet Emin; Manisanın Keçili köyünden olup halen Manisanın Aktarhoca mahallesinde mukim çobanlıkla müşteğil 325 doğumlu Çakır oğullarından Mustafaoğlu Ramazan; Manisanın Lalapaşa mahallesinde mukim305 doğumlu cıracı Mustafaoğlu Mustafa; Manisanın Karakuyu mahallesinde mukim 26 yaşında Hacı Ahmetoğlu terzi Talat; Manisanın Lalapaşa mahallesinde mukim 314 doğumlu Hafız Memetoğlu su yolcusu Topçu Hüseyin ; Manisanın Lalapaşa mahallesinden 311 doğumlu İbrahim oğlu Tatlıcı Mutaf Hüseyin ; Manisanın Arabalan mahallesinden 307 doğumlu Hüseyinoğlu Eskici Hüseyin Ali; Manisanın Lalapaşa mahallesinden 292 doğumlu Himmetoğlu Süleyman; Manisanın Hacıyahya mahallesinden 276 doğumlu Hacı Ömeroğlu Şeyh Hakkı; Manisadan 290 doğumlu Hüseyinoğlu Hafız Cemal; Manisanın Karakuyu mahallesinde mukim 287 doğumlu tabur imamı Ali oğlu Hoca İlyas; ve aslan Giritli olup Manisada mukim 287 doğumlu Hüseyinoğlu Hoca Hilmi; Manisanın İbrahimçelebi mahallesinden 297 doğumlu Hacı Ali paşa zade Ragıp; İzmirde Selimiye mahallesinde mukim aslan Rizeli 1280 doğumlu Hüseyinoğlu Memet Ali Hoca; Manisanın Molla Şaban mahallesinden 300 doğumlu Haliloğlu Şeyh Hafız Ahmet; aslan Alaşehirli olup 60 yaşında Memet Sadıkoğlu Şeyh Ahmet Muhtar; Manisanın Paşa köyünden 317 doğumlu Kâhya Ahmetoğlu İsmail; Menemenin Bozalan karyesinden 35 yaşında Çakıroğlu Koca Mustafa; Menemenin Bozalan karyesinden 286 doğumlu Hasanoğlu Hacı İsmail; Menemenin Bozalan karyesinden 323 doğumlu Hacı İsmailoğlu Hüseyin; Manisanın Görece karyesinden 305 doğumlu Mustafa oğlu Abdülkerim; Rumeli muhacirlerinden Menemende mukim 298 doğumlu Veli oğlu Ramiz; aslan Çıtak köyünden olup Menemende mukim 294 doğumlu Hacı Mustafa oğlu Molla Süleyman; Menemende mukim belediye arabacısı 310 doğumlu Yahya oğlu Hüseyin; Menemende mukim 48 yaşında Alioğlu Acem Haydar; aslan Selânikli olup Menemenin Camiikebir mahallesinde mukim 300 doğumlu Memetoğlu Çingene Ali; Aslan Harputlu olup Menemenin Pazarbaşı mahallesinde mukim 279 doğumlu Ömeroğlu Memet; Menemenin Gaybî mahallesinde mukim 313 doğumlu Hayimoğlu Jozef; Menemende mukim 47 yaşında Ali Osman oğlu Şımbıllı Memet; Menemenin Ağahızır mahallesinden 302 doğumlu Ali Mazlumoğlu gözlüklü Memet Ali; Rumeli muhacirlerinden Menemende mukim 23 yaşında Yusuf oğlu arnavut Kâmil; Aslan Yanyalı olup Menemenin Ulucani civarında mukim Manisa Vilâyet vaizi 295 doğumlu Memet Alioğlu Hoca Saffet; Menemenin Hamidiye mahallesinden 307 doğumlu Hüseyin oğlu Rasim; Menemenin Kasımpasa Mahallesinden Boşnak muhacirlerin-

dan 314 doğumlu Selimoğlu Abbas; Manisamın Lâlâpaşa mahallesinde mukim 299 doğumlu İbrahimioğlu İsmail; Manisamın Hamidiye mahallesinde mukim 287 doğumlu İdrisoğlu bıçakçı Mustafa; Manisamın Çarşı mahallesinden 314 doğumlu Süleymanoğlu Murat Mustafa; Manisamın Paşaköyünde mukim 319 doğumlu Memetoğlu Abdurrahman; Manisamın İlyaskebir mahallesinden 310 doğumlu Ak Memetoğlu Memet; Manisamın Hacıyahya mahallesinden 312 doğumlu Mustafaoğlu furuncu Ahmet; Manisamın Narlıca mahallesinden Ası Mehmet Eminin anası 55 yaşında Emrullah Huca karısı Hasibe; Manisada mukim Ası Mehmet Eminin kız kardeşi keçeci Süleyman karısı 314 doğumlu Emrullah kızı Halide namı diğeri Fatma; Manisamın Narlıca mahallesinden Ası Memet Eminin Karısı 322 doğumlu Ramazan kızı Emine; Manisamın Aktarhoca mahallesinde Simsar Kâtibi 315 doğumlu Hafız Alioğlu Mustafa; Manisamın Paşa köyünden posta sürücüsü Ası maktul Mehdinin bacanağı 516 doğumlu Memetoglu Ahmet; Manisamın Paşa köyünden Ası ve maktul Mehdinin kayın valdesi 60 yaşında Osman karısı Rukiye; Manisamın Lalapaşa mahallesinden 304 doğumlu çoban Kara Ahmet oğlu Ali; Manisamın Lalapaşa mahallesinde 297 doğumlu lüle Memet oğlu Ali; Bozalanda mukim muhtar 301 doğumlu Ahmet oğlu Mustafa; Bozalan Heyeti ihtiyariyesi âzasından 309 doğumlu Mustafa oğlu Mustafa; Bozalan Heyeti ihtiyariye âzasından 320 doğumlu Mehmet oğlu İsmail Bozalan Heyeti ihtiyariyesinde 315 doğumlu Mehmet oğlu İbrahim; Manisamın Narlıca mahallesinden keçeci Hüseyinoğlu Süleyman (305); Bozalan Heyeti ihtiyariyesinden 309 doğumlu Haliloğlu Hasan; Bozalanlı 309 doğumlu kır bekcisi Ahmetoğlu Hüseyin; Bozalanlı 306 doğumlu hacı İsmailoğlu Hasan; Manisamın Lala mahallesinden 311 doğumlu Tarakçı Hüseyin oğlu İbrahim Eten; Manisamın Paşa köyünden aslan Üsküplü 315 doğumlu Koca Hasanoğlu Hüseyin; Manisamın paşa köyünden 317 doğumlu Ramazanoğlu arabacı Bekir; Manisamın Paşa köyünden 320 doğumlu Şerif Ahmetoğlu Eyyup; Bozalan kariyesinden 30 yaşında Osman O. Hasan; Bozalan kariyesinden 317 doğumlu Memetoğlu Ahmet; Bozalan kariyesinden 51 yaşında Hüseyinoğlu İbrahim; Manisamın Lala paşa mahallesinde 301 doğumlu Ahmetoğlu Hacı Hasan (kurabiyeci); Manisamın Lala paşa mahallesinden 313 doğumlu Hüseyinoğlu Ayan Mehmet; Bozalan kariyesinden 297 doğumlu Hacı Ali oğlu Mustafa; Manisamın Tefikiye mahallesinde 317 doğumlu Lütfullahoğlu Halil; Manisamın Tefikiye mahallesinden 305 doğumlu Hasanoğlu katımerci Mehmet; Manisamın horoz köyünden 50 yaşında Ahmetoğlu İbrahim; Manisamın Horoz kayünden 305 doğumlu Mustafa oğlu Sadı; Manisamın Horoz köyünden 313 doğumlu Abidinoğlu Tahsin; Manisamın Horoz köyünden 66 yaşında Zenne oğlu Hasan; Manisamın Lalapaşa mahallesinden 304 doğumlu Çulhacı Ahmetoğlu Memet çavuş; Manisamın Horoz köyünden 36 yaşında Sadettinoğlu Nurettin; Manisamın Horoz köyünden 282 doğumlu aslan oğlu Şaban; Manisamın Horoz köyünden 299 doğumlu Ömeroğlu Ahmet; Manisamın Horoz köyünden 294 doğumlu Muslıhoğlu Halit; Horoz köyünden 313 doğumlu Neciboğlu Mevlut; Horoz köyünden 287 doğumlu Ragıboğlu Osman; Horoz köyünden 80 yaşında Muhtaroğlu Haşim; Horoz köyünden 55 yaşında Muhittinoğlu Ali Koç; Horoz köyünden 298 doğumlu Hasanoğlu Ahmet; Horoz köyünden 58 yaşında Yakuboğlu Ali; Horoz köyünden 313 doğumlu Selâhattinoğlu Naşit; Manisamın Rahmanlı köyünden 293 doğumlu Abdullahoğlu Hacı Hafız Ali Osman; Horoz köyünden 52 yaşında İbrahimioğlu Mustafa; Horoz köyünden 315 doğumlu Yasinoğlu Osman Manisamın Kasımpaşa mahallesinden 305 doğumlu Raşitoğlu İbrahim; Bozalan köyünden 35 yaşında Hasan karısı Halil kızı Fatma; Manisamın Paşa köyünden Simavlı 292 doğumlu Salıhoğlu Osman; Menemende mukim 300 doğumlu Mazlumaki oğlu Giritli Ali; aslan Bozköylü olup Menemende mukim 35 yaşında Kerimoğlu İbrahim; Menemende mukim 313 doğumlu İbrahimioğlu İsmail; Menemende mukim cami müezzini 299 doğumlu Abdullahoğlu Hafız Berber Ahmet; Manisamın Lalapaşa mahallesinden 306 doğumlu Ahmetoğlu Halil; Manisalı 317 doğumlu Ahmetoğlu Saatçi Hüseyin Mazlum; Manisamın Güllhane mahallesinden 298 doğumlu Mustafa oğlu Memet; Manisada mukim 308 doğumlu Hasanoğlu Hasan;)

Haklarında alenen icra kılınan muhakeme neticesinde maznunlardan Nalıncı Hasan; Emrullahoğlu Memet; Giritli Küçük Hasan; Çoban Ramazan; Kahveci Çırağı Mustafa;

Terzi Talat; Topçu Hüseyin; Tatlıcı Mutaf Hüseyin; Eskici Hüseyin Ali; Keçeli köylü Himmetoğlu Süleyman nam şahısların Menemen hadisesinin tarihi vukuu olan. 23-XII-930 tarihine tekaddüm eden günlerde çrak Mnstafanın kahvehanesinde ve tatlıcı Hüseyinin hanesinde müteaddit içtinalar yaparak mehdilik ilânı suretile Türkiye Cümhuriyeti teşkilâtı esasıye kanununu tağyire cebren teşebbüs için müzakereler icra ve kararlar ittihaz eyledikleri ve bunlardan Ali oğlu Hasan; nalıncı Hasan; Mehmet Emin çakır Ramazanın diğer maktul üç arkadaşlarıyla birlikte harekete geçerek Menemen hadisesini meydana getirdikleri , bunlardan Alioğlu Hasan nalıncı Hasan , Mehmet Eminin vak'anın sureti ceryanını hikâye sadedindeki ihbaratı ve diğer maznunların bu ihbarata kısmen müeyyet ifadatı delaletleriyle sabit olmasına;

2 - Ve Paşa köyünden kâhya Ahmet oğlu İsmailin mehdilik iddiasile harekete geçen isimleri malum yedi kişiyi evine kabul ve bunları iki gün iâşe ve ibate ederek ve fikirlerine , müzakerelerine ve kararlarına iltihak ve bu suretle merkumunun teşkilâtı esasıye kanununun tağyire cebren teşebbüs filine iştirak eylediği maznunlardan Alioğlu Hasan , nalıncı Hasan , Mehmet Emin, çoban Ramazanın, mavaka'a mutabakatına kanaati kâmile hasıl olan mazbut beyanatile tezahür eylesine;

3 - Bezalandan koca Mustafa, Hacı İsmail, Hacı İsmail oğlu Hüseyin Göricali Abdülkerimin Mehdilik davasila meydana çıkan derviş Mehmet ve rüfekasını köylerine vurutlarında istikbal ve ikametlerine müstakil bir ev tahsis ettikleri ve köyde kaldıkları on beş gün müddet içinde kendilerini iâşe eyledikleri ve mehdinin emri üzerine sakin ve asude bir yer olmak üzere intihap olunan kır mahallinde kulübe inşa eyledikleri ve buradada merkumunu iâşe ettikleri ve şu suretle merkumunun mehdilik bahanesile teşkilâtı esasıye kanununu tağyire cebren teşebbüs etmek filine iltihak ve iştirak ettikleri ismi yukarıda geçen üç asinin ihbaratı ve kendilerinin bu ihbaratı müeyyit ve müevvel ikrarları ve diğer fiillerden maznun Bozalan köylülerinin sureti beyanatile nümayan bulunmasına;

4 - Ve Cuma'ibalalı Ramizin asilerin Menemene girişini müteakip kendilerine rehberlik ederek mahallatı birlikte dolaştığı ve şu suretle altı asinin teşkilâtı esasıye kanununu ilgaya cebren teşebbüs etmek fikrine iştirak eylediği kendisinin ikrarı ve şahitlerin şهادetile anlaşılmiş ve her ne kadar merkum asilerin arkasından hareketlerini kontrol edip neticeyi Hükûmete haber vermek üzere dolaştığını müdafaaten ityan eylemekte isede merkumun altı asi ile birlikte dolaştığı esnada yareketi isyaniye esasen Hükûmetçe haber alınarak tenkil tedbirlerine tevessül edilmiş ve bu cihete merkum Ramizin malûmu bulunmuş olması itibarile müdafaatı vakia şayanı kabul görülmemiş olmasına;

5 - Ve Çıtaklı Molla Süleymanın altı asinin Menemende icrayı faaliyet ettikleri sırada daima yanlarında bulunmak ve hatta bir aralık asilerden biri ile reis Mehdi Memede sigara ikram eylemek ve arabacı Hüseyinin isimleri malûm asileri belediye meydanına bayraklarını dikmek için lâzım gelen çukuru kazmak ve hazırlamak, ve çingene Memetoğlu Ali, Harputlu Ömeroğlu Memet, Hayimoğlu Jozef, Şımpılı Ali Osmanoğlu Memedin Mehdi ve arkadaşları belediye meydanında zikir ve tekbirlerle meşgul oldukları sırada yanlarına gelen Jandarma Yzb. Fahri Ef. nin asilerin reisile konuşup ayrılmasını zabıta amirinin asilerin kevveti karşısında ricata mecbur kaldığı şeklinde kabul ederek bu hareketi alkışlayarak asilerin hareketi isyaniyelerini idameye teşvik eylemek ve arnavut Yusuf oğlu Kâmilin Kublay Beyin şهادetini müteakip başını direğe bağlamak için asiler Reisi Mehdiye kendi arzusile ip vermek ve hareketi isyaniyenin müddeti devamınca asilerin yanında emirlerine âmade bir halde ahzı mevki etmek, ve Kerim oğlu İbrahimin asilerin tedibi için mahalli vak'aya asker geldiği sırada kaçışmak isteyen halka hitaben (kaçmayınız bunlar evliyadır kurşun işlemiyor) demek; ve Selimoğlu Boşnak Abbasın altı asinin belediye meydanında icrayı habaset ettikleri sırada bunlardan Mehdi Mehmedin silâh atmasını müteakip mahallat arasında silâh atarak halkı bu harakâtı isyaniyeye teşvik etmek suretleriyle altı asinin teşkilâtı esasıye kanununu tağyire cebren teşebbüs filine iltihak ve iştirak eyledikleri dinlenen şahitlerin ifadatı mesbukası ve kendilerinin bu şهادatı müeyyet ve müevvel ikrarları delaletleriyle tahakkuk eylesine;

6 - Erbilli şeyh Esat, oğlu Mehmet Ali, Laz İbrahim Hoca, mutaf Süleyman, manifaturacı Osmanın nakşilik tarikatını neşir ve tamim için faaliyete geçerek ve muhtelif yerlerde halifelik müritlik namı altında hafi bir teşkilât yaparak bir çok kimseleri bu teşkilata idhal ederek faaliyetlerinin hududunu tevsî ve bu meyanda Mehdi'nin arkadaşlarından nalıncı Hasan tarikatlarına intisap ettirdikleri ve merkumu Menemen hadisesinden 15-20 gün evvel Erenköyünde Şeyh Esadın evine celp ve orada 13 gün alkoydukları ve bu müddet zarfında merkuma devrişlikve mehdilik hakkında zabıtnamede bertafsil yazılı olduğu veçhile telkinatta buldukları ve şu suretle Mehdi ve arkadaşlarını nalıncı Hasan vasıtasile teşkilatı esasiye kanununu tağyire cebren teşebbüs etmek filine azmettirdikleri nalıncı Hasanın ifadatı ve Şeyh Esadın ve oğlu Memet Ali ve laz İbrahim'in bu ifadatı müeyyit ikrar ve itirafları ve Şeyh Esadın evini aramasında zuhur eden mektuplar münderecatı delaletlerle tebeyyün eylemesine;

7 - Hafız Cemal; İlyas Hoca, Ali Paşa zade Rağıp, Laz Mehmet Ali Hocanın Lâz İbrahim vasıtasile şeyh Esattan telâkki ettikleri emirler ve talimat dairesinde muhtelif zamanlarda ve muhtelif yerlerde nakşilik tarikatının intişar ve tamimi için vaızlarla ve propağandalare Mehdi ve arkadaşlarında nakşilik ve mehdilik fikirlerinin ve binnetice cürüm ikai kararının uyanmasına ve canlanmasına sebebiyet verdikleri ve şu suretle asilerin teşkilâtı esasiye kanununu tağyire cebren teşebbüs etmek fi'line azmettirdikleri Memet Eminin ifadatı sarıhası ve Lâz İbrahimle diğer asilerin bu ifadatı müeyyit beyanatın delaletlerle teayyün eylemiş olmasına;

8 - Manisadan şeyh Hafız Ahmedin Mehdi Memet ve Memet Emni mehdiliğe teşvik ve hatta derviş Memede mehdilik hareketinde muavenetini de esirgemiyeceğini beyan etmek suretile merkumu mehdilik ilâmı zımında teşkilâtı esasiye kanununu tağyire cebren teşebbüt etmek filine azmettirdiği Memet Eminin ifadatı mazbutasile sabit idüğüne;

9 - Şeyh Ahmet Muhtarın nakşî tarikatına intisap ettirdiği ve eline kendi imzasını muhtevi muska vermek ve mehdilik hakkında merkuma telkinatı mütemediyede bulunmak suretile mehdi Memedi keza teşkilâtı esasiye kanununu tağyire cebren teşebbüs etmek fi'line azmettirdiği Memet Eminin beyanatı ve Mehdi'nin üzerinde Ahmet Muhtar imzalı muskanın zuhuru (ve Ahmet Muhtarın vak'aya takaddüm eden tarihlerde mehdi'nin evinde üç ay misafireten kaldığının subut bulması) delâletlerle anlaşılmuş bulunmasına;

10 - Manisad mukim Giritli İbrahim oğlu İsmailin asilere silah ve mühimmat tedarik ve ita eylediği ve kendilerile beraber gitmeğe talip ve azim olduğu kezalik asilerin ifadatı mazbuta ve kendisinin müevvel ikrarile teayyün eylemesine binaen bunlardan nalıncı Hasan ; giritli alioğlu Hasan; Manisalı Emrullah oğlu Mehmet Emin; çoban Ramazan; tatlıcı Hüseyin; kahveci Mustafa; terzi Talat; tapçu Hüseyin; eskici Hüseyin Ali; keçeli Hınnetoğlu Süleyman çavuş; Kâhya Ahmetoğlu İsmail ; koca mustafa haci İsmail ; haci İsmailoğlu Hüseyin apdükerim ; velioğlu Ramiz; çıtaklı molla Süleyman ; Yahya oğlu Hüseyin ; çingene Mehmetoğlu Ali; Harputlu Ömeroğlu Mehmet; Hayım oğlu jozef; Şimbılı Mehmet; arnavut kâmil ; boşnak Abbas Kerim oğlu İbrahim; Manisadan giritli İbrahim oğlu İsmail; Türk ceza kanununun 64 maddesi delaletile 146 ncı maddesinin birinci fıkrasına; ve laz İbrahim Mustafa Süleyman Hüseyinoğlu Osman ; Hüseyinoglu hafız Cemal ; tabur imamı İlyas ; haci Ali ; haci Ali paşa zade rağıp ; şeyh hafız Ahmet; şeyh ahmet muhtar ; mehmet Ali hoca ; şeyh Esat ; ve O. Mehmet ; alinin 64 inci maddenin 2 inci fıkrası delaletile 146 inci maddenin birinci fıkrasına tevfikan idamlarına; ancak bunlardan Ali O. hasanın hini ikai fiilde 15 yaşını bitirerek 18 ini ikmal eylemediği evrak meyanındaki hüviyet cüzdanın tetkikinden nümayan olmasına mebni 55 inci maddenin 1 inci fıkrasına tevfikan hakkındaki idam cezasına mukabil 15 sene ağır hapis cezasile icrayi mücazatına ve nalıncı Hasanın cürüm işlediği sırada 18 yaşını bitirip 21 yaşını ikmal etmediği keza evrak meyanındaki hüviyet cüzdanının tetkikinden anlaşılmasına binaen 56 inci maddenin fıkrai mahsusasına tevfikan hakkındaki idam cezasına bebel 24 sene ağır hapis cezasile tecziyesine ve çakır Ramazanın kezalik hini ikai fiilde 21 yaşını ikmal eylemediği anlaşılmağa hakkındaki idam cezasına bedel merkumunda 56inci maddenin fıkrai mahsusasına

tevfikan 24 sene ağır hapis cezasile icrayı mahkûmiyetine ve Harputlu Mehmet ve İzmirde mukim Rizeli Hoca Mehmet Ali ve Şeyh Esadın cürmün vukuu ve hüküm zamanında 65 yaşını bitirmiş oldukları evrak meyanında mevcut hüviyet cüzdamı ve müzekkerei cevabiyeler mün-derecatile anlaşıldığıında haklarındaki idam cezasına bedel 56 ıncı maddenin fıkrâi mahsusası hükmünce 24 der sene ağır hapis cezasile tecziyelerine;

11 - Süleymanoğlu Murat Mustafa, Kara Ahmetoğlu Ali, Hasanoğlu Ayan Memet, Paşa köyünden Memetoğlu Abdurrahman; Hoca Hasanoğlu Hüseyin, Ramazanoğlu Bekir, Şerif Ahmetoğlu Eyyup; Bozalanda Hacı İsmailoğlu Hasan, Muhtar Ahmetoğlu Mustafa, aza Memetoğlu İsmail; aza Memetoğlu İbrahim; aza Haliloğlu Hasan; Bekçi Ahmet Hüseyinin mehdî ve arkadaşlarından mehdilik zımında teşkilâtı esasiye kanununun tağyire cabren teşebbüslerini bildikleri halde zamanında sui niyetle Hükûmete haber vermedikleri tahkikatı cariye ile tehakkuk eylemiş bulunmasına binaen merkumunun cümlesinin Türk ceza kanununun 151 inci maddesinin birinci fıkrasına tevfiikan üçer sene; ve Paşa köyünden Memetoğlu Ahmet, Simavlı Sâlihoğlu Osman, Bozalandan Ahmetoğlu Memet, Osmanoğlu Hasan, Hüseyinoğlu İbrahim, Ak Memetoğlu Memet, Simsar kâtibi Mustafa, Lüle Memetoğlu Ali, Tarakçı Hüseyinoğlu İbrahim Ethem, Kurabiyeci Hacı Hasanın mehdî ve arkadaşlarının hareketi isyankârilerine muttali oldukları halde sui niyetle Hükûmete ihbarı madde eylemedikleri tahkikatı mevcude ile anlaşıldığıından cümlesinin Türk ceza kanununun 151 inci maddesinin birinci fıkrasına tevfiikan birer sene müddetle hapislerine;

12 - Horoz köyünden Selâhattinoğlu Naşit, Yakuboğlu Ali, Muhittinoğlu Ali Koç, Hasanoğlu Ahmet, Neciboğlu Mevlut, Ragıboğlu Osman, Mümtazoğlu Haşimin dini alet ittihaz ederek halkı devletin emniyetini ihlâl edebilecek harekete teşvik eyledikleri sureti cereyanı muhakeme ve vak'aya takaddüm eden zamanlarda Şeyh Esadı müçtemian ziyaret ederek nezdinde kalmış bulunmaları ekseri zamanlar Horoz köyünde Laz İbrahimle toplanarak zikrile meşgul olarak Hükûmet aleyhinde gizli içtimalar yaptığı anlaşıldığıından hareketlerine muvafık olan türk ceza kanununun 163 üncü maddesinin birinci fıkrasına tevfiikan ve takdire onbeşer sene ağır hapis cezasile icrayı mücazatlarına ve bunlardan Mümtazoğlu Haşimin hini ikai fiilde ve hüküm zamanında 65 yaşını ikmal ettiği anlaşıldığıından 56 inci maddenin fıkrâi mahsusası veçhile altıda birinin bittenzil on iki sene altı ay ağır hapsine;

13 — Manisadan Şeyh Hacı Hilmi, Horoz köyünden Ömeroğlu Ahmet, Ahmetoğlu İbrahim, Mustafaoğlu Sadı, Zenoğlu Hasan, Aslanoğlu Şaban, Muslihoğlu Halit, İbrahimioğlu Mustafa, Abidinoğlu Tahsin, Yasımoğlu Osman, tekkelerin seddine dair olan kanunun meriyetinden sonra ayini tarikat icra ve nakşî tarikatına ait hizmetleri ifa eylediklerin cari muhakematla anlaşıldığıından 677 numaralı kanunun birinci maddesine tevfiikan birer sene hapislerine ve Rahmanlı köyünden Hacı Hafız Ali Osmanın aynı ef'ali irtikâpla fazla olarak daha faal bulunması sebebi şiddet addile aynı madde ahkâmına tevfiikan üç sene hapsine;

14 — Hoca Saffet, Menemenli Rasım, Bozalandan Mustafa oğlu Mustafa; Bozalandan Hacı Ali oğlu Mustafa; tütüncü Haydar, gözlüklü Mehmet Ali, Naşitoğlu İbrahim, Mazlumaki oğlu Ali, İbrahimioğlu İsmail; berber Hafız Ahmet, Manisalı Hüseyinoğlu Süleyman; fırıncı Mustafa oğlu Ahmet, Lutfullahoğlu Halil; Ahmetoğlu Hüseyin mazlum; Hasanoğlu Katmerci Memet; tütüncü Hasanoğlu Hasan; Manisadan Ahmetoğlu Halil; Mustafaoğlu Memet; bıcağcı İdrisoğlu Mustafa; Çulha Ahmet oğlu Mehmet çavuş; horoz köylü Nurettin; hacı ömer oğlu hoca Hakkı Nehmet eminin anası Hasibe: Rukiye; kız Kadaşı Halide Fatma: karisi Emine; bozalanın; Fatmanın mabehüzahırı olan ef'ali işledikleri hakkında temini kanaata kafi delil mevcut olmadığından bunlarında beraatlarına ve ağır hapisle tecziye edilenlerin mahkûmiyetleri müddetince mahcuriyet halinde kalmalarına ve hapis ile ağır hapse mahkûm edilenlerin müddeti mahkûmiyetlerinin Hükûmetçe tensip edilecek hapisanelerde ikmaline ve mahkûm edilen maznunların suçları işlemediklerine dair olan müdafaalarile Müddei Umuminin karara muhalif iddiası tahkikatın sureti cereyanına ve muhakemeye nazaran gayrı varit görüldüğüünden redlerine ittifakla karar verilerek tefhim kılındı.

25/1/931

Örfi Divaniharp Reisi
Mirliva
Mustafa

Âza
Miralay
Ata

Âza
Miralay
Demir

Âza
Kaymakam
Ziya

Âza
Kaymakam
Baha

Menemen Örfi divan harbinca Ölüm cezasına mahkûm edilen 4 şubat 931 Tarihi-
nde hüküm infazı esnasında firara muaffak olan ve 16 şubat 31 Akşamı Mandisa-
nın akkedik karyesinde Mustafa Aminde bir şahsın hanesinde tutularak Mani-
sanın Muradiye Karakolu Vasıtasile Menemene getirilen Bozalan Köyünden hacı
İsmail oğlu Hüseyin firar hadisesi etrafında vaki suale: Ben bidayette kışkı
tevkif hanesinde bulunuyordum bir gün beni ve bir çok arkadaşlarımla birlikte
divanı harbinde bulunduğu Mektep tevkif hanesine getirdiler aynı gece vakit
ve saatını tayin edemediğim bir sırada beni daha bir kaç arkadaşımın keleş-
peli olarak bir otomobile bindirdiler ve kasabaya getirdiler otomobil içe-
risinde elimdeki keleşpenin gevşek ve kolaylıkla bir elimi çıkarabileceği-
mi yaptığım tecrübeden anladım bunun üzerine otomobilden indirilirken elimi
keleşpeden çıkardım fakat bunu kimseye his ettirmeksizin bir kaç adım iler-
ledim yanında üç mabufız neferle etrafta kalabalığı beklemeksizin kaçmağa baş-
ladığı üzerime atılan bir el silahında müteessir olmayarak kendimi kasabanın
haricine attım kasaba solundaki ovayı takiben kaklıç ovasına indim buradan-
da izimi değiştirerek ulucu deresini takiben İsmi bilmediğim dağlara çık-
tım ve bir elimle kalmış olan keleşpenin kilidini taşları kırarak suretile di-
ğer elimde çıkarıp attım karanlık olduğu için attığım yeri bilmeyorum
sabah olunca yürüşüme devam ettim yalnız çaltı civarında Mandisanın uzun bu-
rundaki boş bir dam içerisinde ot toplayarak bir gece yattım iki gün bu süre-
tle yürüdüktan sonra Mandisanın akkedik ve civarı dağlarına bilhassa gürele
tepe ve ormanlarında on iki gün doladım dün akşam gürele çayını geçerken su-
yun ceryanına kapılarak boğulmağa ramak kalmışken bir çalıya tutunmak suret-
ile kendimi kurtardım kasabadan çıkaldıanberi mütemadiyen ot yemiş ve kimse-
den ekmeğe istemeye cesaret edememiş olduğumdan bu bitap vaziyetimle daha
ileriye gidemeyeceğimi his ederek akşam ezanında akkedik köyünün haricindeki
evlerden birine müracaat ettim beni kabul ederek içeriye aldılar aynı zama-
nda karnımında doyurdular fakat şüpheli vaziyetimi gördükleri için kim olduğ-
umu ve nereden geldigimi ve nereye gitmek istedigimi **Menemen Borçlular Köylü**
üstümü bağımı yokladıklarında iki gün evvel akürele **Genel Yürütme**
bulduğum üzerimdeki çekedin cebinde bana ait olmayan bir vesika buldular bu-
nun üzerine beni bağlayarak Mandisanın Muradiye Karakolu **4 Temmuz** ettiler ma-

Belge No:13212-5/3

ve kimseden çekmek alma'ya teşebbüs etmedim esasen kimsede görmedim.dimesi üzerine merhumun ayaklarında görülen çayri tabiligin esbabı hükümet tabibi Abdülbahri beyden idilmiştir. Sorulduktta çıplak ayakla yürümek neticesi husule geldiği anlaşılmış düm ve bu akşam yemek ve eknek yedigini söylemiş olduğuna nasıran ağzının muayenesinde daha evvelki müddet zarfında olduğunu dair bir olayın görülmemişi olduğu tabib muayileh tarafından beyan edilmiştir.

Ormanda bularak aldığını söylediği çeketin sahibi kim olduğunu kendisinden sorulduktta çeket sahibini tanımadığını söylemesi üzerine çeketin cebinde zühur eden orman ruşatiyesinden çeketin sahibi olduğu mahallide tesbit edilerek mahkumla birlikte Menemene sevk edilen Filorna muhacirlerinden Akkedik köyünden Müslim hayrettin oğlu Nazif bilcelp çeketini ne yaptığını sorulduktta iki gün evvel odun kesmek üzere merkebinle kürele ormanına gitmiştim çeketimi üzdrimden çıkarıp bir orman dalına asarak takriben elli altmış adım ilerdeki ormana odun kesmek üzere gitmiştim odunumu kesip merkebine yüklettikten sonra çeketimi bıraktığım mahalle geldiğimde çeketimi bulamadım her ne kadar aradımında bulamayınca biri tarafından çalındığına kana olarak koyume avdet ettim esasen hasta olduğum için çeketimin çalındığını kimseye söylemeye lüzum görmedim iki gün sonra bu adam tutulmuş üzerindeki çeketin cebinde çıkan odun vesikası ile çekedin bana ait olduğu anlaşılmıştır. Ben bu adamı tanımam hiç görmedim görmüy olsaydım derhal gelip köy muhtarına haber verirdim çünkü böyle bir idam mahkumunun Menemenden kaçtığını her tarafta arandığını hatta bekcilerle köyümüzün ormanlarını taharri etti-filmekte olduğunu biliyorduk demesi üzerine imza ettirilip iş bu Zabıt varakası tanzim kılındı.

A.43.Ku. V. J. K.
M. İhsan İbrahim

Menemen
J. B. L. K.
Niyazi

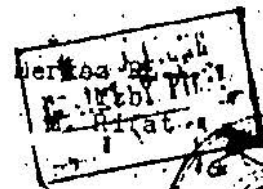
Polis şer Komiseri
Ruhi

Mahkum Bozalanlı
İsmail o Hüseyin
Barmak izi

Mahkemenin akkedik
köyünden hayrettin
oğlu Nazif

Hukümet H.
Abdultaip

Kaymakam
Bahri

13212-5/3

T. C.

İZMİR

POLİS MÜDÜRLÜĞÜ

7 / 7 / 1931

HÜKÜMEŞehit Koblay Beyin kanlı
şapkasının irsal kılındığı

Kısım I

Hüsnü

Umumi 2022

Dahiliye Vekâleti Celilesine

Saklı

20/5/931 tarih ve 15498 numaralı tahriratımıza
lâhikadır .

Menemen irtica hadisesinde şehit edilen Koblay
Beyin kanlı elbiseleriyle gömüldüğü , yalnız kanlı
şapkasının Rıza Bey isminde muallim arkadaşlarından
bir zatta olduğu anlaşılmakla Munsallemiyhten alınarak
inkilâp Müzesine konması için posta ile irsal ve tak-
dim edilmiştir . Arzederim efendim .

İzmir Valisi.

EMNİYETİ UMUMİYE	
EVRAK MÜDÜRLÜĞÜ	
Vade Kaydı	
Tarhi	12/7/31
Numarası	8747

8433
22.7.31
EM 12/7

Dahiliye Vekâleti	
HUSUSİ KALEM	
2016.823	12 TEMMUZ 1931

12-7-31 Şapka menecuttüğü

EMNİYETİ UMUMİYE
EMNİYETİ UMUMİYE
EMNİYETİ UMUMİYE

2-1
19/7

Cevaben yazılacak muharreratta ait olduğu kısım tarih ve numarasını derci şapkasının irsal kılındığı.

125

Belge No:13212-5/3

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ
A. A. ve Mîzeler Dairesi
85554. H. Z.
Umumi

Antara: 361-7-1 1931

Hulasa: Manemen'de şehit edilen Kublay
B. in kanlı şapkası Etnografya Müzesi
de muhafaza edilmek üzere gönderildi
Şi H :

Mahremdir

Dahiliye Vekâleti Celilesine

Emniyet Umum Müdürlüğü 18/7/1931 tarih ve 6446 sayılı ve mahrem
iğaretili tahrirâtı devletlerine cevaptır :

Manemen irtical hadisesinde şehit edilen Kublay Beyin kanlı şap-
kası Etnografya Müzesi İnkilâp şubesinde muhafaza edilmek üzere mezkûr
Müze Müdürlüğüne teslim edildiğini arz eylerim Efendim.

H. Z.

Maarif Vekili

EMNİYETİ HUSUSİYE
1-8-31
8742

31/30-7-931

B.1

Dahiliye Vekâleti HUSUSİ KALEM
11656 - 26. TEMMUZ 1931

EMNİYETİ HUSUSİYE	
EVRAK MÜHÜRÜ	
Varide Kaydı	
Tarihi	30-7-31
Numarası	5866

M. Ş. 28/7/931

(Hangi daire evrakına cevap toplu olduğunun tarihi rica olunur)

T . C

27 / 5 / 931

Ankara Polis Müdürlüğü

GİZLİDİR

Siyasî Kısım

Sayı

888

Dahiliye vekâletine

Menemen hadisesinde Şehidedilmiş olan Mülâzim Kubûlay beyin kesilmiş başının takıldığı sancağın emri devletlerine tevfikân İnkılap Müzesine konulmak üzere mahallinden gönderilip taktim edildiğini arz ederim ofendim .

Vali

30-5-911

30-5-911
B-1

EMNİYETİ UMUMİYE	Veride Geçerli	5-5-31	5859
BİRİNCİ KISIM: MÜHÜRLEME	Tarihli		Numarası

EMNİYETİ UMUMİYE	
EYRAK MEMURLUĞU	
Veride Geçerli	
Tarihli	30-5/91
Numarası	4230

Dahiliye Vekâleti
HUSUSİ KALEM
8332 - 30 MAYIS 1931

Belge No:13212-5/3

T.C.
MAARİF VEKÂLETİ
A.A. ve Müzeler Dairesi
85-187 Umumi
Husul

Ankara-9-1-6/1931

Mühür: -Bancanın alındığı H-

Dahiliye Vekâletine

Emniyeti Umumiye Umum Müdürlüğü ifadesiyle gelen 2/6/931 tarih ve 5659 numaralı tezkere devletlerine cevaptır.

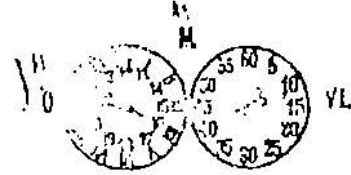
Şehit Kubulay Beyin kesilmiş başını taktıkları bacak alınmış ve Etnografya Müzesi İnkilâp şubesinde muhafaza edilmek üzere mezkûr müze müdürlüğüne gönderilmiştir Efendim.

H.Z.

Maarif Vekili

EMNİYET UMUMİYE	
Tarih: 15-6-31	
Numarası: 6661	

EMNİYET İ. U. M.	
★ 10 Hazir 1931 ★	
1113/24	

11/6/931

B.Ş.

19-6-31

Doğrudan doğruya
10/6/931

EMNİYET UMUMİYE	
EVRAK MÜDÜRLÜĞÜ	
Varide Kaydı	
10/6/31	

(Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tasvili rica olunur.)

74-3-9.0²⁹³

T. C.

İçişleri Bakanlığı
Emniyet Genel Müdürlüğü

Şube	Dosya	Numara
1 B.3		14912

Özeti : İzmir Em. Müdürlü-
ğünde mahfuz bulunan...
Sancak, Bayrak ve eski
bir Kılıç Hk.

15 Mart 1946

Millî Eğitim Bakanlığına

Menemen İrtica Hadisesi sırasında İzmir Valili-
ğince elde edilmiş olan ve üzerlerinde sırma ile
âyetler yazılı bulunan bir Sancak ile, İpek işlemeli
bir Bayrağın ve yine üzerlerinde İpek işlemlerle
Arapça yazılar bulunan iki perde ile eski bir
Kılıcın halen İzmir Emniyet Müdürlüğünde muhafaza
edilmekte olduğu anlaşılmış ve bunların İzmir İnkılap
Müzesinde muhafazası daha uygun olacağı düşünlerek
adı geçen ile yazılmıştır.

Bilgilerine Saygılarımla arz ederim.

İçişleri Bakanı

GD
KONTROLBİLGİ RAPOR FORMU
KAYIT
EMİNET

Dayanak	Raportör	Daktilo	Karşılaştırma	Şef	Teklif Zamanı
Na: 29965					TEMMUZ 1946 /194

119

Ek.24

KAYNAKÇA

A- Arşivler

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

BCA, Kur. Kod. 030.18.01/ Yer no. 1.3.13, S.7324, 14.2.1928.

_____ / Yer no. 16.65.19, S.2644, 11 Teşrinievvel 1341.

_____ / Yer no. 14.34.2, S. 1987, 3 Haziran 1341.

_____ / Yer no. 012.76.17, S. 1546, 23.2.1341.

_____ / Yer no. 012.77.1, S. 1551, 23.2.1341.

_____ / Yer no. 13.12.14, S. 1584, 1341.

_____ / Yer no. 14.34.2, 1341.

_____ / Yer no. 14.44.14, S. 2222, 22.7.1341.

_____ / Yer no. 16.71.4, S. 2749, 23 Teşrinisani 1341.

_____ / Yer no. 16.69.5, S. 2750, 23 Teşrinisani 1341.

_____ / Yer no. 16.69.5, S. 3110, 31 Kanunusani 1926.

_____ / Yer no. 16.69.1, S. 2706, 4 Teşrinisani 1341.

_____ / Yer no. 015.54.7, S. 2413, 1341.

_____ / Yer no. 16.71.9, 24 Teşrinisani 1341.

_____ / Yer no. 14.34.2, S.1987, 3 Haziran 1341.

_____ / Yer no. 13.25.20, S.1846, 3 Mayıs 1341.

_____ / Yer no. 14.33.12, S.2000, 31.5.1341.

_____ / Yer no. 16.83.11, S.10388, 1931.

_____ / Yer no. 17.1.1., S.10456, 1931.

_____ / Yer no. 17.4.8, S.10523, 1931.

_____ / Yer no. 18.13.2, S.10697, 1931.

B- Belgesel Nitelikli Kaynaklar

1- Düstur. Üçüncü Tertip. c. 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 15, İstanbul: Milliyet Matbaası, 1929, 1931, 1934.

2- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. c. 21, 22, 23, 24, 25, Devre.3, İçtima.4, Ankara: 1930-1931.

C- Basın

1- Gazeteler:

Hakimiyeti Milliye

Cumhuriyet

Vakit

Hürriyet

Milliyet

Akşam

Politika

Son Posta

Anadolu

Yeni Asır

Hizmet

Halk Dostu

Hür Adam

Serbest Cumhuriyet

İstiklal

2- Dergiler:

Atatürk Yolu. A.Ü.T.İ.T.F.D., Yıl:5, Cilt:3, Sayı:9, Mayıs 1992. / Yıl:6, Cilt:3, Sayı:10, Mayıs 1993.

Belgelerle Türk Tarih Dergisi. Sayı:37, Mart 1988. / Sayı:41, Temmuz 1988. / Sayı:43, Eylül 1998.

Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Dergisi. Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler. T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı. Yayın No: 129, Ankara, 1998.

Resimli Şark. Yıl:1, Sayı: 2, Şubat 1931.

Tarih İncelemeleri Dergisi. c.VIII, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1993. / c.X, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1995.

VIII. Türk Tarih Kongresi. Ankara: 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.III, Ankara: T.T.K.B., 1983.

Yakın Tarihimiz. c.4, Sayı: 45, 3 Ocak 1963.

D- Araştırma, Anı ve Makaleler

Abalıoğlu, Yunus Nadi. **Ankara'nın İlk Günleri.** Birinci basım. İstanbul: Sel Yayınları, 1955.

Afetinan, A. **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazaları.** İkinci basım. Ankara: T.T.K.B., 1988.

Ağaoğlu, Ahmet. **Serbest Fırka Hatıraları.** Birinci basım. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, Tarihsiz.

Altay, Fahrettin, **Görüp Geçirdiklerim. 10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası.** İstanbul: İnsel Yayınları, 1970.

Akgün, Seçil. "Halifeliğin Kaldırılması Olayının Çeşitli Tepkileri", **VIII. Türk Tarih Kongresi.** Ankara:11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.III, Birinci basım. Ankara: T.T.K.B., 1983, s.2187.

- Akşin, Sina. **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele** c.I, İkinci basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.
- Aktan, Reşat. **Türkiye İktisadı**. Üçüncü basım. Ankara: 1978.
- Aralov, S.İ. **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları**. (Çev. Hasan Ali Ediz). İkinci basım. Ankara: Birey Toplum Yayınları, 1985.
- Arsel, İlhan. **Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına**. Birinci basım. Ankara: A.Ü.H.F.Y., 1975.
- Atatürk, Mustafa Kemal. **Nutuk/Söylev**. c.I-II, Üçüncü basım. Ankara: T.T.K.B., 1989.
- Atatürk, Mustafa Kemal. **Söylev/Nutuk**. c.I-II, (Bas.Haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu). Otuzdördüncü basım. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1999.
- “Atatürk”, **İslam Ansiklopedisi**. c.I, Birinci basım. İstanbul: M.E.B., 1965, s. 719-807.
- Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**. IV, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1964.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**. c.II, Üçüncü basım. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1989.
- Ateş, Nevin Yurdsever. **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**. Birinci basım. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1994.
- Avcıoğlu, Doğan. **Türkiye'nin Düzeni**. c.I, Onüçüncü basım. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1979.

- Avşar, Abdülhamit. **Serbest Cumhuriyet Fırkası**. Birinci basım. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.
- Aydemir, Şevket Süreyya. **Tek Adam, Mustafa Kemal**. c.II, Üçüncü basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1964.
- Aydınöz, Selçuk. **Türk Ceza Kanunu ve İlgili Kanunlar**. Birinci basım, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1984.
- Başar, Ahmet Hamdi. **Atatürk'le Üç Ay**. Birinci basım. İstanbul: Tan Matbaası, 1935.
- Baydar, Mustafa. **Kubilay**. Birinci basım. İzmir: İzmir Matbaası, 1954.
- Bayur, Yusuf Hikmet. **XX. Yüzyıl Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerine Etkileri**. İkinci basım. Ankara: T.T.K.B., 1989.
- _____. **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**. İkinci basım. Ankara: T.T.K.B., 1995.
- Berkes, Niyazi. **Türkiye'de Çağdaşlaşma**. Birinci basım. İstanbul: Bilgi yayınevi, 1973.
- Blanco, Jorge. **Atatürk**. (Çev. Fatih Özsu). Birinci basım. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Bıyıklıoğlu, Tefik. **Atatürk Anadolu'da (1919-1921)**. Birinci basım. Ankara: Kent Basımevi, 1959.
- Cebesoy, Ali Fuat. **Milli Mücadele Hatıraları**. İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953.

Çağatay, Neşet. **Türkiye’de Gerici Eylemler**. Birinci basım. Ankara: A.Ü.B., 1972.

Çavdar, Tevfik. **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**. Birinci basım. Ankara: İmge Kitabevi, 1995.

Çetinkaya, Hikmet. **Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları**. İkinci basım. İstanbul: Boyut Kitabevi, 1987.

(Çelikalay), İsmail Şükrü. **Hilafet-i İslamiyye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi**. Ankara: Ali Şükrü Matbaası, 1339.

Duru, Cihan. “Türk Aydınlanmasının Ölümsüz Bekçisine”, **Cumhuriyet**. 23 Aralık 1999.

Dönmez, Rahmi. **Kubilay Destanı**. Birinci basım. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1961.

Esengil, Kenan. **Milli Mücadele’de Hıyanet Yarışı**. Birinci basım. Ankara: 1969.

Erdeha, Kamil. **Yüzellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi**. Birinci basım. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1998.

Ergun, Aybars. **İstiklal Mahkemeleri**. c.I-II, İkinci basım. Ankara: 1982.

Eyuboğlu, İsmet Zeki. **Günün Işığında Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi**. Birinci basım. İstanbul: Geçit Kitabevi, 1987.

Gençosman, Kemal Zeki. **Atatürk Ansiklopedisi/Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi**. c.X, Birinci basım. İstanbul: May Yayınları, 1981.

Goloğlu, Mahmut. **Devrimler ve Tepkiler (1924-1930)**. Birinci basım. Ankara: Turhan Kitabevi, 1972.

Güneş, İhsan. **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**. Birinci basım. Eskişehir: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

_____. **Türk Parlamento Tarihi. Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet. c.I**, Birinci basım. Ankara: TBMM Basımevi, 1997.

Güner, Ahmet. **Tarikatlar**. Birinci basım. İstanbul: Milliyet Kültür Yayınları, 1986.

Gülöksüz, Güven – Yiğit Gülöksüz. "Kırsal Yapı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.5, Birinci basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, ss.1240-1253.

Gönlübol, Mehmet – Cem Sar. **Olaylarla Türk Dış Politikası. (1919-1973)**. Ankara: A.Ü.S.B.F.Y., 1977.

Gözübüyük, A. Şeref – Suna Kili. **Türk Anayasa Metinleri 1839-1980**. İkinci basım. Ankara: A.Ü.S.B.F.Y., 1982.

Gökalp, Ziya ve diğerleri. **Hilafet ve Milli Hakimiyet**. Ankara: Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi, 1339.

Grew, Joseph. **Atatürk ve İnönü – Bir Amerika Elçisinin Hatıraları**. (Çev. Muzaffer Aslan). Birinci basım. İstanbul: 1966.

Halıcı, Şaduman. "Yüzellilikler". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

Hoca Halil Hulki – Hoca Elhac İlyas Sami – Hoca Rasih. **Hakimiyet-i Milliye ve Hilafet-i İslamiye**. Birinci basım. Ankara: Yeni Gün Matbaası, 1341.

“İzmir”, **Yurt Ansiklopedisi**. c.6, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1981.

Jaschke, Gotthard. **Yeni Türkiye’de İslamcılık**. (Çev. Hayrullah Örs), Birinci basım. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972.

Karpat, Kemal H. **Türk Demokrasi Tarihi**. Birinci basım. İstanbul: Afa Yayıncılık, 1996.

Kan Demir. **Şehit Kubilay**. Birinci basım. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1931.

_____. “Kubilay Vak’ası”. **Yakın Tarihimiz**. c.4, Sayı:45, 3 Ocak.1963, s.188-189.

Kili, Suna. **Atatürk Devrimi. Bir Çağdaşlaşma Modeli**. Beşinci basım. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1995.

Kırçak, Çağlar. **Meşrutiyetten Günümüze Gericilik**. İkinci basım. Ankara: İmge Kitabevi, 1994.

Kırhan, Celal. **Öğretmen Kubilay ve Uydurma Mehdi**. İstanbul: Yayınevi yok, 1963.

Kısakürek, Necip Fazıl. **Son Devriü Din Mazlumları**. Yedinci basım. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, Tarihsiz.

Kınross, Lord. **Atatürk**. (Türkçe: Necdet Sander). Onikinci basım. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994.

Kocatürk, Utkan. **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi 1918-1938**.
Ankara: T.T.K.B., 1983.

Korkmaz, Zeynep. **Atatürk ve Türk Dili – Belgeler**. Birinci basım. Ankara:
A.K.D. ve T.Y.K., 1992.

Kutay, Cemal. **Üç Devirde Bir Adam, Fethi Okyar**. Birinci basım. İstanbul:
Tercüman Yayınları, 1980.

Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meali Alisi. Hazırlayan. A. Fikri Yavuz, İstanbul:
Sönmez Yayınları, Tarihsiz.

Kürşat, Cengiz. "Cumhuriyetimizin Korunması, Olaylar – Önlemler – Tepkiler",
Belgelerle Türk Tarih Dergisi. Sayı:37, Mart 1988, s.30-35.

_____. "Cumhuriyetimizin Korunması II, Nasturi İsyanları", **Belgelerle
Türk Tarih Dergisi**. Sayı: 41, Temmuz 1988, s.26-30.

_____. "Cumhuriyetimizin Korunması III, Türk-Irak Hududu Meselesi ve
İngilizler". **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**. Sayı: 43, Eylül 1988, s. 30-32.

_____. "Cumhuriyetimizin Korunması IV, Türk-Irak Hududu Meselesi ve
İngilizler", **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**. Sayı:43, Eylül 1998, s.43-45.

Lewis, Bernard. **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. (Çev. Metin Kıratlı). İkinci
basım. Ankara: T.T.K., 1970.

"Menemen Olayı", **Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Dergisi**, Cumhuriyetin 75.
Yıldöneminde Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler, T.C. İçişleri Bakanlığı
E.G.M. Araştırma Planlama ve Koordinasyon Daire Başkanlığı Yayın
No:129, Ankara, 1982.

Macdonald, D.B. "Mehdi", **İslam Ansiklopedisi**. c.7, Birinci basım. İstanbul: M.F.V. Yayıncılık, 1940 (1965), s.474-479.

Mumcu, Uğur. **Kürt – İslam Ayaklanması 1919-1925**. Onuncu basım. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993.

Müftüoğlu, Mustafa. **Yalan Söyleyen Tarih Utansın**. c.I, Üçüncü basım, İstanbul: Çile Yayınevi, 1981.

_____. **Yakın Tarihimizde Bir Olay, Menemen Vakası**. Birinci basım. İstanbul: Risale Yayınları, 1991.

Parmaksızoğlu, İsmet. "Nakşbendilik", **Türk Ansiklopedisi**. Cilt.XXV, Birinci basım, Ankara: M.E.B.Y., 1977.

Okyar, Osman – Mehmet Seyitdanlıoğlu. **Fethi Okyar'ın Anıları / Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye**. Birinci basım. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

Ökçün, A. Gündüz. **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir**. İkinci basım. Ankara: A.Ü.S.B.F.Y., 1971.

Özçelik, Ayfer. "Saltanatın Kaldırılmasından Sonra İstanbul'da Durum (Felah Grubu Raporlarına Göre)". **Atatürk yolu**. A.Ü.T.İ.T.F.D., Yıl:5, Cilt:3, Sayı:9, Mayıs 1992, s.1

Özengin, Oktay. **Tarihten Günümüze Bilinmeyen Yönleriyle Menemen**. Birinci basım. Menemen: Özengin Matbaası, 1996.

Özbudun, Ergun. **1921 Anayasası**. Üçüncü basım. Ankara: A.A.M.Y., 1992.

- Özdek, Refik. "İzmir", **Yurdumuz Ansiklopedisi**. c.II. (Birinci basım, İstanbul: Tercüman Gençlik Yayınları, 1984), s.555
- Özek, Çetin. **100 Soruda Gerici Akımlar**. Birinci basım. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1968.
- Salahhuddin b. Mübarek el-Buhari. **Makamat-ı Nakşibendiyye**. (Çev. Süleyman İzzi), İkinci basım. İstanbul: Buhara Yayınevi, 1983.
- Selek, Sabahattin. **Anadolu İhtilali**. c.II, Sekizinci basım. İstanbul: Kastaş A.Ş. Yayınları, 1964.
- Shaw, Stanford J. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**. (Çev. Mehmet Harmancı), Birinci basım. İstanbul: 1982.
- Soysal, İsmail. **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**. c.I (1920-1945). İkinci basım. Ankara: T.T.K.B., 1989.
- Soyak, Hasan Rıza. **Atatürk'ten Hatıralar**. c.I, Birinci basım. İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1973.
- Şehidoğlu, Süreyya. **Milli Mücadele'de Adapazarı-Bolu-Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları**. Birinci basım. Ankara: Bilgi basımevi, 1970.
- "Tekke", **Meydan Larousse. Büyük Lugat ve Ansiklopedi**. c. 19, İstanbul: Sabah Yayınları, 1992, s.149.
- Tabak, Serap. "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir Vilayeti'ndeki Teşkilatı ve Faaliyetleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**. c.VIII. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1993, s.183.

Tansel, Selahattin. **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**. c.I, Birinci basım. İstanbul: M.E.B.Y., 1991.

Tanör, Bülent. **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789 – 1980)**. İkinci basım, İstanbul: Der Yayınları, 1995.

Tuğlacı, Pars. "Mehdi", **Okyanus Ansiklopedik Sözlük**. c.III, Birinci basım. İstanbul: Pars Yayınları, 1972.

Tunaya, Tarık Zafer. **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**. İkinci basım. İstanbul: Arba Yayıncılık, 1995.

_____. **İslamcılık Cereyanı**. Birinci basım. İstanbul: Baha Matbaası, 1962.

_____. **İslamcılık Cereyanı**. c.II, İstanbul: Yenigün – Cumhuriyet Gazetesi Yayını, 1998.

Tunçay, Mete. **T.C.'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**. Üçüncü basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.

_____. "Laiklik", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**. c.2-3, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s.570-578.

Turan, Mehmet. **Siyasal Elitler**. Birinci basım. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1991.

Turgut, Nükhet. "Türkiye'de Siyasal Muhalefet Olgusu ve Anlayışı", **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**. Editörler: Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yaşar Sarıbay. Birinci basım. İstanbul: 1986, s.413-460.

Türkgeldi, Ali. **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**. Birinci basım. Ankara: T.T.K., 1948.

Türk İstiklal Harbi. c.6, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, 1974.

Uçarol, Rifat. **Siyasi Tarih (1789-1994)**. Dördüncü basım. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.

Us, Asım. **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**. Birinci basım. İstanbul: 1964.

Üstün, Kemal. **Devrim Şehidi Öğretmen Kubilay**. Ankara: Güvendi Matbaası, 1970.

_____. **Menemen Olayı ve Kubilay**. İkinci basım. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1978.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**. c.I-II-III-IV, Altıncı basım. Ankara: T.T.K., 1995.

Villalta, Jorge Blanco. **Atatürk**. (Çev. Fatih Özsu), Birinci basım. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.

Yavuz, Bilge. "1924 Türkiye'sinde Devletin Siyasal Yapısını Laikleştirme Çalışmaları Ve Karşı Tepkiler İle İlgili Bir İngiliz Belgesi", **Atatürk Yolu**. A.Ü.T.İ.F.D., Yıl:6, Cilt:3, Sayı:10, Mayıs 1993, s.323-

Yazman, Aslan Tufan. **Atatürk'le Beraber (1922-1938)**. Birinci basım. Ankara: T.İ.B.Y., 1969.

Yazman, M. Ögüt. **Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**. Birinci basım. Ankara: 1973.

Yerasi, Mahmut. "Tarikatı Medeniye", **Resimli Şark**. Yıl: 1, Sayı: 2, Şubat 1931.

Zürcher, Erik Jan. **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**. (Türkçesi: Gül Çağalı Güven), Birinci basım. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.